

The Project Gutenberg eBook of Harhama III, by Maiju Lassila

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Harhama III

Author: Maiju Lassila

Release date: June 10, 2016 [EBook #52294]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HARHAMA III ***

E-text prepared by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

HARHAMA III

Kirj.

Irmari Rantamala [Algot Untola]

Helsingissä, Suomalainen Kustannus-Osakeyhtiö Kansa, 1909.

A. W. Leinosen kirjapaino, Hämeenlinna.

HARHAMA

"Syntikin on ase Jumalan kädessä."

Elämän uuden aatto-illan unelma.

Elämä on petollinen unelma...

On puolipäivä.

Kesä on juuri päässyt kärkeensä, kukka täyteen väriinsä, metsä lehteensä. Valo on korkeimmillaan,

aurinko hehkuu, kuin ahjosta otettu...

Huoleton käki kukkuu Harhamalan onnenkuusen punaisessa latvassa. Paimenhuilu säästää sen kukuntaa. Luonto helisee, valo värisee. Käen kukunta ja paimenen huilun soitto kilpailevat keskenänsä kauneudesta:

— "Tui-tui!"

— "Kuk-kuu!"

— "Tui-tui!... Tui-tui!"

— "Kuk-kuu!... Kuk-kuu!"

— "Tui-tui!... Tui-tui!... Tui-tui!"

— "Kuk-kuu!... Kuk-kuu!... Kuk-kuu!"

Oli kukkien kosinta-aika, ilojuhla, jolloin Pohjola koreilee kesäisenä kukkana. Yöt ovat päivinä, ilma on hopean-heleä ja metsät helskyvät lintujen laulusta. Tyttö kulkee tunteissansa, mies vaalii mielitekojansa.

Peruna kukki Harhamalan akkunan alla, keltakukat nuokkuivat kainoina sen nurmella; mättäänkolossa, ojan reunassa, hautoi pikku sirkun emo ja leppäpensaas varvulla viserteli sen ikävöivä puoliso emonsa ajan kuluksi. Oli tulossa lemmen soitin-aika. Luonto laitteli ansoja ikuisen rakkauden poluille. Metsä viritti lintunsa laulamaan, nurmi nosti kukkansa tuoksumaan, kukka levitti värinsä nähtäväksi, ja onnenkuusen latvasta pudotteli käki kukkujansa luonnon yleisen soinnun sekaan.

Koko kevään oli kestänyt lemmen paulojen punonta. Niiden ansojen punomista oli koko elämä ollut: Neito oli niiksi koonnut poskeensa punaa, poveensa lämpöä ja silmänsä armasta suloa, kainoutta mieleen ja hyvettä sieluunsa. Kukka oli luonut teränsä värilliseksi, perhonen koristanut siipensä kirjaviksi, pihlaja oli pukeutunut valkeaan kukkaspukuun ja koivu viheriäihinsä ja sorsa koreili värisulissa. Kaikki valmistuivat odottamaan elämää ja elämän lyhyttä lemmen tarua.

Nyt olivat jo paulat valmiiksi punotut. Pitkä oli ollut työ. Puhtaat tulivat myös ansat. Nyt odottivat kaikki vaan sitä hetkeä, jolloin luonto avaisi lemmentimien salatut kätköt, soittaisi kutsukellot. Kaikki värisi odotuksesta. Valo oli korkeimmillaan, päivä pisimmillään, kukka kauneimmillaan ja neito lemmeistä lämminnä. Kaikkialla hehkui lempi, sykki sydän, loisti lemmeen puhdas paula...

Vihdoin kukahti odotettu käki ja huilunsoitto kutsui kaikki lemmeen paulaan, lemmentimien jaolle, luonnon puhtaan rakkauden alttarin eteen...

Koko luonto ratkesi silloin ilosta ja värisi, kuin morsian armaansa huilien ensi kosketuksesta. Päivä hehkui avaruuden kuperalla laidalla, kuin neidon lämmin rinta. Nurmi kukki, puro nauroi vallatonna ja koko luonnon povella paistoi suuri ilosanoma: "Nyt on Pohjolan pisin päivä. Nyt on valon voitonjuhla, juhlien juhlan aatto. Nyt on lemmeen antopäivä." Paimenhuilu soitti taas Pohjolan kesän ihanuutta ja vallaton käki kukkua helskytteli kuusen latvassa viime kutsua luonnon suuteloille, kukkui sitä ja Harhamalan onnea:

— "Kuk-kuu!... Kuk-kuu!... Kuk-kuu!"

— "Tui-tui!... Tui-tui!... Tu-ii-ii!" — säästi paimen huilullansa.

Käen kukunnat putoelivat korkean kuusen latvasta autereiseen ilmaan, kuin hopeapalat pehmeälle paadelle. Metsä ja mäet ja vetten rannat helisivät niiden kaikua, kuin hopeakannel. Koko lemmeen ja runouden maailma heräsi ja hempi nousi neidon kypsään poveen, hellyys miehen mieleen, lämpö luontoon, helle päivän valoon. Linnut visersivät hautoville naarailensa ihanimmat laulunsa, ja kukat avasivat arastellen teriöittensä armaidimmat kätköt sulhojensa suuteloille... riutuivat ja herposivat ja ottivat vastaan sukunsa lemmentimet... raukenivat niistä, äitityivät, painoivat päänsä ujoina alas, kiittivät saadusta lemmeistä ja uinahtivat sen ihanaan muistoon...

Harhamalan pellon keltakukat olivat eläneet elämänsä onnen hetken ohi ja kallistivat nyt päänsä nurmen viheriälle ruohopovelle...

Lemmeen tarina oli lopussa. Luonto oli antanut jaloimpansa, väsähtänyt, lähtenyt levolle. Kukka ja pihlaja alkoivat riisua lemmentimien, joita niin kauvan olivat punoneet: Ne alkoivat karistella kukkasiansa, varistella värejänsä. Neito ei huolinut enää suortuviensa soreudesta, ei silmänsä sulosta, mielensä ujoudesta, eikä poskensa punasta, kun oli kerran sulhonsa saanut.

Lyhyt ja suuri on lemmeen tarina, jalo ja puhdas, kun se on oikea...

* * * * *

Mutta yhä viheriöi Harhamalan onnenkuusi. Se on taas punainen kävyistä. Joka oksanpäässä vihertää uusi, pehmeä havu, ja sisemmällä ovat oravat piilosilla. Onni kypsyy kävyissä, oksanpäässä, vihertävässä havussa uusi elämä ja pihkan puhdas tuoksu huokuu kotilieden puhtautta...

Sitkeät olivat vielä Harhamalan onnenkuusen syyt, syvillä sen juuret ja sen lustoon ei pystynyt tikan nokka. Ylpeänä seisoi se, kuin metsän aateli, vaimon uskollisuuden ja miehen miehuuden ja kodin puhtauden esikuvana...

Mutta kuusen pimeissä piiloissa torkkui yölepakko, odotellen oman aikansa tuloa...

* * * * *

Ulkona, pyöreässä pihlajamajassa, istui Harhama. Hän oli juuri lopettanut perunanmullittamisen ja lähettänyt erään kirjoituksensa postiin. Valkealle pöydälle oli siroteltu muutamia pihlajan pikku lehtiä. Rouva Esempio toi kahvipannun, lämpimät leivokset ja valkean liinanpalan.

Pikku sirkku visertää ilosta, luonto hehkuu äskeisen onnensa muistoa ja rouva Esempio on taas entinen Riuttalan Helga-neiti. Suortuva on valahtanut otsalle, valkea esiliina avautunut kantimesta...

— "Tir-lir-tvii-ir!" — viserteli kivitasku varvulla, varpu heilahti ja pudotti pari pihlajankukkaa rouva Esempion tukkaan. Hän oli nyt sievä. Kukka puki häntä, kuin helmi. Luonto oli rauhaa täynnä... metsä vihantaa... nurmi kukkia ja mieli tyyntä. Palavien tervahautojen miellyttävä tuoksu hyväili kesän lämmöstä herkäksi käynnyttä ihoa... Tuulenhengi puhalteli. Se toi sanan toisista kylistä. Siellä vieras vaimo liekutti lasta... Oksa heilahti, lintu laulahti. Väre toi viestin tuudun luota, kertoi vaimon kehtolaulun, Vieras vaimo lauloi Harhamalan pienelle Ritvalle:

"Tuuti, tuuti! Tuuti, aa!
Tuuti pientä lasta!
Eipä kalma häntä
saa viedä maailmasta.
Tuuti, tuu, itkusuu!

Tuuti, tuuti, tuuti, aa!
Tuuti pikkuruista.
Viihdy! Et sä aina saa
äidin rintaa muistaa!
Tuuti, aa! Tuuti, aa,
Harhamalan Ritvaa!"

Laulu loppui, kehto seisahtui ja lauluihin nukkui lapsi. Harhama puristi rouva Esempion kättä ja lausui:

— "Helga! Kiitos kärsimyksistäsi, uskollisuudestasi ja rakkaudestasi! Kiitos työstä, lapsesta, elämän sisällöstä ja tarkotuksesta. Ne olet sinä antanut. Minä palkitsen ne kerta elämäni työllä. Sinä olet tehnyt osasi... enemmänkin. Nyt on minun vuoroni..."

— "Kiitos itsellesi rakkaudestasi ja siitä jonka annoit!... Minä maksan sen uskollisuudellani", — keskeytti rouva Esempio.

Kanervankukka helähti, sirkka visersi. Rouva Esempio jatkoi:

— "Onni kypsyy meissä ihmisissä itsessämme, kuten nyt huomaat, kuin kävyt kuudessa, ilman yhteiskuntaa ja kirkkoa. Uskotko jo minua?"

Hän istahti, muisti pikku-Ritvaa, jota vieras vaimo hoiteli, pikku Armiiran perinnön tähden... Pihlajankukka kaunisti mustaa tukkaa... Hän muisteli elämänsä kevättä, jolloin Riuttalan ranta oli kukkinut valkeana ja nuori mies lauleli järvenselällä Riuttalan rannan onnenkukalle... Hän muisteli häitä, joita hän oli odotellut, ja koko elämänsä... Hän muisteli niitä kepeänä, kosketti niitä, kuin perhosen siivellä kukkaa, solmi tukasta solahtaneen suortuvan takaisin tukkaansa ja lausui:

— "Tänään on kuin elämän aatto-ilta..."

Ja Harhamasta tuntui, kuin kaikki elämän viulut soisivat ja kutsuisivat suureen työhön. Hän oli viime päivät aivan elänyt unelmissansa: Hän oli odottanut nyt teoksensa alkamista aivan vaistomaisesti, kuin äiti, jolle kohtu ilmottaa, että synnytys-aika on ovella...

Hän oli kävellyt jo ikäänkuin seppele päässä, kuten äiti, joka ajan lähetessä jo nauttii äidin ilosta, on

silittelevinänsä lapsensa kiharoita... näkee sen tulevaisuuden kirkkaana... iloitsee sen onnesta ja odottaa vaan hetkeänsä...

Ritvan syntymä ja niukat tulot olivat kaikkien entisten kiihottimien lisäksi puhaltaneet häneen vielä lisävoiman: Teos oli tuova *kultaa*... Hän näki jo kultapurojen juoksevan... hohtavan... välkkyvän... kimaltelevan... Yöt hän jo näki unia seppeleestä... valkeista linnuista... maineesta... kullasta... hän tunsi vihansa saavan lauhduketta... rouva Esempio oli häntä jumaloiva... Korpela ylistävä... Suomi ihaileva... maailma ihmettelevä... Hänestäkin tuntui, että oli elämän aatto-ilta...

Hän puristi rouva Esempion kättä. Harhamalan onnenkuusen oksat nuokkuivat hiljaa, kypsyvän käypainon tuudittamina. Käki kukkui sen latvasta taas onnea... Sen havut viheriövät uskollisuuden kuvina... Ja kaivon kannen alla lorisi ikuinen onnenvesisuoni...

Harhama tunsi, että hän oli polkenut elämänkäärmeen pään murskaksi. Kaikki elämän halut purskahtivat hänestä. Kaikki alkoi leimuta tulevaisuuden aamupunana ja pärskyä sen revontulina.

* * * * *

Tulevaisuus pukeusi silloin kauneihin väreihin, elämä hohti iltaruskoisena, sen tienvieret olivat kukkamaina. Koti kukki rauhallisena, kuin lauvantai-ilta, sen joka nurkassa hymyili mielentyyni... Sen akkunat olivat punaiset onnenkukista... Katolla liehui ylpeä lippu... Perunamaat olivat valkeat kukista... Yöt olivat hiljaiset ja päivä souteli päivisin talon päällitse kirkkaana valoveneenä pitkin heleäväristä taivaanlakea.

Ja kaiken sen henkenä oli hänestä vaimo, kodin suoja ja sen elämänrihmojen kehrääjä. Sillä hänestä juoksevat teoksen runojen langat... Hän se viihdytteli rauhaa kodin nurkissa... kasteli sen onnenkukkia... huolehti pirtin puhtaudesta... mielen rauhasta... kylvyistä... havuista ja puhtaista vaatteista...

Hän itse kuvitteli aina kulkevansa maineen- ja kunniankukkulaa kohti, kodin tulet aina edessä... sen rauha leposatamana... sen maine johtovalona... sen onni työhön käskijänä... Ritva otsalta ryppyn silittäjänä...

Sumua sattuu ehkä tielle, mutta hän puhaltaa sumut hajalle... Elämän pilvet hän puhaltaa taas punertaviksi, taivaanrannan ruskoiseksi... Nälkäsuon punaiseksi karpalo-ulapaksi.

Halla nousee ja panee viljan... Mutta ei pane halla Nälkäsuon karpalo-ulappaa... ei kukkaa Harhamalan akkunalla, eikä käpyjä sen onnenkuudessa... Kotiliesi on aina puhdas... Yksilöllinen siveellisyys on viety voittoon... herjaajat saatettu häpeään... Elämän suurin kysymys on siten loistavasti ratkaistu... Vaimo on ollut siinä tehtävässä apuna... Se on ollut enemmänkin: Vaimo on antanut yksilöllisen siveellisyyden suuren aatteen... rohkaissut siihen... tukenut sitä voittoon viedessä... ollut itse esikuvana ja teoksen runorihmojen keränpohjallisena ja kaikkena... Ja hän laulaa vainionsa ylistykseksi sen laulun, joka vie Harhamalan maineen yli esteiden, kertoo siitä kaikille kansoille ja sukupolville... Korpikosken korvakkeelle kohoo Harhamalan kuulu runolinna... Lippu liehuu sen tornissa ja runokannel on asetettu alttarillensa kotilieden vierelle...

Niin maksaa hän vaimon rakkauden, ostaa kodin onnen... Elämä muuttuu joulujuhlaksi... Kotona palavat ikuiset joulukynttilät... Niiden valossa sujuu työ, kuin kangas... Lapsi lepertelee laattialla... kasvaa... varttuu... siunaa isäänsä... suutelee äitiänsä... Vuoden-ajat vaihtelevat, talvi on ulkona, mutta kotona on lämmintä... Jo saapuvat syyshallat... Maailmalla on kylmää... sadetta... tuulta, mutta aina tuikkivat Harhamalassa joulukynttilät ja sen kartanolla soivat iloiset elämänkulkuset...

Päivät poistuvat unina... Jo kukkii Harhamalan kuulu Ritva-neiti isänsä ilona, äitinsä ylpeytenä... seudun kukkana... kaikkien kadehtimana... Hän muuttaa Harhamalan kanervikot kukkaisiksi... mäet marjoista punaisiksi... päivät kauneiksi uniksi... Hän itse tekee yhä työtä monen edestä... Työ sujuu, teos valmistuu... Sen lehdet muuttuvat valkoisiksi linnuiksi, jotka kulettavat kauvas kertomusta Harhamalan talosta...

Jo on kuulu Harhamala... Se on kuulu vaimon puhtaudesta, miehen työstä ja kodin kukasta, tyttärestä... Valkeat linnut ovat palanneet kunnian- ja onnenseppeleet nokassa... Ilma on niistä valkeana... Käet kukkuvat kilpaa Harhamalan kuusikossa talon ylistystä... Korpikoskesta laskevat veneet runolinnan rantaan tuoden täydet lastit rikkautta, ja aurinko suutelee taivaalla valoveneenä, kaartaen kuulua taloa.

Sitten joutuu ruskoinen elämän ilta... sen päivä painaikse jo levolle lämpimän yön povellet. Vaimo saattaa tyttären keralla miehensä Tuonen mustalle virrälle... Siellä odottaa valkea vene, seppele mastonpäässä... Vene lähtee rannasta... Vaimo siunaa lähtevää elämänsä matkatoveria... Se itkee kosteiksi Harhamalan pellon keltakukat, odotellen terveisiä Tuonelasta... Aika soluu, suoltuen valkeina

rihmoina... Mies palaa Tuonelasta noutamaan yksin jäänyttä vaimoansa, entisen kotinsa hyvää henkeä... Yhdessä laskevat he veneessä Tuonen mustaa virtaa... Virta synkkenee, yö pimenee... Vaan jo aukeaa odotettu ulappa ja vene lähenee Riuttalan rantaa, joka on valkeana onnenkukista... lemменkukista... uskollisuuden kukista... Riuttalan Helgan hääkukista... Sinne laskevat he veneensä ja siellä odottavat he tyttärensä tuloa... Jo on vene perillä. Hän katkaisee ulapasta onnenkukan ja ojentaa sen vaimollensa palkkioksi rakkaudesta, uskollisuudesta ja onnesta. Hän on tuonut Riuttalan Helgan kotirantaansa...

Mutta siihen eivät he pysähdy... He laskevat veneensä maineen ja kuolemattomuuden häikäiseville purppuraselille... He laskevat veneensä vieläkin etemmä: He purjehtivat jumaluuden kirkkaille vesille ensimmäisinä ihmisinä, jotka ovat uskaltaneet sinne purtensa laskea...

Niin ovat he ratkaisseet elämän ja kuoleman kysymyksen... Niin ovat he pelastuneet kuoleman terävästä luukynnestä... Niin on voitettu kaikenhäviö...

Mutta Harhamalan maine jää ainaiseksi jällelle... Sen onnenkuusi on täynnä seppeleitä... Sen kuusikko on valkea valkolinnuista, teoksen lehtien linnuista...

Ja niiden unelmien aallokosta roiskahti hänessä lopullinen päätös tarttua kynään... Jo oli lakannut kyselykin: Mikä on totuus?... Ei hän enää kysynyt: "Isäkö vai äiti?..." Hän ei enää kysynyt mitään... Hän oli kuin äidinkohtu, joka ei aikansa tullessa kysy: "Synnyttääkö, vai eikö?..." Kaikki himot käsivät häntä... Kaikki unelmat vetivät häntä... Öiset unet houkuttelivat häntä... Kulua huikaisi silmiä... Ylistyslaulut huumasivat korvia... Maineenseppeleet kiehtoivat, kuin ihanimmat hameenhelmat... Kuolemattomuus houkutteli, tarjoutuen kuin ihanin omena... Kunnia kutsui, kutsui kirkkaat kihlat kädessä...

Ja kun auringon valovene souteli kaarensa korkeimmalla kohdalla ja koko luonto huusi valon voittoa ja otti onnensiemaustansa, purskahti Harhamasta koko elämän-ijän kokoutunut runoarre... Se roiskahti, kuin revontulet Pohjolan jäiselle taivaalle.

Hän tarttui kynään ja *alkoi*...

Vihdoinkin! Lopultakin! Vihdoinkin riuhtaisi ihmishenki itsensä irti epäilyn pauloista... Munkkien siunaamalla kynällä piirsi Harhama paperille suuren, rohkean teoksensa ensimmäiset sanat:

— *"Minä tahdon tulla toimeen ilman Jumalaa..."*

Munkin siunaamalla kynällä antoi hän ensi iskun Jumalalle, Se oli hurjistuneen, piinautuneen hengen sokea hyökkäys tuntematonta vastaan.

* * * * *

Työ alkoi. Harhama suurenteli Pohjolan suuren luonnon jumaluuden väriloisteiseksi taustaksi. Hän levitti siksi avaruuden, sirotteli äärettömyyden kirkkaasti loistavilla maailmankauden alkumaailmoilla, jotka paloivat vielä tulisina. Hän ripusteli sen reunoille kirkkaita revontulia, helmitteli sen auringoilla ja soinnutti kaikki käen kukuntaan, lintujen laulun ja paimenen huilun ihaniin ääniin. Hän upotti kaikki väreihin, sirotteli loistavilla maisemilla ja tunnelmillä ja vyötteli värivirroilla...

Jo olivat taustan värit valmiit. Se oli väriloistoinen syntymäliina, jonka hän levitti sen suuren jumalasikiön vuoteeksi, jota hän nyt rupesi vetämään luonnon emättimestä. Kaikki vuoti, kuin puhenneesta paisumasta. Noin seitsemäntoista vuotinen puristuma oli pakahtunut ja purki nyt runovirtojansa ryöppyävinä kuvina. Kaikki puhkesi valmiina, kuin kukan nupusta, valui kuin utaristansa irtipäässyt vuolas virta. Hän kirjoitti runomitalla ja runojaloissa ei tuntunut solmua... Niiden ajatus oli kirkasta kultalankaa...

Työ jatkui. Runot vuotivat, kuin helminauhut kultakehiltä... Suuret kuvat kumpusivat paperille, nousten, kuin saaristot merestä, tai avautuen, kuin vuorenhuipulta ihanat maat, joissa paratiisit muodostavat satumaisemia ja auringoilla koristellut taivaan kuvat riippuvat vesien syvyydessä kirkkaina kuperoina.

Työ sujui: Runovirrat hyrskivät koskina... Ne kuvailivat jumaluuden yötä... Ne kuvailivat sitä pimeyttä, jolloin jumaluus nukkui itsetiedottomana sikiönä emättimessään: äärettömyydessä... Se emätin oli pimeä, kuin naisen kohtu... Jääkylmä sumu seiso liikkumattomana... Pimeys hohotti hirvittävänä, kuin kuoleman synkkä kita... Äänettämyys rutisti... Elottomuus puristi, kuin ikipakkasen jääkoura... Ei ollut olemassa mitään muuta, kuin kuolon pimeä hirmukylmyys... Ei ollut olemassa muuta, kuin äärimäinen elottomuus... äärimäinen olemattomuus... aineettomuus... tyhjiys... hirmupakkanen ja pimeä: Jumaluuden itiö ja sen emättimen alkumuoto.

Jo oli valmis jumaluuden kylmä, ääretön emätin. Mittaamattomia ijanikaikkisuuden jaksoja kulki siinä

jumaluus itsetiedottomana, kehittyi ja valmistui sen suurena sikiönä... Itse kehitti se itseänsä... Itse valmisti se emättimensä: äärettömyyden...

Jumaluuden itiö täytti jo äärettömyyden... Se kehittyi: olemattomasta syntyi oleva, tyhjästä aine. Jumaluuden sikiö kehkeytyi ja kehitti emätintänsä, kuin sikiö kohtuansa.

Lukemattomat miljaardit ijankaikkisuuden ajanjaksot kuluivat. Jumaluus kehittyi: Aine tiivistyi sumuksi... Se lepäsi sumuna mittaamattomat ijankaikkisuudet... Sen hirmukylmä syntymä-emätin, äärettömyys, oli kuoleman-pimeä... Se oli kamalan-mykkä... Se oli äärimäisen-eloton, liikkumaton, värähtämätön... Se oli ikivuorta värähtämättömämpi ja elottomampi...

Ijankaikkisuus pysyi, kuin kivivuori... Ei ollut vielä *aikaa*, koska ei ollut ajan mittaajaa *liikuntoa*. Jumaluuden emätin oli vielä ajaton, kuin ikivuori...

* * * * *

Teoksen runovirta hyrski pauhuna. Jumaluuden kehitys jatkui. Sen emätin kehkeytyi sikiönsä kehittämänä. Ajattomuudesta syntyi aika... Eloton aine värähti... Sumu liikahti... Synkkä pimeys vavahti... äänettämyys huoautti... Se oli jumaluuden ensimmäinen elonmerkki, sen havahtuminen ijankaikkisesta levosta ijankaikkiseen liikuntoonsa. Se oli sen itsetietoisuuteensa kehittymisen ensimmäinen elollinen ilmiö...

Ijankaikkisuuden jaksot suoltuivat lukemattomin miljaardiluvuin... Jumaluus kehkeytyy... Sen kuollut syntymäemätin herää elolliseen elontoimintaan... Se herää siihen suuren sikiönsä elonkipinästä ja sen kehittyvästä voimasta... Se ravitsee kannettavaansa, kuin äidinkohtu lasta ja itse kehkeytyy ravittavansa elämänkehityksen antamasta ravinnosta ja voimasta... Jumaluus, ollen *ainoa* oleva, luo itse itsensä.

Jumaluus kehityy edelleen, avaruus-emätin elää... Jäiset sumut kierivät... Mutta ei ole vielä ääntä... Kaikki on äänetöntä kuin ikivuori... Kaikki on tajutonta... Mutta jo alkaa ääni kehittyä äänettämyydestä... Se kehityy jumaluudesta jumaluuden kehityksen kehkeyttämänä... Se kehityy äänettämyydestä, kuin aine tyhjästä, oleva olemattomasta... Sitä kehittää elottomien sumujen kierintä... Se kierintä jatkuu mittaamattomia ijankaikkisuuden jaksoja... Äänettämyys pakahtuu itseensä, kuin ajettuma sisältöön... Se valmistautuu puhkeamaan omana pakahtumanansa... Se pingottuu... kiihtyy... yltyy... halkeaa viimein kivusta... pakahtuu tuskasta ja puhkeaa hirvittäväksi maailmanpauhuksi... Jumaluus on kehkeytynyt äänettämyydestä ääneksi, oman itsensä kautta.

Teos jatkui: Jumaluus kehittää itseänsä itsetiedottomana järjellisytenä, kuin sikiö emättimessä... Jäinen hirmukylmyys on ajautunut pakahtumaksi, kehittynyt huippuunsa ja valmistautuu puhkeamaan vastakohdaksensa... Jumaluuden emätin on kehkeytynyt kylmänpakahtumaksi... Se on jo tuskaansa haleta...

Kehitys jatkuu: Kylmänpakahtuma, sumuna kierivä äärettömyys: *Jumaluus* puhkaisee itsensä... Ikikylmyydestä kehkeytyy se ikikuumuudeksi... Se halkaisee pakahtumansa, purkaa tuskansa tulikuumuudeksi...

Lämpö on syntynyt kylmyydestä... Jumaluus alkaa kehittää itseänsä kuumuuden pakahtumaksi...

Avaruus on tulena... äärettömyys pauhuna ja hehkuvat sumupaljoudet syöksyvät hirmukierinnässä ympäriinsä... Jumaluuden kohtu, maailmojen emätin, rannaton avaruus: *Jumaluus itse* kiemurtelee synnytyksivuissa... Sen tuskanhuuto on maailmanpauhua... Sen tuskat pursuavat maailmantulena... Se pakenee vaivojansa, kiertäen oman itsensä ympäri... omassa itsessään... oman itsensä pitelemänä, puristamana, polttamana.

Teos jatkui: Ijankaikkisuus vuoti virtana. Jumaluus kehkeytyy kohdussansa, äärettömässä ikitulussa... Se luo itse itseänsä emättimensä aineesta, jonka se on itsestään luonut... Syntymäkivut yltyvät... Niiden kourissa raivostuu tulinen avaruus yhä hurjempaan kierintäänsä... Maailmantuli kiihtyy siitä kierinnästä... Se hehkuu hirmutulena, jolla ei ole äärtä, ei rantaa, ei keskikohtaa... Tuskanhuuto kovenee kauhunhuudoksi: Maailman syntymäpauhu pakahtuu jo omaan itseensä... Kivut yhä kiihtyvät... Jumaluuden elonmerkit tuntuvat emättimessä, ennustaen sen tietoisuuden syntymähetken tuloa... Äärettömyys pakahtuu taas tuskiinsa... avaruuden hirmuhuuto omaan pauhuunsa... maailmantuli omaan kuumuuteensa... Jumaluuden kohtu ajettuu tuliseksi maailmanpakahtumaksi... Kaikki kiihtyy... Kaikki yltyy... Kaikki raivostuu... Kaikki riehuu ja väänтелеe suurissa syntymäkivuissa... Jo joutuu uusi suuri hetki... Jumaluuden kehkeytymisen monimiljaardikausinainen silmänräpäys: uusi käännekohta... Maailman ajettuma on jo valmis uudeksi pakahtumaksi... Kaikki pakahtuu oman itsensä tuskiin ja tuleen ja pauhuun... Kaikki kutistuu omaan itseensä... äärettömyys repeää omaan rajattomuuteensa... avaruus vetäytyy äärettömän itsensä tulipaisumaan...

Kuuluu hirveä pauhu: Agettuma on puhennut... Tuliavaruus repeää... Jumaluuden kohtu purkaa sisälmyksiänsä omaan itseensä. Hehkuvat maailmansumut syöksyvät tulikerinä, äärettömyyteen paeten, yhteisestä emättimestä, kuin hirmun tulipesästä... Eri ainesarjat sinkoavat kukin omiksi maailman tulisumuiksi, alkaen kehittää jumaluutta ja itse kehkeytyä sen kehityksestä... Tulipaljouksina alkavat ne kieriä avaruudessa, etsien siellä ratojansa... Avaruus vapisee... Se pakahtuu valoon... loistaa kirkkautena, kuin tuliset maailmasumut karkeloivat hehkuvina palloina sen sisässä... Pimeys on hävinnyt... Ikuinen valo on puhennut ikipimeyden pakahtumasta...

Jumaluus luo itseänsä uudella kehityskaudellansa. Maailmat alkavat jäähtyä: Aine eroutuu olemattomasta... Maailmoiden jäähtyessä eroaa valo pimeydestä... lämpö kylmästä... Jumaluus kehittäytyy korkeammaksi...

Teos jatkui: Äärettömyys, jumaluuden emätin jatkaa suurta työtänsä jumaluutena itsensä... Kaikki on jo valon ja pimeyden taistelua, kylmyyden ja kuumuuden ottelua... häviön kautta elämään kulkemista... Lukemattomat maailmat sinkoilevat äärettömässä pimeydessä, loistaen kirkkaina tulitähtinä... Kaikki löytää oman ratansa... Ei mikään eksy omaltansa... Kaikki kiertää toistansa... kaikki antaa toisillensa tietä... kaikki murskaa toistansa.

Jumaluus on kehkeytynyt luonnonjärjen pakkotilasta vaistomaiseksi järjellisyudeksi, kohdun varassa elävän sikiön tilasta siksi, joka lapsen vaistolla itse etsii oikeat tiensä...

Teos jatkui, kulkien ijankaikkisuuteen jäänyttä jumaluuden syntymäuomaa. Jumaluus jatkaa syntymäänsä ja kehittää äitinsä kohtua: äärettömyyttä: Maailmasumut jäähtyvät, aine muuttuu kiinteäksi... Myöhemmät maailmat syntyvät vanhemmista, vanhemmat häviävät myöhempisiin... Kaikki häviää omaan itseensä... kaikki syntyy oman itsensä häviöstä... Kaikki kiertää itseänsä... kaikki kiertää toistansa... Toinen vetää toistansa, kaikki yhtä ja yksi kaikkea... Siksi ei mikään hajoa... ei mikään häviä... ei eksy.

Jumaluuden järjellisyys kehkeyttäytyy elottomassa luonnossa: emättimensä kivikovuudessa. Aineet erkanevat toistansa: vesi maasta, rauta kullasta. Kaikki yhtyvät uudestaan: Jumaluus luo omaa tietoisuuttansa, kehittää järjellisyytensä ja kirkastaa omaa itseänsä, samalla kohtuansa kehittäen: luoden maailmoita...

* * * * *

Harhama hengähti ja luki luomuksensa. Hän itekin hämmästyti sen ihanuutta. Sen runosäkeet olivat virheittämiä, helmikirkkaita, kuin luonnon kovien kourien hiomat helmet... Sen runojaloissa ei näkynyt ihmiskäden jälkeä, sillä ne olivat valmistuneet ihmishengen pakahtumassa, kuin helmi luonnon nisissä...

Seitsemäntoista vuotta oli hän suunnitellut sitä, luonut uudenaikaisen myytin. Sen monet piirteet olivat vuosi vuodelta puhdistuneet ja eheytyneet. Tänä viime vuotena oli hän sen puitteet taas hiljaisuudessa uudestaan muodostellut. Hän oli sen tarujen hengettäreksi ottanut rouva Esemption, kietonut hänet Esempio-ihmisenä [Esempio = esimerkki] tarujen hienoimpiin väreihin ja luonut hänestä kaiken kauniin ja hyvän vertauskuvan. Maailmankurjuuden oli hän korottanut siksi, jossa kehittyvät jumaluuden korkeimmat ominaisuudet: hyve... itsensä uhraaminen... vähään tyytyminen... "ei omaansa etsiminen", ja jumaluuden suuri tunnus: omaan käsivarteensa luottaminen, koska jumaluudella ei voi olla kehen luottaa, kenen työllä elää... Kauvan oli hän tätä kertomuksen juonta ajatuksissaan kerinyt, purkanut ja taas kerinyt. Siksi vuotikin hänen sielustansa nyt kaikki, kuin rihma kerältä, selvänä, suurena ja voimakkaana.

Ja kun hän oli sen luenut, vilahti hänen silmiinsä pohjalaisnoita, kädessä lippu, johon oli kirjoitettu vanha ennustus: "Sinä kirjoitat kirjan, jonka lehdet muuttuvat linnuiksi, lentävät ympäri maailman ja palaavat seppeleet nokassa..." Kunnian ja maineen liput liehuivat... kulta hohti ja kuolemattomuus kohosi elämänsumuista verikirkkaana auringonpyöränä.

— "Katso työtäsi! Se todistaa, että ennustus toteutuu... Sinä voitat Sen, jota vastaan nostat kynäsi", — kuiskasi hänelle silloin ääni hänen povestansa... Maailman ihannuus avautui hänen eteensä... Elämänkäärme makasi pää murskaksi polettuna... Epäilyksen tomut olivat pois puhalletut ja elämä avautui ihanimpana aatto-illan unelmana...

Kun hän oli alkukohtauksen kirjottanut, pyysi hän rouva Esemption sen lukemaan ja siten ikäänkuin siunaamaan hänen työnsä, puhaltamaan siihen henkensä puhtaan leiman. Rouva Esempio täytti pyynnön ja korjasi lukiessansa lyijykynällä parin epäselvästi kirjoitetun sanan kirjaimet selviksi.

— "Ai miten kaunista!... Jo se nyt runoilee!... Tämä on *grandieux'tä*", — lausui hän, lopetettuaan lukemisen.

— "Kiitos korjauksestasi ja siunauksestasi! Nyt on elämän aatto ja sen kevät", — lausui Harhama. Sen

enempää ei hän selittänyt rouva Esempiolle kirjoituksensa tarkotusta, tai sisältöä. Hän salasi taas kaiken. Hän uskoi, että rouva Esempio, teoksen jumaluuden vertauskuva, ei sitä käsittä. Hän ei raaskinut viskata helmeänsä ihmissilmien nähtäväksi, kätki sitä, kuin peto pentuansa...

Elämän uneksittu työ oli vihdoinkin alettu, sen ääriviivat olivat valmiiksi vedetyt. Uusi Jumala oli tulossa... Korpelan aurinko oli nähnyt sen syntymisen ja levitteli valoliinansa sen tielle... Innostuneena katseli Harhama Nälkäsuon kuulua ulappaa ja lausui leikillä rouva Esempiolle:

— "Se aika tulee, jolloin Nälkäsuon punaisen karpalo-ulapan keskelle pystytetään Harhaman muistopatsas."

Rouva Esempio puuhaili leivoksiensa kanssa, poski punehtuneena, hiuksissa pihlajankukka. Hän muisteli omia unelmiensa... häitä... Riuttalan rantakukkaa ehkä ja paljoa muuta ja lausui puuhiensa lomasta:

— "Elämä on pettävä unelma..."

Ilta oli jo tullut. Aattopäivän lämmin aurinko kosketteli jo reunallansa taivaan rusorantaa. Linnut lakkasivat laulamasta. Onnenkuusen oksalla nukkui rauhallisena orava, kypsyyvien käpyjen keskellä, ja näki makeaa unta herkuistansa, tuoksuavista kävyistä, ja punainen käypaino huojutti oksaa hiljaa, kuin armas tuuli, tuuditellen uneen metsän pientä, kaunista heiluhäntää. Pikku Ritva nukkui kaukaisessa kehossa viatonna ja näki kaunista unta äidin armaista rinnoista, näki unta äidin etäisistä rinnanpäistä...

Se oli Harhaman elämän uuden aatto-illan unelma... Läheni lempeä yö, josta oli valkeneva työn ja elämän juhla.

Pohjolan sydän-yön aurinko kirkastui punertavaksi. Verkalleen, taivaan ja valon majesteettina laskeutui se pohjoisen taivaanrannan käyrälle reunaviivalle ja pysähtyi siihen lepäämään. Se näytti tulikuimalta rautakiekolta, joka ei raaski polttavalla reunallansa koskea taivaanrannan heikkoa äärtä. Siinä säteili se yösydännä, todistaen valon voittoa... Se huokasi siinä hetken, alkaaksensa taas kiivetä kaartansa pitkin taivaanlaelle. Kaikki kääriytyi yön kirkkaisiin valo-utuihin. Luonto värähti, metsä hymähti. Elämän aatto-illan rauha laski kukkivalle kanervikolle ja Harhamalan kehäkukille, sirkka nukahti ja yölepakko lähti onnenkuusen kätköistä öiselle matkallensa...

Utuisten mielikuvien, himojen ja toiveiden ja unelmien vaikutteesta oli Harhama lopullisesti alkanut suuren työnsä. Mielikuvat ja unelmat ja halut loivat siten ihmis-elämää. Mutta mielikuvien langat juoksevat tuntemattomilta keriltä...

* * * * *

Korkeuden kellot soivat, syvyyden pohjilla solui elämän pohjavirta. Näkymättömät lovet avautuivat... Salaiset kädet kehräsivät rihmojansa...

Lammaskallion alla on kaunis Unelmala, syvällä kallion juurien alla. Sen katto on kuunvaloa... Sen pohja on kukan väriä... Sen seinillä riippuvat taivaalta siepatut ruskopilvet... Ne riippuvat seinillä kauniina laskoksina... Ne heilahtelevat unelmia... Niiden laskoksia sitovat solmukoiksi vesikaaresta leikatut nauhat... Niiden laskoksien lomiin on ripustettu taivaalta varastettu iltarusko, kauniina verhona, somina laskoksina... Toisaalla häilyvät laskoksina ihmisten kauneimmat unelmat: tytön toiveet... morsiamen unet hääyön ihanuuksista... sulhasen unelmat niistä... miehen kunnian-unelmat... vaimon äidin-unelmat... kaikkien elämän unelmat... tulevaisuuden toiveet ja halut...

Sata pientä lammikkoa läikkyy Unelmalan lattialla kauneina kuvastimina... Joka lammessa on satusaari... joka saarella satumaja... Joka majassa istuvat ihanat enkelit kehräten ihmisten unelmia... niiden lankoja... niiden rihmoja... niiden juonia punoen... niiden juonia langaksi kerraten...

Luolan laskosten takana istuu toisia enkeleitä... mitkä kehräten... mitkä kerien... mitkä vyyhdeten... kehien... luoden luomapuulle... pirtaan ja niisiin pujottaen... käämejä punoen... kutoen kauneinta unelmakangasta, tai kaunista unelmaverkkoa...

Unelmala-luolan keskellä on kaunis unelma-alttari. Sillä seisoo kaunis Raala pystyyn pannun kauniin kehän vierellä, kädessä kaunis värttinän puolain, vyöllä siro sukkula, koreassa kannattimessa... Hän johtaa tuhansia enkeleitä, kun ne valmistavat ihmisten vääriä unelmia Perkeleen vallan ohjajiksi... Hänen kehältään juoksevat väärien unelmien rihmat...

Unelma-alttarin edessä istuu kaksitoista kaunista enkeliä, ijäti soittaen kaunistekoista kannelta... Ne säveleet kantavat unelmia ihmisten maailmoihin... solmivat ne ihmissydämiin... sitovat niillä ihmisiä unelmoitaviinsa...

Unelma-luolassa soivat sointuisimmat sävelet... siellä karkeloivat kauneimmat värit...

Kun Harhama oli alkanut teoksensa, laskeutui Perkele Lammaskallion kivensyytä myöten Unelma-luolaan ja istuutui valta-istuimellensa, kutsuen pääenkelinsä eteensä. Hän heittäytyi istuimellensa lepoasentoon ja puhui ihastuneena:

— "Nyt on voitto!"

— "Voitto!... Voitto!... Voitto!" — kertasivat kumartuvat palvelijat. Värit karkeloivat vilkkaina, unelmat kauneina. Perkele jatkoi:

— "Nyt nukkuu maailma lihan käsivarrella... Nyt lämmittelevät Jehovan papitkin vaimojensa sylissä... Jehovan verkot ovat tyhjäät."

— "Ja joka ei ole Jehovan verkossa, se kulkee sinun poluillasi", — keskeyttivät palvelijat.

Ja yhä kirkkaammin paistoi kuunvalo luolan laesta ja iltaruskoiset verhot rusottivat laskoksina. Perkele jatkoi voiton-ilolla:

— "Koko maailma on kypsä: 'Rakkaus'... pyh!... Niin: 'rakkaus' on omenana, joka on eukon kädessä. Se kääntää miehen Jehovan kirkkotieltä tytön luhtiin..."

— "Ja siellä" — yrittivät palvelijat.

— "Siellä ei Jehovan virsiä veisata", — keskeytti Perkele. — "Jehova on luonut miehen kylkiluusta itsellensä surmankiven."

— "Jonka sinä vierität aina Hänen tiellensä", — lisäsivät palvelijat.

Ja taas kisailivat iloiset valot ja hekkumallinen hämärä... Värit puhkesivat kauniina, kuin kukanterältä... suutelivat toisiansa... sulivat yhdeksi hämyksi... hävisivät... haihtuivat. Perkele jatkoi:

— "Nyt on Harhama minun: Hän on alkanut teoksensa... Hän on nostanut kurikkansa Jehovan kasvoja vastaan..."

— "Kiitos sinun viisautesi!" — lauloivat palvelijat.

— "Ja sinun armosi!" — lisäsi ihana sävel.

— "Sinussa päättyvät kaikki tiet... Sinuun johtavat kaikki polut", — todisti ylistys vallattomien valojen seasta.

— "Sinussa loppuu kaikki... Sinusta alkaa kaikki" — kertaili iloinen kaiku. Perkele jatkoi:

— "Harhama on siihen kurikkaan kulkenut Raalan, Tuulan, Eeremen, Aaraman ja Uuratin kauniissa köysissä... Hänet on Herve vienyt oikeaan satamaan ja Ooti ja Iila ovat hänet sinne soutaneet taitavasti kaikkien Jehovan karien läpi..."

— "Sinä olet heille kaikille voiman ja viisauden antanut", — ylistivät enkelit... Perkele jatkoi järkeilyään suurena:

— "Jehovan luoma ihminen on kahtia: Ne ovat naisia ja miehiä. — Se jako on jakava miehet Kainiksi ja Aabeliksi. Jehova pani miehen ja naisen välille *rakkauden*, mutta minä olen muuttanut sen rakkauden *himoksi*... Luonnon määräämän siittämisen minä olen muuttanut *nautinnoksi*... irstailuksi... Siihen rapaan on Jehova kantapäensä astuva..."

— "Siinä on Hän tapaava sinun hampaasi", — lisäsi Piru.

Perkeleen vihjauksesta avautuivat luolan laskokset ja niiden takaa näkyivät taiteilijoiden työpajat, runoilijoiden huoneet ja ihmisten asunnot. Kaikki olivat työssä... Kaikki ahersivat naisen ruumiin ääressä... Taiteilijat hakkasivat sitä kivistä... maalarit maalasivat sitä kankaalle... runoilijat kirjoittelivat sille runoja... säveltäjät ylistivät sitä sävelillä... soittajat soittivat sen ylistystä... muut uneksivat siitä... Perkele osoitti näkyä lausuen:

— "Noin palvelevat ihmiset naisen ruumista... He kihisevät siinä, kuin toukat juustopalassa, madot lihassa... He eivät vaihda sitä palaa Jehovan enkeleihin... He eivät edes välitä naisen *hengestä*... Aadamista lähtien eivät he ole ylistäneet muuta, kuin naisen *lihaa*..."

— "Siksi horjuu Jehovan valta", — huomautti Horna.

— "Harhamakin on ryhtynyt työhönsä naiselle uhratessansa. Sen tähden kokoaa hän kultaa ja kunniaa... Hän kokoaa sitä, kuin riikinkukko häntäsulkiensa väriä", — jatkoi Perkele.

— "Mutta hän samalla pelastuu sen kautta Jehovan kynsistä", — oikaisi Lempo.

— "Sinä olet hänen silmänsä avannut... Sinä olet hänet pelastanut... Nyt on hän sinun", — kohisi ylistys. Ja kaukaiset kanteleet ja huilut soivat ja niiden sävel sekautui ihanaan enkelilauluun, joka ylisti Perkeleen armoa ja viisautta. Perkele lausui sen loputtua tyytyväisenä:

— "Hän ei tosin ole vielä Kain... itsemielestänsä... mutta siihen johtava askel ei ole enää pitkä... Hyvin olette tehtävänne täyttäneet. Harhama antoi eropassin Jehovalle, Jehovan omien munkkien siunaamalla kynällä... *Ja munkki Pietarin siunaamana...* Palvelijani! Palkinnoille!"

Satatuhatta ihaninta enkeliä helähti silloin luolan hekkumalliseen hämäärään... Kuutamolaski laesta niiden soleille vartaloille... purppuraverhojen rusko leikki hienolla hipiällä... Ikuinen nuoruus kukki ihossa... kauneus poskessa. Joka jäsen oli notkeutta... suloutta... ja sulo ja suloiset värit pukivat ruumiin pehmeät piirteet hämäräisillä harsoillansa... Koko luola oli täynnä hämyä... hekkumaa... kauneutta... sulavuutta... väriä... nuoruutta ja notkeutta...

Taas soi ihana soitto. Enkelit keinuivat sävelvirrassa, kuin nipukat rauhallisilla laineilla. Perkele puhui taas:

— "Hyvin on työnne onnistunut. Miten olette sen tehneet? Miten olette verkkonne kutoneet? Raala! Anna enkeliesi näyttää työnsä menoa!"

Raalan käskystä astui hänen alaisensa Vilva enkeleinensä Perkeleen eteen. Kaikki olivat puettut utupukuihin, jotka olivat tähtivalosta tehdyt... Kuului hiljainen soiton hyminä. Vilva puhui Perkeleelle:

"Mä käskyjäsi totellen oon naisen silmää hoitanut. Sen sinehen, sen sulohon, sen kainouteen, kaipuuseen, mä kylvin sinun henkesi. Ja siitä kaunis pellava mun hoidollani nousevi. Ja pellavasta juoksevat unelmakuidut rihmoiksi. Ja kuituloista hienoista unelmarihmat Raalasi sun ohjikesi kehruuttaa."

Perkele:

"On työsi oivaa. Silmä myös on työtä Jehovan.
Hän nähdä silmän kerran loi.
Nyt on se minun paulanain.
Se kasvaa minun pellavaa.
Saat mennä... Seeve nyt!"

Seeven sadat enkelit tanssivat Perkeleen eteen. Niiden pukuina oli valkean ruusun väriä ja vyöllä ihmeenkauniit nauhat, jotka oli solmittu punaruusun puhtaasta väristä. Päässä oli somat seppeleet. Nuoruus ja jumalallinen kauneus kilpailivat keskenänsä. Ruusunväriset puvut häilähtelivät armailpina unelmina.

Kaikki kukki kauneutensa terällä, hohti vietin herkkuna neulankäreillä. Seeve puhui Perkeleelle:

"Mä sinun paularihmojas tukasta naisen kehrutan."

Perkele (keskeyttäen):

"Se tappura ei hullumpaa!
Mun rohtimiksein Jehova
sen ehkä liekin luonut...
Vaan jatka!"

Seeve:

"Vaikka Jehova lie tappuroiksi Itselleen hivukset naisen luonut — ja miehen myös — niin sinulle me kuontaloiksi käännämme ne molemmat. Ei haituvaa jää niistä Jehovalle. Mies suortuvissa neitosen, kuin perho kieppuu kukassaan, tai hämähäkki verkossaan yöt päivät sille laulellen..."

Perkele (keskeyttäen):

"Voi lintunen! Hän visertää siis haituvalle neitosen..."

Seeve:

"Niin visertää. Ja nainen myös, jos ämmä on, tai neitonen, vaan suortuviaan solmeilee, kuin tyttö kutrejaan, niin että paula kaunis ois, ja miehen mielen kääntää vois pois Jehovasta..."

Perkele:

"Mies siis nyt koko Jehovan myö haivenesta neitosen... Ja lisäksi: se haivenkin on työtä Jehovan! On oivallista..."

Seeve:

"Nainenkaan ei jouda verkkoon
Jehovan, kun suortuvistaan solmeilee
pikkuista ansaa, jolla taas sinulle riista
korjataan."

Perkele:

"Niin kaikki, mitä Jehova
vaan luokin, mulle aseeks käy...
On työsi, Seeve, verraton...
Saa Riiva tulla nyt!"

Seeven joukko väistyi notkeasti tanssien, ja Riivan joukko tuli tanssien Perkeleen valtaistuimen eteen. He olivat puetut rusopilvistä tehtyihin utupukuihin, jotka häilähtelivät ihanana utuna. Riiva puhui:

"Sun kasvinmaakses pienoisen mä naisen jalan valitsin. Mä pikkujalkaan istutin sun henkesi ja paulasi ma sidoin siihen myös."

"Tein niiksi polven soleuden ja siron pohkeen puhtauden, kauneuden kantapään ja soman varpaan armauden ja hienon hipiän..."

Perkele (keskeyttäen):

"Kas... Kas!... Mi aatos! Jehova jalan naiselle lie tehnyt, että kulkea se raukka vois. Ja työnsä nyt on minun taimitarhani. Hyvästi tehty, Riivani. Vaan kuulepas: Peititkö taimitarhan myös, niin ettei rikkaruoho näy?"

Riiva:

"Ruusuisen hameen ikuisiin poimuihin ihmeen ihaniin ja hämäriin ja kiehtoviin on kätkettynä kaikki se..."

Perkele:

"Ihana aatos! Mainio! Ain' Adamista lähtien ei kukaan hameen hempsuja ja laskoksia, poimuja oo tyyten voinut tutkia, ei paljastaa, ett' onnen-aarre kaivattu hempsuissa hameen milloinkaan ei ole lymynnyt... Hoh-hoi! Hoh-hoi! Sen piiloihin yhäti poika, ukkokin vaan kurkistaa... Ken pettyy kerran, uudestaan taas sieltä etsii onneaan..."

Riiva:

"Ja nainen lisää rimpsujaan ja pitsejä ja poimuja ja laittaa salat armaimmat ja onnen kätköt kauneimmat ja helmat herkkuisimmat... (nostaa hameensa kauniita helmoja) Näin tämmöiset."

Perkele:

"No jopa on! Ken noihin ei
eksyisi onnen etsintään!
Hyvästi työsi tehnyt oot...
On Hulvan vuoro nyt."

Riivan enkelit poistuvat sulavasti tanssien. Soitto ja hulmahtelevat harsot sulavat yhdeksi suloksi... Kauneus hohtaa kukkansa terällä... nuoruus nupussansa... Hulvan enkelit tanssivat poistuvien sijalle, puettuina aamuruskoiisiin huntuihin... Soitto hiljenee... laulu vaikkenee... Hulva puhuu Perkeleelle:

"Ma miehen mielitekojen, sen unelmien, toiveiden ihanat unisäikehet sain naisen ihon

kasvamaan. Sen hipiässä kukkii se, sen värinä ja valkona, sen tuoksuna ja lumona. Sen ituina ja kasvuna on sinun henkesi. Ja siks' ei petä paula se... Nääs: nainen itse lujentaa sen punetta: Hän hoitelee ihoaan niinkuin kukkasta..."

Perkele (keskeyttäen):

"Apteekin pullot apuna... Hyvästi tehty... Jehova loi ihon naisen suojaksi, ei syötiksi... Voi Jehovah! Hän itse mulle aseet luo ja antaa käteen omenat... Saa Harra tulla nyt!"

Taas oli luolassa tanssia. Taas suuteli sävel säveltä... Taaempänä, taikalammikossa suutelivat somat veneet... Lammikoiden selät olivat kukkasilla sirotellut. Valkeat veneet soluivat saarien lomitse, vettä hiljaa viiltäen, leikaten veden kaunistaa tyyntä. Saarilta kuului kaunis soitto... Veneissä istuvat enkelit kokosivat vedestä onnenkuplia, puhallellen ne ihmisten tavoiteltaviksi... Kuutamokoreili vedenkalvolla. Ylempänä punotti ihana onnen-utu...

Harran enkelit tanssivat Perkeleen eteen. He olivat puettut kesäautereisiin pukuihin. Harra kertoi työstänsä:

"Koreimmat miesten mielimaat on toki naisen poskessa ja huulella... Ne minun työtään on: Ma posken punaan hemeä oon istuttanut armasta omasta poskestani. Ja huuli naisen sitten, ah!"

Perkele (keskeyttää ilkeästi hymyillen):

"Nyt varmaan mannamakeaa taas kuulla saan?... Vai kuinka?"

Harra:

"Niin! Ma suuteloilla maukkailla ja metisillä, armailla varustan naisen huulokset...!"

Perkele (keskeyttäen, tehden suuteloita kuvaavan eleen):

"Ne pienoset!... Ai-jai!
No edelleen!"

Harra:

"Niin herkkuisat ja kiehtovat ja armahat mä maukkaat lemme-antimet oon omastani antanut kiehteeksi naisen poskisiin ja huulisiin. Ne loistavat nyt hempenä ja herkkuna ne tuoksuvat, kuin kukka kukkivat."

Perkele (ivallisesti):

"Ja kosa kukka varisee ja rumenee, niin huntuu... hiukan maalia... ja tekotukka, -hampaat myös! Ei työsi hullumpaa!..."

Taas vilisi luolassa tanssi ja kauneus ja nuoruus... Valot karkeloivat... Hämärä kuherteli onnen-utujen kanssa... Väri kosi väriä... Enkelit tanssivat... Niiden huulet punottivat maukkaina... rinnat hoitivat herkkuna... iho tuoksui kuumana...

Taikalampien saarilla laittoivat salaiset kädet viettien leposijoja... Sävel riudutti vastustelevaa... Joutsen mairitteli emoaan... kuherteleva lemme lintu houkutteli naarastansa käsiinsä... Kaikki painautui hekkumaisille mättäille maata...

— "Ihmisen elämän kuva", — virkahti perkele ivallisesti.

Perkeleen eteen olivat tanssineet Virvan johtamat, Raalan alaiset enkelit, kuutamoharsoihin puettuina.

Virva:

"Mä miehen mielitekojen ja halujen ja himojen kauniiksi yrttitarhaksi oon tehnyt naisen rinnat... Omista niihin parhaimman oon antanut... Ne parhaat syötöt varmaankin on, mitä olla voi: Ne lämpöä ja lempeä ja rakkauden heelmiä niin runsain mitoin tarjoavat. Se tyttöydestä alkaa jo: Kun puhkee tyttö naiseksi, on kypsä rinta povella... Se rusottuu ja armastuu... Vuos' enää vaan ja rinnanpää jo punottaa ja kiehtoaa, kuin marja mehevä... Kas näin!" (Paljastaa kauniit rintansa).

Perkele:

"Ai, ai! Kas siitä syntyy unelma, mi sotkee miehen mielen ja älyn vie, ja järjenkin vie jalkapuuhan istumaan. Sanotaan: rinnan lapselle on kerran luonut Jehova... Jo erehtyi! Oi, ukkoa! Lapselle lehmänmaito jää... miehelle vaimonrinta... Niin kaikki Hällä teot, työt aseiksi luisuu mulle... Vaan riittää jo. On ainesta. Muut kauniin rihman säikehet ne juoksevat ja kiertyvät hohteesta kullan, hopean ja seppelistä isänmaan, kuplista kunnian..."

Piru (keskeyttäen):

"Ja aistipunakukkaseen ne rihmat kaikki johtavat ja miehen sekä naisenkin ne siihen solmivat pois satimesta Jehovan..."

Perkele:

"Niin solmivat... On rihmat oivat Raalalla, Kas niistä ihmis-unelmat elämän johtolangoiksi punoa kelpaa jo. Vaan kuinka työnne sitten käy, siks' että valmis unelma verkoksi kutoutuu, johonka kaikki sotkeutuu, mit' yrittääkään mies? Saa Raala itse kertoa!"

Taikalampien saaret hohtivat kukkina... Niiden kalliot olivat päivänpaistetta. Himottaret istuivat kallioilla, kukkivien puiden alla, sävelien seassa. He solmivat onnenseppeleitä utukukista ja puhalsivat ne sumuina ihmisten tavoteltaviksi.

Hurmaavan kaunis Raala tanssitti koko loistavan enkelijoukkonsa Perkeleen eteen. Enkelijoukko alkoi tanssia henkimaailman ihaninta tanssia. Se kuvaili sillä unelmarihmojen kehruuta... vyyhteämistä... kehimistä... kankaalle luomista... kerimistä. Yli ihanan luolan hulmahtelivat tuhansien enkelien utupukujen liepeet, kauniit vartalot ja hajanaisten tukkien lumoavat, loistavat varjot... Raala itse saneli joukon edessä runon, ja keinuva enkeliparvi teki kussakin säikeessä käsketyt liikkeen, keinuen ja pyörien.

Raala (ottaa itsekin kuvaavat tanssi-askleet):

"Valmiiksi rukit laittakaa!"

Luolassa alkoi kuulua salaperäinen soitto... Enkelit muodostivat rukkeja, jälittelivät tanssikuvioita.

Loistava tanssi alkoi... Nuoruus, sulo ja sävelet sekaantuivat yhdeksi armaaksi unennäöksi.

Raala:

Nyt rihmaan lappakaa povista neidon lämpöä... suloa silmän... kaihoa...

Nyt huulen hehkua!...

Nyt suuta suikatkaa! Kepeinä itse pyörikää!...

Taas tanssikkaa!... Niin rihma punoutuu...

Uus säije taaskin lappakaa: Kuvia polven notkean, pohkeiden valkohipiää ja ihon tyttötuoksua...

Kauniimmin pyörikää!...

Nyt rintoihin taas koskekaa ja sieltä ottakaa rusoa rinnan kypsävän, punoa kypsän rinnanpään!...

Notkeina keinukaa! Kas niin! Vinhemmin vaan!...

Nyt sormin sievin tarttukaa kätköihin neidon arimpiin! Uus säije niistä ottakaa!... sielt' aivan... niin... Sielt' kaiken hemmen kätköstä, jok' on niin arka, että mies heltyy, nainen värähtää, kun aatoskaan vaan koskettaa sen rajoihin!...

"Taas punokaa!

Nyt pyörikää!...

Hametta hieman nostakaa!...

Enemmän rihmaa lappakaa, aarteista ruusuhamosen, miss' yhtyy unelmien tie, miss' alkaa se ja loppuu... kerillä lemmerihmojen perillä hemmenpaulojen."

Perkele (tyytyväisenä):

"On aines oiva, totta vie!
Myös rihma oiva lie!"

Raala:

"Taas keinukaa ja pyörikkää!

Lujaksi rihma punokaa!...
On lanka valmis jo.
Seis! Huoatkaa!...

Taas alkaa uusi työ:
Nyt viipsinpuina häilykää!"

Enkelit alkoivat leijailla ilmassa kuvioina, jotka jälittelevät viipsinpuiden liikkeitä, toiset soluttelivat niille kuvioille unelmien rihmaa toisilta enkelikuvioilta, jotka tanssien pyörivät rullakuvioina. Enkelien soleat vartalat notkahtelivat... unelmapuvut hulmahtelivat puolihämärässä... Kaikki oli yhtä suloa... notkeutta... hekkumaa... lämpöä. Perkele hymyili.

Raala:

"Jo riittää tää!...
Nyt kerinpuina keinukaa!
Kehinä toiset pyörikköt!"

Joukko enkeleitä muodosti kerinpuita kuvaavan piirin, joka keinuen tanssi ilmassa. Kauniit kädet kaartelivat hämärässä valossa... Ruumiiden notkeille piirteille laskeutuvat utupuvun pehmeät laskokset hulmahtelivat... Luolan permannolla tanssivat toiset enkelikuviot kehinä ja niille juoksivat kerinpuilta unelmien kauniit langat. Perkele oli yhtenä tyytyväisyytenä.

Raala:

"Nyt luomapuina pyörikkää!
Kepeesti jalkaa nostakaa!"

Enkelit muodostivat luomapuukuvion. Tanssi alkoi taas. Luomapuut pyörivät ja vapaat enkelit soluttelevat niille rihmaa kehinä pyöriviltä enkelikuvioilta. Kauniit ovat pirun kehät, hienot unelmarihmat ja luomapuut loistavat.

Raala:

"Niisiksi yhdet solukaa!
Pirtoina toiset piukkakaa!"

On luomapuilta puomille jo loimet pantu... Lävitse pirran, niisien nyt niitä suoltakaa!...
Mies itse sitten kutokoon unelman, mutta kutehet te hälle kehrätkää!"

Perkele (tyytyväisenä):

"On aines oiva, totta vie. Ei pappi taivaan iloista semmoista kehrää konsaan: niin ihanaa ja makeaa. Ja kaikki työt' on Jehovan: niin naisen silmä, rinnat sen, ja iho, pohkeet, rinnanpäät. Ja kumminkin:"

Enkelit (riemastuen):

"Se kaikki sua palvelee, kuin muinoin kuulu tiedonpuu ja omenat."

Perkele (voiton ilolla):

"Niin palvelee. Mit' yrittäkään Jehova se mulle oiva ase on; jää hälle ansa: kantapäätä, tai omena... Voi ukkoa!...
(Raalalle): Vaan saisko nähdä kudelmaa min mies sun rihmoistasi luo?"

Raala pani enkelijoukon tanssimaan ihaninta tanssia. Utupuvut häilyivät... notkeat vartalat solahtelivat hämärässä valossa. Koko lumoava näky kuvastui luolan seinien ruskopilvisien verhojen laskoksissa... Kaikki oli satua... herpaisevaa lumetta... nuoruutta... suloa. Kaikki ui sävelissä ja kylpi tuoksussa. Raala itse johti tanssia runon sanoilla. Jokaisen säkeen lopussa tekivät enkelijoukot

vastaavat, suloiset tanssiliikkeet.

Raala:

"Nyt keijukaisna keinukaa...

Soleina polvet notkukoot!...

Taas pyörikää... ja tanssikkaa!...

Saa hameen helma heilahtaa, kuin utu sieltä hulmahtaa taas toinen hame ruusuineen ja kätköineen ja rimpsuja ja pitsejä... ja silkkiä..."

Perkele (keskeyttäen):

"Vai silkkiä!

No eikös kelpaa rohtimet?"

Raala:

"Ei kelpaa, ei...

On tullut aika uus

(Enkeleille):

Nyt tanssikkaa ja keinukaa!

Kas niin! Kas niin!

Hametta hieman nostakaa!...

Sen alta, ah!

nyt hieman saa

vilahtaa jalka pienoinen

ja kaunis kantapää...

Taas keinukaa!...

Niin, niin!... Niin, niin!...

Nyt polvi saa jo vilahtaa...

Notkeemmin tanssikkaa!...

Ylemmä helma nostakaa!...

Kauniisti jalkaa kaartakaa!...

Niin, niin!..."

Perkele:

"Kuin ihanaa!..."

Kauniit hameenlaskokset heilahtelivat utuina, väreinä, sulona. Notkeat jalat kaarsivat sulavina, heilahtelivat, kutsuivat, kosivat. Lammikoilla seisoivat veneet liikkumattomina. Vedessä päilyivät onnenkuplien kuvat. Soitto kävi salaperäiseksi, tuoksu herpaisevaksi. Tanssi jatkui. Raala komensi:

"Taas keinukaa ja kaartakaa!

Saa hame hieman hulmahtaa ja reisi vilahtaa...

Ylemmä jalkaa kaartakaa!...

Hametta nyt jo nostakaa ylemmä pikku polvea, rajoille neidon kainouden ja miehen mielitekojen... perille lemmen paulojen!..."

Perkele (ihastuneena):

"Ai-jai!... Tuo mielen miehen päästä vie, jos sitä ollut lie."

Raala:

"Mies riutuu nyt jo unelmiin...

Enemmän hänelle antakaa!..."

Ensiksi suukko huulelta...

Kas niin! Nyt saa
sevalmus paidan solahtaa
ja rinnat paljastaa..."

Enkelien utupaitojen sevalmukset laskivat alas ja rinnat paljastuivat lämpiminä... Kypsyneet rinnanpäät kiehtoivat siimaa punottavina, maukkaina, houkuttelevina. Yhä lumoavampaa on tanssi, kiehtovampaa unelma.

Raala:

"Nyt rinnanpää saa ruskahtaa..."

Nyt marjoiksi jo punahtaa..."

Perkele:

"Ai vietävää!"

Raala:

"Nyt kättä hiukan kaartakaa!..."

Veikeesti hieman hymyilkää!..."

Nyt kiemailkaa!... Se lumoa.

Nyt haaveilkaa... ja arkailkaa!
Se kiihottaa...

Nyt uinailkaa!..."

Notkeina hiljaa tanssikka!..."

Raalle silmä sulkekaa,

kuin arka ois: Se viehättää ja lumoa..."

Perkele:

"Kas syötävää! Se arkailee, kuin vielä impi ois!"

Loistava enkelijoukko tanssi arkaillen, viattomuutta kuvaten. Kaikki oli kaunista tarua, lumipuhdasta haaveilua, kuin neidon unelmat, viatonta, kuin lapsen iltauni, kun väsymys on painanut sen silmät umpeen ja se näkee unta nukesta ja makeisista. Ja samalla oli kaikki naista, kiehtovaa naista, joka on juuri puhennut täyteen kukkaansa ja vereensä ja lämpöönsä. Tanssi jatkui, värit karkeloivat, sävel ajoi säveltä ja onnen-utu leikki hämärän kanssa. Raala jatkoi:

"Nyt sulakaa jo suudelmiin!..."
Arkaillen vaan!..."

Saa paidan helma heilahtaa!..."

Nyt itse hieman väsykää ja riutukaa ja huoatkaa! Se kuuluu asiaan...

Arkoina pesään paetkaa, miss' miehen mieli hämärtyy ja aatos paulaan sotkeutuu ja kaikki uinahtaa ja tuikkaa kodin-onni vaan häävuoteineen ja suukkoineen, kuin tuikkaa *olematon*..."

Perkele (ihastuneena):

"Ja silloin Luoja unohtuu.
Vaan riittää!... Työnne oiva on."

Raala:

— "Näin kehräämme me, sinun palvelijasi, ihmisten unelmien langat heistä itsestänsä. Me luomme niistä kankaan, jonka loimet juoksevat sinun niisiesi ja pirtojesi läpi. Sinun keriltäsi juoksutamme me myös kuteet. Ihmiset itse kutovat niistä sitten ne unelmat, joihin he tarttuvat himoistansa ja haluistansa. Heitä ajaa unelmien verkkoa kutomaan onnenjano. Mutta työ on vaan heidän, rihmat ovat sinun rihmojasi, jotka juoksevat meidän, sinun palvelijoittesi, käsistä. Siksi ei tunnu niissä verkoissa vihollisesi, Jehovan, henki. Mitä mies niissä pauloissa antaa naiselle, siinä ei haise Jehovan henki. Sen

antimen hedelmä on sinun omasi."

Perkele asettausi ylpeään asentoon ja vastasi:

— "Työ on hyvin tehty. Ihanista kuontaloista olette te rihmat kehränneet ja kaunis on niistä kudottu verkko... Mitä on Jehovalla sen rinnalla annettavana? Pyh! Kaljupäiden pappien päivätöitä ja saatavan maksua... Mutta se kiskuri saa sittenkin väkeä puolelleen viekotelluksi... vaikka minä maksan käteisellä heti ja hän panttaa taivaan iloja..."

Piru:

— "Se johtuu siitä, että tyhmät ihmiset uskovat saavansa enemmän, kuin odottavat."

— "Ei", — keskeytti Perkele. — "Se johtuu siitä, että Hänen asiansa kulkee maailmanjärjestyksen kulettamana. Minun täytyy kaikki saada taistelemalla... nyrjäyttää joka pala siltä radalta. Hän on nyt, — sanon *nyt* — järjestys, minä kumous..."

— "Mutta sinä olet suurempi Häntä. Sinä kumoat hänen järjestyksensä", — ylistivät enkelit.

Perkele rypisti otsaansa ja lausui:

— "Jos minä voisin maata, antaa enkelieni maata ihmisten tyttäret raskaiksi, niin silloin vhiu! — koko ihmissuku olisi minun. Tuhannennessa polvessa olisi ihmisessä enää tuhannes osa Jehovan henkeä, muu olisi minua. Mutta", — lisäsi hän kiukustuneena — "minulla ja Jehovalla ei ole sukupuolilahjaa... Se lahja on tosin teillä, minun palvelijoillani, mutta siinä on taas se kirottu maailmanjärjestys: laji ei voi syntyä toisesta lajista. Siinä on se vaino minun ja vaimon välillä. Ihmisvaimo on meille mahdoton..."

— "Me olemme sen inhottavan hajun tunteneet sinua palvellessamme", — lausuiivat enkelit puistahtaen.

Perkele harmistui... Kaikki vapisi, kaikki odotti. Enkelit värisivät, nuoruus lymysi hipiään, valo arkaili hämärän takana.

— "Mutta näytä mikä oli Harhaman verkon viimeinen silmä", — käski hän lopuksi valta-istuimeltansa.

Raala viittasi kädellensä. Enkelit jakautuivat kahden puolen luolaa, niin että leveä käytävä avautui keskelle, pujottautuen luolan läpi. Käytävän perällä avautuivat ruskopilviset verhojen laskokset... Taampana kulki Harhaman äskeinen mielikuva kuvina Perkeleen silmien ohitse. Näkyi Nälkäsuon loistava karpalo-ulappa komeine kurkiparvinensa, sen lähettyvillä Harhamala... sen onnenkuusi... kodin rauha... kodin kukka... onni ja työ... runokannel... Kuului vieno kehtolaulu... Jo leikki Ritva lattialla... Se leperteli jo Harhaman ilona... Kaikki kunniankuplat häikäisivät Harhaman silmiä... Kultapurot juoksivat hänen kotirantaansa... Maineeneen seppeleet loistivat... Teoksen lehdet muuttuivat valkeiksi linnuiksi... Ne palasivat maailmalta maineenseppeleet nokassa... Nälkäsuon punaisella karpalo-ulapalla kohosi jo muistopatsas... Maailmankurjuus ojensi hänelle seppelettä... Elämä hohti purppuranpunaisena...

Sitten avautuu elämän ilta: kuoleman rauhallinen aatto-ilta. Rauhallisena laskee Harhama levolle... Vaimo pukee lähtevän valkoiseen kalmanpukuhun, saattaa hänet Tuonen rantaan ja odottelee itkien omaa aikaansa... Jo tuleekin ensiksi manalle mennyt noutamaan uskollista vaimoan... Jo näky Riuttalan valkokukkainen ranta... Musta vene laskee rantaan, musta purje mastossa. Harhama ja Esempio istuvat veneessä... Mies on noutanut vaimonsa ja tuo hänet kotirantaan... Harhama kurottaa vaimollensa onnenkukkaa vedestä... Hän taittoi jo sen... Pursi laskee edelleen... Jo avautuu maineen ja kuolemattomuuden purppuraselät, lopullinen matkan määrä.

— "Nyt tulkoon todellisuus!" — keskeytti Perkele unelmat ja mielikuvat... Riuttalan rannan valkea onnenkukka-ulappa särkyi silloin mustaksi vaahdoksi, Harhaman sen kukkia koskiessa. Maineeneen purppuraselkä syöksi tulta... Helvetti avasi tulisen kitansa ja lieska leimahti sieltä. Vene alkoi vajota. Veneessä olijat tyrmistyvät. Lieska lyö korkeammalle, vene vajoaa syvemmälle. Onnen-ulapan etsijät huutavat vajotessansa kauhuissaan:

— "Herra auta meitä, me hukumme!..."

— "Hah... hah... hah... haa!" — nauroi Perkele.

— "Hah... hah... hah... haa!..." — nauroi loistava enkeliparvi ja tanssi naurun tahdissa, keinuen muutamia notkeita askelia. Perkele kiitti heitä palveluksesta lausuen:

— "Hyvin olette tehtävänne tehneet. Palkkioksi saatte viettää lemмен juhlaa. Pisara meressä on ihmismiehen nautinto sen rakkauden rinnalla, jonka minä olen suonut teille. Teidän ei tarvitse rakastaa ihmisten tavoin... rumasti... Te saatte ottaa ajatuksellanne toistenne lemмен, tanssien, kokonaan,

vuotaa vapaaksi päässeiksi vieteiksi ja haihtua tehtäviinne. Alkaka!"

Samassa hulmahti luolaan suuri joukko toisia enkeleitä. He valitsivat jokainen parinsa, alkoivat lauttaa ihanaa kiitoslaulua ja keinueen tanssia sen tahdissa... Luola punertui... sitten hämärtyi... Tanssivat enkelit nauttivat toistensa suutelot ja lemmen ajatuksillansa, ja haihtuivat vapaina vietteinä maailman avaruuteen...

Perkele oli jäänyt yksin. Hän mietti itseksensä jotain, asettuen mukavaan asentoon. Viimein puhui hän itseksensä:

— "Ihmis-etanat! Ne selittävät niin varmoina minun ja Jehovan syntyä, eivätkä voi selittää omaa syntyänsä, vaan sikiävät luonnonlain: käskystä, kuin ruttotauti... Ne selittelevät minun ja Jehovan olemusta, eivätkä tunne omaa itseänsä... Ne panevat minua ja Jehovaa viralta, eivätkä tiedä, että he ovat ainoastaan minun kuontaloni tappuroita."

Sen jälkeen antoi Perkele Harhaman mielikuvan lopun uudistua: Riuttalan rannan kukka-ulappa ja Harhaman musta vene ilmaantuivat taas luolan pilviverhojen takaa. Mustan purjeen päässä istui tulipunainen korppi. Taampaa näkyi Harhamalan onnenkuusi ja ränsistynyt Harhamala sen juurelta... Valkeiden lintujen sijasta täyttivät yölepakot ilman... Ne räpyttelivät siipiänsä... Kuului pilkanhuilu... Yölepakot laskeutuivat onnenkuusen oksille... Kuusi oli mustana niistä... Ukkospilvi nousi taivaalle... Jo välähti salama... Onnenkuusi kaatui rauskana maahan ja yökköparvi levisi maailmaan kertomaan Harhamalan häpeää. Riuttalan ranta vyöryi jo mustana vaahtona ja sen syvyydestä loimotti helvetti, josta Harhama ja rouva Esempio näkivät lapsensa, kasvot tuskasta vääntyneinä heille kostoa huutamassa... Molemmat kauhistuivat entistä enemmän. Kasvot vääntyivät muodottomiksi, tulipunainen korppi räähkyi ja oksensi tulta, vene alkoi taas vajota hiljaa, tasaisesti. Aalto kohisi mustana, rannalla huusi huuhkaja... Veneessä olijat yrittivät huutaa:

— "Herra auta, me hukumme!..."

— "Hah... hah... hah... hah... haa!" — nauroi Perkele ja punainen korppi säesti sitä, vajoavan veneen mastossa...

Mutta seuraavana päivänä pursusivat Harhamasta kaikki taika-uskon usvat. Hän etsi teoksensa onnea maanraostakin, sillä se oli hänelle elämä, henkiseen epätoivoon ja kuolemaan syöksyvän viimeinen toivon suuri kipinä...

Hän meni Lammaskalliolle, polvistui siinä salassa Perkeleen eteen ja rukoili sielunsa kaikilla voimilla:

— "Jos *sinä* olet olemassa, vala minuun voimaa kaikista leileistäsi! Auta *edes sinä*, että teokseni lehdille voisin valaa sen jumaluuden, josta on nouseva ihmishengen lämpimät revontulet... Jos sen teet, niin minä uhraan ja lupaan sinulle sieluni ja ruumiini ja kunniani ja kaikkeni..."

Rohkaistuneena, vahvistuneena nousi hän sitten, valmiina kuumeisesti jatkamaan teostansa, jossa hän nousi kaikkea yliaistillista, Jumalaa ja Perkelettä vastaan. Hän nousi, ikäänkuin Perkeleen vahvistamana, kumoamaan sitä Perkelettä, jolta oli siihen työhön apua rukoillut. Hän seisoi Lammaskallion kukkulalla, katsellen maailmoiden ikilentoa. Hän kohottautui hengessänsä niiden maailmoiden herraksi, *seisoi jo* sinä herrana Lammaskallion kukkulalla, maapallon viskautuessa huikaisevaa vauhtiansa auringon ympäri ja sen kirmatessa yleisen maailmanpauhun mukana.

Elämän virvatulia.

Elämä on Jumalan antamaa kuritusta...

Hopeanheleänä puhkesi uusi päivä aattoyön unelmista. Kirkas aurinko kieri rataansa taivaan loistavana helynä, jaellen valoa aarteistansa, loistaen onnenuhkuna, hehkuvana sädekehänä. Harhamalan tanhualla tanssivat Korpelan nuoret, koreissa kansallispuvuissa: tytöt nauhoissa, pojat valkopaidoissa. Vankat pojat pyöräyttelivät tyttöjensä voimakkailla käsivarsillansa ja lauloivat:

"Tullaa! Rullaa!

Kyllä toimeen tullaan.

Talvet teen mä tukkitöitä,
sinä rukkia rullaat."

Ja reippaat tytöt katselivat tanssin pyörteissä rohkeasti elämän vaivaloiselle polulle, pyörähtivät

poikien kainalossa kepeinä, hilpeinä ja vastasivat:

"Tiurun, liuru!
Saa soida viulu!
Onhan meillä talouskin:
ämpäri ja kiulu!"

Ja viulu alkoi vinkua. Käki kukkui sen säästyksellä. Se helskytti hopeaa Harhamalan onnenkuusen latvasta ja pikku lintu liritti sävelensä soiton sekaan. Pojat nostelivat tyttöjä polskan tahdissa. Tyttöjen hajanaisten tukkien seasta heilahtelivat punaiset nauhat. Silmässä loisti luonnon väärentämätön sulo, poskessa korven puhdas puna ja katse kohtasi katseen rehellisenä ja avoimena...

Luonnon lapset tanssivat viattomina, kuin perhoset luonnon puhtaalla povella. Harhama katseli rouva Esemption kanssa akkunastansa nuorten hilpeää iloa. Talven kuluessa hänen ja Korpelan väen välille punoutunut ystävyys ja luottamuksen side tuntui nyt vetäytyvän entistä lujempaan solmuun ja hän tunsu olevansa voimakas tämän väen kanssa. Hän ei ollut koskaan ennen katsellut loistavia tanssiaisia niin suurella tyydytyksellä, kuin nyt tätä korven asujien iloa. Äänetönnä puristi hän rouva Esemption kättä kiitokseksi siitä, että tämä oli tavallaan johtanut hänet korpeen luonnon ja ihmis-elämän kovimpaan taistelurintamaan, jonne hän ei olisi joutunut ilman hänen tuttavuuttansa ja siitä johtuvia syitä. Ja hän virkahti, kuin yksinpuhuja:

— "Olet ollut luotsina elämän tiellä... Olet ajanut minut korpeen voimistumaan ja kasvamaan. Kiitos johdosta! Heitä nyt mela minulle!"

Jouhi oli vetänyt viulusta äänen ja elämä ihmispovesta. Ja molemmat ne hävisivät maailmoiden suureen soittoon, kuin haihtuva hämärä aamuiseen valomereen. Molemmat tanssittivat aikansa ihmistä, kuin illantyyntä itikanlaulua, karkeloittivat sitä, kunnes se riutui ja hävisi ja haihtui äärettömyyden ammottavaan äännettömyyteen.

Sairaloisella kiihkolla valmisti Harhama nyt teostansa. Hän ei enää kysellyt mitään, ei epäillyt. Hän oli noussut epäilyistä, kuin tautivuoteelta, kuumeisena ja syöksyi sokeana eteenpäin, kuin tavotellen silmiensä kadonnutta valoa. Sivu liittyi sivuun. Kaikki oli irtipäässeensä mielikuvituksen rajua leikkiä. Vuoret nousivat maailmoiden povesta, kohosivat pystyyn ja tanssia jyskyttivät hänen vallattoman loistavissa kuvauksissansa.

* * * * *

Niinä aikoina alettiin luoda uutta Suomea. Uudet olot pohjautuivat. Kaikki alkoi ensin kiehua sekaisin, kiehuu aikansa ja alkoi hiljaa laskeutua uuden pohjaksi.

Pienoinen Iloniemi pistää Korpelan kuuluisaan Riitajärveen. Riitajärvi on saanut nimensä niistä riidoista, joita Korpelan miehet olivat siitä käyneet. Kolmelta sivulta ympäröivät Riitajärveä Nälkäsuon sammaleiset vesiset liepeet aivan silmäkantamiin. Ne liepeet ovat pohjattomia hetteitä. Ainoastaan kurkiparvet uskaltavat niillä kahlata. Kaikki muu vajoaa niiden liejuun. Neljännellä rannalla kohoaa korkea kukkula ja sen juurella on kaunis Iloniemi.

Kerta tahtoi osa Korpelan miehiä kuivata järven, että Nälkäsuu kuivaisi. Toiset taas halusivat laskea järveen vettä lisää, että koko Nälkäsuu muuttuisi mereksi. Syntyi riita, jota kesti miespolven ikä. Mutta riita oli käyty sovinnossa, kuten oli totuttu yhdessä rynnistämään Pohjolan pakkasia ja kivimäkiä vastaan. Yhdessä oli ajettu monta kertaa vuodessa käräjäpaikkaan, ja rauhassa tupakoiden olivat riitaveljet vuosikymmeniä kiistelleet asiasta ja selitelleet toisillensa kumpikin oman asiansa oikeutta. Kahdesti oli kumpikin puoli voittanut. Kahdesti oli Riitajärvi kuivattu ja kahdesti oli se taas uudestaan laskettu vettä täyteen, jopa muutettu koko Nälkäsuu mereksi. Miehet olivat aina lukeneet lehmänsä navetassa. Oli nimittäin kaikessa ystävydessä päätetty käräjöidä niin kauvan, kuin yhtä useamman lypsävän häntä heiluu kunkin talon läävässä ja muut ovat menneet käräjäkuluista. Viimein oli päästy siihen lukuun ja lopuksi jäi Riitajärvi entisellensä, samoin Nälkäsuokin.

Korpelan miehet olivat tottuneet kaikessa panemaan kovan kovaa vastaan.

Nyt oli koko Korpelan väki kokoutunut Iloniemelle neuvottelemaan, mitä olisi tehtävä, että nyt, kun uuden ajan rusko punaa tulevaisuuden rantaa, se estettäisiin taas pilveen peittymästä, estettäisiin kirkkaana nouseva päivä kierimästä takaisin entiseen pilveensä. Läsna olivat Ritavaaran Mikko, Laurilan Aapo ja kaikki muut, nuoret ja vanhat. Yhteiskunnallisen elämän kysymykset kiehuivat Korpelassa voimallisina, kuin lumituisku myrskyn käsissä, tunkien elämän kaikkiin tilaisuuksiin: hautajaisista huveihin ja häihin asti. Kaikkialla puhuttiin siitä yhdestä ainoasta. Kysymys nyt oli siitä, mitä olisi tehtävä, että saatua äänioikeutta voitaisiin käyttää tehokkaasti, ettei valta luiskahtaisi taas toisten käsiin. Korpelankin miehet mielivät jo puristaa vallan kultaomenasta mehua.

Harhaman sanoihin luotti Korpelan väki entistä rohkeammin. Talven kuluessa solmitut siteet olivat vetäytyneet yhä lujemmalle. Harhama sai taas tilaisuuden kumartaa maailmankurjuudelle, pyydystä siltä hänen silmiänsä huikaisevaa kiitollisuuden ja ystävyys sumuseppelettä.

Moniöisestä valvonnasta väsynyt aurinko solui jo valoarteinensa alamäkeä sydän-öistä levähdyspaikkaansa kohti, hehkuen taivaan tummasta sinestä puhenneena valokukkana...

Kesän pisin, kaunis päivä kallistui iltaan. Iloniemi oli väkeä täynnä. Siellä oli satoja ja satoja, mutta ne sadat olivat yksi ainoa joukko-ihminen. Ne näyttivät taas Harhamasta maailmankurjuudelta, jossa jumaluus kehittää itseänsä hyveeksi: vaatimattomaksi, uhrautuvaksi, vähään tyytyväksi, omain voimin kulkevaksi. Ja ikäänkuin se olisi hänen velvollisuutensa ja maailman luonnollisin asia, polvistui hän sen edessä ja ylisti sitä ja todisti, että sen joukko on korkeinta. Hän ylisti aluksi kuulijoittensa miehuutta ja elämän rohkeutta. Hän puhui:

— "Korpelan naiset ja miehet!

"Näillä perukoilla on totuttu astumaan miehekkäinä kivimäkeä, pelottomina nälkävuotta ja rohkeina kuolemaa vastaan. Täällä seisoo aina elämä kuolemaa vastassa. Jokainen teistä taas tänä päivänä kulkee päivän likemmä hautaansa ja kesä lähtee juuri kierimään talvea kohti ja useiden harmaat hiukset ja rukiin heilimöiminen muistuttavat, että ei kumpaankaan: hautaan, eikä talveen ole kuin kukon-askel. Mutta viulujen soidessa katselee täällä taas väki sitä askelta..."

Kuulijat olivat yhtenä korvana. He eivät olleet tottuneet kuulemaan ylistystä. He olivat aina huomanneet olevansa niitä, joiden hien olivat ennen sen syömistänsä lianneet ne, jotka siitä hiestä elivät. Elämän ja kuoleman viulunkieltä näpättyänsä johtui Harhama vaistomaisesti puhumaan jonkun sanan siitä suuresta kysymyksestä. Hän jatkoi:

— "Suuria neroja lohduttaa maanrakoon lähtiessänsä se tieto, että he jättävät kanteleen jällelle', jättävät jälkeensä elämänsä työn, jossa he elävät kuoltuansakin kansansa ilona ja sen muistossa. Mutta oman kanteleensa jättää Korpelankin väki jällelle ja se jättää *suuren kanteleen*..."

Kuulijat katselivat puhujaa kysyvinä, ihastuneina. Harhama huomasi sen. Hän ihastui siitä. Kuvittelemansa maailmankurjuus näytti vanhurskaalta, joka *palkitsee* ylistyksen kiitollisuudella. Hän ylisti sitä hartaammin. Hän ylisti sitä työtä, jonka Korpelan miehet ovat maallensa tehneet. Hän korotti sen työn kaikkea muuta korkeammalle. Hän puhui:

— "Te kysytte: minkä kanteleen me jätämme? Katsokaa! Ympäriinsä nousevat tervahautojen mustat savut. Ne ovat *teidän* tervahautojanne... Tervaspuut ovat *teidän* kolomianne... *Teidän* pilkkomat ovat tervakset... *Teidän* panemat ovat tervahaudat... *Ne* ovat teidän kanteleitanne. *Teidän* eivätkä muiden... Jos muiden kanteleista helskyvät laulut, niin teidän kanteleesta vuotaa laulujen palkka ja voima: rikkaus..."

Hän huomasi köyhien kuulijoittensa kiitollisuuden ja ihastuksen ja kuvitteli ja uskoi sen aivan rajattomaksi. Sadat näyttivät seisovan kiitollisuuden kukka kunkin kädessä. Hän uskoi sairaloisen itserakkaana, että kuulijat puoli-jumaloivat häntä. Siksi ylisti hän heitä kaikesta sielustansa, tavotteli kiitollisuuden sumuseppelettä, kuin kissa hiirtä, ja samalla riemuitsi siitä, että voi ylistää *oikeaa* jumalaa: maailmankurjuutta. Juuri *siksi* tuntui se kiitollisuus suloiselta, kun se oli hänestä *jumaluuden* kiitollisuutta, eikä ihmisten. Hän nosti Jumalaansa yhä korkeammalle, puhuen:

— "Jos *te* sammutatte tervahautanne, lakkaavat muiden kanteleet soimasta, koska niiden soittajat jäävät leivättömiksi... *Te* ne soittajat ruokitte, *Te*, eivätkä ne itse..."

Ja yhä kiehtovampana kutitteli häntä maailmankurjuuden: teoksensa jumaluuden rakkaus. Se näytti ojentavan hänelle jo kuolemattomuuden kanteletta... Hän laskeutui sen eteen polvillensa entistään nöyrempanä, ei ollut ylistävinänsä *ihmistä* vaan siinä ilmenevää jumaluutta. Hän jatkoi:

— "Katsokaa! Kaikkialla nousee tervahautojen savun välistä rukiin heilimäsavu... *Teidän* ruispeltonne siellä savuavat. Kivet ovat *teidän* vääntämät... *Teidän* muokkaama on pelto ja *teidän* hiellänne se on höystetty. *Te* olette rakentaneet kanteleen kivimäestä..."

Ja yhä kiehtovampana liekehti hänelle joukkokiitollisuus. Sumuseppeleet hoitivat kirkkaina, kuin auringon valopyörä. Se itse asiassa olikin suuri, sillä se tempasi kaikki mukaansa ja laajeni kuin rutto. Ja Harhama, joka nosti maailmankurjuutta jumaluudeksi, oli jo sen vähästäkin ihastunut ja kuvitteli sen satakertaiseksi... Hän oli kuin rakkauden sokaisema, joka mielitiettyänsä silmäyksessä näkee jo taivaan avautuvan ja hän kumartui alemma: sitomaan sokaisijansa kengänrihmoja. Hän jatkoi:

— "Kivimäestä te olette rakentaneet kanteleen, joka jää jällelle silloin, kun te itse lähдете maanrakoon. Se soi teidän kuoltuanne vuosituhansia. Se soi kasvamalla viljaa... Ja jos, kuten sanon,

toisten kanteleiden kielistä vuotavat säveleet ja tiede, niin vuotaa teidän kanteleenne kielistä *leipä*, se, jota ilman ei soitto soitolle tunnu..."

Ja kun hän sairaloisena katsahti Korpelan heilimöiviä ruispeltoja, näyttivät ne maailmankurjuuden autuaidenkentiltä, jumalallisilta viljakanteleilta. Kun hän katsahti niistä nostettuja hirvittäviä kivikasoja, kirkastui hänelle maailmankurjuuden *voima* suureksi, jumalalliseksi, miehet näyttivät pikkujumalilta, karaistuilta, voimakkailta, jäykiltä. Niistä oli karissut pois kaikki inhottava ihmisturhuus: koreilu, keikaroiminen ja kaikki muu marakattimaisuus. Se oli mies ja ihminen oman sisällisen ihmisensä, eikä korujensa kautta.

Ja entistä hartaammin polvistui hän ja puhui niin kuin tiesi sen kelpaavan. Hän onki utukukkia, löi rahaa haihtuvista tunteista, täyttääksensä sillä rahalla arkkunsa. Hän jatkoi:

— "Niiden toisten kanteleet maksetaan tässä maassa usein kymmenien tuhansien vuosituloilla, teidän kanteleenne, se kaikkien soittojen soitto — verotaakalla... Niiden toisten kanteleet maksetaan *teidän* tervallanne, niiden työttömyys *teidän* rukiillanne..."

Korpelan paljon kärsineelle välle se oli evankeliumia, sen tiesi Harhama. Hän *valmisti* kuulijoitansa ja kuulijat valmistuivat. Joukko-ihmisen joukkokiitollisuus loisti Harhaman silmissä tuliroviona, joka viskoi liekkinsä huippua pilvien tasalle. Harhama varustautui näppäämään jonkun iskun siihen Jumalaan, jota vastaan hän nyt nousi kaikkien intohimojen häneen voimaa puhaltaessa. Mutta hän oli varova. Hän ei tahtonut loukata uutta jumaluutta soittamalla sille oudon säveleen yhtä-äkkiä. Hän soitti oikean johtosäveleen. Hän näppäsi sen vihatuista Suomen suuripalkkaisista virkamiehistä, jatkaen:

— "Tarkastakaa virkamiestenne työ ja maksakaa niille täst'edes työnsä, eikä arvonsa mukaan! Älkää lakatko ponnistelemasta, ennen kun jokainen on tasa-arvoinen teidän kanssanne arvon-annossa, työn palkkiossa ja sen velvollisuudessa! Pankaa virkamiespedoille suitset suuhun!..."

Karun maan miehille, jonka virkamiehistö on maailman kallispalkkaisin ja suhteellisesti suurilukuisin, oli se ilonsanoma. He olivat kantaneet virkamiestaakkaa hartioillansa, kuin kivimäkeä, saaneet niiltä palkkioksi halveksimista ja töykeyttä ja tunteneet niiden painon jokaisena veronmaksupäivänä. Joukko-ihmisen ihastus ja kiitollisuus nousi. Harhama näki sen moninkertaisena ja rohkeni jo tarttua Jumalaan käsiksi, samalla kumartaen maailmankurjuutta. Hän tiesi, missä on Jumalan kipein kohta ja tarttui siihen: Hän tarttui pappeihin, jatkaen:

— "Tarkastakaa myös pappienne säkki ja ommelkaa sen pohja kiini kohtuullisen likelle suuta. Sillä älkää luulko, että Jumala asuu papin säkissä, johon siis ei olisi lupa koskea..."

Hän oli osannut koskea oikeaan kohtaan. Hän oli aivan tutkinut, mikä suunnaton rasisus ja taakka on Suomen papisto ja suurenteli sen taakan moninkertaiseksi. Hän käytti apunansa kaikkea luonteessansa piilevää alhaisuutta ja halpuutta, kun tavotteli kurjuuden luottamusta ja kirkasti teostansa. Joukko-ihminen ihastui. Sen kiitollisuus kiehtoi Harhamaa, kuin kaunis käärme, sillä se oli *suuri* ja se oli hänelle jumaluuden kiitollisuutta. Hän tarttui Jumalaan rohkeammin käsiksi, jatkaen:

— "Ei Jumala asu kirkoissa, eikä pappien jyväsäkissä..."

Hän pysähtyi ja katseli kuulijoitansa. Ne olivat ihastuneita. Nyt hän rohkeni jo kierrellen sanoa *kuka* on Jumala. Hän jatkoi:

— "Jumala on kaikkialla siellä missä *te* teette työtä itsenne, lähimäisenne ja kansanne hyväksi..."

Hän katsahti ymmärtävätkö kuulijat, että hän tarkoitti sanoillansa: *Te olette Jumala... Ihminen on Jumala...* Hän ei ollut varma, josko ne ymmärsivät, mutta hän näki, että ne *voi* saada ymmärtämään ja heräämään jumaluutensa tietoisuuteen, sen jumaluuden tietoisuuteen, joka on korkeimpana *ainoastaan* ihmisessä. Hän jatkoi ajatustansa:

— "Ja te palvelette Jumalaa myös sillä, että vapautatte itsenne ja jälkeläisenne pappien ja muiden vallasta ja semmoisen Jumalan kynsistä, joka tyhjentää teidän jyvähinkalonne, palkkioksi siitä, että vääntää teidän hartianne kumaraisiksi..."

Hänestä tuntui, että kuulijat käsittivät jo vaistomaisesti hänen ajatuksensa, vaikka ei hän sitä selvin sanoin sanonutkaan. Hänestä tuntui, että jumaluus herää jo maailmankurjuudessa itsetietoisuuteensa. Hän lopetti ajatuksensa:

— "Kun sen teette, niin palvelette *oikeaa* Jumalaa ja *oikein*... Semmoinen Jumalan palvelus on tuhannesti suuremman arvoinen, kuin itkut ja veisuut ja nyhkytykset..."

Hän oli saanut sanotuksi *kenen* palveleminen on oikean Jumalan palvelemista. Hänestä tuntui, että hän oli saanut nyt jo ensikerran, vaikkapa kierrellen, tunnustaa julkisesti jumalansa:

maailmankurjuuden jumaluuden. Se oli tapahtunut uuden elämän aatto-illan jälkeisenä päivänä, uuden elämän *ensimmäisenä* päivänä, seuraavana päivänä teoksensa alkamisen jälkeen. Se tuntui hänestä hyvän enteeltä ja silloin avautui hänelle koko elämä kirkkaana virvatulena, jonka liekinpäässä loisti kuolemattomuuden häikäisevä seppäle, punoutuen virvalvalkean näkymättömästä, hopeanheleästä savusta.

Innostuneena lopetti hän puheensa, laskeutuen henkisesti polvillensa maailmankurjuuden eteen, aivan *liehakoiden* sitä. Hän jatkoi ylistystään:

— "Te kysytte taas, miten sen kaiken voitte tehdä. Liittykää yhteen, järjestykää ja tarttukaa itse ohjaksiin! Äänioikeudesta on teille hyötyä ainoastaan silloin, kun te sitä käytätte *itse* ja käytätte *taidolla* ja *yksimielisinä*. Jos jättäännytte sokeina toisten johdettavaksi, niin vuotaa tervahautojenne terva edelleenkin toisten tynnyreihin ja viljanne niiden pohjattomiin säkkeihin."

Kuulijat muistelivat niitä jyväkuormia, joita he olivat vetäneet papeille. Harhama nautti siitä huomiosta ja iloitsi, että oli voinut avata silmät ja paljastaa petoksen. Hän nautti myös siitä, että oli voinut *kostaa* papeille, jotka olivat häntä ja rouva Esempiota hävässeet. Hän lopetti:

— "Astukaa siis itse järjestettynä joukkona esille ja tarttukaa ohjaksiin. Älkää arkaillko! Vetäkää ohjaket kireälle yhtä häikäilemättä, kuin olette tarttuneet käsiksi kivikkoihin! Kivikankaan on täytynyt totella ja kasvaa täysi ruissato. Yhtä rohkeina virittäkää viulunne täyteen vireeseen ja soittakaa siitä täysi sävel!"

Lakit nousivat ilmaan ja voimakkaat eläköönhuudot kertoivat karkeiden miesten voimasta. Jotkut puristivat puhujan kättä ja kiittivät häntä puheesta muutamalla katkonaisella, koruttomalla sanalla. Joukkoihminen oli unohtanut entiset riidat ja Riitajärven rannalla yhtyivät entiset riitelijät yhdeksi ihmiseksi: joukoksi, jolla oli yksi tahto, yksi tunne, yksi kiittolisuus, tai viha.

Tyynenä katseli Riitajärven sinikalvo taivaan heleällä sinellä alas kierivää aurinkoa. Iloniemellä neuvotteli Korpelan väki Harhaman puheen loputtua maansa ohjaksiin tarttumisesta. Ne olivat niitä aikoja, jolloin koko Suomi alkoi kiehua ja synnyttää uutta. Ritavaaran Mikko kehotti perustamaan valtiollisen seuran, joka tarttuisi asioihin käsiksi. Hän puhui:

— "Ne, jotka meiltä vievät tervan suoraan haudoista ja rasvat lehmän utarista, ennen kun ne ehtii kunnolla voiksi kirnuta, ovat järjestyneet yhdeksi talkooväeksi. Jos mieli niitä saada hillityksi, täytyy tässä meidänkin liittyä yhteen..."

Ehdotus hyväksyttiin. Joukko-ihminen alkoi Korpelassakin harjoitella jäseniänsä. Ryhdyttiin keskustelemaan seuran nimestä. Jotkut ehdottivat nimeksi "Korpelan Karhu". Laurilan Aapoa se nimi ei miellyttänyt. Hän puhui:

— "Meille suomalaisille eivät ne karhut ole oikein paikallaan. Karhun pitäisi joskus nousta takajaloillensakin tekemään voimannäyte, sillä mikäs karhu se muuten olisi... Mutta meillä suomalaisilla tahtoo olla niitä jalkoja niin tuhottoman vähän, että jos nousee takajaloillensa, niin siihen menevätkin jo *kaikki* jalat... Ei jää enää mitään, millä tehdä se arvoon kuuluva voimannäyte... Se ei näyttäisi silloin ihan karhulta, vaan vähän niin kuin variksen pelätiltä..."

Korpelan miehet eivät olleet tottuneet yli voimiensa röystäilemään. He olivat kivimäellä punninneet voimansa aivan luodilleen. Siksi eivät he kivimäen edessä olleet koskaan nousseet karhuna takajaloillensa. Siksi myönsivät he nytkin Laurilan Aapon olevan oikeassa. Turtolan Juho jatkoi hänen puhettansa:

— "Niin se on... Eikä meillä myös ole liikoja käpäliä, joilla juosta miekanterää pitkin, sillä eiväthän siinä juostessa yhdet käpälat kauvan kestä... Eivät niinkään kauvan, että ehtisi juosta terän päästä päähän..."

Sekin tuntui korpelaisista oikealta. Mietittiin jotain muuta nimeä. Peltovaaran vanha isäntä ehdotti nimeä "Korpelan susi". Hän puhui:

— "Ne karhut ja leijonat tahtovat täällä kuolla nälkään, mutta susi on sitkeä... Se kaluaa ruokansa vaikka kalliosta. Se ei kuole nälkään nälkäsuollakaan. Se on viisaamman näköistä, että on susi, jolla on karhun käpälat, kuin että on karhu, jolla ei ole kuin takajalat..."

Ehdotus hyväksyttiin ja "Korpelan susi" perustettiin nostamaan kansan pohjaa pintaan ja taistelemaan vallan kultaomenasta.

Ja kun "Korpelan susi" oli perustettu, alkoivat viulut soida, laulut helskyä ja nuoret ottivat tanssien vastaan sitä uutta aikaa, jonka toivottiin muassaan tuovan valoa ja rikkautta pirtteihin ja helpotusta

niiden elämään, jotka seisoivat kivimäkeä vastassa viljelyksen eturintamassa. Riitajärven takana alkoi vallaton käki taas kukkua soiton sekaan. Rannan ruohokossa pulahteli ahven ja kuikka ui selällä, ihailen Pohjolan kesäillan kauneutta. Ja tällä luonnon valmistamalla taustalla tanssivat Pohjolan reippaat tytöt poikien kainaloissa kepeinä, kuin luonnon lapset. Vanhat polttelivat piippujansa ja muistelivat menneiden nuoruudenpäiviensä kesäisiä sunnuntai-iltoja, jolloin jalka oli vielä kepeä ja elämä näytti päivänpaisteelta ja tyttöjen luhdin ovi vilkutti houkuttelevana...

Mutta moni tuli ja puristi Harhaman kättä ja lausui:

— "Kyllä Teidän täytyy Korpelan puolesta lähteä eduskuntaan... Ei Korpela saa sinne parempaa miestä..."

Harhamalle niistä sanoista hohtivat jo seppeleet. Kansan luottamus, sen kunnioitus... juhlat... eläkönhuudot... rakkaus... kiitollisuus ja kaikki muu avasivat hänen eteensä loistavan näköalan, joka oli koristeltu tiheään sirotelluilla elämän virvatulilla ja jokaisen virvatulen liekinpäässä kiemurteli kaunis käärme, punoen itseänsä hänelle maineenseppeleeksi... Hän näki kaiken himoitun kääriytyvän hänen päähänsä, levittäytyvän hänen poluillensa valoliinoiksi, ja koko elämän taivaanrantaa värjäsi virvatulista irtautuva punaväri ja kullanvälke ja kansan kiitollisuus, niiden ihmisten kiitollisuus, joiden synnynnäinen halveksija hän edelleenkin oli...

Päivä painui jo tervahautojen ja rukiin heilimäsavuihin ja yö liikutteli valoisia liinojansa, kun Harhama palasi kotiin. Rouva Esempio odotteli häntä leivoksinensa, illallisinensa, kiitti häntä loistavasta, pitkästä puheesta. Kansan kiitollisuudesta ja luottamuksesta hän sai lisää elämän voimaa ja halua. Hän uskoi jo voivansa avata kalkki veräjät, joiden takaa avautuu tulevaisuuden kirkas sunnuntaipäivä ja Riuttalan onnenkukka-ulappa. Ritva, hänen äitinsä ja Korpelan väki olivat hänelle nyt tukena, antaen työlle tarkoituksen ja sisällön. Ne olivat hänen merituliansa, jotka ohjasivat hänen kulkuansa.

Sydän-yön punaisena palava aurinko roihusi jo lepopaikallansa, kosketellen taivaanrantaa tulikuumannäköisellä reunallansa, ja varustautui uudelle retkelle, huuhtelemaan taivaanlakea valovirroillansa ja levittelemään huntujansa Pohjolan erämaiden yli. Koillinen taivaan puolikas ui jo hopeanheleässä valokylvyssä, vaaleten kirkkaaksi hohteeksi, mutta yhä katseli Harhama elämänsä huikaisevia virvatulia ja niistä savuavia seppeleitä, viulujen vinkuessa Iloniemessä. Vasta kun kaikki hukkui valomereen, nukkui hän näkemään unia elämän virvatulista. Mutta Iloniemi vilkkui vielä unessa valopilkkuna aamuvalosta loimottavalla taivaalla.

Muutaman päivän kuluttua saattoi Harhama rouva Esempion kesäksi uuteen asuntoon, miehensä sisaren huvilaan Pietarin lähelle Schuvalovaan, missä hänen piti sisaren tahdon mukaan valmistaa Armiira-tyttöstensä, että tämä voisi saada Pietarissa venäläisen kasvatuksen, joka oli testamentissa asetettu perinnön saamisen yhdeksi ehdoksi. Itse hän palasi Korpelaan, missä nyt rauhassa kirjotti uutta teostansa yöt päivät, kuin kuumetautinen. Hän päätti kirjottaa sen valmiiksi hiljaisuudessa ja valmiina tuoda sen rouva Esempiolle lahjana, että ilo siitä tulisi hänelle yllätyksenä ja olisi sitä suurempi... Eikä hän enää tuntenut epäilystä, vaan helpotusta. Kaikki vuoti hänestä kuin märkä kipeästä ajettumasta...

Hänen sielunsa suuri paise oli viimeinkin puhennut.

* * * * *

Pohjolan valomeret hulmusivat taivaalla yöt päivät. Kirkas auringonkehrä käväisi vaan pikimmältään pohjoisen taivaanrannan alla ja nousi oitis herättämään lintuparvia laulamaan... Kaikki pakahtui valoon ja kirkkauteen. Kaikki kylpi auringon kirkkaassa sädesateessa, joka valui taivaalta rankkana.

Kuumetautisen tavoin jatkoi Harhama teostansa. Niinä aikoina, jolloin hän oli sitä tavallista sairaloisemmin punonut ja muovailut, jatkuivat päivän mietteet ja mielikuvat öisinä unina. Kuvaillessansa sitä jumaluuden tilaa, johon ihminen kehittyy ja pääsee ijankaikkisuuden kaukaisimpina tulevina jaksoina, oli hän mielikuvituksissansa matkustellut toisissa, vanhimmissa maailmoissa, missä ihmishenki on jo ehtinyt kehittyä jumaluutensa tietoisuuteen ja hallitsee asumaansa maailmaa jumalana, luoden siellä mieleisiänsä oloja, pakottaen sanallansa luonnonvoimat palvelukseensa. Ne mielikuvat jatkuivat yöllä unina... Hän matkusteli unissansa ihanissa maailmoissa, näki siellä jumaluuteen päässeen ihmisen elämän ihanuuden, ja siihen tilaan hän tahtoi nostaa maassa asuvan ihmisen. Hän tahtoi osottaa sille ihmiselle tien jumaluuteen, paljastaa uniensa maailmat, jotka hän uskoi todellisiksi, ja herättää ihmisessä jumaluutensa tietoisuuden ja kaipuun ja siten jouduttaa siihen tilaan pääsyä... Nyt olivat ne unet tulleet jokaöisiksi. Hän matkusteli yöt omilla harhanmaillansa, näki siellä vallitsevan onnentilan ja päivät hän loi niistä unista uusia, aina hurjempia mielikuvia, jotka taas synnyttivät uusia unia.

Oli taas kirkas yö. Aurinko oli nukahtanut hopeanheleälle taivaanreunalle ja lintu vapaana heiluvalla

varvulle... Pohjoinen ilmanranta hulmahteli, auringon lyhyestä unesta, kuin punainen hameenhelma. Harhama istui pienessä huoneessa jumaluuden syntymäkipujen ääressä. Runo virtasi paperille värillisenä purona, leviten siinä loistaviksi lammikoiksi.

Jumaluus kehkeytyi jo lukemattomissa maailmoissa, punakukkanupuissansa... Se kehkeytyi, kuin sikiö, heräsi kuin päivä yöstä, valo pimeydestä... Myöhemmät maailmat kierivät vielä tulikumina hirviöinä... valopaljouksina... tappelivat kylmyyttä vastaan... raivosivat... heloittivat avaruuden synkeällä sinellä jumaluuden tulipunaisina kukkanuppuina... Koko äärettömyys oli niillä kukitettu... Sen musta ontelo ylpeili tulipunaisissa kukissansa... Ja kussakin tulikukassa piili jumaluus, kuin kukan värit piilevät sen siemenessä...

Ijankaikkisuuden mittaamattomat jaksot soluivat... Jumaluus kehitti itseänsä tulisissa kukkanupuissansa: tulikerinä kierivissä maailmoissa... Se kehitti samalla kohtuansa: äärettömyyttä. Se erotti kylmän entistä räikeämmästi kuumuudesta... Se alkoi kylmyydellä kehittää kukkanuppuansa korkeammaksi, valmisti itseänsä...

Harhaman teos jatkui: Äärettömyys kylmeni. Jumaluus jäähdytti sitä kehkeytymisellensä omien kukkanuppujensa kehittäjäksi: niiden jäähdyttäjäksi... Aine heräsi, tyhjiys nukkui... Äärettömyys tohisi... Sen tyhjt ontelot irvistelivät mustina... Ijankaikkisuus mateli miljardikausin loppumatonta latuaan.

Toiset maailmat olivat jo olleet miljaardeja aikakausia valmiit, toiset olivat jo elämänsä eläneet... hävinneet... alkaneet häviöstänsä uudestaan syntyä, kuin nurmen ruoho tomustansa... Ja aina kehitti jumaluus itseänsä häviöllä ja häviöstä syntymällä, vielä hehkuvana tulisumuna, jumaluuden tulipunaisena kukkanuppuina... Harhama kuvaili jo jumaluuden kehkeytymistä *maassa*, joka vyöryi vielä tulisumuna... Sen tuliset sumupaljoudet vyöryivät mittaamattoman paksuina, sakeina, hehkuvina pilvinä... Ne tohahtelivat peninkulmia korkeiksi sumusuihkuiksi... syöksyivät jääkylmyyteen... kiemurtelivat vuorien vahvuisina käärmeinä... punoutuivat semmoisina toistensa kanssa tulinuoriksi... retkahtelivat myrskyjen käsissä... piiskasivat äärettömyyttä ja toisiansa... kiehuivat ja pauhasivat... Toisaalla vyöryivät tulisumut polvenkorkuisina vuorina... ryöppysivät... syöksyivät hirmulentoa eteenpäin... kiehuivat... syöksyivät vastaan tulevien vuorien puhki... viskautuivat toisiansa vastaan äänettöminä... sekautuivat... kietoutuivat ja pauhasivat rataansa avaruuden halki...

Teos jatkui: Maan tulipunaiset sumupaljoudet jäähtyivät... Niiden huiput tapasivat jo äärettömyyden jääkylmyyden rajoja... muuttuivat pisaroiksi... tulitipoiksi... tulisateeksi ja laskivat sumujen läpi alas... muuttuivat taas tulisiksi sumuiksi... nousivat korkeuden jääkylmyyteen... jähmettyivät uudestaan... satoivat alas tuleen, jäähdyttäen sitä ja taas haihtuen sen tulen käsissä sumuiksi...

Kylmän ja kuumuuden ikitappelu jatkui... kiihtyi... molemmat kokosivat voimiansa... Jumaluus kehitti kohtuansa... lisäsi voimiansa... Sade kävi rankemmaksi... Sumut sakenivat... Ne vyöryivät jo pauhinalla toisiansa vastaan, roiskuivat miltei vesisakeana... Ijankaikkisuus solui... Tulisumut jäähtyivät edelleen... Ne muuttuivat jo kokonaan vesisakeiksi... nousivat hyrskeenä korkeuteen... riehuivat... raivosivat... pauhasivat... tapailivat hyrskeittensä tulihuipeilla kylmän rajoja... piiskasivat sitä kiukuissaan, kuin raivostuneen käärmeen häntinä... uupuivat ja lappautuivat takaisin tulipaljouteen, kuin sen imeminä... Vesisakeat tulivuoret tappelivat keskenänsä tiestä... ärjyivät... pauhasivat... särkyivät tuleksi ja savuksi ja alkoivat taas uuden karkelon maan tulimeren pinnalla, myrskyn soittaessa suurta viuluansa...

Taistelu jatkui. Teos edistyi: Maapallo jähmettyi... Sen vesisakea tulimeri oli yhtenä ainoana tuliulappana... Sen pinta oli punaisena merenä, ilman saarta, ilman rantaa... Hirmumyrskyt riehuivat... Maan tulimerellä vyöryivät korkeat tuliaallot, kuin hirmuhyrskeenä... raivosivat tuliaaltoina sen hehkuvalla tulimeren selällä... Pinta riehui, pohjaton syvyys tohisi... Punainen pärske pursusi korkeutta kohti... Aallot nostivat punaisia harjojansa vuorenharjanteina... ärjyivät... pauhasivat... löivät raivoten toisiansa kumoon... riehuivat ja syöksyivät rytinällä takaisin tuliseen syvyyteensä... Aallonharjasta suitsusi musta savu ja leimusi lieska... Myrskyn pauhu yltyi... Kiehuva meri jyrisi... tulivaahto kuohui, lieska leimusi ja sauhu suitsusi aallonharjasta... Tuliaaltojen sortuessa vuorenharjanteina syvyyteen, roiskahtivat sieltä tulisuihkut... syöksyivät korkealla vyöryvien pilvien tasalle... valuivat rankkana takaisin alas... Tulinen vaahto räiskähteli myrskyn siipiä vasten, ja pohjaton syvyys ärjyi... ulvoi... pauhasi... Tulimeri kuohui... kohisi, kilpaili raivossansa huutavan rajusään ja korkeudessa, savupilvissä pauhaavan ukkosen kanssa...

Jumaluus kehitti itseänsä ja samalla kohtuansa.

Väliin heikkenee myrsky ja tulimeren pinta tyyntyy... Aallot laskevat sen pinnalle levolle, kuin väsyneet pedot... Koko rannaton pinta hohtaa punaisena kiiltana, jolla tulisilmät läpjäivät ja kuumuus huokuu, kuin raudansulasta... Poreet pulpahtelevat hehkuna syvyydestä... Sisäinen kuumuus yltyi pinnan paineesta... Se puhkaisee paksun peitteensä, ja loistavat tuliroihut alkavat räiskyä, pärskyen tähdillä kukitettua korkeutta kohti komeina tulisuihkuina, joiden huikaisevat huiput tavoittelevat pilviä...

Ne syöksyvät ylös kirkkaina tulisoituina... kukittavat tulta hohtavat ulapat... putoavat ryöppynä alas ja sotkevat pinnan tulivaahdoksi... Uusi myrsky nousee... Aallot nostavat taas uudestaan harjansa... ärjyvät vihaisina... syöksyvät myrskyn ajamina ristiaaltoina toisiansa vastaan, kuin vyöryvät vuoret... särkyvät pauhinalla vaahdoksi ja roiskeeksi ja alkavat uudestaan hirmuleikkinsä...

Pohjolan aurinko souteli jo korkealla itäisen taivaan kallistumalla, mutta Harhama istui yhä työnsä ääressä, kuvaillen jumaluuden syntyä oman itsensä kautta:

Avaruuden kylmyys on tehnyt suuren työnsä... Maan tulimeri on jäähtynyt vesisakeasta liejukoksi, tulipunaiseksi tulisohjoksi... Pinnan paine lisääntyy... Sisuksen tuli puristuu tiukemmalle... Se raivostuu... pursuaa ylös... roiskahtelee peninkulmia korkeina tulirapasuihkuina äärettömyyteen... putoaa takaisin pauhinalla... Tuliliejukosta pärskähtelee silloin vaahtopaljous... Tulinen rapa roiskahtaa korkeuteen silmäkantamaa ylemmä... putoaa takaisin tulirapaan... lyö siitä uusia suihkuja... synnyttää hirmujyskettä... pauhua... huutoa... ulinaa... Tulisohjoinen maanpinta alkaa läikkyä... Pauhinalla kohoavat tuliset liejut vuorenharjanteiksi... vyöryvät... nostavat toisia harjanteita... syöksyvät vastatusten... paaskaavat toisensa mäsäksi... tappelevat aikansa kuin pedot... vyöryvät ja rauhottuvat ja painuvat maan rannattoman meren tuli-ulappaan...

Teos jatkuu. Jumaluus kehittää kohtuansa armottomin kourin... Maanpinta on jäähtynyt ja tiivistynyt liejukosta tulikuumaksi, pehmeäksi, hehkuvan raudan tapaiseksi möhkäleeksi... Se loistaa punakiilteisenä ulappana... Se tiivistyy... kutistuu... halkeilee... Halkeamia pitkin juoksee hirmupauhu maan äärestä ääreen... aukeamasta pursuaa tulinen lieju... muodostaa virtoja... järviä... meriä... jähmettyy taas pinnan tulikiilteeksi ja vahvistaa sitä... Halkeama seuraa halkeamaa... Pauhu ajaa pauhun kintereillä... tuliryöppy nousee ryöpyn vieressä... maan hehkuva pinta on joskus tulimetsänä... Sisältä kuuluu jyske... voihe... pauhu... ärjyntä... Pinnalla juoksevat pauhut ja jyrinät säestävät sitä ja kaikki se viskautuu itseensä mykistyneenä hirviönä rataansa myöden äärettömyydessä, sen tomuhituna, mitättömyytenä, jonka huuto haihtuu sääsken surinaksi...

Ijäisyys ja äärettömyys ammottavat liikkumattomina. Pauhu yltyy. Maan sisälmykset pakahtuvat kuumuudesta ja syöksevät tultansa pinnalle. Pohjattomuus tärisee. Aallot vyöryvät tulivuorina, eikä ole rantaa missään...

Jumaluuden pikkukohtu kehittää niin suurta sikiötänsä, riehuen synnytyskivuissa... Ja sitä näkyä koristaa ainainen kirkas tulitus: Avaruuden pimeällä pohjalla hohtavat punaisina tulikukkina sinne sirotellut tähdet, jotka vielä hehkuvat tulina... Aurinko hohtaa punaisena pallona... tulinen kuu kieppuu korkeudessa, tulta huokuen ja huimaten rataansa pauhaavan maan mukana, samalla sen ympäri viskautuen...

Aika kuluu, avaruuden tulikukat lakastuvat... Kuu sammuu... Maan kuori alkaa muodostua, aineet erkanevat... Pinnan alla ärjyy vihainen tuli... Se myllertelee kylmenevää pintaa... Tulisilla hartioillansa nostaa se jähmettyviä alueita korkealle ja paistaa ne uudestaan syvältä pursuavaan tuliliejuun... Tulilaava pursuaa taas korkealle, roiskuen pilvien tasalle... Kylmä vimmastuu... Se puristaa tulihirviötä yhä ahtaammalle... Syntyy vimmattu aineiden taistelu... Kylmä voittoa. Kuumuus raivostuu... Se puhkuu vihasta... oksentaa sisälmyksiänsä... viskelee tulisia vuoria aaltona... lyö pirstaleiksi jähmeän pinnan ja pursuaa tuliroihuina korkeuteen. Kaikkiialla loistavat pilvenkorkuiset tulisuihkut, lyöden jumaluuden kohdusta, kuin loistavat jättiläissuihkulähteet... Ilmanpielet vapisevat, luonnonvoimat vääntävät. Ja äänetönnä kehitty sen leikin seassa jumaluus itsetietoisuuttansa kohti. Se kehitty tuli-ulapalla vyöryvissä vuorenkorkuisissa aallokoissa, pilviin asti pärskyvissä tuliroiskeissa, tulisuihkuissa, ukkosen jyrinässä ja myrskyn vimmatussa raivossa ja ulinassa.

Aurinko kurkisteli jo Korpelan metsien takaa valellen hopeanheleälle taivaalle kirkasta aamuvaloansa. Harhama jatkoi teostansa:

Kiinteät vuoret nostelivat jo harjanteitansa... kohosivat ja taas painuivat hautaansa... Kepeinä, kuin aallonselät nousevat ne alla puhkuvan tulen hartioille... Ne taipuvat, kuin mato, vääntelevät, kuin ruoho... kuplahtelevat kepeinä nyppylöinä tulihirviön pinnalle... Vesi on syntynyt tulesta, eronnut muista aineista... Se kokoontuu uomiinsa... Vihainen tuli nostelee vielä hartioitansa... Se heittelee vuoret mereen... Vedet nousevat pauhuna, roiskuen pilvien rajoille... Tuulet ärjyvät elottomilla mailla... Salamat seppelöivät vuorien paljaita kivihuippuja... Tulivuoret roihuavat ylt'ympäri maata, kuin tiheään sytytetty jättiläisten kokkotulet... Ijankaikkisuus matelee, aikakaudet askeleina... Maankuori on jo kiinteä... Jumaluus on kehittänyt kohtunsa elottomaksi luonnoksi ja kehkeytyy siinä ensin elolliseksi, sitten itsetietoiseksi hengeksi... Uupumatta pyrkii se suurta päämääräänsä kohti nyt elottomassa vuoressa, maan tomussa, ilmassa ja vedessä... Se erottelee aineen aineesta... yhdistää ne uudestaan uudeksi, synnyttäen siten elon elottomaan, "puhaltaen maan tomuun oman henkensä". Se siittää ja sikiää, kehkeytyy ja kehittää omassa itsessään omaa itseänsä, oman itsensä kautta...

Auringon pyöreä valovene souteli jo korkealla taivaan kuperalla sini-ulapalla, kaartuen Nälkäsuon

takaa Korpelan metsien ohi lännen rannalla odottavaa iltavalkamaansa kohti. Se oli päässyt korkeimmalle kohdallensa ja alkoi laskea satamaansa, painuen sinne päin, kuin hiljaisen tuulen ajama heleä hopeapursi. Harhama lopetti työnsä, otti maitokannun ja lähti noutamaan aamiaistansa. Epäilykset olivat tukahtuneet. Mieli säteili kirkkaana ja valoisana, kuin hopeakirkkain puolipäivän aurinko kesäpäivän tasauksen aikana.

Hänellä oli oma joulunsa. Koko elämä veisasi hänelle enkelivirttä: "Tänä päivänä on syntynyt sinulle se, jota olet ikävöinyt. Ennustukset ovat toteutuvat. Epäilyksen myrkyllinen pää on rikki polettu." Kulta ja hopea näytti tippuvan auringon hehkuvasta hopeakehästä ja sitä ympäröi maineenseppele, kirkas sädekehä, joka odotti häntä...

* * * * *

Taas soi viulunkieli ja elämän virvatulet paloivat häilytellen seppeleitä: kansan suosiota, sen luottamusta ja rakkautta ja maailmankurjuuden savukepeää kiitollisuutta.

Muutaman päivän kuluttua olivat kolmipäiväiset häät Korpelan Suur-Salo-nimisessä talossa. Vanhat esi-isien häätävät ovat Korpelassa säilyneet vielä puhtaina, vaikka niiden lisäksi on tullut joku määrä uuden ajan luomaa. Häät olivat "kolmihäät". Neljä paria vietti niitä yhdessä. Ne kestivät, kuten tavallista, kolme päivää ja vieraita oli tuhatmäärät läheltä ja kaukaa. Illemmalla nousi vierasten luku vielä suuremmaksi. Koko ympäristön väki oli koolla. Pitkät pöydät oli asetettu kartanolle, komeaan kukkivaan pihlajistoon, jonka yhdellä sivulla oli tanssilava.

Mutta entisten häämenojen lisäksi oli näihin tullut uusi: yhteiskunnallinen kysymys oli koko häiden ajan kaikkien huulilla. Vallan kultaomena näytteli myötäjäisiänsä, jotka himmensivät morsiuskruunun loiston. Koko Suomi oli kullon temppeleinä, jossa jokainen tavotteli ahnain sormin aarreaittojen avainta: *valtaa*. Harhama oli kutsuttu ja noudettu häihin pitämään valtiollista puhetta. Uusi elämä kiehuu kaikkialla ja sen poreet tunkeutuivat elämän kaikkiiin huokosiin: hääiloon ja jokapäiväisen työn sekaan, hautajaisiin ja kaikkialle. Suomen "pohja", liikkeelle päässyt joukkoihminen kokosi voimiansa ja tappoi yksilöä armottomana lahtarina.

Häämenot olivat jo alkaneet, kun Harhama saapui. Se oli onnen juhla ja nuoruuden juhla. Morsiamet loistivat ilosta, päässä vanhanaikaiset morsiuskruunut. Miehellen huolet punottivat heille onnenutuina... sen kujaset kirkkoteinä... nurmet kukkamaina... Viulut soivat. Väki tanssi, toiset joivat morsiamen maljoja piirissä, joka täytti kartanon ääriään myöten. Sulhasmiehet kulkivat ympäri piirin, tarjoten viinaa suurista, vanhan-aikaisista pikareista. Jokainen maistoi siitä vuorollansa nuorien parien terveydeksi.

— "Onnea!" — huusivat vanhat miehet.

— "Onnea!" — niijailivat nuoret tytöt.

— "Onnea!... Onnea!" — toivottivat reippaat nuorukaiset, tyttöjensä tanssin tahdissa pyöräytellen. Käki antoi kukuntansa sataa hopeasateena onnenhuutojen sekaan. Kesän korkein valo välkytti kirkkauttansa morsiuskruunuissa. Viulu vinkui ja koko ihmiselämä näytti huutavan: Onnea!

Hääiilot jatkuivat. Morsiuspareille hohti elämä kukkivana pihlajana. Harhamalle leimusivat elämän virvatulet: Korpelan rakkaus ja kiitollisuus tuntui hänestä rajattomalta. Maailmankurjuus näytti tekevän jo jumaluuden tekoja: se näytti ojentavan hänelle kuolemattomuuden seppeleitä, kuihtumatonta kiitollisuutta, rakkautta, jonka tuli ei sammuu, ijäistä ystävyyttä... Maailmankurjuus näytti Jumalalta, jota palvellessa on rakentanut huoneensa kalliolle, ottanut oikean johtotähden elämälle, eikä rakentanut sumun varaan.

Kun häätalon isäntä huomasi Harhaman saapuvan huudahti hän, tarjoten pikaria:

— "Harhama!... Sinä se olet se minun mieleiseni mies. Juo!"

— "Hän on meidän mies", — lausui sulhasmies, tarjoten hänkin.

— "No, täältä pitää myös maistaa!... Olipa se onni, että Harhama tuli", — puhui toinen tarjoojista.

— "Ja täältä", — lausui neljäs.

Ja sadoista silmistä luki Harhama ystävyyttä, luottamusta ja kiitollisuutta. Tuhansissa silmissä näki hän palavan elämänsä kauniit virvatulet, kiehtovina... kutsuvina... ijäisinä... kuihtumattomana maailmankurjuuden ja kansan rakkautena... Hän kulki mielessänsä, kuin kuningas elämän loistotulien keskellä kohti mainetta ja kunniaa. Hän iloitsi siitä, että maailmassa on *kurjia*... Hän toivoi, että maailmankurjuus olisi *suurempi*... toivoi, että se olisi niin suuri, että sen kiitollisuuden tulet voisivat leimuta kirkkaana maailmanpalona ja sen rääsyviitat heilahtelisivat kaikkialla jumaluuden

purppurapukuina. Hän suri ainoastaan yhtä: sitä että maailmassa on liian *vähän* kurjia, että maailmankurjuus ei ole vielääkään *kylliksi* suuri.

Sitten vinkuivat taas viulut ja nuoret tanssivat, posket elämän- ja puvut pihlajankukilla koristettuina. Tytöt pyörähtelivät norjina, istuivat hengästyneinä poikien polvella ja ajatus liiteli omiin häihin. Vanhat puhuivat Harhaman kanssa siitä yhdestä ainoasta asiasta, joka kiinnitti kaikkien mieliä: valtiollisista kysymyksistä. Kaikki ajatukset kieppuivat vallan mehevässä kulta-omenassa.

Ja silloin alkoivat virvatulet palaa kirkkaampina. Kiitollisuuden ja rakkauden kellot soivat Harhaman korvissa entistä kauniimmin. Hän kuunteli niitä kuuroksi huumautuneena, katseli virvatulia kuin sokea rakastaja tyttänsä posken punaa, luullen sitä ijäiseksi, kuvitellen sen tuhatta kertaa kauniimmaksi, kuin mitä se *voisikaan* olla... Hän näki pimeän valoisana, kaiken kirkkaana...

Elämän voimat loivat itseänsä. Miesjoukko keskusteli elämän arvoituksesta. Suuri kartano oli ääriään myöten täynnä väkeä. Laurilan Aapo puhui Harhamalle:

— "Kyllä herra Harhaman täytyy suostua ajamaan meidän asiaa eduskunnassa. Meillä ei ole toista semmoista miestä, johon voisimme kaikki niin luottaa..."

Kehotukset jatkuivat siihen suuntaan. Harhama tunsi seisovansa keskellä ystävyiden sammumatonta tulipaloa, jonka häikäisevä valo kutitteli häntä, kuin kesäinen päivän-autere. Elämän karut kankaat näyttivät sen valossa mansikanpunaisilta. Puhe kääntyi sitten yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja elämään. Saarelan Kalle puhui:

— "Elämä näkyy olevan semmoinen, että sitä korjaamaan ei jokainen rajasuutari kelpaa... Tuo virkamies-asiakin on ihan elämän painostajainen. Virkamiehiä on meillä kuin syöpäläisiä joka nurkassa..."

Pieni äänettömyys naurahti hetkeksi joukkoon, ilmestyen kuin hymy tytön huulille. Harhama nautti siitä, että oli saanut maailmankurjuudeksi kuvittelemansa Korpelan väen hereille. Peltokankaan Heikki jatkoi edellisen ajatusta, puhuen:

— "Kyllä niitä on Suomessa... olisi poisvietäväksikin. On suuri joukko virkamiehiä, jotka eivät kuutena päivänä viikossa tee mitään ja ainoastaan seitsemäntenä päivänä lepäävät kaikista teoistansa... Mistä heitä siinneekin niin paljon!... Eihän niitä maailman alusta kuulu niin tuhattomasti olleen..."

Joukko ajatteli asiaa yhtenä ihmisenä. Ritavaaran Mikko selitti ja samalla sotki elämän pulman, lausuen:

— "Elämä on semmoinen, että se pilaa itse itsensä... Mikähän siinä onkaan?..."

Harhamalle se oli kipinä, joka sytytti elämänkysymyksen palamaan. Miesjoukkokin vaikenä ja mietti elämän monimutkaisuutta. Peltovaara yritti valaista sotkuisen kysymyksen, selittäen:

— "Eiköhän se tule siitä, kun elämää täytyy joka päivä pidellä käsissään, kuin rukkasia... Pilaantuvathan rukkasetkin käyttäessä. Niin se mahtaa olla elämänkin laita: Jos sen tänä päivänä korjaa, niin huomenna se jo on piloille kulutettu ja sen kun ala paikata sitä..."

Elämänkysymys sotkeutui edelleen. Selvästi voi huomata, että koko joukko ajatteli sitä, mietti sen ikuista arvoitusta. Routalan Timo koetti nyt puolestansa sitä ratkaista. Hän selitti:

— "Mutta kyllä elämä on myös semmoinen rukkanen, että se itse paikkaa reikänsä... Otetaan nyt ne virkamiehet: Se antaa niiden rauhassa siitä, kunnes ovat syöneet koko maan putipuhtaaksi... Ja sitten, kun ei ole enää mitään syömistä, vähentää se ne ilman pitempiä puheita ja lakkautuspalkkoja... Se panee vaan nälän vähäksi aikaa vatsaan, niin kyllä mies vaihtaa herranpäivät työntekoon ja on iloinen kun pääsee työhön käsiksi..."

Harhaman silmistä hävisivät ja sammuiivat hetkeksi elämän virvatulet kokonaan ja hän mietti elämänkysymystä. Timon filosofia tuntui hänestä taas syvältä, samoin muidenkin. Se tuntui ihmisessä asuvalta jumalallisen viisauden ilmestykseltä, jumalallisen viisauden alkuperäiseltä, synnynnäiseltä jalokiveltä, eikä kirjoista poimituilta, väärennetyiltä lasihelmiltä. Maailmankurjuus kirkastui hänelle yhä edelleen. Laurilan Aapo jatkoi:

— "Niin... Kyllähän elämä osaa vääntää silkkinauhankin koivunvitsaksi, jolla kurittaa kasvatettaviansa..."

— "Osaa... Osaa se vääntää ja kurittaa... Ja kurittaa niin viisaasti, että ei sitä ihmisen kuritukseksi huomaakaan",— tarttui Turtolan Juho, jatkaen:

— "Otetaan tuo Timon sanoma esimerkki: Siinäkin se antaa ihmiselle vitsaa niin taitavasti, että vitsaa saanut ei sitä huomaa... Luulee saaneensa makeisia: Iloitsee, kun on saanut työtä..."

Elämä ilmestyi Harhaman eteen hääilojen keskelle, vitsa kädessä. Se hymyili, kuritti ihmistä ankarasti, sen sitä huomaamatta. Miesjoukko mietti sitä pulmaa vakavana, seiso i sen edessä, kuin kivimäen vierellä. Laurilan Aapo jatkoi, ruohon kortta taitellen:

— "Kumma laitos se on se elämä, kumma kerrassaan... Ensin se vie ihmiset harhaan ja sitten ihan muutta mutkitta kurittaa ne oikealle tielle... Tekeeköhän se sitä, että ei työ loppuisi..."

Koko joukko ajatteli sitä hämärää kysymystä. Elämä seiso i väkijoukon keskellä, harmaa selvittämätön verkko vaippana, Harhaman ajatukset sotkeutuivat siihen verkkoon, kuin hyönteinen hämähäkin pauloihin. Harmaapää Peltovaara jatkoi, pitkän vaitiolon keskeyttäen:

— "Mutta kyllä kait sillä on viisas ja isällinen tarkoitus, kun se kurittaa. Kun se antaa vitsaa kylliksi, niin kuolema tuntuu suloiselta... Ihminen kiittää Luojaansa, kun pääsee kuoleman kautta elämän vitsauksesta erilleen..."

Harhama muisti taas paroonitar Lichtensteinin selityksen ja tuhannet elämän vitsat ilmestyivät hänen eteensä. Elämä tuntui ilmestyvän kaikkialla samana. Kaikkialta huokui sama jäytävä, värisyttävä tunnustus, että elämän tarkoitus on olla kuoleman sulostuttamana. Miesjoukko vaikeni. Jokainen niistä oli saanut elämän vitsasta oman osansa, Peltovaara jatkoi vielä:

— "Kyllä, kun elämä esimerkiksi kivimäellä murikoi miestä kylliksi kauvan, niin ei mies nurise kuoleman tullessa..."

Ja jäykät miehet muistivat, miten usein elämä oli heidän kunkin edessä seisonut kivimäki kädessä ja murikoinut heitä sillä. Joukosta kuului joku raskas huokaus, otsanrypyt syvenivät ja hartiat kumartuivat alemma. Ihminen näytti taipuvan rauskana elämän kivimäen alla. Sen niska taipui, hartia kumartui ja mieli muuttui raskaaksi myllyn kiveksi, kun se ajatteli elämän kovuutta ja voimaa. Harhama paloi jo tulena elämän virvavalkeitten keskellä, rutistui sen kivimäen painamana, Routalan Timo istui hartiat kumarassa ja puhui verkkaseensa:

— "Kyllä jos elämä olisi ruusujen ja kukkasien päällä kulkemista, niin ei olisi kuoleman hetki iloinen."

Ja hetken vaiti-oltuansa jatkoi hän:

— "Kun kuoleman kulkuset alkavat ihmisille kuulua, silloin sitä vasta huomaa, mikä aarre on elämältä saatu vitsa... Mitä enemmän täällä on ollut ihmisellä ruusuja ja kukkasia, sitä vaikeampi on sille kuoleman kotiin lähtö... Ruusuista on aina vaikea luopua, mutta vitsasta erilleen pääsyä ei monikaan sure."

Lavalla soivat hääviulut, kun elämä näytteli vitsojansa. Miesten hartiat näyttivät kumartuvan entistä kumaraemmiksi, kasvojen rpyyt, elämän vitsojen jälet, näyttivät syventyvän.

— "Niin se on", — myönsi joku Timon puheen johdosta. Timo jatkoi:

— "Otetaan esimerkiksi ne liiat virkamiehet... Eiväthän ne ole muuta, kuin elämän isällisiä vitsoja..."

"Kun niitäkin vitsoja saa kyllikseen kokea ja kärsiä, niin pois tekee mieli maailmasta ja kuolema on silloin taivaan iloon pääsy..."

Ja entistä mahtavampana seiso i elämä hääväen keskellä. Entistä hämärämpänä häilähtelivät sen harmaat verkkovaipat Harhaman silmissä. Hän tuskin olisi nyt huomannut maailmanpaloakaan. Oman elämän virvatulet olivat näkyvistä hävinneet, sammuneet, tukahtuneet elämän yleisiin savuihin, yleiseen elämäntuskaan, elämän kauneimman kukan: maailmantuskan väreihin ja tuoksuihin. Timo jatkoi elämäarviassauttansa:

— "Ihmiset vaan eivät ymmärrä elämän hyvää tarkotusta. Vasta silloin, kun kuoleman kello soi ihan korvan juuressa, avautuvat niiden silmät... Ollapa vaan silloin ihmisellä paljon semmoisia ystäviä, jotka ovat hänelle vääryyttä tehneet ja olleet elämän ruoskina, niin mielellään lähtee täältä ihminen, aivan niin iloisena, kuin olisi häihin menossa..."

— "Kyllä se niin on", — myönsi harmaapää Peltovaara. Timo jatkoi ajatuksissansa:

— "Mitä enemmän ihmiselle kokoontuu muille anteeksi annettavaa, sitä iloisemmalla mielellä hän lähtee täältä... Mutta jos ei vaan ihmisellä ole anteeksi annettavaa kellekään, niin kyllä silloin ovat kuolemassa asiat huonosti..."

Kaikki maailman salamat välähtivät Harhaman silmissä ja kietoutuivat seppeleeksi Timon päähän.

Hän näki Timon viime sanoissa jumalallisen hyveen suuren leimahduksen, jumaluuden ilmiön, joka on maailman alusta ollut kehittymässä ja yhä kehittyy ihmisessä ja nimenomaan kurjissa. Hän luuli aivan kuin tilauksesta saaneensa taas vahvistuksen maailmankurjuuden jumaluudesta ja katseli sitä huumautuneena.

— "Kyllä se niin on... Jos on toisille anteeksi annettavaa, niin se on kuoleman hetkellä sama, kuin öljy viisaiden neitsyiden lampuissa", — myönsi Laurilan Aapo.

Syntyi taas äänettömyys. Kaikki miettivät elämän suurta kysymystä. Peltovaara lausui lopuksi:

— "Siinäkin oikeastaan elämä huolehtii meidän lampuista: Se panee toiset tekemään meille vääryyttä että meillä olisi kuolemassa heille anteeksi annettavaa... Sillä lailla se panee meidän viholliset täyttämään meidän lampumme..."

— "Niin... Ei elämä erehdy... Se on jo monen miehen opissa ollut ja siksi se on viisas", — lisäsi siihen Timo piippuunsa sytyttäen...

Nuori morsian kulki ohi ja kysyi sivumennen:

— "Mitä se Timo nyt puhuu?"

Timo katsoi kysyjän silmiin ja vastasi rauhallisena:

— "Ilman vaan tässä puhuttiin ainoasta viisaasta herrasta: elämästä... Minkälainen se herra on nuoren morsiamen mielestä?..."

Nuori morsian mietti hetken. Silmään ilmestyi jotain sumeaa ja hän vastasi:

— "Elämässä on niin paljon surua ja tuskaa..."

Kun hän sitä lausui, soivat hänen hääviulunsa ja sulhanen seiso i hänen rinnallansa. Pohjolan taivas loisti yhtenä ainoana valomerenä, pihlajat kukkakimppuina ja nurmet kukkamaina... Ja kumminkin... Ja sittenkin!... Senkin keskellä tunnusti hän olevan elämässä *tuskaa*... Hän seiso i sitä sanoessansa onnensa huipulla, ihmis-onnen korkeimmalla, ihanimmalla kukkulalla, johon näkyy ainoastaan onnea; hän seiso i *kruunupäänä morsiamena*... Ja siinäkin puhui ihminen niin... Morsiuskruununkin kauneimpana helmenä hohti Harhaman edessä *maailmantuska*...

Silloin hän taas vapisi ja värisi. Yleinen elämäntuska, maailmantuska ja ihmishengen ikikaipuu olivat hänen olemuksensa perussävel, sen ydin, se tulikipinä, josta sai alkunsa kaikki muu. Siitä johtui kuoleman ajattelu ja sen pelko, Jumalan etsiminen kuolemasta pelastajaksi, epäily ja kaikki muu. Siitä oli johtunut koko hänen sairaloisuutensa, mietintänsä, ihmisvauhkaus ja niiden halveksiminen... Omituista hänelle oli se, että kaikki loisteliais näytti hänestä kuonalta, porton helyiltä ja proosalliselta. Niinpä hän miltei inhosi ruusua, mutta hän voi tuntikauden ihailla esimerkiksi yksinäistä vuokkoa, tai vaatimatonta n.s. "kissankäpälää", koska hän niissä näki jotain surullista, ikävöivää, *tuskaa*... Rikkaruohossahan näki hän suuren runouden, kuivunutta lehteä hän voi katsella päiväkauden, sillä siinä hän näki elämän ja kuoleman suuren, selittämättömän tarinan ja salaperäisen, loistavan runouden.

Kun hän taas kuuli hääväen ja morsiamen puhuvan, helähti elämäntuska hänen eteensä iki-ihanana kukkana, runouden helmenä, elämän ainoana himmenemättömänä jalokivenä. Se sama tuska huokui hänen teoksestansa, kuin tuoksu kukasta. Hän kaipasi sitä, kuin lastansa, ja kiirehti pois hääiloista, juomaan omasta teoksestansa elämäntuskan huumaavaa viinaa, jota hän oli saanut siemata ryyppyn hääilojen keskellä.

* * * * *

Elämän vitsat vinkuivat. Sen kaikki rotat nakertelivat itseänsä. Kaikki elämän voimat valmistivat elämää kuolemalle. Sen kaikki kädet kaivoivat hautaa sille itsellensä. Se johti itseänsä harhaan ja kuritti itse itseänsä, ohjaten siten itsensä oikealle polulle.

Niissä mietteissä lähti Harhama häistä, viulujen soidessa kiihkeimmillään, elämän virvatulien palaessa kiehtovimpina ja maailmantuskan kimaltaessa morsiuskruunun kauneimpana jalokivenä. Hän ryhtyi jatkamaan teostansa. Uskonnollinen epäily oli hänessä lakannut: Se oli kehittynyt huippuunsa ja muuttunut kuumeeksi, jolla hän loi uutta Jumalaa, salassa ihmisiltä. Hän hävitti elävää Jumalaa, kuin tauti sairasta ja loi uutta sairaloisella kiihkolla.

Kun hääviulut soivat ja nuoret tanssivat hopeaisessa yövalossa, jatkoi hän teostansa. Kun koko Korpela nukkui ja aurinko alkoi kiivetä taivaalle, jatkoi hän työtänsä avonaisen akkunan edessä, käkien kukkuessa ja taivaan leimutessa aamuvalossa. Kun muut jo heräsivät ja läksivät askareillensa, oli hän

syventynyt työhönsä syvimmin ja havahtui siitä, kun Annikki toi maitohinkkiä aamiaisen aikana.

Hän oli jo lopettanut äärettömyyden, kaikkeudessa tapahtuvan jumaluuden kehkeytymisen kuvailun. Koko maailman rakenne tanssi hänen kynänsä kärellä, kun hän sitä kuvasi. Vallattoman mielikuvituksen liepeet häilähtelivät, äärettömyyden reunoja tapailen... Maailmat syntyivät ja hävisivät kehkeytyvän jumalan elon-ilmauksina... Niiden miljaardivuotiset olemassaolokaudet olivat vaan tuikahduksia... valovälähdyksiä... ijankaikkisuudessa välähtäviä salamoita... sammuvia kipinöitä... jumaluuden alkeellisia elonmerkkejä... Miljaardikausin kehitti jumaluus syntymäemätintänsä... Armotta hävitti se siitä sen, mikä oli jo tehtävänsä täyttänyt... Se murskasi sen ja loi uudeksi elinvoiman siittäjäksi... Koko äärettömyys oli pölyävä ontto, jossa maailmakunnat kiertelivät tomuhituina... Joka silmänräpäys murskautui niistä lukemattomia miljaardeja ja toisia syntyi... Ne syöksyivät toisiansa vastaan... purskahtivat iskun kuumuudesta tuliroihuksi... räjähtivät kaasuiksi... kiertyivät salamannopeasti tulikeräksi ja alkoivat uuden kierintänsä ja kiertonsa ja synnytystyönsä... Loppuun eläneet syöksyivät sirpaleina, tai sumuina toisten ruuaksi... lisäsivät niiden voimaa ja jouduttivat jumaluuden kehitystä.

Uusi Jumala alkoi jo ilmetä maan päällä elollisessa muodossa... Vanhemmissa maailmoissa oli se jo ehtinyt kehityksensä korkeimmille asteille. Harhama kuvaili sen kehitystä maan päällä elottomasta aineesta ihmistä kohti. Vesi oli jo eronnut maasta, mutta maa oli autio ja tyhjä... Sen kuivat maat olivat pölyäviä porokoita... Sen kosteat rotkot olivat liejukolta... Vuoret paistoivat harmaina, paljaina, alastomina kivijättiläisinä ja elottomuus liiteli, katsellen maan kuolon-kolkkoa autiutta...

Teos jatkui. Harhama kuvaili jumaluuden puhkeamista elottomasta tomusta elollisiin muotoihinsa. Se liuvotteli ainetta... yhdisteli niitä... hajotteli ja taas yhdisteli, kunnes maanmultaan ilmestyi elämän idut. Alkuajan paljasta maanpintaa peittivät jo alhaiset kasvit, joita tuskin silmä erotti mullasta... Ne olivat jumaluuden ensimmäisiä elollisuuden merkkejä... Vuosituhannet kuluivat. Joka vuosi tai tuon tuostakin hävitti jumaluus itsensä elon alkeet, noustaksensa tomustansa uudestaan kehkeytyneempänä: Kasvit lakastuivat, muuttuivat tomuksi ja tomusta nousi aina uusi polvi, joka oli korkeampi entistä.

Jumaluus kehittyi itsetietoisuuteensa oman, aina uudistuvan kuolemansa kautta... Se kulki häviön kautta elämään... Se oli oma kaikenhäviönsä ja kaikenhäviö oli sen aina jatkuva kehitys.

Teos jatkui. Harhama kuvaili jumaluuden pääsyä kasvista alhaiseksi eläimeksi.

Määrättömät vuosimiljoonat kuluivat... Ensimmäiset eläimet alkavat jo ilmestyä, sitten jumaluuden alhaisempien kehitysmuotojen tomusta. Ilmestyy säde-eläviä... trilobiitteja... äyriäisiä... nilviäisiä... kaloja... Jumaluus on vienyt kehityksensä alkueläinten tasalle... Aikakaudet vierivät päivinä, vuosituhannet hetkinä... Vanhat lajit häviävät. Niiden tomusta nousevat uudet, jumaluuden korkeammat kehitysmuodot... Alkuajan alhaisimpien vaivaiskasvien tomusta nousevat kivihilimuodostumien jättiläismetsät... Pilviä tavoittelevat puut jalostavat elotonta tomua elolliseksi... Miljoonavuotinen rauha ja hiljaisuus kaivautuu hirvittävien korprien syvyyteen... Synkkyys istuu niiden kätköissä, kuin itseänsä kynivä kuolema...

Aikakaudet matelevat... Ikimetsät vajoavat hautoihinsa... Jumaluus kehittyi jo korkeammassa muodoissa: eläimissä... Alkuajan kömpelöt hirviöt ryömivät maassa, uivat vedessä, taistellen olemassaolostansa... Jättiläiskasvit peittävät maita. Jumaluus nostaa maassa päätänsä yhä korkeammalle, lähestyen itsetietoisuutensa ikävöityjä rajoja... Se hävittää itseänsä armotta oman itsensä kautta... Kuolema ja häviö ovat sen kiirastuli. Siinä puhdistaa se itseänsä... hävittää entisen... syntyy tomusta uutena... kirkastuen, kuin kulta tulesa, yhä pyrkien siihen tietoisuuteen, johon se on ehtinyt toisissa maailmoissa lukemattoman lukemattomia miljoonavuosia sitten.

Ja kaikessa ilmenee jumaluuden suuruus ja järjellisyys: Maailman kehityksen hitaisuuslait ovat järkkymättömät, tarkemmat, kuin tarkin kello... Luonnonlakia ei voi mikään rikkoa, ei muuttaa... ei mikään voi estää jumaluuden suurta syntymistä, niinkuin ei mikään voi estää päivän valkenemista, eikä sitä hetkeäkään myöhästyttää, tai jouduttaa.

Ja taas kirjoitti Harhama loistavan ylistyslaulun jumaluuden suuruudelle. Hän kuvasi sen syntymän suurena, kuin ensimmäisen päivän valkenemisen sinä hetkenä, jolloin valo tulvi luonnon pakahtumista. Hän lauloi sen nousun suureksi ja kirkkaaksi. Se kohosi äärettömyydestä, kuin punakirkas jättiläisaurinko, joka verkallensa pyörii iki-uvista avaruuden korkeutta kohti, maailmanpauhun soittaessa sen ylistystä, avaruuden veripunaisten vaippojen himmeästi taustana hulmahdellessa ja saattajina leijailemassa joukko loistavia jättiläis-enkeleitä, kokonaisia maailmoita, joilla on aamurisko siipinä... Se ei tuntenut aikaa, ei valoa, ei pimeyttä, ei väsymystä, ei paikkaa, sillä se oli itse aika ja paikka ja valo ja pimeys ja kaikki. Se oli kuin ikivuori ja koko luonto, tiedoton olemuksestansa...

Miljoonain miljoonat vuodet olivat ohi pauhanneet. Luonto oli nykyasussa... Jumaluus kehittyi eläinkunnan korkeimmissa muodoissa... Se hävitti alhaisempia muotojansa tarpeettomuuden pakkolailla: Se kulutti ja hävitti armotta ne jäsenensä, ne emättimensä elimet, jotka olivat hyödyttömät

kehityksen luomalle uudelle muodolle... Niin erottise itsensä alhaisemmasta... nousi korkeampaan. Jumaluus nukkui vielä kivessä... se heräsi kasvissa... havahtui eläimessä ja toimi kaikissa järjellisenä kehityksenä, vaan ei itsetietoisena...

Teos jatkui.

Luonto oli nyky-valmis. Kaikessa ilmeni jumaluuden vaistomainen pyrkimys olemuksensa: kaikkeuden herraksi. Ikivuoret kohottelivat jykeviä hartioitansa. Ne yrittivät kietoutua kivivanteiksi maan ympärille... puristaa sen kynsiinsä... anastaa syleilyihinsä... vallata sen muilta. Ne viskelivät raskaita kivihuippujansa pilviin ja lausuivat, raskaudellansa ja kivensä puristetulla ikivoimalla ylpeästi, kerskatien:

— "Kuka voi minun juureni maasta irrottaa? kuka voi minut sijaltani pois siirtää ja maan minun aitani anastaa?... Minä olen *maailman herra*..."

Etäämpänä nosti meri vaahtoiset aaltonsa korkeuteen, painautui hirmupainollansa maan povea vasten ja ärjyi ja pauhasi ylpeänä:

— "Kuka voi minut kuivata?... Kuka voi minun aaltojani kärkeä ja hallita?... Kuka voi minut alaltani pois siirtää ja maan aitani anastaa?... Kaikki sortuu kerran minuun... Minä olen *maailman herra*..."

Ja myrsky nousi, kuin maasta. Sekin todisti jumaluuden suurta henkeä, sen pyrkimystä herruuteen. Se huusi pauhuillansa:

— "Kuka voi minun siipeni poikki leikata, tai minut karkottaa sieltä missä olen?... Kuka voi minut tieltäni käännyttää?... Minä olen *maailman herra*..."

Taampana tohisi ikimetsä synkkänä ja pelottavana... Siinäkin ilmeni jumaluuden itsetiedoton henki: kaikkeuden herraksi pyrkiminen. Se puheli suuruudellansa:

— "Kuka voi minut juurineni maasta irti kiskoa ja minun valtani hävittää?... Minä peitän kerran kaiken... kuivaan meret... täytän rotkot... nostan laaksot vuorenhuippujen tasalle... Minä olen *maailman herra*..."

Kaikessa ilmeni jumaluuden itsetiedoton järjellisyys, sen pyrkimys kaiken herraksi, kuten sikiön jokainen jäsen kehittyi kokonaisuuden järjellisenä osana, pyrkien oman kaikkeutensa herraksi.

Ja ylhäällä puhkesi ukkonen pauhuunsa... Se ajoi kuohuvan merenselän yli... Se viskeli sitä punaisilla salamoillansa... Se kiusotteli ikimetsää... riehui vuoren jykevien huippujen ympärillä... ajeli ympäri ilman äärtä merkiten kulkunsa sinkoavilla salamoilla... Se ärjyi ja pauhasi ja kierteli kaikuna vuoren onkaloissa ja riemastui:

— "Kuka voi minut vangita, tai minun pyöriini tarttua?... Kuka voi minua hillitä ja taltuttaa?... Kuka voi minun aikani määrätä?... Minä olen *maailman herra*..."

Ne kaikki olivat itsetietoisuuteensa kehittyviä jumaluuden osia... sen alkumuotoja... sen itsetiedottomia sikiämisiäjäseniä. Kaikki ne puhuivat jumaluuden suulla... Se puhe oli tietoiseksi kehittyvän jumaluuden ensimmäisiä elonmerkkejä: jumalasiikiö liikahteli kohdussansa, tajuton, kuin lapsi äitinsä emättimessä, mutta järjellisenä, kuten lapsen kehkeytymä...

Korpelan aurinko helotti jo korkealla. Harhama kuvaili jumaluuden kehitystä eläinkunnan kautta itsetietoisuuteensa, tietoiseen hyveeseen, maailman herruuteen ja kuolemattomuuteen... Alemmat lajit hävittää kehitys miljoona-vuosien kuluessa... Niiden tomusta nostaa se aina korkeampia jumaluuden kehitysmuotoja... Ilmestyvät jo korkeammat eläimet... Niissä ilmenee jo jumaluuden ydin, *hyve*, vaikka itsetiedottomana: Niissä ilmenee sikiönsä rakkaus... Sittemmin ilmenee niissä lähimäisen rakkauden itiö: Laji ei raatele *samaa* lajia... Niissä ilmenee jo jumaluuden elollisia, henkisiä ilmiöitä: vainu ja itsensä suojelemisen vaisto... Kaikki kehittyi suurta maalia kohti...

Kehitys jatkuu. Jumaluuden korkein kehitysmuoto erkaneer maanpäällä alemmista: Eläimestä kehittyi *ihminen*, jumaluuden nykyinen korkein kehitysmuoto maan päällä... Se kehittyi... järjellistyy... kehkeytyy tietoisuuteensa... mittaamattoman pitkänä aikana... Se on jo saavuttanut alkuajan kehittyneemmän ihmisen tilan, nousut eläintä korkeammalle. Mutta jumaluuden avut ovat siinä vielä vaistomaisia, kuten lapsessa ihmis-avut...

Aurinko souteli jo kaarensa korkeimmalla kohdalla valellen maat ja taivaat valovirroillansa. Sen kirkkaiden säteiden kunniaa tehdessä, käkien kukkuessa ja lintujen laulaessa veti Harhama silloin luonnon emättimestä teoksensa lehdille ihmiseksi asti kehittyneen jumala-sikiön: *ihmisen*... Hän veti sen Korpelan kirkkaimman päivän puhtaalle valoliinalle...

Ihminen, *Polo*, astui pieni ase kädessä suuren luonnon eteen... Hän oli eläimestä ihmistajuntaan asti kehittynyt jumaluuden korkein ilmestys... Hän katseli rauhallisena vuoren jyrkeitä hartioita, sen kivihiippuja, ikimetsää ja myrskynjälkiä ja suuruuttansa hohottavaa merta... Hän ihaili niitä, puristetun painon ja voiman pakahtumia... Hän katseli vallattoman ukkosen riihatonta tulikulkua ja sen salamaseppeleitä vuorien huipuilla... Hän ihaili auringon valoa ja lintujen laulua, maan virtavöitä, järvikuvastimia ja valohelyissensä loistavaa taivasta ja järvien pinnan alla päilyviä paratiisien kuvia... Hän katseli tyynenä vihaisia petoja, jotka nukkuivat vuorien kalliokielekkeillä, tai vaanivat ikimetsien synkissä piiloissa...

Korkea otsa oli kirkas... tukeva leuka levollinen... katse ylevä ja rauhallinen... Hän nojasi tyynenä aseeseensa ja lausui koko olemuksellansa, rauhallisena:

— "Minun täytyy tehdä koko tämä luonto alamaisekseni... *Minä olen maailman herra...*"

Vuori vavahti sitä ääntä kuullessansa. Se ikäänkuin viskasi hiippujansa ylemmälle korkeuden kuperaa kattoa kohti... Myrsky nosti siipensä... meri pauhuna... vallaton ukkonen riehui salamoitansa singotellen ja ikimetsä tohisi huiskauttaen kiusottelevaa ukkosta latvoillansa. Pedot kyyristyivät, kuin itseänsä puolustamaan, ja koko luonto pauhasi yhdestä suusta hämmästyneenä:

— "*Sinä maailman herra!...*"

Se oli hämmästyksen huudahdus, joka samalla tunnusti ihmisen luonnon herraksi, jumaluuden korkeimmaksi ilmiöksi, jumalasiikion nykykehittymäksi...

Polo jatkoi olemuksellansa rauhallisena vaistomaista jumaluuden tietoisuuttansa:

— "Minun täytyy joko hävitä, tai alistaa luonto... Hävitä minä en voi, siksi täytyy minun tehdä kaikki alamaisekseni..."

Se oli jo jumaluuden vaistomaista tajuntaa. Ihminen toimi jumalana, kuin lapsi, joka valtaa äitinsä rinnat. Ja luonto vaikenä ja kyyristyi hänen eteensä synkkänä... *Polo* iski aseensa maahan... Se oli ihmisen ensimmäinen isku maan herruudesta...

Ja sitten alkoi hän imeä jumalaäitinsä, luonnon rintoja. Hänkin oli vielä jumaluudestansa tiedoton, kuten lapsi... Hän uskoi, että joku *muu* olisi muka käskenyt hänen "vallita kalat meressä ja taivaan linnut ja karjan ja koko maan"... Mutta hän imi äitinsä rinnoista viisautta... kehittyi satoja tuhansia vuosia... tuli päivä päivältä täydellisemmäksi... järjellisemmäksi... läheni tietoista jumaluuttansa... Hän ryhtyi vangitsemaan luonnon voimia... kohosi niiden rintojen herraksi, joita imi... Hän tajusi jo elämän ja kuoleman... Jumaluus alkoi ripeämmin, henkisesti kehittyä itsetietoista jumaluuttansa kohti, kuten kasvava lapsi varttua mies-ikänsä päin...

Harhama lopetti työnsä. Hänestä tuntui, kuin olisivat kaikki epäilyn rauhaset vuotaneet tyhjiksi ja koko olemuksen täyttä suloinen tunne. Taivaalla näytti hohtavan suuri valo, jouluvalo, joka virtasi Betlehemin tähdistä, Korpelan kukat jakoivat tuoksullansa pyhää savua ja mirhamia ja lintujen laulu soi ihanana enkelilauluna kautta avaruuden, ylistäen jumaluuden voittoa ja kertoen autuuden ikisanomaa:

"Kunnia olkoon korkeuksien jumaluudelle, joka syntyy ihmisissä luomaan niiden poveen rauhaa ja sopua!"

Mutta yhteiskunnallisen epäilyn rauhaset vuotivat vieläkin, jos niihin sattui koskemaan. Hän ei tietänyt, millä pohjalla alkaa uuden jumaluuden: köyhien, maailmankurjuuden palvelus. Ne köyhät olivat jo hänen mielikuvituksessansa puettut jumaluuden viittoihin, repaleisuus ja maailmankurjuus sen purppuroihin, mutta alttarille ei löytynyt vielä peruskiveä. Hän etsi sitä vielä joskus kuin ohimennen työnsä lomassa, etsi ja löysi ja taas hukkasi sen ja vaipui epäilyihinsä... Entistä oli hän rikki repinyt, vakuutettuna sen kelvottomuudesta, mutta hänellä ei ollut vielä mitään vakaumuksesta sijalle pantavaa. Jokainen uusi peruskivi sai aina sen muodon, millä silmillä hän sitä katseli: Nikolain, tai munkki Pietarin, tai jonkin opin valossa.

Mutta ne epäilyt olivat hänelle enää pölyä... Jumaluuden suuret tulet paloivat ja niiden välillä tuikahtelevat elämän ihanat virvavalkeat tukahduttivat muun. Hän oli kuumeessa. Hän syöksyi Jumalaan käsiksi, kuin nälkäinen peto otukseen, rutto uhriinsa. Hän puki jo maailmankurjuutta jumaluuden värivaippoihin.

Elämä lainehti Pohjolan valomeressä. Maailmantuska hohti helmenä sen kauneimmissa sepeleissä. Se punoi vitsojansa ja poltteli virvatuliansa. Se teki ijankaikkista työtänsä uupumatta.

Viikon töistä ja vaivoista oli puhennut sunnuntairauha. Valomeri välkkyi rasvatyynenä. Se värisi kirkkaana, kuin kirkonkellon kuparista irtautunut sävel. Elämän touhu oli laskeutunut tomuna maahan. Kaikki äänet olivat vaienneet. Oli hiljaista, kuin ijankaikkisuuden ovella.

Vaaran Mikon kartano oli taas Korpelan väkeä täynnä. Miehet istuivat ruohokolla piippunysiänsä poltellen, Naiset olivat eri joukkoina. Nuorison laulukööri lauleli isänmaansa ylistystä. Taivaankansi kupertui Korpelan erämaiden yli tummansinisenä kattilanpohjana.

Laulun vaiettua ei kuulunut muuta ääntä, kuin yksinäisen hevosen kellon kilahdus.

Harmaapää talonpoika, Torvelan Jukka, joka asui viiden penikulman päässä Korpelassa, puheli Harhaman kanssa. Torvela puhui karkealla, voimakkaalla äänellä:

— "Siellä meidän puolella on meidän tarvaalaisten keskuudessa ollut Teistä, kirjoitustenne johdosta, puhe ja minulle on annettu toimeksi pyytää Teitä puolueemme valtiopäivämies-ehdokkaaksi... Tietysti ne kansa asettaa, mutta puolueella täytyy olla silti jo omat miehensä varalta ja on ajateltu Teitä yhtenä. Jos suostuisitte, niin olisi Teidän lähdeettävä piakkoin pitämään jonkunlaisia vaalipuheita, joilla tekisitte asiamme tunnetuksi ja kokoaisitte puolueellemme kannattajia..."

Harhaman silmien eteen leimahtivat taas elämän ihanat virvatulet. Häntä ei kiehtonut edusmiestoimi. Hän sitä piti yhtä vähäarvoisena, kuin kaikkea muutakin, joka ei ollut hänen teoksensa yhteydessä. Häntä kiehtoi siinä maailmankurjuuden luottamus ja kiitollisuus. Tarjous oli hänelle odottamatonta. Hän oli siitä kyllä kuullut Korpelan miesten puhuvan, mutta ei luullut kauvempana häneen luotettavan, varsinkin hänen luvattoman avioliittonsa tähden... Jotain sanoaksensa virkkoi hän:

— "Ehkä on tapahtunut erehdys... ehkä ovat erehtyneet henkilöstä ja luulevat toisten kirjoituksia minun kirjoittamikseni."

— "Ei, ei", — vastasi Torvela. "Kyllä on tiedusteltu asiaa ja saatu varma tieto... Ne kirjoitukset ovat kansaa miellyttäneet..."

Elämän virvatulet paloivat Harhaman edessä rauhallisina, kuin sunnuntairauha. Maailmankurjuus osottautui hänelle taas palveluksen arvoiseksi jumaluudeksi. Torvelan Jukka odotti vastausta, kysyen:

— "Minkä vastauksen minä saan viedä?"

Harhama oli hetken vaiti. Häneen iski salamana eräs hänelle outo huomio: Hän vasta nyt kysyi itseltänsä oliko hän tarvaalainen, vaiko vielä entinen vallankumouksellinen, tai sosialisti. Siinä määrässä oli hänelle kaikki todellinen elämä pölyä, ettei hän ollut varsinkaan viime aikoina niistä rajoista huolinut, eikä antanut niiden itseänsä sitoa. Hän oli kumouksen henki kaikissa joukoissa ollessansa... Hän oli käpertynyt tarvaalaisten joukkotunteiden ympärille. Koko Korpela oli tarvaalaisia hänen tavoin ja hän oli samalla kaikkea, eikä mitään... Yhteiskunnallisessa kysymyksessä oli hän täysin ehdoton epäilijä ja sokea kumouksen henki, kuten kaikessa muussakin. Talven kuluessa oli hän lähettänyt räiskyviä kirjoituksiansa minkä puolueen lehtiin milloinkin, noudattaen vaan hetkellisiä mielentilojansa... Nyt hänestä tuntui hieman oudolta ajatus, että hän oli tarvaalainen.

Torvelan Jukka uudisti vielä kysymyksensä, lausuen:

— "Sanokaa nyt ajatuksenne!"

Harhaman edessä paloivat epäselvät tulet... Hänen mieleensä juontui ajatus, että nyt oli kysymys siitä, millä alttarilla hän rupeaisi maailmankurjuudelle uhraamaan. Nyt oli hänelle alttari aivan tarjottu. Mutta joku epäily, hänen olemuksensa ydin pidätteli häntä vielä. Hän vastasi ajatellen:

— "En minä voi nyt heti antaa vastausta... täytyy joku aika miettiä..."

— "Lähde sinä vaan!" — lausui Ritavaaran Mikko naurahtaen ja löi häntä ystävällisesti olalle.

— "Niin... Täytyy sitä nyt toki miettiä", — vastasi Harhama mietteissänsä.

Torvela katkaisi tulitikun, kaivoi sillä hampaitansa ja lausui:

— "No, ehkä minä saan vastauksen myöhemmin?"

— "Kyllä... Jonkun päivän kuluttua, kun olen ehtinyt ajatella", — vastasi Harhama, ajatuksissaan, sivellen voimakasta leukaansa.

Kaikki kolme lähtivät Vaaran pienestä kamarista kartanolle, missä väki odotti. Ruohoisella pihamaalla istuen Torvela puhui joukolle päivän kysymyksestä kansan miehen koruttomalla, mutta vakuuttavalla äänellä. Hän oli niitä harvoja, jotka, kuten munkki Pietari, näyttivät Harhamasta seisovan uskon ja miltei sokean vakaumuksen järkkymättömällä kalliolla maallisissa ja hengellisissä asioissa. Iltapäivän valelemana seiso i tämä vankka talonpoika joukon edessä, kuin hongantyyvi, toinen käsi housuntaskussa, toinen takin rinnan alle pistettynä ja puhui hitaasti, mutta selvästi ja varmasti. Hän puhui osaksi samoja ajatuksia, joita Harhama oli Korpelassa kuullut, mutta niin omaperäisesti, että ne saivat miltei toisen ajatuksen. Niissä oli jotain Timon hengestä: Alistumista kohtalon alle, mutta samalla luottamusta työn, koettelemuksen ja rehellisen pyrkimyksen lopulliseen voittoon. Niissä ei ollut merkkiäkään siitä henkisestä kapinasta kaikkea olevaista vastaan, siitä kumouksen hengestä, joka pulppusi Harhaman olemuksessa hänen epäilynsä ehtymättömistä lähteistä, kuten vesisuihku, jota hän ainoastaan vaivoin voi hillitä ja estää näkymästä.

Torvela puhui kauvan ja lopetti puheensa sanoilla:

— "Me olemme pieni kansa ja maamme suurimpana rikkautena ovat lumi ja jäät. Me emme siis jaksa olla suuria rikkaudessa tieteestä, taiteesta ja voimasta. Me häviämme kaikessa maallisessa aivan huomaamattomaksi suurten kansojen joukkoon. Mutta yksi voima ja rikkaus on meilläkin, jossa me voisimme olla maailman ensimmäinen kansa: Me voisimme tulla maailman ensimmäiseksi kansaksi hyveessä ja tapojen puhtaudessa. Me voisimme kohota ensimmäiseksi Jumalan valituksi kansaksi."

Harhamaan sattui viimeiset sanat, kuin neulanpisto. Mutta hän tunsi sen nyt toisessa muodossa, kuin ennen: Ennen kaikki semmoinen puhe terotti hänen ajatuksensa ja repi auki hänen epäilynsä rauhasia. Nyt hän surkutteli puhujan yksinkertaisuutta ja sääli häntä, kuin lasta. Kuume oli tukennut hänen epäilyä vuotavat haavansa. Puhuja jatkoi:

— "Meille sanotaan, että Suomen kansan voima on sen kansallishengessä. Se on siinäkin, mutta ei yksin. Sillä minä kysyn teiltä: Voiko Suomen kansa pysyä, vaikka se yöt ja päivät laulaisi isänmaallisia lauluja, jos se samalla on hylännyt Jumalan käskyt ja vajonnut paheeseen?..."

Kaikki kuulijat istuivat hartaina, kuin kirkossa. Harhama tarttui kuumeisesti puolustamaan omaa ajatustansa itsensä edessä. Torvela jatkoi:

— "Voimmeko me menestyä ja elää maan päällä, vaikka olisimme kuinka kiihko-suomalaisia, jos samalla olemme luopuneet Jumalasta ja paheen tietä kulkiem hävitämme itsemme?"

— "Kyllä se niin on", — kuului joukosta. Torvela jatkoi:

— "Jos niin teemme, emmekö ole verrattavat mieheen, joka talonsa perintökirjoihin luottaen heittäytyy itse laiskuuteen ja juoppouteen? Voivatko kenellekään talon *perintökirjat* turvata talon, jos omistaja itse kulkee väärällä polulla?... Voiko kukaan säilyttää talonsa sillä, että hän sitä rakastaa, jos hän itse samalla elämällensä menettää varansa ja kunniansa ja koko talonsa?"

Harhama myönsi puheessa olevan oikeaa, mutta hän surkutteli Torvelaa, joka ei uskaltanut nousta *omille* jaloilleensa, vaan etsi olemattoman Jumalan tukea. Torvela jatkoi:

— "Näillä seuduin on vielä pysytty oikealla kalliolla ja siksi olemme kestäneet. Näillä seuduin ei ole rikkaita, mutta ei myös köyhiä. Täällä on tyytyväisiä. Kun muualla nykyään mielet ovat katkerat, vallitsee täällä yksimielisyys ja semmoinen innostus, että paikoin on hämmästyttö ja kysytty: mistä se johtuu että Korpelan seudut kulkevat muiden edellä? Minä *uskon*, että kaikki hyvinvointimme johtuu siitä, että ihmisten mieliä hallitsee vielä Kaikkivaltias Jumala näillä hallan mailla."

Iltapäivän säteet kirkastivat puhujan korkeaa otsaa. Tuulahti kirkkoajan rauha. Kuulijat olivat hartaita, katsahivat kysyvinä Harhamaan ja sitten puhujaan. Harhama mykistyi ja hänen ajatuksensa harhailivat taas jumaluuden sumukysymyksen mailla. Puhuja jatkoi:

— "*Minä* uskon, että Hänestä virtaa väsyneeseen voima ja masentuneeseen mielenrohkeus..."

Jumala-uskon kukka puhkesi taas nupustansa Harhaman eteen, kuten munkki Pietarin puheista muinoin. Mutta nyt hän katseli sitä ynseänä, oman jumala-aatteensa korkealta temppeleharjalta. Jumaluuden tuoksu tuntui ilmassa. Kuulijat olivat entistä vakavampia. Torvela jatkoi:

— "Kaikki muut elämän perusteet ovat soita, kaikki muut tiet vievät harhaan; Hän yksin on ijankaikkinen kallio, ainoa oikea tie, jota kulkiessa ei joudu eksyksiin, ja johtotähti, jonka rinnalla kaikki ihmis-opit himmenevät."

Yhä rohkeampivärisenä puhkesi Harhaman eteen Jumala-uskon kukka. Ei hän voinut olla sitä ihailematta. Mutta hän ihaili sitä korkealta, oman jumalansa väripilvestä katsoen. Pyhä-illan rauha

levisi maille, kuin kirkkolaulu. Iltapäivä valeli hohteellansa puhujaa ja ilmassa tuntui palaneen kankaan maukas tuoksu. Puhuja jatkoi:

— "Näillä perukoilla on joka vuosi uusi, kylmä talvi, mutta me kestämmme sen, sillä meillä on myös joka vuosi uusi Jumalan armo."

Korvensilmä tuijotti ympäristöltä kylmänä, kartanolla oli kymmeniä hartiankumaroita, kuihtuneita kasvoja. Harhama teki ynseitä vertauksiansa. "Hartiankumarako on sitten se 'uusi' armo?" — kyseli hän itseksensä, säälitellen ja puhujan jatkaessa:

— "Näillä jäiden mailla on pimeyttä, mutta Jumala on meille ikuinen valo. Hän ohjaa meitä, kasvattaa ja kurittaa meitä. *Koko elämä on Jumalan armossa jakamaa kuritusta...* Hänen antamansa hartiankumara on meille kultavuorta kalliimpi aarre. Siksi emme me eksy, emme joudu hukkaan, emmekä hätäännä, kun pakkanen nostaa kylmät kyntensä meitä vastaan. Meidän elämämme on Hänen vitsastansa puhennut kukka ja siksi ei se lakastu jäidenkään keskellä."

— "Niinkö?... Ehkä!" — mietti Harhama. Hän näki rauhallisia, tyyniä kasvoja. Hänestä tuntui, että hartiankumarat olivat niiden kantajista kultataakan arvoisia, koska ne olivat *Jumalan* antamia. Ja hetkiseksi hän hieman sekaantui ajatuksiinsa. Hartiankumarat kiilsivät päivän valossa kultakuormina. Hän ihaili Torvelan järkkymätöntä uskoa, kuten hän ihaili kaikkea, mikä hänestä näytti suurelta. Torvelassa ilmestyi hänelle vilahdus munkki Pietarista. Jumaluuden sanat ja tulet alkoivat palaa hänen edessään. Puhuja jatkoi jäykkänä, voimallisen koruttomana ja karkeana:

— "Jos me tahdomme, voimme me Jumalan kansana kohota maailman ensimmäiseksi, maailman ihmeeksi ja ihastukseksi. Siihen me emme tarvitse rikkauksia emmekä aseita. Jokainen suomalainen vaimo voi tulla Maariaksi, joka istuu Jeesuksen jalkojen juuressa puhtaana ja siveänä. Silloin istuisi jokaisessa Suomen talossa ja torpassa kuningatarten kuningatar. Jokainen Suomen mies voi, milloin vaan tahtoo, tulla apostoli Pietariksi, tai Johannekseksi, ja silloin olisi kansamme ihmekansa..."

Taivaan rauha tuntui levittäytyvän koko seudun yli. Ei kuulunut hisahdustakaan. Puhujan ääni aivan helisi ilmassa, kuin kirkkaassa hopeassa. Ilta-auringon säteet kruunasivat puhujan. Hän näytti jo apostolilta, jonka päässä säteilee kunniakiehkura. Hän jatkoi:

— "Jos niin tapahtuisi, olisimme me maailman kuningaskansa. Meidän maastamme kohoaisivat kirkkaat autuudentulet, loistavimmat meidän revontuliamme ja kesäisiä valomeriämme. Meidän jäätiköttemme keskellä kukkisivat autuuden kukat: siveät naiset, maailman helmet ja puhtaat jalot miehet, ihmiskunnan ruhtinaat... Kuka voisi silloin meidän kansamme koskea?..."

Puhuja pysähtyi ja pyyhki harmaat hapsset otsaltansa ylös. Loistava kuvaus huikaisi Harhamaakin. Kuulijoita se kiehtoi ja houkutteli. He näkivät autuudentulen palavan kesäpäivän kirkkautena ja tunsivat autuudenkukkien tuoksua. Torvela näytti maailman ruhtinaalta. Hän jatkoi:

— "Koko maailma laulaisi silloin Suomen naisen ylistystä ja ihaileisi Suomen miestä. Maamme olisi Pyhämaa, johon maailman hurskaat tekisivät toivioiretkiä. Siniset järvemme olisivat pyhiä järviä, joissa kuvastuisi autuus ja onni. Niiden rantalehdoissa lymyävät vaatimattomat asuntomme olisivat puhtauden, siveyden ja onnen majoja, autuaiden asunnoita, joita maailman ruhtinaat kadehtisivat..."

Huoleton käki kukkui saarnan säestykseksi. Ilma helisi hopeaisena, kuin olisivat soineet autuuden kellot. Lumoava kuvaus tuntui ilmestyvän jo todellisena kuulijoiden eteen. Puhuja säteili jo ikäänkuin kuvaamansa uuden valon kirkastamana, auringon hohteen ja sunnuntairauhan ruhtinasvaippa hartioilla. Miesten päät painuivat alas. Naisten silmissä kiils ihaustuksen ja kaipuun surullinen tuli... Puhuja jatkoi hopeakielisen käen hänen puhettansa säestäessä:

— "Ja minä uskon, että Jumala on meidän kansamme vielä korottava omaksi kansaksensa..."

Harhama katseli puhujaa, ihailen hänen lapsellisen uskonsa puhtautta, kauneutta ja lujutta. Torvela näytti hänestä hongan tyveltä, josta puhkesivat ruusut. Puhuja jatkoi:

— "Hän on meidät sitä varten jo johtanut pieneksi kansaksi, että ihmis-ylpeys ja omaan käsivarteen luottaminen juurittuisi meistä pois. Hän on meidän joukkoamme pienentänyt, kun Saulin armeijaa: Hän on meistä erottanut Unkarin kansan, virolaiset ja inkeriläiset... Hän on meistä erottanut vogulit, votjakit, permalaiset, mordvalaiset, ostjaakit, syrjäänit ja muut, että joukkomme ei luottaisi omaan käsivarteensa, vaan että siitä puhkeaisi ihana uskonkukka ja Hänen henkensä tulisi sen voimaksi..."

Kuulijat olivat jo hartainta kirkkoväkeä. Nurmella seisaallansa torkkuva hevonen liikautti päätänsä ja sen heleä-äänisen kellon kilahdus, joka helähti liikahtamisen johdosta, värisi hopeaisessa ilmassa, kuin kirkonkellon kaukainen kumahdus. Puhuja jatkoi:

— "Minä uskon, että Hän on valinnut meille nämä jäiset asuinmaat, että me paremmin oppisimme tuntemaan ihmisvoiman turhuuden ja pienuuden ja että me etsisimme voimaa Hänestä. Minä uskon, että Hän sitä tietä syntyy meissä Jeesuksena Kristuksena. Hän valmistaa meitä kärsimyksillä ja koettelemuksilla siksi kukkanupuksi, josta Jumalan valittu kansa on kerran puhkeava talven ruusuna Pohjolan jäätiköiden kauniiksi kukaksi..."

Harhama vertasi Torvelan ajatusta teoksensa ajatukseen, jonka mukaan jumaluus säälimättä lisää syntymäkohtunsa, äärettömyyden armottomia synnytyivoimia ja hävittää alhaisempia ilmestymismuotojansa, puhetaksensa sen kautta aina korkeampana, ja hän luuli siinä ja Tarvelan ajatuksessa olevan saman hengen ja iloitsi siitä, että Torvela tietämättänsä alkoi johtua jumaluutensa tietoisuuteen, kuten lapsi varttuu huomaamattansa ihmistajuntaan. Torvela jatkoi:

— "Silloin ovat Suomen talviset hangetkin kukkamaita. Kinoksien välillä savuavat asuntomme ovat Herranhuoneita, joissa ihmishenki nauttii lakastumattomien autuudenkukkien tuoksusta. Revontulemmet ovat silloin Betlehemin tähden suurta kirkkautta, jotka ilmottavat maailmalle, että täällä on syntynyt Jeesus koko kansan sydämessä, ja Venäjän tsaaritkin ovat silloin tuovat meille lahjansa..."

Munkki Pietarin saarna tuoksui Harhamalle puhujan uskonkukista. Hän huomasi molempien ajatuksen aivan samaksi ja ihaili Torvelaa munkki Pietarin opetuslapsena.

— "Kyllähän se olisi ihana aika", — kuului ihastuneiden kuulijoiden joukosta. Torvela jatkoi:

— "Meille puhutaan paljon yhteiskunnallisista rasituksista ja niiden poistamisesta. Minä uskon, että me emme voi mitään puhdistaa muulla, kuin Jumalan sanalla. Kaikki muut aseet ovat likaisia luutia, jotka likaavat sen, mitä lakaisevat puhtaaksi..."

Kuulijoiden mielet terottuivat. Harhama jännittyi. Hän oli koko ajan vaistomaisesti pelännyt, että puhuja lausuisi jotain semmoista, joka taas aukaiseisi hänen epäilyksensä rauhaset vuotamaan. Nyt hän taas pelkäsi jotain semmoista. Torvela jatkoi:

— "Jumalan sana on siinäkin ainoa oikea ase. Jos siihen jokainen tartumme, häviää vääryys. Meistä häviää kaikki turhamielisyys: komeat herrastalot, kepit, kalliit puvut, koristukset, ylellisyydet ja koreilunhalu. Pappimme häpeävät silloin nykyisiä komeita pappiloitamme, jotka ovat ivana kansamme köyhyyden keskellä. He pukeutuvat kamelinkarvaiseen pappispukuun ja astuvat Jeesuksen opetuslapsina kansansa joukkoon. Kansa rientää silloin heidän luokseen, kuin Maaria Jeesuksen jalkojen juureen. Rikkauden kokoojat heittävät verkkonsa ja köyhyyden ja rikkauden välinen juopa häviää. Niin syntyy kansamme eheys. Kansallishenki ei sitä voi luoda..."

Harhama huokasi helpotuksesta. Hän huomasi Torvelan taas johtuvan samaan, mihin hän, nostaessansa maailmankurjuutta jumaluudeksi. Hän huomasi Torvelankin saarnaavan rikkaita vastaan ja siten ylistävän maailmankurjuutta. Hän iloitsi siitä. Hän näki että itsetietoinen ihmisjumaluus puhkeaa Torvelassakin, vaikka hän ei sitä itse aavistakaan.

Kaikki rauhan kellot soivat. Kaikki hartauden kukkaset puhkesivat. Sunnuntai-illan suuri rauha hohti kuin kullattu kirkonristi auringon valokylvyssä. Käki kukahti yhden ainoan kerran ja hevosen kello kilahti tuskin kuultavasti. Kuulijat näyttivät ihailevan autuudenkukkia ja taivaan asunnoita, jotka koristavat Suomen rantoja pieninä ihmis-asuntoina. Talven ruusut näyttivät puhkeavan vaaleansinisestä jäätiköstä punakirkkaiden revontulien leimahtaessa kertomaan maailmalle suurta ilosanomaa: "Suomen kansa on maailman ensimmäinen".

Harhaman äärimäisyyteen kiihtynyt mielikuvitus näki sen kuvan loistavana, ihanana, huumaavana, ja silloin leimahtivat hänen eteensä taas elämän loistavat virvatulet: Hän sovitti sen kuvan itseensä ja teokseensa, varmana, kuten kuumeinen ainakin.

Torvela lopetti puheensa:

— "Langetkaat Hänestä pois ne, jotka uskaltavat. Meillä, jotka tunnemme tämän pohjoisen maan kovuuden ja joiden täytyy viljansa kypsytää pakkasen povella, ei ole siihen varaa. Meidän ja meidän huoneemme täytyy palvella Herraa."

Hän istahti rauhallisena. Harhama huomasi Korpelan miesten katsahtavan häneen. Syntyi vaiti-olo. Oli kuin olisivat kaikki istuneet alttarin edessä ja katselleet siellä hohtavia hopeaisia armon-astioita, rippikalkkia ja leipäästiaa. Pyhä-illan rauha tuntui soluvan hartaana kirkkolauluna. Kuului muutamia huokauksia. Useat vaimot istuivat käsi poskella, silmissä Maarian, jumaluuden kaipuuta osottava ilme. Viimein lausui yksi joukosta hiljaa:

— "Niin... Kyllä se Jumala olla pitää..."

Taas syntyi äänettömyys. Sen katkaisi joku, joka piippuansa täyttäessään lausui:

— "Kyllähän se Jumala näin pienellä ja köyhällä kansalla pitää olla... Meillä ei ole varaa Sitä pois viskata..."

Harhama ajatteli nyt puhujaa enemmän, kuin itse puhetta, joka oli häntä vaan vahvistanut. Ja taas ilmestyi hänen eteensä munkki Pietarin lempeä kuva. Juuri tämmöisessä iltapäivän valaistuksessa oli hän nähnyt hänet hautausmaan aidalla puhumassa. Molemmissa, Torvelassa ja munkki Pietarissa oli kaikki samaa ja samalla kokonaan erilaista. Molemmilla oli järkkymätön usko yhteistä. Mutta kun Torvela puhui jäykkänä, voimakkaana, karkealla äänellä, oli munkki Pietarin lempeässä olennessa jotain heikkoa, hänen äänesssänsä ilmeni sanomaton lempeys ja samalla yliluonnollinen voima, syvyys, sivistys ja jumalallinen nero. Se oli joskus terävänä säilänä tunkeutunut Harhamaan. Torvelan sanat tuntuivat sen rinnalla puukonpistoilta, karkeilta, jokapäiväisiltä. Jonkunlaisella ihastuksella katseli Harhama kumminkin häntä. Hän näytti hänestä päivän sädesateen valelemalta hongantyvältä, jonka juuret ovat syvällä uskonkalliassa ja jossa aina viheriövät tuoreet jumala-uskon lehdet ja puhkeavat sen uskon ihanat, rohkeaväriset kukat. Mutta kukaan ei hänen kasvoistansa voinut nytkään nähdä pienintäkään merkkiä sisällä riehuvista ajatuksista. Hän salasi sitä taas kaikilla voimillansa. Mutta Torvelan ulkonainen, karkea, hiematon voima, miehuus ja jäykkyys olivat ratkaisevasti häikäisseet Harhamaa, joka janosi suurta, etsi sitä kiihkeästi ja tarttui kaikkeen, mikä siltä haikahtikaan, suurenteli sen ja joi siitä. Siksi Torvelan ulkonainen vaikutus tuli siksi suureksi, että se sysäsi Harhaman polulle, jota hän ei ollut aikonut kulkea, eikä liioin miettinytkään, sillä se polku oli kumminkin hänen hengellensä perinnä ainoastaan joku karjapolku, joista hän luuli voivansa vapaasti valita sen, mitä kulloinkin kulkea tahtoo. Se oli hänelle niitä elämän pikkupölyjä, joita valitessa hän siekaili yhtä vähän, kuin rikoksiakin tehdessä, koska ne hänen mielestensä eivät kuuluneet elämän ydinkysymykseen: hänen teoksensa aatteeseen.

Kun Torvela oli lopettanut puheensa istahti hän Harhaman viereen ja syntyi keskustelu puheen johdosta. Sen kuluessa kysyi Harhama Torvelalta hiljaa:

— "Sanokaa minulle suoraan: mihin nojaa Tarvaan puolue? Ajaako se varakkaan luokan vaiko työtätekevän luokan asiaa? Ohjelmista on vaikea löytää puolueen henkeä..."

— "Yksinomaan työtätekevän kansanluokan asiaa", — vastasi Torvela jyrkästi, lisäten: "Ei minun hartioillani kumarreta herroja, vaan Jumalaa, ja minun käsilläni ei palvella työttömiä."

Harhama nojasi leukaansa oksaiseen keppiinsä ja mietti illan tapahtumia. Kun häntä pyydettiin puhumaan ajatuksensa nykyisistä asioista, kieltäytyi hän siitä. Hän tunsi olevansa hieman sekaisin. Muutamalla lyhkäisellä sanalla kiitti hän Torvelaa ja istuutui taas toisten joukkoon. Miehet imeksivät piippunysiänsä rauhallisina, pyhä-ilta hymyili ja yleinen hartaus hohti kaikkialta, kuin auringon säteitten kirkastama autuuden kukka.

* * * * *

Aurinko kohotti jo punertavaa reunaansa korven takana, kun Harhama saapui kotiinsa kokouksesta. Hän ryhtyi taas teostansa jatkamaan. Kaikki epäilyt haihtuivat ja tukehtuivat hänen sielunsa huumaavaan kuumeeseen. Hänen sielunsa kuumeesta puhkesivat päivällä hurjat mielikuvat, mielikuvista puhkesivat yöllä unikukat ja niistä taas seuraavan päivän uudet, yhä rohkeammat mielikuvat, joita hän sitten maalaili teoksensa sivuille. Hän eli alati vieraisa, vanhimmista maailmoissa, joissa ihminen on ehtinyt jumaluuteensa kehittyä.

Pohjanmaan suuri luonto antoi hänen mielikuvituksellensa voimaa ja lentoa. Ympäriällä avautuivat vainiot tai rämeet, tai erämaan metsät, joita valomeri peitteli ja huuhteli hopealiinoillansa, ja ylhäällä kohosi synkkä äärettömyys, ijäisyyden kotimaa, ihmishengen ikuisen kaipuun ja ikävöimisien puoleensa vetävä ulappa. Se avaruus katseli häntä, kuin noita, hiipoi hiuksillansa ja loihti hänen mielikuvituksensa hapuilemaan äärettömyyden olemattomia rantoja... Hänen henkensä tapaili olematonta käsin kiinni... Hän tapaili nähdä näkymättömiä... Unelmat miltei lihallistuivat hänen aistiensa edessä... Aate karkeloi enkelipuvuissa ja hän oli joskus kuulevinansa, kuinka se kuiskaili hänelle sanoja runohelmiksi... Hän näki sen syyttävän runotulia, joiden värihohteen hän sieppasi ja valeli sillä teoksensa runovirtoja, kuin kuutamopunalla, tai päivän hopeakirkkaudella.

Yön utarista valui rauha ja uni. Hautausmaan hiljaisuus ja autius tuijotti öisenä aaveena, kun Harhama jatkoi teostansa. Hän kuvaili tietoisesti jumaluuden kehittymistä ihmisyyden tuntuun heränneessä ihmisessä, jumaluuden korkeimmassa kehitysmuodossa... Jumaluus, jota hän loi, suureni ja kirkastui öisten vaikutelmien alaisena.

Hän maalaili jo loistavia kuvia jumaluuden kehittämisestä ihmisessä... Hän lähti niistä ajoista, jolloin ihminen erkani alhaisemmasta eläinmuodostansa ja sai ihmisyyden lahjat ja astui Polona luontoa

vangitsemaan ja kohoamaan maailman herraksi... Se asui luolissa... Se hävitti jumaluuden alhaisempia eläimellisiä muotoja, turmiollisia eläimiä... Se oli suuri jumalalapsi, joka ei vielä tietänyt, mikä on hyvä ja mikä paha... Se ei tuntenut vielä itseänsä, ei sukuperäänsä...

Sadat vuosituhannet kuluivat... Ihmisessä kehittyi jo jumaluuden ikävä, kuin lapsessa äitinsä ja isänsä kaipuu... Se ei tuntenut ikävöimäänsä jumalaa, eikä tiennyt, että hän oli samaa sen kanssa, kuten lapsi on isästä lähtenyt ja isänsä elämän korkein ilmaus, vaikka se ei sitä tajua...

Kehitys jatkui. Teos edistyi. Jumaluuden ikävästä kehittyi jumaluuden etsiminen, väärän jumalan löytämisestä jumaluuden pelko... Satoja vuosituhansia etsi ihminen jumaluutta, tullen askel askeleelta sitä lähemmä, kunnes löysi itsensä, kehittyi itsetietoiseksi jumaluuden ylimmäksi ilmestykseksi...

Se oli kulkenut monet harhapolut... Se oli etsinyt jumaluutta kivistä... kannoista... lähteistä ja vuorista... Ikimetsissä paloivat sille uhritulet, loistaen, kuin kirkkaat lähteensilmät... Ne tulet leimusivat kukkuloilla tulirovioina ja tuikkivat kallioiden kielekkeillä tulikielinä... Ne osottivat jo, että ihminen oivalsi ja tajusi olemuksensa ytimen ja perus-olion: jumaluuden olevan olemassa... Siitä vaistomaisesta tiedosta syntyi sen *kaipuu*... Ihminen alkoi sitä etsiä... tutkia... miettiä. Siten oli se askel askeleelta lähenevä sitä, kunnes löytää sen itsestään...

Jumaluutta tutkiessansa on se myös löytävä sen *voiman*... Se on oppiva hallitsemaan luonnon voimia, kuin lapsi jäseniänsä...

Harhama jatkoi jumaluuden kehityksen kuvaustansa:

Tuhannet ja tuhannet vuodet kuluivat ja jumaluus kehittyi yhä tietoisuuttansa kohti... Vanhat kansat rakensivat sille jo temppeleitä... Ne etsivät sitä auringosta... tähdistä... kuusta... Miljoonien miljoonat sortuivat sitä täyttämättä, sortuivat jumaluuden kehityksen syntymäperkkeenä...

Teoksen runorihmat punoutuivat pitemmiksi... Jo oli tultu myöhempään aikaan... Juutalaiset rakensivat temppelin Jehovalle... Aavistus jumaluuden olemassaolosta oli heissä pukeunut, kuin valo auringon kehästä... Sen oli luonut heihin ja puristanut heistä kuolemanpelko ja äärettömyys-emätin... Kuoleman voima ja äärettömyyden ihmeet ja huikaiseva suuruus rutistivat ihmistä, kunnes siitä pursusi aavistus suuresta, tuntemattomasta voimasta, pursusi siitä, kuin vesi puristetusta sienestä...

Harhama kuvaili juutalaisten jumala-uskon syntyä laajalti... Hurja tähtitanssi viskoi öisin valoansa Itämaan kauniilta taivaalta... Aamuin lakaisi kirkas, hehkuva aurinko tähdet taivaalta... sammutti tähtipalon... hopeoi taivaan tumman sinen... kelmensi kirkkaan kuun... Yön ja päivän ikuinen kilpajuoksu hiipoi maata yön mustilla ja päivän valosiivillä... Elämä taisteli kuoleman kynsissä, kuin raivoava tiikeri tulikumissa kahleissa... Haudat aukenivat kurimuksina... vetivät elämää kitaansa... Joka askel johti niiden suppiloon... Kaikki se oli jumaluuden emättimen armotonta synnytystä... Kaikki se pusersi ihmisestä aavistusta jumaluuden olemassaolosta... Kaikki se herätti sitä aavistusta kuoleman pelolla, tai ihmeiden suuruudella... Siitä aavistuksesta ja pelosta heräsi jumaluuden kaipuu... etsiminen... hapuileminen... tutkiminen...

Ja Israel löysi jo jumaluuden *yhtenä* voimana, vaikka *vääränä*: Jehovahana... Luola-ihmisen puujumalan sijalle se asetti *mielikuvan*... Se uhrasi sille verisiä uhreja... Temppelin esikartanolta nousi uhrisavu korkeuteen, todistaen ihmisessä piilevän jumaluuden pyrkimistä oman itsensä tietoisuuteen... Kaikki odottivat siihen pääsyä, kuin lintu soidin-aikaansa... tyttö neito-ikänsä... Profeetat ennustivat sitä... Israelin tyttäret ikävöivät sitä... uhrasivat sitä kaihotessa... soittivat harppua... veisasivat psalmeja... uneksivat... odottivat... itkivät...

Samoin kehittyi jumaluus kaikkialla, jokaisessa ihmispovessa. Harhama kuvaili sitä *tieteestä välittämättä*... *Runo* ja sen vapaus oli hänellä kaikki kaikessa... Runosta piti puheta *oikea* tieto jumaluudesta, kuin hohteen helmestä... Sen piti häikäistä loistollansa... hurmata... huumata... himmentää kaikki kyselyt ja tutkimiset... Sen aatteiden piti *runoloistollansa* imeytyä ihmiseen, kuin kullanhimon, sokean rakkauden, tai kauneuden kaipuun...

Hän kuvaili jumaluuden kehitystä eri kansojen keskuudessa: Mesopotamian kansat etsivät jumalaa loistavista taivaan kappaleista. Ne rakensivat temppelejä ja uhrasivat auringon jumalalle Balille... Babylonian tyttäret kylpivät sen sädesuihkussa... He paljastivat kauniin ihonsa Balin suuteloille... värisivät onnesta... kätkivät arimpiansa... odottivat siltä äiteyttä... uhrasivat sille parastansa...

Ihmisessä piilevä jumaluus kaihosi omaa kuvaansa...

Jumalankaipuu yltyi... Kaikki kansat etsivät ja palvelivat samaa, vaikka eri muodoissa... Kaikki kehittyi oman jumaluutensa tietoisuuteen... Intialaiset rakensivat temppeleitä omalle harhanäöllensä... Jumaluus oli kehittynyt pitkän askeleen: Ihminen tajusi jo että Jumala on *henki*... Vanhat aineen temppelit sortuivat Egyptissä ja Mesopotamian maissa, häviten kuin alhaiset lajit jumaluuden

kehityskulussa... Ihminen palveli jo jumaluutta *henkenä*... Hellas rakensi sille oman temppelin... Rooma omansa... Jehovan papit veisasivat ylistystä Jerusalemissa samalle harhanäölle, jonka tulta hoitivat Vestan kauniit neitsyet Roomassa... Jumaluus asui palvelijoissansa ja kehkeytyi tietoisuuteensa heissä asuvan jumalankaipuun kautta... Se kaipuu oli vaistomainen jumaluuden kehkeytymislaki ja lisääntyi, kuin sikiön kehitys synnyntään edellä...

Ihmiset palvelivat jumalana oman henkensä *kuvaista*... omassa itsessänsä asuvan jumaluuden kuvaa...

Ja sitä mukaa kehittyi ihmisessä jumaluuden olemus: *hyve*. Ihminen erotti hyvän pahasta, rakkauden vihasta... Ja taas kehittyi jumaluus oman häviönsä kautta... Se antoi paheen surkastuttaa tarpeettoman: sortua paheen harjoittajat paheeseen, ja karkaisi olemuksensa ytimen, hyveen, kärsimyksien tulesa... Se jakoi ihmiset köyhiin ja rikkaisiin... antoi rikkauden seuloa pois ihmiskuonan... veltostaa ne... kasvattaa niissä itsekkäisyyttä... turhamielisyyttä ja muita elämellisyiden ilmiöitä. Se muodosti heistä sen tulirovion, joka puhdistaa köyhissä kehittyvän jumalallisen hyveen... vaatimattomuuden... vähään tyytymisen... nöyryyden... rakkauden... omaan käsivarteensa luottamisen...

Puutteen kautta kirkasti jumaluus köyhissä apuatarvitsevan käden ja rakkauden tarpeen... Köyhyydellä totutti se niissä ihmishengen pyrkimään korkeutta kohti, eikä kiintymään kiiltäviin kiviin... helmiin... sormuksiin... porttojen helyihin... kunniamerkkeihin... narrien tähtiin... kultaan... hopeaan... herkkuihin...

Teos jatkui. Kehitys kulki hitaasti... Jumaluus lisäsi omaa kiirastultansa: valmisti omaa ristiänsä, astuaksensa sille puhdistumaan kärsimyksien tulesa olemuksensa helmeksi: hyveeksi... Se lisäsi rikkaiden lukua... se nosti suuripalkkaiset papit köyhien hartioille lisäämään kärsimyksiänsä, kohtunsa kovuutta... Se kesti oman painonsa, jalostui yhä ja puhdistui ja etsi tuskissansa jumaluutta... Se alkoi jo herätä tietoisuuteensa: Ilmestyi Buddha, joka jo osotti ihmiskurjuutta ja sanoi: "Palvelkaa häntä!"

Se oli itsetietoisuuteen heräävän jumaluuden ensimmäisiä ilmiöitä maan päällä.

Epämääräinen aika kului. Jumaluus oli ehtinyt itsetietoisuutensa kehittymän loppuasteille: Ihmiset epäilivät jo vanhoja jumaliansa, entisiä harhanäköjensä. Hellas rakensi temppelin "tuntemattomalle jumalalle" ja palveli sitä... Vestan neitsyet itkivät tuskasta, etsien sitä suurta henkeä, joka on kaiken onnen ja autuuden ikuinen taivas. He itkivät jumalatuliensa ääressä. Maailmankurjuus oli kehittänyt jumaluuden olemuksen jo helmeksi. Hyve kehittyi siinä... "Rikkaat miehet" sortuivat paheessa jumaluuden syntymäperkkeinä ihmiskuonaksi: irstailijoiksi... kultan etsijöiksi... elostelijoiksi... veltostuivat siinä... huononivat polvi polvelta ja hävisivät ihmiskunnasta... Niiden elostelulla lisäsi jumaluus syntymäkohtunsa voimaa ja tulta: maailmankurjuuden ankaruutta... Tuskissaan etsi maailmankurjuus yhä hartaammin jumaluutta ja sitä tehdessä unohti kaiken muun: kultan... nautinnon... irstailun... koreat vaatteet ja kaiken muun elämellisen... Jumalaa etsiessänsä se miljoonavuosien kuluessa vähä-vähältään lähestyi sitä, jossa se on löydettävissä: omaa itseänsä, ja heräsi siten jumaluutensa tietoisuuteen, alkaen kehittyä hallitsemaan jumaluutensa voimia: luonnonvoimia, käyttäen siinä emätintänsä apuna... Se pyrki luonnonvoimien herraksi, tyytyn itse vähään ja kannattaen työnsä tuotteilla niitä, jotka tutkivat luontoa, etsivät sen voimien ohjaksia...

Harhama oli jo joutunut myöhäisempään aikaan ja kuvaili sitä:

Tomuhitupaljoutena karkeloivat lukemattomat miljaardit maailmat äärettömyyden kuolleessa aukeamassa... Synkkyys ja tyhjyys katselivat sitä karkeloa, kuin tyrmistynyt kauhu... Autius ja kolkkaus ammottivat kuin kalmanhajulla täytetty pimeä onkalo, tai kuoleman pesä ja piilo: pääkallon synkkä sisus... Luonnonvoimat pakahtuivat itseensä... Ne viskelivät maailmoita radoillensa, puristelivat niiden sisälmyksiä, ja pitelivät niitä näkymättömissä köysissä, kuin jättiläinen, joka huiskuttelee rihmaan sidottua pikkukiveä. Ne voimat ikäänkuin pursusivat äärettömyyden olemattomien rautaseinien puristuksesta, kuin rautakuulaan teljetyn veden voima kuulan seinien kokoon supistuessa.

Sen leikin keskellä kehittyi ihmisjumaluus... Toisissa vanhemmissa maailmoissa oli se jo puhennut jumaluutensa miltei täys-ikään: Se tajusi jo jumaluutensa... hallitsi oman maailmansa luonnonvoimia... oli yhteydessä läheisten maailmojen kanssa... oli puoleksi vapautunut orjuudesta... vieteistä ja paheista... Siinä puhkesi jo täysverisenä jumaluuden korkein tunnus: *hyve* ja *oman jumaluutensa tunteminen*... Niissä maailmoissa palveli ihminen jo *oikeaa* jumalaa: *ihmistä*... *Maa* oli vielä jäljellä... Se oli kaikkeuden Afrika, maailmojen pakanamaa, jossa ihminen palveli mielikuvaa, juutalaisten Jehovaa...

Mutta jo tuikahti maahankin ensimmäinen oikean jumaluuden kointähti.
Harhama kuvaili sitä:

Oli Itämaan tumma rauhallinen yö... Jerusalemin temppelin esikartanolla oli uhrituli sammunut... Tuhka peitti kytevästä hiilen... Nukkuvan ihmisen povesta nousi elämäntuska ja jumaluuden kaipuu

kaihoisana unena äärettömyyteen... Se kohosi niihin onnen maailmoihin, joissa ihmishenki on jo jumaluutensa kukkaan puhennut ja surren ja ikävöiden odottaa maassa myöhästyneen ihmisen tuloa kaikkeuden ainoan jumaluuden yhteyteen... Ihmiset siellä ymmärsivät maan asukasten tuskan ja kaipuun, uhrit ja huokaukset ja valmistivat sen puhkeamista salaisilla voimilla...

Silloin syntyi Jeesus Kristus, ensimmäinen ihminen, joka tajusi jumaluutensa ja lausui: "Minä ja Isä olemmekin *sama*... minä, ihminen, olenkin *Jumala*..."

Hän puhkesi maailmankurjuuden kohdusta... Köyhän äitinsä emättimestä oli hän jo imenyt jumaluuden korkeimmat avut: *hyveen*... kullan ja nautinnon ja kaiken aineellisuuden halveksimisen... henkensä kiinnittämisen korkeaan... ylevään... jaloon... jumaluuteen... Hänen äitinsä liha ja emätin oli ollut puhdas, maailmankurjuuden jalostama... Se ei ollut tottunut metsästämään kultaa... herkkuja... jalokiviä... purppuraviittoja... koruja... Sen rinnoista vuoti kurjuuden jalostama, aineellisuudesta vieroittunut, puhdas maito, josta ensimmäinen jumaluutensa tietoisuuteen herännyt ihminen imi jaloutta...

Ja silloin toisissa maailmoissa jumaluuden kukassansa hohtava ihmishenki riemastui... Jumalallinen riemu puhkesi ja valaisi Itämaan tumman yön ja herätti kirkkaudellansa Betlehemin paimenet... Halki kaikkeuden iloitsi jumaluus voitostansa... Se lähetti etäisistä maailmoista sanansaattajat, henget, jotka julistivat paimenille:

— "Minä ilmoitan teille suuren ilon: Nyt on syntynyt ihmisessä itsetietoinen jumaluus, siinä on puhennut se tietoisuus, joka vapahtaa ihmisen elämellisyyden tilasta ja kuoleman ja häviämisen pelosta ja korottaa hänet jumaluudeksi."

Vuodet kuluivat. Se syntynyt kasvoi ja varttui... Hänessä heräsi tietoisuus ihmisen jumaluudesta. Hän astui ihmiskunnan eteen ja lausui:

— "Minä ja *isä* olemme *yhtä*... *Minä*, ihmisenpoika, olen *Jumala*..."

Ihminen oli havahtunut jumaluuden kehittymisen elämellisestä, tiedottomasta tilasta, se oli varttunut sikiön ja lapsen tilasta tietoiseksi jumaluudeksi ja alkoi kulkea oman hyveensä varassa, jatkaen ijankaikkista kehitystensä loppumatonta kirkkautta kohti...

Ja hän osotti maailmankurjuutta ja lausui:

— "Mitä teette yhdelle *noista*, sen teette *minulle*, jumaluudelle!..." Hän sanoi niillä sanoilla: kurjuus olen *minä*, ja minä olen *isä*... Hän lausui myös rikkaista, jumaluuden syntymäperkkeistä, oikean tuomion: Heidän jumaluuden valtakuntaan kehittymisensä on *mahdoton*, mahdottomampi, kuin kamelin pääsy neulansilmän läpi...

Hän nosti maailmankurjuuden sen jumaluuden istuimelle ja jumaluus alkoi siinä kurjuudessa kirkastaa itseänsä... Se lisäsi edelleenkin kurjuuden kärsimyksiä ja rikkaiden painostusta... Se muodosti koko elämän kurjuuden ristinpuuksi ja astui itse kurjuutena sille ristille.

Ja ne vanhemmat maailmat, joissa ihminen ja koko luonto oli jo aikojen aikoja ehtinyt jumaluutensa itsetietoisuuteen, ihastuivat jumaluuden uudesta voitosta, jonka he näkivät jumaluuden silmillä... Ne valaisivat avaruuden kirkkaimmalla valollansa... Ne lähettivät asukkaansa toivottamaan maan asujille onnea jumaluuden voiton johdosta. Lähetetyt veisasivat maailmankurjuudelle, Betlehemin paimenille!

— "Kunnia olkoon jumaluudelle korkeudessa ja maassa rauha ja sen ihmisille hyvä tahto!"

Pohjanmaan aurinko oli jo kohonnut erämaan syvyydestä korkeimmilleen säteilevänä ja majesteettillisena ja heitti loistavan kirkkaana valovaipan taivaan yli. Se puhkesi täyteen valovoimaansa, kuin pakahtunut rinta. Harhamasta tuntui että se ratkesi valollansa riemuhuudoksi:

— "Sinä, Harhama, olet ilmottanut ihmiselle suuren ilon. Sinä olet vapahtanut hänet eläimen tilasta ja kuoleman pelosta, koska jumaluus on kuulematon, vaikka sen salamuodot muuttuvatkin... Sinä olet korottanut sen jumaluutensa tietoisuuteen..."

Harhama ihastui... Koko luonto tuntui repeävän riemusta ja miljoonat linnut lauloivat kirkkaassa valokylvyssä:

— "Kunnia olkoon jumaluudelle korkeudessa ja maassa olkoon nyt ikuinen rauha ja ihmisrinnassa ikionni ja hyvä tahto!"

Hän lopetti työnsä hetkeksi, ja läksi metsään kehräämään uusia mielikuvituksen loistavavärisiä runorihmoja. Hän kehräsi niitä viime-öisistä unistansa, tulevan yön unien keränpohjalliseksi...

Auringon päivämatkat alkoivat lyhetä Pohjolan taivaalla. Kukka valmisti siementä, vilja jyvää. Elämä valmisti kuolemaansa. Uusi elämä valmistautui puhkeamaan entisen kuolemasta. Linnunpojat seurasivat jo emoansa lyhkäisillä lentoretkillä...

Harhaman teos vuoti, kuin kangaspuilta. Maailmankurjuus oli jo vedetty jumaluuden syntymäliinalle ihmisjumaluutena, tulevan jumalan nykymuotona, itsetiedottomana jumalalapsena.

Silloin, työnsä lomassa, tuli hän ajatelleeksi sitä alttaria, jolla kurjuutta olisi palveltava. Hän mietti Torvelan tarjousta. Hän yritti tutkia eri puolueiden ohjelmia, mutta ne olivat hänelle puukkoja, joiden terävä kärki kääntyi hänen yhteiskunnallisten epäilyjensä pesäkkeitä puhkomaan. Ne näyttivät hänestä myös ihmisten hääräämisen tomuilta, joista voi vaikka arvalla valita. Niiden sisältö oli hänelle himmeää sumua, kuten hän itsekin oli itsellensä, silloin, kun hän ajatteli omaa olemustansa ja elämäänsä. Niistä puhalsi hänen uuden elämänsä kirkkaalle, elämän virvatulilla koristetulle taivaalle jotain himmeää aamu-usvaa ja sumua, jotain ihmis-elämän pikkupölyä. Kumminkin epäili hän alttaria valitessansa muutaman päivän...

Mutta semmoisissa aamusumuissa hirnuivat taas valkeat hevoset... Jo kuului niiden hevosenkello hakamaan veräjältä... Elämän sumuselkä vilkutti valhehelollansa, jossa tähtien kuvat kiilsivät himmeinä... Hän tarttui valkoisten hevostensa suitsiin, ohjaksena taas se ainainen: "Antaa mennä!..." Ja vanha, jo Valkamalassa syttynyt joukkotunne värisi taas. Risto Vaarnan miehekkyyys, Tarvaan suuruus, Ruonan Karhun ja Torvelan järkkymätön usko ja miehuus ja kaikki näkymätön avautui silloin taas loistavana meritulena ja kutsui, sanoen: "Tule!..." Ja hän tuli umpimähkään, ohjelmia tuntematta ja tutkimatta. Hän ei siinäkään asiassa käsittänyt rikollisuuden ja hyveen rajoja. Jumalaa etsiessänsä oli hän unohtanut etsiä jokapäiväisen elämän *totuutta* ja sen *rehellisyyttä*, erottaa ne valheesta ja etsiä *totuutta* ja *vakaumusta* elämänsä johdoksi. Ne kaikki olivat hänestä elämän pölyjä, ihmis-etanoiden saivarteluja... Hän valitsi tarvaalaisuuden siksi alttariksi, jolla lähti uudelle jumalalle uhraamaan. Vielä samana päivänä kirjoitti hän Torvelan Jukalle hyväksyvänsä tarjouksen ja lähtevänsä jo ylihuomenna vaalipuheita pitämään.

Päivää ennen matkalle lähtöänsä sai hän Airilalta vaatimuksen selvittää suhteensa rouva Esempioon ja karkottaa hänet luotansa, jos tahtoi välttää enempiä toimenpiteitä. Samat viranomaiset olivat myös toimenpiteittensä tueksi pyytäneet Korpelan kylänvanhimpien lausuntoa rouva Esempion ja Harhaman luvattomasta avioelämästä.

Mutta Korpelan miehet astuivat taas hänen puolellensa yhtenä miehenä ja antoivat sen mukaisen vastauksen viranomaisille. Nyt hän ei enää epäillyt. Korpelan apuatarvitsevat ja hänen teoksensa jumala, maailmankurjuus, kirkastuivat hänelle purppurahohteiseksi vuoreksi, joka ei petä jalkojen alla ja jonka jokaisella huipulla hohtaa tarjona oleva sepele, uskollisuus ja ikuinen rakkaus. Aamuhosteisena vuorena kohosi maailmankurjuus taas hänen eteensä. Hän kyyristyi sen eteen ja taas syntyi teokseen uusi revontulinen sivu...

Huomenen kirkas auringonpyörä oli kierinyt kuusenlatvojen korkeudelle, kun jo Pyysalon Kustin hevonen hirnu Harhamalan pihamaalla odotellen kyydittävää. Hän sulki asuntonsa ja lähti, teoksensa käsikirjoitus muassansa. Korpelan pelloista nousi kypsyyneen apilaan tuoksu, joka sekautui kuivuvien heinien miellyttävään hajuun. Sieltä täältä kuului viikatteiden hionta ja heinäväen laulu, kun hän Ritavaaran rattailla jatkoi matkaansa edelleen Korpelasta. Ja kun hän erosi kyyditsijästänsä ja tämä puristi hänen kättänsä ja toivotti onnea, tuntui kuin olisi hänestä reväisty pois toinen puoli. Hän oli kasvanut Korpelan väkeen kiini aivan selittämättömillä siteillä.

Ja sitten alkoi uusi tehtävä aukoa hänelle polkua, jota myöten hän toki voi kulkea *valitsematta* edelleenkin. Sen polun oikeudesta hän ei välittänyt, mutta ajatteli: "Jotakin tietä sitä täytyy kulkea, jos ei mieli jäädä paikoilleen." Se antoi hänelle jonkunlaista tyydytystäkin. "Onhan toki vähemmän hapuilemista", — ajatteli hän ja punoi matkoilla yöt päivät teoksensa juonta.

Mutta Harhamalan kuusi jäi hänen taaksensa ylpeäksi talon vartijaksi. Sen oksat nuokkuivat käpyjen painosta. Sen juuria vartioi hevosenkenkä ja taustalla kohosi Korpelan apuatarvitsevien kiitollisuus, rakkaus ja ystävyys hohtavana purppuravuorena, jonka huipulla loisti sepele ja jonka kalliokovaan kiveen ajanhampaat rauskoina taittuivat. Se kaikki jäi taakse ja edessä loistivat elämän komeat virvatulet, joiden savuista nousivat maineen sepeleet ja kultapilvet, jotka kohosivat taivaanlaelle, loistivat siellä auringonvalon huikaisemina ja laskivat sateena maahan, kokoutuen Korpikoskea myöten Harhamalan rantaan.

Turhamala on Perkeleen ihana pikku edeni. Siellä juoksevat tulipunaiset tulivirrat... Ne juoksevat

rauhallisina, kuin tyyni vesi, savuamatta, suitsuamatta... Virrankaivolla välkkyvät veripunaiset auringon kuvat kirkkaina, rauhallisina, kuin lumpeet laineilla... Pikkulammikot välkyttelevät kuin kirkkaita kuvia lumpeinansa... Niitä tuskin erottaa silmä lammikon tulipunaisesta pinnasta... Vuoret ovat hopean hohdetta... Niiden kuvaimet riippuvat heleänkirkkaina kuvina punaisen virran pohjalla ja lammikoiden pinnan alla, riippuen rannoista kiini pidellen... Kaikki välkky... kaikki loistaa... Kaikki on hohdetta ja heloa...

Tuhat kaunista suihkulähdettä viskaa kirkasta tulisuihkua ilmaan, joka on lumivalkean-värinen... Lähteet loistavat ilman valkovärisä, kauneina tulikukkina... muodostuvat somiksi suihkuiksi... kauneiksi kukkanupuiksi... viehkeiksi vesikimpuiksi... Ne hajaantuvat pisaroiksi... sateeksi... kokoontuvat taas kukiksi... loistavat... huikaisevat... hohtavat...

Vuorien vaaranteilta juoksevat tuliset purot... Ne kiemurtelevat koreina käärmeinä... hyppivät helmeillen rinnettä alas... viskautuvat kauniina koskina kalliokielekkeiltä... hyrskivät... luikertelevat laaksoissa punaisina tulivöinä... matelevat tulimatoina ja häviävät lammikkoihin...

Tulisissa lammikoissa soutelevat mustat joutsenet... Niitä ei polta tuli... Ne elävät siinä, kuin kala vedessä... Virrankalvo on valkolinnuilla siroteltu... Ne sukkeltelevat siinä... laulavat lemmenlaulujansa... uittelevat poikueitansa... kuhertelevat keskenänsä... Kaikki on satua... ihanuutta... kauneutta... hohtoa ja kirkkautta...

Turhamalan keskellä kohoaa kaunis kukkula... Kukulalla on kultapallo: Se pallo on turhuuden-alttari.

Turhuuden-alttarilla, kauniilla kultapallolla, seisoo Perkeleen Oorali-enkeli. Hän on turhamielisyyden äiti... huikentelevaisuuden emo... Hänestä saa alkunsa ihmisten koreiluhalu, itserakkaus, keikailu, kevytmielisyys ja kaikki ihmiselämän turhuus... Hän on kepeä, kuin tuuli... häilyvä, kuin päivän-auer... muutteleva, kuin lapsen mieli... koreilunhaluinen ja huikenteleva... Tukka on somasti hartioille heitettyä... niskasta kauniilla käärmeellä somasti hieman sidottuna... päässä on kaunis kuunsirppi koreana kampana, kupera reuna päätä vasten, käyrä ylöspäin kohoavana... Kädessä on kaunis kukka... vyöllä korea nauha somasti solmittuna... molemmissa nauhanpäissä käärmeen päät koristuksina...

Punaisista lammikoista pulahtaa joskus kaunis kupla, milloin siellä, milloin täällä... Somat siniset linnut poimivat ne oitis, kun ne pinnalle pulahtavat ja kantavat ne Ooralille... Ne ovat turhamielisyydenkuplia... kevytmielisyyden-... huikentelevaisuuden-... koreilunhalun- ja itserakkaudenkuplia... Ne ovat ihmeen koreita ja siksi ovat ne Ooralin himoruokaa... sen herkkua... sen iloa ja onnea...

Hän ottaa kuplat lintujen nokasta kauniille kämmenillensä ja syö ne... Niistä syntyy häneen aina uutta turhamielisyyttä... kepeyttä... koreilua... kiemmailua... ylpeyttä... pöyhkeyttä...

Sen kaiken puhaltaa hän sadasti päivässä sumuna maailmaan... Se sumu sekottuu ihmiselämään... Se tarttuu ihmiseen, kuin tauti... leviää niissä kuin rutto... Siitä Ooralin sumusta alkaa kaikki ihmisturhuus... koreilu... keikailu... itserakkaus... kevytmielisyys... ylpeys... huikentelevaisuus... Se tarttuu ihmisiin enemmän nuorella ijällä... Se kuhertelee Tuulan aistipunakukan kanssa... mairittelee sitä... värjää sille sulkiansa... koristaa höyheniänsä... laittelee rimpsujansa... sukkanauhojansa... sormuksiansa... pikku kapistuksiansa... keppejänsä ynnä muuta...

* * * * *

Kun Harhama lähti vaalipuheitansa pitämään, oli Turhamalassa koolla kymmentuhatta enkeliä. He odottivat siellä Perkeleen itsensä tuloa, ihaellen itseänsä.

Jo sävähtivät lammikot punaisemmiksi ja niiden punasävähdyksestä irtausi Perkele näkyväksi enkeliensä eteen... Enkelit veisasivat hänelle ylistystä. Perkele alkoi järkeilynsä:

— "Harhaman on Jehovan palvelija Torvela valinnut minun asekseni... Harhama on nyt hänen kauttansa hiipinyt tarvaalaisten joukkoon, kuin Judas Jeesuksen opetuslapsiksi..."

— "Miksi olet sinä hänet asettanut tarvaalaisten riveihin?... Ne ovat Jehovan väkeä, nimittäin: ovat sitä *oleviansa*", — tarttui puheeseen Paholainen.

Perkele suitsusi ylpeyttä ja selitti:

— "Eivät ihmiset häntä muuten uskoisi, kun hän nousee ja astuu heidän eteensä Jehovaa vastaan. Jehovan väki ei usko sen Moosesta ja profetoita, mutta jos joku minun omistani heille Häntä ylistäisi, niin he uskoisivat..."

— "Nyt me ymmärrämme", — kumarsi Paholainen. Perkele jatkoi selitystensä:

— "Niin eivät myös ihmiset uskoisi, jos joku minun palvelijani nousisi Jehovaa vastaan... Siksi on annettava Jehovalle isku sen omien joukkojen joukosta... Kun tarvaalainen todistaa, että Jehovaa ei ole, niin kaikki uskovat häntä ja tekevät parannuksen..."

Kaunis enkelilaulu ylisti Perkelettä:

"Sulla keinoista on tiedot, Sinä omat miekkas kiedot vihollises väen vöihin. Siksi käskystäsi töihin käyvät Hänen armeijansa. Sua kuulee maa ja kansa."

Perkele jatkoi selitystensä ylpeänä:

— "Kaikki suurimmat iskut täytyy antaa Jehovan omista joukoista käsin. Hänen valittunsa ovat aina antaneet Hänelle tuntuvimmat lyönnit. Nähkää!"

Perkeleen käskystä avautui näky: Juutalaiset papit olivat koolla temppelin esikartanolla. Uhrialttarilta nousi uhrisavu rauhallisena Kaananmaan tummansinistä taivasta kohti. Taampana näkyi Öljymäen kaunis kukkula ja Pyhänmaan rauhalliset laaksot. Viiniköynnökset peittivät vuorenrinteitä. Laaksoissa notkuivat puiden oksat hedelmäpainon alla. Appelsiinipuut hohtivat punaisina hedelmistä, sitruunapuut keltaisina. Jerusalemin nukkui, kuin kaunis neito kukkulallansa ja kaiken yli laskeutui ilman autereen lämmin, hieno harso. Kaikki oli ihanaa... rauhallista... armasta...

Temppelin esikartanolle tuotiin joukko Jumalan profeettoja, Elia niiden mukana... Rukoilijat keskeyttivät rukouksensa... unohtivat Jumalansa... pappien silmissä paloi vihantuli...

Uhrisavu nousi rauhallisena korkeuteen, mutta kukaan ei katsonut, kelpaako se Jumalalle...

Näky jatkui: Pappien silmät salamoivat vihaa... Jo tarttuivat sadat kädet kiviin... Profeetat vapisevat... Niiden ruumiit vetäytyvät kokoon... Jo alkaa kivisade... Profeetain hartiat kyyristyvät vältellen... vetäytyvät yhdeksi kyttyräksi... hytkähtelevät kiven-iskuista... kasvot vääntyvät tuskasta... polvet notkahtelevat... ruumiit retkahtelevat, pysytellen vielä pystyssä... Kohta ovat kaikki lihamäsänä. Elia yksin on päässyt pakenemaan...

Uhrisavu nousee rauhallisena... Papit poistuvat, kiihkeästi keskenänsä puhellen... Perkele selitti:

— "Jos minä olisin sen iskun antanut muiden, kuin Jehovan oman joukon riveistä, niin ihmiset eivät olisi uskoneet, että profeetat ovat väärän opin levittäjiä. Mutta nyt he uskovat..."

Enkelit ylistivät taas herransa voimaa ja viisautta. Perkele antoi taas vihjauksen ja uusi näky avautui:

Getsemanen puistoa kääri etelämaan tumma yö hämyihinsä... Yön hiljaisuus liiteli kuoleman enkelinä korkeudessa... Öljypuut kohosivat mustina kimppuina pimeyteen... Kuoleman haju täytti äärettömyyden... Korkealla pilvien tasalla loisti kalkki himmeästi... tuskin huomattavasti... Se loisti verenvärisenä... surullisesti tuikkien... maailmantuskan kuvana... Se hohti ihmiskipuja... Siinä helmeilivät maailman kyyneleet... elämäntuska... ikikaipuu... kuoleman pelko... Se oli ihmissuruja täynnä... Se vilkutti, kuin lähestyvän kuoleman surullinen silmä...

Öljypuun juurella oli enkeli polvillansa... Sekin suri... sekin itki... sekin katsoi kaunista kuoleman kalkkia... Se suri Jumalansa puolesta... Se sääli samalla mullanlapsia...

Yö tummeni... Enkeli katseli kalkkia... Hän näki siinä ihmisten huolet... niiden kyyneleet... niiden kuolemanpelon... niiden surut ja murheet... Hän näki maailmantuskan...

Hän nousi ja vahvasti rukoilevaa Jeesusta... Hän osotti hänelle kalkkia ja sanoi:

— "Juo se!... Muutoin täytyy *ihmisten* se juoda."

Ja rukoileva Jeesus nousi... Hän ei raaskinut jättää sitä ihmisten juotavaksi... Hän sääli ihmisiä. Hiki tippui hänen kirkkaalta otsaltansa veripisaroina... Hän ojensi kätensä ottaaksensa maailmantuskan kalkin...

Getsemanen puistossa loistivat tulisoihdut... aseet välkkyivät... loistavat puvut heilahtelivat... Judas Iskariot astui Jeesuksen luo ja suuteli Häntä... Perkele riemuitsi:

— "Katsokaa! Jehovan *valituimpien* joukosta putoavat minun iskuni... Hänen *opetuslapsensa* jakavat Hänelle minun suudelmani... Kun Hänen *opetuslapsensa* niin tekevät, niin ihmisten *täytyy* uskoa... Sillä niitä he eivät voi minun palvelijoikseni epäillä..."

Koko Turhamala hehkui ja välkkyi ja hohti Perkeleelle ylistystä ja enkelit veisasivat:

"Ei kukaan käy mukaan kiertääkseen pirun paulaa. Muu turtuu ja murtuu, vaan sulle

kiitosta laulaa kaikkeus. Sä, kirkkaus, oot ainut, joka kestää. Ken voi sun voittos' estää!"

Perkeleen kasvoilla liekehti ylpeys ja suuruuden ilme. Hänen jokainen liikkeensä oli majesteettia, hänen vaippansa hulmahteli valtavaatteena. Hänen katseensa leimusi viisautena ja häntä ympäröi jumalallisen voiman ja vallan tulinen sädekehä. Hän puhui taas enkeleillensä:

— "Kun *Jehovan* mies, Torvela, on valinnut palvelijani Harhaman tarvaalaisten joukkoon, uskovat häntä ihmiset, kun hän paljastaa Jehovan petoksen... Hänen teoksensa kulkee nyt, kuin siivillä... Hänen edessänsä hohtavat kaikki minun enkelieni valmistamat seppeleet ja kukat ja kuplat... Pieni määrä turhamielisyyttä on tarpeen hänen kunnianhimensa suolaksi. Sinä Oorali saat tehdä tehtäväsi..."

— "Se on minun iloni ja elämäni", — lupasi Oorali. Perkele jatkoi:

— "Turhamielisyys on yhtä voimakas ase minun kädessäni, kuin kunnianhimo. Suurin osa ihmisistä ei kykene kunniankuplia tavoittelemaan, sillä niillä ei ole neroa. Ne jäisivät joutilaiksi ja voisivat laiskuudessaan langeta aikansa kuluksi Jehovaa ajattelemaan... Mutta kun he ovat hengittäneet Ooralini sumua, hankkivat he itsekukin itsellensä pienen epäjumalan: kepin käteensä tai palasen rimpsuja hameensa helmaan ja sille he uhraavat, kuin hottentotti puujumalallensa..."

— "Ja kaunista Jumala ei saa rahatta... Siksi ryömivät he kultamurun perästä ja pyytävät sitä, vaikka varastamalla, että voisivat hankkia Jumalan käteensä", — huomautti Piru.

Perkele lopetti kerskaillen, ylpeillä eleillä:

— "Harhama on langennut minun eteeni polvillensa, Hän on rukoillut minua Lammaskallion kukkulalla, Hän on tunnustanut minun valtani... Hän on ensimmäinen, joka on laskeutunut *polvillensa* minun eteeni ja rukoillut minua..."

Koko Turhamala repesi silloin riemusta. Tulisat lähteet hohtivat veripunaisina. Purot kiemurtelivat tulisina käärmeinä. Auringonkuvat päilyivät tulivirran kalvolla kirkkaana hopeana. Kuun kirkkaat kuvat läikähtelivät lammikoissa lumpeina... Hopeavuoret hohtivat, valkea ilma välkkyi ja enkelit veisasivat riemastuneina:

"Kaikki polvet taipuvat, kaikki maahan vaipuvat. Edessä ei seiso kukaan. Kaikki käy sun käskys mukaan... Olet jumala ja luoja, kaiken herra, kaiken suoja."

Tulivirran kalvo sävähti tummemmaksi ja kirkastui uudestaan. Hohde välkytti hehkoa. Kaiku kiemaili laululle. Sulous suuteli kauneutta. Perkele jatkoi järjestelyänsä. Enkeliensä puoleen kääntyen, käski hän:

— "Iiranto luokseni!"

Ihmeen kaunis enkeli Iiranto polvistui Perkeleen eteen ja odotti käskyä. Perkele puhui hänelle, hiljaisen soiton hänen puhettansa säestäessä:

— "Sinä, Iiranto, saat huolenpidon Harhamasta. Sinä saat sitä varten kaiken voiman ja vallan ja viisauden avaimet. Että voit aina olla Harhaman vierellä, saat sinä voiman muuttaa muotoasi miksi tahdot. Nouse ylös ja käytä taitoasi!..."

Iiranto nousi ylös ja alkoi muutella muotoansa. Hän seiso jossakin enkelimuotoisena sumuna... jossakin unelmana... kuutamona... auringon kirkkautena... taruna... valheena... runona... sävelenä ja minä näkymättömänä varjona hyvänsä, aina säilyttäen enkelimuotonsa ihanat piirteet...

Silloin ratkesi enkelijoukosta rajaton riemastus. He ylistelivät herransa voimaa laululla, kai'un soittaessa suurta kantelettansa. He veisasivat:

"Sinulla on kaikki valta, viisaus ja voima suuri. Sulle huokuu kaikkialta soiton, kiittelyjen tuuli.

Vaikka loppuis olematon, niin ei sinun voimas lopu, Sinussa, sä tutkimaton, kaiken ydin on ja sopu."

Perkeleen hartioilla häilähtelivät voiman ja viisauden varjot. Hän puhui enkeli Iirannolle:

— "Sinun tehtävänäsi on ennen kaikkea kiinnittää Harhaman jokaikinen ajatus *teokseensa*..."

— "Sinun käskysi täyttäminen on minun iloni", — vannoi Iiranto.

Perkele jatkoi:

— "Mitä hän ajatteleekin, sinun täytyy ne ajatukset aina johtaa *teokseen*. Hän hapuilee ihmis-onnea toisista maailmoista. Sinun täytyy värjätä ne maailmat hänen mielikuvissansa niin ihaniksi, että hän itsekin lumoutuu ja lumooa sillä muut pois Jehovahasta... Kunniankuplia ja seppeleitä ja kullan välkettä on sinun aina heiluteltava hänen edessänsä. Vihaa, kosta, aistillisuutta ja turhamielisyyttä on sinun puhallettava häneen aina oikealla hetkellä..."

— "Hän on näkevä näkyjä ja ihanuuksia, jotka sokaisevat hänen silmänsä", — vanhoi Iiranto.

Perkele jatkoi:

— "Sitä varten saat sinä viisauden ja voiman avaimet. Noin!"

Perkeleen vihjauksesta ilmestyi Iirannon käteen kaunis joutsen ja vyölle vyö, jossa riippui elävä maaraniminen käärme. Käärme synnytti suustansa elävän nuolen, milloin Iiranto tarvitsi nuolta. Perkele antoi hänelle ohjeita:

— "Kun tarvitset viisautta, vetäise maara-käärmeen suusta sen sikiö nuoleksesi ja ammu se itää kohti, niin kaikki taito ja voima putoaa sinuun..."

Enkeli Iiranto polvistui herransa eteen, kiittämään häntä ja koko loistava enkelijoukko veisasi Perkeleen ylistystä:

"Laulu, soitto sekä kaiku kunniaasi kerratkoot! Maailmoiden pauhu, raiku julistakoon, että oot olevista ainut, suuri, kaiken runko, huippu, juuri. Missä varjosikaan häilyy siellä vuoretkin jo järkkyy. Valtasi se pysyy, säilyy. Suotta vihollises kärkkyy murskatakseen sinun pääsi, joka itse loi ja sääsi kaikkivallan itselleen, turman vastustajalleen."

Kaikki kaiun kanteleet tunnustivat Perkeleen valtaa, säestäen ylistyslaulua. Voiman ja viisauden verivaippa levittäytyi Perkeleen hartioille ja hän hävisi sen ylpeänä hulmahduksena.

Historian lankoja ja nykyisyyttä.

Elämä on tuskaa ja vaivaa...

Vapaina vyöryivät Aasian virtojen mustat aallot Jäämeren kylmiin kuohuihin. Vapaana riehui myrsky aavikolla. Ylpeänä viskoi Altaivuoristo huippujansa korkeuteen ja vapaana ajeli ukkonen tietänsä sen kalliokärkiä myöten. Sen pyörät räätisivät, kun sattuivat kalliohuippuihin ja salamet sinkoilivat niiden jälissä. Punakirjavana vilisi salamoiden pieksämä synkkä vuoristo...

— "Jyyrrr!" — kaikui pauhu vuoristossa.

— "Jyy-yrrr", — kertaili kaiku aavikolla ja vuorien onkaloissa ja pimeissä rotkoissa.

Vapaana kalasteli suomensuku Aasian suurten jokien latvoilla. Se tappoi kangilla karhuja ylpeän vuoriston onkaloissa, pyydysti ansoilla korven riistaa ja teki taikoja vuorien pimeissä koloissa. Vapaata oli kansa, kuin virtojen vedet ja myrsky ja räätisevä ukkonen. Tasa-arvoista ja ylpeää oli se, kuin vuorien huiput. Ei ollut orjaa, ei isäntää, ei rikasta köyhän taakkana...

— "Rrräy-yy!" — räätisi ja riehui siellä vallaton ukkonen ylpeänä ja vapaana, kiusotellen ikimetsää... "Tu-huu!" — tohahteli vapaa, korskea korpi ja huitasi kiusottelevaa ukkosta jättiläispuittensa latvoilla. Ukkonen pakeni salamoiden sinkoillessa sen pyöristä. Ja suomensuvun vapaa väki katseli suurta leikkiä yhtä vapaana, kuin luonnon voimat. Se eli luonnon suuren näennäisen vapauden keskellä.

Vaan jo kulkivat riimusaavat miehestä mieheen ja merkkivalkeat vilkkuivat vuorilla... Kohta törisivät tuohitorvet ja kutsuivat väkeä heimojohtajien ympärille... Suomensuku valmistelihe majanmuuttoon. Se lähti etsimään oikeaa isänmaatansa, luomaan uutta historiaansa, joka nyt alkoi keriytyä kerälle.

Torvet törisivät jo lähtökäskyn... Suomensuku otti historiansa langanpäähän kiini ja lähti kerimään sitä keräksi... Se jätti muinaisuutensa noeksi Aasian vuorien koloihin, karstaksi sen hautakiviin... Kauvan kieritteli se uuden historiansa rihmaa, ennen kun alkoi kerä näkyä... Se kulki yli vuolaiden virtojen... korkeiden vuorien... halki Euroopan laajan Sinain korven, Venäjän. Kolkko oli korpi, tietön ja vaivaloinen... Monet väsyivät välille ja jäivät itkemään ja sortumaan vieraiden virtojen rannoille... Sinne jäivät ostjakit, vogulit, syrjäänit ja Mordva ja muut. Suomensuvun sitkeimmät kulkivat edelleen luvattua maata kohti. Muuta evästä ei ollut mukana, kuin Jumalan johto, aurinko päivän, kuu yön valona, lämpönä Pohjolan lumiraja ja kärsimyksistä tehty kannel ainoana ilona... Ei ollut muuta omaisuutta, kuin vapaus ja tasa-arvo ja kantamus elämän suruja...

Mutta uupumatta kulki kansa tuntematonta maataan kohti... Se kärsi kipunsa, kantoi kohtalonsa jäätaakan ja raivasi leveän ihmis-asutuksen tien kylmään korpeen.

Se oli suomensuvun historian langanpää, sen korpikulkue... Vuosisadat oli kansa sitä korvessa jo keräksi kierittänyt, eikä peittänyt vielä pohjallinen langoilla keräksi.

Pitkät ovat historian langat ja vaivaloinen niistä kerän kerintä...

* * * * *

Pohjanmaan rämeet itkivät vettä. Sen korvet puhaltelivat sisuksistansa erämaan suurta hiljaisuutta. Sen joet matelivat mustina vesimatoina maksamaan merelle vesivelkaansa.

Harhama kulki jalkaisin vaalimatkoillansa erämaan polkuja pitkin teoksen käsikirjoitus kainalossa. Yöt hän näki siitä taas unia, jalkamatkoilla kutoi unista mielikuvia ja kirjoitteli taloissa niitä paperille.

Mutta niillä matkoilla kohtasi hän jo joka askeleella sosialismin punaisen haamun, joka heilautteli hänelle tutun hameen helmoja. Yhteiskunnallisen epäilyn rauhaset aukenivat ja hän alkoi jo joskus miettiä oliko hän noussut oikealle alttarille uhraamaan maailmankurjuudelle. Hän alkoi taas miettiä omaisuuden syntyä. Hän turvautui taas nuoruutensa mieliaineeseen, historiaan, kutsui sen muovailemaan hänelle mielikuvia omaisuuden synnystä Suomessa.

Kun Pohjanmaan tiet pujottelivat äänettöminä hänen edellensä erämaiden halki ja aavat, kylmät suot itkivät vettä tienvierillä ja korvensilmä tuijotti häneen elottomana, kylmänä, mietti hän itse jalkaisin kulkiessansa omaisuuden syntyä, tutki historian lankoja niiden alkupäätä myöten, tutki niitä väriikkaan mielikuvituksensa valossa ja värjäili ne rihmat omilla väreillensä, sosialismin punaisen haamun alati hänen edessänsä tanssiessa. Hän kuuli sen haamun mairittelevan kuiskutuksen, näki sen värivaipan viekottelevat häilähdykset ja mietti ja epäili ja tutki ja kysyi ja taas epäili oliko hän oikealla pohjalla, eikä koskaan saanut muuta vastausta, kuin kysymyksensä kaiun.

Hänen ainaisena sairautenansa oli rehellinen totuuden *etsintä*. Mutta hän etsi sitä kuin huviksensa, *nähdäksensä* sen eikä *seurataksensa* sitä. Kun hän jossain pienessä asiassa oli äärettömällä työllä totuuden löytänyt, ihaili hän sitä hetken, kuin lapsi koruansa, hylkäsi sitten ja voi aivan viattomasti tehdä rikoksen etsien rikosta tehdessään Jumalaa ja elämän ja kuoleman suuren kysymyksen selitystä.

Niissä kysymyksissä eli hän suomensuvun kanssa Aasian erämaissa aikana, jolloin kansa siellä eli tasa-arvoisena. Hän kulki sen mukana halki Europan korpimaan, mutta ei löytänyt vastausta kysymykseen, olivatko nykyisten rikkaiden esi-isät kantaneet suuremman elämän taakan, ansainneet sillä maan haltuunsa ja rikkaudet ja kalavedet. Ei löytänyt hän *sieltä* selvää *oikeaa* perustusta rikkauden ja köyhyyden välisen kuilun synnynnälle.

Silloin seurasi hän historian lankaa kauvemmakeksi. "Ehkä on siellä selvä vastaus", — mietti hän.

Ja sosialismin haamu hymyili hänelle ja kuiskasi: "Ehkä!..."

Jo saapui kansa matkansa perille, etsittyyn maahan. Aution korven kosket kohisivat... korpi humisi... kurimukset tohisivat pitkämatkaiselle väelle: tervetuloa! Vuolaat virrat kirmasivat uomiansa pitkin... purot tanssivat alas mäkirinteitä myöten... järvet leikkivät taivaan sinen kanssa... jääkylmä huokui soiden mudasta... Korpi oli synkkä ja koskematon... Kuusen oksat nuokkuivat käpypainon alla... Orava heilui joka oksalla... Metso- ja teeriparvet herkuttelivat urpurikkaissa koivikoissa... Kalaisten järvien ruohokkorannat vilisivät vesilintuja täynnä ja korven synkeässä pimeydessä mörisivät karhut ylistystä Pohjolan ikuiselle rauhalle.

Vaan jo loppui karhukarjojen rauha. Suomensuku saapui maatansa asumaan, kattona taivaan kupera, aseena käsivarsi... Karhut kavahtivat pesistään ja ottivat vihaisella mörinällä oudot tulijat vastaan... Miehet karkasivat silloin karhujen kimppuun ja alkoi mahtava karhunpaini. Se oli ensimmäinen ottelu Suomen isännyydestä... Miehet ottelivat karhujen kanssa synkimmässä korvessa, väänsivät käsirysyissä puiden juurella. Uskolliset vaimot rientävät kanki kädessä miehiensä avuksi... Metsä ryskää... Sen jumalat katselevat ihmeissään tätä valtavata ottelua... Oravat istuivat oksilla hämmästyneinä, eikä kettu uskonut silmiänsä nähdessänsä metsänkuninkaiden painivan outojen olentojen kanssa.

Kun miehet painivat, manasivat noidat metsän haltioita kahleisiin... etsivät korven avaimia lovista. Neidot valmistivat uhria uhrilehdossa ja lapset laskivat koivusta mahlaa tuohkosiin.

Jo olivat karhut voitettut. Kansu kulki karhunaljoinensa uhraamaan uudessa maassansa jumalillensa. Uskollinen nainen kulki miehensä rinnalla. Se oli suomensuvun uhrikulkue.

Sitten alkoivat karhunpeijaiset... Kömpelöt miehet, jotka äsken painivat karhujen kanssa, tanssittivat naisiaan. Äsken olivat he toistensa apuna, nyt toistensa ilona... Vanhimmat lauloivat runoja, tai soittivat

kanteletta. Nuoret pojat heittivät hyrrää, voimakkaina, kuin karhunpenikat... Ilta joutui, päre paloi jo pihdissä... Nuoret tytöt toivat täysinäiset mahlaropeensa. Karhunpenikat palasivat väsyneinä hyrynyönnistä ja miehet istuttivat naisensa karhunaljoille. Nainen maksoi miehen huolet sylinsä lämmöllä. Ei ollut vielä herraa, eikä orjaa. Kaikki olivat vertaisia, kuin hongat hongikossa.

Ja jokaisen nykyään elävän isä oli kantanut taistelussa yhtäläisen osan, torpparin esi-isä saman, kuin talollisen... Jokaiselle oli siis tuleva sama palkka. Ei ollut vielä perustusta jaolle... Se oli tulos Harhaman tutkimisista. Se oli historian vastaus siihen asti...

Mutta kansa oli tuonut tullessansa suuren elämänkäärmeen... Se oli madellut kansan mukana. Se alkoi nyt hävitystyönsä, syntyen siitä uutena elämänä; Ikikorven rauha oli suistunut sen suuhun. Suonien erämaiden ikivanha muinaisuus oli joutunut uuden elämän hampaisiin. Sen huomasi Harhama historian langasta. Ja sen langan hienoista säikeistä näki hän, kuinka ihminen kulki jumaluuttansa kohti: se tarttui kourin ikikorpeen, nousi maansa herraksi, hävitti sen muinaisuuden ja ryhtyi luomaan uutta elämää. Harhama näki siinä jumaluuden, joka ilmeni ihmisessä. Yhteiskunnallinen tutkimus sekottui jo alussansa teoksen runorihmojen punonnaksi...

* * * * *

Aika kului. Maa kasvattaa kansaa... juurruttaa sitä kamaraansa... hymyilee sille järvillensä... vuorillansa... metsillensä. Se koristelee sille, kuin morsian... talvisin puhtaisin lumiin... kesäisin kukkiviin pihlajiinsa... kaislarantoihinsa... lumpeisiinsa... Se laulattaa sille lintujansa... kukuttaa käkiänsä... Kansassa herää *isänmaanrakkaus*... Morsian on voittanut. Kihlat on annettu ja otettu... Kansa jatkaa työtä tyttönsä hyväksi, jatkaa sitä valittunsa hyväksi.

Jo kuuluu tuohitorvien soitto. Harhaman silmien ohi kulkee metsästyskulkue, kulki uhrilehdon läpi. Miehet kulkevat keihäs olalla. Naiset käyvät taas miestensä rinnalla, kantaen jouta ja nuolia... Noidat käyvät kulkueen edellä etsien tietoja lovista, manaten metsänhaltiat kivenkoloihin.

Väki hajaantuu metsään... Torvet alkavat törähdellä... Ketut ja ilvekset pakenevat luolistansa, mutta joka pensaasta lentävät heitä vastaan terävät nuolet.

Päivä kuluu. Ilta pukeutuu jo purppuroihinsa... Taas soivat tuohitorvet ja kulkue palaa kotia, kantaen metsän runsasta riistaa... Miehet kantavat saalista, vaimot heidän rinnallansa aseita ja pyydystimiä... Yö haukottelee jossain etäällä... Uhrilehdossa palaa pieni tuli ja jumalat odottavat siellä osaansa. Hartaana polvistuu kansa, uhraa uhrinsa, lukee lukunsa...

— "Kenen esi-isät ovat nyt enemmän tehneet, nykyisten köyhien vaiko rikkaiden?" — kyseli Harhama itseksensä.

Tienvieri oli vaiti ja metsä mykkänä. Sosialismin haamu nosti lippuansa. Hän ei löytänyt perustusta rikkaiden ja köyhien väliselle rajalle... Molempien esi-isät olivat yhdessä tapelleet karhujen kanssa, yhdessä ammuksineet ilveksiä, yhdessä valloittaneet niiltä asumamaatansa karjan laidunmaiksi ja itsensä asuttavaksi.

Mutta kaikessa hän näki ihmisen pyrkimisen maan herraksi: jumaluuteensa. Uhreissa hän näki ihmishengen heräämisen jumaluuden tuntemiseen, vaikka se sitä lapsena etsi vielä ulkopuolelta itseänsä. Oitis takertui hän taas siihen kultajyvään, kiihkeämmin, kuin siihen, jota hän etsi: omaisuuden syntyyn.

Aika vierii edelleen. Historian kerä kierii suuremmaksi, lanka käy kirjavammaksi. Harhaman ohi kulkee jo suomensuvun kalastuskulkue, mennen uhrilehdon ohi. Miehet kantavat kalanpyydyksiä, naiset airoja ja meloja... Kohta keinuvat veneet kalajärvien ruohokoissa... soutelevat selillä... Ne ovat suomensuvun kalavenheitä... Sen kalaväki nostaa siellä veden runsasta riistaa veneisiinsä. Se nostaa vedestä Suomen rikkautta... Maa hymyilee morsiamena, näytellen rikkauksiansa... myötäjäisiänsä: kalarantoja... kukkuloita... karpalosoita... lumpeisia lampiansa... Väki kuvittelee veden jumalat istumassa rantakivillä katselemassa kummissansa outoa kalaväkeä... Rantakalliolla loikova kettu piiloutuu puiden lomiin, katsellen outoa näkyä... Kulkue kulkee edelleen... Veneet laskevat takaisin rantaan... Väki kulkee uhrilehtoon, kantamukset täynnä kaloja... Se uhraa siellä jumalille tulevan osan. Kaikki ovat vielä tasaväkeä. Ainoastaan jumalat ovat ylemmät muita... Kaikki ovat yhtenä miehenä nostaneet Suomen rikkautta vedestä.

Mies-ijät vierivät... Maa hymyilee entistä armaammin... Se antaa kansalle suudelman suudelman perästä... Se nostaa niillä kansan lemmen korkealle... Kansa somistelee maata... pukee sitä kukkanurmiin... marjamäkiin... raivaa korpeen ruohoiset ahot... koristelee kalarannat ja sitä mukaa, kuin koristaa maata, mieltyy siihen itse enemmän...

Isänmaanrakkaus nousee...

Harhama ei ollut saanut rikkauden ja köyhyyden välisen juovan synnylle tukea siitä historian-ajasta, jolloin kalastus oli elinkeinona. *Koko* kansa nosti silloin yhtenä miehenä Suomen tulevaa rikkautta vedestä. Mutta hän löysi taas kultajyvän joka sopi teokseen: Kansa *itse* koristi maatansa, puki sitä morsiameksi ja siten herätti itsessään isänmaanrakkauden. Se kehitti siten jumaluutena jumaluuden korkeinta avua: *hyvettä* ... Se oli hänelle jalokivi, jonka hän löysi vähemmänarvoista etsiessään.

* * * * *

Harhama istui erämaan kivellä ja ihaili historian langoista löytämäänsä helmeä: ihmisen itsensä luomaa hyvettä. Silloin ilmestyi enkeli Iiranto hänen vierellensä sumuruumiissa, jonka piirteet häipyivät kesäpäivän kirkkauteen. Sen kädessä oli auringon sädesoihtu. Se heilautti sitä ja kuiskasi sen kirkkauden välähdyksellä Harhamalle:

— "Näet nyt: Ihmiset ripustavat *omat* helmensä, itsensä luoman hyveen, helmiksi Jehova-hullutuksen kaulaan!... Eikö se ole *pakanuutta*?... Eivätkö he koristele *mielikuvaa* koruilla, kuin pakana puujumalaansa?..."

Hän lausui juuri ne ajatukset, jotka sillä hetkellä valuivat Harhaman olemuksen läpi, suloisina, kuin suudelmasta syntynyt aistillisuudentunne...

* * * * *

Harhama kulki edemmä historian lankaa myöten, värjäili historiaa vallattomana tyttönä tanssivan, hillittömän mielikuvituksensa kädellä:

On kesä. Mahla vuotaa koivuista, maa on viheriänä. Alkaa solua uusi kulkue: Miehet kulkevat kirves olalla. Uskollinen nainen kulkee miehensä rinnalla kassara kädessä... Sudet katselevat kummissaan kulkuetta... Äidit taluttavat lapsiansa kädestä, neidot puhelevat poikien keralla. Se on suomensuvun kaskikulkue... Maa hymyilee. Kansa laulaa sille laulujansa... Kohta välkkyvät kirveet ja kassarat korvessa. Naiset kassarovat oksia ja vesoja miestensä edellä... Miehet seuraavat perässä helskytellen kirveellä valkoisen koivun kylkeä... Lastut lentelevät... korpi kaatuu rytinällä. Suomensuku kaataa kaskea... raivaa maata viljelykselle... somistaa armastansa. Metsän-elävät havahtuvat, säikähtävät... Oravat heilahtavat ikivanhoista pesistänsä ja pakenevat vikkelinä... Ilves ryömii luolastansa ja samoaa syvemmälle korpeen. Pelästyneet metsot hylkäävät pesänsä ja seuraavat pakenevaa ilvestä... Kasket suurenevat. Niiden reunoissa palavat suomensuvun ruokatulet. Siellä heiluu nuorakatkyt koivujen välissä ja koirat vartioivat eväitä. Maa kukuttaa käkiänsä... Se panee lahorastaansa laulamaan... puronsa lorisemaan... ahonsa viheriöimään... lehtonsa hymyilemään kaskiväen iloksi... Se nostaa kansan lempeä.

Ilta joutuu. Maa hymyilee kevät-iltana. Se hymyilee lämpöä, se tuoksuu, kuin tyttö... Kaskiväki palaa kotia, naiset kantaen vastastaakkaa, miehet kaskikoivuista kiskottuja virsutuohia... re'enkaplaspuita... suksipuita... viikatteenvarsipuita... tuovat aittoihin korven varallisuutta. He palaavat, kuin kirkkoväki, hartaina, vakavina, kauniin maan suudelman mielessä makuna, sen kauneus silmien edessä. Puiden lomissa näkyy siellä täällä noita. Se etsii viisautta luonnonlovista, se kokoaa kansan tietoa... valistusta... Puiden lehtevien oksien välistä katselevat metsän elävät ihmeissään rauhallisen kulkueen ohimenoa... Käet kukkuvat sen iloksi... tuhannet linnut laulavat kukkivissa pihlajissa ja viheriät koivikot kuhisevat linnuista, soiden yhtenä sävelmerenä. Maa on iltapuvussansa, kevään lempeissä liinoissa... Miellet värähtävät... Kulkueen jälkipäässä laulelee yksin kulkeva neitonen oman mielensä ratoksi... Kaikki ovat tehneet samaa työtä, samaa korpea kaataessa. Kaikki odottavat samaa yön lepoa, samaa saunan lämpöä...

— "Mistä on syntynyt nykyinen ero?" — kyseli Harhama.

Oli iltapäivä, kun hän sitä kysyi. Enkeli Iiranto seisoi hänen vierellensä iltahohteisessa uturuumiissa. Hieno, autereinen varjo häilähti kauniina kiehteenä ja Iiranto kuiskasi sillä:

— "Elämän tarkoitus ei olekaan *sen* kysymyksen selvittäminen... Elämän tarkoituksena on kasvattaa ihmisestä *Jumalaa*... Etsi siis historian vyyhdestä *sitä* lankaa, joka kehittää ihmisen jumaluuden avua: *hyvettä!*..."

Ja yhä tois-arvoisemmaksi tuli Harhamalle sen vastauksen etsiminen, oliko nykyinen omistusoikeus oikeuteen perustuva. Hän etsi sitä vastausta nyt jo puolihuviksensa, samalla kun hapuili ihmishengen jumaluuteensa kirkastumisen näkymättömiä johtolankoja.

* * * * *

Erämaan rauha levitteli siipiänsä. Harhaman mielikuvitus seurasi Suomen sivistystyön kulkua. Aika vierähtää. Maa koreilee kaskitulissa... Historian langat jatkuvat. Seuraa uusi kuva, aukeaa uusi, suuri

näky. Ympäri maata nousevat mustat kaskisavut. Savujen seasta leimahtelevat mäkien rinteillä punaiset kaskitulet. Ne ovat suomensuvun kaskisavuja, sen kaskitulia. Koko maa on niiden peitossa. Joka kukkulalla helottaa punaisena kukkana palava kaski... Tulen ja savun seassa viertää siellä rohkea, virsujalka Suomen mies. Hän lykkää palavaa roviotansa paloa pitkin... Uskollinen nainen seisoo taas hänen vierellensä työssä... sytyttää roviota... puhdistaa nokista paloa... kantaa raskaita nokisia puita aitapuiksi. Se on suomensuvun kaskenpolttoväkeä. Ne raatavat, kuin peikot tulen ja savun seassa...

Jo on kaski poltettu. Maa pukeutuu iltahämyihinsä. Sillä on rauha liinana, käenkukunnat hopeahelyinä... Nokinen kaskenpolttokulkue palaa kotia, missä sauna lämpiää, lattialla tuoksuu lehtivuode... Kaikki ovat puetut nokisiin viertovaatteisiin... Miehet kantavat kaskea kaataessa kolotuita re'en-aisapuita ja haravanvarsia. He kokoavat kansan varallisuutta... kantavat yhteiskunnan rikkautta. Uskolliset naiset eivät tahdo taakatta kulkea miestensä rinnalla. He kantavat lehdestaakkoja, omaa osaansa elämäntaakasta... Ilmassa tuoksuu puhdas palonhaju, sekottuneena vihreiden lehtien tuoksuun... Koivut katselevat kulkuetta hartaina... Vanhat kuuset hymyilevät nähdessään nokisen väen ja kesä-ilta käy herttaiseksi, kuin saunan lempeä lämmin... Siteet lujittuvat kansan ja maan välillä... Isänmaanrakkkaus on jo kukkanupulla... Kansa koristaa maatansa... pukee sen halmemailla... vyöttää pellonpientarilla... koristaa kotipoluilla, nauhoittaa tutuilla teillä... kukittaa mielitietyn mökillä... laulaa sille lemmeistänsä... Maa kukoistaa kansan ilona... Se kaunistuu kansan koristamana ja nostaa sen isänmaanrakkautta. Niin luo kansa itse hyvettä itsessängä...

— "Minkä luokan esi-isät ovat suuremman työn tehneet kaskea polttaessa, tarvepuita kootessa?" — kyseli Harhama.

— "Kaikki saman", — sai hän vastaukseksi. Hän värjäili historianlangat mielikuviansa väreillä ja vastasi aina niin, että vastaus sointui kysymyksen väreihin. Kaikki todellinen tutkiminen oli hänelle mahdotonta. Mietintö ja mielikuvat olivat hänessä kaikkivaltiaita.

Työnjuhla jatkuu: Miehet kantavat siementä palolle, vaimot kulkevat vakka kädessä miestensä rinnalla... Kun miehet sitten sirottavat siementä kannokkoisen, mäkisen palon mehevään multaun, kulkee Suomen nainen siemenellä, osottamassa siemennetyin maan rajaa. Se on suomensuvun kylvöväkeä. Noidat kulkevat nytkin metsässä lukemassa loitsuja kasvun suojaiksi.

Kylvö on jo tehty, vakat ovat asetetut kantojen päihin. Kylvöväki lepää palolla. Mies istuu kannonpäässä, vaimo hänen vierellängä... Sitten seuraa uusi kulkue: Suomensuku kulkee sirpit kädessä leikkaamaan valmistunutta viljaa... Nainen kulkee taas uskollisena miehensä rinnalla. Mies leikkaa kilpaa vaimon kanssa. Halmeen vieressä, metsän reunassa tuudittelevat pikkutyöt koivun oksissa riippuvissa keinoissa nukkuvia lapsia... Metsässä laulavat linnut... oravat nakertelevat käpyjä... vedet välkkyvät... purot karkeloivat... Etäämpää metsästä kuuluu paimentorvien ja karjankellojen soitto. Siellä käy suomensuvun karja laitumella. Sen pojat ja tyttöset käyvät karjaa paimenessa.

Jo on halme kuhilaalla ja suomensuvun elokulkue kulkee kotiin sirpit käsissä ja uhrilyhteet olalla. Lapset seuraavat mukana tuohitorvinensa ja täysine marjatuohkosinensa. Jälestä seuraa karja, jota pojat ajavat laitumelta kotia, soitellen pajupilliä.

Ja isänmaa koreilee entistä koreampana... Se hymyilee kirjavissa pukimissängä: metsän viheriässä... kukkanurmissa, nauhoina kapeat purot, vöinä siniset joet... Se sirottelee järvenrantansa veden kukilla, järvet lumpeilla, sorsaparvilla ja sotkilla... Se punaa suonsa karpaloilla... Se soittaa koskiansa kanteleina... puroillängä se leikittelee, kuin tyttö leluilla ja soudattelee päivän kuvaa joka lamminsilmäkkeessä, kuin hohtavaa helmeä...

Ja enkeli Iiranto seisoi Harhaman vierellä satuna. Se puhalsi suustängä kutittelevinta epäilyä, joka hiveli Harhaman sielua, kuin arkailevan tytön silkkihieno tukka himoihängä riutuneen hipiää. Se kuiskaili ja selitteli:

— "Se kauneus on suurimmaksi osaksi *kansan* luoma: Kansa on herättängy isänmaanrakkauden itse itsessängä, maatängä koristamalla. Ihminen jatkaa siten itsetiedottomana jumalana jumaluutängä täysikään kehkeyttämistä..."

Harhamalle se kuiskaus oli hohde siihen helmeen, jonka hän tarvitsi teoksängä kaunistukseksi, ja hän ihaili taas löytöängä. Hän kieppui teoksängä, kuin kuume uhrissängä, ja seurasi historian lankoja, koska niistä voi löytää vähän arvoista etsiessä ihmishengen kalleimpia jalokiviä.

Jo alkaa suomensuvun elojuhla. Riihi on puitu, naurishaudat pannut, harjatut pellavapivot odottavat kehrääjää ja kylläinen karja ammuu navetassa. Jo soivat vanhat kanteleet ja laulajat kertovat sukungä iloja ja suruja, ylistävät naistängä uskollisuutta ja puhtautta. Tyttäret tanssivat jo hopeasoljissa ja koreissa hameissa. Heitä tanssittavat miehekkäät pojat, jotka laulavat rohkeita lauluja valituillängä. "Tyttöni", — laulavat he — "me tulemme toimeen kuivalla kalliollakin. Minä kaadan karhuja ja kaskea,

sinä kehäät pellavia. Minä rakastan sinua ja sinä olet minulle uskollinen." Nuoremmat pojat lyövät kiekkoa kujalla, tai painivat kartanolla karhunpenikoiden kanssa ja pikkutyöt juoksevat leskeä, tai ovat hippasilla. On alkanut uusi elämä. Se on puhennut, kuin kukka, työstä.

Mutta vaimo seisoo miehensä rinnalla ja katselee suomensuvun tulevaa polvea, jolle hän on kohdussansa antanut sielunsa puhtauden, uskollisuuden ja jalouden. Hän katsahtaa kömpelön miehensä silmiin, joka on antanut hänen lapsillensa miehen mielen ja miehen käsivarren. Sinä silmänräpäyksenä he molemmat ymmärtävät toistensa ajatukset ja ääretön kiitollisuuden tunne täyttää heidän sielunsa. He puristavat toistensa käsiä sanattomina ja heidän sydämensä ymmärtävät toistensa ajatukset:

— "Kiitos sinulle, puolisoni, avustasi, rakkaudestasi, uskollisuudestasi, lapsista ja kärsimyksistäsi!"

Niin monesti olivat he voittaneet oman itsensäkin, puhdistaneet siinä taistelussa hedelmänsä, ja nyt oli elonjuhla. Kaikki ovat vielä vertaisia. Kaikki ovat kantaneet saman taakan samaa maata raivatessa. Jokaisen on saatava sadosta yhtäläinen osa, oma palansa joka ahosta...

Ja yhä armaampana hymyilee isänmaa. Se hohtaa jo pukuina punaiset marja-ahot... vöinä kukkivat pellonpientaret... Se sirottelee ruispellot ruiskukilla, levittelee kukkivia nurmitilkkuja liinoina metsiin. Se hymyilee rikkauksiansa näytellen ja kuiskaa: "Näin rikas minä olen ja näin kaunis. Rakasta minua!..."

Ja kansa heltyy ja mieltyy maahansa ja koristelee sitä kylillä ja ruispelloilla ja kukkivilla perunamailla. Se raivailee sen purojen ja järvien rantoja, kuivailee sen kylmiä, vettä itkeviä soita ja somistelee järvenrannat venevalkamilla. Isänmaan rakkaus lujittuu, maa rikastuu, kaunistuu, lämpenee. Kansa luo jumalana uutta elämää, uutta aikaa ja kehittää samalla jumaluuttansa.

Eikä Harhama vieläkään löytänyt vastausta kysymykseen, minkä joukon esi-isät ovat siinä työssä enemmän tehneet. Hän takertui ihailemaan kansan kehkeytymistä yhä vaan aina korkeammaksi, oman itsensä varassa.

Ja Iiranto seisoi hänen vierellensä unelmana ja varjona. Sen hiuksina häilähtelivät runouden hienoimmat ajatukset. Ne hulmahtivat, hipaisivat Harhaman sielun arimpia ja kuiskasivat, isänmaanrakkautta osottaen:

— "Niin korkean jumalallisen hyveen luo ihminen *itse*... Sillä onko Jehovan kymmenessä käskyssä edes *käskettykään* rakastamaan isänmaata?..." Kun se kysymys häilähti Harhaman sielussa, tuntui hänestä, kuin olisi hän saanut Jumalan viimeinkin taas hiuksista kiini, voidakseen osottaa sen viheliäisyyden: *olemattomuuden*, Iiranto jatkoi silloin:

— "Eihän *olematon* ole voinutkaan käskeä rakastamaan isänmaata... Ihminen on sen hyveen *itse* luonut... Tahdotko senkin ripustaa olemattoman Jehovan helyiksi?..."

Harhamasta tuntui, kuin ilmestyisivät hänen käsiinsä kaikkein terävimmät aseet aivan kuin itsestään. Persoonallisen Jumalan olemattomuus valkeni hänelle historiankin lehdiltä, kuin taivaanrannalta valokylpyynsä kierivä aurinko. Hänen ilonsa oli rajaton.

Ja samalla avautui hänen eteensä kaikki nielevä ja kaikki itsestensä pursuva elämän kita. Se nieli Suomen ikivanhan muinaisuuden: ahmi sen ikimetsät, sen erämaiden rauhan, nieli sen korvet ja petokarjat ja pursusi niiden sijalle uutta: nurmia, viljavainioita, marja-ahoja, teitä, polkuja, laidunmaita, karhukarjosten sijalle lehmäkarjoja, erämaan rauhan sijalle ihmis-asunnoita ja ihmis-elämää. Elämän kita avautui Harhamalle jumaluuden suurena emättimenä...

* * * * *

Mutta ei vielä lopu historian kertoma tarina. Sotatorvi törähtää ja ohi kulkee suomensuvun sotakulkue. Toiset kulkevat tappara, toiset keihäs olalla. Uskollinen vaimo kulkee taas miehensä rinnalla sen jousta kantaen. Taas soi sotatorvi ja ympäri maata leimuavat tulipalot. Siellä palavat suomensuvun kylät. Silloin kuuluu voimakas sotahuuto. Se on suomensuvun sotahuuto. Miehet karkaavat kuin karhut vihollisiensa kimppuun ja naiset seuraavat heitä kehotuksillaan tappelun tuoksinaan. Silloin alkaa suuri verijuhla, jossa Suomen mies ostaa maatansa verellensä. Suomen uskollinen nainen seisoo taas hänen rinnallansa verijuhlan emäntänä, miehensä rohkaisijana ja lapsillensa uskollisuuden esikuvana. Ja kun suomensuvun sotakulkue palaa takaisin, kulkee taas uskollinen nainen verisen, haavotetun miehensä rinnalla häntä tukemassa, hänen sota-aseitansa kantamassa. Horjuva mies puhuu väsyneenä vaimollensa:

— "Vaimo! Nyt on koti poltettu, karja kaadettu ja miehesi rinnassa on haava. Jätä minut ja hoida itseäsi!"

Mutta vaimo vastaa:

— "Minäkö jättäisin sinut ja niin palkitseisin sinun rakkautesi, kärsimyksesi ja lapsesi! Ei! Minä olen sinun sukusi tytär ja sinun uskollinen vaimosi. Ole rohkea! Minä seison rinnallasi. Rakkauden voimalla säremme me vuoret kiviksi. Mitä siitä jos talo on poltettu! Me teemme majan kuusen juurelle. Jos karja on kaadettu, ravitsee vaimosi perheesi rintansa maidolla. Yhdessä kaadamme me taas uuden kaskan ja ennen syksyä nousee uusi tuvansalvos entisen raunioille. Kule siis rohkeasti rinnallani kotiisi. Muista: Sukusi tytär ei jätä miestänsä maantielle, eikä sen vaimo mene toiselle..."

Mies rohkaistuu. Hän puristaa vaimonsa kättä kiittolisena ja kulkue jatkaa matkaansa. Kohta kuuluukin taas hakkuu tuvansalvokselta ja suomensuvun kylät nousevat entistä uljaampina poltettujen kylien raunioille, kertoen suomensuvun rohkeutta ja elinvoimaa. Kansa viettää taas voiton juhlaa. Se on ostanut maansa verellänsä. Jokainen on siitä maksanut saman hinnan. Siksi ovat kaikki sen yhdenvertaisia isäntiä...

Sodan tuliroihut punasivat vielä Harhaman mielikuvituksen merenselkiä. Verilätäköistä nousi punainen, höyryävä huude. Sotahuudot ja valitukset kiertelivät kaikuina menneisyyden pimeissä vuoren-onkaloissa, korkeuden laella leijaili palaneista kylistä noussut savu, ja kuolleiden henkäykset ja korahdukset hiiviskelivät rotkojen pohjia pitkin. Sen näkemyksen keskellä katseli Harhama mielikuvaansa, etsien siitä helmeä.

Ja silloin asettui Iiranto hänen vierellensä katkerana hymynä, kädessä roihuava vihantuli, osotti näkyä, joka oli kärsimyksillä solminut vaimon mieheensä lujemmin ja kuiskasi:

— "Näetkö?... *Omilla yhteisillä kärsimyksillänsä* luovat ihmiset rakkauden katkeamattomia siteitä... *Yhteinen kärsimys* sitoo vaimoa mieheensä, eivätkä kuvitellun Jehovan käskyt... Niin luo ihminen *itse* hyvettä..."

Iirannon katkera hymy ja sen vihansoihtu hivelivät Harhamaa. Iiranto jatkoi kuiskailuaan:

— "Katso!... Ne jotka polttivat maasi kylät ja tappoivat vapauttansa puolustavia ihmisiä, tulivat tänne *Jehovan risti* kädessä... Sen nimessä vyöryttivät ne Moorankiven vapaan kansan hartioille..."

Iirannon vihansoihdusta tarttui tuli Harhaman sielun tappuroihin. Hän oli taas löytänyt teokseensa helmen ja käteensä kirkkaan keihään Jumalaa vastaan. Niiden välkkeessä katseli hän sitä totuutta, jota hän oli ruvennut etsimään: vastausta, onko yksityisomaisuudella oikeuden perustus. Sitä perustusta ei hän löytänyt, ja se kysymys himmeni sen helmen välkkeessä ja hohteessa, jonka hän oli taaskin löytänyt teoksensa runoarteiden lisäksi...

Vaan jo alkaa näkyä langassa uusi outo säije. Ne ovat suomensuvun heimoriitoja. Ne nousevat mielen raosta, kuin virvatuli maanraosta... Ei kukaan tiedä niiden syntyä, eikä syytä. Riita on maasta ja vedestä. Veli ei tunne enää veljeä, heimo heimoa. Mereltä kuuluu oudon väen laulu. Valkopurjeiset laivat laskevat Suomen rantaan. Sotatorvet soivat. Heimo taistelee jumaliensa ja vapautensa puolesta, mutta toiset heimot eivät ole apuna. Kansa sortuu heimottain jumalinensa, ja alkaa vieraan valta...

Suomensuvun vapaus on loppunut. Se elää enää muistona, nokena Aasian vuorien koloissa, kalmana sen hautakummuissa...

Sen tuloksen oli Harhama löytänyt, vaan ei vastausta kysymykseen, miksi juuri *nämä* ovat köyhiä, miksi eivät toiset...

Mutta isänmaa koristautui entistä enemmän... Se on ikuinen kukka, se on aina nuori... Talvisin se pukeutuu valkoiisiin lumiin, kuutamoihin ja revontuliliinoin. Sen helminä hohtavat pakkasensilmät. Se hymyilee ja kyselee: "Enkö minä ole kaunis?" Se näyttelee myötäjäisiänsä, rikkauksiansa: lumikinoksiansa, kukkuloitansa, metsiänsä ja kysyy: "Enkö minä ole rikaskin?" Se näyttelee myös kansalta saamiensa koruja: viljavainioita... somia kyliä... tuttuja teitä... kotipolkuja... lapsuuden leikkimaita ja kysyy: "Voitko olla minua rakastamatta?"

Ja kansa ihastuu. Isänmaanrakkaus laskee juurensa syvälle sen maaperään.

* * * * *

Mutta aivan odottamatta sukelsi Harhaman historian muistoista hänen sielunsa silmien eteen uusi kulkue. Se ilmaantui, kuin vanha, kauvan unohdettu, rakas lapsuuden muisto, jota on halveksinut lapsuutensa naurettavana leikkikaluna, mutta joka pitkän ajan päästä taas löydettyinä loihtii esille lapsuuden päivänpaisteiset päivät marjamatkoinensa ja piilosilla oloinensa. Kirkonkellon kumahdus ilmottaa suomensuvun kirkkokulkuen tuloa. Järvenselältä kuuluukin jo kirkkoväen veisuu, suuret kirkkoveneet laskevat rantaan ja kansa järjestyy kulkueeseen. Uskollinen vaimo kulkee taas miehensä

rinnalla, virsikirja kädessä. Kaikki kulkevat hartaina lehdon läpi, kaartuen hautausmaata, jonka takaa välkkyy kirkonristi ja kellot kumahtelevat. Pappi kulkee kulkueen etupäässä. Kun kulkue kulkee kirkkolehdon läpi, katselevat suvun vanhat jumalat puiden lomista surumielin. He katselevat kansaansa, joka on hylännyt heidät ja kulkee uutta Jumalaa palvelemaan. He sanovat jäähyväiset kansallensa:

"Jää hyvästi suomensuku, kansa voimakas Kalevan! Kuu korea, päiväyt kaunis jääkööt taivosi laelle ikuisesti paistamahan! Tähtöset yön tuliksi syttyköhöt joka ilta! Jääköön sulle elon-onni, metsä-onni, kala-onni, jääkööt luottehet lovien! Kala jääköön järvihisi, joka oksalle orava, lintu joka varvunpähän!

Punottakoot puolukoista sinun armahat ahosi, mättähäsi mesikoista. Pirttihisi paistakohon aina armas iltarusko unehen sun uuvutellen! Havu tuore tuoksukohon lattialla lempeästi! Sävel soikohon soirea soitoissasi! Saloissasi laulu kaunis kaikukohon! Sukusi asumamailla sopu, rauha vallitkohot, sekä oikeus ylevä!

Hyvästi nyt kansa kallis!

Onni jääköön orrellesi, siunaus on siemeneesi, miehen mieli miehihisi, puhtaus naisen povehen! Kaikki meidän antimemme kasvakohtot, karttukohot huomassa uuden Jumalan, uuden pilvien Pitäjän."

Sitten lähtevät jumalat pois. Ahti pulahtaa aaltoihinsa uskollisen emäntänsä keralla, Tapio siirtyy metsiinsä ja muut kukin asuntoihinsa maanrakoihin, metsiin, järviin, puroihin ja lähteisiin. He lähtevät jaloina, kansaansa siunaten. He lähtevät, kuten lempeä hääpäivä muuttuu illaksi ja hämärtyy, jättäen ikuisen kauniin kuvan morsiamen mieleen. Kirkkokulkue pysähtyy lausumaan jäähyväiset jumalillensa ja kiittämään heistä Jumalaa. Se lausuu:

— "Kiitos olkoon Sinulle, jumalien Jumala, niistä jumalista, jotka meille annoit ja joiden Sinä olet antanut meitä johdattaa tähän päivään asti!"

— "Aa-men!" — lausuu pappi ja kirkonkello kumahtaa. Hetkeksi poikkesivat Harhaman ajatukset munkki Pietariin, hänen kammioonsa ja järkkymättömään uskoonsa, ja hänen teoksensa sivut avautuivat taas hänelle järvenselkänä. Se leimahti hänelle kirkkaana, kuin päivä ja huumasi valollansa ne kysymykset, joihin hän oli turhaan etsinyt vastausta menneisyyden pimeiltä periltä. Kansan kääntymisessä yhden Jumalan palvelijoiksi näki hän itsetietoisen jumaluuden kehityksen suuren askeleen: ihminen oppi jo käsittämään että jumaluus on *yksi*. Se etsi sitä vielä taivaasta, mutta, — niin uskoi Harhama — nyt on tuleva se aika, jolloin ihminen huomaakin, että jumaluus on ihmisessä, asuu siinä ihmishenkenä.

Ja yhteiset taistelut olivat taas luoneet ihmisessä jumaluuden korkeita avuja, hyveitä: elämän ankarissa kourissa olivat he tulleet tuntemaan, kuinka suuriarvoinen on toisen antama apu ja tuki: Siitä kehittyi lähimäisen rakkaus, ollen alussa vastapalvelus saadusta avusta. Armoton luonto kehitti samalla jumaluuden suurta ominaisuutta: omaan itseensä luottamusta. Harhama iloitsi niistä kultajyvistä ja miltei jo unohti *mitä* etsiessään hän oli sen löytänyt.

Hän istui se helmi kädessä erämaan silmässä, sammaleen ja jäkälän mailla. Iiranto seisoi hänen vierellensä, ruumiina kukan tuoksu, osotti hänelle tapausta, joka istutti ihmisiin tiedon, että Jumala on yksi ja siten edisti ja joudutti ihmishengen nousua *yhdeksi* ainoaksi jumaluudeksi. Iiranto osotti sitä ja kuiskasi:

— "Näet, että *väärätkin* tiet vievät ihmisen jumaluutensa tietoisuuteen... Jehova-kuvituskin on sen kehityksen *edistäjä*... Sillä *oikeaa* ihmisjumaluutta palvelee kaikki, yksinpä väärät jumalatkin..."

Ja Harhama ymmärsi Iirannon äänen, sillä se tuli hänen omasta povestansa, puhkesi hänen omista haluistansa.

Mutta maa ja kansa olivat ottaneet toistensa kihlat lopullisesti. Ne oli jo vihitty toisiinsa. Kansa oli koristanut maan ja koristettu maa oli koruillansa nostanut kansan lemmen. Se pukeutui kuin miehelään menevä morsian joka aamu entistä armaammaksi, joka yö ihanammaksi. Se pukeutui kuutamon hopeoihin... kesäyön valoisiin liinoinhin... Sen kukkina helottivat kokkotulet... Se loisti runoissansa... lauluissansa... Se helskyi kirkkoveisuissansa, jotka kuuluivat järvenseliltä... Se heilautteli vanhoja satuja liinoinansa... muistoja nauhoinansa... yhteisiä kärsimyksiä näytteli se kauneina koruina, maan rikkauksia myötäjäisinänsä. Se nosti kaikella sillä isänmaanrakkauden kansassa, kuin tyttö lemмен armaassansa. Maa oli jo kansaan vihitty.

Mutta muitta tuloksitta oli Harhama niin kulkenut näkymätöntä lankaa myöten nykyisyyteen. Saloteitä jalkaisin kulkiessansa oli hän menneisyydeltä kysynyt ja taas kysynyt, onko yksityisomaisuus oikeutettu. Ja menneisyys oli hänelle hymyillyt vastaukseksi ja näytellyt hänelle liinojansa, vilauttaen

niitä ja häilähtäen itse omille pimeille maillensa, ja hän itse oli takertunut *toiseen* asiaan: teokseensa ja jumaluuteen. Vastausta vailla oli hän joutunut nykyhetkeen, katseli nykyistä Suomea sen entisen, tasa-arvoisen vaivaloisen työn tulosta, historian monistasäikeisen langan päätä. Hän katseli sitäkin mielikuvituksensa, sen ainoan voiman valossa, joka hänessä enää toimi:

Oli juuri Suomen suuri vapaudenjuhla, lempeä kevätjuhla. Aurinko on kallistunut levolle läntiselle taivaanrannalle, oravat nukkuvat oksillansa, linnut hautovat pesissänsä. Koivu on pukeutunut parhaaseensa, pihlaja hohtaa kukissaan, tuomi on valkeana ja kuusien latvoissa kukkuvat käet Suomen kauneuden ylistystä. Rannan ruohokossa loikovat hauet, ja karjat makaavat lehmisavujen ympärillä. On Pohjolan lyhin kesäyö, jolloin päivä valkeaa päivän syyliä.

Tulet leimahtavat lukemattomilla kukkuloilla ja roihuavat tuhansilla järvien rannoilla. Ne ovat suomensuvun kokkotulia. Ne kertovat Suomen kansan olemassa-oloa ja sen isäntäoikeutta tähän maahan. Ne kertovat, että suomensuku ei tyydy yksistään luonnon antamaan kesäyön valoon, vaan valaisee maansa valoisat kesäyötkin kokkovalkeilla ja siksi täytyy juuri sen kansan olla pimeän Pohjolan herrana. Sen täytyy sinä olla, sillä eivät muut voisi sitä riittävästi valaista.

Nyt ovat Suomen pojat ja tytöt kokoontuneet kokkotuliensa ympärille, iloitsemaan eletyn talven ja tuhatvuotisten ponnistusten jälkeen ja ottamaan heihin päin kallistuvaa pimeyttä ja talventuloa vastaan reippain mielin, viulujen soidessa ja laulujen helskyessä. Nyt on suomensuvun kevätjuhla. Tuhatvuotinen työnkylvö heilimöi ja väki on kokoutunut kokkotulille katsomaan tätä viljansa kukintaa, joka kulkee suurina kulkueina heidän ohitsensa: Etumaisena kulkee koulukulkue. Lapset menevät kouluun, tyttö pojan rinnalla, kirjat ja pienet eväsnytyt käsissä. Sitten seuraavat valkolakkiset, neito nuorukaisen rinnalla. Heidän jälessään tulevat oppineet pukimissansa, kirjat kainalossa, heidän jäljestään taiteilijat, kantaen kuusen-oksia taiteensa vertauskuvina ja näyttelijät, pihlajan-oksat olalla, sekä soittajat sananjaloilla koristetut kanteleet käsissä.

Se on suomensuvun henkisen työn työjoukko.

Näiden jälestä astuvat kulkueessa käsityöläiset, kukin kantaen työnsä vertauskuvaa, ja sitten kulkevat ohi maanviljelijät. Etumaisina kantavat maanviljelijät kuokkia, sirppejä, viikatteita ja haravia. Niiden jälkeen näkyvät aurat, karhit, sitten uuden-aikaiset työkalut ja koneet.

Se oli suomensuvun ruumiillisen työväen kulkua.

Järven takaa näkyy kaupunkisarja ja tehtaita. Ne ovat suomensuvun kaupunkeja. Kohoavat savutorvet, ne ovat suomensuvun tehtaista. Toisaalta näkyy kyliä ja kirkkoja ja kouluja, peltoja ja niittyjä. Ne ovat suomensuvun kyliä, sen kirkkoja, sen kouluja, sen peltoja ja niittyjä. Kuuluu höyrypillin vihellys ja junat ja laivat kulkevat ohi. Laivat ovat suomensuvun laivoja, junat ovat sen junia, laiturilla käyvät karjat sen karjoja.

Maa oli suomensuvun oma vuorenjuurista pilviin saakka...

Mutta jo nousee päivän suuri, kirkas kehä vedenrajasta. Karjat nousevat lehmisavulta ja lähtevät laiturille. Laiska hauki alkaa uida ruohokossa, sorsat syöksyvät pesistänsä vilpoisiin aaltoihin ja linnut alkavat laulunsa puun oksilla. Jokainen puu soi kuin satalintuinen soitto. Käet istahtavat korkeimpien puiden latvoihin ja alkavat kukkua täyttä voimaansa. Koko Suomen keväinen luonto ratkeaa silloin ilohuutoon:

— "Nyt on Suomensuvun kevät!"

— "Suomen kevät!... Suomen kevät!" — vastaa kaiku tuhansista vaaroista.

— "Suomen kevät!" — kohisevat kosket ja huokuu tumma metsä.

Ja ihastunut väki yhtyy luonnon riemuhuutoon laulaen kansallislaulunsa. Sitten alkavat viulut soida ja väki tanssia. Suomen suuri talkooväki tanssii nyt talkootanssia tuhansien kokkotulien ympärillä. Sen pitäisi olla — työhönsä katsoen — tasa-arvoisena arvon-annossa, työn velvollisuudessa ja työn palkkiossa. Tämän talkooväen työstä on suomensuvun kesä kypsytävä kerran sadon, jonka korjattua alkaa sen suuri elokuuhla. Kansa on *yhdessä* kestänyt vieraan povesta nousevan hallan. Se on *yhdessä* raivannut maan viljelykselle. Siksi se ei ole sortunut kahleittensa painon alla. Siksi sen täytyisi olla myös tasa-arvoinen palkkionjaossa.

Se oli muinaisuuden johteista johtunut johtopäätös.

Mutta nämä olivat ainoastaan historian ja kirjallisuuden lehdille kansasta piirrettyjä kuvia. Kansa oli niissä kuvattu eheänä, runollisena, kauniina ja juhlallisena, kuin kirkkoväki, joka on unohtanut

arkipäivän huolet. Semmoisena oli kansa kuvastunut Harhaman mieleen kirjallisuuden värikuvista, kun hän etsi sieltä vastausta yhteiskunnalliseen kysymykseen ja yksityisomaisuuden syntyyn. Muuta varmaa vastausta ei hän saanutkaan kysymyksiinsä, kuin nämä kuvat. Mutta ne kuvat eivät vastanneet koskaan todellisuutta. Ne olivat yksipuolisen kauniita tai synkkiä, ja niistä sommiteltu kokonaisuus oli liikkuva kaaos, jossa varjo löi kumoon valon ja valo varjon. Ja kun hän lähti vaalipuheitansa pitämään, astui kansa ja sen elämä köyhissä korpikylissä hänen eteensä kokonaan toisena, kuin kirjallisuudesta ja historian kulusta vedetyissä johtopäätöksissä. Kansan elämän olemassa oleva historian hetki löi useissa ja juuri pääkohdissa rikki entisyyden johtopäätökset, ilmeten kokonaan toisena, kuin muinaisuudesta vedettyinä johtopäätöksinä: *Koko* kansa oli muinaisuudesta lähtien raatanut tasan yhtäpitkät työpäivät siinä työssä, jolla maa raivattiin viljelykselle ja jolla luotiin sen arvo, mutta se työ oli eri tavalla palkinnut tekijänsä. Yhdet se oli tehnyt maan herroiksi, toiset armottomana äitinä sysännyt pois rinnoiltansa ja heittänyt maan herrojen armoille.

Sillä se maa, jonka kaikki olivat yhtä kalliisti ostaneet, oli toisille tullut Hornan luolaksi, joka sitoi heidät näkymättömällä siteellä kovaan kamaraansa, toisten työorjiksi. Muutamat omistivat maan isäntinä ja toiset raatoivat torppareina heidän hyväkseen. Näiden uudenajan orjien omistajat eivät tarvinneet orjien omistuspapereita, eikä kahleita. Niitä sitoi heidän omistamaansa maahan sama näkymätön Hornan luolan side, joka sitoi toisia sen luolan rautapyörien ja tulisten uunien ääreen. Näitä orjia asui Riuttalan ja muiden talojen ympärillä kymmenittäin ja sadoittain viheliäisissä hökkeleissä, joiden pikkuiset akkunat olivat paikattut päreillä, tai niiden reijät rievuilla tukitut. Nämä hökkelit oli kaikkialla rakennettu talon saunan malliin. Ne olivat tavallisesti puolta matalampia, kuin talon rakennus, yksihuoneisia maalaamattomia. Ne olivat puutteen ainaisia majataloja. Ne olivat pakkotyöhuoneita, joihin kahlehditut vangit joka päivä pelkäsivät sitä, että heidät ajetaan niistä pois, eivätkä niin paljon sitä, että heille lisätään työ-kuormaa. Torpassa voi vielä kiskoa maasta jotakin hengenpitimiksi. Pois ajettulla oli maantie ainoana pakopaikkana, taivas kattona ja nälkä vierä kivenä kintereillä.

Kesäisin valvottiin niissä torpissa kilpaa Pohjolan pitkän päivän kanssa. Päivän noususta sen laskuun oli tehtävä talossa päivätöitä, joiden pituudelle ja määrälle ei pannut rajoja laki, ei liioin totuttu tapa. Öisin tehtiin omia töitä. Ne torpat olivat ahjoja, joissa koeteltiin miehen voimaa ja naisen sitkeyttä. Niissä on karaistu suuri osa Suomen kansaa.

Ja Suomen mies kesti niissä ja vaimo seiso i uskollisena hänen vierellensä kärsimyksien kovassa tulussa. Kun raskaat päivät tulivat ja mies silloin poltteli piippuansa ajatuksiinsa vaipuneena, istahti vaimo hänen vierellensä ja lausui:

— "Älä sure! Onhan sitä ennenkin eletty."

Näissä torpissa oli Suomen vaimon aateli emäntänä.

Elämä avautui taas Harhamalle selittämättömänä, oikkuisena, käsittämättömänä, miltei järjettömyytenä, joka jakoi antimiansa umpimähkään, polki oikeuden lokaan ja hallitsi kaikkea oikeuden nimessä ainoana olevana oikeutena... Samalla se nousi hänen eteensä kaikenhäviönä ja kaiken syntynä. Se oli hävittänyt Suomenmaan muinaisuuden ja luonut sen nykyhetken. Se oli hävittänyt itsensä Suomen muinaisen kansan ja luonut siitä aivan uuden: nykyisen kansan. Se ilmeni taas käärmeenä, joka aina aterioi oman ruumiinsa ääressä, purki ruuaksensa lapamatoja ja eli ja uudistui niistä...

Mutta sen huomion hän luuli tehneensä, että nykyisillä omistus-oloilla ei ole oikeuden perustusta. *Koko* kansa oli kantanut yhtä raskaan taakan, mutta toiset koonneet palkan ja polkeneet toiset orjiksi. Oikeuden ja totuuden kaipuu, vaikka hän *itse* ei sitä noudattanutkaan, oli hänessä toki siksi rehellinen ja suuri, että hän nytkin närkästy i, huomattuansa tuloksen, ja etsi syyllistä.

Silloin Iiranto asettui hänen varjoksensa, ruumiina kesän lämpö ja kädessä häilähtelevä unelma. Se hymyili hänelle ja osotti syyllisen, kuiskaten Harhaman oman poven äänellä:

— "Syyllinen on Jehovan kirkko... Katso, kuinka paljon maata ovat sen papit anastaneet virkataloiksansa!... Katso, miten ne nylkevät miehet maattomiksi!... Ja eivätkö juuri *he* nukuta kurjia tyytyväisyyden uneen?..."

Harhama ymmärsi kuiskauksen ja nousi entistä rajumpana Jumalaa vastaan.

Se oli tulos hänen historian lankojen tutkimisestansa. Kaikki purot virtasivat hänen teokseensa.

* * * * *

Yksi niistä lukemattomista työn ahjoissa koetelluista oli Varpalan Juho. Hän polveutui samasta Riuttalan torpparista, joka oli kironnut Riuttalan peltoon kylvämänsä siemenen ja siitä leikkaamansa viljan. Joka vuosi olivat Riuttalan muinaiset isännät lisänneet tälle torpparisuvulle veroa, sitä mukaa,

kuin näkivät sen jaksavan maksaa. Aluksi oli lisätty päivätöitä, mutta kun talon viljelyksillä ei enää enempää työväkeä tarvittu, alkoivat isännät kiskoa luonnontuotteita, joita joka vuosi vaadittiin uusi laji. Joka vuosi täytyi tuoda taloon määrätty määrä marjoja, sitten lisättiin niihin sienivero... pellava... voi... liha... valmiiksi veistettyjä tarvepuita y.m. loppumattomiin. Useita miespolvia oli suku kärsinyt nurkumatta ja ottanut sanan veronlisäyksistä vastaan yhtä tyynenä, kuin hallayön, mutta viimein olivat voimat loppuneet. Kuorma oli tullut raskaammaksi, kuin mitä he kantaa voivat. Vero jäi maksamatta ja heidät häädettiin torpasta, jota olivat miespolvet viljelleet. Häädetyin torpparin kolmannesta polvesta syntyi Juho Varpala.

Varpalaan Juho oli yksi niitä työskankareita, jotka ovat ikänsä seisoneet viljelyksen esirivissä. Hän oli kuusitoistavuotias, kun isänsä kuoli. Maanomistaja liitti silloin hänen kotitorppansa talon viljelyksiin. Juho itse meni rengiksi ja hänen äitinsä asui loisena eräässä torpassa. Kaksikymmentäkaksi-vuotiaana meni Juho naimisiin torpparin tyttären Marin kanssa ja perusti Rajalan uudistorpan metsään, kylän rintamaalle. Mari oli aluksi epäillyt avioliittoon menoa ja sanonut:

— "Mitenkä sitä nyt uskallamme tyhjin kourin korpeen lähteä?"

— "Tyhjin kourinko!... Onko miehen koura tyhjä, kun on tämmöinen aarre kainalossa?" — oli vastannut siihen Juho, syleillen voimakkailla käsivarsillaan Maria, siepaten hänet vyötäisiltä kiinni ja nostaen hänet ilmaan, kuin höyhenen, ja ryöstänyt suutelon.

— "Hyi, kun suutelee väkisin!" — oli Mari silloin aina leikillä huudahtanut.

Mutta Juhon syleily tuntui hänestä niin voimalliselta... niin turvalliselta, että hän uskoi korvenkin sitä tottelevan... Suudelma tuntui niin palavalta, että hän uskoi sen voivan lämmittää hallaisen korven lämpimäksi ja hän jättäytyi silloin Juhon syliin, sen aarteeksi ja omaisuudeksi.

Ja Juho kaatoi kaskan korpeen ja veisteli suksipuut. Mari taittoi tuoksuavista kaskikoivuista vastakset talven varaksi. Syksyllä kohosi jo pieni pirtti pihlajan juurelle, maakuopasta nousi saunasavu ja kepinpäähän asetettu pitkävarsinen kippo osotti kaivonpaikkaa...

Silloin kietaisi Juho käsivartensa Marin vyötäisille, vetäsi hänet polvellensa ja virkkoi:

— "Ollaanko sitä tyhjin käsin, kun on miehellä mökki ahon reunalla, vesikippo kepinpäässä ja maailman puhtain kukka istuu polvella?..."

Mari hymyili silloin Juholle, painautui sen syliin ja suuteli sen otsaa ja lausui:

— "No ei... Eikä ole kukka harhateillä, kun istuu *sinun* polvellasi... *sinun* sylisi suojassa..."

Elämä hymyili silloin kevätukukissansa.

Tuli sitten toinen kesä. Kaski paloi roihuavana tulimerenä ja sen savu nousi korkealle kertomaan viljelyksen esitaistelijan voittoa. Juho raivasi palon, aitasi sen ja kylvi siemenen mehevään multa. Päivät hän oli päivätyössä, ansaitsemassa talven leipää, tai maksamassa torpanveroa, yöt raatoi oraalla pellolla. Mari kehräsi kylän kehruita ja hoiti pientä kotia, ja kun mies iltasin palasi työstä, avasi hän sylinsä ja lausui:

— "Juho-kulta!... Olet niin väsynyt..."

Aika leikki omaa leikkiänsä. Se heitteli päiviä kiekkoina öiden ja talvia kesien perästä. Juhon palot muuttuivat peltotilkkuiksi. Niissä heilimoi ruis sinisten ruiskukkien koristamana, otra teki vihnettä ja kauranripset riippuivat helmiterttuina kauramaalla. Puron rannalle oli raivattu niittypalanan, lehmisavulta kuului lehmänkello ja Marin palsaminpunaiset kukat kimelsivät pikku akkunasta veripisaroina. Lapsi nukkui kehdoissa, toinen leperteli lattialla.

— "Mari, minun kukkani, minun lintuni!" — huudahti Juho ja syleili vaimoansa ja suuteli lastansa.

Ja Marin kauniissa silmissä kiilsi onnenkyynel. Hän pani kätensä miehensä kaulaan, katsoi uskollisilla silmillänsä hänen silmiinsä ja lausui:

— "Kiitos sinulle, Juho!... Kun *sinä* tartut elämäään käsin, niin silloin se kukkii kauniina kukkana..."

Kului aikaa vähän. Elämä kukki Juhon käsissä, palsami Marin vaalimana. Peltotilkku laajeni, nurmi valloitti puronrantaa määrältä norolta.

Silloin tuli sana talosta, että isäntä tarvitsee torpan pellost omien viljelyksiensä lisäksi. Juhon on ennen syksyn tuloa muutettava pois. Ääneti kuunteli Juho häätökäskyä, piippuansa poltellen. Mari polki rukkiansa kiivaammin. Molemmat istuivat kauvan ääneti. Vihdoin nousi Mari, antoi rintaa kehtolapselle ja kun oli sen nukuttanut, lausui Juholle hiljaa, varovasti, lohdutellen:

— "Mennään etemmäksi korpeen, niin emme ole ihmisten jaloissa."

Juho nousi äänetönnä, suuteli vaimoansa ja lähti syvemmälle korpeen katsomaan uutta torpanmaata. Kun hän iltasilla palasi kotiin ja oli tehnyt iltatyöt Marin apuna, lausui hän:

— "Mitä sinä Mari ajattelet, jos menisimme Hallasuon tuolle puolen?"

Mari hämmensi lehmän juomavettä, ei nostanut katsettansa saavista, ettei kyynel näkyisi, vaan lausui:

— "Kunhan missä päivän iltaan elää... Paistaahan se sielläkin Jumalan päivä."

Muuta eivät he puhuneet. Iltasta syödessä lisäsi Juho hiljaa, sivumennen, vaimon rohkaisuksi:

— "Kirkasvesinen lähdekin on siinä ettonekoivun alla."

— "No, Jumalan kiitos, että on hyvää juomavettä!" — lausui Mari. Ja molemmat vaikenivat sitte ja ajattelivat elämää...

Nämä ihmiset olivat niitä Suomen viljelyssodan sankareita, joiden kunniaksi eivät oppineet laulurunoja ja joiden mullalle ei kaikistellen kumahda kirkonkellokaan. Vuosia olivat he raataneet, orjan kahleissa, tehneet raskaita päivätöitä torpan isännälle. He olivat raivanneet pellon erämaahan, kulkeneet Suomen sivistystyön etunenässä. Sen kaiken olivat he kestäneet valittamatta ja reippaina. Mutta kuorma kävi raskaaksi silloin kun heidät häädettiin niistä kahleista pois. Kiireellä täytyi heidän itsensä astua uuteen samanlaiseen kahleeseen. Heidän suurin onnensa oli löytää uudet kahleet. Muuta eivät he elämältä odottaneet.

Taas sai korpi maistaa Juhon kirvestä ja maakamara sen hikeä. Kova oli taas pantu kovaa vastaan. Vastoinkäymiset eivät olleet lannistaneet mieliä. Ne olivat karaisseet miestä ja rohkaisseet vaimoa. Kun Mari joskus näytti murheelliselta rukkinsa takaa, lausui Juho:

— "Kun saa tuonne noroon asti peltoa raivatuksi, niin alkaa jo tulla omillaan toimeen."

Marin silmä kirkastui näitä sanoja kuullessa. Hän rohkaistui, polki kiivaammin rukkiensa. Sen kiiju lensi aivan yhtenä kiekkona, josta ei puolainpuuta erottanut. Ja kun Juho joskus poltteli piippuansa äänettömänä, lausui Mari häntä lohduttaakseen, ikäänkuin itsekseen:

— "Elettiinhän sitä Rajalassakin, vaikka otti toisinaan yhtä kovalle."

Mies sai vaimon sanoista uutta rohkeutta. Monesti oli hän pelännyt juuri sitä, että Mari ehkä kärsii ja syyttää häntä onnettomuudesta, kun ei jaksakaan enää sitä salata. Mutta nyt nämä avoimet sanat ja tuttu ääni poistivat sen pelon. Hän lausui kiitokseksi:

— "Keväällä kuokin kannokon otramaaksi. Siitä saadaan talven leipä... Lehmänheinät kokoamme ahoilta..."

Ja Marista tuntui, että miehen taakka oli liika suuri. Kun hän imetti lastansa, lausui hän keventääksensä Juhon kuormaa:

— "Ainahan sitä minäkin tässä apuna puuhaan... Kylästä saa taas kehruita, niin päästään taas päivä eteenpäin..."

Muuta eivät he puhuneet. Neljä pientä lasta kukki kodin omaisuutena. Juho silitti vanhimman tytön, Rauhan, kutreja ja puheli:

— "Jumalan kiitos, että on lapsia!... Ainahan niistä on sinulle vanhanpäivän vara, jos minusta aika jättää..."

Mari painoi silloin päänsä alemma ja kuivasi salaa kyyneleensä...

Ajan hyrrät kierivät toistensa perästä omaa nopeaa vauhtiensa. Juhon uuden torpan ympärillä käytiin sen hyrrien välissä edelleenkin sitkeää sotaa korpea vastaan. Pellon reuna hiipoi jo noroa. Mutta vuori nousi vuoren perästä elämän tielle: Hallasuosta se nousi hallana, ja vei viljan, korvesta kontiona, joka kaatoi ainoan lehmän. Pere kasvoi ja Mari, joka oli jokaisessa koettelemuksessa seisonut miehensä tukena, sairastui usein. Kun Juho saapui viikon töistä lauantai-iltana kotiin, pieni jauhopussi selässä, odottivat häntä lapset nälkäisinä ja vaimo riutuneena. Kivuori kieri silloin Juhon hartioille. Hän istui ääneti ovensuupenkillä ja otsalle nousi rypyy. Riutunut vaimo astui silloin taas hänen tueksensa, toi puhtaat vaatteet ja lausui:

— "Ottaisit tuosta puhtaat vaatteet ja menisit jo kylpemään."

Sairas vaimo oli lämmittänyt saunan väsyneelle miehelle. Koeteltu vaimon rakkaus ei väsy. Se kierittelee vuoret pois miehen hartioilta. Kun Juho vielä viivytelti lausui Mari:

— "Juho-rukka! Älä anna mielesi masentua... Aina se Jumala auttaa... Olemmehan me ennenkin eläneet... Minäkin paranen tästä ja olen taas apunasi..."

Juho ei puhunut mitään. Hän nousi elämänvuori hartioilla ja lähti. Kun Juho oli lähtenyt, huokasi vaimo silmäänsä kuivaten:

— "Juho-rukka!"

Mutta huomenna lukivat he taas yhdessä virsikirjaa, opettivat lapsille aakkosia ja maanantaina lähti Juho reippain mielin uuteen taisteluun. Hän vieritteli vuoret pois elämän polulta. Kohta oli metsä noroa myöten peltona. Vanhimmat lapset tekivät jo kotitöitä sillä aikaa, kun Juho kävi päivätöissä. Rauhaniminen tytär, isän ilo ja silmäterä, äidin armas ja veikkojen lemmikki, hoiti jo akkunalla kukkivaa palsamia, pesi tuvan, sirotteli havut lattialle ja lämmitti saunan lauvantaina. Nuoremmat lähtivät aamuin paimeneen, taittoivat siellä leppäkerttuja ja poimivat marjoja. Pojat laittelivat pajupillejä ja kirjakeppejä, tytöt sitoivat seppeleitä ruiskukista ja koristelivat napinlävet keltaisilla voikukilla. Iltaisin palasivat he kotia seppeleissä ja kukissa, kirjakepit käsissä ja soitellen pajupillejä. Vuoret olivat vieritetty pois elämänpolulta. Tulevaisuus hymyili väsyneelle raatajalle lempeänä, kuin saunanlämmin. Ja kun sunnuntai-aamu helotti kauniina Hallasuolla, kulki Juho Marin kanssa virsikirja kädessä kirkkoon. Mari lausui silloin:

— "Kyllä se Jumala aina ihmistä auttaa."

Vaan vielä nousi raesade. Susi repi lehmät, halla vei viljan. Talon-omistajan nuorin poika tarvitsi Juhon torpanpellot ja Juho sai taas häätökäskyn. Elämän huolet olivat painaneet jo hartiat kumariksi ja kyntäneet harmaat vaot poskiin. Mari oli kuihtunut. Poski oli harmaa... hiukset harvenneet... silmät sumeat. Riutuva palmikko riippui niskassa köyhyiden kuvana...

— "Taitaa Herra jo hylätä", — lausui silloin Juho masentuneena.

Mutta riutunut vaimo seisoi taas lujana elämäntoverinsa vierellä ja lausui:

— "Älä sure! Olemmehan me ennenkin nähneet pahoja päiviä... Ja onhan tuota kumminkin niistä selvitty ja eletty. Kyllä Jumala taas tuo avun, kun Hänen aikansa joutuu..."

Ja kun ilta tuli ja Juho istui taas äänetönnä, lausui Mari:

— "Mennään syvemmälle korpeen!... Takamaalle asti. Siellä emme ainakaan ole ihmisten jaloissa."

Se oli monien sukupolvien kärsimyksien kirkastamaa voiman suuruutta, joka näin pulppusi torpparin riutuneen vaimon rinnasta.

* * * * *

Juho muutti korven sydämeen. Siellä alkoi hän elämän kolmannen kerran. Pieni torppa kohosi kohta koivikon reunassa. Vanhin tyttö, Rauha, istutti palsamin ruukkuun ja kun palsami kukki koreimmillaan, lähti hän isän kotoa työn hakuun, kahdeksantoistavuotiaana, sai palveluspaikan ja oppi siellä tuntemaan erään tukkilaisen, Aapo Horrin. Vajaan vuoden kuluttua palasi tytär takaisin isän kotiin... Hän oli sieltä lähtenyt puhtaana... poski punaisena ja silmä kirkkaana... elämä kevätpurona... Nyt palasi hän kalpeana... kyynel silmässä... häpeä mielessä. Hän oli nukahtanut liian kauvaksi aikaa tukkilaisen syliin... onnea odotellen... Tukkilainen oli lähtenyt muille maille ja jättänyt hänet yksin. Hän kantoi nyt kohdussansa uutta elämää...

Ääneti istui Juho, kun tytär tuli kotiin, ja sanaton oli nyt vaimokin. Palsamin kukat olivat nyt lakastuneet, vaimon mieli oli maassa ja vuori nousi taas miehen hartioille...

— "Herra koettelee ihmistä", — lausui Juho hiljaa, ikäänkuin itsekseen.

— "Onhan Se muitakin koetellut... Ja tottapa Hän sen hyväksi näkee", — lohdutti vaimo.

Mutta Rauhalle ei kumpikaan puhunut sanaakaan. Eikä sitä tarvittukaan: Rauha ymmärsi kaiken. Hän meni saunaan ja itki salaa saunan lattian märäksi... Hän oli käynyt onnen nouannassa uskottunsa sylistä ja palasi nyt sieltä silmissä kyynelten ehtymättömät lähteet...

* * * * *

Varpalan Juhon kolmas uutistorppa oli ensimmäisiä paikkoja, johon Harhama osui poikkeamaan, lähdettyänsä vaalipuheitansa pitämään. Hän kulki jalkaisin oikotietä erääseen kylään. Tiellä yllätti hänet sade, jota pitämään hän poikkesi Juhon torppaan. Juho itse ei ollut kotona. Sade kesti useita tunteja. Sen ohimenoa odotellessaan pyysi Harhama torpasta ruokaa.

— "Eipä tässä juuri ole mitä vieraalle antaa... Perunoita olisi ja leipää ja maitoa... Tyytyneekö vieras niihin", — vastasi Mari askareittensa lomasta heikolla äänellä.

— "Kyllä, kyllä!" — vastasi Harhama.

Torpassa, johon valoa pääsi kahdesta pienestä akkunantapaisesta, asui kaksitoistahenkkinen perhe — tyttären aviottomat kaksoset niihin luettuna — yhteen sullottuna. Kunkin osalle riitti vaille puolitoista neliometriä lattian pinta-alasta. Kolme Rauha-tyttären jälkeistä vanhinta lasta oli kivuloisia, nuoremmat raskaaseen työhön vielä kykenemättömiä. Yksi niistä oli sokea. Kaikki kantoi köyhyyden raskasta leimaa. Lapset olivat kalpeita ja arkoja korven nälkäkukkia. Niiden ohkaiset vaatteet olivat moneen kertaan paikatut erivärisillä tilkuilla. Pöydälle oli asetettu alassuin kuivumaan kaksi savivatia, joiden reunat olivat lohenneet. Siellä täällä näkyi puulusikka seinänraossa ja pankolla oli nokinen pannu ja kattila. Lisäksi oli torpassa puurahi, jolle ladotut makuuryydyt oli peitetty rievuista kudotusta kankaasta laitetulla peitolla. Siinä oli torpan koko rikkaus. Mari itse näytti luurangolta, joka oli verhottu harmaalla ihmishahalla, puettu ohkaiseen hamerisaan ja liikkui huojuvin askelin. Palmikossa, joka ulottui hiukan alapuolelle niskan, oli ainoastaan muutamia suurtuvia. Vanhin tytär imetti kaksosiansa surullisena ja posket yhtä verettöminä, kuin lapsille tarjoamansa laihat rinnat. Maailmankurjuus puhkesi Harhaman edessä täyteen kukkaansa. Hän värisi sen edessä ja ihaili sitä samalla. Hän seiso, kuin ihmispeto jumaluuden kukkamaan keskellä, katsellen sen kukkien puhkeamista.

Mari keitti uusia perunoita, lapset poimivat sen lisäksi marjoja ja maukas päivällinen oli valmis. Mari kertoi perunoiden kiehuessa oman ja puolisonsa elämän surullisen tarinan. Harhamalle oli yllätys, että hän matkansa alussa kohtasi juuri *Riuttalan* entisen torpparin sortuneen jälkeläisen kodin. Hän kuunteli Marin kertomusta, kuin jännittävää satua.

— "Kyllä se Jumala koettelee ihmistä... Mutta hyväksihän se vaan on... Me opimme sen kautta tuntemaan Hänen armonsa", — lopetti Mari surullisen tarinansa.

Harhama värisi. Maailmankurjuus puhui hänelle hänen ajatuksiansa vaikka toisessa hengessä. Se tuns vaistomaisesti, että kurjuus kasvattaa siinä jumaluuden korkeampia avuja: hyvettä.

— "Vanhimman tytön vielä maailma vietteli", — lopetti Mari huoaten ja kuivaten elottomasta silmästänsä varastautuneen kyyneleen.

Syntyi vihlova äänettömyys. Jokainen tuns leikkaavaa saraheinää vedettävän sydämensä läpi. Kuihtunut äiti katui varomattomia sanojansa, joiden näki viiltävän tyttö-polosensa sydäntä. Tytär käänsi kasvonsa toisaalle, soudatti kaksosiansa ja, ikäänkuin salataksensa, että oli kuullut äidin katkerat sanat, lauloi:

"Aa-aa!... Tuuti-lulla! Ei saa Tuoni tulla köyhän lapsen luokse. Tuuti, aa, tuuti-lulla! Äidin kapaloissa sulla viel' on turva. Niissä' ei varmaan harhaan astu jalka armaan. Tuuti, tuuti! Poissa on kätkyestä viettelys, kapalosta pettymys."

Ja onneton äiti heltyi ja värisi. Hän kuivasi kyyneleensä. Suu vetäytyi itkuun menemäisillensä. Anteeksi pyytäen puhui hän tyttärelleen:

— "Menisit nyt, Rauha-rukka, levähtämään, niin minä soudatan sillä aikaa." — Tytär nousi raukeana, huokasi, peitti lasten kasvot räsyllä ja lähti äänetönnä, silmät alas luotuina, ulos. Mari huokasi hänen mentyään ja lausui Harhamalle, tytärparkaansa puolustaaksensa surullisella, hiljaisella äänellä ja pyyhkien salaa kyyneleen silmänurkastansa:

— "Kukapa se mökkiläisen lasta säälii... Kun vaan itse jaksaisi kuormansa kantaa..."

Harhamasta tuntui, kuin olisi Marin sanoihin ja ääneen ollut puristettu kaikkien Suomen torpparien ja koko maailmankurjuuden tuska, niiden avuton tila ja miehekäs alistuminen oman taakkansa alle, oman kätensä varaan. Hänessä nousi taas epäily, oliko hän polkenut väärälle kivelle liittyessään puolueeseen, johon kuului torpparien isäntiäkin. Hän rämpi taas hetken epäilyn nevasa. Äänettömyys jatkui. Nukkuva lapsi hädisteli unissaan pienellä kädellään karpästä huuleltansa. Mari muisti taas tyttärensä häpeän, katui että oli maininnut siitä vieraalle ja puhui, tehdäkseen tyttärensä erehdyksen ymmärrettäväksi:

— "Mutta erehtyvähän nuo rikkaidenkin lapset. Riuttalankin viimeisen tytön, Helgan, kerrotaan kulkevan huonoilla jälillä... Ja siellähän ne köyhät saavat oppia..."

Veri tulvasi Harhaman kasvoihin näitä sanoja kuullessaan, niin että hän itsekin huomasi punastuneensa. "Tietysti", — ajatteli hän — "Mari tarkoittaa juuri minua, vaikka ei tunne... Onhan huhu voinut jo tänne asti levitä." Alkulan sanat ja kirkkoneuvostossa kuullut puheet eivät olleet häneen niin koskeneet, kuin nämä riutuneen vaimon mietteet: "Ja sieltähän ne köyhät saavat oppia". Nyt ei hän löytänyt mitään sanoja, joilla olisi voinut selvittää olemuksessansa syntyneen ristiriidan. Mari oli tietämättänsä vierittänyt hänen tiellensä jotakin, jota hän piti oman tekonsa seurauksena, sinä rikkaruohona, josta Alkula oli puhunut. Järkeily pysähtyi nyt. "Entä jos se ei olekaan minun oma asiani", — kysyi hän itseltänsä vastausta saamatta. Mari soudatti kaksosia, mietti jotain, pyyhki taas silmänsä ja jatkoi:

— "Erään miehen matkassa tuo kuuluu Riuttalankin tytär kulkevan..."

Harhama tuijotti lattiaan sanattomana, synkkänä. Mari lopetti:

— "Mikäs se on rikkailla hätänä lapsienkaan kanssa, mutta toista se on köyhän, kun kaikki vielä pilkkaavat ja sylkevät..."

Syntyi pitkä tuskallinen äänettömyys. Harhaman ajatukset repeilivät räsyiksi. Hän unohti maailmankurjuudenkin hetkeksi. Mutta hiukan selvittyänsä alkoi hän taas tuntea Jumalan ilkeästi ärsyttävän hengityksen, synkistyi ja alkoi kokoutua vihanpakahtumaksi. Mari huokasi taas. Lapsi alkoi itkeä kätkeyssä. Mari soudatteli sitä taas nukuksiin, laulaen:

"Tuuti, aa! Tuuti, lulla! Äidin kapalossa sulla viel' on turva, miss' ei varmaan harhaan astu jalka armaan."

Lapsi nukahti. Mari jatkoi puhettaan:

— "Kunpa antaisikin Luoja ihmisen ikänsä kulkea jalat kapaloissa, niin ei erehtyisi väärille teille!... Ainahan sitä tämän maallisen jaksaisi silloin kantaa..."

— "Milläs asioilla se vieras matkustaa?"

Harhama selitti matkansa tarkoituksen parilla sanalla.

Harhama kuunteli Marin filosofiaa ja elämänkysymys kohosi hänen sielunsa äskeisestä sekasorrosta taas tuli-uhkuisena pyöränä, jota hän katseli kuten jotain salaperäistä, jumalallista, suurta ja huumaavaa. Elämänkysymys näytti olevan ihmisrinnan kipein pakahtuma korven silmässäkin. Mari lopetti sen kysyen:

— "Vai puhumassa!... Onkin tänne kylään jo odotettu puhujaa... Sanovat, että ne antavat lopultakin oman maatilkun köyhille... Onkin tuota maata toisilla liikaa ja on tuota jo saatu kärsiä", — ilostui paljon kärsinyt, vähään tyytyvä vaimo.

Harhama oli vaiti. Hän tiesi Marin tarkottavan toisia, eikä häntä. Hetken puheltuansa hän kysyi paljonko ruoka maksaa:

— "Ei se maksa mitään... Pitää sitä toki sen kerran meidänkin puolestamme auttaa... kun vieras on semmoisella asialla... Eivät meistä ihmiset olekaan tähän asti välittäneet... Ja tottapa se on niilläkin oma kuormansa."

Ja hetken perästä lisäsi hän:

— "Kullakin on elämässä oma kuormansa kannettavana ja omat tuskansa ja vaivansa kestettävänä... *Elämä on yhtä tuskaa ja vaivaa...*"

Se oli hänen elämänsä suurin napina... Niillä sanoilla heitti hän myös kiulullisen öljyä Harhaman palavaan sieluun. Elämänkysymys leimusi Harhamassa taas tuliroviona.

Harhama oli vaiti. Jumaluuden tuli leimahti Marin sanoista taas häneen kirikkaampana ja kaikki peittyi ijankaikkisuuden aamuhämäriin. Hän vihasi taas Jumalaa kaikilla voimillansa ja kaipasi sitä omana luomanansa. Hän ei jaksanut... ei tahtonut... ei osannut mitään puhua. Mari jatkoi:

— "Ei ole elämässä muuta oikeaa armopalaa, kuin tuska ja vaiva... Kaikki muu on maailman viettelystä..."

Tuliset salamet silpoivat Harhamaa. Elämä kukki taas hänen edessänsä tulikukkana, joka poltti, ja tuoksusi tuskaa. Hän katseli Maria, kuin kärsimyksien Neitsyt Mariaa. Joku selittämätön lieska raateli häntä.

Sade oli jo lakannut ja Harhama lähti.

Mari pasti häntä selvälle oikotielle. Erotessa lausui hän riutuneella äänellä vielä kerran Harhamalle:

— "Kun ne nyt antaisivat köyhillekin omat maat! Jo tuota onkin kestitetty ja vierasta viljelty... Kun pääsisi noista häädoista ja saisi rauhassa tehdä työtä, niin vielähän sitä eläisi."

* * * * *

Tie oli rämeisen erämaan polkua ja rämeinen oli Harhaman mielikin. Suokurpat ja kuret lisäsivät erämaan tunnelmakuvaan oman raskaan värinsä. Harhamaa kiusasi kaiken lisäksi se, ettei ollut astunut puhdistamaan rouva Esempiota Marin silmissä ja selittänyt, että jos hän tarkoittaa rouva Esempiota ja hänen suhdettansa, niin on hän erehtynyt, sillä se on avioliitto, puhdas ja luja. Mutta kohta lohdutti hän taas itseänsä sillä, että häntä sitoi kunniasana... Myöhemmin toinen selittämätön, outo tunne kiusasi häntä: Hän aavisti, tai pelkäsi suhteensa julkisuudessa paljastumisen tuottavan häpeää puolueelle. Hän uskoi aivan lapsellisella sairaloisuudella, että se on salaisuus, ja että ainoastaan jotkut pahansuovat sitä juoruavat ja luulottelevat sen olevan olemassa. Puolueen valjaat tuntuivat häntä nyt puristavan ja hän oli tyytyväinen, että oli olemassa kunniasana... Siihen pakeni hän arkana elämäänsä pakoon silloin, kun ne valjaat puristivat...

Niissä ajatuksissa kulkiessa alkoivat ajatukset hieman selvetä, kun räme muuttui kankaaksi. Varpalan Juhon elämäntarina kummitteli hänen silmissänsä selvempänä. Hän kyseli:

— "Miksi hänen on maksettava vero maasta, kun toinen siitä *kantaa* veroa?... Ovatko niiden toisten esi-isät tehneet enemmän maan hyväksi ja sillä ansainneet sen?... tai edes nykyinen polvi?"

Taas joutui hän rämeelle, suolammin rannalle, Arka kuikka souteli sen selällä. Ruskea sammalikko avautui silmäkantamiin. Siellä täällä törötti vaivaispetäjä. Ei näkynyt elämää, ei kukkaa. Kuului joku ilkeä kurnutus, jonkun linnun ruma ääni ja lampi vilkkui erämaan mustana, elottomana silmänä. Suonsilmistä nousi rämeen hapan, ummehtunut haju. Kaikesta haisivat hänelle nyt elämän mudat. Sen raihnaisuus levisi rämeelle inhottavana, synkkänä, mieltämasentavana kuvana...

Iltapäivällä saapui Harhama köyhään metsäkylään, jonka ohi hänen tiensä kulki ja jonka muodosti miltei kokonaan torppariasutus. Koko kylän väki oli koolla erään talon kartanolla, jonka oikealla puolella aukeni järvenselkä. Raskaassa työssä väsyneet miehet — niiden joukossa myös Varpalan Juho — istuivat kumarahartiaisina nurmikolla. Joukko poikia oli kiivennyt tikapuille, toisia istui aidalla. Naiset istuivat eri ryhmissä, useimmilla sukanneyle mukana. Koko pihamaa oli täynnä väkeä. Kaikki näyttivät välinpitämättömiltä, väsyneiltä ja elämän taakan alle sortuneilta. Rypyissä, harmaissa kasvoissa oli kirjoitettuna ihmiselämän tarina lukemattomine järkyttävine kohtauksinensa, joita näytellään joka päivä Suomen pohjoisten karujen korpien sydämissä todellisina ja järkyttävämpinä, kuin teatterin näyttämöillä, missä niiden jälittelyjä varakkaat ihailevat aikansa kuluksi. Harhama liittyi tuntumattomana kuulijoiden joukkoon...

Sadekuuro oli juuri kulkenut ohi, kun Harhama saapui paikalle. Ilmassa tuntui sen jättämä tuoreus, joka sekaantui mäntypuiden ja palavan kydön hajuun. Linnut tirskuivat iloisina. Taivaalla komeili loistava vesikaari täydellisenä, järvenselän yli ulottuvana luokkina ja ilmasta kuului ohi lentävän kuikan kuikutus:

— "Kui... Kui... Kui!"

— "Kur-kriu!" — alkoi huutaa suolla kurki, joka härnäytyi kuikan laulusta.

— "Saisi jo alkaa, että pääsisi iltatöille", — kuului silloin hiljainen huomautus naisten joukosta. Tuvan ränsistyneille rappusille nousikin kohta nuori käsityöläinen, punainen rusetti rinnassa ja alkoi puhua:

— "Toverit! Nyt ei ole enää herroja vaan kansa... Nyt on riistäjien valta lopussa... Nyt on kansa vallassa..."

— "Mitä se höpisee?" — kuului naisten joukosta huomautus. Puhuja ei sitä kuullut, vaan jatkoi:

— "Ei kukaan ihminen ole luonut maata ja vettä. Ne ovat olleet maailman alusta ja niitä ei ole tehty yksien omaisuudeksi. Ne ovat luodut kaikkia varten, niin kuin ilma ja auringon valo. Mutta muutamat riistäjät ovat ne anastaneet ja sanovat, että ne ovat heidän. Ne ovat *varastaneet* teidän maanne..."

Kuulijat oudostuivat tätä ennen kuulumatonta puhetta kuullessaan. Miehet kopistelevat loppuun palaneita piippujansa kenkiensä pohjia vastaan ja naiset kyselevät toisiltansa supisten:

— "Mitä se puhuu?"

— "Tai *ovatko* he luoneet tämän maan mullan, enemmän kuin tekään?" — jatkoi puhuja. Kuulijat miettivät asiaa. Puhuja pysähtyy pitkäksi aikaa ja kysyy sitten uudestaan painostavasti:

— "Minä kysyn teiltä: Ovatko he luoneet tämän maan mullan?"

Hän jättää taas kuulijat miettimään, ollen odottavinansa vastausta.

— "Ei suinkaan sitä ihminen ole luonut", — lausuu joukosta yksi, jonka Harhama huomasi muita tarkkaavammin seuraavan puhetta. Se oli Varpalan Juho.

— "Eipä tietenkään", — lisäävät muutamat. Koko joukon ajatukset alkavat jännittyä. Puhuja jatkaa:

— "He eivät ole sitä luoneet... Millä oikeudella he ovat sen sitten anastaneet?"

Taas jää hän muka vastausta odottamaan, antaa kuulijoiden mielen jännittyä ja jatkaa sitten:

— "Ovatko isäntien esivanhemmat tehneet tätä maata raivatessaan enemmän työtä, kuin teidän, torpparien esivanhemmat? Ovatko? kysyn minä."

Kuulijoiden silmät ovat tähdätyt kiivastuneeseen kysyjään. Jokainen miettii taas vastausta, Harhama muiden mukana. Puhuja jatkaa tulisempaa entistään:

— "Entä kun ennen tässä maassa tapeltiin vihollista vastaan, niin isäntien esivanhemmatko ne silloin yksinään tullessa seisoivat?..."

Kaikki saivat taas aikaa ajatella ja kaikki katselivat toistensa silmiin etsien niistä vastausta. "Todellakin!... Todellakin!... Miten sen asian on?" — näkyi kysymys joka silmästä. Harhamalle tämä oli omien mietteittensä kertausta.

— "Kaikki sitä saivat yhdessä tapella, niin isännät, kuin torpparit. Mutta kun sota oli ohi, niin torppari sai ruveta toiselle päivätöitä tekemään siitä maasta, jonka hän oli verellään ostanut", — jatkoi taas puhuja.

— "Niinpä se on käynyt", — murahtaa Varpalan Juho, joka oli seurannut puhujaa, kuin tulisilla hiilillä istuen. Vaimot pysäyttävät sukanneyleensä. Harmailla kasvoilla ilmehtii jo uteliaisuus. Taivaankaaren värit hohtavat, kuin tarjoten jotain ihanaa, ennen saamatonta.

— "Mutta", — jatkoi puhuja — "mennään nykyaikaan. Kysyn teiltä: Tekevätkö *nyt* tilalliset pitempiä työpäiviä, kuin te?... Tekevätkö he tämän maan hyväksi enemmän työtä, kuin torppari?"

Taas antaa hän kuulijoiden ajatella ja kävelee itse edestakaisin rappusilla. Kuikka kuikuttaa taas ja suolla kuuluu kuren riukuminen.

— "Toiset eivät tee muuta kuin syövät ja juovat", — lausui viimein eräs kuulijoista piippuaan poltellen.

— "Mutta mitä syövät? He syövät teidän työnne tuloksia. Mitä juovat?... Teidän hikeänne. He eivät ole siis Suomen maita työllään ansainneet, senkään vertaa kuin te, eivätkä *heidän* esi-isänsä enemmän kuin *teidän* esi-isänne... Katsotaanpa ovatko he ne sitten ostaneet säästöillään. Vastatkaa minulle: Säästävätkö he, tilalliset, ruuassa ja vaatteissa ja asunnoissa enemmän kuin *te*?"

Kuulijat ovat vaiti, mielet jännittyneinä. Pitkän odotus-ajan jälkeen jatkaa puhuja:

— "Ei, sanon minä. He *tuhlaavat* ja te säästätte heihin verraten niin, että näette nälkää. Mutta vaikka te teette työtä enemmän kuin he ja säästätte — pakollisesti tietysti — nälkiytymiseenne asti, ei teille kumminkaan säästöt kokoonnu, mutta heille kokoontuvat. Mistä se johtuu?"

Naiset ovat keskeyttäneet sukanneyleensä ja istuvat toisilla sukkapuikko huulien välissä, toisilla neyle helmaan pudonneena. Puhuja on heittänyt siemenensä hyvään maahan. Hän antaa sen taas pari minuttia rauhassa itää, ja katselee itse valkeaa kalalokkia, joka leijailee komeana sateenkaaren heijastuksessa korkealla järven selällä, tähystellen saalista. Sitten jatkaa hän taas:

— "Se johtuu siitä, että he *riistävät* teiltä... He ovat anastaneet teidän työnne tulokset. Teidän ja teidän esivanhempienne maahan paneman työn he ovat anastaneet yhdessä maan kanssa. Sillä aikaa kun te raadatte orjina, venyvät he joutilaina ja kumminkin rikastuvat..."

— "Oikein sanottu!" — keskeyttää Varpalan Juho.

— "He", — jatkaa puhuja — "leijailevat työttöminä, kuin tuo kalalokki ja vaanivat teidän työnne tuloksia... tähystelevät onko torpparilla mitä ottamista."

— "Kas!... Kas!" — huomauttaa joku, tarkottaen lokkia, joka yritti jo iskeä saaliiseen, mutta peräytyi vielä. Puhuja alkoi puhua, lokin eleitä osottaen:

— "Noin!... Katsokaa lokkia!... Se jo näki, että torpparin pelto on kasvanut enemmän, kuin viime

vuotena, niin aikoi jo iskeä... lisätä veroa... mutta halla tuli väliin... ei iskenytäkään. Lentää korkeammalle... Nyt vaanii se seuraavaa satoa... Nyt se yrittää uudestaan... noin!..."

Kuulijat seuraavat jännitetyin mielin lokin eleitä ja puhujan selityksiä. Lokki peräytyy taas iskustansa ja leijailee korkealla. Puhuja osottelee sen liikkeitä, selitellen:

— "Torppari on saanut noron raivatuksi niityksi. Katsokaa sitä pirua!... Nyt se taas jo yrittää... lisää päivätöitä... Noin!... Noin!..."

Lokki on taas iskuun valmiina. Katsojat jännittyvät. Puhuja jatkaa:

— "Jo yrittää taas... Noin!... Yrittää veroa lisätä... iskeä hänen niskaansa..."

Kuulijat tuntevat, kuin iskisi isäntä heihin lokin muodossa. Hartiat kyyristyvät, kuin iskua vältellen. Vielä peräytyy lokki. Varpalan Juho istuu kuin neulankäreällä. Puhuja jatkaa sen peräytymistä tarkoittaen:

— "Näki että ei ole vielä oikea aika... Antaa torpparin rikastua, niin saa kerralla enemmän... Taas yrittää... Vie viimeisen lehmän... Noin se vaanii teidän rikkauttanne... Katsokaa lokkia!... Taas huomasi, että on paras odottaa, antaa torpparin valaa kaikki hikensä maahan ja sitten ottaa kerralla... Noin!... Niin!... Niin!..."

Taas on lokki isku-valmiina. Kuulijoiden hartiat kyyristyvät, tuntien muka isännän kynnet niskassansa.

— "Nyt se on jo valmis", — jatkaa puhuja.

— "Pirun komea lokki", — kuuluu joukosta,

— "Nyt se jo iskee", — murahti Varpalan Juho, lokin liikkeitä kiihkoisesti seuraten. Harhamakin seurasi hermostuneena puhujaa ja lokkia.

— "Ei vielä iske. Se odottaa, kunnes torppari on pannut maahan viimeisetkin voimansa", — oikaisi taas puhuja Varpalan Juhon huomautukseen. "Vasta sitten kun torpparin ruumiista on *kaikki* imetty maahan, tekee se hyökkäyksen, ottaa kaikki kerralla, ajamalla torpparin pois torpasta... Katsokaa sitä petoa!..."

Lokin kynnet ovat valmiiksi asetetut. Kaikki jännittyy. Puhuja jatkaa:

— "Torpparin koko elämän työn ottaa tilallinen silloin noin yhdellä iskulla... Nyt... Nyt... Nyt..."

— "Nyt se iskee!... Voi tuota ryökälettä!" — huudahti Varpalan Juho. Lokki suhahti nuolena järven pintaan ja iski kyntensä hauin selkään. Mutta saalis sattui liika suuri. Lokki ei jaksanut sitä nostaa vedestä, eikä saanut kynsiänsä irti hauesta. Syntyi hetken kestävä taistelu, joka tarjosi puhujalle taas oivan aiheen. Hän osotti henkensä puolesta taistelevaa lokkia ja jatkoi:

— "Mutta tehkää tekin noin! Noin... noin... kuten hauki. Ottakaa riistäjää kynsistä kiini ja antakaa sen tuntea voimaanne!... Noin... Katsokaa!... Vesi vaan põlisee... Tehkää te samaten!... Silloin ei sen mieli tee iskeä teidän työnne tuloksiin... Kas niin!... Siivet vaan räpisevät... Niin tehkää... Nyt se pääsee irti... Ei vielä... Se on kapitaali köyhälistön niskassa... Nyt se jo pääsi ja lentää höyhenet märkinä pakoon..."

— "Pääsihän piru!" — virkkoi eräs miehistä. Puhuja tarttui huomautukseen:

— "Niin pääsevät riistäjännekin ja voivat taas ryhtyä vaanimaan uutta uhria, jos ette kaikki liity heitä vastaan... Ne napsaavat teistä yhden kerrallaan mieron tielle niistä torpista, joiden pelot te olette hiellänne höystäneet. Mutta jos liitytte yhteen ja sanotte, että te ette ole, ettekä rupea toisten orjiksi, niin riistäjät ovat teidän käsissänne. Maa on teidän, mutta he ovat sen riistäneet itsellensä. He ovat sen *ryöstäneet*, sillä työllään he eivät ole voineet sitä ansaita, eivätkä säästämällä. Maa on teidän, kansan..."

Kuulijat ovat vaiti. Sillä välin on taivaalle ilmestynyt entistä loistavampi vesikaari. Puhuja osottaa sitä ja kysyy:

— "Onko totta, että teille on opetettu: Älkää ihailko vesikaarta, sillä se kuuluu rikkaille?"

Ei kuulu vastausta.

— "Onko totta, että te *uskoisitte*, jos joku teille niin puhuisi?" — jatkaa puhuja.

— "Kuka sitä nyt uskoisi", — lausui Varpalan Juho.

— "Aivan niin. Ja miksi ette sitä uskoisi? Siksi, että vesikaari ei ole kenenkään tekemä. Se on siis

kaikkien oma. Ihaikkaa siis sitä! Mutta onko maa kenenkään tekemä?"

— "Eipä tietenkään", — näky kuulijoiden silmistä vastaus.

— "Ja kumminkin te uskotte, että se on yksien oma. Te *hullut!* Ottakaa se, mikä teille kuuluu! Ihaikkaa vesikaarta, viljelkää maata *ominanne!*... Älkää uskoko, että maapallo on *teille* kielletty hedelmä! Se on petturien keksimä taru", — jatkaa puhuja.

Ja vesikaari houkutteli ja näytti niin läheiseltä ja maapallo rikkauksinensa näytti kuulijoista ihanalta omenalta, joka odotti kuusen oksalla *ottajaansa*. Ja he kurottivat jo käsiänsä. He olivat valmiit. He olivat paljon kärsineet ja se odotettu oli niin houkuttelevaa ja ihanaa, ja nyt se näytti olevan käteen putoamaisillansa...

— "Oikein puhuttu", — lausuivat useat yhtäaikaan, kun puhuja taas keskeytti. Koko kuulijakunta alkoi ajatella samoja ajatuksia. Torppariolojen luoma joukko-ihminen, joka jo oli valmiiksi kehittynyt olojen yhtäläisyyden pakosta, alkoi nyt kehittyä itsetietoiseksi korpikylässäkin. Puhuja jatkoi:

— "Liittykää siis yhdeksi riistäjiänne vastaan! Kun ne tulevat vaatimaan teiltä työpäiviä maasta, niin kysykää, onko hän luonut maan, tai onko hän *työllään*, tai *säästämisellään* sen ansainnut enemmän kuin te! Kysykää, ovatko hänen esivanhempansa sitten säästäneet ja tehneet työtä enemmän, kuin teidän... Maa kuuluu teille, työn raskaiden vuorien kantajille, eikä laiskottelijoille."

— "Oikein!... Oikein!" — myönsi joukko yhtenä ihmisenä, sinä uutena joukko-ihmisenä. Se katseli jo maapalloa, kuin edessänsä kierivää kultaomenaa. Puhuja jatkoi:

— "Maasta, joka on luotu kasvattamaan jokaiselle leipää, ovat riistäjät tehneet ryövärien luolan, Hornan luolan, jossa he väjyvät lokkina saalista. Mutta kun riistettävät nousevat, niin ne puhdistavat Hornan luolan ryöväreistä, kuin Jeesus Jerusalemin temppelein..."

— "Hyvä!... Hyvä!... Oikein sanottu!" — huusivat kuulijat. Puhuja osotti taas vesikaarta, sovittaen siihen selityksensä:

— "Katsokaa! Sosialistinen yhteiskunta antaa kansalle kaikki omaksi, kuten tuo vesikaari jakaa värinsä..."

Kuulijat eivät käsittä muuta, kuin sen, mitä se tuleva vesikaari antaa. Sosialistinen yhteiskunta komeilee heidän edessä komeana vesikaarena... ihanana... kauniina... Puhuja jatkaa:

— "Sosialistisessa yhteiskunnassa ei ole vääryyttä. Siinä on ikuinen rauha, tasa-arvoisuus, vapaus ja veljeys..."

Vesikaari kaunistuu kuulijoille entistä ihanammaksi. Siinä näyttää riippuvan kultaomenoita... Naisista tuntuu, kuin siinä heiluisivat ja soisivat taivaan kellot ja kaikki ovat varmat, että herkut kypsyvät sen komealla luokinselällä. Puhuja kuvaili sosialistisen yhteiskunnan yhä ihanammaksi. Hän maalasi vesikaaren sataväriseksi, ripusti siihen kaikki rauhan ja veljeyden ja vapauden ja oikeuden kellot, asetti herkut sen väriselälle, osotti sitä juuri syntyneelle joukko-ihmiselle ja kysyi:

— "Tahdotteko?... Luopuisitteko siitä omenastanne, jos se kiellettäisiin?"

Kuulijoiden vastaus oli valmis: Joukko-ihminen *tahtoi omansa*...

— "Yhteen siis kaikki sorretut!... Ylös torpparit! Eläköön sosialismi!" — lopetti puhuja.

— "Hyvä!... Hyvä!... Hyvä!... Hyvä!" — vastasi joukko, vakuuttaen:

— "Me nousemme!... Me nousemme!... Me nousemme!"

Harhama oli seurannut puhujan ajatuksen kulkua uteliaana. Siinä oli paljon juuri sitä, mitä hän oli ajatellut ja kirjoittanut Korpelassa, ja nyt, vaikka hän oli samojen ajatuksien läpitunkema, kulki hän toista tietä kuin puhuja, tavotellen kumminkin samaa päämäärää. Hän kysyi taas itseltään, oliko hän taas erehtynyt, vai kulkiko puhuja eksyksissä, tai veivätkö kaikki tiet Roomaan. Hän kysyi, eikä voinut vastata. Puhuja jatkoi yhä, otti paperin taskustansa ja alkoi siitä lukea räiskyvää, torppareille osotettua palo-artikkelia. Innostus nousi ylimmillensä. Hyvä-huudot toistuivat joka lauseen lopussa. Harhama jännittyi, kuin jousi. Sanat tuntuivat hänestä tutuilta. "Missä olen ne kuullut?... Missä... missä?" — muisteli hän. Ja äkkiä pilkahti hänelle valo: Puhuja luki sitä kirjoitusta, jonka hän oli osottanut Riuttalan torppareille...

Hän muisti sen ja aavisti himmeästi, että sen kärki kääntyi nyt sitä joukkoa vastaan, jonka riveissä hän pyrki Roomaan...

— "Olenko minä takonut oman tutkaimeni?" — tuskitteli hän...

Kun puhuja oli lopettanut, kysyi eräs vaimo häneltä:

— "Mitä uskoa se on, jota vieras opetti meille?"

— "Se on sosialismia", — vastasi puhuja.

— "Vai sitä se on", — lausui vaimo, joka kuuli nimen ensi kertaa.

— "Kyllä tämä on sitä oikeata uskoa", — virkahti Varpalan Juho.

— "Niin on!... Oikeaa on usko... Ei ole ennen niin suoraan puhuttu", — myönsivät toiset vaistomaisesti. Puhujan sanat alkoivat itää ja kehittyä uskoksi. Se oli itsetiedotonta lapsen uskoa uuden opin oikeuteen, jonka perusteista kuulijoilla ei ollut aavistustakaan. Heillä oli olevista oloista sama selvyys, kuin Harhamalla, s.o.: parannus on välttämätön. Mutta siitä uudesta sosialismin oikeudesta juurtui heihin sokea usko, kuin tuli tappuraan, kun sitä vastoin Harhamalle se oli epäilyksen liejukkoo, samoin kuin sekin kivi, jolle hän oli polkenut.

Ilta oli jo tullut. Kanat asettuivat yöpuilleen, kuikat ja sorsat lepopaikkoihinsa. Väki hajautui ja Harhama lähti sen joukossa, mieli taas epäilyn mudalla täytettynä ja oman hiomansa tutkaimen noustessa hänen eteensä... Elämä nousi erämaan hiljaisuudesta taas ihmeen oikkuisena, ja käsittämättömänä terotteli kaiken sen omaksi tutkaimeksi.

* * * * *

Karjankellot olivat jo lakanneet soimasta. Karja makasi, syksyyn kallistuvan kesän leuto yö nosti hämärää päätänsä, yölepakot lähtivät piiloistansa, sammakot pyydystelivät saalista ja soille nousi harmaa sumu. Joka oksalla istui öinen rauha ja näkymättömät kädet lypsivät kastehelmiä kukista.

Harhama kulki jalkapolkua rämesuon halki, joka levitteli sumuisia selkiänsä kahden puolen tietä, kuin äärettömyyden siipiä. Äskeiset puheet ja Varpalan Juhon elämäntarina häilyivät hänen sielunsa edessä hajanaisina hapsina, häilähtelivät epäselvinä, hävisivät yön hämyyn, kuin harmaa haituva harmaata väritaustaa vastaan, ilmestyivät uudestaan ja taas hävisivät. Hän ei aluksi käsittänyt niistä mitään selvää, järjellistä, ei löytänyt Varpalan Juhon kohtalossa mitään selvää elämänjohtoa, ja sosialistinen kysymys sumensi taas kaiken täydelliseksi epäselviöksi.

Harhama mietti. Silloin hajotti enkeli Iiranto epäselvät sumut hajalle. Se ampui jousestansa taivaalle välähtävän "kalevan tulen". Sen tulen sävähdyksestä näki Harhama Jumalan ja enkeli Iiranto kuiskasi hänelle:

— "Tutki, eikö se ole *Hän*, jonka papit nukuttavat maailmankurjuuden tyytyväisyyden rapaan... *kerittäviksensä!*..."

Ja epäselvän sumun harmaiden haituvien välistä vilahteli silloin taas Harhamalle ikuinen tuli: Jumalan syllisyys.

— "Hänhän se on syyllinen... Hänen opeillansa on Varpalan Juho nukutettu kahle-orjaksi, huumattu sillä, kuin juoppo viinalla juoppouden himoon", — mutisi hän.

Ja silloin alkoi selvetä kaikki kirkkaudeksi, joka peitti maallisen kysymyksen valovaipallansa. Äskeisen sumun seasta nousi taas maailmankurjuus hänen eteensä suurena, jalona, nöyränä, vaatimattomana, kuin jalokivi, joka hohtaa puhtaalla valollansa loistavassa lasiromujoukossa.

— "Jumala! Sinä jumaluuden hyveillä verhottu maailmankurjuus!" — huudahti Harhama, kuin jalokiven löydettyänsä.

Ja kuumeisesti alkoi hän taas luoda teostansa, viimeistellen sen runo-aarteita, hioa sen säkeitä, veistellä uniansa valmiiksi kirjoitettaviksi. Hän koristeli maailmankurjuuden kalkilla jumaluuden hyveillä, kuin helmillä. Varpalan Juhon ja Rauhalan Timon kohotti hän mielessänsä sen vertauskuviksi. Hän antoi niiden nöyränä laskeutua elämän taakan alle. Tausta oli jo valmis. Nälkä- ja Hallasuon takalikoilla kohosivat ihmishengen Golgatat, kivikovina, kylminä, kylmiin sumuihin peittyneinä. Sudet luikkivat metsässä ja ympärillä vaanivat rääkkyvät ihmiskorvit, toiset niistä pappien mustiin kauhtanoihin puettuina. Harhama jakoi maailman kahtia: Toisella puolen hohtivat maailman rikkaudet ja kunnia... Jo astui maailmankurjuus niiden eteen ja ääni sanoi sille:

— "Nämä kaikki annan minä sinulle, jos..."

Ja köyhyys vastaa nöyränä:

— "Rikkautta ja kunniaa älä minulle anna, vaan anna ainoastaan jokapäiväinen leipäni!..."

Se hylkäsi rikkaudet ja kunnian ja helmet elämellisyyden jätteelle: ihmisturhamielisyydelle, ja koristi itsensä jumaluuden ikikirkkailla hyveillä. Se astui Golgatallensa karkaisemaan jumaluuden hyveitä kärsimyksien ahjossa.

Ja taas osotti käsi vähempää, ajatellen: ainakin se tuon haluaa. Se osotti huoletonta toimeentuloa. Se osotti sen oman kurjuuden, rinnan parempiosaiasten rikkauten kanssa, herättääksensä sillä maailmankurjuudessa himon. Mutta se kurjuus vastasi jumaluuden suurella tietoisuudella Routalan Timon sanoilla:

— "Onhan meillä kivimäki... ja onhan minulla uskollinen vaimo...
Mitä kaipaisin minä muuta?..."

Tai vastasi se Varpalan Marin sanoilla: "Onhan tuota ennenkin eletty..."

Niin oli maailmankurjuus taas koristanut itsensä jumaluuden himmenemättömällä helmellä: hyveellä. Se oli vapahtanut ihmishengen tomusta: nautinnonhimosta, koreilunhalusta.

Yö kului. Polku pujottelihe suota myöten sumun läpi. Alkoivat kangasmaat. Yhä kirkkaampana kohosi Harhaman teoksen runoissa maailmankurjuus jumaluutena. Kaikki hyveet hohtivat sen helminä. Jo joutuivat sen suuret ajat, sen pääsiäisviikot. Maailmankurjuus astui nöyränä ristiänsä kantamaan. Jumalallisen suurena nosti se hirsitaakan selkäänsä ja astui sen kanssa ylevänä maailman rikkauksien ja loiston halki omalle Golgatallensa. Suurena kantoi se taakkaansa, astui jumaluutena rikkauksien läpi, kirkonkellojen soidessa, hallitsijoiden kultavaltikkain välkkyessä ja loistavapukuisten pappien veisatessa ylistystä *väärälle* Jumalalle... Ja kun hienojen, jalokivissä loistavien naisten joukosta kuului säälin huudahdus, lausui kurjuus, se hirsitaakkaa kantava Jumala:

— "Älkää minua itkekö, vaan itkekää itseänne!... Minä olen elämän kovan koulun käynyt, enkä siis joudu hätään..."

Jo on kurjuus jumaluuden korkeimmalla temppelinharjalla, sen kunniapuussa: ristinpuussa. Valtaistuimet himmenevät sen puun loistossa ja paavien istuimet häviävät näkymättömiksi, kuten tähdet himmenevät auringon valosta. Kurjuus kituu Hallasuon takamaahan, tai Korpelan kivimäkeen ristiinnaulittuna. Sen päätä koristavat jumaluuden värit: harmaat hivukset, kuin orjantappuraseppele, jumaluuden kruunu, jonka rinnalla ovat muut kruunut romua. Ja kun tuska ristillä yltyy ja ajettuneesta rinnasta puhkeaa ääni: "Joka päivä on uusi koettelemus", — niin vastaa kurjuus jumalallisen tyynenä ja suurena:

— "Mutta joka päivä avautuvat myös uudet armolähteet!..." Tai vastaa se Varpalan tavoin: "Mennään syvemmälle metsään... sinne Hallasuon taakse! Siellä on lähdekin koivun juurella..."

Vuosituhannet kuluvat. Kuolema puhaltaa sukukunnan sukukunnan perästä tomuna avaruuteen. Väärät jumalat häviävät, niiden taivaat sortuvat, kirkot luhistuvat raunioiksi, mutta häviön keskellä nostaa maailmankurjuus päätänsä, kehittäen jumaluutta yhä korkeammaksi hyveeksi. Se loistaa kohta jumaluuden täysissä hyvehelmissä ja sen sepeleissä. Se hohtaa Jumalana sillä Golgatalla, jolle se on hirsikuorma selässä astunut, ja ihmiskunta kumartuu sen edessä ja rukoilee siltä niitä helmiä, jotka se on kirkastanut miljaardivuosia kestäneessä tuskien, kärsimyksien ja puutteen kiirastulessa himmenemättömiksi jalokiviksi.

Silloin on ihmiskunnan lopullinen joulujuhla: Jumala syntyy ihmisessä: ihmisessä herää jumaluus itsetietoiseksi...

Kesäyö huokui erämaan hiljaisuutta. Ei mikään hisahtanut, ei tirskahtanut. Limaiset sammakot vaanivat tiellä saalistansa äänettöminä lihapaloina. Harhaman mielikuvitus oli tavallista läikkyvämpi. Se välkehti, kuin kuun valoläpinä hieman liikahtelevalta vedenkalvolla. Varpalan Juhon ja Marin ja Rauhan tarina oli puhaltanut sen liikkeelle, ja äskeinen puhe oli laskeutunut siihen utuna ajelehtavana kuutamona. Hän istahti tienvierelle, korkealle mäelle, ja viimeisteli sitä runonuppua, josta oli puhkeava tavallisen ihmisen itsetietoinen jumaluus: oman hyveensä, oman itsensä varassa kulkeva olento, jommoisena jo oli tuikahtanut yli-ihminen Jeesus. Hän maalaili runoissa ihmishengen erilaiset yritykset siihen pyrkiessä. Runovaippoihin puettuina kulkivat teoksen runovirran mukana eri aikojen filosofit, mikä veneessä, mikä kuunpullealla purjehtien, mikä mitenkin. Kaikki he yrittivät jo irtautua ulkopuolella ihmistä olevasta persoonallisesta Jumalasta, mutta he kätkivät vielä Jumalan aineeseen, tai muuten kielsivät ihmisen jumaluuden. Toiset heistä asettivat jossain muodossa jumalaksi siveettömän, elottoman luonnonvoiman, jolta puuttui jumaluuden korkein avu ja tunnus: vapaa, ihmisen omasta itsestä lähtevä hyve.

Erämaa kehräsi hiljaisuutensa villalankoja... Yön kaikki tummat silmät kiiluivat. Harhaman runonuput

puhkesivat kukiksi. Ne puhkesivat öisistä unista mielikuvina. Hän oli jo joutunut esempio-ihmiseen. Siinä puhkesi itsetietoinen jumaluus jo vaistomaisena. Se puhkesi, kuin väri kukasta... päivä yöstä... kesä keväästä... Esempio-ihminen ei enää kulkenut lainahyveessä... Hän pukeutui omaansa, kuin perho väriinsä... lapsi kutreihinsa... tytön poski punaansa...

Harhama oli siten päässyt teoksessansa tavallisessa ihmisessä ilmenevään jumaluuteen, jonka tietoisuus on heräävä vaistomaisesta tietoisuudesta itsetietoiseksi tietoisuudeksi. Hän oli päässyt jumala-ihmisen lapsuuteen.

Sitä myöten oli teos valmis. Aurinko nosti jo punertavaa reunaansa taivaanrannan alta. Harhama oli ehtinyt maantielle. Kohta näkyi majatalon kaivonvintti. Hän meni taloon sisälle ja ryhtyi kirjoittamaan valmiiksi öisen jalkamatkansa jumalaluonnosta.

* * * * *

Mutta huuto: "Ylös torpparit!" kulki kulovalkeana ympäri Suomen salojen. Torpparit heräsivät sitä kuullessaan, kuin pahasta unesta. Metsätöilleistä, joista siihen asti oli astunut yhteiskunnan palvelukseen ainoastaan raaka työvoima, joka kulki viljelyksen eturintamassa ja maksoi jälkijoukoille raskasta veroa jokaisesta korvelta viljelykselle vallottamastansa peltotilkusta, niistä metsätöilleistä astui nyt esille uuden ajan joukko-ihminen, yhteiskunnallisen elämän uusi suuri tekijä. Se oli vuosisatoja pitkän kehityksen tuote, maanomistus-olojen välttämätön luomus. Siinä oli lapsen usko, sen rajaton luottamus uuden, sosialistisen yhteiskunnan erinomaisuuteen. Se ei useissa tapauksissa tuntenut sitä yhteiskuntaa, mutta ikävöi sinne vaistomaisesti, kuin lapsi mummolaan, jossa herkut odottavat pöydällä ja pehmeä vuode kamarissa.

— "Ylös torpparit!" — Se huuto kierteli yhä laajemmilla aloilla, yhä useammat heräsivät ja hieroivat silmiänsä, kuin uuden päivän armasta valoa katsellessa.

— "Ylös torpparit!" — Se huuto oli ehtinyt Riuttalan kartanoonkin. Sen sadat torpparit lakkasivat veroa maksamasta, kieltäytyivät raatamasta kartanon pelloilla. Karja tuli illalla kotia, vaan ei ollut lypsäjää. Lehmien utaret pakahtuivat ja pöhöttyivät, karja kärsi, vaan sääliä ei enää tunnettu.

— "Kuolkoon karja, kunhan *kansa* pelastuu!" — lausuivat torpparit.

Tuli leikkuaaika, vaan ei ollut leikkaajaa. Ruis karisi maahan, ohra katkesi, kaura painui lakoon, torppari oli työn puutteessa, vaan sirppiin hän ei tarttunut.

Oli ilta. Sadat torpparit olivat koolla. Heitä kehoitettiin alistumaan lain alle, maksamaan vero maasta. Joukon silmissä välähti viha ja kajahtivat mahtavan internatsionalen sanat:

"Maa meidän on ja olla pitää, eikä laiskain lurjusten."

Toiset vielä arkailivat, mutta joukko painoi niiden epäilyt alas, vei kaikki mukansa. Päivät kuluivat. Uusi yhteiskunta sarasti ihmisten silmissä, metsät täynnä hedelmiä. Nykyinen yhteiskunta nosti armottoman kätensä: Oikeuden palvelijat saapuivat. Torpparit karkotettiin tölleistä, joita he olivat miespolvet asuneet ja viljelleet. Viha leimahti silloin ilmipaloksi, yltyi, levisi, sai matkalla aina uutta ja uutta virikettä niissä sorrettujen joukoissa, joissa katkeruus oli niin kauvan kyttenyt. Kohta seisoi kansa kahtena vihollisleirinä.

* * * * *

Mustasiipinen kuoleman enkeli leijaili Viaporin päällä. Suuren Venäjän katkeroittuneet miehet olivat juoneet siemauksen vapauden viinamaljasta. He olivat juopuneet ja tahtoivat enemmän.

Kuoleman enkeli, joka leijaili Viaporin päällä, nosti maljansa näkyviin, täytti sen vapauden vaahtoavalla viinalla, tarjosi sitä ja lausui:

— "Tämän saatte minun kädestäni, jos otatte..."

Ja ne jotka olivat jo maistaneet vapauden viinan vaahtoa, tahtoivat sen ottaa. He olivat valmiit juoksemaan miekanterää myöten sitä maljaa sieppaamaan.

Elämä tarjosi parhaita antimiansa kuoleman mustasiipisen enkelin kädellä. Itse se hymyili ja katseli lahjaansa rauhallisena ja koristeli sitä... Se kietoi kuoleman enkelin kädessä vaahtoavan viinamaljan niihin runoliinoiniin, joita runoilijat olivat punoilleet vapauden kunniaksi. Se kultasi sen välkkyvällä hohteella, kuohutti sen vaahton korkealle, houkuttelevaksi ja huumaavaksi, ja heitti kuoleman enkelin hartioille sen runovaipan, jonka se oli runoilijoilla laulattanut.

Ja vapaudenjanoiset katselivat silloin kuoleman enkeliä, kuin sulhanen riisuutuvaa morsiantansa. He

olivat valmiit hinnalla millä hyvänsä ottamaan sen kädestä vapauden viinamaljan.

Elämän suuret viulut soivat. Viaporin tykit oksensivat tulta.
Elämä leikki suurta leikkiänsä: se ahmi itseänsä, kitana kuolema.
Vapaudenjanoiset kosivat kuoleman enkeliä kilpaa...

Tykit jyrisivät... Pommit viskautuivat kaarteitansa kulkien sotalaivoja tavoittelemaan... Ne syöksyivät korkeudesta meren aaltoihin... löivät suunnattomia vesisuihkuja ilmaan... räjähtelivät... sylkivät merestä tuli- ja savuroihuja... Toiset pommit viskautuivat laivojen tykkien kidoista linnoitusta kohti... pamahtelivat... räjähtelivät... levittivät turmaa ja kuolemaa... Veri vuoti... haavotetut vaikeroivat... elämä leikki ihmisillä... pannen ihmiset leikkimään elämällä... Se ostatutti ihmisillä vapautta itseltänsä... Se ostatutti sitä kuoleman enkelin kädestä...

Kamala elämän leikki jatkui... Kuoleman mustasiipinen enkeli kohosi korkeammalle... Kaikkivaltias elämä hallitsi ja käskei, itse johonkin paenneena... Äkkiä nousi tuliroihu ilmaan, tavoitellen pilviä... Siitä puhkesi musta savukukka... Kuului hirveä pamahdus... Kaikki vapisi... Helsingin rakennukset tärisivät... Elämä oli nielaissut ruutikellarin niiltä, joille se vapautta tarjoili... Se nielaisi sen tulena ja savuna... Se jätti jällelle ainoastaan kivien sirut ja kasan mäsäksi silvottua ihmislihaa...

Elämän ja kuoleman komea ilotulitus oli lopussa.

Isänmaan uhritulet paloivat katkerina. Niiden liekinpäässä heloitti isänmaanrakkauden kukka, mutta siitä kukasta tuoksusi viha...
Helsinki katseli komeaa kuoleman leikkiä, jota elämä leikki Viaporissa. Vapauden viinamaljasta tipahteli huumaavia pisaroita. Ihmiset juopuivat. Kuoleman enkelin runovaippa heilahteli kiehtovana.

Torilla seisoi Hornan luolan joukko-ihmisiä toisen joukko-ihmisen vastassa. Molempien käsissä kukkivat vihankukat... Niiden kukkien tuoksu huumasi... päihdytti... kiihotti... Ihmiset eivät tienneet, miksi he toista joukko-ihmistä vihasivat... He eivät myös tajunneet, miksi he omaa joukko-ihmistänsä rakastivat... Heidän tunteensa olivat syöpyneet heihin isänmaanrakkauden kauneista uhritulista... Vihan kukat tuoksuvat jo aivan kuin veri pedon sieramien edessä... Aseet pamahtivat ja joukko miehiä vaipui kuolleina torille...

Pari tuntia kului... Torilla oli veri sekottunut tomuun... Kuolleet oli kannettu pois... Liike kulki latuansa... Elämä oli lakaissut jälkensä.

* * * * *

Mutta torilta vuotaneesta verestä oli elämä imenyt uutta voimaa. Siitä sikisivät elämän suolissa uudet lapamadot: vihan ja katkeruuden mustat kyykäärmeet. Ne sikisivät koko kansan elimistössä. Hornan luolan joukko-ihminen imi niiden käärmeiden nisistä voimaa. Sen joukko kasvoi. Sen huuto kuului jo pauhuna. Sen tunteet levisivät kurjien joukkoihin, kuin tuli kuivaan kuloon. Ukkosena kierteli huuto:

— "Ylös te, jotka väännätte raskaan työn vuorenpainoisia myllynkiviä!... Ylös torpparit!..."

Sille, vihana vyöryvälle, katkeruutta suitsuavalle pohjalle ryhdyttiin luomaan uutta Suomea. Elämä oli itse valmistanut ja laskenut oman peruskivensä.

Varpalan Juho oli yksi niitä lukemattomia, johon Riuttalan tulipalon kipinät olivat sattuneet, kuin kuivaan katajaan. Hänkin 'nousi', nousi kaikin voimin sortoa vastaan, kuten ennen oli noussut korpea vastaan. Turhaan odotettiin häntä enää talossa päivätöihin, turhaan kutsuttiin häntä niihin.

— "Maa on meidän", — vastasi Juho.

Mutta Mari oli vaiti. Hän ei ymmärtänyt nyt miestänsä.

Syksy joutui. Talvi vilkutti sen takaa kylmiä lumiselkiänsä. Harhama kulki taas Varpalan torpan ohi. Sen pihamaalla hääräili oikeudenpalvelijoita: Juhoa häädettiin torpastansa...

Ovi avautui, perhe alkoi lappautua ulos. Ensimmäisenä tuli Rauha, itkevät kaksoset sylissä, sitten toiset lapset. Jo tuli Mari, hätäntyneenä, hämmästyneenä, riutuva palmikko niskassa, kyynel poskella. Viimeisenä astui ulos Juho itse, synkkänä, äänettömänä, ryppyiset kasvot harmaina. Palsami kannettiin ulos akkunalta, kätkyt ja pöytäpahanen samaten. Oikeudenpalvelijat asettivat tangot tuvan nurkan alle. Kuului rasahdus ja hökkeli kaatui kumoon.

Yhteiskunta oli noussut kumoajaansa vastaan, kysymättä, oliko kumoaja oikeassa, vai eikö.

Juho istui kivellä, tukka harmaana ja märkänä kylmästä vihasateesta. Rauhan kaksoset parkuivat,

toiset lapset itkivät, varis räähkyi. Mari lähestyi Juhoa, istahti hänen viereensä ja lausui:

— "Juho-rukka! Älä sure!... Onhan meillä vielä Jumala turvana... Hän on ennenkin auttanut."

Mutta Juho oli toinen, kuin ennen. Hän puri hammasta ja lausui jyrkästi:

— "Jumala!... Helvettiin tästä moiset Jumalat!... rikkaiden Kätyrit!... Menköön rikkaiden ruotilaiseksi!... Jo Sillekin olemme kylliksi vaivais-apua maksaneet..."

Mari lyyhistyti kokoon kivellensä. Syvyys tuntui avautuvan hänen allansa, kun Juho oli temmannut pois sen ainaisen Peruskiven, jolla hän oli pysytellyt. Rintalapset yhä yltyen itkivät, toiset seisoivat sanattomina. Juho oikaisi itsensä. Hänen ainoana omaisuutenansa oli taas hartiankumara ja edessä oli elämän kivikova. Synkkänä katsoi hän syksyiseen korpeen ja mutisi:

— "Jumalat ja isänmaat!... Pirut!... Riistäjät jakavat isänmaan rajaviivoilla kurjat eri joukoiksi ja pidättävät niillä riistettäviänsä kurissa, yhdellä toista... Molemmat ne ovat rikkaiden käytyrejä: olemattomat Jumalat ja isänmaat..."

Hänen sanansa olivat kuin ilmassa kulkevaa kulkutautia, joka tarttui hänen joukkoonsa. Isänmaa alkoi niiden silmissä karistaa koristuksiansa, runopukujansa: Sen hartioilta putosivat revontuliset vaipat, järivistä katosivat päiväkuvahelmet ja riippuvat taivaan ontelot, joita myöten kuun kuvat ennen kieriksivät. Sen kulmilta katosivat ihanat vesikaaret ja kukat. Se muuttui rumaksi, harmaaksi, lokaisilla teillä, rapakoilla ja syksyisillä sammalsoilla peitettyksi ilkeäksi emintimäksi, joka piinasi heitä ja lellitteli rikkaita. Vihan kulovalkea yltyi silloin, levisi kaikkiin soppiin ja pursusi joka töllistä. Sillä pohjalla ryhdyttiin rakentamaan sitä tulevaisuuden Suomea, jonka hoivissa piti onnen viljan kypsyä, suomalaisen kansallishengen kukka-nupusta puheta ihanimmat kukat, kauneimmat ihmishengen helmet ja sen laulun saada ennustettu korkein kaiku...

Harhama seiso i sanatonna Varpalan torpan veräjällä. Hänen jokainen solunsa värisi. Hän tiesi, että Varpalan torpan isäntä kuului siihen puolueeseen, jonka asiaa hän ajoi. Ja toisella puolen, häntä vastassa, seiso avuttomana, hätääntyneenä, repaleisena ja asunnostaan hädettynä se maailmankurjuus, jonka edessä hän oli niin hartaasti polvistunut ja jota hän parast'aikaa värjäili teoksessansa jumaluuden puhtailla väreillä, kohottaen sitä Jumalaksi...

Vihmasade alkoi tiuhkua harmaalta taivaalta, kaikki peittyi tuhanharmaaseen, lapset parkuivat, Mari ja Rauha itkivät ja ylhäällä huuteli pois lentävä kurkiparvi haikeaa riu'untaansa, joka sekaantui rintalapsien itkuun, ja hajotetun torpan ylitse lentää kahnuutti vanha varis, riiputtaen nokassaan kalan totkuja...

Kylmä, vihmasateinen syyspäivä alkoi pimetä. Sumu sakeni. Elämä näytti hautausmaan ammottavalta veräjältä. Harhama istui tienvierellä puolilahon kannon päässä ja mietti elämän sumuista kysymystä ja omien polkujensa sotkeutumaa. Ja kun hän huomasi sotkeutuvansa omien polkujensa verkonsilmiin, hätäytyi hän teoksensa puolesta ja alkoi kuumeisesti etsiä sen pelastusta, sillä koko elämä riippui siitä.

Mutta sumuisessa iltahämärässä pimeni hänen vierellensä varjo. Se oli Iiranto, joka seiso siinä, ruumiina sakea sumu. Se hyväili hänen ihoansa jumaluuden hengähdyksellä, hiipoi hänen kaulaansa sumu-käsillänsä ja kirkasti hänelle sen helmen, joka odottaa hänen poimintaansa elämän sekasorron keskellä. Se puhui ja kuiskaili Harhaman povessa:

— "Miksi hätäännyt?... Eikö Varpala ole riuhtaissut itseänsä irti Jumalakuvituksesta?... Eikö hän ole nyt lähempänä *oikeaa* jumalaa: *ihmistä*... itseänsä?..."

Se oli Harhamalle kirkas tähti, joka välähti elämän harmaaseen usvaan. Iiranto jatkoi:

— "Eikö hänessä kehity *jumaluus*?... Eikö hänessä isänmaanrakkaus laajene jo *kaikkien kansojen* rakkaudeksi ja sitten *kaikkeuden* rakkaudeksi?... Eihän *oikea* jumaluus voi rakastaa *ainoastaan* osaa, kaikkeuden hitua... Eikö Jumalan pidä hallita ja rakastaa *koko kaikkeutta*?..."

Ja hänelle tuikahti silloin elämän yöpimeydestä kirkas salama, joka valaisi kaikki. Kaikki näytti sittenkin palvelevan hänen jumalansa voittoa... Varpalan Juhon oli hän nähnyt riuhtautuvan 'kuvitellusta' Jumalasta irti. Se oli Harhamasta oire, joka ilmoitti, että maailmankurjuus herää jumaluutensa tietoisuuteen. Se oli suuri askel.

Hän näki muitakin kirkkaita tähtiä: Isänmaanrakkaus oli häviämässä. Ihmisessä piilevä jumaluus alkoi jo rakastaa *kaikkia* kansoja... kaikkia maita...

Jumalalla ei voi olla muuta isänmaata, kuin kaikkeus...

Syys-ilta pimeni. Harhama lämmitteli löytämiensä tulien hohteessa. Hänen mielikuvituksensa lenteli

avaruuden äärillä jumaluuden kehityksen kanssa karkeloiden. Maan kansojen rakkaudesta laajenee ihmisessä kehittyvän jumaluuden rakkaus koko maailman rakkaudeksi. Eri maailmoissa asuvat ihmisjumalat pääsevät ijankaikkisuuden kaukaisimpina jaksoina toistensa yhteyteen ja rakastavat kaikki toisiansa yhtenä samana jumaluutena. Niin laajeni jumaluuden rakkaus kodin rakkaudesta isänmaanrakkaudeksi, sitten maan kaikkien kansojen rakkaudeksi, koko maailman rakkaudeksi ja lopuksi kaikkeuden rakkaudeksi...

Sade tiheni. Syys-yön mustat silmät ummistuivat ja Harhaman ympärille painautui yön pilkkopimeys.

* * * * *

Valhemala on kaunis, pyöreä, puolikupera asumus. Sen seinät ja katon muodostaa kirkas kuunkupera. Kuunkupertuman sisäpinnalla kiiluvat hopeanheleät tähdet sinne tänne siroteltuina... Koko Valhemala ui niiden valossa.

Valhemalan pohjalla kiertää veripunainen virta... Se kiemurtelee kauniina käärmekiemurana. Virran pinnalla päilyvät lumivalkeat lumpeet... Lumpeiden lomissa uiskentelee tuhat mustaa käärmettä, siellä täällä luikahdellen... Uituansa aikansa vedessä, vetäytyvät ne valkolumpeille levähtämään...

Tuhat mustaa kukkapuuta kasvaa Valhemalassa, ympäriinsä asetettuina... Ne ovat pienen pihlajan kokoisia... siron pensaun muotoisia... hoikkia... latvaansa suippenevia... Niiden lehdet ovat miltei mustia... kukat kokonaan mustia... ne ovat mustemmat mustinta syttää... Ne näyttävät koreilta kuoleman kukilta... Kutakin kukkapuuta hoitaa pikkuinen enkeli, jonka tukka on lumivalkea.

Jokaisessa mustassa kukkapuussa istuu ainakin kymmenen veripunaista ilva-lintua, toiset kynien itseänsä, toiset ihailien sulkiansa, kolmannet katsellen käärmeiden kaunista kiemurtelua Valhemalan veripunaisen virran pinnalla. Kaikki on somaa ja siroa.

Keskellä Valhemalaa on ruusunnupun muotoinen lumivalkea elollinen alttari. Se on juorualttari... Siitä tuoksuaa valhe ja panettelu, kuin konsanaan kukasta tuoksu... Se tuoksu ei koskaan lopu, koska alttari on elollinen, kuten ainakin oikea kukka.

Juurualttarilla seisoo Perkeleen Urmento-enkeli... Hän on valheen, juorun ja panettelun aina synnyttävä äiti... Juorualttarikukan tuoksu on hänelle sama, kuin lemmen-antimet emolle... Hän nauttii sitä yöt ja päivät... kuhertelee alttarissa, kuin perho kukassa... nainen miehensä syleilyissä... emo oman lintunsa keralla... emi heteensä suuteloissa... Siksi sikiää hänessä ijäti valhe... juoru... panettelu ja pahain sanomain saattaminen... Näkyy jo hänen kauneista kasvoistansa, että hän on valheesta raskas... Se näkyy hänen uhkuvista rinnoistansa... lanteistansa... koko hänen olemuksestansa... Hänen silmänsä sanovat, että hän tahtoisikin aina ja enemmän alttarinsa antimia, kuten himoihinsa riutunut nainen...

Hänen oikealla olkapäällänsä istuu aina veripunainen ilva-lintu... Kädessä on hänellä kaunis kultainen omena...

Tuontuostakin synnyttää Urmento uuden sikiön: Hän puhalttaa suustansa kauniin kuplan... Se kupla on valheen henkeä... juorua... panettelu... Se on väärän sanoman saattamisen siementä...

Heti kun hän on kuplan suustansa puhaltanut, kohoaa olalta veripunainen ilva-lintu, ottaa kuplan sievästi nokkaansa ja vie sen maailmaan, jossa se haihtuu sumuksi ihmisten hengitettäväksi, niiden nautittavaksi. Siitä kuplasta sikiää ihmisessä valhe ja juoru ja panettelu... Kun kupla on kaunis, tavoittelevat sitä naiset miehien edellä, sillä he etsivät aina helyjä, kuin perho kukanväriä... Siksi on heidän kielensä kepeä, kepeämpi miesten kieltä, eikä siksi, että on hiukkasen pienempi sitä...

Kun yksi ilva-lintu on lähtenyt Urmennon olalta, lentää sille mustista kukista oitis toinen uutta kuplaa odottamaan... Siksi istuu veripunainen ilva-lintu aina Urmennon oikealla olalla...

Virran vesi punertui... Käärmeet pysäyttivät kiemurtelunsa... Tähtien hopeanheleä valo helähti hopeaisemmaksi ja valovärin värähdyksestä ilmestyi Perkele Valhemalaan, kaikki pääenkelit muassansa... Pikkuiset enkelit, jotka hoitavat mustia kukkapuita, laskeutuivat hänen eteensä polvillensa... Mustat käärmeet nousivat lumivalkeille lumpeille, asettuen niille kiemuroiksipa veripunaiset ilva-linnut kääntyivät kaikki päin Perkeleeseen. Perkele puhui Urmennolle:

— "Sinä hoidat hyvin tehtäväsi... Ihmiset puhuvat jo enemmän valetta kuin totta..."

— "Se on sinun ansiosi... Sinä olet lahjottanut minulle alttarisi, jakamaan minulle lempeänsä... Minun nautintoni on loppumaton", — vastasi Urmento.

Perkele kääntyi kaikkien edessänsä polvistuvien enkeliensä puoleen ja selitti heille:

— "Panettelu on minun aseeni... Sillä isken minä ihmissydämessä Jehovan kantapäähän... Se jakaa

ihmiset kahtia: Se jakaa ne toinen toisensa panettelijoihin ja paneteltaviin... Se valmistaa heidän kättänsä Kainin iskuun..."

— "Ihmisten kieli on Jehovan luoma... Hän on takonut siitä terävän hampaan *sinun* suuhusi... Hän takoo kaikki *sinun* aseiksesi", — tarttui puheeseen Piru. Perkele jatkoi:

— "Sen Hän on tekevä. Kultra ja nainen ja kaikki on minun aseeni jakava ihmiset kahtia ja nostava toisen osan toistansa vastaan... Jehova on sortuva Itsensä tekemään tutkaimeen... Hän on kaikki luonut minun hampaikseni..."

— "Muuksi Hän on ne aikonut, mutta sinä käännät kaikki omiksi hampaiksesi", — oikaisivat pääenkelit.

Perkele käveli istuimellansa ylpeänä edestakaisin, pysähtyi sitten ryhdikkääksi ja jatkoi:

— "Jokainen pikku juoru tekee hyvää palvelijalleni Harhamalle. Se on hänessä kuin hiiva, joka nostaa hänessä vihaa Jehovaa vastaan... Se on kuin punainen vaate hänelle... Sinä, Urmento, katso, että hän saa sitä sopivalla ajalla aina tarpeellisen määrän!..."

— "Sinun käskyjesi täyttäminen on minun iloni... Jokaisella ihmiskielellä on pyöriksivä minun kaunis, kepeä kuplani", — vakuutti Urmento. Perkele teki kuvaavan liikkeen ja lausui:

— "Ja ihmiset nauttivat sinun kuplistasi, kuten sinä minun alttarini tuoksusta... Jokaisen naisen suussa heiluu kielenä minun kaunis pirunhampaani... Miesten kieli on vielä hiukan tylsempi..."

— "Mutta se on sitä voimakkaampi. Sen pisto tuntuu kipeämpänä", — huomautti Piru. Perkele lopetti järkeilynsä:

— "Harhama on oikealla tiellä: Hän pitää Jehovan kieltämää 'rakkauttansa' jo *hyveenä* ja jotka häntä siitä muistuttavat, niitä pitää hän *panettelijoina*... Min kirkastuu minun asiani oikeus maailmassa..."

Enkelit riemastuivat ja veisasivat Perkeleen ylistystä:

"Kaikki eksyneet sä haastat luoksesi. Sä rikki raastat vallan Jehovan, sen kavalan. Hampaanasi ihmiskieli aina heiluu. Ihmismieli sillä käden miekkaan nostaa, käsi kielen juurut kostaa, Jehovan kantapäähän lyöden, Häältä vallan loppuun syöden."

Valhemalan kaikki valot värähtivät. Perkele säteili niiden värähdyksien kirkkaudessa hohdevaippojen hulmahdella hänen majesteettillisilla hartioillansa ja välkkyvän valtikan seuratessa hänen kättänsä, hänen sitä käsin pitelemättänsä. Kauniit tuliset käärmeet kiemurtelivat hänen päänsä ympärillä, muodostellen elävän, muotoansa alati muuttelevan tulihohteisen kruunun. Voiman ja vallan sauhu leijaili hänen päällensä siivekkäänä enkelinä ja hän itse hohti ylpeyttä ja jumaluuttansa. Kaukaisuuden seinistä palaavan kaiun säestämänä lopetti hän:

— "Palvelijani Iiranto johdattaa Harhaman oikealle tielle... Hän on paljastava hänelle Jehovan vääryyden ja houkutteleva hänet pois siitä Petturista... Ja mikä on Hänestä irti, se on *minun* omani, sillä kolmatta *ei ole*..."

Enkelien suuri lauma veisasi hänen ylistystänsä:

"Sinun kukkanuppunasi äärettömyys kukoistaa. Valtasi ja kunniasi kaikkeudesta puhkeaa. Äärettömyyteen et mahdu, samalla kun pienin rahtu kyllyksi suo tilaa sulle, ainoalle kruunatulle, korkealle Jumalalle. Ääri yksin puuttuu vaan sulta, herra taivaan, maan."

Laulu loppui. Kaiku nosti Perkeleen siivillensä ja kantoi häntä ajatuksen nopeudella äärettömyyden halki.

Kun mies kumarsi jalkapuuta.

Elämä on ainaista turhasta taistelemista, josta on haavat ainoana voittona...

Pimeän hapset häilyivät ilmassa. Syyssade pieksi maita:

Oli sysimusta syys-ilta. Luonnon voimat riehuivat sakeassa pimeydessä pelottavina, kuin kalman toukat pimeässä, mätänevässä pääkallossa.

Kylmä roimasade valui rankkana tohinana pilkkopimeästä korkeudesta. Myrsky ulvoi. Korpi kohisi ja

kaikki kiilui mustana, kuin korpin silmä.

Ja yhä pimeni ja yhä sakeni rankkasade. Myrsky vyörytteli mustia vesivaippoja. Kuin avatusta kidasta valui niistä vesi liejuiseen maahan. Metsä ryski rajusään kynsissä ja purot syöksyivät, kuin kauhun lyömät käärmeet uomiansa pitkin, luikerrellen halki pimeiden korpien, etsien synkkien rotkojen pohjilta tietänsä.

Suomen syys-yö oli noussut mustille siivillensä ja leijaili nyt pimeytensä korkeimman kantaman rajoilla...

Pimeyden halki kulki Harhama metsäseudun tietä. Luonnon suuri leikki sekaantui hänen ajatustyöhönsä, jumaluuden luomiseen, jota hän lappoi itsestään joka hetki, ajatellen matkalla, kirjoittaen levätessään, nähden yöllä siitä unia.

* * * * *

Niinä aikoina luotiin uutta Suomea entistä raivoisammin Pohjolan perillä. Uudet ajatukset pohjautuivat. Uudet tekijät astuivat elämän ohjaksiin. Vanha särkyi vaahdoksi ja uusi syntyi sen sijalle. Eri puolueet olivat laatineet ohjelmansa. Puhujat selittivät niitä kuumeen tapaisella innolla etäisimmissäkin sopukoissa, kootakseen niille kannattajia. Joukko-ihmiset ryhmittäytyivät puolueittain. Kukaan ei jäänyt yksin. Koko Suomi kiehui muurahaispesänä. Joukko-ihminen kokosi jäseniänsä.

Eräässä korpikylässä oli vanha, avara puolipimeä pirtti ja eteinen pakaten täynnä talonpoikaisväkeä, naisia ja miehiä. Pieni, savuava lamppu valaisi ainoastaan etumaisten harmaita kasvoja. Muut peittyivät tupakansavuun ja pimeyteen, niin että ainoastaan silmät paloivat sen seasta. Eteiseen, jossa ei ollut sulettavaa ovea, purskusi joskus vimmastunut myrsky sateen sekottamana ja vyörytteli savupilviä tuvan ovesta sisälle. Tuvan perällä, pitkän pöydän takana piti Harhama vaalipuhettaan. Heikolla, hiukan väsyneellä äänellä, selitti hän pitkältä puolueensa yhteiskunnallista ohjelmaa. Joskus poikkesi hän kuivasta aineesta, tempasi kuulijat mukaansa jollain kansanomaisella sukkeluudella, jotka hänestä lähtivät luonnollisina, omaperäisinä ja joita hän omasta mielestään hallitsi, miten vaan tahtoi. Tuon tuostakin keskeyttivät hänen selitystensä omiensa hyväksymishuudot, tai toisten vihainen murina, joihin sekaantui ulkona raivoavan tuulen ulvonta.

Kaksi tuntia olivat joukko-ihmiset kuunnelleet häntä, virittyneet kukin omaksi viuluksensa, odottaneet aikaansa, kiihtyneet. Ei yksikään näyttänyt vielä väsyneeltä. Joukkotunne veti heitä aina uuteen vireeseen. Harhama itse pysähtyi hetkeksi levähtämään ja ajatteli uuden asian johtoa, kun yksi kuulijoista, vanha, jäykkä raataja Tuomisto pyysi saada sanoa muutaman sanan.

— "Tietysti! Olkaa hyvä!" — vastasi Harhama. Mies alkoi puhua hitaasti ja koruttomasti:

— "Puhuja on tässä sanonut paljon hyvää ja minä yhdyn siinä häneen. Mutta jänikset turvautuvat tavallisesti kypälään, ne kun eivät muulla voi puolustautua, ja minusta tuntuu, kuin olisi puhujallakin jotain, jota puolustaessa hänen täytyy käyttää jäniksen kypäliä."

Vihan ja katkeruuden tulikielekkeet alkoivat leimahdella. Vanha riita raivosi katkerampana, kuin koskaan ennen. Koko Suomi oli sen kaskitulena.

— "Kun puhutte suorin sanoin, niin minä yhtä suorasti vastaan", — tarttui Harhama.

Kuulijoiden mielet jännittyivät. Tuomisto jatkoi:

— "Minä tarkoitan sitä valtiollista kysymystä. Minusta tuntuu, että Te olette vanhan Tarvaan miehiä."

— "Entäs sitten?" — keskeytti Harhama, joka kääpertyi oitis omaksi joukko-ihmiseksensä.

— "Minä vaan tahdon huomauttaa, että sen joukon jälet haisevat. Olisi ne puhdistettava, ennen kun tulette kansalta taas luottamusta pyytämään, mutta Te peitätte ne jälet jäniksen kypälällä... vaikenette koko asiasta", — vastasi Tuomisto, jäykkä mies.

— "Hyvä!" — kuului joku ääni ovipuolelta. Toisaalta kuului murinaa. Väki jakautui kahdeksi joukoksi. Joukko-ihminen astui jo näkyviin. Pimeässä pirtissä oli kaksi tai kolme ajatusta, joita väki ajatteli, kuin käskystä. Harhama yltyi loukkaavista sanoista, unohti kaiken epäilyn, kumpi niistä oli oikeassa, ja alkoi torjua syytöstä aivan kuin vakaumuksella ja innolla. Hän puhui tyynesti, mutta varmallalla ja jyrkällä äänenpainolla:

— "Te voitte minua syyttää siitä, että en ole vielä ehtinyt koskea siihen asiaan, mutta jos kuka luulee olevansa oikeutettu puhumaan tarvaalaisten haisevista jäljistä, hän heittäköön rapansa minuun. Meidän joukko kyllä vastaa kulkemansa tien puhtaudesta..."

— "Hyvä!" — kuuluu väkijoukosta.

— "Suuria sanoja!" — kuului huomautus toisaalta.

— "Tekojen mukaisia", — lisäsi Harhama yltyneenä, mutta ulkonaisesti tyynenä.

— "Oikein!... Hyvä!" — vahvistivat tarvaalaiset.

Ja sitten alkoivat taas arvettumat aueta ja viha ja katkeruus pursuta mielistä. Loukatut puolustivat kunniaansa pedon innolla. Kaikki vihanviulut virisivät. Ritalaiset näkivät maansa taas tarvaalaiskummituksen käsiin joutumaisillansa ja riensivät sitä pelastamaan kuin äiti parastansa. Tarvaalaiset kuvastuivat heille taas joksikin kirkonhöpäisijöiksi, he tarvaalaisille kunnianttomiksi herjaajiksi. Hyvä- ja alashuudot sekaantuivat myrskyn ulinaan ja sateen tohinaan.

— "Pettureita!... Isänmaan häpäisijöitä!" — kuului tarvaalaisten vastustajain joukosta.

— "Viikin Roolandin häntiä!" — kohisi vastaus.

— "Mitenhän olisi käynyt, jos kaikki olisivat seuranneet tarvaalaisten esimerkkiä ja sanoneet: harashoo!" — kysyivät yhdet. Harhama yritti puhua.

— "Ja miten olisi käynyt, jos kaikki olisivat viskanneet talon avaimet vieraille ja itse..."

— "Livistäneet jäniksen kápälät alla kápälämäkeen... Tai oikeastaan pistäneet päänsä kunniaseppeleeseen, kuin jänis pehkoon", — tarttui joku jatkamaan Harhaman puhetta.

Syntyi hiljaisuus. Kukaan ei osannut vastata. Joukko-ihmiset seisoivat toisiansa vastassa, kuin kaksi terävää hammasta. Viimein lausuu ritalainen Tuomisto:

— "Parempi pistää päänsä kunniaseppeleeseen kuin leipäkannikkaan... myöä maansa ja kunniansa virkarokasta..."

— "Kuka on sitä tehnyt?" — tarttui Harhama.

— "Nimet esille!" — komensi joukko.

— "Hyvä... hyvä!" — kuuluu perempää.

— "Kuka on virkoja onkinut?... Tarvasko?... Vaarnan Ristoko?... Ruonan Karhuko?" — vaatii joukko edelleen. Kaikki hehkuivat taas hiilinä. Väliin taas mykistyivät kielet ja katkeruus hautautui mieliin...

Mutta se hautautui ainoastansa hetkeksi, vetäytyi, kuin käärme kyttyrään, sujahtaaksensa siitä uuteen pistoon, puraistaksensa entistä kipeämmin. Syntyi hiljaisuus. Sade pieksi seiniä. Myrsky ulisi ja paiskoi ovia ja repi sysimustaa pimeyttä. Väki seiso i vastatusten, kuin kaksi tiikeriparvea. Viimein suhahti taas pisto:

— "Niin! Ne teidän miehet käyttivät aseenaan selkärankaansa...
Taivuttelivat sitä."

— "Ja teidän miehet jäniksen passia... ja suutansa. Niitäkin nurkan takaa", — keskeytti eräs tarvaalaisista naisista.

Taas oli väki vaiti. Joukko-ihmisen mieli oli synkkä, kuin ulkona kuohuva syys-yö. Jokaisen povessa vaani katkeruus kyttyrään vetäytyneenä mustana käärmeenä. Se kiemurteli... sähisi... väijyi toisen joukko-ihmisen paljasta kantapäätä ja jäyti kantajan omaa povea. Matala tupa oli sakeana tupakan savua. Vihaiset silmäykset välähtelivät savun seasta, kuin kylmät sisiliskot, ja häilähtelevät savupilvet hulmahtelivat niiden seassa, kuin saaliinsa ympärillä kieppuvat käärmeet. Sadekuurot löivät joskus seiniä, kuin suunnattomat vesikimput, ja roimasade ja myrsky vimmeltivät entistä hurjempina.

— "Kyllä tämä on viimeistä aikaa... Kehnoko lienee ihmiset riivannutkin!" — keskeytti vihdo in eräs vanhus äänettömyyden. Toinen harmaapää, Ville Takala, jatkoi:

— "No, on aikaa... On. Sotivat pahuukset suullansa... Huudettiin ensin ja hölötettiin ryssä ja ryssä, kuin pahat ryssät tshuhnaa, minkä suusta lähti, ikäänkuin se siitä kápertyisi... Liattiinhan niillä vaan oma suu. Ja nyt käytetään suuta omia vastaan, kuin paha akka riehtilää..."

— "Hospodiakos sitä olisi pitänyt ryssälle pomiloida... Renikkaa taitaa Takalakin onkia?" — keskeytti Tuomisto myrkyllisestä Takala oikaisi itsensä ja vastasi:

— "No kyllä sitä siivottomassa suussa latinkia riittää... Minä en ole renikka-avannolla koskaan ongella istunut. Min' oon kuokka kädessä jo kuusikymmentä vuotta tapellut, mutta en ole myös koskaan sinun

tavallasi suullani ryssää pommittanut... Jerikon muurit kyllä kukistuivat pasuunan soitosta, mutta minä luulen, että nyt on toinen aika. Ei, poikasi! Mies ei koskaan taistele ravalla, sillä se ryvettää omat kädet..."

Ja yhä vihaisempina kyyristelivät käärmeet povissa, yhä katkerammiksi tulivat niiden pistot. Hyvähuudot ilmottivat, mistä pisto oli tullut, murina tai alashuuto, kumman joukon kantapähän se oli sattunut. Myrsky säesti niitä ulinallansa ja saderaipat pieksivät seinä entistä vihaisempina.

Niin luotiin uutta Suomea. Jokaikinen päivä uudistui sama Harhaman matkoilla. Jokaikinen päivä kertautui sama yhtä aikaa sadoissa ja tuhansissa paikoissa ympäri Suomen. Kaikki kiehui ja kävi. Kansan elämään oli päässyt uuden ajan käyte.

* * * * *

Yö lähenteli jo puoliyötä. Kinailu oli lakannut. Vihanviulut olivat soittaneet kaikki säveleensä. Tarvaalaiset ryhtyivät perustamaan valtiollista järjestöä. Mutta silloin nousi kolmas joukko-ihminen, sosialistinen joukko ja alkoi uusi melu, uudet riidat. Roteva työmies, Antti Jurva, rykäisi pari kertaa ja alkoi puhua:

— "Perustakaa vaan seurojanne, susi niistä kumminkin tulee!"

Joukko vaiken. Se näki tutun haamun nostavan punaista lippuansa.

— "Mitä se Jurva siellä mökisee", — keskeytti joku.

— "Sitä vaan, että susi siitä seurasta tulee", — vastasi Jurva viisaan näköisenä.

— "Ka, sehän se on tarkoituskin, että tulisi sitkeähenkinen, kuin susi", — tarttui joku tarvaalainen.

— "Kyllähän se eläisi, jos ei *kansa* kurkusta kuristaisi, mutta nyt se onkin kansa, joka sanoo minne päin sen suden pitää häntäänsä heiluttaa ja mitä virttä sen pitää ulvoa", — jatkoi Jurva.

— "Kansa!... Lempo!... Mikähän kansa sinäkin olet!" — kuului toisaalta.

Ja taas seiso. kaksi joukko-ihmistä vastatusten. Miele. alkavat käärmeinä kiemurrella uuden asian ympärillä. Sosialisti-ihminen nosti päätänsä vaistomaisen itsetietoisena, kuin mies nuorukaisessa, joka on päässyt miehen pukimiin. Jurva jatkoi:

— "Kiistelevät porvarit siitä, kuka heistä maan pelasti. Ei kumpikaan. Molemmat lipoivat kieltänsä ruunun rokkakattilan ääressä, kunnes köyhälistö pani pyörät seisomaan."

— "Sinäkö sen sitten pelastit?" — keskeyttivät useat. "Kuka sen sitten pelasti?... Kuka?..."

— "Köyhälistö sen pelasti", — yritti Jurva.

— "Köyhälistö... Ja millä?" — katkaisi vanha Takala.

— "Milläkö. Stopilla. Lakko se oli, joka pani oikeat viulut vinkumaan", — vastasi Jurva puoli rehennellen.

— "Oikein!" — huusivat hänen miehensä. Harmaapä. Takalan Ville kiivastui. Hän nousi sosialismia, kuin punaista peikkaa vastaan. Hän puhui:

— "Lakko!... Vai lakko! Kenenkähän luulet säikähtävän siitä, että kansa lakkaa työtä tekemästä. Venäläisenkö, vaiko muun ranskalaisen!... Oma vatsasi siitä ensimmäisenä päästä. pitkä itkut... Lakko! Kyllä minä, Jurva, olen monta ihmettä nähnyt, mutta sitä ihmettä minä en ole vielä kuullutkaan, että kansa säikäyttäisi vihollisen sillä, että lakkaa työtä tekemästä."

— "Säikäyttäkös se sen sillä, että tinkii sen kanssa omasta kunniastaan?" — pisti eräs ritalaisista.

Ja taas vetäytyivät mielet pistoon. Pureva hiljaisuus aivan kuin näytteli teräviä hampaitansa. Jo olikin pisto valmis. Eräs naisista virkahti:

— "Ne säikäyttivät venäläistä sillä, että hylkäsivät niille koko rokan, jota se juuri oli tullut anastamaan."

Murina ja hyvähuudot sekaantuivat taas yhdeksi ja Harhama alkoi taas alusta entisen selityksensä. Hän kietoutui oman puolueensa ympärille vaistomaisesti. Hän tuns. jokaisen siihen tähdätyn iskun sattuvan häneen itseensä, ärtyi siitä, unohti kaiken muun ja puolusti omaansa, kuin sokea, joka taistelee umpimähkään kaikkialta putoolevia iskuja vastaan. Hän kulki silloin joukkotunteiden virrassa, kuin kupla.

Ja yhä rohkeampana nosti sosialismi päätänsä. Jurva ryhtyi selittämään köyhälistön kurjaa tilaa. Jumalakysymys välähti silloin Harhaman silmien eteen.

Maailmankurjuus heilautteli hänelle punaisia lippujansa. Hän yritti puhua, kuin itseänsä puolustaen:

— "Se on totta, mutta parannus saadaan aikaan ainoastaan säilyttämällä yksityinen omistusoikeus!"

— "Riistäjien nylkyveitsi", — keskeytti Jurva.

— "Alas riistäjät!" — huusi Jurvan väki.

— "Ajakaa lemmolle ne rähisijät!" — tarttui talon isäntä. Melu yltyi, mielten kuohunta nousi ylimmillensä, Kiista koski nyt yksinomaan sosialistista kysymystä, Jurva maalaili sosialistista yhteiskuntaa houkuttelevilla väreillä. Se kuvastui yksinkertaisille kuulijoille, paljon kärsineelle, kiusaantuneelle väelle ihanana onnen maana, jota peittävät sateenkaarenväriset sumut ja jossa työnteko on huvia, ajanrattoa, nautintoa. Se kuvautui heille rauhallisena ja lohduttavana, kuten lähestyvä kuolema kuvastuu tuskiinsa väsyneelle sairaalle, kun sen lihakset pääsevät kipujen käsistä ja raukenevat kuoleman herkulliseen uneen.

Ja riutuneet, piinautuneet tavottelivat taas sitä sumua ja ylistääksensä sosialismia huusivat Jurvalle:

— "Hyvä!... Hyvä!"

Jurva lopetti puheensa sanoilla:

— "Köyhät! Kun sinne päästään, niin ei ole enää sortajia, ei riistäjiä. Siellä olemme onnellisia. Siellä ei saa köyhyyttä ostamallaakaan, eikä sortoa löydä etsimälläkään..."

Ja hänen väessänsä syttyi yhä palavampi onnenjano ja se uusi yhteiskunta lorisi jo heidän korvissansa, kuin lähde. Jurva jatkoi:

— "Sinne siis, toverit."

— "Sinne!... Sinne!... Sinne!" — kertasi väki. Jurva innostui:

— "Siellä ei ole sortoa, eikä riistäjiä. Siellä ei ole joutavia Jumalia ihmisten elätettävänä, eikä työttömiä rikkaita niiden ruotilaisina. Siellä ei ole nälkäruoskaa..."

— "Hyvä!... Hyvä!" — huusivat Jurvan joukko-ihmiset. He tunsivat jumalien, pappien painon hartioitansa rutistavan. Ennen he eivät olleet sitä huomanneet.

— "Jumalattomia!... Hävyttömiä!" — kuului toisaalta.

— "Porvarit", — jatkoi Jurva — "ovat huomanneet, että köyhälistö ei enää taivu ruoskan alle ja siksi tulevat ne nyt tänne mesi kielellä *pyytämään*, että köyhälistö vapaaehtoisesti kantaisi heidät valtaan köyhiä keritsemään. Mutta kyllä täällä jo on köyhillä kaksi silmää päässä. Ne eivät mene ansaan... porvarikettujen ansaan."

— "Hyvä!... Hyvä!" — kuulun huuto. Harhama yrittää puhua.

— "En minä ole tullut tänne ansoja virittämään, vaan juuri niille köyhille apua tarjoamaan..."

Melu keskeyttää hänen puheensa. Hälinän lopussa kysyy Jurva:

— "Voikos sitä perkeleitä karkottaa Belzebubin kautta?... Voitteko Te karkottaa riistäjät köyhien hartioilta niiden riistäjien omalla avulla?"

— "Hyvä!... Oikein kysytty!" — kuuluu melu. Harhama vaikenä, mykistyi. Syntyi taas hiljaisuus. Vanha Takala nousi viimein harmistuneena ylös ja alkoi puhua:

— "Sinä, Jurva, sanot minua tässä riistäjäksi ja nylkijäksi, mutta sano, onko minulla ollut kädessä koskaan muuta nylkyasetta kuin kuokka, tai muu työase?"

— "Sano, olenko *minä* sitten tehnyt vähemmän työtä, kuin sinä?" — vastasi Jurva.

— "En minä ole sitä sanonutkaan."

— "Miksi minä sitten olen köyhä ja sinä varakas?" kysyi Jurva kiivaasti. Ja taas välähtelivät savun seassa vihaiset silmäykset, kuin luikahtelevat sisiliskot. Tuuli ulisi, saderaipat pieksivät seinä. Takala alkoi selitellä.

— "Minun vanhempani ovat säästäneet muutaman markan *minua varten* ja minä olen oikeutettu sitä säilyttämään. En minä kiellä, että on vääryyttä, mutta en minä eläissäni rupeaisi sitä korjaamaan sillä, että ihmisestä tehdään ruunun renkejä, orjia, joiden pitää tehdä sitä, mitä ruunu teettää. Koko se sosialistien touhuama valtio on orjalaitos, se on linna, johon ei pistä nenäänsä mies, joka luottaa omiin hommiinsa..."

Antti Jurvan joukko synkistyi. Takalan Ville jatkoi jäykkänä, voimakkaana:

— "Jurva sanoo että sosialistisessa yhteiskunnassa ei ole nälkäruoskaa. Se on valhe... Se on ruma valhe... Sillä minä kysyn teiltä: Syömättäkö sosialistit aikovat elää?"

— "Eivät ajo... Ne aikovat syödä enemmän, kuin nyt", — yritti Jurva. Takala keskeytti hänet jatkaen:

— "Sitä minäkin... Mutta sataako sosialistisessa yhteiskunnassa leipä taivaasta?"

Jurvalle ja hänen joukollensa oli kysymys kiusallinen. He eivät olleet varustautuneet siihen vastaamaan. Harhama seurasi kiistaa niihin tottuneena, mutta hän seurasi sitä jännittyneenä, löytääksensä siitä tuen omalle asiallensa ja joukollensa. Takala jatkoi:

— "Sosialistit tahtovat syödä ja leipä ei työttä kasva. Eikö siis sosialistisessa yhteiskunnassa heilu nälkäruoska joka päivä, kuten nytkin?"

Jurvan väki oudostui. Heistä tuntui hetken, että nälkäruoska on joku aivan ijankaikkinen vitsaus, josta ei pääse pakenemallakaan. Takala jatkoi:

— "Nälkäruoska on jokaisen yhteiskunnan lippu, niin kauvan, kuin ihmisellä on vatsa, joka tahtoo murkinansa... Nälkäruoskaa ei voi hävittää muuten, kuin hävittämällä vatsan. Porvarillinen yhteiskunta toki sallii sen nälkäruoskan ajaman mennä valitsemaan työtä, mutta se sosialistien nälkäruoska ei sitäkään vapautta jätä..."

Jurvan väen mielet synkistyivät. Tarvaalaiset iloitsivat. Harhamasta tuntui, kuin olisi Takalan Ville yhdellä kysymyksellä todistanut, että hän oli valinnut oikean tien yhtyessään tarvaalaisiin. Jurva yritti puolustautua, selittäen:

— "Tässä onkin kysymys siitä, että porvareilla on kaikenlaisia joutilaita päällysmiehiä elätettävänä."

Takala tarttui sanoihin entistään innokkaampana kysyen:

— "Eikö sosialistisessa yhteiskunnassa tarvita päällysmiehiä?... Annetaanko siellä jokaisen tehdä mitä vaan itse haluaa, maata joutilaana ja kumminkin maksetaan vaan palkka?..."

Jurvan joukko-ihminen oli ymmällä. Takala jatkoi:

— "Nyt ei meidänkään kylässä tarvita elättää yhtään päällysmiestä, sillä oma etu ajaa jokaisen työhön. Mutta jos täällä olisi huomenna sosialistinen järjestys, niin eiköhän tarvittaisi kymmenisen päällikköä pitämään silmällä, että esimerkiksi minä ja Jurva teemme työtä määrätyn määrän?..."

Kuulijat olivat vaiti. Asia tuntui kaikista luonnolliselta. Harhama oli iloinen, että oli nyt lopullisesti todistettu, että sosialistinen yhteiskunta ei ole mikään paratiisi. Takala jatkoi kyselyään, odotettuaan vastausta kauvan aikaa turhaan:

— "Eivätkö ne sosialistiset päällysmiehet, koko se hirvittävän suuri lauma olisi niiden elätettävä joita ne työhön ajavat ja joiden työtä ne tarkastavat?..."

Syntyi kauvan kestävä äänettömyys. Ihmisten silmissä kuvastui jo pelottavan suuri tarkastelijoiden joukko ja päällikkö-armeija, joka tarvittaisiin silloin, kun ketään ei enää kannusta työhön oma etu ja kilpailu ja toimeentulon huoli. Harhama iloitsi voitostansa. Hän oli pelastunut siitä kalvavasta tunteesta, että kulkee muka väärän joukon asioilla. Takala jatkoi, lopettaen pitkän vaiti-olon:

— "Sosialistisessa yhteiskunnassa olisi siis virkamies-armeijana hyväinen osa kansaa. Ne olisi elätettävänä, kun ne käyvät tarkastamassa, ovatko minun housuni niin palkatut, kuin kansa käskää... Mutta eikö se nälkäruoska silloin heiluisi ahkerammin kuin nyt? Jäisiköhän sitä työntekijöiden vatsantäytteeksi senkään vertaa, kuin nyt?..."

Huoneessa kuului ainoastaan ulkona vinkuvan myrskyn ulina ja sateen tohina. Jurva yritti puolustaa omaa asiaansa, lausuen:

— "Mutta ne päällysmiehet valitsee silloin kansa itse..."

Takala tarttui puheeseen kärkkäänä ja lausui pisteliäästi:

— "Sinä tarkoitat sitä, että kansa valitsee mieleisensä päällysmiehet, jotka eivät pidä väliä tekeekö mies työtä, vai makaako se joutilaana... Ne kirjoittavat paikkalipun makaamisestakin... Mutta miten se sitten käy? Eikö se nälkäruoska ala heilua päällysmiehenkin selkää pitkin?..."

Koko Jurvan joukko seiso i äänettömänä. Joukko-ihminen katsoi johtajaansa Jurvaan, kuin pettäjään. Toiset joukko-ihmiset iloitsivat. Harhamasta tuntui, kuin olisi hän päässyt ilkeästä painajaisesta. Keskustelun kuluessa johtuivat hänen mieleensä taas ne puheet, joilla kenraali Pawlof ja parooni Geldners olivat loistavasti kumoilleet sosialistisia oppeja kelvottomiksi. Jurva nolostui lausui, ja jotain sanoaksensa:

— "Takala on poliisi- ja sotilasvallan ihailijoita..."

Mutta vanha Takala oli taas oitis valmis vastaamaan. Hän kyseli:

— "Jos minä sosialistisessa yhteiskunnassa nousisin sitä vastaan, eiköhän se minua ryhtyisi kurittamaan?... Antaisikohan sosialistinen yhteiskunta jokaisen vaan nousta sitä vastaan niskoittelemaan ja kapinoimaan?..."

Jurva vaiken i. Takala jatkoi:

— "Ne valehtelevat, jotka opettavat, että sosialistisessa yhteiskunnassa ei tulisi olemaan poliisia ja sotaväkeä. Sillä millä se pitäisi minua ja muita kapinallisia kurissa?... Millä se pakottaisi Jurvan tottelemaan päällikön ruoskaa, jos ei poliisilla, tai jollain kasakan pampulla?..."

Harhamalle alkoi kirkastua sosialistisen yhteiskunnan kelvottomuus ja siinä vallitseva orjuus, kuin valkeneva päivä. Hän oli sisimmäss änsä kaiken roskaväen vallan halveksija ja inhooja, olipa se roskaväki mihin luokkaan kuuluvaa hyvänsä. Kenraali Pawlof ja Takala tuntuivat hänestä olevan kumoamattomasti oikeassa. Takala jatkoi innostuneena:

— "Sosialistinen yhteiskunta olisi suuri sotilasvaltio, poliisin turvissa koossa pysyvä orjalaitos... Se olisi hirmuisin vankila, mitä ihminen voi ajatella... Se olisi orjakahle, josta ei pääsisi pakenemaankaan... Päällikkö- ja poliisi-armeija punoisi siinä nälkäruoskan niin hirmuiseksi, että sitä ei lopulta kukaan kestäisi..."

Joukko-ihmisestä nousi aivan joku tunteiden kohina. Kaikki paloi hiilenä. Harhamalle kirkastui sosialistisen yhteiskunnan orjuus ja roskavalta yhä selvemmäksi. Hän huomasi, että semmoinen orjayhteiskunta on vastoin hänen teoksensa aatettakin. Jumaluus pyrkii äärettömään vapauteen. Se kehittää itseensä säälimättä. Se lisää kipujansa, seuloen sillä pois kuonan itsest änsä. Hän huomasi että Takala ylistää samaa seulaa, josta kenraali Pawlof puhui: vapaata kilpailua, jumaluuden synnytystä. Sosialistinen orjuus alkoi häntä tympäistä. Takala jatkoi:

— "Meidän vankilamme ovat täydellisiä sosialistisia yhteiskuntia: Sielläkin on jokaisella oma pilttuunsa ja päällysmiehensä ja ruunu antaa valmiin rokan nenän eteen ja työn käteen... Mieskö se on, joka moiseen orjatalliin menee?..."

Hän teki kädell änsä kuvaavan liikkeen ja jatkoi:

— "Luuletteko että sosialistisessa yhteiskunnassa annettaisiin esimerkiksi jokaisen asua pilttuussaan miten tahtoo? Pilttuuhan olisi ruunun oma. Siinäkin olisi jo elätettävä päällysmies, joka kävisi tarkastelemassa, ovatko töllin lattiat semmoisessa kunnossa, kuin ruunu tahtoo... Sillä ei kai ruunun omaisuutta annettaisi jokaisen mielensä mukaisesti haaskata..."

Hän kuvaili pitkält ä sosialistisen vapauden hirmuisuutta. Monia kuulijoita kauhistutti kuvailtu orjuus. Jurva vaiken i. Harhama riemastui. Takala jatkoi:

— "Menkööt moiseen orjayhteiskuntaan ne raukat, jotka eivät luota omaan käsivarteensa. Kyllä ne siitä pian kyll änsä saavat... Mutta ne kaikki erehtyvät, jotka luulevat voivansa maailmasta hävittää nälkäruoskan... Sitä eivät hävit ä mitkään sosialistit, jos he eivät ole semmoisia kuohareita, jotka kuohitsevat ihmiselt ä vatsan pois... Ja jos he semmoisia ovat, niin ei tarvita yhteiskuntaakaan muuttaa. Nälkäruoska häviää tässäkin yhteiskunnassa, jahka vaan tekevät sen leikkauksen, jolla vapauttavat ihmisen vatsastansa..."

Takala lopetti. Jyrisevät hyvähuudot kaikuivat sosialisti-ihmisen vastustajien joukosta. Jurvan joukko oli hieman vähentynyt, toinen joukko-ihminen imi itseensä toista. Elämän kiertokulku kulki kulkuunsa. Jällelle jäänyt osa liittyi lujemmin yhteen. Syntyi taas myrkyllinen äänettömyys, kunnes täpösen täydest ä pimeästä eteisestä kajahti mahtava 'Internationale'...

Niistä tuliroihuista nousi uusi Suomi ja uusi elämä, kuin savu tulesta.

* * * * *

Yö oli kappaleen yli puolen, kun kokous loppui. Harhama lähti vielä matkalle.

— "Yönselkäänkö sitä nyt... tämmöiseen koiranilmaan? Ollaan nyt talossa yötä", — puheli silloin vanha Takala, mutta Harhama ei suostunut.

— "No, täytyy sitten panna hevonen aisoihin" — jatkoi silloin Takala.

Mutta sitäkään ei Harhama huolinut. Hän kuleksi mieluimmin jalkaisin ja juuri öisin, pahimmilla rajusäillä, sillä silloin oli hänen mielikuvituksensa hurjimmillaan, vallattomimmillaan ja ikäänkuin kiskoi häntä mukaansa.

Ja kun hän oli taas päässyt ulos, alkoi häntä kiusata ainainen ilkeä tunne: Hän tunsu olevansa, kuin jalkapuussa. Hänen täytyi ajatella puolueensa ajatuksia pienimpiä myöten. Itseksensä hän mutisi:

— "Tämähän on jo tavallaan samaa sosialistista orjuutta, jota Takala juuri kuvaili, lievempää vaan..."

Ja sitten punnitsi hän taas äskeisiä puheita ja mietti niiden sisältöä ja löysi Takalan puheessa sitä, mitä hän kaipasi: vahvistusta sille, että hän kulkee oikeassa joukossa maailmankurjuutta palvellessansa. Hänelle oli se vakuutus kirkas kultamuru. Hän tunsu päässeensä pois epäilyksiensä sumumailta...

Yö ammitti sysimustana kitana. Sade valui rankkana, tullen kuin syvyyden pakahtuvista suupielistä. Myrsky ulvoi, kuin pedon kynsissä raivoava paholainen, ja liejuisen maan jokainen uoma kohisi purona. Luonnon suuren salaperäisen leikin ja pimeyden keskelle jouduttuansa, käpristyi Harhama taas jumalatulensa paloon. Juuri tämmöiset yöajat, jolloin pimeys ja hiljaisuus suurenmoisuudellansa ikäänkuin nostelivat häntä niille huipuille, joita jumaluuden usvat pilvinä ympäröivät, ja kiidättivät häntä siivillänsä äärettömyyden rantojen taakse, juuri ne olivat hänelle valittuja aikoja. Semmoisilla jalkamatkoilla viimeisteli hän suurta teostansa, ja mitä oli öisillä korpimatkoilla viimeistellyt, sen kirjoitti päivällä puhtaaksi... Nukkuessansa hän taas matkusteli unissansa vieraisissa maailmoissa ja katseli niissä sitä jumaluuden tilaa, johon hän kuvitteli ihmisen niissä jo päässeen, odottamaan maan ihmisten kehitystä.

Hän kulki umpimähkään erämaan tietä. Jostain kuului kosken kohina ja järven aaltojen kuuhu. Hän istahti tienvierelle ja hetkessä oli hänestä pyyhäisty pois kaikki muu, paitsi jumaluuden ääretön sumu. Luonnon suuri leikki ja sen pikimusta pimeys tuntuivat hänestä elämän ja kuoleman tanssilta. Hänen mielikuvituksellansa ei ollut enää rajoja, ei ääriä, ei ohjia, kun hän loi sitä suurta henkeä, joka tiedottomana luo maailmoita ja tietoisena ilmenee vanhimpien maailmojen ihmisessä, tehden siellä jumaluuden töitä ja itsetietoisena jo halliten ja koskien luonnonvoimia, elämää ja kuolemaakin. Äärettömyys oli sen hengen kohtu, joka kohtu joka silmänräpäys synnytti lukemattoman lukemattomia maailmoita. Se oli samalla kaiken hauta, johon häviävät maailmat laskivat ainaisena, sakeana tomusateena.

— "Huu-uuu!" — vihelteli myrsky. Ja yhä hurjempaan lentoon kiskaisi se Harhaman mielikuvituksen, tappaen sitä hänestä, kuin savua savutorvesta. Hän eli öisten uniensa maailmoissa, joissa vuoret hohtivat kirkkaina jalokivinä ja ihmishenget olivat ehtineet likemmä jumaluuden itsetietoista lopullista olotilaa. Ne elivät siellä onnellisina, puoliautuaina, kuin satujen vedenneidot. Lähteissä lorisi kristallikirkas vesi ja ihmisolennot istuivat niiden korvilla ja katselivat niistä sen ikävöidyn hengen, suuren Jumalan kuvaa. Jumaluuden suuri rauha helotti siellä, kuin kesäinen aurinko, tai loistava iltatähti, ja ihmis-olennot joivat lähteestä ainaista onnea...

Iiranto asettui silloin taas Harhaman vierelle, ruumiina sysimusta yön pimeys, kädessä soihtuna Harhaman viime-öiset unet. Se häiläytteli unisoihtuansa, niin että se tapaili unien maailmoita, kuin auringon voimakas valosuihku. Se kirkasti ne maailmat Harhamalle, mielikuvituksen temmellysmaiksi... viskoi hänen mielikuvitustaan unien tulisoihdun liekillä hurjaan lentoon... näytteli unissa nähdyt ihanuudet muka todellisina: mielikuvina ja kuiskasi hymyillen:

— "Sinne pääsee ihmishenki, jos vaan lähtee pois kuvittelun Jehovan kahleista... Se onni ja autuus on tarjolla..."

Harhama kuuli sen äänen, sillä se tuli taas hänen omasta povestansa. Ja yhä etemmä haihatteli hänen irti päässyt mielikuvituksensa syys-öisen pimeyden mustilla siivillä, oppaana viime-öiset unet. Hän näki toisia maailmoita, joissa tuulet olivat ihanaa soittoa, päivät kaunista tarua. Jumaluuden lempeä hämärä punersi taivaalla hienoissa sateenkaarenväreissä ja ihmis-olennot näkivät siitä silmillänsä

henkimaailman armaita näkyjä. He näkivät niitä, koska heidän silmänsä oli jo tottunut näkemään jumaluuden hienot värit, jotka ovat maan ihmisille näkymättömiä. He eivät tunne enää vilua... eivät nälkää... eivät tuskia... eivät huolia. He elivät ainaisesta onnesta, suuren jumaluuden ainoasta ravinnosta. He iloitsivat ainaian siitä, että olivat päässeet pois maan lapsien olotilasta, jossa onnen asemasta sataa kiviä ja jumaluus on polttava kaipuun tuli. Heidän päivänsä ovat ihanaa unta, heidän elämänsä hohtaa armaana ja kirkkaana, kuin iltaruskon punaama akkuna, joka välkehtii kaukaa metsän takaa...

— "Milloin pääsemme *me* siihen iltapunaan? Milloin punertavat meille jumaluuden ihanat sumut silminnähtävinä?" — kyseli Harhama.

— "Silloin", — kuiskasi Iiranto — "kun ihmishenki itse nousee siihen... Kun hän riuhtaisee itsensä irti olemattoman Jumalan kynsistä, vapautuu hän *kuoleman pelosta*, joka nyt sitoo hänet eikä jätä hänelle aikaa vapaasti kehittää niitä aistejansa, joilla hän voi havaita ja siepata onnen... kauneuden... autuuden... rauhan ja kehittyä jumalaksi, näkemään kaikkeuden ja hallitsemaan sitä..."

Iiranto vaikenä. Harhamalle oli hänen puheensa huumaavaa viinaa.

Ja kiihkeästi alkoi hän lappaa sielustansa mielikuvia: kirkastaen öisiä uniansa, luoda Jumalaansa, kasvattaa ihmishyvettä jumalallisen siveellisuuden sijalle, ihmistä jumaluuden korkeimmaksi ilmiöksi. Hän viimeisteli sitä, mitä oli aamulla kirjoitettava. Hän kulki esempio-ihmisen kanssa unensa ihmemaailmoissa etsimässä jumaluuden rintoja ja pukemassa ihmistä jumaluuden aina kirkastuviin väreihin.

Tuuli yltyi. Pimeys oli pakahtua itseensä. Sade pieksi maata, kuin vitsaraipoilla... Harhama ei sitä enää huomannut. Hän eli niillä mailla, joissa jumaluus on ihmisessä tietoisuuteensa herännyt ja henki luonnossa... Luonto tajuaa siellä jo ihmisen jumaluuden... Se palvelee häntä... Harhama oli jo perillä... Iiranto kulki oppaana hänellä... Vedenkupla laittautuu siellä veneeksi, hänen purjehtiakseen esempio-ihmisen mukana... hohtaa päivän säteistä vesikaaren värisenä... Järvenselkä on hymyilyä... Vene soluu sillä kuin väre... Matka kulkee, kuin kaunis riemulaulu... Aine on siellä maan ihmiselle outoa... olot ihania... Rantakalliot ovat kultakirkkaita... Puista ovat toiset kukista punaisia... toiset lumivalkeita, kolmannet mustia, tai muun värillisiä... Värit sointuvat väreihin... Kaikki loistaa kirjavana väritauluna... Vesikukat ovat tulipunaisia salamankieliä... saaret satua... ilma ihanaa utua... Luonto on kehittynyt rinnan ihmishengen kanssa jumaluuden kohtuna...

He tulevat satusaareen... Linnut lempivät sen rannoilla rauhallisina, puhellen ihmisen keralla... palvellen sitä jumalanansa... ylistäen sitä laulullaan... Ihminen vuorostansa herättelee linnuissa jumaluutta itsetietoisuuteen... kasvattaa niitä, kuin äiti lasta... kehittää niistäkin jumala-ihmistä... Aalto soittaa ylistystä ihmiselle... Vuorien huipuilla ja kallioiden kielekkeillä uhraavat eläimet hänelle, korkeimmalle jumaluuden kehittymälle...

Tulijat viedään saareen... Kukat ovat siellä pikku tähtiä... Ne loistavat varrenpäässä tuhansissa eri väreissä... Niiden värit ovat maassa tunteettomia... Kivet ovat jalokiviä, hiekka helmihiekkaa... Aine on siellä jo jalostunut...

Tuulikin on siellä jo ihmisen orja... Se palvelee sitä... Se asettuu purjeeksi Harhaman ja esempio-ihmisen vesikupla-veneeseen... Iiranto ohjaa purren kulkua... Se näyttölee siellä purjehtijoille ihmemaailman ihanoitua... Virrat välkkyvät värivöinä... järvenselät kuutamon hopeakisana... rannat ovat rauhaa... metsät runoa täynnä... Kukka tuoksuu ihmiselle ravintoa... se valmistaa värinsä sen pukimiksi... tiivistää sen aineeksi... värivaatteeksi... Kaikki palvelee jumala-ihmistä... uhraa sille... elää yksin sitä varten, itse ikävöiden sen tasalle, kaivaten sen jumaluutta... Vesi on toista, kuin se on maassa... Ilma on ihanaa utua... Jumala-ihminen on siellä jo luonnonvoimien herra ja jumala... Hän hallitsee niitä... luo niiden avulla mieleisiänsä oloja... muuttaa maansa ainetta, kuin kemisti...

Iiranto hymyili Harhamalle, puhuen hänen omalla povellansa:

— "He eivät ole tuhlanneet henkensä voimia olemattomasta Jehova-hirviötä tutkiessa... Siksi ovat he joutaneet tutkimaan luonnonlakeja ja kohoamaan luonnon herroiksi... kehittymään jumaliksi... pääsemään huulin onnen utariin kiini..."

Harhama tuskitteli silloin keskellä pimeintä yösydäntä, ettei ollut jo ennen kiskaissut ihmishenkeä pois olemattoman Jumalan mietinnästä, herättänyt sitä jalostumaan omaksi jumaluudeksensa...

Iiranto vie venettä etemmä... Harhaman *sielu* istuu veneessä mielikuvina, vaikka hän itse istuikin erämaassa... Iiranto osotti Harhamalle ihmis-onnen niissä maissa, missä ihminen on älynnyt syventyä aikansa omaa itseänsä etsimään... Harhama saapuu niiden ihmisten asunnoille, esempio-ihminen mukanaan... Punahohteinen sumu laittautuu niille asunnoksi, kasvaen siksi, kuin kukan verhiö sen terälehtien suojaksi, kun ne uinuvat nupussa... Niissä siroissa majoissa asuvat ihmisjumalat imien

onnen nisiä... tutkien jumaluuttansa... jalostaen sitä alati, kuin maanpovi jalokiveä... oikea äiti lastansa... tyttö kauneuttansa... luomakunta kaikkeansa... He etsivät luonnonvoimien ohjaksia... tutkivat sen saloja... kehittävät luontoa jaloksi, sulattaaksensa kerran koko kaikkeuden itsensä lisäksi... kohoten siten kaikkeudeksi, yhdeksi ainoaksi jumaluudeksi... onneksi... autuudeksi... He ravitsevat itseänsä kukantuoksulla... pukeutuvat sen värivaippoihin... Sumumajoissa häilyy autuuden hämärä... Vaimo on hyveen ja puhtauden kukka, miehensä platoninen ystävä... sen tuki... hoiva... ilo... sisar ja äiti... Mies on jalo ja ylevä jumala-ihminen, vaimonsa vilpitiön ystävä... sen hengen ihailija... sen sielun puhtauden jumaloitsija... Pahe on kuihtunut ja hävinnyt, kuin pimeys päivän kirkastuessa... Kuolemanpelko on sammunut, kuin elonkipinä kuolevassa, ja sijalle ovat ihmispoveen tulvanneet autuuden ja iki-onnen vilpoiset vedet...

Iiranto heilautteli kädessänsä tuulenvihuria, osotti Harhamalle sen mielikuvaa ja kuiskasi hänen povessansa:

— "Siihen onnentilaan kehittyi ihminen, kun se ei tuhlaa henkensä voimia, kiemurtelemalla matona kuolemanpelon tulikumalla raudalla, vaan kehittää jumaluuttansa... julistaa itsensä jumalaksi ja kuoleman ainoastaan henkensä vapahdukseksi aineen inhottavista kahleista ja jumaluutensa kehityksen käännekohdaksi..."

Villi myrsky ulisi, pimeyden pakahtumat huusivat ja kaikkeus, joka ympäröi Harhamaa ja pakkautui häneen, todisti Iirannon kuiskauksen oikeaksi.

Ja kaiken sen ihanuuden, mitä Harhaman mielikuvitus maalaili otaksutuissa maailmoissa, levitteli hän runoliinoiksi, joilla verhosi esempio-ihmisen, puki sen jumalallisen hyveen taruharsoihin, onnen-utuihin, jotka syntyivät jumalaksi julistautuneen ihmisen ylevästä tietoisuudesta, kuin häilähtelevä värivarjo. Hän kietoi esempio-ihmisen sen suuren tietoisuuden nauhoihin, kruunasi sen jumala-ihmisen omaperäisen hyveen hohdekruunulla, josta oli ikäänkuin välkkeenä lähtevä halu kirkastua yhä suuremmaksi, ettei jumaluuttansa häpeään saattaisi, vaan hoitaa sitä, kuin saituri aarrettansa, ja nainen jalokivensä kirkkautta...

Sen esempio-ihmisen asetti hän sitten teoksensa välkkyvälle runokalvolle, jalokivihohteisena lumpeena, kirkkaudellansa huikaisemaan ihmiskunnan silmät ja väriensä hurmaavalla loistolla herättämään niissä halun kohota itse samanlaiseksi jumalalliseksi olennoiksi ja siten astumaan jättiläis-askleen jumaluutensa lopullista kehitystä kohti...

Ja enkeli Iiranto leijaili silloin Harhaman päällä, kauniina ruumiina käärmeen myrkyllinen hengitys, kavaluus hienoina hiuksina ja kädessä Harhaman himoitsema maineenseppele. Se hymyili kavalasti ja kuiskaili, lausuen aluksi Jeesuksen sanat:

— "Sinä annat ihmisille *esikuvan... esempion...* että hekin niin tekisivät... Niinhän *Jeesuskin*, ensimmäinen tietoinen *ihmisjumala*, vapahti maailmaa..."

Harhama huomasi yhtäläisyyden ja vapisi aatteensa suuruuden ja kirkkauden edessä.

Iiranto jatkoi selitystensä:

— "Se esempio vie jumaluuden tietoisuuden jälellä oleville ihmislapsille, levittää sen tietoisuuden heille, kuin hulmahtelevan iltapunan... Ihmiset ihastuvat siihen, kuin paimenet jouluyön kirkkauteen. Heissä herää tieto siitä, että kaivattu jumaluus onkin heidän omassa povessansa... Iki-onni täyttää silloin heidän olemuksensa... He saavat kaivattunsa... vapautuvat kuolemanpelon kynsistä... pääsevät jumaluuteensa, kuin kukka väriinsä... iloitsevat siihen pääsystänsä, kuin perho siivistänsä... alkavat nopeasti, itsetietoisina kirkastua jumaluuden yhteyteen... sen ainaiseen rauhaan... sen onneen... sen kuolemattomuuteen... sen ihanuuteen... Ne pääsevät siihen, häviävät siihen niin kuin kirkkolaulu vierii järvenselältä rantakalliota kohden... saavuttaa sen... saa kaiun suuteloksi ja häviää rauhallisena kallion ikuiseen lepoon, laskeutuu sen kivipovelle..."

Syksyinen yö riehui yhä raivoisampana. Sade pieksi korpea entistä vihaisempana ja erämaan metsä tohisi synkkänä, kuin kuoleman kaikkinielävä suppilo. Mutta Harhama nautti siitä ja antoi sen kuletella mielikuvitustansa yhä etäisempiin maailmoihin, kietoi siellä jumaluutensa vertauskuvan yhä loistavampiin jumaluuden väriliinoiniin, koristi hänet jumaluuden ikihelmillä: hyveellä, lauloi hänet hyväksi hengeksi, jumaluuden kirkkaaksi ilmestykseksi ja nosti ihmiskunnan eteen sen esikuvaksi ja ylpeili:

— "Runouteni väriloiston täytyy hehkullansa huumata kaikki. Sen täytyy loistollansa aivan soaista ihmisten silmät ja *sitenkin* jo saada ne ihastumaan jumala-ihmiseen ja luopumaan juutalaisten rumasta pelätistä, Jehovasta..."

Mutta maailmankurjuus kitui yhä ristillänsä Korpelan kivimäellä ja Hallasuon takalikolla... Jumaluus

puhdistui itsekkäisyydestä ja turhamielisyydestä köyhien kärsimyksiensä polttavassa tulella. Ihmisjumala jalostui... kirkastui... karaistui ja täydellisesti maailmankurjuudessa ja kohosi hetki hetkeltä korkeaa päämääräänsä, jumaluuden ikävöityä täydellisyyttä kohti... Ihmisyyden kuona erottui rikkaiden veltoon elämään... vajosi siinä paheisiin... itsekkäisyyteen... nautintoihin... laiskuuteen ja turhamielisyyteen. Se veltostui... huononi... surkastui ja hävisi jumaluuden perkkeenä, sen kuonana ja syntymälikana...

Ja köyhyys kirkasti ihmistä yhä enemmän. Ihminen jo jumalistui sen kourissa, kirkastui kuin Jeesus vuorella tai kiusaajan kynsissä korvessa, korkealla vuorella ja temppelinharjalla... Se tunsikin nyt puutteenalaisen hädän... Siksi oli se armelias... Se sanoi Timon tavoin: "Toiselle annettu apu on pankkiin pantu. Kun tarvitsette kiviä vääntäessä apua, niin pankkaa vaan sana tulemaan..." Se ei ollut oppinut ylellisyyteen... Siksi tyytyi se vähään, tyytyi omaansa, kuin jalokivi loistonsa... ei ottanut vierasta... eli omasta itsestään.

Aika kuluu. Nälkäsuosta nousee halla ja Hallasuosta kylmä huude... Ne vievät viljan, mutta köyhyys seisoo suurena kuin jumaluus, joka kulkee omin varoinsa, murskautuvien maailmojen lomitse... Sitä kirkastavat talven pakkaset... kesän helteet... kaikkien vuoden-aikojen koettelemukset... Sitä kasvattaa puutos ja kieltäytyminen... Se vapautuu tomusta ja kiiltävistä helmistä... Sen henki ikävöi ainoastaan jumaluuden ikikirkkautta...

Maailmankurjuuden kärsimykset jatkuvat vuosituhansia... Jumaluus ei säästä itseään... Maailman rikkaat jakavat jo kurjuuden haahmossa kärsivän ja kirkastuvan jumaluuden hameita... Ne jättävät sille ainoastaan repaleet... Mutta köyhyys ei nureksi... Maailman hallitsijat koristivat siltä riistetyllä hameella itsensä... puukeutuivat purppuraan... paavit verkaviittoihinsa... papit loistaviin pukuihinsa... rikkaiden naiset helmiin, mutta köyhyydessä kirkastuva jumaluus ei heitä kadepdi, ei vihaa... Se lausuu tyynenä: "Antakaa keisareille, mitä he haluavat ja papeille, mitä he himoitsevat!..."

Yön musta silmä alkoi avautua. Harmaa päivä raottui hiljaa, kuin aukeneva kissan silmä. Harhama nousi likomärkänä ja lähti etsimään taloa missä kirjoittaa teoksen sivuille öisen mielikuvituksensa hurjat harhamatkat. Suuri teos valmistui nopeasti. Se oli hänellä aina kainalossa, kun kulki Pohjolan erämaiden halki.

* * * * *

Pohjolan harmaa syyspäivä hohotti äänettömänä. Se riippui paljaaksi riivityiden puiden oksilla, kuin märkä riepu, vettä tippuvana, kosteana. Jokaisella urvulla kiiksi vesipisara. Vettä itkivät nurmet ja norot, joita peitti harmaa, mätänevä heinänjäännös. Kaikkiällä häilähteli Pohjolan suuri syys: kalmanliina. Se riippui kaikkiällä, kesävainajan kuolinvaatteena, joka oli ripustettu ulos, että siitä tuuletuisi pois kuoleman haju...

Tohtori Ooma Irmanteen aistikkaasti sisustetussa, upeassa vierashuoneessa oli koolla joukko tarvaalaisia, Harhama niiden muassa. Talon nuori Miira-rouva piti miehensä kanssa seuraa vieraillessa. Viereisessä huoneessa soitteli tyttönen kanteletta, haaveillen, näpäten soittimestansa ainoastaan jonkin säveleen silloin tällöin. Puhelu koski valtiollisia ja yhteiskunnallisia asioita, sillä siihen aikaan ei Suomessa muusta puhuttu. Jokainen puolue oli yksityis-elämässänsäkin toisista visusti erotettu. Tohtori Irmanne puhui vieraillessa, kävellen edestakaisin huoneessa:

— "Me joudumme hukkaan koko suomensuku. Viikkiläiset ovat osanneet taas paulat niin taitavasti punoa, että osa suomalaisia taistelee omaa pesuuttansa vastaan. Kaikki voimat on kohdistettu siihen, että suomalaiset miehet saataisiin viroista raivatuksi pois ruotsalaisten tieltä, jotka halveksivat meitä niin törkeästi, että eivät edes viitsi kieltämme opetella..."

Kaikki vaikenivat. Huoneessa tuntui joku kuulumaton huokaus. Miira-rouva katseli miestänsä surullisena. Tohtori Irmanne istahti, nypistellen leukaansa, miettivänä ja lausui:

— "Emme ole vielä kylliksi saaneet niiden herruutta maistaa..."

Syntyi taas hiljaisuus. Kaikki tuntuivat jotain surevan. Tyttönen näppäsi soittimestansa jonkin tuskin kuultavan sävelen, joka värisi huoneessa.

Pitkän, raskaan äänettömyyden jälkeen lausui maisteri Kiiamo:

— "On aivan mahdoton käsittää, miten ritalaiset voivat antautua aivan viikkiläisten rengeiksi... Pari suomalaista miestä on kaiken kaikkiaan oikeuslaitoksissamme ja nyt ritalaiset ponnistelevat yöt päivät saadaksensa niiden sijalle ruotsalaisia..."

Tohtori Irmanne kääntyi nuoren vaimonsa puoleen ja lausui sille:

— "Sinun veljesi, Miira, tuli eilen vastaan eikö vastannut enää tervehdykseeni... Siihen asti on jo

puolueviha mennyt..."

Hän nousi taas, käveli jonkun askeleen ja lausui Kiiamolle:

— "Niin. Surullistahan se on, mutta minkä sille tekee... Elämä näkyy olevan semmoinen, että se turmelee itsensä... Koko elämä on jo pilalla..."

Miira-rouva oli kuunnellut puhetta surullisena, posket punaisina, mieli hehkuvana. Kun hänen miehensä oli lopettanut, lausui hän:

— "Katsokaa! Se on meidän vikamme, että me vaan sanomme, että 'minkäpä sille tekee'... Me emme saa niin sanoa!... Meidän *täytyy* voida tehdä... Meidän... Ah, sinä Ooma! Katsokaa meidän talonpoikia tuolla pohjoisessa! Koska niiden auttaa sanoa että: 'minkäpä sille mahtaa!'... Niiden on *pakko* 'mahtaa' ja kun ne kerran tahtovat, niin ne voivat..."

— "Sinä, Miira, taas innostut liiaksi", — tarttui tohtori Irmanne hienosti. "Elämää ei ole niin helppo käännellä, kuin maata... Elämä on aivan itsevaltiias."

— "Ah, sinä Ooma!... Elämä on itsevaltiias, jos sille *antaa* vallan", — innostui Miira-rouva ja jatkoi posket hehkuvina:

— "Se epäröiminen ja arkailu on kansallisuusasiassakin meidän turmiomme. Meissä ei ole *rohkeutta... intoa... itseemme luottamusta*... Me aivan kuin häpeilemme itseämme... Me emme tunne omaa suuruuttamme... No taas sinä, Ooma, hymyilet... Siinä se on. Häntäkään minä en saa uskomaan, että meillä suomalaisilla on suurempi, tai miten sanoisin, *syvempi* muinaisuus, kuin millään muulla kansalla maailmassa..."

Hänen poskensa hehkuivat ja silmissä loisti nuoren tytön katse, tytön, joka hehkuu armaallensa. Maisteri Kiiamo yritti puhua:

— "Vaikkapa nyt muinaisuutemme ei olisikaan maailman suurin..."

— "Joko Tekin maisteri epäilette?" — kiehahhti Miira-rouva jatkaen: "Sanokaapa onko minkään muun kansan pakanuuden aika niin syvä kuin Suomen kansan? Ottakaa kreikkalaiset! Mitä ovat heidän jumalansa ja tarustonsa meidän Kalevalan rinnalla? Niissä ei ole sitä syvyyttä... sitä raskautta... sitä *vanhuuden tuoksua*... sitä syvää elämän tuntemista luonnosta, joka tuoksuaa meidän Kalevalasta ja muinaisuudesta. Ne ovat Kalevalan rinnalla ikäänkuin jonkun yksityisen runoilijan tekemiä..."

— "Kyllä siinä on perää, että me emme osaa vielä ylpeillä itsestämme. Meissä ei ole kansallista ylpeyttä", tarttui maisteri Kiiamo.

Miira-rouva innostui ja jatkoi:

— "Oh! Me pidämme kaikkia 'parempina ihmisinä' ja itse asetumme niitä palvelemaan... Ja mistä se johtuu? Tietysti siitä että meitä jo kouluissa opetetaan halveksimaan kaikkea, mikä haisee omalta heimolta, ja ihailemaan vierasta, vaikka se on huonompaakin... Ottakaa esimerkiksi Maamme-kirja, jota luetaan kouluissa. Siinähän lauletaan pitkin matkaa ylistystä Ruotsin kuninkaille ja Ruotsin rouville ja... Ah... No yksinpä meitä opetetaan kouluissamme ihailemaan niitä viikinkiretkiä, joiden kautta Suomi menetti vapautensa ja itsenäisyytensä... Meillä kouluissa opetetaan ihailemaan sitä ryöstöretkeä, jolla Ruotsin viikingit hävittivät ja häpäisivät oman heimomme kalmiston Permassa, mutta samalla meitä opetetaan halveksimaan ja inhoamaan oman heimomme miehiä, jotka ovat ihmiskunnan suurimpia henkiä..."

— "Taas sinä Miira 'innostut'. Ketä meillä nyt on ihmiskunnan suurimpia", — huomautti tohtori Irmanne.

Mutta Miira-rouva innostui entistä enemmän ja jatkoi:

— "Minä en ollenkaan 'innostu', Ooma... en ollenkaan. Ota Attila! Mitä on Napoleon hänen rinnallaan, Kaarle XII puhumattakaan, jolle meidän kouluissa lauletaan ylistystä? Napoleon hyvin varustetuilla miljoona-armeijoilla kukisteli pikku valtoja, mutta Attila pienellä sivistymättömällä joukolla vapisutti maailmanvaltaa... Eikä hän ole ollenkaan se raakalainen, miksi häntä meilläkin kuvataan... Hän on suuri henki..."

Attilan suuri haamu ilmestyi Harhaman eteen. Hän katseli Miira-rouvaa ihastuneena, kuten hän katseli kaikkea rohkeaa, joka erosi jokapäiväisestä ihmisestä. Häntä huumasi kaikki ikivanha... homeet... kalmanhaju... hautausmaat. Hän ei koskaan voinut kulkea hautausmaan ohi poikkeamatta sille katselemaan kuoleman valtakuntaa. Miira-rouva jatkoi:

— "Siitä se johtuu meidän heikkoutemme ja eripuraisuutemme. Siitä on johtunut, että olemme menettäneet oman itsemme ja supistuneet kouralliseksi... Kaikki meistä on tippunut pois: Perma, Votja, Vepsä, Aunus, Viro, Inkeri, Ostja, Ruija, Vogulia, Syrjäänit, Unkari ja muut... Jos me olisimme aikanaan oman itsemme tunteneet, niin olisimme nyt Europan voimallisimmin kansa... Ja jos edes *nyt* oppisimme tuntemaan oman itsemme, niin meistä häviäisi tämä puoluekiista ja katkeruus... Sillä tämä viha *repii* meidät... Se *polttaa* meidät... Me emme enää kykene mihinkään mutta on vaan puolue ja puolue ja puolue... Tehkää, tarvaalaiset, työtä! Selittäkää oma itsenne ja te näette, että ritalaiset eroavat vieraista ja sopivat meidän kanssamme!"

— "Jos rouva tulisi tänne!", — lausui palvelija ovenraosta. Miira-rouva nousi posket hehkuvina ja meni. Huoneeseen jäivät seisomaan hänen siihen loihtimansa haamut. Siellä seisoi Suomen muinaisuus homeisena ja sen nykyisyys: nuori tyttö, joka piteli kädesssänsä tulikuumaa kukkaa: nykyistä elämää. Siellä seisovat Attila ja kaikki Suomen heimokansat. Perma ja Votja ja muut. Kaikki ihailivat suurta näkyä ja tyttönen soitteli sille Suomen laulua. Harhama ihaili Miira-rouvaa muka tarvaalaisuuden hengen vertauskuvana. Kaikki oli Suomessa eristetty puolueittain, Harhama ei voinut koskaan päästäkään toisten puolueiden joukkoon. Hän oli sulettu omaansa, näki ainoastaan heidät, tuli siten siihen sokeaan uskoon, että kaikki hyvä lähtee heistä ja kiintyi heihin edelleen.

* * * * *

Salolan takamailla kulki Harhama jalkaisin parin penikulman pituista korpitietä lumen läpi Hallalan kylää kohti. Kun hän lähti taipaleelle, oli lunta polulla kintereeseen. Kun eteläinen taivaanranta vetäytyi puolipäivän viuruksi, oli sitä jo puolissäareen, ja kun kuuden aika lähestyi, kahlasi hän jo polvea myöten uudessa lumessa. Hallalan suuri tupa oli jo odottavaa väkeä täynnä, kun hän saapui lumi-ukkona lumen seasta vaalipuhettansa pitämään.

Ja kun hän oli riisuutunut, alkoi taas sama selitys, väittely ja raivoisa kiihko, joka oli joka päivä uudistunut hänen ympärillensä. Mutta joka päivä oli hän myös huomannut, että uusi voima, sosialismi, astui häntä vastaan voimakkaampana, vaistomaisen itsetietoisempänä ja kiihkeämpänä, kuin edellisenä päivänä. Sen punaiset liput häilähtelivät jo korkealle. Joka päivä oli uusi suuri oppi juonut itseensä uutta voimaa ja huumannut kannattajansa entistä hurjemmiksi.

Hallalan kylä oli niitä paikkoja, joissa sosialismi oli saanut lujan jalansijan. Tukkipöytäväen sankat joukot olivat liittyneet siihen joukkovakaumuksen läpitunkemina ja niiden johtajana oli toiselta paikkakunnalta muuttanut tukkipöytäväen, Varpalan Rauhan kaksosten isä Aapo Horri. Kun Harhama oli lopettanut pitkän puheensa, syntyi taas sen johdosta kinastelu, jota kesti aamuyöhön saakka hyvä- ja alashuutojen kaikuessa. Aapo Horri alkoi keskustelun lausuen:

"Tämä vierashan on oikeastaan sosialisti, vaikka hän kalastaa porvarien rysään... Mutta hukkaan ne menivät nyt hyvät täkykalat. Kansa on herännyt, eikä puraise porvarin ongenkoukkuun... Eipä sillä että puhuja ei olisi osannut panna mettä puheeseensa..."

— "Sokerivedellä on aivan voidellut kaurakakkunsa. On pauhaavinaan köyhälistön hyväksi", — jatkoi toinen...

Joukko oli heti tupruavana tulena. Vihaiset silmäykset välähtelivät salamina. Kukin joukko-ihminen puristautui omaan joukkoonsa, nousi puolustamaan yhteistä asiaa. Ja vuosien aikuiset vihantulet savusivat kaiken uudemman seassa. Rähinä jatkui. Vanha tarvaalainen harmaapäät Aatu Ojala polki jalkaansa ja huusi melun sekaan:

— "Joko te riivatut taas alotatte rähinän?..."

Harhama seisoi tyynenä. Hän oli siihen meluun jo tottunut. Se oli jokapäiväinen. Sen kestäessä pursusi hänestä aina ihmishalveksiminen. Hän antoi meluajien rauhassa aikansa jatkaa ja kun väsyivät teki tehtävänsä.

Jonkun ajan kuluttua lakkasi melu, mutta alkoi uudestaan, kun Harhama yritti jatkaa. Uusi joukko-ihminen pelkäsi jokaisen toiseen joukkoon kuuluvan ihmisen puhuman sanan harventavan rivejensä. Siksi taisteli se petona oman herruutensa puolesta, keskeyttäen usein melulla puheen.

Kun rähinä alkoi uudestaan, nousi puhumaan sosialistien kiivaimpia, harmaahapsinen seppä Urma Kirves eli seppä Urma, rautainen tanakka hongantyyvi. Hänessä oli päässyt voitolle vanhan karaistun miehekkään miehen luonto ja hän puhui karkealla äänellä:

— "Antakaa vieraan rauhassa puhua!... Perhananko miehiä ne ovat jotka suullaan tappelevat! Akat semmoista asetta käyttävät tappeluaseena. Miehet syövät suullaan puuroa ja puhuvat... Senkin hutilukset! Ennen vanhaan tapeltiin, niin että saapasvarret olivat verta täynnä, eikä siinä toisiaan haukuttu. Tupakaksi panivat tappelijat lopettajaisiksi ja puukkoa vaihtoivat muistoksi... Mutta te

kuohilukset piiskaatte kielellänne..."

— "Ähä!... Saitteko!" — ilkkui yksi tarvaalaisista. Aapo Horri seiso i masentuneena. Harhama käytti sitä hyväksensä ja tempasi taas joukon myötätunnon puolellensa hienolla ivalla. Aatu Horri puri hampaitansa vihasta. Vanha seppä istui, sylkäsi pitkän tupakkasylen ja jatkoi:

— "Tämä puhuja ei ole muita haukkunut, niin kovasti kuin muut...
Mutta te tuossa alatte leukaluitanne räävätä, kuin vanhaa paletta."

— "Horrin Aapon opettamia", — lisäsi joku tarvaalainen. Mielet olivat taas kuohuvana vaahtona, väki palavana kytönä. Hyvä- ja alashuudot katkaisivat aina keskustelua, joka koski sitä, kumpi järjestys, yksityiseen omistus-oikeuteen perustuva, vaiko sosialistinen, takaa paraiten tasa-arvoisuuden työn palkkiossa ja estää toiset elämästä toisia riistämällä. Kummallakin puolella oli oma joukkovakaumuksensa ja ne iskivät vastatusten jyrkinä, sokeina, intohimojen palkeista väen voimalla puhallettuina voimina. Kumpikin oli sokean uskon läpitunkema. Eikä kumpikaan antanut toisellensa tietä. Ympäri Suomea taistelivat uudet aatesuunnat vanhoja vastaan siitä, kumpi niistä oli pääsevä vallitsevaksi ja uuden Suomen peruskiveksi. Välistä yltyivät alas- ja hyvähuudot myrskyisäksi ulinaksi. Kinailu muuttui rähinäksi, uhkaavaksi, ihmiset puolipedoiksi. Joskus solmiutui vastustaja sanoissa ja vaikeni. Mutta sen sokea pakkovakaumus yltyi sitä katkerammaksi, kyteväksi kekäleeksi.

Kuului vihaisia kehoituksia.

— "Ajakaa ne juuttaat ulos!"

— "Antakaa halkoa ryökäleille!"

— "Ohoh! Vai halkoa!" — huusi Horri. "Halossa on kaksi päätä ja kansa se on, joka siitä paremmasta päästä pitelee."

— "Mikähän kansa sinäkin olet... Tukkilautan harakka!" — tarttui eräs naisista.

— "Pankaa heinätukko akan suuhun!" — keskeyttivät tukkilaiset edellisen. Melu yltyi. Vallan kultaomena näyttää kierivän vastustajille kaikkine aarteinensa. Pimeästä eteisestä kuului uhkaavia ääniä. Harhamasta ryöppysi taas ihmis-inho: "Raakimuksia koko joukko!" — ajatteli hän ja vaikeni, odotellen melun asettumista. Aapo Horri kiihtyi ja jatkoi:

— "Eivät ne ennen herrat näillä mailla liikkuneet, mutta kun kansa otti vallan, niin tukka suorana juoksevat ja sanovat kansalle: 'prtui, prtui, prtui!' Mutta selän takana on pussi valmiina, että kunhan vaan kansa äänensä antaa, niin kyllä pussi on papinsäkin ilveille opetettu, kyllä oma pussi osataan täyttää. Mutta köyhälistö ei lähde omaansa riistäjien kädestä kerjäämään, vaan se *ottaa!*..."

— "Millähän sitä sinäkin otat. Ei ole miehessä muuta mieheksi sanottavaa, kuin housut", — keskeytti Orri Horma.

— "Herroilla on kapitaali, mutta kansalla on *voima*", — kiivastui Horri. Pariin sataan nouseva hurja tukkilaisjoukko huusi taas voimakkaan hyvähuudon.

— "Voima!" — jatkoi vanha Horma. "Missähän se sinunkin voimasi on?"

— "Entistä on kotona ja puurokupista sitä toista saadaan, kun entinen loppuu", — kerskaili Aapo Horri.

— "Hyvä!... Oikein, Aapo!" — iloitsivat tukkilaiset.

— "Huutamatta siellä pedot!" — komensi isäntä.

— "Kunpa ensin puuroa hankkisit", — yritti joku tarvaalaisista naisista.

— "On ennen hankittua... Ei kun otetaan riistäjiltä omansa pois", — räyhäsi taas joku Aapo Horr in joukosta vastaukseksi. Joukkoihmiset olivat jo savuavia kekäleitä. Vihaiset silmät kiiluivat himmeästi valaistusta huoneesta ja sen miltei pimeästä eteisestä. Jättiläisen näköinen Orri Horma lausui halveksivasti:

— "Otetaan!... Hyvähän sitä on ottaa, mutta millähän se otetaan."

— "Milläkö oma otetaan?... Häh?" — tarttui Aapo Horri röyhkeänä. "Vai ei vanha tikka tiedä, millä toukka puusta noukataan... Pihdit ne ovat, jotka pitävät ja käsivarsi vaan vetää, mutta käsivarren päässä on kansa vetämässä. Risuja ne ovat herrojen ripakintut, kun kansa ponnistaa, että pöksyt piukavat... Näyttäkääpä pojat millä sitä toukka puusta otetaan. Tupet tyhjäksi! Hei!"

Tukkilaiset vetäisivät pohjalaiset puukkonsa tupistaan ja välkyttelivät niiden teriä. Kaikkialla, tuvassa ja eteisessä, välhtelivät terävät puukonkaret ja hurjat katseet. Väki näytti yhteen sullotulta villipetojen parvelta. Mutta puukko oli näillä seuduin tuttu ase. Sitä oli niin usein käytetty, ettei näky säikäyttänyt toisia. Mielet olivat lisäksi kiihtyneitä ja uhma nousi uhmaa vastaan. Orri Horma nousi ryhdikkäänä ja huusi:

— "Tappeluako tahdotte?... Sitä saatte, jos haluatte, sillä mies se on meidänkin housuissa, jos niiksi tulee."

Väki seiso i kahtena vihollisleirinä vastatusten. Harhamaa se näky ihastutti. Siinä oli voimaa ja tunteiden kuohua. Hän katseli sitä sivulta, kuin petoparven ottelua. Vähitellen alkoivat toki mielet tyyntyä. Puukot työnnettiin tuppeihin ja kiista sai hetkeksi rauhallisemman sävyn.

Aapo Horri puhui taas pitkälti yhteiskunnallisista parannuksista hyvä- ja alashuutojen kilpaillessa. Orri Horma kysyi sen loputtua:

— "Sinäkö se luulet sitten olevasi puhdistamaan kutsuttu?...
Luuletko sinä, että likaisilla käsillä voidaan mitään puhdistaa?...
Ja sinun kätesi, Horri, ovat monenlaisessa ravassa."

— "Missä ravassa?" — kysyttiin Horr in joukosta. Horman Orri jatkoi:

— "Minä en rupea suutani likaamaan selittelemällä sitä kaikkea, mutta laiskuus niistä on yksi, ja se on paha rapa sen käsissä, joka lähtee maailmaa parantamaan... Horri puhui tässä herroista ja papinsäkistä, mutta eivätkö ne ole herroja kaikki, jotka laiskuudella leipänsä ansaitsevat? Ja silloin on Horri itse suurimpia herroja, jos ei kortinlyöntiä, jolla hän itseään on elätellyt, katsota työnteoksi..."

Horr in väki vaiken i. Orri jatkoi:

— "Horri puhui papinsäkistä, mutta viime aikoina on hänkin sosialistisena saarnamiehenä pussiaan täyttänyt... Onko sillä papilla ja papilla ero?... Eikö se Horri pappina puhdistaa maailmaa papeista ja herrana herroista ja eikö se semmoinen puhdistaminen ole samaa, kuin jos pesisi lattialle läikähtänyttä tervavettä tervalla?..."

Niin jatkui kinailua. Vallan kultaomena kieri ja ihmiset tavottelivat sitä, kuin pedot lihamurua. Joukkotunteet ja joukkovakaumukset roiskahtelivat vaahtona, sakeana, kuohuvana hyrskeenä ja ihminen hävisi niiden kuohuun vähäisenä kuplana...

* * * * *

Puol iyö oli jo ohi. Harhaman puoluelaiset ryhtyivät perustamaan paikkakunnan valtiollista järjestöä: "Salolan seuraa". Miehet ja naiset kirjoittautuivat sen jäseniksi. Samaan aikaan pani Aapo Horri toimeen rahankeräyksen oman puolueensa hyväksi. Hattu kulki miehestä mieheen. Jokainen pani siihen, minkä voi. Nuori sosialistinen palvelustyttö, Silva, huusi silloin väen joukosta:

— "Minulla ei ole mitä antaa, mutta joka panee minun puolestani sosialisteille viisimarkkasen, se saa maata yön minun käsivarrellani."

— "Kelpaako hopeassa?" — kysyivät useat sosialistit yhtä aikaa.

— "Vaikka vaskessa", — vastasi Silva ja kohta oli joukko miehiä rahoinensa hatun ympärillä.

— "Jo nyt tuli pestit monelta mieheltä!" — kersku i Aapo Horri.
"Kestääkö käsivarsi?"

— "Kestää aatteen puolesta... Ja öitä riittää", — innostui tyttö, joka aatteen sa puolesta luovutti käsivartensa. Vanhat siveellisyyksitteet törmäsivät uutta vastaan.

— "Herra siunaa tätä turmelusta!" — valittelivat vanhat naiset hämmästyneinä, Harhama katseli tyttöä kuin Looljaa. Horman Orri kauhistui ja huusi:

— "Semmoisia riivatulta ne ovat... Myövät jo lihaansa... Porttoja ne paholaiset ovat ja porton tekijöitä... Ja semmoinen joukko jos saisi vallan, niin äpä räk asarmeilla ne täyttäsivät maat ja mannut."

— "Ja ne ne sitten lähtevät maailmaa puhdistamaan. Porttoudella ja lialla ryvettävät kaikki", — kuului toisia ääniä. Aapo Horri jatkoi keräystänsä rauhallisena.

— "Aapo Horr in työtähän se on koko turmelus... Pty-hyi!" — huusi eräs perheen isä nyrkkiään näyttäen. Aapo Horri veti suunsa ilkeään hymyyn ja lausui:

— "Älä mukise, puuron pilaaja, tai lyödään valtti pöytään ja puhdistetaan *teidän joukon* nenän-alus!... Sieltä se Horrin Aapo on konstit oppinut... Teidän talossa sitä on suutarin opissa oltu... Siellä on opetettu vihkimättä henttua halaamaan ja neitosia portoiksi pilaamaan."

— "Hampaat sietäisi ruotukselta suulakeen siirtää. Koitapas niistä meikäläisten nenää!" — raivostui Orri Horma.

Mielten kauhu nousi vihan vaahtona. Aapo Horri puhui ilkeällä äänellä:

— "No, kun käsketään, niin pitää totella", — ja Harhaman puoleen kääntyen lisäsi hän: "Muistaako puhuja tikapuita Valkean talon ja koivua Valkamalan akkunalla?"

— "Mitä sitten?" — kysyi Harhama oudostuen kysymystä.

— "Muuten vaan kysyn, kun käsketään... Minä olen niissä istunut suutarin-opissa", — vastasi Horri pirullisella eleellä. Harhama seisoivat mykkänä. Hän tunsi rinnassaan kuin puukon kären kaivelevan. Hän muisti vakoilijat ja niistä johtuvat jutut Valkamalassa. Puolueen kunnia vilahti hänen silmissänsä ensimmäisenä. "Taas se jalkapuu!" — pisti häntä ajatus. Vaivoin sai hän salatuksi hämmästyksensä ja kysyi jyrkästi:

— "Mitä tähän asiaan kuuluvat koivut ja tikapuit? Seuralle olisi valittava nyt toimikunta", — lisäsi hän nopeasti, tahtoen johtaa mielet toisalle. Mutta Aapo Horri seisoivat nyt jo ase kädessä. Hän jatkoi kovalla, pistelevällä äänellä:

— "Muistaako puhuja myös, miten rouva Esempio sattui aina myöhästymään 'kylässä'..."

Harhama ei voinut sanaakaan vastata. Hänen kannattajansa olivat ymmällä, koska eivät käsittäneet asiaa. Harhama tunsi jalkapuun rutistavan. Hänen oma elämänsä kieri nyt keränä häntä vastaan ja uhkasi hävistä sen puolueen, jonka luottamusmiehenä hän liikkui. Aapo Horri jatkoi entiseen tapansa, voiton ilolla:

— "Ei suinkaan puhuja ole unohtanut vihkimätöntä henttuansa?"

— "Riuttalan Helgaa", — lisäsi joku joukosta. Seurasi naurunpurskahdus sosialistien joukosta. Harhaman päähän nousi veri. Hän seisoivat kuin maahan lyötynä. Eteisessä alkoivat jotkut tukkilaiset laulaa hänestä ja rouva Esempiosta seipitettyä hävistäyslaulua:

"Harhamalan akkunalla
se herraslamppu palaa.
Harhama se vihkimättä
Riuttalan Helgaa halaa."

Laulua seurasi taas naurunhohotus. Harhaman puoluelaiset istuivat hämmästyneinä. Tieto ei ollut vielä levinnyt näin kauvaksi Harhaman ja rouva Esempiosta suhteesta. Aapo Horri, joka oli oleksinut samassa kylässä, missä Valkamala on, oli nyt, kuultuansa Harhaman tulon, valmistanut oman joukkonsa. Nauru jatkui.

Ilman selityksiä ymmärtävät kaikki, mistä on kysymys. Yhteinen häpeä painaa kaikkia. Loukatun joukon närkästyminen kääntyy sekä Aapo Horria, että Harhamaa kohtaan, mutta yhteisen asian tähden ja joukkotunteen polttamana asettuivat tarvaalaiset Harhamaa pelastamaan, kuin äänettömän sopimuksen mukaan. Eräs vaimoista lausui:

— "Niistäisit omaa nenääsi... Varpalan tytön viettelit ja hylkäsit isän niskoille..."

— "Teidän miehellenne luona olen opissa ollut... Eihän se hänkään Helgaa kelkassaan vetele. Sosialistit saavat yhteiskunnan semmoisena, kuin te sen jätätte", — vastasi Aapo Horri purevasti, painostaen viime sanojansa ja lisäten: "Ensin opettatte meille omat tapanne ja sitten tulette parantajina meitä niistä soimaamaan."

Ilma tuntui aivan myrkytetyltä. Joukko-ihmiset kärsivät yhteistä tuskaa ja häpeää, ilkkuvan vastustajansa edessä. Harhama ei kärsinyt oman itsensä tähden. Hänellä ei mielestään ollut oman itsensä edessä mitään kaduttavaa, hävettävää, mutta hän tuskastui sen joukkonsa puolesta, joka oli koko illan häneen luottanut ja nyt näki hänet sinä rikollisena, jota he halveksivat, vieläpä toisten rikollisten esikuvana. Hän vuoroin lyyhistyi sisällisesti kokoon, vuoroin nousi uhmaten, ajatellen:

— "Raakimuksia!... Elukoita ne ovat!" — Ja oitis alkoi hän vihata omaa puoluettaansa jonain jalkapuuna, joka häntä ahdistaa lakkaamatta...

Syntyi pitkä, tuskallinen äänettämyys. Aapo Horrin väen silmät

loistivat ilosta. Tarvaalaisten hartioita tuntui painavan myllynkivi. Kaikki vaikenivat. Kuului vaan sirkan sirinä. Viimein huokasi Orri Horma, nousi ylös ja lausui hitaasti, surullisena:

— "Elämä on yhtä ainoaa tarhasta taistelemista, josta on haavat ainoana voittona..."

Elämän hirviö tuntui seisovan ihmisten edessä ammottava kita auki. Harhama näki sen. Kuului joku katkera huokaus.

Ja taas sirisi sirkka ja yksi joukko kärsi ja toinen nautti siitä. Taas kuului pieni naurunpurskahdus. Silloin nousi Harhamassa kaikki hänen sairaloinen ihmishonsa ja ihmisten halveksiminen ryöppyävänä vaahtona ja rapana. Hän katseli koko joukkoa, omiansa ja vastustajiansa, kuin elukkaparvea, joka töllistelee suut auki. Hän halveksi heitä ja nautti siitä tunteesta. Hän lausui halveksivalla äänellä:

— "Elukoiden raakuuteen ei koskaan vastata sananruoskalla, vaan heinäpussilla, tai patukalla..."

— "Suuria sanoja", — murahti joku Horrarin joukosta.

Piinallinen äänettömyys jatkui. Harhama halusi päästä pois koko joukosta. Luonteensa vastakohtat: raukkamaisuus ja ylvästely, kiehuivat hänessä sekaisin. Yleisen tuskallisen mielialan ja hiljaisuuden jatkuessa kehotti hän ehdottamaan järjestön virkailijat. Eräs joukosta mainitsi tarpeellisen joukon nimiä ja ne hyväksyttiin hyvä-huudoilla. Hän kehotti huutamaan eläköönhuudon uudelle järjestölle. Väki nousi ylös ja huusi moninkertaisen korvia vihlovan: eläköön! Aapo Horri kokosi joukkonsa ja antoi merkin ja viimeiset eläköönhuudot sekaantuivat Internationalen mahtaviin säveliin.

Mutta Harhama tunsu tulen polttavan kantapäitänensä. Hän puki kiireesti yllensä ja lähti, väkijoukon vielä laulaessa, öiselle jalkamatkalle, kymmenen kilometrin päässä olevaan kylään. Hänen takaansa kuului vielä kauvan häväistyslaulun hoilotus.

* * * * *

Pohjolan suuri talviyö kohosi erämaan yli, kuin kuoleman mykkä, jääkylmä enkeli. Lumisade oli lakannut. Taivas oli se'es, tähtihiteillä kylvetty, tumma, autio tanhua. Pureva pakkasen kirpeli ihoa kuin veitsenterä ja tähtivalo pisteli, kuin neulankärillä ja tähtien välillä ammottivat korkeudessa äärettömyyden kylmät, pimeät kuilut, joista tuijotti kaikkeuden jäytävä, eloton salaperäisyys.

Harhama oli jo ehtinyt synkimpään korpeen. Kylmä puristi jäntereistänsä viimeisiäkin voimiansa. Edessä oli suurenmoinen näky: Pohjolan perukat koreilivat helmipakkasissansa, hohtivat kuurassa, loistivat punaisina roihuissa revontulissa. Kylmän kulkuset soivat kaikkialla. Elämä oli sammunut. Koko luonnon yli oli vedetty luminen ruumisliina, jolla elottomat pakkasensilmät kimaltelivat koristuksina. Kaikki helotti kuoleman kylmissä koruissa. Luonnon suuri leikki tempasi oitis Harhaman mielikuvituksen karkeloonsa. Hän ajeli jo revontulien hulmuavia punareunoja pitkin ja elämän tomut ja kiistat hävisivät kuin pimeys päivän kirkkauteen... ilmestyivät uudelleen pölynä ja katkeroittivat hetkeksi mielen.

Hän istahti lumen peittämälle kivelle ja mietti äskeistä tapahtumaa, katsellen samalla kaikkeuden yöpimeitä nieluja, joiden pohjalta maailmat kiiluivat pikkuisina tähtitulina. Niistä nieluista puhalsi äärettömyyden itseensä pakahtuva suuruus, sen kolkkaus, raudankova ja jääkylmä tunteettomuus ja kuoleman ja kaikenhäviön haju. Elämä painui sen näyn edessä viheliäiseksi, maassa matelevaksi mitättömyydeksi, inhottavaksi etanaksi. Hän muisteli äskeistä joukkoa, kuin jotain äärettömän ilkeää, maata pitkin vetäytyvää suolta ja mietti, mikä on ihmisen niin alas painanut.

Silloin enkeli Iiranto sävähti hänen vierellensä ruumiina jääheleä pakkasen kylmyys ja hiuksina Harhaman viimeiset unet otaksutuista onnen ja jumaluuden maailmoista. Se hymyili hänelle. Sen hymynä oli Harhaman uneksimien maailmojen ihanuus ja sen hengähdyksenä oli viha Jumalaa vastaan. Se kuiskaili Harhamalle:

— "Olisiko äskeistä tapahtunut, jos ei olisi ollut olemattoman Jehovan käskyjä?..."

— "Ei", — vastasi Harhama, kuultuansa povensa kysymyksen.

Iiranto jatkoi:

"Eivätkö ne ole *Jehovan* pappeja, jotka kantavat veroa ihmisten *rakkaudesta*?..."

— "Ne kirotut mustat korpit!" — uhmaili Harhama.

Iiranto hymyili, lausuen:

— "Ja jos nainen antaa ruumiinsa, maksamatta siitä papille, houkuttelevat ne ymmärtämättömät ihmiset kivittämään sen kapinoitsijan..."

— "Sinä olematon pelättihän se olet taas kaiken alkusyyinä", — supisi Harhama.

Ja yhtenä kiihkona nousi hän Jumalaa vastaan. Yhä kirkkaammaksi hioi hän teoksensa runohelmiä. Hän kohotti loukatun rouva Esemption, esempio-ihmisen loistavalle revontulitaustalle, sirotteli sen taustan kirkkailla tähtikiteillä ja puki hänet ihmishyveen hienoimmilla värivaipoilla luotavanansa olevan jumaluuden osaksi ja vertauskuvaksi... Hän antoi hänen hoitaa ja avalla siunauksen, anteeksiantamuksen ja rakkauden ikuisia vesisuonia... Hän korotti hänet kotilieden hyväksi hengeksi, uskollisuuden ja mielen puhtauden vaalijaksi... Hän verhoili hänet vaimon purppuraisilla ihanteilla.

Pakkanen yltyi... Kylmän kellot soivat yhä heleämpinä... Taivas aivan helisi purevan pakkasen tähtituu'issa... Revontulet loimottivat punaisina kylmän roviolina... Lapinrajojen talvinen luonto temmelsi suuruutensa ja voimansa huipulla. Se tempasi suuruudellansa taas Harhaman kylmille siivillänsä ja nosti hänet yhä ylemmälle, niihin korkeuksiin, joista hän voi nähdä luotavanansa olevan jumaluuden hengen koko sen suuruudessa. Sille hengelle oli jo äärettömyys ahdas, ijankaikkisuus liian lyhyt.

Yö kului. Hanki hohti... Ilma se'estyi yhä kirkkaammaksi... Pakkanen puri yhä terävämmin... Taivaan tähtituu'ut soivat purevammin ja kylmän kellot kirpeämmin... Lapinrajojen taivaanlaki vilkutteli tähtisumujansa, sen linnunrata kaartui ja koreili kirkkaana harjana miljoonille maailmoille helmitettynä... Enkeli Iiranto seisoi Harhaman vierellä ja lappoi hänestä hehkuvia mielikuvia, asetti niille siiveksi hillittömän ajatuksen ja johti niiden lentoa kaikkeuden halki.

Ja yhä korkeammalle nosti se Harhaman riihatonta mielikuvitusta... Hän antoi esempio-ihmisen liidellä hänen kanssansa, jumaluuden sumuihin verhottuna, niihin maailmoin, joissa ihmishenki on pukeutunut maan ihmisille outoihin ruumiisiin... He kulkivat siellä mielikuvituksen siivillä, jotka kiidättävät heitä tähdestä tähteen nopeammin, kuin villiityneinkään ajatus voi kulkea...

Jo saapuvat he vanhimpiin maailmoin... Ne ovat kierineet lukemattomia miljoonien vuosien avaruuden rannattomassa ontelossa, yhä kehittyen, yhä täydellistyen...

Jo nousi Harhama maihin niillä jumaluuden mailla, esempio-ihmistä seuraten... Siellä avautuu paratiisi aamuvarmaana... Se loisti, kuin alttari, jonka edessä jumaluus sai kaivattunsa vihittävänä morsiana... Ihmis-elämä oli ihanaa unta... Luonto helotti, kuin vihille vietävä, jumaluuden kirkkaat kihlat käsissä... Peto mielisteli lammasta ja tuuli heilutteli autereisia rauhanliinoja... Maan ihmisissä syntyy *aavistus* siellä vallitsevasta onnesta... ihmisen jumalallisesta tilasta... sen rauhasta ja ilosta... Aavistuksesta syntyy *kaipuu*... Se syntyy siitä, kuin kevät talvesta... jano helteestä... nuoruus lapsuudesta... Kaipuu synnyttää *pyrkimykseen*, kuin kukka hedelmän... tytön kauneus rakkauden... hedelmän mehu himon... Ja pyrkimys johtaa ihmisen jumaluuden yhteyteen, kuin vainu pedon saaliin jälille...

Ja aavistus ilmenee mielikuvina... unina... unelmina... ikävänä... Se kuletti häntä esempio-ihmisen mukana toisissa maailmoissa näkemässä jumaluutensa korkeimmille kehitys-asteille pääsystä ihmistä... sen onnea... sen autuutta ja riemua... Siten yhtyy jumaluuden kehitys yhdeksi halki äärettömän kaikkeuden...

Enkeli Iiranto tanssi revontulien harjalla, ruumiina kiehtova kunnianhimo, punavaippa hartioilla... Se kutitteli Harhaman mielikuvitusta ja houkutteli sitä lentoon. Taivaalla paloivat kylmät revontulet punaisempina entistänsä... Ne kukkivat taivaan punakukkina... Niiden valossa kulki Harhama onnenmailla... Kademielin katseli hän ihmis-onnea... ihaili ihmishyvettä. Jumaluuden kaipuu oli sille sammunut... Rinta oli rauhallinen, mieli tyyni... Se kaipuu oli sammunut, kuin miehessä morsiamen, neidossa sulhasen ikävä, kun armaan ääni jo kuuluu lauluna metsän takaa ja lähestyy ja yhä kaunistuu ja lämmin syli jo avautuu ja huuli lähestyy huulta ja ikävöiminen muuttuu onneksi ja kaikki riutuu suudelmassa onnen iki-uneen...

Yö hyräili vilua virttänsä. Yhä heleämpinä soivat taivaalla kylmän tähtituu'ut... Sen helmet hohtivat entistä kirpeämpinä... Mutta Harhama ei huomannut enää sitä. Hän painui yhä syvemmälle niille maille, joissa lukemattomia miljoonien vuosien ikävöinyt ihmishenki puhkeaa kukkana jumaluuden väreihin... pääsee ikuisen onneen... nukkuu ainaista autuaan unta... Hän laskee veneellä puhtaita satuselkiä... Niiden vedenkalvon alla välkkyä jumaluuden suuri henki kirkkaana vesikuvana... Se hohtaa haluttuna helmenä... hengen kaivattuna kotina... sen omana neidonkuvana... Rantavuoret kohottelivat huippujansa, pyrkien, kuin uhrisavu jumaluuden suuren hengen luo... Niissä heräsi jo jumaluus ensi tietoisuuteensa... Saaret kukkivat sille... sille laulaa sotka ylistystä ja alli yhtyi sen lauluun... Ne

lauoivat ihmiskielin ja puhtain mielin... Jumaluus oli tullut jo tietoiseksi eläimissä.

Ja yhä etemmä solui vene allien laulaessa ja vuorien pyrkiessä huulin jumaluuden rintoihin... ja enkeli Iirannon pitäessä perää, purren kulkua ohjatessa. Jo tuli jumaluus tietoiseksi kukissa: kukka tuli tietoiseksi jumaluudestansa... Se helottaa niiden väreissä... se väreilee niiden armaassa tuoksussa... Se herää niissä tietoisuuteen kuin lapsi unesta, pyrki suurempaan kauneuteen... tahrattomampaan värihohtoon... viattomampaan tuoksuun... Se on jo niissä maan ihmishengen tasalla... Mutta se ei tunne vielä pahetta, siis ei hyvettäkään... Se on puhdas, kuin lapsi, viaton kuin metsän kukka... Se ei ole vielä langennut: unohtanut jumaluuttansa... oppinut erottamaan hyvää pahasta... Se on kuin alkutila, jossa valo ei ole vielä pimeydestä eronnut... Se on kuin lapsi, joka ei tajua hyvän ja pahan eroa...

Jo soluu vene Rakkauden selällä... Allit lauloivat siellä ulapalla... Ne lauloivat jumaluuden kauneille kukille: rakkaudenkukille, joilla on järven selkä siroteltu... rannat koristeltu... Ne tuoksuivat rakkautta, puhdasta jumaluuden hyvettä. Jumaluus puhui esempio-ihmiselle aavistuksena... ikävänä... pyrkimyksenä... mielikuvana:

— "Sinä tulet tänne joka vuosi henkenä, pisimmän päivän aattona... poimit täältä rakkauden kukkia... sirotat ne maan lapsille... puhallat niiden tuoksun heille jumalallisen rakkauden virikkeeksi..."

Ja alli lauloi amenensa ja esempio-ihminen taittoi kukkansa ja ojensi sen hänelle, että hän sen lehtien puhtaista väreistä maalaisi teoksessansa ihmisille sen uuden, puhtaan jumalallisen rakkauden kuvan...

Niin kehittyi jumaluus tietoisuuteensa maassa asuvassa ihmisessä... Se kehittyi kokonaisuuden kehityksen osana... Se lainaa kehitysvoimaa toisissa maailmoissa kehittyneestä jumaluudesta... Se lainaa sitä mielikuvien... aavistuksen... pyrkimyksen ja ikävöimisen teitä...

Enkeli Iiranto kerä Harhaman hurjat mietteet kerille ja ampui kerät jousellansa Perkeleen ihailtaviksi. Itse leijaili se Harhaman pään ympärillä, ruumiina kuunvalo, siipinä pakkasenehele ja kädessä soihtu kavaluutta.

Yhä valtaavammin roihusivat kylmän revontuliroviot... Yö hengitti entistä enemmän vilua... taivas tuikki kylmän kukissa heleämpänä... punaisempana... Mutta Harhama ei niitä enää nähnyt, ei tuntenut. Hän kulki edellensä iki-onnen mailla, tullen Puhdas-selälle... Sen ranta on valkeana puhtaudenkukista... Selkä on joutsenilla siroteltu... Kukut tuoksuvat jumaluuden puhtautta... joutsenet sitä laulavat. Sävel suutelee kukkaa... kukka peseytyy sävelessä... Jumaluus löytää niin omansa... nukkuu sen syliin... raukeaa sen suudelman. Esempio-ihminen poimii kukan... Harhama maalaa sen väristä teoksensa sivulle uuden ihmispuhtauden esikuvan...

Ja he tulevat ylemmä. Uskollisuuden selälle. Siellä kukkivat tulipunaiset uskollisuuden kukat helmikirkkaalla vedenkalvolla... Sinilinnut laulavat jumaluuden ylistystä ihmiskielin... Jumaluuden kirkas vesikuva välkkyi vedessä... se helottaa taivaalla... hohtaa mailla... Vene soluu sävelenä... Korkeudessa päilyy punerva pilvi... Tyyni hymyilee rantamilla... rauha saarilla... onni kaikkialla... Harhama saa taas kukan esempio-ihmiseltä... Sen väreillä maalaa hän teoksensa sivulle uuden uskollisuuden ihanan kuvan... Hän maalaa siitä kuvan, joka herättää ihmisovessa nukkuvan jumaluuden tietoisuuteen...

Enkeli Iiranto istui helyissänsä hohtavan koivun oksalla, ruumiina puun sinervä. Se näytti Harhamalle kuviteltujen maailmoiden ihanuutta, sirotteli teoksen runomeret seppeleillä, kylvi ne kultalumpeilla ja kutkutteli Harhamaa hymyllä:

— "Kääntyisitkö vielä takaisin ihmisten herjaajan ja räökkääjän olemattoman Jehovan pappien verojuhdaksi?..."

Se ajatuskin jo kauhistutti Harhamaa.

Yhä tiukemmin soitti kylmä kellojansa... Entistä vihaisempana huokui hanki ja sen pakkasensilmät tuijottivat terävämpinä... Mutta ne nostivat vaan Harhaman mielikuvituksen siipiä, puhalsivat häneen voimaa kylmän palkeista, kun hän loi jumalaansa, kylmä korpi ahjona, pakkanen sen ahjon tulena. Ne karkaisivat jumalan entistä kirkkaammaksi... suuremmaksi...voimallisemmaksi... Hän soluu jo veneessä Siunauksenselälle, Siellä koreilevat sinikukat, kirkkailla rantavesillä... Purppurapunaiset sorsat laulavat, uiden selkävesillä... Vedenkalvo välkkyi... Sinikukat nuokkuvat varsillansa. Ne kukkivat tietoista jumaluutta... tuoksuivat sitä... nauttivat siten... Jumaluus punottaa puolitetöisenä aamusarasteessa... sorsan laulussa ja sinikukkien tuoksussa ja värissä. Pahe on haihtunut sumuna... Kade on kadonnut, kuin pimeä huoneesta valon sinne tulviessa... Ihmiselämä on iloa... Se unohtaa itsensä jumaluuden puhtailla rinnoilla, kuin nälkäinen lapsi, päästyänsä huulin kiini kauvan ikävöityyn äidin rintaan... Siunausta laulaa lintu... tuoksuu kukka... välkyttelee vedenkalvo... Kaikki jumaluuden hyveet helottavat helminä koko luonnon kulmilla...

Ja taas saa Harhama kukan esempio-ihmisen puhtaasta kädestä. Sen väreillä maalaa hän suuren sivun teokseensa. Ei ole ennen siunausta niin ihanana esitetty, kuin nyt... Se on nyt viehättävä ihmistä, kuin neidon kauneus... sen silmien sulo... mielen puhtaus... kainous ja huulen mehu. Ja joka vuosi poimii esempio-ihmisen henki sinikukan Siunauksenselältä ja jakaa sen värit maansa ihmispoloisille tietoisien jumaluuden iduksi... Ja se väri itää ja itsetietoinen jumaluus herää ihmisessä ja hänen omaperäinen hyveensä kirkastuu ja puhdistuu ja hän lähenee ikäviensä päämäärää... pääsee siihen... kaipausta sammu... iki-ikävä saa haluamansa ja ihmisyyttä riutuu iki-onnesta.

Jo veti aamurusko punaisen viirunsa taivaan reunalle... Jo soivat kylmän kaikki viulut, jo välkkyivät sen kirkkaimmat veitsenterät... Sen jääkukat hohtivat punakirkkaina... kylmät roviot roihusivat ilmiliekkeinä... Mutta yhä matkusteli Harhama öisellä retkellensä jumaluuden sumumailla, tuntematta vilua, kuulematta kylmän kelloja... Hän saapuu purppuraiselle Armonselälle... Siellä loistavat revontulet tietoisina jumaluudestansa... Siellä helottaa anteeksiantamus sievissä vesikukissa... helottaa tietoisena... jumaluutena... korkeana hyveenä... Varsilehdet sitä punottavat, verholehdet kertovat valkovärillensä... Keltasorsat laulavat sitä samaa hyvettä, uinuen veden kalvolla, joka välkkyi jumaluuden rintana. Siellä ei kuulu herjausta... Kiro on siellä tuntematon, outo kuin valo sokealle... Rannoilla asuvat ihmis-olennot, raviten itseänsä jumaluuden suudelmilla.

Vesikukat nyökkäivät esempio-ihmiselle puhuen aavistuksella... kaipuulla... ikävällä:

— "Ota meidät!... Vie oikea siunaus maasi ihmispoloisille!"

Ja esempio-ihminen taittaa kukan ja sirottaa siitä ensi lehden herjaajillensa ja niille, jotka aina hänet kiroten ajavat kotoansa jouluaaton iltapakkaseen... Hän taittaa uuden kukan ja sen väreistä maalaa Harhama uuden anteeksiantamuksen ihmishyveen esikuvaksi... Uusi loistava sivu syntyy teokseen... Kukat nyökkäivät hyvästi ja keltasorsat laulavat esempio-ihmiselle kutsun tulla joka vuosi poimimaan vesikukkia ja sirottamaan ne maansa lapsille itsetietoisien jumaluuden synniksi...

Se oli jumaluuden käsky, joka tuli kaipuun ja ikävöimisen tietä... Vene soluu edelleen keltasorsan laulun sävelen saattamana ja Iiranto-enkelin peräpitiessä.

Enkeli Iiranto häilyi yhä Harhaman vierellä, kehräten hänestä mielikuvia, lappoen niitä kuin kuontalosta tappuroita, ohjaten niiden punoutumista ja lentoa. Aamurusko nosti jo purppuralievettänsä yli vaarojen... Jo huuhteli se tähtiä pois taivaan keskimailta... Pakkanen paukkui ja helisi ja välkkytti puukkojansa, pistäen joka taholta... Sen kaikki kanteleet soivat... sen kaikki helmet hohtivat... Se seisoi voimansa veitsenkäreillä, koreana ja ylpeänä, kuin Pohjolan jääkuningatar, kiteillen kylmän kirkkaissa tähtisiruissa. Mutta yhä kuleksi Harhama korvessa, harhaillen etäisissä maailmoissa etsimässä jumaluuden nisiä huulet palavina, sielussa ainainen poltto.

Jo soluu vene Laupeus-selaile... Vesi välkkyi siellä kuunvalona, jossa ihana aurinko katselee kuvaansa ja näkee kuvansa jumaluuden kasvot ja ihastuu siitä ja kirkastuu, kuin tyttö lähteellä... Punalinnut laulavat laupeuden ylistystä... Niiden laulu punoutuu seppeleeksi... Tulevat pienet tuulilinnut ja vievät seppeleet maailmoille, seppelöiden niillä maailmankurjuuden jumaluudeksi... Ja rantakalliot osottavat seppelöityä kurjuutta purppurahuipuillansa ja sanovat jumalansuuna:

— "Jos palvelette sitä, palvelette minua! Jumalaa..."

Ja vaatimattomana ja koruttomana seisoo maailmankurjuus jumaluuden sepele päässä, laupeuden ruskottavien liljojen sille kukkiessa... Se seisoo koruttomana ja suurena, kuin Routalan Timo, elämän valkaisema tukka luonnollisena otsalle solahtaneena ja tyytyväisenä, kuten jumaluus, joka ei voi itseänsä korkeampaa enää toivoa...

Mutta Laupeuden selällä kukki jumaluus ainaisena ruskeissa, koreissa kukissa. Ne kukat kumartavat maailmankurjuudelle... Sille ne kukkivat... sille viheriövät... sille tuoksuavat... Ja kun kurjuus seisoo sepele päässä ja hivukset elämän valkaisemana pellavana, itkevät ruskeat kukat sen lohdutukseksi ja punalinnut laulavat sille puhtaita säveliä... Ja kukkien itkemät kastehelmet muuttuvat jalokiviksi... kimaltelevat terälehdillä kirkkaina helminä ja kukat nyökkäivät surullisina kurjuudelle ja kehoittelevat:

— "Tule ja poimi helmemme, sinä, jonka hiukset on elämä puhdistanut lumivalkeiksi, sinä ainoa palveltava jumaluus, jumaluuden korkein siveellinen kehittyminen ihmisessä!..."

Ja köyhyys hymyilee vaatimattomana, jumaluuden, nöyryyden, tyytyväisyyden vertauskuvana ja sanoo Routalan Timon tavoin:

— "Minä olen aina teidän luonanne, mutta se, joka on suurempi minua, ja jonka luo minä ikävöin, ei ole aina... Viekää helmenne Hänelle; Hän saakoon omansa. Onhan minulla oma hirsitaakkani..."

Ja silloin ruskeat kukat kumartavat sille jumaluudelle, joka nukkuu maailmankurjuudessa lapsen viatonta unta. Punalinnut laulavat sen ylistystä ja koko jumaluus puhuu: — "*Ainoastaan* sen, mitä olette tehneet maailmankurjuudelle, olette tehneet minulle, sillä maailmankurjuus olen *minä*..."

Ja ruskeat kukat kimeltelivät yhä kirkaammissa kyynelissä, jotka ovat jalokiviksi muuttuneet ja ne nyökkäävät esempio-ihmiselle:

— "Tule ja poimi helmeni ja ja'a ne köyhille! Uhraa köyhyydessä lapsena uinuvalla jumaluudelle!"

Ja hän tottelee jumaluuden vaistoa ja poimii helmet ja sirottelee ne maansa köyhille... Hän kylvää niillä Riuttalan metsät... Varpalan torpan pellon pientaret... Routalan Timon tanhuat... Ja joka vuosi, kun ruskeat kukat kimmeltelivät helmässään, tulee hän Laupeudenselälle, kokoaa helmet helmaansa ja kylvää ne hyvänä henkenä maansa metsiin maailmankurjuuden poimittavaksi. Rikkaat poimivat ne helmet lasimaisina, mutta niiden palosta syttyy heihin jumaluuden laupeus ja armeliaisuus ja he tekevät silloin kuten raamatun Sakeus: jakavat kaikki omaisuutensa vaivaisille... Niin herää ihmisessä uinuva jumaluus elävään työhön ja tietoisuuteen.

Ja Harhama kylvi teoksensa yhden sivun niillä helmillä. Niistä oli tarttuva uusi laupeus ihmisiin, alkava itsetietoinen jumaluus. Hän puki kurjuuden yhä loistavampiin jumaluuden vaippoihin, temmaten niiksi vaipoiksi revontulen ihanimpia liepeitä ja aamuruskon nauhoja. Hän vyötti sen sateenkaaren väreillä. Hän sirotteli sen vaipan pakkasensilmillä ja urvuilla hohtavilla helmillä, asetti seppeleen maailmankurjuuden päähän, osotti teoksellansa uutta jumalaa ihmisille ja vakuutti:

— "*Sen* ainoastaan teette Jumalalle, minkä teette *hänelle*... Hän on ainoa palvelusta tarvitseva Jumala..."

Auringon kehä kieri hitaasti taivaan rannan alta. Se oli veripunainen, eloton, jääkylmä pakkasenpyörä. Pakkasen puukkosade yltyi. Joka taholta pisti kirpelevä, terävä kylmäkärki, joka urvun päässä helisi auringon punaama jäätiku. Kaikkialla kiilsivät kylmän helmet kirkkaina jalokivillä. Kerjäläispoika tuli tiellä vastaan. Se katseli uteliaana Harhamaa, varhaista salotien kulkijaa, ja antoi pakkasen helmien kiiltää rauhassa.

Kylä tuli vastaan. Kuului kaivonvintin kuiva narina. Akkunat kiilsivät jäisinä, aidanseipäät kuuraisina. Jo saapui hän ensimmäiseen taloon ja astui puoli-jäisenä kurjaan tupaan, kirjoittamaan paperille öisen mielikuvituksensa retkeilyjä, kylvämään sen sivuille luomiansa jumaluuden helmiä...

Ja enkeli Iiranto seiso i alati hänen rinnallansa, ruumiina Harhaman salaiset himot ja toiveet.

* * * * *

Viikko, toinen oli kulunut. Joka päivä uudistui sama näytelmä: joka ilta tappeli Harhama jalkapuunsa puolesta. Yöt hän näki unia ja loi niistä jumalaansa metsissä, kehräten unista aina uusia kuvia. Päivin kirjoitti hän mietteitensä paperille. Riidat riehuivat entistä hurjempina. Hän istui niitä kuullessansa kuin neulan kärellä. Joka hetki pelkäsi hän puolueensa häpeää. Aapo Horri kulki varjona hänen vierellensä.

Lopulta matkusti hän tapaamaan rouva Esempiota, aikoi puhua hänelle kaikki ja ehdottaa, että suhde julkaistaisiin, vaikkapa Armiiran perintö menisikin.

He tapasivat toisensa Kemissä. Rouva Esempion silmäkulmassa näkyi vanhuuden ryppy. Kauvan katseli Harhama sitä ja mietti lopuksi: "Miksi pitäisi minun kyntää se vako syvemmäksi, paljastamalla raakimuksien häväistyksset... On hän jo kyllänsä kärsinyt..."

Ja hän puristi hänen kättänsä, silitti ryppyn, vaiken i kaikesta ja lähti taas siihen jalkapuuhun, joukkoajattelun puitteisiin, jonka oli luonut vapautensa puolesta taisteleva yhteiskunta.

* * * * *

Korpi seiso i mykkänä. Korpin huuto kuului pahan enteenä.

Talvi kallistui jo keväänkorvalle. Päiväsydännä kimmelteli jääriite puiden oksilla veden valelemana. Vaalit olivat tulossa ja Harhama kulki viime matkojansa. Väliaika oli ikin kulunut suuremmitta häiriöittä. Hän oli jo pitänyt mielestään viimeisen puheensa ja oli matkalla kotiinsa, mieli hyvänä siitä, että oli jalkapuustansa päässyt.

Oli päivänpaisteinen sunnuntai. Hän hiihti suksilla suuren Routakorven läpi, käyttäen oppaanaan aurinkoa. Erämaan rauha haukotteli joka oksalla, kurkisteli joka kuusen latvassa, ja äänettämyys kyyköt i kaikkialla. Harhamasta tuntui, kuin kulkisi hän kuoleman kotimailla. Hän nautti siitä ja nousi synkkyiden siivillä taas mielikuvituksensa maailmoihin, jumala-sumujen keskelle. Musta korppi seurasi

häntä korven halki, lennellen hänen ympärillensä.

Korvessa kohtasi Harhama tuntemattoman tukkityömiehen yksin hiihtelemässä. Mies tervehti häntä, kysyen:

— "Ettekö te ole se herra Harhama?"

— "Kyllä."

— "Sitähän minä... Minä satuin kerta teitä kuulemaan. Eikö sitä nyt joutaisi tukkilaisille puhumaan?"

— "Tietysti... Aivan mielelläni... Mutta missä ne tukkilaiset ovat?" — vastasi Harhama.

— "Tästä vähän matkan päässä on sauna... Ne ovat sosialisteja kaikki, mutta niissä on paljon uskonnollista väkeä... Harhaman pitäisi niille juuri selittää meidän puolueen kanta uskontokysymyksessä ja osottaa sosialistien jumalattomuus... Se vaikuttaa", — selitteli tuntematon.

Harhama seurasi tuntematonta "saunalle". Se oli tilapäisesti hylkypuista rakennettu, mullalla ja kuusen oksilla tilkitty suojus. Sisältä oli se runsaasti kaksikymmentä metriä pitkä, soikea "basilika". Ovensuussa oli sisään lämpenevä uuni. Lattiana oli maa, penkkeinä muutamia hirsitä. Akkunaa ei ollut, vaan valaistiin "sauna" pärevalkealla. Suojus oli niin matala, että pitkä mies sopi siinä paraiksi seisomaan. Noin kolmesataa miestä oli koolla tässä omituisessa saunassa, jonka edustalla paloi hiilihauta ja vähän loitompana tappelivat korpit ja varikset hevosen raadosta. Kun Harhama lähestyi saunaa, lausui eräs ulkona seisova mies tovereilleen, niin että hän kuuli:

— "Se on Harhama. Se pakana puhuu hyvästi, vaikka on tarvaalainen... Tulikohan tuo meillekin puhumaan..."

Tukkilaiset kokoontuivat saunaan. Pitkä puinen suojus oli niitä aivan täynnä. Silmät kiiluivat ja ihmiset näyttivät peikoilta pimeään seasta. Harhama seisoi suojuksen perällä suurella kivellä, jota oli myös pöytänä käytetty, ja puhui. Hän oli aina ihailut tukkilaisten rohkeaa, huoleton elämää ja puhui heille sillä tavalla, että se menisi heihin. Hän puhui niin repäisevästi kuin voi, jota hän ei ollut koskaan ennen tehnyt, ja tempasi jo ensi sanoilla heidät mukaansa. Hyvähuutojen räiskiessä jatkoi hän puhettaan tuntikauden ja huumautui siitä lopulla itse. Se ei ollut enää mitään puolue-puhetta ja ohjelman selvitystä. Se oli vallatonta, uhmailevaa, ilkamoivaa köyhien evankeliumia, maailmankurjuuden psalmeja. Lopulta hän aivan hurjistui ja soitteli huumaamaansa miesjoukkoa, kuin viulua. Se oli ainoa kerta, jolloin hän oli puhunut täydestä sielustansa, hillitsemättä henkensä voimia ja näyttelemättä tyyneyttä, joka häntä aina oli kiusannut.

Hän aikoi jo lopettaa. Silloin äskeinen tuntematon kuiskasi hänelle taas:

— "Puhukaa nyt uskonnosta!... ja Jumalasta!..."

Harhama vaikeni. "Minä Jumalasta?" — mietti hän. "Minä!"

Syntyi äänettömyys. Harhama mietti yhä. Kaikki odottivat. Tuntematon jatkoi kuiskaten:

— "Se olisi niin tarpeellista... ja puolueelle eduksi..."

Silloin sumeni kaikki Harhaman silmissä ja sauna pimeni ja hän taipui jalkapuunsa edessä, - kuin jonkun käden painamana, ilkamoiden, hurjistuen, kuin inhoansa osottaen, tai jotain jota hän ei käsittänyt, ei kysynyt. Hän sekottui ja selvisi ja taas sekottui ja lopuksi kumarsi jalkapuutansa aivan kuin uhmaten.

Ei kumminkaan heti, eikä rehellisesti oman itsensä edessä. Ensin hän petti itseänsä, petti törkeästi, pettääksensä sitten muita sillä itsepetöksellensä. Hän ajatteli: "Enhän minä tarkota *sitä* Jumalaa, vaan omaani... sitä *oikeaa*."

Hän alkoi puhua:

— "Minä tulen nyt erääseen arkaan asiaan."

Ja vielä pysähtyi hän ja mietti. Kuulijat odottivat... jännittyivät... katsoivat Harhamaan, kuin odottaen kultaomenaa. Harhama kumarsi syvemmä ja jatkoi:

— "Tulen uskonto-kysymykseen. Selitän siinä puolueemme kannan. Meidät ja sosialistit erottaa siinä toisistamme periaate. Se johtuu tästä: Sosialistit tahtovat kumota nykyisen yhteiskuntajärjestyksen ja sanovat: Meillä on siinä kiusana uskonto, joka opettaa ihmisiä kuuliaisiksi esivallalle. Siksi tahtovat he ensi sijassa kumota uskonnon.

"Meidän puolue ajattelee samalla lailla kuin hekin, eli että uskonto on yhteiskunnan *yksi* perustus. Ja kun me tahdomme nykyisen järjestyksen säilyttää, on ensi työmme siis säilyttää sen perustus: uskonto."

Hän pysähtyi, muisteli munkki Pietarin saarnaa ja jatkoi sen ajatusta seuraten:

— "Sillä katsokaa! Teidän perunakuoppaanne ei vartioi kotona esivallan vartija, poliisi, mutta sitä vartioi Jumalan käsky: Älä varasta! Eikö se suojele omaisuuttamme enemmän kuin paksu lakiteos?"

Ja sitten puhui hän loistavilla sanoilla uskonnon puolesta, maalasi sen ihmeen ihanilla väreillä, kuvaili sen jalokiveksi, valoksi, onneksi. Sitten hän pysähtyi ja antoi miesten ajatella. Intohimoiset silmät katsoivat häneen pimeästä kysyvinä. Yksi joukosta lausui:

— "Kyllä se on totta." Harhama kumarsi syvemmälle jalkapuutansa, jatkaen:

— "Sillä eikö Jumalan lyhyt käsky: Älä tapa! — suojele teidän henkeänne enemmän, kuin laki ja vankilat ja poliisit?"

Hän odotti taas kauvan vastausta. Miehet katsahivat toistensa silmiin kysyvinä.

— "Kyllä siinä on perää", — virkahtaa puoli-pimeästä joku.

— "Ei sitä ole tullut tuolla tavalla ennen ajatelluksi", — kuului toisen ääni. Harhama kumarsi yhä hartaammin jalkapuultansa, puoli-ilkamoiden, puoli-tosissansa. Hän jatkoi:

— "Mutta vielä on toinenkin syy, jonka tähden puolueemme on asettunut suojelemaan uskontoa. Meidän aikana on paljon nuorukaisia, jotka vakuuttavat, että Jumalaa ei ole. Mutta ajatelkaa tätä hirvittävän suurta taivaan avaruutta! Onko kukaan käynyt tutkimassa siitä joka kolon ja tähden ja kuun ja auringon että voisi vakuuttaa, ettei Jumalaa ole missään?"

Väki ajatteli taas, kauvan ja äänetönnä. Harhama kuvaili heille avaruuden niin huikaisevan suurena, että sen kuva masensi heidät mitättömäksi tomuksi siinä. Villit katseet muuttuivat vakaviksi. Harhama kumarsi jalkapuutansa yhä syvempään, täydellinen epäilijä, Jumalan kuumeinen kieltäjä, puhui, kuin puoluemies, joka käyttää uskontoa aseensa. Tukkilaisista tuntui kuin puhuisi hän koko sielunsa vakaumuksella. Hän jatkoi:

— "Mutta juuri silloin, kuin me kiellämme Jumalan, ilmestyy Jumalan suuri haahmo eteemme ja sanoo: 'Minä olen Herra sinun Jumalasi!'"

Saunan edessä palava hiilihauta tohahti. Suuren, uhmaavan kuvauksen jälkeen, tuntui se kuulijoista Jumalan hengen ilmestymiseltä. Kuulijoiden silmät kiiluivat pyöreinä. Harhamaa huvitti joukkohartaus ja viehätti sen suuruus ja salaperäisyys. Hän kumarsi jalkapuutansa edelleen, puhuen:

— "Se tapahtuu silloin, kun kuolema levittää edessämme mustia siipiänsä ja avaa kamalan kitansa. Kuoleman musta korppi katsoo ihmisen silmiin niin voimallisena ja niin armottomana kuin tiikeri uhriansa, että rohkeinkin painaa sen edessä päänsä alas ja tuntee avuttomuutensa ja voimattomuutensa..."

Hän kuvaili kuoleman suuruutta synkin värein. Kuulijat saivat sitten pitemmän aikaa miettiä kuoleman armottomuutta ja voimaa. He tunsivat jo voimattomuutensa sen edessä, näkivät sen mustan haamun, sen luukynnet. Harhama jatkoi vaikuttavalla, tärisevällä äänellä:

— "Kuoleman silmä katsoo meihin joka hetki synkkänä, kuin tuo saunankarsina, sen luukynsi on aina valmiina. Katsokaa tuota hevosen raatoa, josta korpit tappelevat! Sinne kulkee meidän tiemme. Niin armoton on kuoleman koura..."

Kuulijat pöyristyivät. He tunsivat jo kuoleman korpin lähestyvän ja varustavan kynsiänsä... Maailman rikkaudet himmenivät heidän silmissänsä. Harhama kumarsi syvemmälle, petti itseänsä: oli ilkamoivinsa, uhmailevinsa, tai tekevinänsä jotain käsittämätöntä. Hän ei tahtonut tunnustaa että uhraisi luotavanansa olevan jumaluuden toisen osan sen toisen osan: maailmankurjuuden suosiolle ja jalkapuullensa ja hävitettävänänsä olevalle Jumalalle. Hän jatkoi:

— "Miten sappikatkeraa ja raudan raskasta elämä lieneekin, lähtö siitä tuntuu hirvittävältä, pohjattomaan tulikuiluun putoamiselta. Ajatelkaa että te huomaatte vaipuvanne johonkin tuntemattomaan pimeyteen... Täytyy sanoa hyvästi ystäville, omaisille ja kaikille, eikä tiedä mikä siellä syvyudessa odottaa. Katsokaa tuota palavaa hiilihautaa oven edessä!"

Ja ihmiset katsoivat sitä, näkivät tulen tupruavan nousten sen salaperäisestä pohjasta. Harhama jatkoi:

— "Me seisomme joka hetki palavan sysimiilun huipulla. Lakkaamatta palaa elämä jalkojemme alla ja

me olemme uppoamaisillamme kuoleman kitaan kuin sysimiilun tuleen."

Kuulijat kauhistuivat sitä ajatellessaan. Saunan pimeys ja palava sysimiilu suurensivat hirmukuvan. He luulivat jo seisovansa luhistumaisillansa olevan hiilihaudan huipulla, ja vaipuvansa sen tulikitaan, sanoen kaikelle hyvästi.

Ja yhä hartaampana, nöyrempanä kumarsi Harhama. Hän petti itseänsä entistä rohkeammin, törkeämmin hän onki ääniä itsellensä. Hän kuvaili uskonnon ihanuutta, puki sen jalokiviin, toi sen kauhistuneiden eteen armon astiat kädessä ja jatkoi:

— "Semmoisena hetkenä on ihminen valmis tarttumaan vaikka olenkorteen, kuten hukkuva. Ja kun hukkuva saa olenkorren käsiinsä, toivoo hän siitäkin vielä pelastusta, rauhottuu ja painuu sen kanssa levollisena syvyyteen."

Ja sitten vilkutti hän sitä olenkortta, petti itseänsä yhä häikäilemättömämmin. Hän kuvaili uskonnon kukkaveneeksi, johon hätäytynyt nousee kuoleman hetkellä ja purjehtii rauhallisena niille rannoille, joilla kukkii ijankaikkinen elämä ja avautuvat taivaan ihanuudet. Hän lopetti:

— "Niin on kuolemassakin. Kuolemassa ei ole muuta olenkortta, kuin se usko, että kun täältä lähdetään alkaakin uusi elämä, elämä Jumalassa. Kun siitä saapi kuoleva kiinni, lähtee hän täältä levollisena kuin kukkaveneessä, ikuisen elämän maille. Siksi tahtoo puolueemme säilyttää ne uskonnolliset laitokset, jotka pitävät ihmisissä vireillä uskoa tulevaan elämään, osottavat hänelle pelastuksen kuolemasta. Se huolehtii että ihmisillä olisi se vene valmiina sillä hetkellä, jolloin kaikki muu on tomua ja pimeää ja kuoleman usvasyli avautuu..."

— "Oikein puhuttu... Oikein... Oikein... Oikein!" — vakuutti miesjoukko vakavana, kun Harhama lopetti.

Synty hiljaisuus. Sitten lausui joku:

— "Kyllä se asia on niin."

Ja taas miettivät miehet kuolemaa ja sysimiilua ja korppeja.

— "Kyllä se Jumala olla pitää", — lopetti taas joku hiljaisuuden.

— "No kuinka muuten!... Kukas se ihmissielusta murheen pitäisi, jos ei Jumalaa olisi", — huokasivat taas jotkut.

Ja niin jatkoivat miehet synkän ja miettivän näköisinä. Harhama nautti voitostansa. Synty hiljaisuus. Harhama nousi jalkapuutansa kumartamasta, sen Jumalan puolesta puhumasta, jota vastaan hän nousi joka hetki. Maailman köyhät katsoivat häneen taas kuin Jeesukseen. Hän oli uhrannut yhden Jumalansa toisen tähden ja voittanut sen toisen: köyhät. Nyt odotti hän palkintoa, nautti siitä palkinnosta vaistomaisesti.

Kun hiljaisuus oli kotvasen jatkunut, nousi ovensuussa ylös Varpalan Juho, jota Harhama ei ollut pimeässä tuntenut ja alkoi puhua jäykällä, järeällä äänellä:

— "Minä pyytäisin puhujalle saada sanoa muutaman sanan, vaikka ei se niin hääviä tule, kuin koulun käyneellä. Puhuja sanoi, että Jumalan käsky estää varkaan kättä... Mutta mitenkä se on kun rikkaat varastavat köyhät putipuhtaiksi, eikä se Jumala näy niitä rankaisevan, eikä käsipuoleen tarttuvan. Otetaan me torpparit esimerkiksi... Kolme torppaa ovat rikkaat jo minultakin varastaneet, eikä se seitsemäs käsky ole niitä suojellut. Eiköhän se maallinen laki olisi paremmin auttanut?"

Hän vaikeni hetkeksi. Harhama tunsu nyt kuka hänelle puhui ja masentui. Puhe oli hänelle kuin halonisku päähän, eikä hän ollut selvillä miksi. Miesjoukko oli vaiti.

— "Eihän se ole seitsemännen käskyn vika, jos ihmiset sitä väärin käyttävät", — puolusteli Harhama hämillään. Rouva Esempio ja se "suhde" löi hänen aivoihinsa salamana, kuin aavistus. Varpala jatkoi jäykkänä:

— "Eihän se silloin ole yhteiskunnankaan lain syy, jos sitä väärin käytetään. Eikä se Jumalan laki näy vaikuttavan sen saarnaajiinkaan. Äsken ryöstätti pappi minulta viimeisen voikilon, vaikka ei ole minulle mitään palvelusta tehnyt. Se Jumala näkyy juuri suosivan varkaita, koska antaa niiden menestyä ja jättää riistetut kurjuuteen."

Miehet olivat vaiti, odottivat kahden vaiheella. Harhama yritti puhua, mutta Varpalan Juho keskeytti ja jatkoi:

— "Eikä se näy puhujaankaan tepsivän Jumalan laki, vaikka sen voimaa ylistää."

Sauna tuntui pimenevän, mielet vetäytyivät sykkyröiksi, Harhama aavisti mitä oli tulossa. Hänessä heräsi uhma ja hän yritti puhua, mutta Varpala jatkoi itsepäisesti:

— "Ei pidä keskeyttää. En minäkään keskeyttänyt. Minä kerron erään asian: Riuttalan isännät nylkivät minun esivanhempani, putipuhtaiksi eikä siinä Jumalan laki auttanut. Jumala oli riistäjien puolella. Viimeinen Riuttalan tyttö — jonka puhuja tuntee — kuuluu tuhlanneen meiltä torppareilta varastettuja rahoja Helsingin kapakoissa ja loput pari sataa tuhatta kuuluu vieneen ulkomaiden kapakkoihin. Ja mitä toi hän meille sieltä ulkomailta rahoillamme?"

Harhaman silmissä vilisivät Varpalan Rauha itkevine kaksoisinensa, Aapo Horri ja Alkula ja kaikki. Tukkilaiset odottivat äänettöminä, synkkinä. Sauna tuntui pimenevän. Varpala jatkoi huutaen:

— "Hän toi samaa kuin Tekin: huonoja tapoja ja pahan esimerkin, josta me riistetyt saamme kirousta kantaa..."

— "Minä pyytäisin saada selittää", — keskeytti Harhama hämmästyneenä ja uhmaavana samalla aikaa. Mutta Varpala raivostui ja huusi:

— "Ei... ei... *Minä* jatkan vielä. Eipäs Jumalan käsky silloin tehonnut. Eikä ole Teihinkään tehonnut kuudes käsky. Minä en tiedä keltä varastetuilla rahoilla Te olette käynyt ulkomaalta konstinne oppimassa, sillä työtä ette ole Tekään tehnyt, mutta minä tiedän että Teidät, epatto, on kasvatettu tyttäreni turmioksi *vaimoni* esi-isiltä riistetyillä rahoilla..."

Harhama hämmästyi. Kaikki silmät tuijottivat häneen. Varpala jatkoi:

— "Vaimoni äiti on Teidän kotipuoleltanne kotoisin ja *Teidän* iso-isänne on riistänyt sen suvulta omaisuuden, jolla sitten on Teidät kasvatettu tyttäreni kiroukseksi..."

Harhama oli kuin sadan salaman lyömä. Hän muisteli jotain kertomuksia iso-isänsä tavaran haalinnasta, mutta hän ei ollut niitä koskaan kuulustellut. Nyt ne muistot putosivat hänen päähänsä myllynkivenä. Hän seisoj uhmaavana, mutta tyrmistyneenä, kuin kivipylväs. Raivostunut Varpala jatkoi:

— "Tyttäreni suvun rahoilla on siis Teistä Jumalan laki kasvattanut tyttäreni kirouksen. Sillä Aapo Horri on vietellyt minun tyttäreni sillä, että kertoi sille: 'Eläähän se Harhamakin Riuttalan Helgan kanssa, niin että ei siinä mitään pahaa ole. Seurataan vaan herrojen esimerkkiä... Itse on sanonut nähneensä... Kieltäähän se Jumala huoraamasta ja pahentamasta esimerkillä yhtä näistä pienimmistä, minkätähden se ei Teihin tehonnut?... Sanoittehan sen olevan voimallisemman maallista lakia..."

Harhama ei vastannut. Hän seisoj kuin tuomarin edessä ja tunsi jäsentensä vapisevan. Miehet istuivat synkkinä. Sieltä täältä vilahti Harhamaan vihainen silmäys. Varpalan Juho jatkoi sen varmuudella, jonka puolella on oikeus:

— "Mutta eiköhän olisi maallinen laki tehonnut? Jos laki olisi kieltänyt esi-isäänne ja Riuttalan isäntiä riistämästä ja tyttären ja Teidän viemästä riistetyitä rahoja kapakkoihin ja oppimasta niillä meidän esimerkiksi ja turmioksi huonoja tapoja ulkomailla, niin eiköhän se olisi ollut toista, kuin Jumalan käskyt?"

Varpala odotti vastausta, mutta kaikki oli vaiti, ääneti ja synkkänä, kuin saunankarsina. Varpala jatkoi katkerana:

— "Ja jos yhteiskunnan laki olisi Teidät ja Riuttalan tytön, rouva Esemption, pakottanut työhön ja antanut ruoskaa selkään, niin tokkohan olisitte yökausia kahlailleet kinoksissa ja elostelleet Aapo Horrin huonona esimerkkinä ja minun tyttäreni kirouksena?... Jumalankin käskyt olisivat jääneet silloin rikkomatta."

Varpala pysähtyi. Veri syöksyi Harhaman päähän. Joka sana, minkä Varpala oli puhunut, oli hänestä nyt totta. Hän ei yrittänytäkään itseänsä puolustaa oman itsensä edessä. Hän kärsi rinnassansa tulisen raudan polttoa siitä, että oli joutunut puolueensa häpeäksi ja kaikkien, rouva Esemptionkin kiroukseksi. Mutta nytkään hän ei tuominnut *itseänsä* vaan hapuili jo kuumeisesti *muita* syylliseksi. Ensimmäisenä sai hän käsiinsä ihmiset *yleensä*, kaikki eroituksetta. Ne olivat hänestä taas raakalaisia... tomppeleita... elukoita... Hän katseli joukkoa ylimielisenä, ylpeänä, mutta tunsi samalla jonkun vuoren vyöryvän hartioillensa ja häpeän punan hiipivän poskiinsa. Miehet katsoivat häneen synkkinä, kuin petturiin. Jalkapuu puristi. Puolueen häpeä oli taas se veitsi, joka kipeimmin leikkasi. Hän yritti puhua rouva Esemption puolesta:

— "Miksi rouva Esempiota tähän sekottaa..."

— "Miksikäkö?" — keskeytti Varpala. "Siksi, että te olette samaa koplea. *Te miehenä olette*

pääsyyllinen. Te tarvitsitte ruoskaa. Teidän leipäsutenne, Esempio, on meidän rahoilla oppinut irstauden ja Te muiden rahoilla olette sitä sitten hänen kanssansa kylväneet ympäri Suomen turmioksi ja kiroukseksi. Te olette sen kylväjä ja levittäjä..."

Kaikki istuivat sanattomina. Harhaman rinta nousi ja lasi voimallisista hengenvetoista. Hän oli tulikuuma. Ensi kertaa elämässä tuntuivat voimat pettävän hänet. Veri syöksi aivoihin, sanat takertuivat kurkkuun. Hänen korvissansa surisi outo ääni ja silmissä tummeni. Varpala jatkoi uhkaavalla äänellä, aivan kosta huutaen: — "Te tulette tänne sakramentit kainalossa jakamaan Jumalan armoa, vaikka itsenne pitäisi istua katumassa..."

— "No... No!" — keskeytti äskeinen tuntematon.

— "Kuritushuoneessa hänen pitäisi istua... Jumala-kauppiaan", — raivosi Varpala. Ulkoa kuului korpin ilkeä huuto. Koko sauna oli muuttunut ampiaispesäksi. Joka silmä uhkasi pistää Harhamaa. Silloin nousi hänessä taas uhma ja ihmis-inho ja koko elämän halveksuminen ryöppyävämpänä kuin koskaan ennen. Hän seisoj uhmaten koko elämän edessä, henkensä pedonharjana, mutta samalla poltti häntä joku tuli. Varpala raivosi yhä. Kaikki puristivat tunteensa, pakahtuivat niistä, kuin lypsämättömät utaret. Varpala lopetti raivoten:

— "Ja nyt minä *kiroan* teidät molemmat, Esempion ja Teidät. Te tulette tänne metsän keskuuteen ketunnahkaan kääritty Jumala kainalossa ylistämään Hänen käskyjensä ja voimaansa. Luulette ettei teitä täällä tunneta... Seuratkoon kirous askeleitanne! Jos tulette valituksi, niin älkööt ne valtiopäivät saako mitään aikaan, tai jos mitä saavat, tulkoon niistä turmiota!..."

— "Herkeä nyt!" — rauhotteli joku, mutta Varpala raivostui entistä enemmän ja huusi, ojentaen nyrkkiänsä Harhamaa kohti:

— "Minä kiroan teidät molemmat, Esempion ja Teidät ja teidän molempien kaikki äpäret. Minä kiroan kaikki riistäjät... Avautukoon kerta allanne se tulinen hiilihauta, jolla olette tulleet tänne pelottelemaan, ja vajotkaa siihen molemmat äpärienne kanssa! Minä kiroan teidät siihen hautaan Jumalinenne ja perkeleinenne. Vajotkaa siihen!"

Sanaakaan puhumatta, ylpeänä ja uhmaavana pujottelihe Harhama väkijoukon lomitse ulos, nousi suksillensa ja lähti, kirouksen taakka hartioilla ja elämän myrkyllisen käärmeen kiemurrellessa hänen ympärillensä. Hän oli kumartanut jalkapuutansa, pettänyt yhden jumalansa, uhraten sen toiselle. Kauvan soi hänen korvissansa vielä sen toisen kirous:

— "Kirotot!... Kirotot!... Kirotot!..."

Vasta puoliyön aikana selvisi hänelle tekonsa himmeästi, keskellä korpea, kun hän sitä mietti, kannonpäässä istuen. Sokeana alkoi hän taas etsiä syyllistä. Hänen päähänsäkään ei pistänyt kysyä, eikä hän itse ollut syyllinen, sillä rikoksen ja hyveen rajat olivat hänelle sumua, kuten koko elämä.

Silloin asettui taas enkeli Iiranto hänen rinnallensa, ruumiina kuutamon kelmeys. Se ampui salaman jousestansa. Salaman valo sävähti Harhaman silmiin tuikahtavana tähtenä. Se tuikahdus muistutti Jumalaa ja hän oli löytänyt syyllisen.

Silloin raivostui Harhama ja kirosi Jumalan, jota oli äsken ylistänyt. Hän huusi synkkänä, epätoivoisen hurjana:

— "Sinä *kirottu* juutalaiskeksintö! Sinä kavalasti punottu sadin!... Ole kirottu!... Ole kirottu, sinä Jehovan nimellä kulkeva kuvitus!..."

Enkeli Iiranto häilähti hänen vierellensä ja kuiskasi:

— "Hän on käyttänyt myös Zeuksen nimeä..."

Harhama ymmärsi sen ja jatkoi:

— "Ole kirottu, Sinä Zeuksena ilveillyt peto!..."

— "Jupiterin nimeä Hän on myös käyttänyt", — häilähti Iiranto.

— "Ole kirottu, Sinä Jupiter-ilveily!" — jatkoi Harhama.

— "Egyptiläisiä Hän narrasi Isiksenä ja Osiriksenä", — heilahti Iirannon varjo.

— "Ole kirottu, Sinä kaikkien pakanoiden petkuttaja, Sinä eri nimillä maleksiva olematon hirviö. Sinä Osiris ja Isis ja lautapää aapis-härkä, Sinä egyptiläisten marmattava 'pyhä' kissa, Sinä Bal, Sinä eri

nimillä kiertelevä tyhmien petkuttaja!" — jatkoi raivostunut Harhama.

Korpi raikui, korpit rääkkyivät ja Iiranto hymyili ja jatkoi kuiskailuaan:

— "Hän kulki suomalaistenkin Ukkona..."

Harhama jatkoi:

— "Ole kirottu, Sinä virsujalka rietas, joka Ukon passilla hampsit Suomen taivaalle pilvien pieliä pitkin! Ole kirottu, Sinä käärmemäinen paula!..."

Korpi raikui kirouksesta ja korppien rääynnästä. Viha tukkesi Harhamassa avautuneet haavat ja veti kylmän, veripunaisen vaipan kaiken äskeisen yli ja hän syöksi pedon vimmoin valmistamaan teostansa aseeksi sitä Jumalaa vastaan, jota hän nyt niin katkerasti vihasi. Hän tarttui työhönsä, jumalaluomukseensa, kuin hurjistunut tappelija halkoon, elämän ivan irvistellessä hänelle jokaiselta puun-oksalta ja mustan korppiparin rääkkyessä puolikuivassa kuudessa...

* * * * *

Hänen vaalimatkinsa oli lopussa. Vaaleissa tuli hän valituksi Suomen uuteen eduskuntaan, luomaan uutta tulevaisuutta Suomelle. Mutta kirouksien sataessa käpertyi Harhama yhä lujemmin jalkapuuheunsa, niiden taakka painoi hänet entistä lujemmin rouva Esempioon ja nosti Jumalaa vastaan. Hän salasi kaikki kaikilta ja teki työtä yöt päivät, voidaksensa kerran sillä sovittaa kaikki maailman edessä, maksaa herjaajille ja köyhille. Rouva Esempio oli hänen silmissänsä marttyyri, jota hän seppelöi Jumalaksi ja jalkapuu oli kärsimyskumppani, joka samalla puristi hänen jalkojansa ja jonka painosta hän kärsi.

* * * * *

Elämä syö omia kirojansa, kirot syntyvät elämästä... Oleva puhkeaa olemattomasta, olematon nielee olevan... Kaikki kiertää... kaikki kieppuu... kaikki karkaa... Näkyvä nousee näkymättömän kuihtuvana kukkana...

Meren syvyydessä on avara Vesitemppeli, jossa Piru selittää enkeleille herransa tahtoa. Tuhannet korkeat vesipylväät kannattavat sen ihania holveja, joiden taittuvia sadat ja sadat komeat sateenkaaret värvöinä reunustavat... Holvit kiiltävät kirkkaana vetenä... Tuhannet kirkkaat päivän kuvat heiluvat niissä hiljaa, kuin auringon komeat kuvat lammin läikkejä, sen pinnan tyynenä välkehtiessä... Seinät hohtavat hopeavaloa, akkunat iltapunaa, pylvästen päät kuun kelmeää kirkkautta...

Valot välkkyvät... värit vaihtelevat suudelmia keskenänsä... lattia läikkyy täynnä taikalammikoita. Kauneus kukkii... ihanuus on ikiarmasta ja taide on puhennut täydelliseksi, nousten puhtaana jumaluuksien vesistä... puheten niistä puhtaana, kuin neitonen tytöstä nais-ikänsä...

Lammit läikkyvät... värit kosivat väriä... taide kylpee komeudessaan. Lammikoilla soluvat sadat veneet, mikä minkin värisenä, meloina kultamelat... airoina joutsenen hopeasiivet...

Oli sama päivä, jolloin Varpala kirosi Harhaman.

Kolmekymmentä tuhatta Perkeleen palvelijaa keinui veneissä... antoivat veneiden levätä... Aika kului armaana hymynä... rauha oli kaunista ilta-ikävä... tyyni kaihoa... elämä tytön unta ja hiljaisuus sen unelmaa...

Kuului kaunis soitto... Perkeleen palvelijat havahtuivat kuin kauniista unesta... Veneet nostivat siipensä vedestä... Kaikki teki kunniaa... Alttarille astui Perkeleen pääpappina Piru, vesikaarivaippa pappipukuna, kädessä komea, tulinen käärme... Kaksitoista kaunista punaenkeliä asettui hänen molemmin puolin, pukuina taivaan läpinäkyvä puna, tuliset käärmeet kädessä... Taide värisi kuin alaston nainen... kainosteli... ihaili itseänsä... Kuusi enkeliä kannatti polvillensa langenneena Pirun vesikaarivaipan lievettä...

Soitto vaikenä... Veneet laskivat siipensä lammikoiden veteen... Taide paljasti alastomuutensa rohkeana, kuin enkeli Jumalan edessä, tyttö yksinäisen lammin uimarannassa... Piru alkoi saarnata:

— "Kuka on teidän jumalanne?"

Kolmekymmentä tuhatta palvelijaa vastasi ihanalla veisuulla:

"Perkele, maailman ainoa herra
on ainoa Jumala, ainoa oleva.
Kaikki on häntä, kaikki on hänestä.
Hän on aine, hän on voima.

Hän on elo, hän on kuolo.
Hän on alku, sekä loppu.
Ei löydy muuta Jumalaa."

Laulu kierteli ihanan temppelin sadoissa holveissa, armasteli taidetta, karkeloi kauneuden kanssa.
Piru jatkoi saarnaansa:

— "Ei ole muuta, kuin kolme *ainoa* yhtä: Äärettömyys on yksi, ijankaikkisuus on yksi ja ainoa *oikea* Jumala on yksi... Kaikkia muita on monta... Mutta äärettömyys ja ijankaikkisuus on meidän herrastamme Perkeleestä... Ei siis ole muuta ainoaa kuin hän meidän herramme..."

— "Ei ole muuta olevaa kuin hän", — todisti kaunis enkelien laulu.
Piru jatkoi:

— "Vääriä jumalia on monta. Jehova on niistä yksi ja Hän on niistä suurin ja kavalin... Kaikilla väärillä jumalilla on oma hyveensä voiman salaisuutena. He eksyttävät sillä ihmisiä. He pettävät niitä. He uskottelevat, että heidän hyveensä on oikea, vaikka se ei voi olla oikea, koska se on väärästä Jumalasta... Mutta ihmiset uskovat ja lankeavat väärän Jumalan palvelijaksi..."

"Mutta väärä hyve häviää kerran herramme käskystä, kuin valo pimeyteen. Näin:"

Piru viittasi käärmesauvallansa ja temppeli pimeni sysimustaksi.
Pimeydestä puhkesi kuulijoiden ihana laulu:

"Hän vaihtaa päivän yöksi ja väärän hyväksi työksi. Hän valheen paljastaa ja kaiken kirkkaaks saa."

Laulun viime sanojen soidessa kirkastui vesitemppeli ennallensa. Veneiden kuvat välkkyivät lampien veden pohjalta, keinuivat siellä täynnä armaita enkelien kuvia. Piru jatkoi:

— "Ihmishyvettä on se, mikä on saatu ihmiset oikeaksi uskomaan, niinkuin heille on valoa se valo, mihin ihmissilmä on totutettu. Ainoastaan meidän herramme hyve on oikea. Mutta hän antaa ihmisille sitä ainoastaan sen määrän, mitä he jaksavat vastaan ottaa, etteivät sekaantuisi, kuten silmä sille liian kirkkaasta valosta. Siksi valkenee meidän herramme hyve ijankaikkisesti, sen kirkkaus lisääntyy loppumattomasti ja himmentää väärät hyveet."

Enkelin laulu vahvisti Pirun saarnan oikeaksi hymisten:

"Hän lakaisee väärän kuin yö päivän, kuin myrsky tyynen, talvi kesän, päivän valo tähtipalon."

Piru jatkoi, ihanan kaiun kierieissä vesiholvien kauniita vöitä myöten:

— "Siksi on kullakin vuosimiljoonalla oma hyveensä. Hyvettä on se, jonka oikeaksi uskomisen täytyy puristaa ihmisistä, kuin jalokivihohde jalokivistä miljoonavuosien työllä..."

Altтарin taustalle avautuivat luonnon työpajat, joissa kuumuus ja muut luonnon voimat puristivat hiilen timantiksi. Maailmoiden paino rutisti raaka-aineen avaruuden rakoiksi. Hirmukuumuus sisäisenä paineena ja ulkonainen puristus taistelivat aina yltynein voimin äänettöminä, vihaisina petoina... pakahtuivat itseensä... kestivät vuosimiljoonia aina yltyen... aina raivostuen... Aine puristui. Avaruuden rakko pieneni. Hiili tiivistyi... kirkastui... alkoi punehtua tuskasta kuin ajettuma, joka punehtuu omasta kivustansa... Kipu yltyi. Se jäi pysyväksi hohteeksi... nousi siihen huippuun josta alkoi luonnon kuollut voima: kvietistinen ainainen itsestään yltyminen, sama kuin maailmoiden ikilento. Se kuollut yltyminen jatkuu.

Luonnon työpaja sulkeutui.

Timantti oli valmis.

— "Se on hyveen synty", — selitti Piru jatkaen:

— "Niin kirkastuu ihmisissä meidän herramme hyve hänen kouriensa puristuksesta. Sen syntymärakkona on ihmissydän. Hyve on kerran hänen puristamanansa pääsevä siihen korkeaan kirkastumispisteeseen, josta alkaa sen kvietistinen ainainen itsensä kirkastuminen... Sitä ei voi mikään muu kuin meidän herramme sana pidättää. Se jatkuu, kunnes on saavuttanut taas oman huippunsa, jossa se muuttuu uudeksi luonnonlaiksi, uusia maailmoita luovaksi voimaksi..."

Kuulijoiden joukosta puhkesi taas ihana laulu, kuin helmen hohde, ylistäen Perkeleen suurta voimaa.
Piru jatkoi saarnaansa:

— "Eksytetyt ihmiset uskovat, että Jehovan hyve on oikea ja ainoa, mutta minä näytän teille."

Hän viittasi käärmesauvallansa. Alttarin taustalle ilmaantui Sinain vuori. Se suitsusi tulta. Se vapisi ja tulipunainen pilvi kruunasi sen huippua. Israelin kansa oli laskeutunut polvillensa sen juurelle. Vuoren jokaisesta rotkosta leimusivat tulipatsaat... Joka huokosesta tiuhkuivat tulikielet, Sen pohjalta nousi pasuunan ääni ja puhkesi huipussa säveleeksi, kuin tulivuoren tulipatsaat... Moses astui alas laintaulut käsissä. Niissä välkkyivät tuliset sanat:

— "Ei sinun pidä pitämän muita jumalia minun edessäni!"

— "Jehovan röyhkeyttä! Kukista hänet, Perkele!" — rukoilivat enkelit. Piru jatkoi:

— "Hän on kukistuva, sillä Hän on väärä... Mutta kerran, kun herramme tahtoo, on tuleva aika, jolloin hän sanoo: 'Sinun pitää palvella väärää jumalia, sillä minun hyveeni on niin korkea, että minä olemattomallekin suon tämän kunnian, mitä tahdon itselleni!' — niin ihmiset napisevat ja sanovat: 'Ei ole muuta Jumalaa, kuin sinä. Miksi tahdot pakottaa meitä niitä palvelemaan?' He napisevat kuten nyt Jehovan käskyjä täyttäessään. Ja meidän herramme täytyy silloin puristaa heissä miljaardivuosien kuluessa käskynsä täyttäminen hyveeksi, kuten luonto hänen käskystänsä puristaa helmestä hohteen. Sillä kaikki oikea ja puhdas kehittyä ainoastaan paineen tulipitimissä: meidän herramme vuorikovissa kouranpuristuksissa. Kaikki muu on lasiuunin lievässä tulella kiiltonsa saanutta lasisirua..."

Veneet kohottivat hopeasiipensä Perkeleen voiman kunniaksi, temppelin taide riisuutui alastomaksi tytöksi ja katseli kuvaansa lammikoiden kuvastinkirkkaista vesipinnoista. Kuulijoiden kaunis ylistyslaulu kuului helmikirkkaana, karkeloiden kauniin kaiun kanssa, syleillen vesikirkkaita pylväitä, kuherrellen holveissa, suudellen seinien armaita värejä.

Mutta Sinain vuori suitsusi tulta ja savua. Se kärsi kipuja, kuin maan kivipaise... pöhettyi tulipunaiseksi... puhkeili... vuoti tuskiansa tulena. Kansa vapisi ja rukoili Jumalaa. Moses näytti laintaulusta käskyä:

"Älä turhaan lausu Minun nimeäni!"

Piru osotti niitä käärmesauvallansa ja saarnasi:

— "Mutta kun kerran meidän herramme, Jehovan vääräyden vastakohtana käskyy: Sinun pitää alati minun nimeäni mainitseman, eikä se saa huuliltasi kuivua, niin alkaa ihmisille kirkastua uusi, *oikea* hyve, meidän herramme henki. He ovat silloin kuin hiilet, joihin on *puristettava* timantin hohde. He sanovat: 'Miksi pitää meidän sinun pyhää nimeäsi lausua jokapäiväisissä asioissa?' Mutta meidän herramme vastaa: Minä en tahdo olla turhamainen, kuten te ihmiset, ja siksi en minä verhoudu majesteettini purppuralta apuun. Ja kun ihmiset niskoittelevat, kuten nyt Jehovaa vastaan, niin silloin alkaa meidän herramme heissä suuren puhdistustyönsä: Hän puristaa heissä hyveen jalokiven pysyväksi välkkeeksi. Se on meidän herramme säätämä luonnonlaki, että kaiken täytyy itsensä ärsyttää hänen kädessään piilevät kehityksensä puristusvoimat toimintaan, kuten nainen kutsuu miehen itsensä kimppeun..."

Sinain vuori pauhasi. Moses seisoi tulta suitsuavaa taustaa vastaan osottaen kansalle sanoja:

"Muista pyhittää lepopäivää!"

Piru osotti niitä sanoja hartaille kuulijoillensa, puhuen:

— "Mutta jos meidän herramme kerran käskyy pimeyden olemaan ihmissilmälle valoa, niin se tapahtuu, ja jos hän Jehovan vääräyden vastakohtana kieltää ihmisiä erottamaan yhden päivän muista, niin se on silloin hyve. Sillä hyve on herramme kultainenkin käsky, eikä itse oleva ja ihmisestä lähtenyt. Ja kunnes ihminen ei ole kasvanut hyveessä herramme hengen osaksi, niskoittelee hän sitä käskyä vastaan ja sanoo: 'Miksi en minä saa joka seitsemättä päivää pyhittää sinun nimellesi?'

"Ja meidän herramme vastaa: Minä olen korkeampi kuin te ihmiset, minä en tarvitse kunnianosotuksia..."

Veneet nostivat siipensä. Kuulijat veisasivat:

"Korkeampi avaruutta, suurempi äärettömyyttä herramme Perkele aina ollut on ja on."

Neljännän käskyn sanoja osottaen saarnasi Piru:

— "Kun herramme valtakunta lähestyy ja kieltää ihmisiä erottamasta vanhempiansa ja omaisiansa muista ihmisistä, on se hyve ja sen vastakohta: sukulaisten kunnioittaminen ja rakastaminen, muiden edellä on pahe, on Jehovan vääräys. Miljaardivuosilla täytyy silloin taas herramme kirkastaa ihmisessä

käskynsä hyveen pysyväksi helmeksi, aina kirkastuvaksi jalokiveksi — kuten luonto puristaa timantin — ja kasvattaa häntä siten henkensä osaksi..."

Pylväiden välissä silmäkantamiin päilyvillä lammikoilla keinuvat veneet nostelivat airojansa, liikaktivat hieman, kuin lumme lammen povella. Piru jatkoi:

— "Mutta meidän herramme hyve, hänen henkensä: paha, kirkastuu itsestänsä, sillä se on ainoa oikea... Katsokaa!"

Avautui runollinen Iisakin maja. Majan edessä viheriöi ihana öljypuu. Auringon säteet kisailivat sen juurella valopilkkuina, pujotellen sinne lehtien lomitse. Vilpoisessa varjossa istui sokea Iisak, vierellä vesiastia. Rebekka toi hänelle kimpun kauniita kukkia, istuutui hänen vierellensä surullisena, lempeänä, otti harpun polvillensa ja soitteli kotimaansa kauniita lauluja... Hän soitti ja suri... Hän muisteli kaunista Mesopotamian maata... Hän muisteli sen virtoja... muisteli Eufратin kauniita rantoja... sen aaltoja... sen rantalehtoja... sen rantakaupungeita... muisteli Mesopotamian Jumaloita... Balia... sen kirkasta aurinkoa, joka helotti taivaan tummalta sineltä... Hän kaipasi isiensä maata, jossa lempeä Bal itse oli hänet kuivaillut kirkkailla säteillensä, kun hän nousi uimasta kauniin Eufратin aalloista...

Hän soitti kauvan... soitti surullisesti laulua, jota nuori Mesopotamian mies oli hänelle nuoruudessa laulellut... Laulun nimi oli "Eufратin rantakukka"... Sen sanoja ei hän ollut koskaan lausunut Kaanaan maalla, mutta hän oli soitellut sen säveltä ja muistellut nuorta laulajaa:

"Mun toivoni, Eufратin rantakukka, sa helmi kirkas, puhdas Balin maan. Sun luokses harpun sävel ikävöipi, se sua kaipaa. Sinua se myös kuin pieni linnunpoika arkailee. Jos luoksesi se milloin tulla tohtii suo sille onnen oksa povellasi varvuksi, jolla raukka levähtäisi odottain, että kerran sydän-yöstä uus' elon-aamu sille kirkastuisi. Sä helmi kirkas, puhdas Balin kansan, Eufратin rantakukka, rantalaulu, mun arka pyyntöin kuule, täytä se! Sa suuren Balin kirkkain päiväsäde et toki voine kieltää pyyntöäin... Eufратin rannan laulu... ilo... kaikki, Bal itse sua aina suojelkoon!"

Iisak kuuli sävelen ja tunsikin myös sen sanat, vaikka hän ei ollut siitä koskaan Rebekalle puhunut... Hän tuli surulliseksi. Hän muisteli Jehovaa ja Balia ja itseänsä ja nuorta Mesopotamian miestä, joka oli laulunsa Rebekalle laulanut ja jonka sävelen tämä oli korjannut... antanut sille onnen-oksen povellansa ja kantanut sen sillä Kaanaanmaan erämaahan ja nyt yhä sitä hoiteli... Hän huokasi, mutta ei puhunut mitään.

Kuulijat katselivat ihastuneina Mesopotamian maan kauneinta kukkaa... Viimein ripusti hän harpun öljypuun oksaan, suuteli sokeaa miestänsä ja lähti askareillensa...

Hänen lähdettyänsä tuli Jaakob ja petti sokean isänsä... vei häneltä siunauksen...

— "Niin kirkastuu herramme henki: paha. Niin valkenee hänen hyveensä... Jehovan *valitut* pettävät isänsä", — lausui Piru viitaten tapaukseen. Hänen puhuessansa muuttui alttarikuvaus. Siinä kulki Absalommin kapina isänsä Davidia vastaan. Palestiinan kauneissa lehdoissa öljy- ja viikunapuiden varjoissa väijyivät joukot toisiansa... Kapina loppui...

Murtunut David soitteli harppua Zionin linnan kiviportaalla.

— "Niin selkenee meidän herramme henki maailmassa", — saarnasi Piru, Ihastuneet kuulijat veisasivat:

"Hän valkenee.
Hän selkenee.
Hän aina kirkastuu."

Israelin kansa vapisi polvillansa, rukoillen tulta suitsuavan vuoren edessä. Mooses osotti kansalle viidettä käskyä. Piru näytti tapahtumaa ja puhui:

— "Jehova kieltää tappamasta, uskottelee, että se on pahe, mutta meidän herramme on paljastava Hänen vääryytensä... Katsokaa!"

Hän viittasi ja Sinain vuori hävisi ajaksi. Sen sijalle ilmestyi Lützenin tappelu. Sotajoukot valmistautuivat, rukoilivat Jumalaa ja tarkastivat rivejäänsä. Aseet välkkyivät, puvut loistivat, uljaat hevoset hirnuivat ja tepastelivat levottomina.

Jo kuului satorvien soitto... Tykit alkoivat paukkua... Tuliliekit luikahtelivat vastatusten... ilma peittyi savuun... torvet soivat... armeijat syöksyivät eteenpäin... kätkeytyivät ja taas yrittivät eteenpäin hyökätä... Rivit harvenivat... Kuului voihkinaa, valitusta, hätähuutoja... Toisaalla hurrasivat hyökkäävät joukot... Ratsuväet syöksyivät hurjaa vauhtia vihollista vastaan... kymmenet sortuivat... toiset

syöksyivät eteenpäin... Joukot syöksyivät yhteen... Miehet tappelivat kuin vihaiset tiikerit... Veri vuoti virtana... Huudot haihtuivat tykkien jyrinään... kokonaiset joukot kaatuivat teuraina maahan. Voittajat huusivat ilosta... Mielipuolen raivolla puolustautuivat voitettut... Haavotetut vaikeroivat... veri punasi maita...

Kuvaus katkesi ja alkoi uudestaan: Voittajat kulkivat riemukulussa... He tulivat murhatyöstä... Kirkonkellot soittivat heille kunniaa, runoilijat ylistivät heitä lauluillansa... Entinen vanha munkki soitti heille harppua istuen lehmuksen alla tienvierellä...

Piru osotti kuvausta jatkaen saarnaansa, ristiretkien miljoonien marssiessa alttarikuvassa ja niiden syöstessä, ristien välkkeessä ja virsiä veisaten, turkkilaisten ja saraseenien päälle, vuorten kukkuloille heittävinä joukkoina, tai laaksoista sinne hyökkäillen. Piru puhui:

— "Niin himmenee Jehovan henki. Niin kirkastuu meidän herramme henki. Ihmiset ylistävät jo murhaa hyveenä, soittavat sen ylistystä, seppelöivät murhaajia ja laulavat sille runoja... Niin paljastuu Jehovan vallan ja viisauden mitättömyys: Ihmiset tappavat taistellessansa — Jehovan käskyn puolesta — 'Älä tapa!'... Niin kirkastuu meidän herramme viisaus ja voima..."

Hartaat kuulijat veisasivat Perkeleen ylistystä:

"Hän nousee niin kuin musta yö, tomuksi Jehovan vallan lyö. Hän vanhat tähdet tummentaa, auringon kehrät sumentaa ja kaikki uudet luo."

— "Hän kaikki uudet luo", — kertaili kaiku näkymättömiin ulottuvista pylväskäytävistä ja ihanista tempeliholveista. Auringon tuhannet kirkkaat kuvat heilahtelivat tarulammikoiden pohjilla, veneet riippuivat siellä kuvina, kuin elävät kukkaiskorit ja taide riisuutui entistä alastommaksi.

Alttarikuvaksi ilmestyi taas Sinain tultasuava vuori. Mooses osotti pelästyneelle kansalle kuudetta käskyä. Piru jatkoi saarnaansa:

— "Kun meidän herramme suuri valtakunta lähestyy ja lakaisee tomuna Jehovan vallan ja Hänen käskynsä ja käskee Hänen vastakohtanansa: 'sinä et saa kieltäytyä täyttämästä luonnon käskyä!' silloin ihmiset napisevat ja valittavat vastaan, kuten he nyt eivät alistu Jehovan käskyille. He kysyvät: 'Miksi meidän pitää voimiamme tuhлата?' Ja kun meidän herramme käskee: 'sinä et saa tehdä eroa vaimon ja vaimon välillä! Sinä et saa asettaa omaa vaimoasi toisen edelle ja ylenkatsoa toisen vaimoa' — niin se käsky on tullut ihmisille hyveeksi, joka vaatii puhdistavan tulensa puristuaksensa hyveen helmeksi. He itse ärsyttävät tottelemattomuudella sen puristuksen toimintaansa. He sanovat: 'Miksi minun pitää rakastaa vaimoa, joka on maannut toisen vuoteessa? Miksi pitää minun juoda likaisesta maljasta, josta toinen on juonut? Miksi en minä saa tyytyä omaani?'

"Mutta näin on kirkastuva meidän herramme henki. Katsokaa!"

Pirun vihjauksesta ilmestyivät alttarikuviksi ihanat haaremit... Suihkulähteet viskoivat kirkkaita vesiänsä ilmaan. Solakat marmoripylväät kannattivat kattoja, kukat muodostelivat satumetsiä. Kaikki upposi pehmeyteensä, kylpi alastomuudessaan ja katseli kuvaansa kirkkaista kultapuitteisista peileistä. Ja sen keskellä hekkumoi mies vieraiden vaimojen keralla...

Haaremi hävisi. Sijalle ilmestyi Hiiden mylly. Nainen kuherteli siellä haureudessa miehen keralla... He laskeutuivat luonnon kylpyihin puhtaina, peseytyivät niissä likaisiksi, nousivat niistä mielessä ilkeä tunne, häpeän hieno vaippa hartioilla... laskeutuivat uudestaan samojen saunojen kylpyihin... pesivät niissä häpeänsä vaipat, hävittivät ihmisen parhaan pukimen: häveliäisyydentunteen, ja astuivat päivän valoon hartioilla häpeänvaippa, jota eivät enää itse huomanneet, mieli ilkeänä matona, tunteet liassa matelevina...

— "Niin kirkastuu meidän herramme henki. Ihmiset eivät huoli enää Jehovan hyveestä. Sillä katsokaa: Heidän parhaansa laulavat ylistystä aistillisuudelle. He ylistävät haureuden äitiä: *naisen kaunista lihaa*... He eivät ylistä sen henkeä... Heidän runoilijansa kaivelevat naisen kupeessa, ylistävät sitä... Siinä ilmenee meidän herramme viisaus..."

Hänen puhuessansa kulki alttarikuvana Davidin ja Batseban rakkaudentarina: Betesdan lammikko näkyi kauniina kuvastimena... Se läikytteli kaunista pintaansa öljypuiden varjossa kuin pikkuhelmi... Vedestä nousi kaunis Batseba... Hän nousi arkaillen... ujoitellen... kuin kätkien jotain... Hän nosti kaunista vartaloansa veden rajasta, vähä-vähältä... kyyristäytyi... veti hartiat kokoon... nousi taas ylemmä, halusi antaa Pyhänmaan auringon hartioitansa valella, mutta arkaili... pelkäsi... värisi... Viimein rohkaisi hän itsensä... Hän nousi ylös... kylpi auringon kirkkaassa valossa... hipiä värisi, kuin kukan väri auringon sitä suudellessa... polvi vavahteli hieman... se puristui polvea vastaan...

Mutta Zionin linnan katolla istui kuningas David ja katsoi kaunista kuvaa... Hän unohti jo

harppunsa... Hän unohti kaikki...

— "Israelin kuningas on nähnyt meidän herramme palvelijan, Tuulan, aistipunakukan", — selitti Piru.

Näky jatkui:

Batseba oli pukeutunut ja istahti rantakivelle. Siinä laului hän kaunista laulua: "Lemmen-uhri." Hän laului kaihomielin:

"Mun helmeni, sä Israelin kukka,
Jordanin rannan ruusu verraton.
Niin paljon tuskia tää sydänrukka
sun tähtesi jo kärsinyssä on.

Mä uhrin parhaat Jehovalle laitoin,
vaan niistä ei sydänparka tyyntynyt.
Ma Libanonin parhaan ruusun taitoin,
sen uhrikseni sulle tuon mä nyt.

Jordanin kukka, kuule mua, auta!
Mun kerallani lähde uhraamaan!
Muutoin mun korjaa kohta kylmä hauta.
Mun parantaa voit sinä yksin vaan.

Niin: suo mun viedä sinut, kukka, sinne
miss' uhrin Jehovalle loimottaa
ja temppeli ja Öljymäen rinne
Jehovan korkeutta julistaa!

Siis kerallani — sitä pyydän yhä —
nyt lähde uhri siellä uhraamaan,
miss' ylväs Kidron, Betesda ja pyhä
Zionin linna kiittää Herraa maan.

Niin: kuule Jordanin sä lintu arka
ja lemme-uhri uhraa seurassain,
terveeksi silloin saapi sydänparka,
kukkansa kaipaellun saavuttain..."

Israelin kuningas tunsikin laulun: Hän oli sen kirjoittanut ja laulanut Eliamin kauniille tyttärelle Batsedalelle, kun hän oli vielä paimen ja poimi kukkia Eliamin ihanalle tytölle... Hän tunsikin nyt peseytyvän naisen... tunsikin hänet laulusta... ja äänestä... ja muisti nuo kauniit silmät... ja vanhan laulun... ja unohti kaiken muun...

— "Herramme aistipunakukka on puhennut", — selitti Piru... Tarina jatkui:

Zionin linnan salissa soitteli nuori Batseba harppua Davidille, laulaen laulua "Lemmen-uhri"... Hän muisteli entistä paimenta... Hän muisteli kuinka hän oli Davidin kanssa kerran istunut Jordanin pyhällä rannalla öljyvuon varjossa ja kuinka David oli katsonut häneen tummilla silmillänsä... Hän muisteli, kuinka he olivat yhdessä tehneet ensimmäisen matkansa Jerusalemiin... kuinka David oli palvellut häntä... hoitanut hänen muumiensa... lepopaikoissa laulanut hänelle Zionin virsiä... ja kertonut Jehovahasta... ja Zionin linnasta, ja kuinka hän oli nojannut Davidin rintaan ja nukahtanut siihen, kuin lintunen oksalle... Hän muisteli kuinka he olivat uhranneet yhdessä... Ihailleet pyhää temppeliä ja Jehovaa...

Ja sitä muistellessa sulsi hän vahaksi... Hän näki nyt Davidin Israelin kuninkaana... Ne muistot loihtivat hänessä hereille hellät tunteet, nostivat silmiin kauniin kaihon, poskiin oudon punan... Ne herättivät hänessä naisen armaimmat, kuin päivänpaiste kukan värit... Siinä oli paljon surua seassa ja siksi oli hän nyt kaunis, ja hänen kauneutensa oli hieno ja kiehtova ja riuduttava ja soitossa oli paljon surua...

Ja kuningas David herposi ja riutui... Hän polvistui kauniin soittajan edessä... Israelin kruunu päässä. Hän unohti valtakuntansa ja kruununsa ja Jehovan... Ne kaikki vaihtoi hän yhteen suuteloon...

Piru osotti tapausta saarnaten:

— "Niin lakaisee meidän herramme Jehovan käskyt ihmissydämistä... Hänen aistipunakukkansa edessä taipuvat Jehovan valituiden polvet..."

Kuulijat alkoivat veisata Perkeleen ylistystä salaperäisten soittojen säestäminä:

"Hän on kaiken tulitutkain. Hän on kaiken väärän hauta. Hän on kaiken vanhan surma, uuden kohtu, uuden synty. Hän on iankaikkisuus. Hän on äärettömyys, hyve, viisaus ja oikeus."

Laulu hävisi satoihin holveihin etsimään kaikuansa, löysi sen ja karkeloi sen kanssa, kuin kauniin tytön keralla. Sadat vesikaarivyöt kirkastuivat holvien taitteissa entistä enemmän, nojaillen päitänsä soleoiden vesipylväiden päihin. Kaikki oli ihanaa satua. Piru jatkoi saarnaansa:

— "Niin paljastaa meidän herramme vihollisensa Jehovan kaikkien käskyjen vääryyden, ja kirkastaa omansa. Kullan temppelissä haalivat jo suurvarkaavat toisten omaisuutta ja heille kumartuvat kaikkien päät kunnioituksesta. Varkaus on jo hyveeksi kirkastumaisillansa..."

"Jehovan valta horjuu. Meidän velvollisuutemme on nyt palaa herramme kirkkaina tulina. Meidän täytyy alati vaania Jehovan kantapäätä. Meidän täytyy sitä vaania *ihmissydämässä*..."

"Ihmissydän on *ainoa* paikka, missä Jehova koettaa polkea rikki herramme päätä. Se on siis ainoa paikka missä herramme voi Hänen kantapäähänsä pistää. Ihmissydän on oleva siis meidän työmaamme, meidän suuri taistelutantereemme... Meidän on herätettävä ihmissydämessä *se himo, jota Jehova kieltää*... Se himo on meidän herramme tutkain, johon Jehova on alati polkeva kantapäähänsä astuessaan herramme pään päälle. Siihen tutkaimeen on sortuva Jehovan valta. Hän luuli Sinain vuorella rikkipolkeneensa sen tutkaimen, uskottelemalla ihmisille, että Hän on Herra ja Jumala, mutta katsokaa, meidän herramme, kaikkien tutkaimien tutkain, on osottanut Hänen voimansa turhaksi, Hänen petoksensa sumuksi..."

Pirun vihjauksesta avautui alttarikuvaksi Sinain vuoren juurelta kaunis laakso. Palmut kohosivat tummaa taivasta kohti. Etelämaan kasvullisuus hohti neitsyt-ijässänsä. Puut kukkivat sadoissa väreissä, siroteltuina loistavilla linnuilla. Erämaan lämmin hyväili luonnon rintoja herkullisella tuoksulla, ja vuoren korkeaa huippua kruunaili hopeainen päivän au'er.

Laakson pohjalla paloi uhrituli kultaisen vasikan edessä. Israelin kansa rukoili sitä polvillansa. Naiset itkivät, surivat ja iloitsivat, sillä onni oli sekaisin. *Itämaan kauneina tyttärinä* muistelivat he kultaisia korujansa... kauniita kultakäätyjänsä... korvarenkaitansa... sormuksiansa... surivat ja kaipasivat. *Zionin hurskaina tyttärinä* ihailivat he Jumalaa, jonka he nyt *näkevät*... *Hekin*, miehen alamaisiksi annetut näkivät nyt Israelin ikävöimän: Jumalan... He sulivat onnesta. He huumautuivat taivaallisesta tuoksusta, kuin erämaan kukka päivän polttavista säteistä... Silmään nousi onnen ja kaipuun kaunis, kiehtova tuli, hurmaava ikävän ilme, joka puhkeaa naisen silmässä unelmiensa kukkia katsellessa. Povi paisui onnesta... rinta lämpeni... punehtui... hehkui... Onni herätti siinä naisen hellät tuoksut... Miehet sulivat siitä, juopuivat, heräsivät... Jumalat unohtuivat... Elämän kultainen vasikka kohosi Israelin kansan eteen hekkumaiseen vaippaan verhottuna... Uhrituli savusi jo unohtuneena... Itämaan tyttö katsahti arkana mieheen... Mies vavahteli... Alkoi tanssi... Käsivarsi hyväili vyötäistä, syli avautui naiselle, nainen syleilylle...

— "Niin on herramme tutkain pistänyt Jehovan kantapäähän samana päivänä, jolloin Hän vääryydellä julisti itsensä Jumalaksi", — puhui Piru ja ihastuneet kuulijat veisasivat mennessänsä:

"Hän tutkaimien tutkain on,
hän herra kaikkein jumalain.
Hän aina kirkastuu."

Piru jatkoi saarnaansa:

— "Ihmissydämessä asuu *ainainen onnenjano*... Se onnenjano on herramme tutkaimen pidin. Siinä vartoo hän Jehovan kantapäätä... Meidän on tyydytettävä se jano herramme himoilla. Meidän on kaadettava siihen kullanhimoa, lihanhimoa, kunnianhimoa ja vallanhimoa... Kullan välke on meidän muutettava kiehtovaksi himoksi, naisen kauneus herkulliseksi haluksi, kunnia ja valta houkuttelevaksi viiniksi... Niillä on meidän täytettävä herramme rippikalkit ja nostettava se aina ja aina ihmisen janoisille huulille sammuttamaan sen polttavaa onnenjanoa. Jehovan veri ei voi sitä janoa enää sammuttaa, sillä se on *väärä* juoma. Ihmiset ovat siihen läikähtyvät ja he kääntyvät meidän herramme viinamaljan puoleen, josta kuohuu kullan vaahto, vaahtoa elämän mehu, naisen ja miehen ruumiin huumaavat nesteet ja vuotaa huumaava vallan päihdyttävä viini..."

"Ja se on juoma, joka synnyttää yhä polttavamman janon..."

"Meidän herramme on suuri..."

Silloin kuului kohina. Altтарin tausta avautui ja sieltä lähestyi majesteetillinen Perkele, tulivaippaan

puettuna ja seurassansa päänenkelinsä: Hiisi, Horna, Lempo, Kehno ja Paholainen. Kuulijat polvistuivat veneissäänsä ja veisasivat:

"Hän suuri on ja verraton ja viisas viisasten. Hän voima kaikkein voimain on ja herra kaikkein Jumalain, Hän valo on ja pimeys. Hän jano, sekä juoma on, ja onnenkaipuun tyydytys."

Piru väistyi ja Perkele puhui palvelijallensa, ilosta kohisten:

— "Minun valtakuntani lähestyy. Se pää, jota Jehova yrittelee rikki polkea, on se tutkain, jonka varaan uudet maailmat perustetaan, sillä siihen on Jehovan kantapää puhkeutuva..."

— "Sinä, joka olet synnyttänyt ijankaikkisuuden ja puhaltanut suustasi äärettömyyden, olet hävittävä Jehovan, kuin sumun", — todistivat ihastuneet palvelijat. Perkele jatkoi:

— "Jehova on taas Harhaman tielle paulojansa virittänyt. Hän on eksyttänyt jo palvelijakseni kääntyneen Varpalan puhumaan Hänen puolestansa profeetta Natanaelina... Hän luuli sillä säikäyttävänsä Harhaman pois Batsebansa luota. Hän luuli puristavansa häneltä kunniauksensa uudet katumuspsalmit, kuten Davidilta, siltä *raukalta*, mutta Hän erehtyi... Hän näyttikin Harhamalle punaista ärsytysliinaa... Hän näkee voimattomuutensa minun edessäni..."

Palvelijoiden mairitteleva ylistyslaulu tulvasi taas ja täytti ihanan temppelein sadat ja sadat holvit ja pylväistöt. Sen loputtua lausui Perkele ylpeänä:

— "Ihmissydän on se valta-istuin, josta maailmoita hallitaan, ja sillä istuimella..."

— "Sillä istuimella olet sinä istuva ijankaikkisesta ijankaikkiseen", — keskeyttivät palvelijat.

Tulinen, ylpeä kotka ilmestyi ylös Perkeleen kohdalle, pidellen hänen päänsä päällä kultaista hehkuvaa kruunua. Perkele käveli majesteettillisena. Häikäisevä hohde säteili hänestä, ja häilähteli hänen jumalallisista liikkeistään, kuin hieno punertava savu-utu. Hän antoi merkin. Vesitemppeli värähti ja sinisalamana ilmestyi enkeli Iiranto Perkeleen eteen, otti enkelimuotonsa ja lausui Perkeleelle:

— "Sinä, maailman perustus, olet minut kutsunut..."

— "Ilmoittamaan palvelijoilleni viimeistä voittoa, jonka minulle hankit", — keskeytti Perkele.

Iiranto seisoi herransa edessä lihaksi tulleen ihanuutena ja lausui:

— "Sinun palvelijasi Harhama on pelastettu Jehovan kynsistä... Hän *kirosi* Jehovan..."

— "Niin lujat perustukset on minun vallallani ihmissydämessä... Sieltä kohoaa minun valtikkani", — ylpeili Perkele palvelijoillensa, lopettaen:

— "Harhama on *ensimäinen*, joka on rohennut ja ymmärtänyt kirotta Jehovan... Minun valtakuntani lähestyy..."

Kymmentuhatta suurta siivekstä tulikäärmettä ilmestyi Vesitemppeliin. Ne leijailivat ja kiemurtelivat kauneina korkealla holveissa ja veisasivat enkelien kanssa Perkeleen ylistystä:

"Kiroukseksi sä käännät Jehovalle itsellensä kaikki hänen vehkehensä, taivaan vallan nurin väännät. Sinä voimallasi vaan voitot, kestät ainiaan. Kaikkeus on sulla ansa, paula, jost' ei pääse vihollises kaula. Siihen taivaan valta raukeaa, kun sun kirkkautesi aukeaa."

Veneet keinuivat vesillä, käärmeet karkeloivat holveissa ja kunnian loistava sädekehä säkenöi Perkeleen ympärillä.

Mustia kukkia ja ukkos-ilmoja.

Elämä on ainaista päivänpaistetta, joka polttaa, kuin tulitutkain...

Pohjola kokosi valorikkauksiansa, elämä voimiansa pakahtumiksi. Se puristautui ukkospilviksi, pingottautui repeämäksi ja valmistautui purkautumaan pauhinana. Kaikki pingottumat valmistivat hölymää, hiljaisuus pauhinnaa, kaikki elämän voimat kuolemaa.

Elämä ja kuolema tanssivat kaikkeudessa, kuin kaksi vallatonta tyttöä. Ihmis-elämä pölisi niiden

tanssin tomuna.

Oli ahjokuuma kevätpäivä...

Hyttyset surisivat viheliäisesti. Ilmassa liikkuvat ukkosen enteet. Koko avaruus oli niistä pakahtumaisillansa, kuin tuskainen ihmisrinta.

Kevätpäivän aurinko paahtoi täydeltä terältä. Rasvatyyni, rasittavan kuuma ilma painoi lyijynraskaana hartioita. Linnut olivat lakanneet laulamasta, sirkkojen sirinä oli vaiennut ruohokossa ja kärpänen surisi vaivaisesti akkunaa vastaan. Se oli tuskallinen sydän-yön hiljaisuus puolipäivän hopeaisessa paisteessa. Kaikki ennusti ukkosen tuloa. Lännen puolella, vastapäätä Harhaman akkunaa, pisti jo musta pilvenkieli mäen takaa äänetönnä uhkaavan kärkensä taivaalle. Haukka leijaili pilvenkielen kohdalla ja näytti kuin se olisi kierrellyt sitä, kuin vuoren huippua.

Harhama istui työnsä ääressä paitahihassillansa ja katseli kohoavaa pilvenkärkeä ja haukan leijailua. Hän mietti juuri alkua teoksensa loppu-osan uuteen kappaleeseen, jossa hän esempio-ihmistä kuvaili inhimillisen rehellisyyden ja puhtauden esikuvana.

Hänen vierellensä seisoivat taas enkeli Iiranto, ruumiina kesähelteestä eristyvä varjon vilpoisuus, hiuksina lauhduttavat hengähdykset. Lauhduttavilla puhalluksilla loihti se Harhaman eteen ne maailmat, joissa Harhama oli matkustellut öisissä unissansa.

Ja entistä vakavammin ja sairaloisemmin uskoi Harhama, että hänen uniensa maailmat ovat *todellisia*. Hän uskoi saaneensa jumalallisen lahjan, jolla hän, kuten Muhamed, näki koko kaikkeuden salaisuudet, ja ijankaikkisuuden etäisimmät ajat. Hänen henkinen sairautensa oli siinäkin noussut jo viime huippuunsa. Ja mitä hän itse todeksi uskoi, sitä peitteli hän kumminkin muilta, kuin jotain häpeällistä. Ja kohta alkoi taas runo juosta, kuin kehiltä rihmat, vuotaen öisistä unista ja päivän mielikuvista. Hän oli taas viime yön kuleksinut unissa etäisissä ihmemaailmoissa, missä jumaluus ilmenee maan ihmisille käsittämättömissä muodoissa. Siellä olivat hohtavat vuorien huiput ikuista jumaluuden kaipuuta, kaihoa ja ikävää, loistaen tulipunaisina... Ne kuvastuvat helmikirkkaissa vesissä... Ne pyrkivät uhritulina jumaluuden ikävöidyn olemuksen luo... Niiden liekeissä kuvastuu kaipuu ja ikävä, kuin kainostelevan morsiamen silmissä mielitettyä tuloa ikävöiden odottaessa...

Ja vuorien välissä avautuvat ihanat laaksot... Niissä kiertelevät virrat värillisinä vöinä, kauneina kuin valtavat sateenkaaret... Puut hohtavat kukissa, mikä minkin värisenä... Lähteen veden lorina on laulua, kosken kuuhu soittoa... Linnut laulavat ihmiskielin, yhtyen koskien soittoon ja lähteiden lauluun... ja lempeä tuuli hyräilee niiden mukana... Koko luonto on päässyt sopusointuun, ihmismieli rauhaan... Kaikki sulaa yhdeksi jumaluuden ylistyslauluksi... Kaikki helmeilee iki-onnea...

Ja siellä oli ihminen kuin tarujen kaunis Jumala... tuskaton... synnitönnä... puhtaana paheesta... naiset sinipiikoina... miehet metsän jumaloina. He hohtivat puhtaina kuin kirkas helmi onnen kukkalehdellä... He pukivat itsensä kukan väreillä... ilman väriautereella... valovälkkeillä tai kuutamoharsoilla... Ne soutivat vesillä vesikukan teriöissä... lauloivat lähteen säestyksellä, tai tuulen ja lintujen keralla... He sointuvat kukkien väreihin... virtojen värikalvoon ja lähteiden helmiin... Ei pieninkään väre häiritse jumaluuden rauhaa... ei soraääni sen sopusointua... ei huokaus ihmisonnea... Kyynele on tuntematon, suru vento vieras...

Niillä mailla matkustelee Harhaman henki, luoden suurta teosta. Ja esempio-ihminen, jumaluuden esikuva, kulkee hänen muassansa. Ihmemaailman ihanuudet ovat edessä. Niistä puhuu jumaluus:

— "Tämä kaikki on tarjolla ihmishengelle, kun vaan..."

Kynä pysähtyi Harhaman kädessä... Mutta silloin rohkaisi häntä enkeli Iiranto vilpoisella henkäyksellä ja Harhama antoi jumaluuden äänen lopettaa:

— "Kun vaan se ottaa ja syö minusta... Kun vaan se kohoaa minun valta-istuimelleni, missä on ikirauha ja ainainen onni..."

Ja jumalatuulet kutsuivat häntä yhä kirkkaampina ja viitoittivat hänelle tietä alku-usvien ja tähtisumujen halki niille onnen maille, missä hän saisi jumaluutta suudella ikävöitynä morsiamenansa... uinahtaa sen rinnoille... suuren sopusoinnun värikeinuihin... ainaisen puhtauden ja hellyyden tuuditeltavaksi... raueta säveliin... riutua onneen...

Teos vuoti kehältä helminauhoina... värinä... lauluna... sointuna. Jumala puhdistui... pukeutui uuteen, ihanaan hyveeseen. Ihmisjumalat istuttivat esempio-ihmisen ja Harhaman veneeseen: vesikukkaan... virran värikyö valui säveleenä... kukkavene solui sen veden mukana jumaluuden kiirastulia kohti... Linnut virittivät heleimmät laulunsa, kukat kauneimmat värinsä sen kulun kunniaksi... Ne ylistävät

jumaluuden voittoa, iloitsevat, kun on sen lisäksi kohonnut maasta ihmishenki... Hedelmä kypsyy sen voittokulun kunniaksi... puro helmeilee sille... valo väreilee... lämpö hehkuu... Kaikki iloitsee, on onnellinen ja nauttii, sillä on tulossa uusi pisara heihin, jumaluuden likimmäisiin: heihin on tulossa maasta siihen pyrkivä ihmishenki... Koko luonto iloitsee siellä jumaluuden voitoista, kuin maan ihminen vuodentulosta... Se on jo niin tietoinen jumaluudesta.

Vesikukkavene soluu edelleen... Ihmismuotoiset linnut seuraavat uiden venettä... Ne laulavat parhaimmat laulunsa jumaluuteen pyrkivälle ihmishengelle... Veden liljat nyökkäävät sille... vesikellot soittavat teriöillänsä... rantakukat helottavat... puut hohtavat, lähteet lorisevat entistensä ihanammin... Vene saapuu aavalle ulapalle, joka on saarilla siroteltu... Vesi välkkyä siellä punapalona, saaret kohoavat kukkakumpuina ja vuorien punakirkkaus, joka pujottautuu korkeutta kohti, kuvastuu veden punapaloon ja niiden himmeät varjot häämöittävät syvyydessä, rannoista kiinni riippuvina, alaspäin huippenevina hohdepaljouksina... Veden punapalo läpäjää, ilman hopeahele häikäisee... Kaikki ylistää jumaluutta, kaipaa sitä ja pyrkii siihen.

Teos tulvi runoa. Harhama kuvaili jumaluuteensa kehkeytyneen ihmisen elämää outojen värien valossa ja lauloi ylistystä sen jumaluuden tietoisuudelle. Hän kuvaili sitä, maalailen omia näkyjensä.

Punapaloisella ulapalla soutelevat sadat tuhannet vesikukkaveneet, jumala-ihminen jokaisessa istumassa... Kultalumpeet läikkyvät veneiden välillä ja kukkivat oudot kukat, jotka laulavat, niinkuin laulaa maassa lintu... Niidenkin värinä on jumaluuden korkea kaipuu. Niissäkin kehittyä jumaluus.

Kaikki läikkyä, kaikki välkkyä... Punakirkkaiden vuorien rinteillä ja kielekkeillä, rotkoissa ja rannikoilla, lymyävät onnelliset ihmisjumalat... Kukka avaa niille jättiläisteränsä istuimeksi, kuten koivu tarjoaa varpunsä linnuille. Se levittää värinsä niiden verhoksi, hyväilee niitä tuoksullansa, tarjoaa metensä nautittavaksi, avaten armaimmat kätöksensä... Se on saanut sen ihmisjumalalta, joka on etsinyt luonnon lain avaimet käsiinsä ja kehittänyt sen avulla kukan maan ihmisen tasalle, palvelemaan kehittäjänsä, ylistämään sen jumaluutta...

Punavaarat ovat täynnä väkeä, vedenselkä veneitä... Kymmenet auringot jakavat valoa paistaen avaruuden etäisimmiltä perukoilta, jonne kantaa ihmisjumaluuden silmä... Armaimmat soitot soivat, kauneimmat laulut karkeloivat soiton sävelten seassa... Kukat laulavat lintuina, linnut ihmiskielin, ihmiset soittavat jumalaisin sormin, laulavat jumaluuden äänellä oman itsensä ylistystä.

Teos hehkui runona. Iiranto levitteli Harhaman eteen sen näkyjä ja unia ja kuiskaili hänen povessaan hiljaa:

— "Ne ovat todellisia..."

Harhama uskoi ja jatkoi näkyjensä maalausta:

Soiton ja laulun säestämänä puhui yksi ihmisjumalista, toisten häntä kuunnellessa! Puhuja selitti kaikkeuden alennusta.

— "Meidän jumaluutemme on ainoa todellisesti olemassa oleva. Kaikki muu on sen itsensä luomaa kehitysvoimaa... Me olemme *kaikkeus*..."

Rajaton riemu kulki halki kaikkeuden. Ihmisjumala iloitsi suuruudestaan, veisaten sen ylistystä:

"Me, Jumala, olemme kaikkeus.
Kaikkeus on me Jumala.
Ei mitään muuta olla voi,
kuin yksi me.
On meissä kaiken alku.
Me olemme itsemme synty."

Linnut säestivät laulua, tunnustaen ihmisjumalan suuruutta. Kukat kertasivat, kuin viskoen sen kaunista kaikua toinen toiseensa, kukasta kukkaan, lumpeelta lumpeelle yli ulapan punapalon. Vuoret kuuntelivat hartaina... Kauneus kietoutui kaiken ympärille. Ihmisjumala jatkoi olemuksensa selitystä:

— "Ei ole muuta todellisesti olevaa, kuin kolme meidän jumaluutemme ydintä: *äärettömyys*, *ijankaikkisuus* ja niiden korkea yhtymä, jumaluutemme korkein olemus: *hyve*... Kaikki muu on häviävää, jumaluutemme kehityksen luomisvoimaa..."

Ihmisjumala oli lausunut Harhaman teoksen runojen suuren ytimen. Äärettömyys oli se keränpohjallinen, jolle hän runojensa loistavia hurjuuksia kerä...

— "Kuule!" — kuiskasi Iiranto Harhamalle.

Oudon maailman kymmenet auringot säteilivät helisevinä hopeakanteleina. Hohde ja punapalo, laulavat kukat ja veisaavat linnut tunnustivat ihmisjumalan suuruutta. Sadat tuhannet tietoiset ihmisjumalat ylistivät jumaluuttansa veisaten:

"Äärettömyys on ruumiinamme, sielunamme on ijankaikkisuus. Hyve on meidän henkenämme. Ne kolme ovat kaikkeus, ja kaikkeus olemme me."

Vedenselän punapalo viskeli hohtoansa avaruuden korkeaa sineä kohti. Vuorien huiput häipyivät äärettömyyden utuihin, imien niistä onnea, ja sisarmaailmat katselivat kaihoten ihmisjumalan elämää ja rauhaa.

Harhama antoi ihmisjumalan selittää edelleen jumaluuden olemusta. Se jatkoi:

— "Meidän olemuksemme: äärettömyys ja ijankaikkisuus ja hyve, eivät *voi* hävitä. Siksi olemme me kuolematon..."

Kauneus pukeutui täysiin väriinsä. Kukista puhkesi tuoksu ja laulu. Kaikki ylisti kuolemattomuuden ihanuutta. Kaikki nautti ijankaikkisen elämän tietoisuudesta täysin rinnoin, kuin häyön unista. Kauneimmat kanteleet soivat, heleimmät värit hohtivat ja ihmisjumalat veisasivat kuolemattomuutensa ylistystä:

"Me emme tunne kuolemaa. Me emme *voi* hävitä. Elomme on kuin kukka vaan. Joka päivä uudestaan se havahtuu ja puhkeaa uudeksi teriöksi, tää korkeampi, kauniimpi, jalompi on ja kirkkaampi, kuin eilispäiväinen."

Ihmisjumala jatkoi, sävelien hänen sanojansa hyväillessä:

— "Aine ja voima, ja pahe ja kaikki näkyvä ja näkymätön, ovat *häviäviä*... Ne ovat ainoastaan meidän jumaluutemme ohimeneviä kehitys-ilmiöitä. Kehityksemme korkeimmalla asteella häviää aine, sulaen meihin. Liikunto loppuu, kun alkaa autuaallinen lepotilamme, ja silloin häviää voima. Pahe häviää, kun on kehittänyt *täydellisen* hyveen... Kaikki haihtuu olemukseemme: äärettömyyden ja ijankaikkisuuden yhtymään, *hyveeseen*..."

Ja riemastunut ihmisjumalien joukko ihastui jumaluudestaan. Se riemu säteili ja puhkesi siitä, kuin valo auringosta, kun se korkeinta valorikkauttansa uhkuen soutelee hopeaisena sädekehänä äärettömyyden siniulapalla. Kukkien ja lintujen laulun ja taivaallisen soiton säestyksellä veisasi ihmisjumalien miljoonajoukko:

"Aine on unta, voima on unelmaa, pahe on haihtuva ajatus. Äärettömyys, ijankaikkisuus ja niiden yhtymä: hyve on ainoa pysyvä. Se on ainoa todella oleva, ja se ainoa olemme *me*..."

— "Katso, missä on kuolemattomuus!" — kuiskasi Iiranto Harhamalle. Harhama *ei* pelännyt enää kuolemaa. Syöpänä oli hänen sieluunsa painunut usko, että hän oli löytänyt oikean ainoan Jumalan. Kirkkaana, häikäisevänä jalokivisäteenä laskeutuivat runosäkeet hänen teoksensa sivuille.

Ihmisjumala jatkoi:

— "Aine ja voima ja pahe ja muu ohimenevä kehitys-ilmiömme ovat olleet ainoastaan ahjotuliamme, joissa puhdistuimme, jalostuimme, kirkastuimme, kuin jalokivi maan tuli-utarissa... Ne ovat sammuvia kiirastuliamme..."

Ja Harhama kuvaili taas, kuinka autuuden ja onnen ja ihanuuden kukkamaat avautuivat ja kaikki harput ja huilut ja kielet soittivat ihmisjumalan ylistystä, puhujan jatkaessa selitystänsä:

— "Sinä kiirastulena on maailmoiden synty..."

Ja koko maailmoiden synty loihtuutui kuulijoiden katseltavaksi äärettömyyden etäiselle väritaustalle. Punahohteisena tulipaljoutena kieri alkusumu... Tulihirviöinä sinkoilivat siitä maailmat äärettömyyden ikipimeyteen. Ajatuksen nopeudella syöksyivät ne pimeyden halki, ihmisjumaloiden veisatessa syntymä-emättimensä ylistystä.

— "Kiirastulenamme ja syntymä-emättimemme voimana on maailmoiden kehitys", — jatkoi puhuja.

Iiranto-enkeli puhalsi Harhaman korvaan ja hänelle ilmestyivät öiset näyt, joissa hän oli nähnyt ihmisjumalien eteen levittyvän maailmoiden kehityskulun, joka kehitti jumaluutta, kuin maantuli helmeä. Jumalallisten maiden puhuja jatkoi:

— "Kiirastulenamme ovat olleet vainot ja maailmankurjuuden kärsimykset, ja herjaukset jotka voimat vieläkin tarpeellisina vallitsevat *maassa* ja muualla, missä henkemme osa ei ole vielä ihmisessä jumalajalokiveksi puristunut..."

Äärettömyyden tummansiniselle ilmestyi ihmeen suuri, häikäisevä valkea valopyörä, jolla kuvastuivat marttyyrien kuolemat, kurjien kärsimykset ja herjaajien joukot, aina maailman alusta alkaen. Harhama kuvaili ne näyt runojensa räikeimmillä väreillä, valeli kaiken hohteella ja välkkeellä ja upotti sen sävelmereen, jonka vesikalvon sirotteli tulilumpeilla ja kultakukilla ja hopeanvärisillä linnuilla. Ihmisjumalat katselivat näkyä, syntymäkulkuansa ja veisasivat sen ylistystä, laulaen:

"Kaikkeus meitä varten raataa.
Kaikki meitä palvelee.
Kaikki meistä vuotaa, meihin kaataa.
Kaikki meidän ääntä tottelee.
Hairahtaa ei mikään tieltään saata,
eikä mikään raatamasta laata,
kunnes tehtävänsä tehnyt on.
Voimamme on aina verraton."

Enkeli Iiranto hymyili Harhaman vierellä, osottaen ihmiseksi korottautuneen ihmisen onnea. Kevätpuroina hyppelivät runovirrat Harhaman kynästä. Hän kuvaili esempio-ihmisen puhdistumista maansa kiirastulissa: ahdasmielisyyden, halpamaisuuden, väärinymmärrysten ja herjauksien tulesa. Hän kuvaili sen puhdistumisen hohtavilla runoväreillä. Hän antoi esempio-ihmisen solua niihin tulin runoveneessä, jota vetivät ihmemaailmoiden tulisiipiset linnut, sävelet vetonuorina, veneen melana hopeanheleät laulut.

Vene soluu niihin tulin... häviää kuin laulu soiton sekaan... ääni kaikkunsa suuteloihin... Esempio-ihminen kärsii niissä ihmishenkenä maansa lapsien väärinymmärryksien, ahdasmielisyyden ja väärin vanhojen tapojen tähden, käypi läpi niiden kiirastulen... Paha palaa pois... kuona häviää... helmi jää... Se kirkastuu... se puhdistuu tulen käsissä, kuin jalokivi luonnon työpajoissa...

Tulet palavat entistä kirkkaampina... Ihmisten paheet palavat niissä poroksi... Vesikukkavene soluu jo niiden tulien sisästä... Esempio-ihminen loistaa omalla valollansa, oman hyveensä helmenä, suuren jumaluuden kirkkaana osana...

Silloin puhkeaa koko jumaluuteensa kehittynyt maailma ylistämään jumaluuden voittoa, ihmishengen heräämistä sen hengen yhteyteen... sen helmeksi... ja iloksi... onneksi ja lopulliseksi voitoksi... Ja esempio-ihminen jää helmenä Harhaman suuren teoksen sivulle... Semmoisena sijoittaa hän sen siihen... Ihmiset ihailevat sitä ijankaikkisuuden loppuun... Ne alkavat jo riisua yltänsä olemattomien, kuviteltujen jumalien kalliita lainavaatteita... Ne alkavat seurata esempio-ihmisen esimerkkiä: loistaa, kuin helmet omalla valollansa, omalla ihmishyveellensä, omassa povessa piilevällä jumaluudellansa... Ne alkavat kulkea omassa varassa, etsiä onnea omasta povestansa... Niin voittaa jumaluus... Esempio-ihminen on vienyt sitä voittoon. Hän on rohkaissut muut seuraamaan häntä, herättänyt ne nousemaan jumaluutensa istuimelle, puhkeamaan jumalakukaksi, kilpailemaan hyveessä...

Pilvenlönkä oli noussut ylemmä. Se kohosi jo majesteettillisena, painostavasta helteestä. Harhama jatkoi teostansa. Hän kuvaili jumaluuden kehittymistä maailmankurjuudessa. Maailman kurjuus kituu yhä ristillänsä: Andrei Petrof raataa myrkyllisessä haudassa, hänen vaimonsa Natalia ravitsee rintalastansa verellänsä... — Korpelan Timot ja Varpalan Juhot kituvat kukin omalla ristillänsä, Korpelan kivimaalla, tai Hallasuon takalikolla...

Vuosituhannet kuluvat... Jumaluus kehittää hyvettänsä maailmankurjuudessa ja esempio-ihmisessä se kehittää tietoisuuttansa hyveen rinnalla... Se kehittää samalla syntymäkohtunsa, kurjuuden synnytsvoimia: Se antaa maailman rikkaiden lisätä maailmankurjuutta ja itse sortua sitä tehdessään paheeseen, velttouteen, nautintoihin ja turhamielisyyteen. Se uhraa ne synnytskuonanansa, siirtää ne elämellisyyteen ja hävittää ne...

Teos jatkui. Jumaluus kehitti maailmankurjuudessa hyvettänsä, olemuksensa korkeinta avua... Halla- ja Nälkäsoista nousevat hallat... Ne lisäävät maailmankurjuuden syntymäkipuja, kuin pale ahjon tulta... Kaikki suot lietsovat jumaluuden syntymäahjoon... Siksi puhdistuu jumaluus kuonasta... Se puhdistuu nautinnoista, turhamielisyydestä, ylpeydestä, ahneudesta... Siinä herää sääli toista kärsivää kohtaan, jonka tuskat se tuntee, kun on itse niitä kokenut... Siitä säälistä herää rakkaus ja muut hyveet...

Ja maailmankurjuuden ristin ohi kulkevat maailman rikkaat Hiiden myllyn helyissä... sormuksissa... nenä- ja korvarenkaissa, kellä mitkin korut kädessä... He kulkevat joutilaina, naiset sulkiansa kynien... kuvettansa hoidellen... miehet niitä mairitellen, ken milläkin pyrstösulilla... He elävät jo eläimen rajalla, palvelen ainoastaan omaa kauneutta, niinkuin riikinkukko... He ovat jumaluuden syntymäkuonaa...

Kehitys jatkuu, jumaluus jalostuu maailmankurjuudessa ja esempio-ihmisessä... Rikkaat katselevat maailmankurjuuden tuskia ja ilkamoivat huviksensa:

— "Se luuli olevansa ihminen... Auttakoon nyt itseänsä ja meitä, jos on ihminen..."

Mutta maailmankurjuus vastaa Varpalan Marin tavoin: — "Mennään kauvemaksi korpeen, niin emme ole ihmisten jaloissa..."

Ja he painautuvat taas nöyrinä ristiänsä vasten... Heissä on kehittynyt jumaluuden korkea hyve... He ajattelevat solvaajistansa:

— "He eivät tiedä, mitä he tekevät..."

Harhama keskeytti ja katseli pilvenlönkää, joka nousi kukkulan takaa mustana vuorenhuippuna. Hän ajatteli sitä katsellen:

— "Miten majesteetillista! Niin mahtavana on esempio-ihmisenkin sielun puhtaus nouseva kerran omalla voimallaan häväistyksen ja väärinymmärrysten likaisista sumuista. Se on loistava halki maailman ihmishyveen esikuvana... Jahkahan kirjani valmistuu..."

Haukka istahti petäjän latvaan ja sattui juuri semmoiselle kohdalle että näytti istuvan mustana kohoavan pilven huipulla.

* * * * *

Samassa koputettiin ovelle.

Harhama peitti kiireesti työnsä, jota hän ei halunnut kenellekkään vilaukseltakaan näyttää.

Kaksi hänen tuttavaansa, taiteilija Halla ja maisteri Sala astuivat pieneen huoneeseen. Viimemainittu, lihava, pullea, paljaspäinen mies, tyytyväisyyden kuva, pyyhki hikeä otsaltansa ja valitteli, puhkuen:

— "Onpa siellä kuuma!... On totta vie... Ihan siellä sulaa... Huh-huh... Huh-huh!..."

— "Jaa!" — virkahti Harhama ajatuksissaan, yhä seuraten pilven vaikuttavaa kohoamista. Maisteri Sala jatkoi entistä puhettaan:

— "Hyh-hyh!... No kyllä on kuuma!... Ihan siellä paistuu... Mistähän noin ihana lettujen haju tulee... Kyllä on kuuma... Ei... ei tätä elämää jaksa elää..."

— "Jaa!" — virkkoi taas Harhama. Sala jatkoi puhettaan hänelle:

— "Sinä vaan istut ja kirjoittelet... Mitä sinä nyt oikeastaan kirjoitat? Romaaniako?... Siellä taitaa nousta ukkonen, kun on niin painostavan kuuma... Vai etkö sinä mitään kirjoita?... Ei maksakaan vaivaa kirjoittaa... Kuka hullu niitä viitsii lukea ja vaivata itseänsä... Renkutuksia..."

Taiteilija Halla, pullea, paljaspäinen herra, oli katsellut pilven nousua ja haukkaa joka näytti istuvan terävällä pilven huipulla. Hän tarttui nyt puheeseen:

— "Siinäpä on komea näky! Siinä olisi taiteilijoille harvinaisen suuri aihe... Olisi lempo vie!..."

Sala katsahti ulos ja kysyi sukkeluutena:

— "Tuoko haukka?... Onhan niitä haukkoja metsissä jos kuinka paljon... Eihän se niin harvinainen ole... Lempo soikoon tätä kuumuutta!" — lopetti hän niskaansa kuivaten. Taiteilija Halla oikaisi:

— "Ei haukka, vaan pilvi... Katso, miten komeana kohoaa!... Tuota pirua kun kiusaa!" — lopetti hän, tavottaen lyödä karpästä, joka kiusotteli hänen paljasta päälakeansa. Sala jatkoi:

— "Maalaa sinä haukka ja sen taustaksi mahtava pilvi!... Mitä sinä karpäselle suututtelet!... Pitäähän sitä nyt sinunkin päässäsi jotain eläinkuntaa olla", — muutti hän puheensa, kun Halla yhä taisteli karpästä vastaan. Ja hän lopetti:

— "Muistatko sinä Erkki Arvolan?"

Harhaman huoneeseen helähti musta kukka. Se oli mustaksi värjäytynyt aistipunakukka. Hän säpsähti nimeä kuullessaan. Erkki Arvola oli rouva Esemption nuoruudensulhanen ja hänestä tuntui kiusalliselta kuulla hänen nimeänsä mainittavan. Siinä oli seassa jotain mustasukkaisuutta ja jotain sekavaa. Kumpikaan vieraista ei tietänyt hänen suhteestaan rouva Esemption ja alkoivat vapaasti jatkaa keskusteluaan:

— "Kuka nyt Erkin unohtaisi!" — vastasi Halla naurahtaen ja Sala jatkoi taas:

— "Erkkihän oli myös taiteilija... Maalailikin aika siroja tauluja... Heitä nyt hiiteen se kärpänen!... Eihän se nyt sinulta koko päätä syö... Mutta Erkki oli viinan palvelija... Ja kukapa sitä juomaa ei palvelisi..."

— "Ainahan se Erkki otti ryyppyn... Mutta se oli mies, jota ei olisi saanut itseänsä sikahumalaan asti juomaan, vaikka olisi laulanut", — tarttui Halla innostuneena.

Musta aistipunakukka heloitti huoneessa voimakasvärisenä... Harhama ei juuri muuta nähnyt. Sala jatkoi, paperossia sytyttäessään:

— "Erkki — pah — hah — Erkki, kuten sanoin maalaili... Jurvelin — se hauska ukko, muistathan, jolla oli suuri talo Antinkadulla — Jurvelin kerran tahtoi tehdä pilkkaa Erkin ryyppiksimisistä ja tilasi Erkiltä taulun, 'Ryyppylasi' eli 'Tillikka'... Tuosta pilvestä ja haukasta johtui nyt asia mieleeni... Jurvelin oli Erkille selittänyt tilausta tehdessään hyvin vakavana että: Sinä kun olet jo tutkinut 'tillikan' sisältä ja ulkoa, niin maalaapa minulle ryyppylasi!... Kylläpä haisevat letut hyvältä... Mutta Erkki teki kepposen: Hän maalasi ukko Jurvelinin itsensä ja ukon käteen viinalasin..."

Molemmat miehet nauroivat vanhalle muistolle. Harhama katseli mustalehtistä aistipunakukkaa. Sala jatkoi:

— "Erkki vei taulun ukko Jurvelinille. Mutta ukon silmät olivat käyneet vähän pyöreiksi... 'Sitäkö sinä' — oli ukko Erkille tiuskaissut — 'sitäkö sinä minun kuvani maalasit, vaikka minä tilasin ryyppylasin!'... Mutta Erkki oli vaan selittänyt, että: 'Kah, pitäähän se olla ryyppylasilla tausta'... Ukko Jurvelin oli joutunut pulaan eukkonsa tähden — hän oli tohvelisankari — kun eukko näki taulun. Jurvelin seisoi taulussa niin topakkana hajalla-reisin ja hymyili viinalasille niin veikeän näköisenä, että eukon suu oli vetäytynyt happameksi... No, taasko sinä sitä kärpystä!" — lopetti Sala.

Molemmat nauroivat. Harhaman edessä tuoksusi musta kukka. Sala lisäsi Hallan kertomukseen:

— "Mutta kyllä sillä ukko Jurvelinilla olikin se eukko oikea leipäuuni. Ei kumma että ukon pöksyt tütisivat!... Perhana, kun me kertakin tulimme ukon kanssa kotiin pienessä seilissä, niin ei tarvinnut eukon muuta tehdä, kuin katsoi vaan näin tuikeasti", — hän näytti kuinka toinen oli katsonut — "ja sanoi että: 'Ukko!', niin luonnon otti meiltä molemmilta..."

— "Olihan se topakka eukko" — myönsi Halla jatkaen: "Mutta uunipaistin se eukko osasi tehdä semmoisen, että sitä söi vaikka janoonsa... Heitä lemmolle se kärpänen!... Ukko Jurvelinilla oli aina taskussa pala eukkonsa uunipaistia, kun oltiin viinojen kimpussa ja siitä jakoi sapuskaa muillekin... Kas kun iskee kovasti tulta!..."

Miehet olivat hetken vaiti, kuunnellen ukkosen pauhua. Harhama katseli mustaa aistillisuuden kukkaa. Hetken kuluttua jatkoi Halla keskeytynyttä kertomusta maalauksesta, puhuen:

— "Mutta hyvästi he pevelit osasivat sen asian selvittää: Ukko Jurvelin pani tusinan samppanjaa pöytään ja itse asettui aina ryyppätessään samaan asentoon, mihin hänet oli Erkki taulussaan kuvannut..."

Molemmat nauroivat taas. Sala jatkoi:

— "Erkki muuten oli hauska poika. Sillä oli siihen aikaan vielä rakastajatar... Mikäs se olikaan sen tytön nimi?... Kas kun on unohtunut... Muistatko sinä? Helga Riuttala... Jo muistan... Kas, johan se iskee tulta!... Helgahan se oli."

Aistipunakukka värjäsi mustalla värillänsä Harhaman koko sielun. Hän huomasi sävähtäneensä tulipunaiseksi. Kirkas salama oli iskenyt pilvestä, mutta hän ei sitä huomannut, eikä kuullut sitä seuraavaa jyrähdystä. Veri tulvasi hänen päähänsä virtana. Korvissa alkoi soida ja pää kävi raudanraskaaksi. Vaistomaisesti varjosti hän silmiänsä, peittääkseen punastumisensa ja mielenliikutuksensa. Salama oli häneen iskenyt sen pilven karestä, jonka hän aikoi juuri nostaa maailman esikuvaksi. Mustasukkaisuuden hirviö repi häntä ja hävitti mielenmaltin. Oli kuin olisi koko hänen elämänsä työ lyöty yhdellä iskulla pöliseväksi tomuksi, eikä hän itse sen tomun seasta nähnyt mitään. Se tunki hänen silmiänsä ja kurkkuunsa katkerana riihipölynä.

Mutta hän ponnisti viimeisetkin voimansa, alkoi oitis selvittää tomusta, ajatteli, että kaikki oli panettelua, kiirastulta vaan, ja ryhtyi näennäisesti tyynenä puhetta seuraamaan. Hän uskoi jo varmasti siitä selviävän rouva Esemption puhtauden.

Mutta keskustelijat kertoivat naureksien semmoisia tosiasioita rouva Esemption suhteista Erkki Arvolaan ja muihin, joiden totuutta hän ei jaksanut epäillä. Jokainen sana sattui häneen, kuin salaman

isku. Veri tulvasi kuumana aivoihin ja korvissa tuntui samanlainen jyskytys, joka seuraa päähän mennyttä häkää. Hän ei huomannut ukkosen raivoa, ei salamoita. Hän pureksi tulikuumia huuliansa peittääkseen hermostumistansa ja ponnisteli voimiansa huomataksensa valopilkun henkeen tunkeutuvasta pölypilvestä.

Mutta turhaan odotti hän sen ilmestymistä. Halla ja Sala jatkoivat keskusteluaan rouva Esemption elämästä. Kumpikin tiesi aina lisätä jonkun yksityiskohdan, tai oikaisun toisen kertomaan kohtaukseen. Kun esimerkiksi Sala oli kertonut jotain, huomautti siihen Halla:

— "Ei... Se olikin niin... sinä aina sotket."

— "Niin, niinhän se oli... Kas kun minä en muistanut!... Sinulla se on tuo muisti vielä tallella... Sinullahan se oli jo koulussakin semmoinen muisti, että lukematta olisi luullut tohtorin tulevan", — myönteli silloin Sala, selittäen edelleen: "Sinähän muistit ulkoa, ihan lukematta, miten monta tuntia kukin oppilas oli aretissa ja laiskanläksyllä istunut... Niin, ja entäs hiivatissa! Senkin muistit ulkoa, miten monta kertaa 'Kössi'-maisteri oli istunut tuoliin pistetyn neulan kärele..."

Ja sitten seurasi juttu juttua. Harhaman valtasi halu keskeyttää ivaava keskustelu, joka loukkasi rouva Esemption kunniaa, mutta keskustelu veti hänen jalkoihinsa yhä mustempia sukkaa ja silloin halusi hän kuulla, kuulla kaikki. Hän hillitsi itsensä. Lopulta janosi hän aivan uhmaten kuulla kaiken loankin, kuunnella loppuun koko paljastuksen. Hän istui ulkonaisesti tyynenä, mutta sisällisesti raivossa ja painoi muistoonsa jokaisen sanan, jokaisen ivallisen äänenpainonkin, jolla ne lausuttiin. Hän halusi nyt kuulla juuri ne likaisimmat kohdat. Hän tunsu sormiensa päiden palavan ja suoniensa pullistuvan niitä odotellessa. Sala jatkoi hetkisen vaiti oltuansa:

— "Missähän Helgakin nyt huseerannee, kun sitä ei ole enää teatterissakaan näkynyt?..."

— "Se on hentustellut erästä venäläistä kapteenia... Golubof, vai mikä sen nimi on... Kuuluu istua nököttäneen sen polvella tuolla Viipurissa", — tarttui Halla.

Musta aistipunakukka pimensi värillensä Harhaman elämän sysimustaksi. Punakirkkaat salamatkin suhahtelivat hänen silmissään mustina. Miehet jatkoivat puheluaan, kertoen tapahtuman toisensa perästä.

— "Vai on Helgalla taas uusi golubtshikka", — lopetti Sala. "Mutta missähän se Erkki puliveeraa?... Sekin vähän pilautui, kun nai sen rikkaan Rahalan tytön... Ei häijyä saanut häiden jälkeen pariin kuukauteen ryyppyksiä palvelemaan... Mutta niinhän se näkyy elämä pilaavan kaikki, kenen naimisiin menolla, kenen milläkin. Sinutkin, Halla, elämä oli aivan piloille turmella, kun houkutteli avioliittoon: Taisit puoli vuotta pitää viinapaastoa naimisiin menoasi katuessa... Maltas nyt: Silloin häitteesi aattona naukkailimme viimeksi ja sitten eihän sinua saanut ihmisten joukkoon ennen kun vasta kesäkuussa, kun eukkosi oli mennyt maalle... Mutta kyllä sitä silloin ryyppättiinkin... Vie sun turkanen!..."

— "Ilosta", — lisäsi Halla.

— "Kun oli kadotettu lammas löydetty", — riemastui Sala. Harhama hengitti yhä mustan kukan tuoksua... Sala jatkoi valitustaan:

— "Pilaa se elämä, pilaa kaikki ihmiset. Tuon Harhaman se näkyy pilaavan heittämällä vanhaksi pojaksi... tekee siitä semmoisen pässin... Ei ole tästä elämästä mihinkään..."

Hän pysähtyi hetkeksi ja tuntui, kuin olisivat kaikki kolme ajatelleet elämän kelvottomuutta. Äkkiä Sala taas ikäänkuin riemastui ja jatkoi Hallalle:

— "Sinä, Halla, saitkin aika sievän eukon: Mitä eikö sillä ollut kontanttiakin lähes satatuhatta ja talo on ainakin kahdensadantuhannen talo... On se nätti eukko... Sietäisi minunkin jo päästä leskeksi, että pääsisi jonkun miljoneerin aviosiipaksi... Ei tällä pelkällä maisteri-arvolla pitkälle potkita... Ennen vanhaan sitä kuuluu maisteri-arvollakin saaneen kymppelijä irti vaikka mistä, mutta nyt on elämä jo senkin pilannut... viitoistakaan ei saa sillä enää heltiämään... Semmoinen se on se elämä: Se pilaa ja tarvelee kaikki. Se on yksi kavala käärme..."

Syntyi pieni levähdys. Kaikki tuntuivat taas miettivän elämää, joka pilaa ja tarvelee kaikki. Harhama oli tulikuuma. Hänestä tuntui, että musta aistipunakukka imee koko hänen teoksensa ja elämänsä sen mukana. Sala nousi ylös, kuin jotain muistaen, ja kiivastui:

— "Mutta kyllä se on kummallista tämä elämä... perhana!... Kun pitää mennä naimisiinkin ja ottaa eukko ristiksensä... Eikö sitä voisi eukon myötäjäisiä saada ilman että on eukko siinä kaupantekijäisinä? Esimerkiksi valtio voisi maksaa myötäjäiset niille, jotka eivät halua avioliitossa niitä saada. Appi-ukko tuo nyt vielä saisi tulla myötäjäisten mukana, jos sattuisi Jurvelinin lainen, että panisi joskus ryyppykset

pöytään... Kah!... Johan lakkasi satamasta? Jopahan lakkasi... Olikin se aika ukkonen... Päästään taas Hallan kanssa tästä lähtemään", — puheli Sala, jatkaen:

— "Mutta nyt se taas pilasi ilman kuumuudella. Katso miten hikoaa ihminen... Mitä sinä, Harhama, yhä työssä? Eihän maksa vaivaa työtä tehdä... On tässä elämässä jo muutenkin kylliksi taakkaa..."

— "Niin, milläs sitä työtönnä eletään", — murahti Harhama jotain sanoaksensa. Sala jatkoi:

— "Niin, onhan se siitäkkin tehty yksi risti ihmisille: pitää ajatella millä eletään..."

— "No sinulla ei ole sitä ristiä, kun elät koroillasi", — keskeytti Halla.

— "Ei ole, ei. Mutta on sen sijaan muuta surua. Pahin risti on tästä kuumuudesta. Se lempo ei anna öissä maata, eikä anna ruokahaluakaan... vietävä. Eilenkin jäi semmoinen kananpaisti syömättä ja soppa ja taisi olla eukolla jotain imelänrypläkkääkin... Vesi nousi aivan suuhun ja suututti. Mutta minkä sille teet, kun ei pala mene kurkusta alas... Juohtuu mieleeni Ratisen eukko: Se paistaa niin ryökälelen hyvin torttuoja... Ei se ole leikkiä tämä elämä, ei ole. Lihoo vaan ja paisuu ja hikoaa... Koettelehan taas niskasta selkää, miten on märkä... Työnnä syvemmälle kätesi... Älä nyt liika syvälle, että kaulus repeää! No, kas niin!... Hyh, hyh, hyh, hyh! Raskasta on ihmis-elämä, raskasta. *Ihmis-elämä on yhtä ainoaa päivänpaistetta... aivan oikea tulitutkain*, joka paistaa ihmisen makkaraksi ja pistää joka puolelta... Talvella vielä eläisi, jos ei kylmä vaivaisi ja jos olisi vähän viheriää, missä nukkua ruokalepo... Mutta sinulla, Halla, ei ole tästä liiallisesta lihasta vastusta. Sinun elämäsi on toista... Nuori eukko on... semmoinen sievä lepero... hymyilee niin veikeästi... ja entäs minkälaisia lettuja paistaa... Ei ole lapsia parkumassa... Talo tuottaa yhdeksän tuhatta vuodessa, vai tuottaako se kymmenen jo?..."

— "Vai ei minulla ole vastusta!" — tenäsi Halla topakkana. "Kunhan itselläsi olisi paljas kalju, niin tietäisit, mitä on sen kanssa elämä. Kaikki perhanan kärpäset siinä kykkivät ja purevat... ei saa muuta, kuin tapella niiden kanssa. Yölläkin lemmit inisevät sen ympärillä ja inisevät, ja purevat, kuin neuloilla pistäisi... Kas taas häijyä!" — lopetti Halla, tavottaen tappaa ahdistelewan kärpäsen paljaalta pääläeltänsä ja lisäten: "Ennen kärsisin lapsen huutoa, vaikka heitä olisi viisi tusinaa, ennen kun tuon itikka-pahuksen inisemistä."

— "Jokaisellahan se on elämässä oma taakkansa, kellä mikin", — myönsi Sala ja ottaen lakkinsa, lausui hän Harhamalle jäähyväisiksi:

— "No, terve nyt sitten... Turkanen, miten hyvälle haisevat letut kyökistä!... Sinä täällä vaan kirjoittelet kirjeitä ja romaaneja... Etkös sinäkin Halla jo lähde?"

— "Ka, joutaapa tästä", — vastasi Halla, nousten.

— "No terve nyt sitten ja voi paksusti ja kirjoittele romaaneja ja runoja... Koulutyöt niitä kuuluvat lukevan ja rakastuvat siinä, ja puoluehan siitä vaan kasvaa... Nyt sitä taas rupeaa hikoamaan... Terve nyt!... Milloin sinä tulet meillä päin käymään?" — jatkoi vielä Sala Harhamalle.

— "Ehkäpä piankin", — murahti puhuteltu.

Miehet lähtivät. Menneisyyden pimeydestä oli kierinyt Harhaman eteen rouva Esemption polkemat jälet. Aistipunakukan väri puhkesi yhä mustemmaksi.

* * * * *

Ukkos-ilma oli asettunut. Koivun viheriöillä lehdillä kimaltelivat vesihelmet auringon säteissä ja linnut tirskuivat sen oksilla. Mutta sokeana kaikelle istui Harhama. Hän istui kuin raunioiksi romahtaneen rakennuksen jätteillä, kun kaikki oli peittynyt sen pölyyn. Pää painoi hartioita raskaan rautapallon painoisena. Korvat humisivat. Pölyn seasta näkyi joskus jotain sekavaa, joskus ei mitään. Sitten selveni hieman. Ja ensimmäisenä pääsi hänessä vallalle loukatun sukupuoli-elämän tunne: sekaisin inho ja mustasukkaisuus. Aistillisuus levisi hänen silmiensä eteen likaisena, ilettävänä, ja hän oli näkevinänsä rouva Esemption alastoman ruumiin siinä aistillisuudessa virumassa ja sitten nousevan siitä raukeana, saastaisena... semmoisena, jossa ei ole enää äitiyden puhdasta, jaloa tunnusta, vaan pelkkä aistillinen, kulunut naisen ruumis. Hän muisti monia likaisia kohtauksia, joiden todistajana hän oli ollut Hiiden myllyssä... Sen... ja sen... ja senkin...

— "Hyi!" — puistahti hän.

Mutta oitis alkoi se tunne ikäänkuin lokana solua hänestä pois. Pöly selkeni ja hän syöksyi raivohullun vimalla pelastamaan teostansa, näki sen pelastuksen olevan mahdotonta, näki kaiken olevan sortumaisillansa raunioiksi.

— "Nyt... nyt... nyt... nyt se sortuu, sortuu kaikki", — värisi hänessä tuska ja hän itse aivan lyhythystyi sen sorrunnan alle, odotti joka hetki romahdusta, eikä kyennyt pelastumaan.

Koko elämä näytti olevan menossa. Kaikki vajosi kuin sumuinen päivänpyörä pimeyteen.

Ja taas selvisivät ajatukset ja taas sotkeutuivat ne. Hän alkoi tarkemmin miettiä äskeisen kertomuksen yksityiskohtia, sovitteli niitä rouva Eempion kertomuksiin, vertaili niitä toisiinsa ja etsi siten jotain lisävarmuutta kertomuksen todellisuudesta, tai oikeastaan varmuutta, todistusta sen perättömyydestä. Hän toivoi jokaisesta tomuhitusesta pelastusta. Hän alkoi taas tutkia äskeistä kuulemaansa. Ajatukset pysähtyivät, kuin vasaralla löydyt, korvat menivät tukkoon. Tylsänä mietti hän:

— "Mutta eiväthän ne niin sanoneetkaan... Ehkä kuulin minä väärin...
Ja varmasti kuulinkin."

Ja voiton toivolla alkoi hän sovitella kuulemaansa rouva Eempion omiin kertomuksiin matkoistansa ja olinpaikastansa.

— "Ne varmasti valehtelivat", — ilostui hän jo.

Mutta rouva Eempion omat kertomukset matkoistaan ja olinpaikoistaan sopivat yhteen äskeisten kuvausten kanssa, samoin olivat ajat samat. Hän oli vaan kertonut kaikki kokonaan toisessa valossa.

Ja silloin peittyi taas kaikki sortuvan rakennuksen pölyyn ja sen pölyn läpi kumotti aistillisuuden ilkeä, läähättävä haamu ja nauraa kikatti hänelle inhottavaa nauruansa. Hän tunsi haamun hengityksen ja näki sen hampaat, joista toinen puoli oli pois karissut. Musta aistillisuuden kukka lemusi hänen sieramiensa edessä, kuin mädäntymän haju...

Hän värähti inhosta ja muisti rouva Eempion. Haamu tuntui hänestä rouva Eempion näköiseltä.

Ja taas ja taas sekottui kaikki ja peittyi pölyyn. Taivaalle näytti ilmestyneen suuri joukko auringoita, jotka kieriksivät sekaisin, himmenivät vähitellen, sammuivat ja yhtyivät viimein yhdeksi pikimustaksi auringonkijuksi, joka kieri verkalleen alas ja upposi taivaan rantapimeyteen.

Uudestaan ja yhä uudestaan hapuili hän teostansa pimeydestä, pelastaaksensa sen. Hän etsi sitä, kuin sokea äiti rakasta lastansa sortuvan rakennuksen sopista. Ihmemaailmat, tähtisumut ja kaikki alkoivat tanssia sekaisin. Ne pauhasivat hurjassa lennossa avaruuden laella, punertavina... hirvittävinä palloina... uhkasivat joka hetki syöstä alas, tai törmätä yhteen... hävittää kaiken ja peittää kaiken maailmojen yleisen häviön pölypilveen. Hän lyhythystyi jo sitä iskua välttämään.

— "Nyt... Nyt... Nyt ne iskevät viimeinkin!" — tuskaili hän. Pöly alkoi jo levitä. "Kas kun ei kuulunut romahdus", — järkeili Harhama. Korvat menivät taas tukkoon, pää painoi hartioita, hän oli läkähtyä. Pöly selkeni hieman. Hän näki sen läpi taas aistillisuuden ilkeän haamun, se kyykistyi, kurotti leukaansa häntä kohti ja irvisteli ilkeästi...

— "Joko nyt on kaikki mennyttä?" — supisi Harhama likomärkänä. Sitten ei hän taas käsittänyt mitään, tylsistyi aivan puuksi. Auringon pyörä nousi taivaalle sysimustana, leijaili siellä juhlallisena ja hajosi sitten pieniksi tähdiksi, jotka alkoivat kieriä, etenivät, pienenivät ja lopulta hävisivät tyhjiyteen, ja sinne hävisi koko hänen teoksensa, hänen *elämänsä*. Jällelle jäi ainoastaan haiseva musta kukka.

Tunnit kuluivat, entinen sekavuus jatkui. Hän lähti ulos puolisokeana, puolitajuttomana. "Ehkä siellä selkenee", — pilkahti hänessä heikko ajatus. Ulkona paahtoi aurinko täydeltä terältä. Se tuntui tavallista kuumemmalta. Välistä tuntui se hajoavan, vuotavan valomerenä yli taivaan. Hänen teoksensa sivut kirkastuivat sitä mukaa.

— "Ai! Muutaman kuukauden kuluttua se olisi ollut valmis", — muisti Harhama.

Ja silloin valui häneen taas epäselvien ajatusten kaaos ja kaikki hävisi. Aurinko tuntui laskeutuvan hänen niskaansa ja painoi siinä raskaana, tulisena pallona. Hän aivan kyyristäytyi sen alla ja ajatteli: "Eiköhän se putoa... solahda pään yli tielle."

Iltapäivä lähestyi. Hän käveli yhä, kantoi aurinkoa niskassansa. Kaikki hajosi pölyksi, selveni ja taas hajosi. Maailmat hurisivat punaisina palloina korkeudessa, haihtuivat sumuksi ja muodostautuivat uusiksi maailmoiksi. Aistillisuuden haamu näyttäytyi entistään ilkeämpänä, veltttona, haisevana, kuluneena haaskana. Lopulta alkoi hän tuntea, että hänelle oli tehty vääryyttä. Se huomio oli kuin valopilkku, kuin pieni pelastus...

— "Enhän minä itse ole tähän syyllinen", — lohdutteli hän itseänsä.

Ja sitten alkoi hän etsiä sitä syyllistä. Hän etsi sitä väsyneenä, raukkana, aluksi myös välinpitämättömänä, kuin jotakin etsiäksensä. Hän oli sen jo löytämäisillänsäkin. Hän tapaili Salaa ja Hallaa, jotka olivat loihdineet hänen eteensä haamuja. Mutta ne hävisivät.

— "Eivät ne ole syyllisiä", — mutisi hän, sekottui ja etsi toisia, Erkki Arvolaa, Golubofia. Mustasukkaisuuden piru irvisteli hänelle niistä.

— "Hyi!" — puistahti hän ja etsi etemmä jupisten;

— "Minulle on tehty vääryyttä: Minun elämäntyöni on lyöty rikki...
Vääryyttä minulle on tehty..."

Itsekkäisyys alkoi hänessä kyteä. Hän kohosi elämänsä pölypilvestä, luulotellen että kaiken täytyy palvella *häntä* ja hänen teoksensa aatetta. Hän raivostui, kun näki että elämä kulkikin omaa uomaansa. Itsekkäisyys nosti päätänsä yhä korkeammalle. Se kuiskaili taas ja taas: "Ne ovat tehneet sinulle vääryyttä." Hän kyyristyi sen käsiin, heittäytyi raukkana sen armoille, syytti muita siitä, että hänen teoksensa runoulapoille levisi jotain, jota hän piti tahrana. Sen hengestä tuoksahteli aistillisuuden ravassa kasvaneen ja versoneen mustan kukan löyhkä. Enkeli Iiranto häilähteli hänen vierellensä lakkaamatta, tarkastellen hänen aivojensa työtä.

Ja kuumeisesti alkoi hän etsiä syyllistä ja löysi hänet ja miltei selvisi siitä huomiosta. Se syyllinen oli rouva Esempio, hänen Jumalansa esikuva.

— "Miksi hän ei ole ollut minulle suora?... Miksi on hän pettänyt minua?" — mutisi hän synkkänä.

Taas kului tunti tunnin perästä. Sama sekava kaaos jatkui ja kiehui nyt rouva Esempion syyllisyyden ympärillä. Hän viskasi jo kaikki onnettomuutensa hänen hartioillensa, polki häntä niiden painolla maailman häpeäpenkille.

— "Kirkon mustalla penkillä olisi nyt paikkasi", — raivosi hän. Hän ajatteli sitä yhtä ainoaa, nimittäin: "Minun elämäntyöni on lyöty rikki... minulle on tehty siinä vääryyttä."

Hän oli menettänyt parhaansa ja suru sen kadottamisesta läkähdytti kaiken muun...

Lopulta turtui hän kaikille ajatuksille. Väsyneenä Ja katkerana kirjoitti hän rouva Esempiolle:

'Helga!

Anna anteeksi suoruteni, mutta en voi olla Sinulle totuutta ilmoittamatta. Olin äskettäin eräessä seurassa, jossa kerrottiin suhteistasi herra Arvolaan, kapteeni Golubofiin y.m. Itse olet ne kertonut minulle aivan toisessa valossa. Tahtoisin luottaa Sinuun, mutta minulle on mainittu muutamia asioita, joiden totuutta minun on vaikea epäillä. Miksi tämä salaaminen? Olisin minä ne ehkä jaksanut ymmärtää, mutta kun ne salaisuudet näin odottamatta nostetaan eteeni, niin en tiedä, mitä silloin ajatella ja tehdä. Toivon kumminkin, että kaikki olisi minulle kerrottu liian mustilla väreillä, tai olisi juorua. Sinä yksin ne voisit oikaista, uskomalla minulle totuuden. Silloin voisin helpommin puolustaakin Sinua tarvittaessa. Itse Sinä et sitä tietysti kaipaa, mutta olisihan hyvä puhdistautua lapsesikin tähden, jonka väitetään kulkevan väärällä nimellä.

Toivon, että olet minua oikein ymmärtänyt, kuten ennenkin.

Harhama.

* * * * *

Ja sitten alkoi taas entinen sekavuus. Teoksen sivuilla kuvatut ihmemaailmat ja jumaluuden ilmenemiset karkeloivat sekaisin, jossain harmaassa pölyssä. Hän ei taas lopulta käsittänyt, mikä isku oli kohdannut, mistä oli salama singahtanut. Ja äkkiä puikahti pölyn seasta näkyviin vanha ennustus arpirintaisesta naisesta, joka tuottaa onnettomuutta...

— "Olisiko se *hän*... rouva Esempio?" — alkoi hän miettiä ja sovitella ennustuksia häneen.

— "Siinä on yhtenäisyyttä... juuri se luoma", — jatkoi hän, ennustuksen yhä rohkeampana nostaessa rumaa päätänsä.

Ja kirjan sivut haihtuivat hetkeksi. Hän sotkeutui kokonaan ennustuksien näkymättömiin kuituihin, jotka alkoivat juosta yhä nopeampina. Lopulta hän takertui rouva Esempion rinnan päässä olevaan ruskettumaan, puolipyöreään täplään. Hän oli sen monesti huomannut, muistanut silloin joskus ennustuksen ja kyselyt sen täplän alkua...

— "En minä sitä tiedä", — oli rouva Esempio silloin aina vastannut.

— "Siinä se nyt on!... Se on jotain pahaa, koska hän sitä ei selittänyt",— jatkoi Harhama ajatuksiansa.

Ja sitten alkoi se täplä kummitella hänen silmissänsä. Se suureni, laajeni, muodostui ilkeäksi pyöräksi, joka verkallensa kieri, kuin aurinko, hänen silmiensä editse, laajeten lakkaamatta, kunnes hävisi jonnekin, ilmestyi uudestaan ja taas uudestaan ja alkoi saman kulkunsa.

Niin kului päivä, toinen. Ajatukset alkoivat jo tylsistyä, mieli turtua. "Kun se edes vastaisi pian!... Ja mitähän se vastaa?... Kierteleeköhän taas, vai onkohan siihen itseensäkin koskenut?" — jatkoi hän sotkuisia ajatuksiansa, yhä tuntien mustan kukan lemun ja enkeli Iirannon heilahdellessa hänen ympärillensä, ruumiina kukan tuoksu ja viisauden näkymättömänä palava soihtu kädessä.

Parin päivän kuluttua sai hän rouva Esempiolta seuraavan vastauksen:

'Rakas ystävä!

En tiedä mitä sinulle kirjoittaa. Olen aivan surun murtama ja rikki revitty. En jaksa kävelläkään.

Tahtoisin sinulle kertoa kaikki, mutta asia on niin arkaluontoinen. En tiedä miten alkaa.

Kyllä on tosi, että Erkki Arvola oli muutamia kertoja luonani, mutta minun lapseni kulkee sittenkin oikealla nimellään. Siltä varalta olen todistukseksi aivan säilyttänyt Erkin kirjeen, joka todistaa että tulin Esempion vaimoksi *en vierge*. Kun tulet, niin näytän sen sinulle. Semmoisena sai minut mieheni. Se suhde oli yhtä ainoaa tuskaa. Mieheni epäili minua jos jostakin, tietysti syyttä. Hän rakasti minua, mutta minä en häntä. Mieheni kuoltua tuli sitten Erkki, jonka vaimo oli kuollut, luokseni katuvana. Minä luulin hänen olevan suurten tunteiden arvoisen ja tahdoin analyseerata tuon vanhan rakkauden. Luulin, että hän on sittenkin se oikea...

Mutta sitten tapahtui elämässäni jotain niin mustaa, jota muistan kuin pahaa unta... Se oli se kapteeni Golubof. Kyllä se on totta... Hänellä oli niin voimakas luonne, että hän otti minut väkisin. Perkeleeksi minä häntä kutsuinkin. Kerran kirosin lapsenikin, jos menen hänen luokseen, ja kuitenkin menin. Minä halveksin itseänikin, miten voin antautua moiselle miehelle, josta vielä kuulin niin paljon rumaa ja alhaista. Lopulta Erkki sai vihiä asiasta, puristeli minut mustelmille ja siitä asti on hän ollut minulle kuollut.

Enempää en jaksa kertoa. Olen nyt riisunut itseni aivan alasti edessäsi. Koko elämä on taas nyt mennyttä. Se oli jo valoisaa sinun kanssasi ja onnellista. Minä luulin, että kaikki olisi haudattu, mutta nyt nousee menneisyyteni sen Erkin hahmossa ja myrkyttää kaikki.

Tee nyt kanssani mitä tahdot, mutta sinä teet minulle veristä vääryyttä, jos nyt enää annat menneisyyteni vaikuttaa, ja jos sen teet, niin minä *kiroan sinut* ja kaikki miehet kanssasi.

Jospa sinäkin voisit unohtaa kaikki, niin voisi olla vielä valoa elämässä. Usko minua: *Nykyisyys* on Sinun, Sinun yksin. Minä vartioin sitä Sinulle sieluni kaikilla voimilla. Ja mitä tehnetkin, älä tee, ennen kun olet puhunut kanssani, sillä näistä on vaikea kirjoittaa; syntyy uusia väärinymmärryksiä...

Nyt olen epätoivossa. Olen juuri lähdössä täältä Schuwalowan liasta asuntoosi Harhamalaan, mutta en tiedä sallitko enää, ja itselläni ei ole varoja vuokrata kesäasuntoa.

Kaikki riippuu nyt sinusta, koko elämä. Mutta vaikka hylkäisitkin minut, niin yhtä Sinä et saa viedä, nimittäin kunnioitustasi. Se on minulle kalleinta kaikista ja se minun täytyy Sinulta saada. Minä en sitä pyydä, minä *otan* sen Sinulta, otan *elämälläni*.

Ole nyt minulle suopea ja vastaa pian!

Helga.

P. S. Ole hyvä ja ilmoita, saanko tulla kanssasi puhumaan. Ehkä silloin kaikki selviää.'

Välinpitämättömänä, mieli haudassa, luki Harhama kirjeen. Häntä ei, mielestänsä, sitonut rouva Esempion aistillisuus, tai henkisen rakkauden huumaus. Hänen suhteensa tähän oli itsetietoisien miehen suhde vaimoon. Mutta hän oli sitonut häneen elämänsä ytimen, nostanut hänet — aluksi puoliväkisin — elämänsä, ajattelujensa ja teoksensa kirkkaaksi keskipisteeksi.

Enkeli Iiranto huomasi hänen ajatuksensa. Se sieppasi vyöllänsä riippuvan käärmeen suusta

käärmenuolensa ja ampui sen korkeuteen josta sävähti uusi kuva Harhaman aivoihin: Hän näki teoksensa kirkkaan keskipisteen alkavan *himmetä*. Hän hätäytyi ja heittäytyi sitä pelastamaan aivan sokeana. Hän käsitti että jos se keskipiste häviäisi nyt tahraan, joutuisi hän omista silmissään henkiseen haaksirikkoon, josta hän ei jaksaisi enää nousta. Sen hän tajusi sairaloisesti, vaistomaisesti.

Silloin enkeli Iiranto puhalsi hänen sieluunsa sumua ja Harhamalle tuli hetkessä elämän ja kuoleman kysymykseksi voida kirkastaa se piste taas ennalleen, omista silmissään. Hän ajatteli itsekseen: "Jos olen nyt kulkenut väärää tietä, olen kulkenut liian kauvaksi... väsyksiin asti. Voimat eivät riitä palata ja alkaa uudestaan. Täytyy siis jatkaa alettua polkua ja päästä sitä käyden perille."

Uudet mietteet alkoivat pulputa Harhamassa. Hän mutisi, mielti:

— "Olen häntä kaikkien edessä kohottanut kaiken yläpuolelle, olen masentanut ja häväissyt jokaisen, joka on yrittellyt häntä lokaamaan ja nyt..."

Hän keskeytti, kuin olisi häntä pistetty. Mielipuolen tapainen itsensä korottaminen kaikkien yläpuolelle tempasi hänet taas valtoihinsa.

— "Ja jos ne nyt näkisivät, että olen erehtynyt, niin jo ne ilkkuisivat!... Raakimukset!" — supisi hän, muistellen nimiä: "Senkin olen masentanut... ja sen... ja sen." Ja hän alkoi sairaloisesti taas pysytellä luulotellulla henkisellä vuorenhuipulla, pysytteli siinä, kuin terävän piikin päässä. Kaikki ne, papit ja Aiolat ja muut, joiden edessä hän oli röyhkeän ylpeänä puhunut rouva Esempiosta, kulkivat jo hänen editsensä, pilkkanauru huulilla. Joka nurkan takaa soivat ivakellot.

Taas peittyi kaikki savuun ja pimeään. Teoksen häviö ja oma alennus niiden edessä, joita hän luulotteli polkeneensa henkisenä ylimyksenä, sekaantuivat yhdeksi sotkukseksi, joka avasi pimeän kitansa ja uhkasi niellä hänet ja hänen elämänsä. Hän alkoi etsiä pelastusta siitä häviöstä ja häpeästä. Hän luki rouva Esempion kirjeen uudestaan ja yhä uudestaan, etsi valopilkkua joka sanasta. Ja mitä hartaammin hän etsi, sitä valoisempina tuikkivat kirjeestä toivonkipinät. Hän supisi:

— "Tässähän on niin paljon avomielisyyttä ja katumusta..."

Ja hän luki taas uudestaan ja löysi yhä uutta valoa. Enkeli Iiranto osotti kirjettä sormellansa ja hymyili:

— "Tässähän on niin paljon ihmistuskaa, sitä puhdasta, jumalallista tuskaa."

Harhama ilostui, kuin hengenhdässä oleva avun lähestyessä, ja tutki ja mielti ja löysi aina uutta ja uutta toivoa. Ja silloin enkeli Iiranto ampui nuolellansa Harhaman poveen uuden, välähtävän kysymyksen, uuden uskon siemenen: entisen epätoivon epäilyn. Äkkiä kysyi silloin Harhama itseltänsä:

— "Mitä rikosta hän oikeastaan on tehnyt... Mistä minä häntä syytän?..."

Ajatukset tekivät työtä raukeina, väsyneinä. Kaikki oli himmeää, mutta kirkastuvaa. Teoksen pelastus näytti jo *mahdolliselta*. Hän taisteli, kuin hukkuva henkensä puolesta. Hän jatkoi:

— "Hänhän on vaan *erehtynyt*, ei rikkonut... Eikä edes erehtynytkään, vaan mitä lie... Ja millä oikeudella minä vaadin tiliä hänen *entisyydestänsä*?"

Suuren teoksen pelastus näytti jo varmalta. Hän ponnisti viimeisetkin voimansa, puhellen:

— "Olenko minä *itse* synnitön?... Tai olenko erehtymätön?... Päinvastoin. Ei ole kuoppaa, johon en liene langennut, ei rapakkoa, jossa en olisi uinut."

Enkeli Iiranto hymyili. Ja yhä valoisemmilta näyttivät Harhamasta kirjeen sivut. Hän alkoi jo tyyntyä. Ajatuksissansa oli hän avannut munkki Pietarin lahjottaman Uuden testamentin ja selaili sitä. Kuin sattumalta avautui silloin munkki Pietarin alleviivaama, Raamatun ihanin kertomus syntisestä vaimosta fariseuksen huoneessa, jonka hänkin oli kerran alleviivannut rouva Esempiolle. Hän luki siitä Luukan evankeliumin 7 luvun 37:nen ja 38:nen värssyn:

"Et ecce, mulier, quae fuerat in urbe peccatrix, quum cognovisset eum accumbere, in domo Pharisaei, allato alabastro unguenti, et stans apud pedes ejus retro, flens coepit lacrymis rigare pedes ejus, et capillis capitis sui extergebat, et deosculabatur pedes ejus, et illo unguento ungebat."

[Ja katso, yksi vaimo oli kaupungissa, ja hän oli syntinen ja kun hän sai kuulla, että Hän aterioitsi fariseuksen huoneessa, toi hän lasin kallista voidetta. Ja seisoi takana Hänen jalkainsa juuressa itkien ja rupesi kyynelillänsä kastamaan Hänen jalkojansa ja niitä päänsä hiuksilla kuivasi ja suuteli Hänen jalkansa ja voiteli voiteella.]

Enkeli Iiranto hymyili Harhaman vierellä näkymättömässä ruumiissansa, puhalsi taivaalle Harhaman

teoksesta sen runokuvan, jonka hän oli maalannut ukkos-ilman noustessa. Se osotti sitä ja kutitteli Harhamaa ihanilla henkäyksillensä, kuiskaillen niillä:

— "Muistatko?... Ihmemaailmassa saarnasi ihmisjumala, että *kaikki* on vaan jumaluuden puhdistustulta... syntymäkipua... että ei *voi* olla mitään väärää ja tarpeetonta... rikkaat ryöväritkin ovat tarpeellisia... sillä jumaluus on syntymäkivuissaankin erehtymätön..."

Ja silloin hänelle alkoi avautua jumaluuden suuri armo ja anteeksiantamus ja ihmisen katumus ja nouseminen valkeni hänelle kirkkaana puhdistustulena. Tuntui, kuin olisi rouva Esemption kirjeen lehdiltä tuoksunut sama kallis nardusvoide, jolla syntinen vaimo voiteli Jeesusken jalat, ja tuntui kuin sen rivien välille kätkeytyt huokaukset ja tuskat olisivat rouva Esemption hivuksia, joilla hän syntisen vaimon tavoin kuivasi jumaluuden jalat, jotka hän oli kyynelillensä kastellut.

— "Mitä onkaan ihminen ilman erehdystä!... Se ei tunne nousemisen suuruutta, eikä jumalallisen anteeksiantamisen suloutta", — puheli Harhama riemuiten jo, kuin hukkuva rannalle päästyänsä.

Uudestaan ja yhä uudestaan luki hän kirjeen, tunki siinä nardus- ja aloesvoiteiden tuoksun, katumuksen ja nousun jumalallisen tuulahduksen, ihmishengen vaivaloisen pyrkimyksen jumaluuteen. Ja kaikki alkoi vaaleta, selvetä ja kirkastua, kuin autuaalle tulevan elämän ihanuus, kun sille kirkastuu Jumalan armo ja taivaan kellot soivat ja enkelit tulevat laulaen häntä noutamaan ja tähdet hymyilevät kirkkaina ja uusi elämä puhkeaa, kuin kukka nupustansa, tai kuin ylistyslaulu autuaasta ihmisrinnasta.

— "Niin. Mitä olisi ihminen ilman erehdystä!" — ilostui hän edelleen, enkeli Iirannon hänen vierellensä hymyillessä.

Ja ihmisessä piilevä jumaluus kirkastui hänelle kirkastumistansa, pöly hävisi, aurinko loisti ennallansa, uusi valo valeli rouva Esempiota, joka oli juuri noussut jumaluuden jalkoja suutelemasta...

Sairaloisen riemulla kiirehti Harhama ulos ja lähetti rouva Esempiolle komean kukkakorin ja sähkösanoman:

— "Kaikki sovitettu."

Ja kun hän oli kokonansa tyyntynyt, nautti hän aivan siitä, että *hänelläkin* oli jotain unohdettavaa ja anteeksi annettavaa, eikä ainoastaan anteeksi pyydettyä. Hän kohosi omissa silmissänsä. Hänen inhimillinen heikkoutensa oli löytänyt nyt tomuhituksen, kuvitteli sen kalliiksi kiveksi ja nautti siitä...

Hän tarttui taas teokseensa, kuin äiti lapseensa, jonka on luullut ijäksi kadottaneensa, mutta löytääkin sen sattumalta ja ratkeaa aivan ilosta, alkaa sitä pukea parhaimmillansa. Hän alkoi kuvata rouva Esempiota suurten lankeemusten ja suurten nousemisten esikuvaksi, siksi, joka Jeesusken tavoin "antaa esikuvan" muille.

— "Ilman tätä ei teokseni olisi ollutkaan täydellinen... Oikeastaan olisi jäänyt pois jumaluuden kaunein helmi", — riemuitsi hän työnsä lomassa.

* * * * *

Maan kiertolaisena huitoi kirkas kuu ijankaikkista kierrekettänsä maan ympäri, pauhaten sen mukana. Aurinko paahtoi sinne valo-uhkuna. Se kuumensi kuun vuoret tulikuumiksi, hehkuviksi tulihuiliksi.

Tulikuumana hohtavan vuoren huipulla, kuun päivätasaajan kohdalla, seisoi Perkele, ruhtinaallinen tulihulme hartioilla, välkkyvä valtikka kädessä, pään päällä tulikruunu, jota siivekkäät käärmeet kynsissänsä kannattivat. Hänen edessänsä oli sata miljoonaa enkeliä, veriviitat hartioilla, vyöllä tuliset miekat, kädessä sotatorvet. Rotkot olivat niitä täynnä, vuoren kupeet kirjavina. Ne soittivat Perkeleen ylistystä. Tulihöyry vuori vapisi. Soitto pauhasi, kuin itseensä sointuva ukkosen jyrinä.

Perkele puhui tulisuihkun ja valo-uhkun seasta:

— "Palvelijani Iiranto on vienyt Harhaman onnellisesti vaarallisen salakarini ohi. Juonitteleva Jehova oli antanut pilvensä kärestä puheta salamana Harhaman eteen vaimon *menneisyyden*... Hän luuli sillä voitavansa Harhaman teoksen murskaksi lyödä... Mutta palvelijani Iiranto on paljastanut Harhamalle Jehovan ilkeän juonen... Harhama maalaa jo Jehovaa vastaan tehtyä rikosta *hyveen* runoväreillä..."

— "Sillä sinusta iski viisaus salamana Iirantoon... Sinä murskasit Jehovan karit ja sammutit Hänen salamansa palvelijasi Iirannon kädellä", — oikaisivat pää-enkelit.

Sata-miljoonainen enkeliparvi veisasi silloin Perkeleen ylistystä:

"Sinusta niinkuin päivän valovirta viisaus ja voima tulvailee. Sinulle vihollises niidet, pirta

raatavat, kun niihin suoltuilee sinusta loppumattomasti loimet, joist' alkuun saavat kaikki ihmistaimet."

Kaiku värisi ja vapisi tulikirkkaissa kuun vuorien sivuissa ja lymyytyi sen onkaloihin. Vallan ja voiman sädekehä ympäröi Perkelettä. Tuliviitat hulmahtelivat valovirrassa ja enkelien ihastus kohisi kauniina pauhuna.

Perkeleen vihjauksesta ilmestyi enkeli Iiranto hänen eteensä ja Perkele puhui hänelle:

— "Hyvin olet tehtäväsi hoitanut. Palkkioksi saat lahjan itse armastella itseäsi, eivätkä sinun mielitekosi ole koskaan uupuvat."

Riemastunut enkeli-armeija veisasi ja soitti taas Perkeleen ylistystä. Säveleet kantoivat ihastuneen Iirannon takaisin tehtäviinsä ja Perkele nousi laulavan armeijansa kanssa kuunvuoren huipulta pimeään eetteriin.

* * * * *

Pohjolan kirkas kesäyö välkkyi vesillä. Käet kukkuivat. Rastas keinui koivunvarvulla ja viserteli pesässä hautovalle emolle ja yön tyttäret seuloivat armaita unia päivän vaivoista väsyneille. Rannoilla ripsehti luonnonrauha, ja metsissä arkaili hämärä, kisaillen valoisan taivaan välkkeen kanssa. Neito odotteli armastansa ja nuorukainen kulki karjapolkuja metsän halki tyttärensä asunnolle, merkiten kulkunsa laululla. Tyttö kuunteli armaansa tulolaulua, odotti syliä, valmistui suutelo... Kaikkiällä huiskuttelivat elämän ja kevään liinat, kutsuen sille povellet, missä tuskat unohtuvat, kysymykset lakkaavat, povet rauhottuvat ja kaikki raukeaa unohdukseen ja onneen.

Mutta Harhaman pienen huoneen akkuna oli raollansa ja sisällä istui Harhama itse sieluttomana muumiona. Hänen runojensa hurjat henget harhailivat taas etäisissä maailmoissa etsimässä jumaluuden nisiä. Silloin kun kaikki muu nukkui luonnon rinnoilla, lähti hän, kuin rauhaton yökkö etäiselle lennollensa tavoittelemaan mielikuvituksensa kirkkaita virvatulia ja valhemaita. Ne tulet välähtelivät sakeana salamasateena, milloin siellä, milloin täällä, ja ne tienviittana pyrki hän jumaluuden ikuisille auteremaille, nousemaan siellä jumaluuden hengen siiville, nukkuuksensa niiden tuudittamana ikionneen...

Kaikki kukki. Kaikki imi elämän utaria. Yö hyräili luonnonvirttä. Kevät jakeli kauneuttansa, mainen rauha antimiansa, mutta Harhama valmistui teostansa, niihin silmää siirtämättä. Runot nousivat sen sivuille helminä, kuin kirkas kaste kukkanurmelle, aatteet kutoutuivat verkoksi, kuin hämärän hienot kuidut. Sivut valmistuivat sivun perästä. Mielikuvitus karkeloi vallatonna ja hän itse istui kuin yökkö hiljaa, sieluttomana, maahan jääneenä aaveena.

Jumaluuden mailta soivat kauneuden kellot. Harhama kuvaili teoksessansa *lankeemuksen runollisuutta ja kauneutta*. Hän antoi *rikoksen* puheta heleänvärisimpänä kukkanuppuna, pulahtaa sen, kuin kirkkaan kuplan runovirran väripinnalle. Hän lauloi siihen kukkaan hivelevän tuoksun, muutti sen tuoksun hyveeksi, sen värit hän lauloi jumalalliseksi hyveeksi ja niin loi hän *rikoksesta* kukan, jossa valmistuivat jumaluuden korkein olemus *hyve*, kuin puhdas kulta tulinisissä.

Hän antoi esempio-ihmisen peseytyä ja puhdistua omissa suurissa erehdyksissään, jalostua rikosten kauneissa runokylvyissä, kuivautua soitossa ja sävelissä, ollen itse mukana ihailmassa jumaluuden puhdistumista. He soutavat Riuttalan kuulua selkää... kirkkoveneiden ikitietä... virsien vanhaa ulappaa... Se selkä on nyt kaunis, kuin kirkkolaulu... Sinisotkat uivat veneen vanavedessä... Sen edessä laulavat allit... Nukkuvan aallon alla helottaa kirkas päivän kuva taivaan sini-ontelolla... rannat riippuvat vedessä kuvina... veneen väre vierii, kuin kaunis virsi pitkin järven rasvatyöntä... Mainen kauneus on kukassansa... sopu liikkuu rantalumpeilla... rauha lymyää rantakaislikossa... onnenkukissa piilottaikse puhtaus ja ihmis-onni ajelee allin laululla pitkin järven siniselkää... Elämä on kuin nuori neito... Sillä on koristeina käen kukunat, helyinä lintujen laulut ja luonnon silmäterä vartijana... Päivän kuva heilahtaa hieman, kun veneen väre vierii sen yli... Allit laulavat somemmin... rantakuvat huiskahtavat... vene viiltää työntä vettä... Purjehtijat ovat menossa ikuisen onnen hakuun. He ovat menossa niihin maihin, missä ihmisyyden laskee jumaluuteen onnellisena, kuin vasta vihityt morsiusvuoteelle...

Mutta Riuttalan ranta näyttää lievänsä, missä kasvavat Riuttalan Helgan hääkukat... Se heilauttaa sitä, kuin tyttö liinonsa... Sieltä vilkuttavat vanhat muistot... Siellä on kulunut ensi lempi, silloin, kun elämä hohti, kuin illanpuna akkunassa ja käet kukkuivat heleää hopeaa ja päiväpaiste levitti liinat tielle kaikkialla minne kulki... Siellä ovat itketyt ensi kyneleet kuihtuneille hääkukille... Nyt kokoa sotka ne kyneleet helminauhaksi. Se koristaa niillä vanhat muistot... Onnenkukat kukoistavat silloin houkuttelevampina... kainompina... armaampina... Yhden teriöllä hohtaa se *ensi* suudelma... elämän

ihanin onni... tytön puhtain unelma... Se on taas tarjolla onnenkukan teriöllä... Mutta luonto valvoo jumaluuden silmänä, huolehtii puhtaudesta... perheestä... vaimon ja miehen välien pyhydestä... rastaan pesän puhtaudesta... Se kuiskaa jumaluuden suulla:

— "Se suudelma ei kuulu enää sinulle... Se on sinulle jo *liikaa*, kun olet itsesi yhdelle antanut... Minä olen jumaluutta, ja jumaluus ei salli uskottomuutta, ei tahraa, se on yksiavioinen..."

Vene viiltää taas vettä. Ranta laulaa vanhoja muistoja... Se laulu vetää venettä rannan luokse... Se kääntää melaa esempio-ihmisen kädessä... Vanhat muistot ovat viehättäviä: Laulu voittaa... Mela kääntyy jo kädessä, vene pyörtää melan mukaan... Jo lähestyy vene kukkarantaa... Valkeat kukat nuokkuvat, kuin olisivat täynnä lapsuuden iloja... nuoruuden muistoja... elämän onnea... Vaahtona kuohuu niistä ensi lemmen muisto... Se herättää janon, kuin viininvahto... Ensi suudelma hohtaa helmenä sisinnä... Se kiehtoo kuin kaunis käärmeen laulu... Se kuiskaa:

— "Ei ole vielä myöhäistä... Ei ole mikään luvatonta... Vai olisiko luonto niin sanonut..."

— "On se sanonut... on sanonut", — vastaa esempio-ihminen.

— "Valetta... Valetta! Älä usko!... Taita kukka, ota siltä suudelma... ja toinen... ja kolmas, niin tiedät, kuin Jumala, mitä on uneksittu lempi ja *onni!*..."

Ja esempio-ihminen katsoo kukkaa. Onni lymyää sen pohjalla puhtaana ja arkana, kuin lintu varvulla, morsian häävuteella... Ensi lemmen muisto levittää sen lehdille armaimmat ihanuutensa... Ensi suudelma kiehtoo kauniina käärmelauluna... Voimat raukeavat Allin lauluun... Silmä sulaa veden sineen... Mieliteot riutuvat vanhoihin muistoihin... Hän katkaisee sen kukan, jota luonnon lakikirja kieltää taittamasta... Hän saa siitä suudelman... Hän tapaa onnea käsin kiinni... Mutta arka onni on herännyt suudelmasta... Se on paennut kukasta, kuin henki kuolevasta, jättäen jälkeensä kirouksen kylmäksi ruumiiksi... Rikottu on jumaluuden ainoa, suuri käsky: *luonnonlaki*, yksimiehisuus... Se käsky on rikottu, jonka täyttämistä on luvattu naisen taivas: *äiteys*...

Elämä osottaa jo ohdakemaatansa: Uskollisin ystävä *kärsii*... Elämä tarjoaa sille mustia kukkia... Mieli käy siitä tiedosta apeaksi... Sitten tulevat tunnonvaivat... kärsimykset... tuskat... soimaukset... äiteyden menetyt. Onnen unelmalinnut olivat turman mustasiipisiä yökköjä...

Mutta jumaluus pysyy sen kautta, ettei se mitään luotansa päästä. Se puhdistaa erehtyneet. Se vetää ne katuneina takaisin itseensä. Se puhdistaa ne onnettomuudella... kärsimyksillä... tuskilla... Kaikki palaa siihen. Siihen ajaa erehtynyttä erehdyksestä johtunut onnettomuus, siihen vetää sitä jumaluuden oma armo, vetää kuin lähde janoista... lämmin viluista... rakkaus kovaa kokenutta...

Harhaman teoksen sivuille kumpuavat uudet helmikylvöt, kuin kaste maanpovesta... Alkaa jumaluuteenpaluu... kadotetun rauhan nouanta... peseytyminen omissa kyynelissä... Hän harhailee taas vanhimmissa maailmoissa, esempio-ihminen mukana... Ihminen on siellä jumaluuteen pääsemäisillänsä... Se on kuin Jeesus Jumalan, mieheksi varttuva poika isän suhteen... Se hallitsee jo jumaluuden avaimia, tekee sen tehtäviä: Se antaa jo syntejä anteeksi, kuin Jeesus, ainoa ihmislapsi, jossa jumaluus oli jo tietoisiksi herännyt... Se jakaa siunausta... hoitaa armonastioita jo Jumalana, kuin poika isänsä nimessä...

Hän kuvaili ihmemaailmansa uniensa ja näkyjensä valossa. Siellä on ainainen valo: kuusi kuuta paistaa öisin... Päivää valaisee yhtä monta aurinkoa oudolla valolla... Rauhan kellot soivat kaikkialla... Onni kukkii mailla... liitelee vesillä... hymyilee ilmassa... Linnut laulavat autuaiden riemulaulua... Ne laulavat ylistystä sille jumaluudelle, joka on heissäkin heräämässä, suloisena, kuin Jumalan armo syntisessä, kauniina, kuin aamukoite pimeän erämaan hätäntyneelle kulkijalle...

Autuus paistaa päivänä... armo kuunvalona... totuus on itseselviö... Niillä onnenmailla on ihmisillä enkeliruumis, outo maan ihmisille... Henki on siellä kehittynyt... liha riutunut, vietit surkastuneet... ruumis saanut uuden, korkean olomuodon... Ihmisjumala on jalostanut itseänsä, henkeänsä ja hengen kautta ruumistansa... Se ei ole hoidellut lihaansa... ei viettien kutkuttimia... ei aistillisuuttansa, joita se on hävennyt, kuin maan ihminen arkoja elimiänsä. Hengen jalostuessa on ruumiskin jalostunut... viettien syötit kuihtuneet... jumaluuden jalot ilmestysmuodot syntyneet niiden sijalle... Ihmisjumalilla on enkelisiivet... Ne liikkuvat vapaasti ilmassa maansa vetopiirin rajoille asti... Ne rakastavat puhtaasti ja kauniisti, kuin nurmen kukat... Ne äitistyvät nautinnotta... antavat isyyden ilman irstautta... liekkumaa... nautintoa... antavat sen puhtaasti, kuin isä lahjan lapsellensa, ilman viettien orjaruoskaa...

Auringoista valuu sinipunerva valo... Kuutkin paistavat omalla valollansa, vaikka ovat puoli sammuneita... Niiden valo on kelmeän-punainen... Vedenkalvot sointuvat kuutamoon ja auringon valoon, sulaen yhdeksi värisuloksi... Metsät ovat yhtä satua. Puiden lehdet ovat kukkasia, mikä minkin

värillisiä, ja hedelmä kypsyy joka kukasta... Värit ovat maassa tuntemattomia... aine toista, kuin maassa ja sen sisarmaailmoissa... eläimet ovat yhtä korkealla, kuin on ihminen maassa.

Siellä asuu ihmisjumala jättiläiskukkaisissa, jotka se on itsellensä asumukseksi kehittänyt, jalostanut ne siksi pienestä kukasta miljaardi-vuosien kuluessa... Puu kantaa ihmisjumalalle hedelmätä... linnut veisaavat virsiä... muut eläimet soittavat sille ylistystä, tuntien sen jumaluuden, itse pyrkien siihen sulautumaan... Sukulaisuudet ovat hävinneet... kansat ovat lakanneet olemasta... kielet ovat sulautuneet... on olemassa ainoastaan yksi olento: ihmisjumaluuden jumalajoukko, joka näkee avaruuden ihmeenkaupaksiin osiin asti... näkee etäiset auringot ja kaukaiset kuut ja elää avaruudessa, kuin kirkkaassa onnenkuplassa...

Teos jatkui. Runo vuoti hyrskyvänä hopeavaahtona, ryöppysi kirkkaana kultakuohuna. Harhama kuvaili jumalallista anteeksiantamista ja langenneen ihmishengen suurta nousua.

Jumaluuden ja onnen maassa oli kaunis laakso... Sen kolmella puolen pujottelivat hopeahohteiset vuoret huippujansa ilman punakirkkauteen... Laakson pohjalla päilyivät lammit kuvastimina ja virrat koukertelivat värivöinä, sateenkaaren-värisinä, vaikka värit olivatkin maan ihmisen silmälle ennen näkemättömiä... Puiden korkeimmat kukat tirsкуttivat niinkuin pikku linnut maassa, mutta ääni oli hiljaista sulosointua... Hienoinen tuulenhenkäys ajeli kukkien väriä, kuin maassa tuuli sumua, tai päivän kirkasta auteresavua. Kaikki kylpi kauneudessa.

Ihmisjumalat istuivat ympäri laaksoa, mikä lammikon hopeanheleällä lumpeella, mikä puussa, mikä maassa, tai vuoren hopeakielekkeellä... Soittimet soivat... Sävel karkeloi... Se oli meille outoa säveltä, kun ei sitä ollut korva ennen kuullut.

Yksi ihmisjumalista selitti lankeemuksen runollisuutta, rikoksen suuruutta. Hän puhui:

— "Ei voi olla mitään, joka ei palvelisi meidän jumaluutemme kehittämistä korkeimpaan kukkaansa, sillä meidän jumaluus on ainoa todellisesti oleva ja ainoa kehityksen tarkoitus... Siksi palvelee meidän kehitystämme *kaikki... Rikoskin ja erehdys* ovat tarpeellisia kehitys-ilmiöitämme... Sillä jumaluutemme on *ainoa* viisaus ja se on *erehtymättömyys*... Kaikki on sen luomaa, ja siksi *ei voi* olla mitään *väärää*... *Syntikin on ase jumaluutemme kädessä*... *Syntikin* on kehitysvoimamme tarpeellinen, järjellinen ilmiö... Se on *järjellinen*, koska se on meidän erehtymättömän jumaluutemme luoma... ja se on meidän luoma, koska *ei voi* olla mitään, joka ei olisi meidän luoma..."

Ihastuneiden ihmisjumalien suusta puhkesi riemulaulu, kuin kaunis, viaton ja kaino kaiun morsian, joka ojentaa kätensä ottamaan vastaan kaiun koreita, ikävöityjä kihloja. Ne veisasivat:

"*Syntikin on ase kädessämme*. Lankeemus on voimamme. Rikoskin on voittomme. Kaikkeuden kaikki purot meihin meistä virtaavat. Meist' ei mikään pääse pois."

Kaiku kihlaili ja armasteli morsiantansa. Ihmisjumala joi onnestansa. Puhuja jatkoi:

— "Lankeemus on kehityksemme järjellinen kiirastuli ja olemuksemme korkeimman loppuyhtymän: *hyveen* valmistaja. Sillä ainoastaan *langennut* tuntee armon ja anteeksiantamisen tarpeen ja suloisuuden. Siksi, kasvattaa rikos armoa ja anteeksiantamusta ja rikoksen ymmärtämistä... Niin kehittää rikoskin olemustamme, hyvettä... Niin on syntikin aseena meidän jumaluutemme käsissä..."

Ihmisjumalat kallistivat polvellensa jättiläiskukan teriöt, joiden heteet soivat viritettyinä harpunkielinä, ja soittivat sillä oman itsensä ylistystä. Harpunheleä soiton sävel uiskenteli ylistyslaulussa, kuin neitonen kirkkaassa vedessä, kun sen ruumiin puhdas iho sointuu veden väreihin...

Puhuja jatkoi:

— "*Rangaistuksella* pitää jumaluutemme rikoksen *järjellisyyden rajoissa*, joissa se luo hyvettä. Sillä kääntää se myös langenneen rikoksesta takaisin ja opettaa hänet tuntemaan armon ja hyveen suloisuuden... Anteeksiantamisella ja armolla vetää jumaluutemme langenneet takaisin itseensä... Siksi ei meistä mikään pois vierähdä... Siksi ei olemuksemme heikkene, ei voimamme häviä... Siksi olemme me ijankaikkiset..."

Ihmisjumalat veisasivat taas omaa ylistystensä:

"Rikos sekä rangaistuskin meitä yksin palvelevat. Rikoksesta tuloksena niinkuin kukka puhkeaa rangaistus ja langenneita ajaa meihin uudestaan. Erehtyneet meihin vetää armon suuri virta, sitten kun on rikos, synti jalostanut langenneen. Siksi jumaluutemme suur' on, ijankaikkinen."

Enkeli Iiranto seiso i hymynä Harhaman vierellä, osotti lankeemuksen jumalallisen jalouden,

järjellisyden ja suuruuden ja lausui:

— "Jehovan kuvitelmain juonien tähden olit tuomita jumaluuden kauneimman kehitys-ilmion: suurten lankeemusten jalostavan kiirastulen..."

Harhaman koko sielu värisi. Hän tarttui loistavimpiin runosoihtuihinsa ja maalasi niillä rikoksen ja lankeemuksen ihanaksi... jaloksi... kauniiksi... puhdistavaksi... Hän istutti esempio-ihmisen lumikirkkaasen kukkaveneeseen... nosti veneen purjeeksi unelmat... kylvi tien hopealumpeilla... antoi soiton puhaltaa purjeeseen tuulta... Hän maalasi virrankulun kirkkolauluksi... paheen kukan tuoksuksi... rikoksen palavaksi runorovioksi ja siihen tuleen antoi hän esempio-ihmisen solua veneesssänsä, vajota siihen, kuin sävel kaikunsa suuteloihin, taivaallisten laulujen soidessa jumaluuden kiirastulen kunniaksi.

Valo kisailee kukissa... autuaiden unelmat häilyvät ilmassa... onnenväre vierii vesillä, kuin kaunis allin laulu, ja rauha helottaa helmikirkkaana. Ihmisjumalat katsovat langennutta lempeästi... Se katse raukaisee polvia... herpaisee niitä suloisesti, kuin kuoleman lempeä tulo paljon kärsineen jäseniä: Jumaluus kutsuu sillä syliinsä... Se kutsuu armolla ja anteeksiantamisella. Se vetää, kuin veden suppilo.

Kaikki himmenee, kaikki häviää jumaluuteen, kuin autuuden utuihin, sointuu siihen, kuin sävel taivaan enkelilauluihin... Polvet herpoavat... mieli rauhottuu... sydän rohkaistuu... henki pyrkii puhtauteen, kuin kasvi valoon... kukka väreihinsä... neito kauneuteensa...

Harhama antoi esempio-ihmisen nähdä suurten nousemusten hohtavat seppeleet... Hän puki sen niillä sepeleillä... uitteli armon virroissa... pesi... jalosti... kirkasti... puki hyveen jalokiviin... antoi sen langeta polvillensa oman jumaluutensa ja kaikkeuden jumaluuden eteen ja sovittaa kaiken omassa povessansa, etsiä ja löytää sovinnon, lunastuksen ja rauhan omassa rinnassansa asuvan jumaluuden edessä, eikä hapuilla sitä mielikuvituksien luomilta jumalilta.

Hän antoi esempio-ihmisen *tutkia* itsensä. Se oli katumus oman jumaluutensa edessä.

Linnut laulavat... luonto soittaa... tuska puhdistaa ihmishenkeä... Jo soivat armon kellot... Jo kuuluvat enkelilaulut... Jumaluus puhuu esempio-ihmisessä sen omalla suulla tutkien tuskansa syitä:

— "Ihmispoloinen! Minä mullan lapsi! Miksi itken? Miksi suren?... Mitä olen rikkonut jumaluuteni käskyjä: luonnonlakeja vastaan?..."

Ja ihmissydän alkaa soida ja ihmishenki puheta jumaluuden puhtauteen, työntäen tieltänsä niitä aistillisuuden verholehtiä, jotka ovat sen jumaluudesta erottaneet. Se kirkastuu, kuin päivä pilven takaa. Esempio-ihminen puhuu itseänsä tutkiskellen, *itsensä, luonnonlain* edessä katuen:

— "Minä olen rakastanut Riuttalan rannalla... Minä olen itkenyt siellä lempeni kyyneliksi, iloni ikäväksi ja nuoruuteni olen siellä hautaan peittänyt... Minä olen sillä rannalla pettynyt ja sortunut... Riuttalan rannalla uneksin minä onnea, kun olin puhdas, ja rakensin sille puhtaan pesän, kun olin nuori... Minä uneksin, kun olin kaunis... Ja minun unelmistani syntyi valkeita onnenlintuja... unelmalintuja... lemmentintuja... Ne hävisivät ja lensivät pois ja haihtuivat, kuin kauniit vesikuplat... ja minä jäin yksin... Riuttalan rantakukkaan jäi minun lempeni... ja minun onneni... ja minun kyyneleeni... ja nuoruuteni... Mutta se kukka ei enää kukkinut minulle. Se oli minulle kielletty kukka... Kirkkaimman jalokiven: *äitiyden*, menettäminen oli sen kukan hintana... Mutta valkeat onnen unelmalinnut lauloivat siellä... ja entiset muistot vetivät venettä... ja käänsivät melaa kädessä... Sinä armon henki, kuule mitä kerron! Se ranta loisti ja kukka tarjosi ensi lempeni onnea... Ja minä taitoin sen kukan, joka oli minulta kielletty kukka... Minä olen rikkonut jumaluuden sen käskyn, jonka täyttämisen on jumaluus luonnon lakikirjassa pannut suurimman onnen: *äitiyden* ehdoksi... Minun elämäni on nyt haikea, minun kulkuni vaikea ja minun onneni on katkennut laulu..."

Silloin soivat maailmanlaulut ja jumaluuden syli avautui ihmishengelle kokonansa... Se ei tutki syitä, ei tuomitse, kun ottaa katuvan syliinsä...

Ja Harhama alkoi kuvailla *nousemisen* suuruutta. Hän nosti puhdistuneen ihmisjumalan runoliinoille, kuin säteilevästä valo-uhkusta, enkelisiiville kohoavan pyhimyksen, jonka päässä säteilee kirkkaus ja hartioilla hulmahtelee autuuden lumivalkea valovaippa. Hän lauloi rikoksen runokylvyksi, jonka kirkkaissa vesissä ihmisjumaluus peseytyy... puhdistuu... jalostuu... ja kirkastuu.

Ja taas vuotavat kyyneleet ja sydän pakahtuu omiin tuskiinsa ja jumaluus suree. Esempio-ihminen jatkaa itsekatumistansa.

Luonnonlaki, jumaluuden ilmestys oikaisi itse erehdykset, soimaamatta, herjaamatta.

Ihminen on nöyrytnyt oman olemuksensa lakien edessä, tunnustanut niiden voiman ja saanut rauhan

hengellensä.

Ja silloin alkavat soida riemuvirret. Taivaat ylistävät ihmisen jumaluuden armon äärettömyyttä ja maailmat sen viisautta ja voimaa. Se ylistys yhtyy ijankaikkisuuden suureen lauluun, joka ylistää jumaluuden ikuista heräämistä ja voittoa. Se laulu julistaa jumaluuden pysyväistä ja ijankaikkista kirkastumista sanoilla:

— "Sinä, jumala, et koskaan himmene... Et koskaan... Et koskaan.

"Sinä kirkastut ijäti... Sinä puhdistut alati... Sinä jalostut halki ijäisyyden.

"Sinä puhdistat itse itsesi... Sinä olet itsesi viskin... Sinä olet oma seulasi... Siksi et sinä koskaan himmene, et koskaan tahraannu, et koskaan muutu...

"Tekojen seuraus on sinun kiirastulesi... Se on sinun itseseulasi...
Se on sinun viskimesi...

"Sillä erotat sinä huonon itsestäsi... Sillä poltat sinä sen kuonan puhtaaksi... Sillä lyöt sinä paenneet takaisin itseesi...

"Sinun laupeutesi on rajaton... Sinun armosi on ääretön... Sinä olet anteeksiantamus...

"Sillä vedät sinä kaikki luopuneet takaisin itseesi. Sillä rohkaiset sinä erehtyneet luoksesi... Sillä kokoat sinä kaikki paenneet takaisin syliisi...

"Siksi et sinä koskaan häviä... et koskaan heikkene... et koskaan muutu... et vähene... Sinä olet aina ijankaikkinen."

Tähtitulet tekevät kunniaa korkeudessa. Maailmat kiertävät jumaluudessa.

Esempio-ihminen jää Harhaman teoksen runovirtojen lumpeeksi. Hän tuntee nyt erehtyneen hädän ja langenneen tuskan, siksi osaa hän anteeksi antaa... Hän tuntee nousemisen suuruuden; siksi osaa hän rohkaista langenneita... Hän tuntee anteeksiantamisen suloisuuden; siksi elää hän ijäti ihmisten hyvänä henkenä, kehottaen esimerkillänsä niitä seuraamaan jumaluuden käskyä... Hän valkenee ihmisille, kuin päivä. Ihmiset taivuttavat mielensä hänen esimerkkiänsä noudattamaan, heräävät siten itsetietoiseen jumaluuteen, kuin Jeesus ja ryhtyvät suorittamaan jumalallisia tehtäviänsä: pelastamaan langenneita, lohduttamaan kärsiviä ja antamaan syntejä anteeksi...

Kesäinen aurinko pyöri jo punaisena hopeanheleälle taivaan reunalle, käen kukunta helähti kirkkaassa ilmassa ja linnut remahtivat laulamaan ylistystä kesäaamun kauneudelle. Pohjolan luonto soi ja helisi sävelissä. Se nousi yön valosta päivän kirkkauteen, kuin tyttö vedestä auringonkylpyyn kuivautumaan. Suomi hohti, kuin uimasta nouseva neito, kun aurinko laskee valovaippansa sen kainoudesta väräjäville hartioille...

Mutta yhä loi Harhama teostansa hiljaisuudessa. Hän kuvaili taas maailmankurjuuden kärsimyksiä ristillä... Hän antoi kärsimyksien kirkastaa ihmistä jumaluudeksi... Hän antoi hyveen kukan puheta jokaisesta tuskasta. Hän antoi elämän kivikouran puristaa ihmisistä jumalahelmiä. Hän solmi niistä hyveen kukista orjantappuraseppeleitä, helmistä laati hän kruunuja ja koristi niillä maailmankurjuuden jumaluudeksi, ainoaksi palveltavaksi. Hän puki sen loistaviin runovaippoihin, nosti sen jumaluuden istuimelle, antoi valtikan sen käteen, osotti sitä ja sanoi:

— "*Ainoastaan* sen mitä *sille* teette, teette Jumalalle, koska muuta Jumalaa ei ole..."

Ja maailman rikkaiden hän antoi taas katsella sen kärsimyksiä, puettuna kurjuudelta ryöstettyihin purppuroihin. Ja kun maailmankurjuuden tuskat yltyivät ja se valitti janoansa, pilkkasivat maailman rikkaat ryövärit sitä ja antoivat sille sapella sekotettua etikkaa: häätivät sitä torpista, lisäsivät päivätöitä ja veroa ja virkamiehiä ja kaikkea elämäntaakkaa...

Teoksessa oli jo tasan viisituhatta viisisataa runosäettä. Aurinko kieriksi jo likellä puolipäivän taivasta. Harhama lopetti eilispäiväisen työnsä.

* * * * *

Parin päivän kuluttua hän sai rouva Esempiolta kirjeen, jossa tämä kirjoitti:

'Rakas!

Kiitos nyt ymmärtämisestäsi ja kaikesta! Niinkuin ukkos-ilman jälkeen sää kirkastuu, niin on ihmiselämäkin laita. Nyt tuntuu taas niin rauhalliselta ja valoisaalta. Kiitos myös siitä kauniista kukkakorista, jonka lähetit! Tottapa sydämesi käski sen lähettämään. Olen pannut

Ritvan kuvan sen keskelle. Se pieni näyttää nyt aivan enkeliltä siinä.

Olen iskusta niin sortunut, että ihmiset luulivat minun kuolevan.

Yksi pyyntö minulla olisi vielä sinulle. Armiiran kasvatusvelkoja on maksamatta. Ole hyvä ja lähetä minulle rahoja, että voin ne maksaa. Mutta lähetä tällä kertaa Armiiralle. Minulta et ota koskaan takaisin, mutta lähetä nyt hänelle, niin hän voi maksaa sinulle suurena. En pääse täältä lähtemään, ennen kun lähetät, ja tahtoisin niin mielelläni päästä täältä Schuwalowan puolisivistyneiden suomalaisten joukosta pois, metsän sydämeen. Nämä puolisivistyneet ihmiset kiusaavat täällä minua ja minä heitä. Niitä on täällä pieni joukko venäläisten seassa. Kun eräs neiti esimerkiksi aikoi pitää esitelmän Tolstoista, niin pelkäsivät, että minä tulen kuulemaan, koska minä olen ainoa suomalainen koko Shuwalowassa, joka pystyy arvostelemaan. Lähetä nyt sen tähden ensi postissa, niin lähdän heti Korpelaan ja odotan sinua siellä. Tule sinne pian, sillä kaipaen niin kovin henkeäsi.

Suutelen Sinua.

Helga.

P.S. Suomaan luona kävin asialla. Ne tekivät minulle viittauksen joka tarkoitti suhdettamme, mutta minä ne nolasin, sanoin että: joka teistä on minun tasallani, se nouskoon ylös, eikä yksikään noussut!

— "Niin, se oli oikein vastattu!" — ilostui Harhama viime sanoja lukiessansa ja jatkoi: "Enkö ollut oikeassa! Tämä tapaus on häntä puhdistanut ja ylentänyt. Hän nousee nyt noin ylevänä, itsetietoisena. Jos hän ei olisi puhdas, arkailisi hän ja häpeäisi."

Ja entistä kiihkoisampana levitteli hän teoksensa sivuille loistavia runoluomuksia. Entistä rohkeampana puki hän esempio-ihmistä jumaluuden pukuihin ja sepeleihin. Hänen henkensä nousi aivan rajutuulena, raivasi kaikki esteet, vei kaikki mukanaan ja käänsi kaikki palvelemaan teoksen asiaa.

* * * * *

Pari viikkoa oli vierähtänyt.

Harhamalan pihlajamaja oli taas koreana kukista ja ylpeänä seiso onnenkuusi, tuore nuppu joka oksan päässä todistamassa inhimillisen perhe-elämän lujutta. Kastikaiset seisovat kallellapäin nurmikolla kehäkukkien seassa, kaivat talon väkeä, kaivonvintti suri ja keltakukat ikävöivät.

Vaan jo saapuvat kaivatut, ensin saapuu rouva Esempio ja muutaman päivän kuluttua tulee hänen luoksensa Harhama. Saunasavu, vanha kaivonvintti ja tuttu akkuna sanovat: "Terve tuloa!"

Terve tuloa! Terve tuloa! — kertovat tutut veräjät, käydyt polut ja kuokittu kivikko.

Ja sisällä tervehtivät tulijaa eletyt pitkät talvi-illat muistoinensa, mikä iloisna, mikä suruisna. Kodin rauha hymyilee taas niin lempeänä, kuin kesäinen lauvantai-ilta, tai kuoleman rauha, kun se seisoo sairaan sängynpäässä.

Paljon on siellä eletty, paljon taisteltu salassa. Harhamala oli ollut Harhaman elämän korpi, Jumalan suuri työpaja. Siellä oli levitetty hänen eteensä uudet jumalat loistavavärisissä puvuissa, maailmankurjuuden kiitollisuus ja kunnia ja maine ja onni oli siellä hänelle osotettu ja sanottu: "Tämän saat, jos..."

Kirkkaana, kuten ennenkin, kieri taas päivän kehrä taivaan kupukatolla, kaartaen Harhamalaa. Tyynenä, kuin ennen, vierivät päivät talossa. Elämänkangas kulki kulkuansa. Näkymättöminä juoksivat sen loimet tuntemattomiin niisiin ja ajan pirran piinrakoihin. Ajan pirta piukkasi ja löi kuteet kankaaseen. "Mutta sukkula on minun kädessäni", — ajatteli Harhama sitä miettiessänsä. Ja rouva Esempiolle hän lausui:

— "Kuteet ovat sinun kehräämäsi. Siksi syntyy kankaasta kestävä. Kiitos Sinulle kaikesta! Ja anna anteeksi se äskeinen!"

— "Ymmärränhän minä, että sen täytyi sinuun koskea. Mutta puhdas minä olen sinulle", — vastasi rouva Esempio ja lisäsi hiljaa:

— "Ehkä se oli tarpeellinen myrsky, joka puhdisti lopunkin. Minä palkitsen uskollisuudellani ja millä voin sen, että kestät."

— "Nyt on kaikki kirkkaampaa, kuin koskaan ennen", — vastasi

Harhama.

Se oli päivänpaisteinen pyhäpäivä. Entistä nuorempana ja reippaampana mietti Harhama teoksensa loppusuunnitelmaa. Juuri tätä sovinnon ja unohduksen aihetta hän luuli tarvinneensa. Se satoi hänet entistä lujemmin Esempioon. Entistä lujemmin uskoi hän, että inhimillinen siveellisyys ja hyve kestävät kaikki koettelemukset. Ne riittävät elämässä. Ne karaistuvat vaan koettelemisissa.

Oli kirkkoaika. Harhama käveli mietteissään ja ajatteli itsekseen: "Niin totta, kuin tänä iltana vielä seisoo Harhamalan kuusi, pysyy ilman olemattomia Jumaloita ja yhteiskuntaa ei ainoastaan se avioliitto, jonka olemme rakentaneet oman hyveen varaan, vaan myös koko ihmis-elämä ja maailma." Sisimmässänsä hän tunsu siitä sanomatonta kiitollisuutta rouva Esempiota kohtaan.

* * * * *

Salama vilahti. Lännestä alkoi kohota musta pilvenlonka. Se vyöryi taivaanlaelle nopeasti, kuin ruoskan ajamana. Kohta alkoi salamoiden hurja leikki ja vihainen pauhu kierteli korkeudessa, kuin ärsytetty avaruuden hirviö, jonka kápälistä sinkoavat salamat.

— "Herran voimat ovat liikkeellä", — lausui eräs korpelainen.

— "Minkä *Herran*? — ajatteli Harhama sitä kuullessansa. — Luonnon voima se on ja kerran orjana ihmistä palveleva... Se on ihmisessä olevan jumaluuden raaka-aines, sen kehkeytymätön osa, jumaluuden kehittymistilassa oleva sikiö..."

Musta pilvi vyöryi korkeammalle. Se peitti jo koko taivaan. Sade alkoi valua rankkana, kuin seulasta. Salamat sinkoilivat kirkkaina. Välistä vilisi ilma punakirjavana. Se komea näky ärsytti taas Harhaman mielikuvituksen entistä hurjempaan lentoon, kutitteli sitä, kuin naisen viehkeys, houkutellessa rohkeaan hyppeleyn, tavoittelemaan jumaluuden suuruuden, sen äärettömyyden kauniin käärmeen tavoin kiehtovia rajoja...

Ja ukkos-ilma yltyi. Pauhu juoksi korkeudessa kilpaa pauhun kanssa, jyrähdykset repivät taivasta, salamat puhkoivat ilmaa ja sade valui rankkana. Se yhä vaan kiihotti Harhaman mielikuvitusta, antoi rohkeutta hänen ajatuksillensa ja valoi häneen voimaa.

— "Kylläpä on ankara Jumalan ilma!" — kuuli hän taas jonkun lausuvan.

— "Jumalan!... Minkä Jumalan?... Ihminen on Jumala", — ivaili Harhama itseksensä.

Salamat sujahtelivat, pauhu kieri korkeuden kupua myöten. Luonto tuntui puhkeavan paisumiinsa ja huusi kivusta niiden puhetessa. Harhaman sielussa suureni sen uuden Jumalan hahmo, sen voima lisääntyi. Se puhkoi tulisilla salamaveitsillä luonnon rinnasta sen pöhöttymää ja päästi niihin ajettuneet voimat valloillensa. Se paransi siten maailmaa, leikkeli sitä salama kädessä, armotta, sääliä tuntematta, luonnon parkuessa sen pistoksista. Se jumala puhdisti siten *itseänsä*, luonnon kivut olivat sen omia kipuja, armaita, kuin äidinkivut...

— "Siinäkin siis ilmenee jumaluuden suuruus, sen rakkaus ja uhrautuvaisuus", — iloitsi Harhama, siten sommitellen teokseensa uutta aatehelmeä.

— "Se siis kestää ijankaikkisesti, koska säälimättä parantaa oman itsensä... Ja niinhän puhdistui meidänkin avioliittomme... Äskeinen välikohtaus oli ainoastaan ukkos-ilma, jonka aikana me itse tulipuukolla puhkaisimme elämän salaisen paiseen, puhdistimme itsemme... Siis toimitimme jumaluuden tehtäviä", — iloitsi hän edelleen. Hän muisti rouva Esempion kirjeen, jossa hän sen johdosta puhuikin ukkos-ilmasta, jonka ohimentyä mieli on puhdas.

— "Hän siis puhui jo kuin Jumalan suulla... itsetietoisena jumaluutena" — riemastui hän edelleen.

Salamat sinkoilivat nopeampina. Pauhu kierteli ilman-ääriä myöten, kuin raivostunut peto tuliruoskan iskuja paeten. Harhama yltyi, rohkaistui, varmistui. Hän vannoi itseksensä:

— "Ihmissiveellisyydessä ilmenevä jumaluus kestää tulikoetuksenkin. Se on sitkeä ja aina viheriöitsevä, kuin Harhamalan onnenkuusi: Se ei kirveettä kaadu."

Salama välähti häikäisevänä. Koko pilvi paloi punaisena. Sitten hiljeni kaikki, kaikki vapisi aivan...

Oli kuin olisi ollut jotain tulossa. Sitä kesti silmänräpäyksen ajan... ehkä kaksi... Kuului ankara jyrähdys. Astiat helisivät, rakennus tärisi. Kaikki pimenei, kuin pölyyn peittyen.

Viimein selvisi pöly ja näkyivät ukkosjen jälet:

Harhamalan rakennuksen nurkan vierellä seissyt onnenkuusi virui rauskana maassa... Se oli kaatunut nuolen nopeana, salaman silpomana ja ruhjomana. Se oli halennut latvasta tyveen saakka, ruhjoen talon katon kaatuessansa, ja säpäleet sinkoilivat ympärinsä pitkinä suikaleina. Samassa leimahti liekki Harhamalan katonharjasta ja tunnin kuluttua oli koko talo porona.

Herran voima oli tehnyt työnsä sunnuntaipäivänä. Palaneen talon raunioista suitsusi kitkerä savu.

Harhama oli kauvan kuin noiduttu, eikä käsittänyt aluksi, mitä oli tapahtunut. Sitten selveni hieman, alkoi näkyä vanhaa sumua: Mieleen muistuvat pohjalaisnoidan sanat: "Pakene häntä, ennen kun kuusi kirveettä kaatuu!" Taika-usko tarttui häneen kuin kissa hiireen. Se kuletti häntä kynsissänsä, kuin musta yölepakko otustansa, pimeäpohjaisten kuilujen yli, joiden syvyydestä kurottelivat käärmeiden päät.

— "Mitä pirua tämä on?" — tuskitteli hän jo. Salamoiva taivas näytti muuttuvan mustaksi kisakentäksi, jolla salamahäntäiset noidat karkeloivat. Hän käveli rauhattomana, puristaen salaisuutensa omaan poveensa, peittäen kaiken muiden silmiltä; ajatellen: "Jos ne nyt tietäisivät ajatukseni ja kuusen merkityksen, niin ivan huilut soisivat yli Korpelan".

Niin kului päivä iltaan. Harhama kiemurteli ennustuksien ja taika-uskon kynsissä, selvitteli niiden rihmoja, punoutui niiden pauloihin. Hän tutki kaatunutta kuusta ja niiden juuria. Siellä oli sulanut se onnen hevosenkenkä, jonka hän oli sinne haudannut. Noidat alkoivat ilkkua hänelle jostain näkymättömistä raoista. Hän kietoutui ennustusten verkkoon yhä tiukempaan, ei lopulta taas käsittänyt mitään selvästi. Viimein riuhtaisi hän itsensä niistä irti väkivallalla: "Hullutuksia!... loruja!... Akkojen ennustuksia!" — huudahti hän, tarttui teokseensa käsiksi ja peitti kaikki sen väriloisteisilla runovaipoilla.

Seuraava päivä vaaleni selkeänä. Ilma hohti kirkkaana, kuin kirkon risti. Rouva Esempio pukeutui erään talon pienessä kamarissa, johon oli tulipalon jälkeen muuttanut. Sitä tehdessä paljastui hänen rinnanpänsä ja Harhama huomasi sen ainaisen ruskean täplän. Se täplä oli taas, kuin ennustuksien ilkeä yölepakko, joka sieppasi hänet kynsiinsä. Hän kietoutui taas pohjalaisnoidan ennustuksiin ja Noidan lauluun ja Soonjaan ja kaikkeen epäselvään ja tuli rauhattomaksi. Kerran oli hän pohjalaisnoidan ennustuksista puhunut rouva Esempiolle, jättäen kumminkin mainitsematta sen joka koski hänen teostansa ja arpirintaista naista. Hän oli silloin vaan maininnut: "Sitten se ennusti vielä jotain, mutta sitä minä en sano". — "Sepä ihmeellistä!" — oli rouva Esempio huudahtanut, kuullessaan, miten ennustukset olivat toteutuneet.

Nyt kiusasi häntä se ruskea täplä. Se laajeni hänen silmissänsä taas väliin mustaksi auringonkehäksi, väliin muodostui se jättiläis-yölepakoksi, joka istahti onnenkuusen latvaan ja hävisi siihen, haihtuen kuin sumu. Hän ei jaksanut enää painaa levottomuuttansa salaan. Hän tuli ärtyiseksi. Kun rouva Esempio iltasilla tuli toivottamaan hänelle hyvää yötä, ei hän jaksanut närkästyntänsä peittää. Rouva Esempio huomasi sen, tuli pahoille mielin ja lausui loukkautuneena:

— "En tulee enää koskaan sinulle hyvää yötä sanomaan."

— "Se kuusi kaatui vielä teokseni alkamisen vuosipäivänä", — muisteli Harhama, sotkeutuen ja kiusautuen entistä enemmän.

Ja seuraavana päivänä rouva Esempio itki katkerasti.

— "Onko se sitä äskeistä?" — kysyi hän itkun seasta, kun Harhama kuivaili hänen kyyneliään ja lohdutteli häntä.

— "Ei, ei... Ei se sitä ole, eikä mitään... Väsymystä vaan... ja mitä lienee", — rauhoitteli Harhama.

Mutta elämän harmaa hämähäkki kutoi hänen sielussansa taika-uskon sotkuista verkkoa. Hän kaiveli kaatuneen kuusen juurelta sinne hautaamansa, nyt ukkosen sulattaman hevosenkengän jäännöksen, pienen metallipalan, uhrasi sen Lammaskallion korkealla huipulla Perkeleelle, ja rukoili sen apua toistamiseen, rukoili sielunsa kaikilla voimilla, vannaen oman itsensä sen uhriksi, jos avun saisi.

Silloin enkeli Iiranto ilmestyi Harhaman vierelle, ruumiina kuusen herkullinen käpytuoksu. Se puhalsi tätä tuoksua Harhaman sieluun, loihti sillä pohjalaisnoidan ilkeäksi, viisaannäköiseksi akaksi, kirkasti kaikki ne ennustukset, jotka koskivat Harhaman teosta ja kuiskasi herkullisella tuoksullansa:

— "Pohjalaisnoita on ilkeydestä lisännyt ennustukseensa ruman lopun... Se on kadehtinut teostasi, joka tuo kunniaa... Älä usko sitä, mitä noita ilkeydessänsä puhuu!..."

Harhama kuuli povessansa hiiviskelevän äänen. Hän oli uhrannut Perkeleelle ja rukoillut sitä ja rauhoittui. Huomenna olivat rouva Esempion kyneleet taas kuivatut. Päivä heloitti kirkkaana taivaan

sinipovella, linnut lauloivat ilosta ja purppuraisena aukeni tulevaisuuden taivaanranta. Mieli virkosi taas kirkkaaksi, kuin sadepisara, ja rohkeana puhui Harhama itsekseen, kaatunutta kuusta katsellessaan:

— "Loruja! Harhamalan Ritvan äiti ei kaadu kuusen tavalla ja isä ei seiso kuusen varassa. Se kulkee omin voimin."

Timon tuvan päätypuu nousi jo kurkihirren korkeudelle. Vanha Timo itse väänsi kiviä mäestä kivijalaksi, uskollinen Annikki istui työmaalla hänen lähetyvillään. Apuna oli heillä se sama "Herran voima", joka oli kaatanut Harhamalan kuusen ja polttanut talon, Yhtä aikaa olivat molemmat miehet alkaneet elämän uudella kivimäellä, kumpikin eri kalliolla seisoen. Toisen onnenkuusi oli kaatunut, toisen tupa nousi kurkihirttä kohti. Mutta ihmissilmä ei voinut nähdä, kumpi oli etemmä ehtinyt, kumman koti seiso i lujemmalla peruskivellä.

Taas lähti Harhama kotoa pois. Elämän toimet ja työt kutsuivat häntä. Rouva Esempio saattoi hänet Korpelan kyläsavujen halki kaukaiselle asemalle. Kanervat olivat täydessä kukassa, kun hän lähti. Linnunpoikaset puhkesivat munista ja vanhemmat huolehtivat niiden toimeentulosta toinen toisensa tukena, täyttäen elämän suurta käskyä ja luonnon jaloa hyvettä uskollisuutta. Sirkat sirisivät ruohokoissa ja kukkaset kylpivät auringon suloisissa säteissä ja iloisena haukahti Harhamalan uskollinen Musti, kun rattaat vierivät kartanolta kuusikkoon...

— "Onni seuraa meidän mukanamme. Eikö totta?" — puheli rouva Esempio.

— "Tietysti totta!" — myönteli Harhama.

* * * * *

Aika kului. Kuoleman viikatemies teki työtänsä, ihmiset hääräilivät askareissansa, kesä valmisti uuden kesän siementä. Harhama kutoi taas yöt päivät teoksensa runoverkkoa, ahkerana, kuin hämähäkki. Kuuset ja ennustukset unohtuivat, himmenivät, kuin maallisen rikkauden arvo heränneelle. Mieli reipastui. Jumaluuden esikuvat: kurjuus ja ihmishyveen vertauskuva, rouva Esempio, kirkastuivat, kuin taivas kääntyneelle. Kun tuli rouva Esempion syntymäpäivä, halusi hän ilahduttaa häntä. Hän osti hänelle pienen huvilan Schuwalowassa, sekä joukon kultakoruja, joita oli kuullut hänen kaipaavan. Kun hän lähti niitä ostamaan, osui hänen käsiinsä kuin sattumalta se kahdenkymmenen viiden ruplan seteli, jonka hän oli säilyttänyt muistoksi aseman pakkoluovutetuista rahoista ja sitten aivan unohtanut. Hän käytti sen ostoksiin, jotka lähetti rouva Esempiolle. Viikon päästä sai hän seuraavan kiitoskirjeen:

'Rakas!

Kiitos lahjoistasi! En uskalla niitä kenellekään edes näyttää, sillä ihmiset tietävät, etteivät minun varani riitä semmoisten oston. Olet minut taas pukenut niin ylellisesti, että aivan häpeän.

Täällä kävi miesvainajani sisar comtesse Esempio. Hän kysyi taas, onko ketään, joka ilmottaisi lasten sukulaisille, jos jotain elämässä tapahtuisi. Minä vakuutin, että Sinä olet todellinen ystävä ja olet luvannut ilmottaa, jos mitä erityistä tapahtuu. Vaikka en tiedä oletko sitä. Nytkään et ole kahteen viikkoon kirjoittanut...

Elän täällä kuin roomalainen *patricienne*, kylven ja kävelen. Kiitos kaikesta Sinulle. Ei puutu muuta, kuin Sinä. Minua vaan suututtaa, että ihmiset tulevat tänne sunnuntaisin kiusaamaan.

Suutelen Sinua.

Helga.

P. S. On niin kovin ikävä Sinua.'

* * * * *

Syksy levitteli jo liinjojansa kesän kuolinvuoteelle. Linnut laulelivat sen lähtövirttä. Kypsyvissä hedelmissä soivat syksyn tulokellot, puola-ahot punottivat, levitellen punaliinjojansa syksyn kävelymaille. Yöt pitenevät. Auringon kulkema kaari lyheni ja syyskesän kauniit kuutamot katselivat kuvaistansa rauhallisilla rannoilla.

Harhama kutoi loistavaa runoverkkoansa, Purppuraisina juoksivat sen rihmat uudesta jumaluudesta, inhimillisestä hyveestä. Silmä solmiutui silmän perästä. Verkon paulat pitenevät, hiipoen äärettömyyden aina pakenevia rajaviivoja. Hän kulki taas mielikuvitustensa maailmoissa seuraten öisiä unia, lappaen sieltä mielikuvituksensa rihmojen kuidut. Niissä maailmoissa ovat meille oudot olot: aine on uutta, valo

punervaa, jota ei näe maassa eläneen silmä. Sen kirkkaus on siksi suuri, että valo riutuu hämäräksi... Vuoret välkkyvät hopeaisina... vesi on sakeaa sumua... Sen väri välkkyi, kuin auringon kirkkain valohelo kesäpäivän kirkkaimmillansa paistaessa... Ylhäällä avautuu avaruus ihanana sini-ulappana, kuin taivaan tanhuat, joilla autuaat asuvat, enkelit laulavat ja taivaan huilut soivat... Semmoiseksi kehittyi maakin kerran, jähka ihminen on jumaluuteensa kehittänyt, saanut käsiinsä sen valtarimat...

Hän kulkee niillä mailla... Ihminen on siellä jo täyteen jumaluuteen sulautumisillansa... Se vaalenee siihen, kuin aamurusko, joka yhdellä reunallansa kelmenee päivän kirkkauteen ja toisella liepeellänsä punertuu yön mustasta palteesta purppuraksi, irtautuu pimeydestä, pyrkien valoa kohti...

Hän alkaa lappoa runorihmoja sieltä... Aistillisuus on siellä ihmisistä karisemaisillansa... Nainen on siitä vapaa, kuten sen kerran kuvasi pajassa Kaatja, Nikolain morsian... Mies on siitä puhdas. He näkevät etäisiä maailmoita... Heidän katseensa kantomatka on pitempi, kuin maan ihmisten mielikuvitus... Heidän korvansa kuulee kauvempaa, kuin mihin ulottuu maan ihraisten ajatus... He kuulevat kukan kasvamisen... He näkevät sen värien synnyntätoimen... He ymmärtävät lintujen laulun ja tajuavat kivien ajatukset...

Ne maailmat ovat ihmishengen aamuruskaisia maita... Ne ovat sen jumaluuteen kirkastuva taivaan purppuralieve...

Ihmiset asuvat siellä vesissä... mailla... ilmassa ja kaikkialla... Ne elävät, kuin kauniit jumalat taruraajoissa... Ne elävät alastomina... kainous hipiän kauniina kukkana... puhtaus sen värinä... viattomuus sen rusona... Ihon ruusuväri sulautuu punervaankuonon valoon... Se yhtyy veden väriin... Siksi näyttävät he hengiltä... kauniilta varjoilta... armailta mielikuvilta... unelmilta... satujen haltioilta, jotka häilähtelevät, kuin ihanat onnenkuplat... ilmestyvät... häviävät ja taas ilmestyvät... häilähtävät suudelmilla... kukan värinä... kainoutena... puhtautena...

Ja jumaluus puhkeaa siellä luonnossa, kuin väri kukassa... Se herää kivessä... havahtuu kasveissa... valoo eläimissä... Se on kivessäkin jo yhtä tietoisena, kuin se on maan ihmisissä... Kivet kaipaavat jumaluutta... kalliot ikävöivät sitä, hohtaen iltaruskon värisinä... vuoret pyrkivät siihen huipuillansa, hopeoituen yhä enemmän jumaluuden väreihin. Kaikki pyrkii jumaluuteen... Kaikki haluaa siihen... kohottautuu siihen, kuin kaunis uhrisavu... Eläimet palvelevat sitä, kuin ihmiset maassa Jumalaa, luullen, niiden tavoin, sen olevan ulkopuolella heitä asuvassa ihmisjumalassa...

Ne ovat ihmis-onnen maita... Koko muu luonto palvelee häntä, kuin ihmiset Jumalaa maassa, sillä se tietää hänen olevan jumaluuden kirkkaimman osan... sen ijäti terävämmäksi terottuvan terän... sen aina kirkastuvan korkeimman valon... Kukka kasvaa sille asunnoksi... Se laittaa hänelle vuoteet lehdistänsä. Se sulkee hänet yöksi terälehdillänsä... Se tuoksuu hänelle iloksi... uhrisavuksi... pyhäksi tuoksuksi... se kaunistautuu sen suloksi... uhraa sille parastansa. Vedenlumme käyristyy hänelle veneeksi... Tuuli ajaa hänen venettänsä minne tietää sen mielen tekevän... Aalto nousee, avaa sylinsä... ottaa hänet pesuihinsa... Valo käärii hänet liinoihinsa... kuivaa hänet suuteloillaan, kun hän on aallon kylvystä kohonnut... Puu valmistaa hänelle hedelmän... Tarjoaa oksansa istuimeksi, kuin tyttö sylinsä pojalle... Linnut laulavat hänen ylistystänsä ja muut eläimet uhraavat hänelle uhrejansa ja rukoilevat häntä, kuin maan ihmiset Jumalaa...

Ja kaiken helmenä hohtaa puhdas nainen... Hän ei tunne himoa... ei haluja... Hän rakastaa miestänsä, kuin äiti lastansa... Hän äitiytyy suudelmista... nauttii äidinkivuista ja alistumisesta miehen suudelmalle... jumaluuden äänelle... sen luonnonlain käskylle... Hän rakastaa jumaluuden rakkaudella, eikä kule viettinsä kahleorjana...

Siellä ovat ihmisessä kuivuneet vietit, eläimellisyyden alhaisimmat ilmiöt... Mies on siellä jalo... Hän rakastaa vaimoansa, kuin isä tytärtä... Hänen suudelmansa on puhdas, kuin Jumalan siunaus, tai isän onnentoivotus matkalle lähtevälle lapselle, tai morsiamena miehelään lähtevälle tyttärelle... Hän on jo niin lähellä jumaluutta... Hänen rakkautensa on, kuin äidin kirkas silmäterä, jolla hän huolehtii vaimostansa, vaalii sitä, kuin neito kukkaa...

Päivät soluvat siellä, kuin sinisorsa tynnellä vedenkalvolla... Ihmiset katselevat elämää, jota ihmiset ja luonto elävät läheisissä sisarmaailmoissa... surevat, että siellä ollaan vielä jällellä heistä... Jumaluuden ominaisuudella ikävöivät he jo kaikkien tuloa onnen jaolle... He ikävöivät niitä oman olemuksen lisäksi... jumaluuden aina lisääntyväksi voimaksi... sen kirkkaudeksi... Uhritulet palavat heille savuttomalla sinivalolla... Ylistyslaulut soivat ja rukoukset nousevat...

Ilta tulee. Yöksi alkaa uusi valo, kirkkaampi maista päivän valoa... Kukka valmistaa vuoteen... Yö avautuu armaana, kuin armaan avattu syli... Ihminen nukkuu sen syliin onnellisena, kuin nuorukainen neidon ensi syleilyihin... Uhritulet sammuvat... Linnut vaikenivat... Mutta avaruus vartioi nukkuvia jumaluuden suurena silmäteränä...

Näissä maailmoissa matkustelee Harhama esempio-ihminen mukansa, jota hän jalosti asetti teoksensa runovirran kalvolle, hyveen kauniina kukkana: esikuvana... Ilma on puhdistava siellä ihmishengen... Se päästää maan ihmisen jumaluuden armaaseen makuun... Jumaluus loistaa kalliina kivenä... Se säteilee hohtavana helmenä, jossa ihmis-onni välkkyä todellisenä... pysyvänä... oikeana... Esempio-ihminen ihastuu... Hän on valmis antamaan kaikki sen lunnaiksi... Hän riisuu niiksi lunnaiksi aistillisuutensa... ihmisyyden orjankahleet: vietit... Hän karistaa niiksi lunnaiksi ruumiinsa salaiset halut ja himot... Se kaikki on niistä liika vähän... Hän antaa enemmän: Hän unohtaa nuoruutensa unelmat... uhraa valkeat unelmalintunsa... ensi lempensä... kyyneleensä... Riuttalan rantakukan ja kaihonsa...

Vielä ei riitä... Hän antaa enemmän: Hän unohtaa vanhat muistot, hän luopuu kaikesta, mikä ei ole jumaluudesta...

Päivä valkenee jo ihmemailla... Maasta tullut ihmishenki seisoo sen valossa jumaluuden alttarin edessä, alastomana... viattomana... synnittömänä: kaikki maine on uhrattu lunnaiksi jumaluudelle. Nyt on hän puhdas... Nyt on hän vapaa... Nyt on hän jalo... Nyt on hän *oikea* rakkaus... Nyt ei hän kule viettikahleissa... Nyt on hän *ihminen*: jumaluuden kukka.

Ja kun ihmisjumalat heräävät ihmemaailmassa, näkevät he uuden valon: Maan ihmishenki on noussut jumaluuden kirkkauteen... Se nousee maailmoiden lomista jumaluuden valovirtaan puhtaana, kuin aamurusko, joka kohoaa maan rantojen alta, avaruuden pimeään ulapan syvyydestä ja pyrkii kirkasta valoa kohti, hohtona jumaluuden puhtaat, korkeat hyveet... Ja he ihastuvat. Heistä näyttää, kuin aukeneisivat heille uudet taivaat ja he näkisivät Jumalan pojan tulevan ihmishenkenä, istuen sen valon siivillä, joka kirkastuu ijankaikkisesta ijankaikkiseen... Ja semmoisena kuin ihmiset siellä ovat ihmishengen puhdistuttua, ihastuksensa huumaamina, semmoisena palaa esempio-ihminen maan päälle inhimillisen hyveen ituna, ihmisessä asuvan jumaluuden virtittäjänä... Hän levittäytyy Harhaman hänessä on neroa... Se usko virtasi häneen, kuin teoksen sivuille, sen kuvauksissa ihmiskunnan esikuvaksi... Siten jouduttaa hän jumaluuden kehitystä: antaa ihmisille mielen rohkeutta, kiihottaa niitä hyvänä henkenä. Siten osottaa hän, että *ihminen* on jumala. Siten hävittää hän niissä kuoleman pelon: väärän jumalan pelon. Hän hävittää maailmasta olemattoman jumalapelätin, herjauksien ja vääryyden lähteen, rikkaiden turvaksi luodun hirviön, jolla on tarukäärme ruoskana kädessä...

Ja maailmankurjuus kärsii ristillensä viimeisiä kipujansa. Harhama kuvaili, kuinka sen tuskat ovat nousseet hirvittäviksi. Se puhkeaa jo epätoivoiseksi valitukseksi: "Minun Jumalani, minun Jumalani, miksi minun ylen annoit!" Se puhkeaa Varpalan Juhon kiroukseksi...

Uusi päivä valkeni harmaana. Harhama luki öisen työnsä loppuun. Siinä hohtivat runohelmet jalokivinä. Enkeli Iiranto seisoi hänen rinnallansa. Sen sormi osotti hänelle harmaata sadepäivää ja ääni kuiskasi:

— "Luomasi jumalan rinnalla himmenee Jehova vanhaksi, ränsistyneeksi mielikuvaksi, repaleiseksi pelätiksi, harmaaksi, kuin tuo sadepäivä... Sinun runopukuinen jumalasi hohtaa sen rinnalla, kuin vihille vietävä morsian vanhan akan rinnalla... Ole rohkea!... Älä säästä värejä ja helmiä: hyveitä!... Ole rohkea!... Voitto on sinun... Älä epäile, sillä sinussa on *neroa*..."

Ja kuten Harhama uskoi hurjat unensa ja mielikuvansa tosiksi, niin uskoi hän nyt Iirannon kuiskauksen. Hän uskoi sairaloisuutensa kaikella kiihkolla, että huumaavin viini. Hänen sieluunsa oli ilmestynyt ajettuma, josta vuoti hänen olemukseensa usko, että hän on ihmishengen profeettana, Muhamedin tavoin todellakin unissansa ja mielikuviansa näyissä saanut nähdä jumaluuden ytimet ja valittu nostamaan ihmishengen jumaluutensa korkealle istuimelle.

Ritvan laulu.

Elämä on kaunis synninkukka, johon on käärme kätkeytynä...

Kuoleman koirat haukkuivat... Nuoralla kuivuivat kylmät kalmansukat...

Kätkeyn kukkana uinui Harhamalan pieni Ritva pienessä metsätorpassa. Kalpea oli se kukka... Sen katse oli kärsivä... Se oli mieltävä... se oli kaipaava... Korkea otsa oli puhdas, silmä kirkas... Kätkyt heilahteli hiljaa... Sen pientä soutajaa hoiteli vieras vaimo... Se hoiteli sitä, kuin kukkaa vanha mummo...

Jo herahti kyynele Ritva-rukan silmään... Pieni suu meni itkuun... Tuska nousi armaalle poskelle, painaen siihen pienen kuopan, kauniin elämänhiiren. Vieras vaimo viihdytteli pientä, soudatti kalpeaa kukkaa ja laului sille tuutulaulua... Hän laului Ritvan elämänvirttä:

"Tuuli purtta tuudittelee.
Vieras vaimo liekuttelee
turvatonta... Tuuti, tuu!...
Kuule, kirkonkello soipi!
Kirkas kuu jo hopeoipi
Kalman maita... Tuuti, tuu!"

Kätkyen kaunis, valkoinen kukka kuunteli laulua. Pieni suu vetäytyi hienoon hymyyn... Elämänhiiri hävisi poskelta hetkeksi... lymyytyen jonnekin suupieleen... Vaimo kertoi vieraallensa Ritvan tarua:

— "Kenen lienee tyttö... Kuka lienee isä... Äiti toi tänne ja pyysi hoitamaan... Sairaana jätti poloisen..."

Kätkyen korea kukka kuuli vieraan vaimon puheen... kuunteli... oli ymmärtävinänsä... hymyili armaasti... Elämänhiiri vilkehti taas pienellä poskella... Ilo muuttui mielipahaksi... Itkuun meni kaunis suu... silmät kyneleihin... Mieli apeana kallisti hän päänsä vieraasta vaimosta ja itki katkerasti. Vaimo rauhotteli häntä viihdytellen:

— "Hys... hys... hys... aa!... Aa... tuuti-hys-hys!"

Kuoleman sukat kuivuivat yhä orrella... Sen koirat haukkuivat ulkona, ilmottaen suuren vieraan tuloa... Vaimo soudatti pikkuista Ritvaa, jatkaen sen elämänlaulua:

"Kalma katsoo Tuonelasta vaimon langenneen on lasta. Sikskö itket?... Tuuti, tuu! Viihdy!... Ellös itke, kukka, vaikka heitti äitirukka!... Kaskun kerron sulle... Tuu!..."

Melki-Zedek kiusaa lastaan: pienen luo hän pensahastaan madon mustan kerran toi... Toi, ja jätti armahansa yksin mustan madon kanssa... Vaaran sille viereen loi..."

Ritva katseli kummissansa oudon naisen silmiin... Kyynelissä kimalteli kätkyen helmi. Hän nosti pienen kätensä... Rauhallisena kuivasi hän sillä kyneleiset mustat silmänsä... Miettivänä kuunteli hän kehtolauluansa, ajatellen äidinrintaa... Vaimo lauloi edelleen:

"Mato musta sulle ilkkuu...
Ah, sen musta silmä vilkkuu.
Suotta, raukka, rauhaa hait.
Pitkät ovat itkun juuret:
Tuskat, epäilykset suuret
taaton suonista jo sait..."

Ritvan pikkuinen suu vetäytyi taas sievään hymyyn... pieni elämänhiiri pistäytyi taas arkana kalpealle poskelle... Kätkyen kukalle on laskenut lempeä elämän ilta-ilo, niinkuin lämmin päivänpaiste... Silmässä kiilsi vielä kostea kynele... Rauhan liina heilahteli akkunassa... Kuolema veti jo kylmiä sukkia pikkuisen lähtijän jalkoihin... Alkoivat jo matkavalmistukset.

— "Hys... hys... hys! Aa!" — viihdytteli vieras vaimo...
Matkavalmistukset jatkuivat. Vaimo puheli toiselle:

— "Synnistä puhennut kukkanen... Voi sentään sitä ihmis-elämää!...
Ja niin herttainen ja kaunis, kuin enkeli."

Ritva hymyili. Hän oli lähdössä äidin luo... Kuoleman koirat haukkuivat ulkona yhä kauniimmin. Ne ilmottivat että se suuri vieras oli jo portaiden edessä, joka saapui Ritvaa kotiin noutamaan... Jo raottui taivas ja sieltä hymyili isän koti... Kätkyt heilui kauniisti... Vieras vaimo lauloi lähtevälle:

"Synnyit isän rikoksesta. Siitä, raukka, hirmuisesta perit itkun ikisyyn... Vaimo langennut sun kantai, kohdussaan jo sulle antoi synnin idun, kuolon kyyne..."

Herttaisena kuunteli kehdon kalpea helmi laulua. Palsami kukki punaisena akkunalla... kehdon kukka kätkyessä... Päivä leikki surullisena palsamin kukissa... tuonen lempeä rauha Ritvan poskilla... Kalman kellot soivat kauniisti... Sen kylmät sukat vetäytyivät jo pieneen jalkaan... Korkeuteen katseli musta silmä... Sieltä aukeni jo taivas lempeänä, kuin äidin syli... Lapsi näki kadotetun paratiisinsa: äidin ryöstetyt rinnat... Ulkona haukkui kalman koira niin kauniisti, ennustellen kuoleman suurta, yhä lähenevää tuloa... Vaimo puheli vieraallensa:

— "Semmoista se on ihmis-elämä... Se kukoistaa aikansa, kuin kukkanen... Näyttää kauniilta ja ihanalta ja mieli tekee sitä taittamaan, vaan kun taitat, niin itkeä saat ja näet hedelmät..."

— "Niin... Niin... Kukka se on... kuk-ka!" — vastasi toinen vaimo. *"Elämä on kaunis kukka..."*

synninkukka, johon on käärmekätkeytyä...

Yhä kauniimmin haukkuivat kuoleman koirat... Yhä heleämmin soivat kalmankulkuset... Kuolema oli jo vetänyt kylmät sukkansa lähtevän jalkaan polviin asti, käärintä hänet lempeään rauhan liinaan... Ritva oli jo aivan matkavalmis. Vieras vaimo lauloi vielä hänen elämänlauluansa:

"Isä sinut yksin heitti, äiti unehella peitti, ettei synty ilmi saa... Kuuhut katsoo taivahalta. Kyy ja kalma kaikkialta sua vaanii... Tuuti, aa!..."

Jo ovat kuoleman sukat jalassa, sen eväät mukana: rauha mielessä... Pienen silmä kirkastuu. Kuoleman lempeä hymy laskee kalpeaan suupieleen ja posken pieneen kuoppaan... Hän näkee taivaan avautuvan... Siellä odottaa häntä kadotettu äidin rinta, unien paratiisi, huolten hoiva... Hän kukkii nyt ilosta kilpaa palsamin keralla. Pienen kätensä ojentaa hän taivasta kohti ja hymyilee, kuin kevät kesälle. Hän on löytänyt rauhan... Kipu on loppunut rinnasta... Outo vaimo soudattaa ja laulaa lauluansa, kertoo Ritvan lyhyttä tarua:

"Vaana ei sulla itkun syytä, kunnes kuolemaa ja kyytä vieras vaimo vartioi. Nuku, raukka, rauhamiellä, vaikka vanhempasi tiellä pikku-risti ootkin, oi!"

Kalpea kehdon kukka tunsu jo äidin lämpöisen rinnan makua... Huulella on autuas hymy, rinnassa iki-onni... Tyyni on mieli, kaunis poski... Vieras vaimo viihdyttää vielä nukkuvaa:

— "Hys, hys, hys! Aa!" Ritva pani pienet kätensä ristiin. Elämänhiiri pakenee poskelta.

— "Äiti!" — lausuu sitten pieni rauhan teille lähtijä... Lause katkesi siihen. Ei voinut hän lopettaa: "miksi minut synnytit? Isä, miksi minut elämään kutsuit?"

Pieni pää kallistui pielukselle... Musta silmä sulkeutui... Elämänhiiri hävisi koloonsa...

Harhamalan Ritva oli nukkunut ikuisen uneen, löytänyt kadotetun äidinrinnan...

— "Hän on kuollut", — lausui vieras vaimo. Koirat lakkasivat haukkumasta. Palsamin kukat kallistuivat surullisina kalmankukkaa katsomaan.

Eikä sulkenut pienen silmää itkevän äidin käsi, ei surevan isän suutelo...

* * * * *

Pieni Ritva kulkee kuoleman mailla... Yksin vaeltaa pikku poloinen tuonen polkua... Metsä on musta, polku pitkä... Ei tuika tähti, eikä laula lintu... Metsikössä hiipivät Tuonelan henget, vaan ei kuulu mistään ääntä... Rauhallinen on Tuonelan polku.

Polku jatkuu... Pieni kulkija väsy... Rauhallisena laskee hän tuonen sammalelle levolle... Valkea lintu tuo hänelle silloin nokassansa mustan kuoleman ruusun... Hymyillen ottaa kulkija linnun lahjan pieneen käteensä. Kukasta saa hän uutta voimaa ja lähtee rauhallisena taas taipaleelle... Yksin saapuu hän Tuonelan virran rantaan ja viittaa venettä...

Yksinäinen on hyljätyn matka Tuonen mailla.

Jo lähtee valkea pieni vene Tuonelan virran valkamasta. Veneessä istuu Harhamalan Ritva, kalman valkea paita yllä, kädessä musta kalmanruusu... Mustat joutsenet vetävät venettä pitkin Tuonelan mustaa virtaa. Perässä istuu suuri valkea Tuonelan perho perää pitäen... kulkua ohjaten... Ei liiku vesi Tuonen virrassa... Sen pinnalla paistavat mustanpunaiset kuoleman vesikukat... Surukukilla siroteltu on Tuonelan virta...

Hiljaa, kuin laulunhyminä, soluu vene valkamasta... Kuusikosta kumottaa Tuonelan kelmeä valo... Joutsenet virittävät haikean laulunsa... Rannan lehdoissa ei kukahda käki, ei kuulu kaiku kalliosta... Oksa ei liikahda... Ääneti istuvat kuolon valkeat linnut mustissa tuonenpuissa...

Hiljaista on pienen kuolleen kulku kuoleman vesillä... Kummeksien katselee hän outoja oloja...

Virta koukistuu... Vene kaartaa Kuunvalokallion ohi... Tuonelan pienet tytöt istuvat kallionkielellä... Ne sirottavat sieltä mustia kalmanruusuja pienen kulkijan purteen ja laulavat hänelle:

"Tervetuloa, Ritva-rukka! Tervetuloa Tuonen maille, Tuonen kehdon kukkaseksi! Kuunvaloksi, päivänheloksi, allinlauluksi somaksi tulit tänne, tuiretuinen. Tervetuloa, kaunis kukka!"

Hartaana kuulee laulua pieni purjehtija... Hiljaa painuu pursi etemmä... Metsä tummenee... Virta himmenee... Sen rannat ovat sirotellut valkoisilla alleilla... Pursi soluu niiden ohi... Joutsenet vaikenevat... Allit alkavat laulaa Tuonen vesillä kulkijalle:

"Tervetuloa Tuonen vesille! Sävelenä täällä souda! Vesikukassa, nurmen nukassa kastehelmenä somana kimaltele, pikkuruinen! Tervetuloa Ritva-kulta!"

Ja allit lentävät ylös virrasta... Keltainen kalmankukka on kunkin nokassa... Niillä sirottelevat ne Ritvan purren mustan tien... Ääneti istuu pieni purtensa perässä... Kukkaista tietä vetävät joutsenet venettä... Kaunis on pienen lapsen kulku kuoleman vesillä...

Jo saapuu vene Tuonelan mustalle ulapalle... Se on siroteltu valkolumpeilla... Rantakalliot ovat iltaruskon hämyä... Veneen edessä, kalliolla, istuvat Tuonelan lapset, harput pienissä käsissä... Ne soittavat tulijalle tervetuloa, laulaen soiton mukana:

"Tervetuloa, kehdonhelmi! Läiky täällä lumpehena! Tähtönen, pienoinen, maailmasta sammuit sä, mutta tääll' oot elämä. Iltarusko armainen, kaunis uni, Tuonen rauha ollos täällä, pienoinen!"

Joutsenet vetävät venettä kohti rannan iltarusko- kalliota... Jo saapuu vene rantaan... Rannalla odottaa Tuonelan lempeä Liiva... Hän ottaa vastaan vanhempiensa huonosti hoitamat ja hylkäävät lapset ja vie heidät tuomiolle... Hellästi nostaa hän tuonen vesien pienen purjehtijan syliinsä ja lausuu:

"Tervetuloa, Ritva rukka!
Tallella nyt oot jo, kukka..."

— "Tervetuloa!... Tervetuloa!" — laulavat Tuonelan lapset... Väsynyt purjehtija kietoo pienet kätensä luottamuksella Liivan kaulaan... Kallio aukenee ja Harhamalan Ritva häviää Liivan sylissä aukkoon. Hän lähti tuomiolle Tuonelan tuomiosaliin.

Mutta salin ovella lukee hän sanat:

"Täällä etsiskellään isien pahat teot lasten päälle kolmanteen ja neljänteen polveen."

Hartaana lukee Ritva sanat. Suuret silmät kiintyvät niihin, harhaellen, kuin isän katse. Rauhallisena puristaa hän pienet kätensä Liivan kaulaan... Poskeen painuu pyöreä kuoppa... Pieni suu vetäytyy somaan hymyyn ja hän lausuu lempeällä äänellä:

— "Äiti!... Isä!..."

Syys-öisiä elämänvaloja.

Elämä on kaunis portto, joka tarjoaa huuliltansa kiehtovaa Juudaksensuudelmaa...

Lokakuun syyspimeät peittivät maita. Syksyn kylmä, kostea hengitys puhalteli avaruuden ammottavasta kidasta. Sade pieksi liejukoita. Päivät olivat harmaata, sumuista suota, yöt pilkkopimeitä...

Kaikki kiemurteli elämän- ja kuolemankäärmeenä, tapellen toistensa keralla: Syksy söi kesän, pimeys valon, talvi syksyn, valo pimeyden ja peto pedon...

Suuri on elämän ja kuoleman leikki...

Ja sen leikin keskellä eli ihminen... Se karkeloi sen leikin kynsissä ja sen mukana... Vanhuus soi nuoruuden... pettymys toiveet... ihmiset toistensa elämän...

Suomen ensimmäinen kansaneduskunta lopetti istuntojansa. Se ei ollut saanut sanottavaa valmiiksi. Mutta ympäri maata kiehuivat mielet. Uudet aatteet riehuivat myrskynä ja törmäsivät vanhoja vastaan. Mutta samalla aikaa nousi vanha uutta vastaan voimakkaana merenmaininkina. Taloudellisella alalla oli kysymys siitä, kumpi taloudellinen suunta on pääsevä vallitsevaksi, sosialistinen vaiko "porvarillinen", yksityiseen omistus-oikeuteen perustuva.

Mutta vieläkin rajumpana riehui taistelu henkisellä alalla. Se riehui niin jyrkkänä, ettei mikään sovittelu voinut tulla kysymykseenkään. Ehdoton usko ja täydellinen kaiken uskon kieltämys törmäsivät yhteen, kuin tuli ja vesi, iskivät kuin kaksi kirveenterää. Toisen tai toisen oli määrä sortua. Kummankin takana seisovivat joukko-ihmisten sankat, kiihkoutuneet parvet, sokeina, joukko-uskon läpätunkemina. Ja niiden seassa, joiden joukko taisteli kieltämyksen riveissä, sortuivat myös kaikki uskon säätelemät ja

siihen perustuvat siveellisyyksikäsitteet, miehen ja vaimon välinen kysymys, sortuivat ja taas kohosivat, katuvina tai uudella pohjalla yrittäen. Siveellisyyksikysymys oli heitetty kiirastuleen. Sen ympärillä riehui tulisimpana uskon ja uskottomuuden suuri taistelu. Siinä, lihan ympärillä, oli yhdeltäpuolen houkutus suurin ja toiselta puolen kieltäytyksestä johtuva sielun puhdistuminen kirkkain. Siinä oli ihmisellä paras tietoisuus tehdä itsensä voittamisen sankaritoita, antaa hyveen esikuvia, nousta omista silmissään ja jalostaa ihmishenkeä tulevien polvien perinnöksi.

Oli lokakuun loppupäivät.

Lokakuun lopussa Harhama oli puolueensa maaseudun johtomiesten kokouksessa, jossa neuvoteltiin puolueen tulevasta toiminnasta omassa vaalipiirissä. Kokoukseen oli saapunut kansanmiehiä satojen kilometrien päästä, Pohjan perukoilta, aina Lapin pohjoisrajalta. Kaikkia elähdytti sama isänmaan asia, sama uskon ja uskottomuuden taistelu tempasi jokaisen mukaansa. Useiden puheiden loputtua puhui nuori ja miehekäs Roinila:

— "Meidän puolueemme täytyy asettaa luottamusmiehineen ankarat vaatimukset siveellisyyksiäsiassa. Niiden täytyy kiertää semmoisia *talojakin*, joissa asuu ihmisiä, jotka eivät tunnusta muuta, kuin lihan evankeliumia. Kun he esimerkiksi matkoillansa tulevat jollekin paikkakunnalle, on vaadittava, että he ensiksi ottavat selon, onko se ja se henkilö nykyisen ajan apostoleja, jotka korottavat pahettansa hyveeksi, ja jos saavat tietää, että henkilö on semmoinen, eivät he saa mennä sen asuntoonkaan, eikä myös päästää niitä omaan kotiinsa, sillä sitä voivat ihmiset ymmärtää niin, että puolueemme hyväksyy siveettömyyden ja julistaa prostitutionin hyveeksi. Sillä lailla tulemme me ihmisten silmissä nostamaan siveettömyyden levittäjät kunniallisten ihmisten tasalle ja rikoksen ansioksi. Puolueemme siitä kärsii ja turmelus saa uutta voimaa."

Harmaat, kovia kokeneet miehet katsahivat toisiinsa vakavina.
Roinila jatkoi:

— "Rakkauden ja lihan raja-aita on hyvin ohkainen. Se on helppo kaataa, mutta sen uudelleen nostaminen on vaikea."

Puheen loputtua syntyi painostava hiljaisuus. Kuin jonkun käskystä, huomasi Harhama, että kaikkien silmät katsoivat häneen, ja oitis nousi hänen sielussansa aavistus, että Roinila tarkotti juuri häntä ja rouva Esempiota. Se aavistus kohosi, kuin musta, vihainen aave, ja hän itse nousi sen hartioilla, kuin ärsytetty elukka, johon on sattunut keihään kärki.

Puhe ja keskustelu loppui siihen. Kaikki pujottautuivat hiljaa ulos, ikäänkuin olisivat säälineet jotain, josta eivät olleet selvillä, kuka se on.

Tuli ilta.

Suuri juhlasali oli loistavasti valaistu ja täynnä yleisöä. Puolue kokosi rahaa arpajaisilla... Suomen nainen nousi jo miehen vertaiseksi. Se pohti yhteiskunnallisia kysymyksiä ja selitteli suuria elämän ongelmoita. Vanha torpparin vaimo Liinala selitteli taas siveellisyyksikysymystä. Hän puhui:

— "Kansamme voima on siveellisyydessä. Sillä mitä meitä hyödyttää, jos kylvämme isänmaamme vainiot vaikka kultaisilla siemenillä, jos emme kitke rikkaruohoja, jotka tukahduttavat kasvullisuuden..."

Juhlapukuinen yleisö kuunteli hartaana, kuin kirkkoväki. Liinala jatkoi:

— "Mitä hyödyttää meitä myös, jos pesemme vaikka lakkaamatta tupiemme lattioita, jos emme puhdistajalkojamme liasta? Me tulemme likaisin jaloin sisälle ja tahraamme taas ja taas tupaamme..."

Kuulijat punnitsivat hänen sanojansa ja Liinala jatkoi:

— "Parannus ja puhdistus on meidän siis alettava *itsestämme*, omista kantapäistämme, omista kengänpohjistamme lähtien... Seulan pitää sitten käydä meidän *joukossamme*... Meidän on seulottava joukostamme akanat puhdistumaan yleisen tuomion tulessa. Meidän täytyy armotta tappaa keskuudestamme taudin siemenet..."

Taas oli Harhama huomaavinansa, että sadat silmät katsoivat häneen. Hän nousi ikäänkuin kynsillensä niitä vastaan. Puhuja jatkoi:

— "Meidän, naisten, on myös alettava puhdistus itsestämme ja sitten koko *sukupuolestamme*. Meidän on nostettava oma sukupuolemmme tuliseulaan. Meille sanotaan: Meidän pitää *ymmärtää* langennutta, eikä sitä tuomita... Mutta minä kysyn teiltä: eikö se sääli ole *väärä*?"

Kuulijat ajattelivat. Puhuja kyseli edelleen:

— "Emmekö me sillä säälillä korota pahetta semmoiseksi, jonka harjoittamisesta voidaan vaatia palkkiota: sääliä ja ymmärtämistä?"

Monesta se kysymys tuntui uudelta. Puhuja jatkoi:

— "Eikö se, joka heittää langenneeseen ensimmäisen kiven, tee samaa palvelusta, kuin se, joka ensimmäisenä polkee kotiimme hiipivän myrkyllisen käärmeen päälle?"

Harhamastakin se tuntui uudelta. Puhuja jatkoi:

— "Minulle sanotaan: Ellen minä itse ole synnitön, en minä ole oikeutettu heittämään toista kivellä. Minä kysyn: Enkö minä saa estää ruton siemeniä *muihin* levenemästä, enkö minä saa niitä siemeniä hävittää, jos itse tiedän itsessäni olevan niitä?"

Puhe tuntui kaikista niin uudelta, ja kumminkin niin kotoiselta elämän viisaudelta, joltain unohdetulta. Puhuja kyseli edelleen:

— "Katsokaa: Maailman fariseukset kiittävät Jumalaa, kerskaton, että he ovat suvaitsevaisia, kuin Jeesus, eivätkä tuomitse, kuten fariseukset. Mutta minä kysyn teiltä, kumpi menee vanhurskaampana kotiansa: Nekö, jotka niin suvaitsevaisuudellansa kerskuvat, vaan sekö, joka sanoo: Herra armahda minua syntistä, joka maailman kiitosta ja suvaitsevaisen mainetta tavotellessani en ole heittänyt ensimmäistä kiveä niiden päälle, jotka levittävät paheen siemeniä?"

Monesta tuntui silloin, kuin olisivat he ennen lukemansa väärin ymmärtäneet. Harhama mietti jotain sekavaa.

— "Ja kumpi tekee naiselle suuremman palveluksen: sekö portto, joka tunnustaa huoruuden häpeäksi ja heittää toista porttoa ensimmäisellä kivellä, vai sekö suvaitseva, joka ymmärtämisellä tekee huoruuden kunnialliseksi ja siten houkuttelee lukemattomat menettämään siinä ruumiinsa ja henkensä, etsien sääliä, tai ainakin luottaen ymmärtämiseen?..."

Huoneeseen tuulahti joku kotoisen elämän viisaus, jonkun tutun asian tuoksu. Puhuja alkoi uudestaan puhua joukon, erittäin juuri puolueen puhdistamisesta niistä, jotka korottautuvat Jeesukseksi antamaan haureellisille ihmisille syntejä anteeksi, lyövät rintoihinsa maailman edessä sanoen: Katsokaa minua Jeesuksen tekojen seuraajaa! Harhama luuli taas huomaavansa, että pisto oli tähdätty häneen. Hän ärtyi. Puhuja jatkoi:

— "Epäsiveellinen ihminen jättää elämäänsä samanlaisen jälen, kuin rengin likainen saapas pappilan salin puhtaalle lattialle..."

Hän vaikenä ja kysyi sitten:

— "Mitä meitä siis hyödyttää, jos puhdistelemme elämää, jos emme puhdistu siitä tallaavien ihmisten jalkoja? Mitä meitä hyödyttää, jos puhdistelemme joukkoamme, jos emme tarttuman siemeniä seulo pois ja levitä niitä julkisuuden kaakinpuuhun, kuolemaan häpeän puhdistavassa päivänpaisteessa?"

Harhama luuli sanojen tarkottavan häntä. Kuulijoiden joukosta kuului kuiskauksia: "Hän puhuu oikein!" Vaimo jatkoi:

— "Toiset, synnin apostolit, kehottavat meitä puhdistamaan maailmaa ymmärtämisellä ja anteeksiantamisella, kehottavat meitä palkitsemaan siveettömyyttä. Niille meidän on sanottava: Joka teistä on Jeesus, hän astukoon ensimmäisenä puhdistamaan ihmisiä, antamalla niiden syntejä anteeksi ja palkitsemalla ne ymmärtämisellä... Me ihmiset emme voi itseämme parantaa muutoin, kuin tuomitsemalla, mitä sitten muita. Ja jos me itseämme pelastaessa itseämme tuomitsemme, emmekä ole *velvolliset* silloin muitakin tuomitsemaan?"

— "Oikein!" — kuului väkijoukosta kuiskauksia. Harhama katsahti sinne. Kuiskaajien ja hänen katseensa kohtasivat toisensa. Hän tunsu kohtaamiensa silmäyksien sattuvan hänen arimpiinsa. Kuulijoille kirkastui kotoinen viisaus, joka oli nyt heistä niin yksinkertainen ja kaunis. Liinala jatkoi:

— "Mutta Jumalan avulla me voimme puhdistaa likaiset jalat ja seuloa joukkomme... Nykyään kurottelee siveettömyys hyveen valtaistuimelle, mutta jos Jumala on apunamme, niin hän masentaa sen nousun. Hän on paneva lihan apostolit pystyttämään oman kaakinpuunsa. Hän panee siinä tehtävässä vihollisensäkin meidän ja puolueemme välikappaleina omiksi aseikseen."

Harhaman silmien edessä alkoi kieriä ylös musta synkkä ajatus, kuin kohoava musta auringon pyörä. Se laajeni, pimeni, pimitti kaikki ja ikäänkuin peitti viimein koko taivaan laen. Siitä paistoi hänelle kuin taivaan kanneksi levittyneestä auringosta kysymys:

— "Olenko minä todellakin Tarvaan puolueen palvelijana, vahvistajana palvellut Jumalaa, jota vastaan nousin?... Ja olenko pystyttänyt itselleni häpeäpaalua auttamatta niitä, jotka sitä pystyttävät, tahtoen minut siihen hiljaisuudessa häväistäksensä nostaa?..."

Hän ei vastannut kysymykseensä. Hän *pelkäsi* siihen vastata...

Hän vaipui kokoon sen kysymyksen alla, kuin vuoren painama ja rutistama mato.

Puhe loppui kätten taputuksen räiskyvään paloon. Mieli kuivana kulona lähti Harhama valoonsa pakahtuvasta juhlahuoneesta. Kun hän tuli ulos, pyysi Roinila saada puhutella häntä kahden kesken.

— "Kyllä!" — myönteli Harhama kiusautuneena.

He istuivat eräässä sivuhuoneessa. Roinila alkoi puhua:

— "Minä ensiksi pyydän Teitä, että ette pahastuisi ja että ymmärtäisitte minua oikein..."

Harhama ei vastannut, Roinila jatkoi:

— "Minä, suoraan sanoen, tulin heittämään teitä sillä ensimmäisellä kivellä, vaikka en olekaan synnitön... Täällä liikkuu ilkeitä huhuja rouva Esempiosta ja Teistä... ja puolueellekin ne ovat turmiollisia. Enkö minä saisi ehkä vakuuttaa, että ne ovat perättömiä?" — lisäsi hän lopuksi kysyvästi.

Harhama vaikenä. Viha ja joku ilkeä tunne kuohuivat hänessä sekaisin. Hän oli näkevinänsä edessään puolueensa, hänen avulla pystyttämän, kaakinpuun kohoavan, eikä hänessä ollut miehuutta siihen nousta. Hänessä kohosi uhma. Hän kuvitteli sen kaakinpuun kunnia-alustaksi, johon hän voi nousta halveksimaan ihmisraakimuksia, jotka tungettelevat häntä häpäisemään syyttömästi. Mutta ei hänessä ollut miehuutta nousta sillekään jalustalle. Äskeinen suuri, synkkä kysymyksensä ja sen edellinen puhe, olivat häntä lannistaneet. Uhma ja raukkamaisuus taistelivat vallasta.

Kun vastaus viipyi, jatkoi Roinila kyselyään:

— "Voittehan Te minulle sanoa suoraan, sillä kunnioitanhan minä Teitä silti... Mutta olisi silloin helpompi torjua panettelua... Ettekö ainakin voisi kieltää rouva Esempiota käymästä luonanne? Ne käynnit herättävät pahennusta..."

— "Se on ainoa ihminen maailmassa, jonka minä otan vastaan itseni tähden", — vastasi Harhama jyrkästi, lisäten: "Minä en kutsu luokseni semmoisia, joita muut kumartelevat, enkä mene koskaan sinne, missä kaikki muut käyvät jotain onkimassa, vaan sinne, jota muut kiertävät..."

Siinä vastauksessa oli sekaisin uhma ja velttous. Siinä oli ihmisten halveksiminen ja raukkamaisuus toisiinsa sekoittuneina. Siinä oli sekaisin ajatus: "ei niille maksa puhua" ja ajatus: "tällä selityksellä tästä nyt pääsee." Roinila jatkoi, kuin pistäen, mutta pohjaltaan vilpittömästi:

— "Se on kyllä hyvä se, jos me ihmiset vaan voimme syödä publikaanein ja syntisten kanssa samassa mielessä kuin Jeesus, ja jos me olemme itsestämme senkään verran varmat, että emme *itse* ole publikaaneja... jotka ehkä likaamme puhdistettavamme..."

Syntyi äänettämyys. Harhama tunsu rutistuvansa. Roinila jatkoi hetken kuluttua:

— "Minäkin tahtoisin rouva Liinalan tavoin sanoa: 'Joka teistä ei itse ole publikaani, hän menköön Jeesuksen tavoin syömään niiden kanssa!'"

Harhama tunsu jonkun piston, jota hän ei voinut torjua. Joku käsittämätön tunne ahdisti häntä, tunki hänen kurkkuunsa, kuin katkera savu. Hän tunsu taas sen jalkapuun rutistavan, jota hän muisti kumartaneensa. Hän tuli hetkeksi sille katkeraksi. Ajatukset risteilivät salaman nopeina. Hän muisti äskeisen katkeran kysymyksensä: "Olisiko että..." Uhma ja ihmisten halveksiminen vyöryivät sumupilvinä toistensa yli, rajuina, kuten kaikki kävi hänessä tämmöisinä hetkinä, syöksivät toisiansa kumoon... sekaantuivat... tulivat epäselviksi... väsyivät ja lopulta muuttuivat velttoudeksi. Roinila uudisti kysymyksensä:

— "Ehkä minä saan ilmottaa ne juorut perättömiksi ja siten puhdistaa puolueen epäluuloista?"

Silloin pursusi Harhamasta ulos hänen olemuksensa toinen puoli, velttous. Hän alkoi kiemurrella. Hän ei noussut elämänsä kunniajalustalle, ei sen kaakinpuuhun. Hän itse tunsu omituisen kykynsä puhua niin orakelimaisesti, että hän voi sanojansa puolustaa minkä tuomion edessä hyvänsä. Hän turvautui aluksi siihen, vastasi lyhyesti, kuivasti, että hän oli jäävi omasta elämästään todistuksia antamaan.

— "Mutta voittehan kumminkin minulle, rehelliselle ystävällenne ilmottaa", — jatkoi Roinila.

Yhä raukkamaisemmaksi painui Harhama. Hän etsi velttoudellensa jotain puolustusta ja löysikin sen siinä kunniasanassa, jonka hän oli rouva Esempiolle antanut, luvaten salata suhteen. Se oli nyt hänelle pensaana, johon hän kätkeytyi, kiemurteli sen suojuissa, myönsi ja kielsi elämänsä samalla sanalla...

Keskustelu loppui, Roinila huokasi ja lähti. Silloin pursusi taas Harhamasta oman velttoutensa inho. Hän tunsu kasvolihaksiensa kutistuvan, nousi ylös, meni Roinilan jalestä ja tavattuansa hänet lausui:

— "Vielä yksi sana: sitä suhdetta ei ole, mutta sen olemassa oloa ette saa kieltää, vaan päinvastoin myöntää..."

Roinila katsoi häneen tutkivasti, surullisesti, eikä vastannut mitään.

Mutta Harhama tunsu nyt vajoavansa maan alle ja vuorien latoutuvan hänen hartioillensa. Hän tunsu oman raukkamaisuutensa herpaisevan hänen jokaista jäsentänsä. Hän mutisi tulikuumana:

— "*Enkö minä oikeastaan kunniasanan taa kätkeytyessäni kiellä sitä, jonka olen kohottanut jumaluuden vertauskuvaksi?...*"

Hänen polvensa vapisivat, kun hän pukeutui ja lähti ulko-ilmaan. Kadulla, oven edessä tervehti häntä eräs tuntematon, joka tunsu hänet, ja puheli kysyvästi:

— "Ne ovat nyt suuret arpajaiset... Tietysti kootaan vaalipuhumisalkkoja?"

Uudet vuoret latoutuivat Harhaman hartioille. Hän oli nauttinut palkkaa puhujamatkoiltansa ja saanut matkakulut. Molemmat hän oli säästänyt Zaikolta perimiensä lisäksi, eläen puoli-nälässä ja jalkaisin kulkien. Hän oli niitä säästänyt rouva Esemption tähden, voidaksensa taas päästä taloudellisesti turvatuksi ja siten ihmisten tuomiosta riippumattomaksi. Nyt pusertui hänestä katkera kysymys:

— "*Olisiko, että olen koonnut kultaa rakentamalla alttaria maailmankurjuudelle, ja korottaessani köyhyyttä Jumalaksi?... Ja olisiko, että minä olen nyt häveten kieltänyt sen naisen, jota Jumalaksi nostan?...*"

Hän meni järven rannalle, istahti siellä kivelle, nojasi kyynäspäät polviinsa, painoi kasvot käsiänsä vastaan ja istui niin syksyisen yön aamuhämäriin.

Seuraavan päivän aamuhämärä vieräi jo raskaana myllynkivenä Harhaman hartioille. Ajatukset ikäänkuin hajosivat harmaaseen syyspäivään sotkuisena sumuna. Ne olivat raukeat ja tylsät.

Silloin enkeli Iiranto asettui hänen vierellensä, ruumiina syksyinen huude. Se ampui nuolensa itään ja kohta leimahti Harhaman eteen teos. Sen sivuilta kohosivat runouden paratiisit, hopealumpeiset lammit läikkyivät, ja maailmoilla tulitettu äärettömyys loisti kiteilevänä ulappana. Se näky kietoi Harhaman sielun hekkumallisimpiin sinisavuihin, joissa maailmat kipinöivät jalokivisinä tulisilminä ja maineen tuoksu tunki sieramiin.

Enkeli Iiranto hymyili. Sen hiuksina heilahteli ihmispoven kunnianhimo ja sen silmistä säteili kultahuume. Se puhalsi ne Harhaman sieluun ja kuiskaili:

— "Eivätkö ne ole olemattoman Jehovan väkeä, jotka eilis-iltana heittivät häpeänvaipan hartioillesi?..."

Harmaa ilma kirkastui silloin Harhaman silmissä. Hänen sielussansa leimahti vihan tulisoihutu ja hän nousi astumaan viimeisen askeleensa: Hän lähti kirjoittamaan teoksensa viimeiset sanat ja astumaan *julkisesti* Jumalaa vastaan, katkaisemaan koko maailman nähden ne siteet, jotka häntä vielä Jumalaan yhdistivät.

Hän varustautui kierähtämään *kokonansa, juhlallisesti* ja julkisesti, kauneimpien runokellojen soudessa, pois Jumalan käsistä, pois Hänen pihdeistänsä, ahjoistansa ja alasimeltansa.

Ja jo heti levisi hänen teoksensa loistavana tähtivaippana kaiken muun yli. Kun hän taas pääsi siihen käsiksi, tarttui häneen siitä taudin huumaava kuume ja sairaloinen viha leimahti hänessä Jumalaa vastaan.

— "Sinä olematonhan se olet se kaakinpuu, jossa raakimukset häpäisevät niitä, jotka ovat jaksaneet kohota ja vapautua variksenpelättimiä palvelemasta", — mutisi hän, vihansa vallassa.

Ja hän ryhtyi teostansa lopettamaan. Hän tarttui vihaamaansa Jumalaan raa'oin, kuumeisin käsin,

kuin rutto uhuriinsa. Teoksesta puuttui enää muutamia sivuja. Hän oli aivan säästänyt sen lopettamista näiksi päiviksi, jolloin oli hänen nimipäivänsä.

Syksyinen sade pieksi taas seiniä. Tuuli ulvoi ja sakea pimeys oli itseensä pakahtua. Uusi päivä oli jo synkennyt pimeäksi syys-yöksi, joka äärettömyyden yökkönä lensi maan muassa avaruuden pilkkopimeässä. Sade pieksi seiniä. Harhama lopetti teostansa.

Hän oli kulkenut teoksessansa halki ijankaikkisuuden. Hän oli alkanut maailmankauden alusta ja lopetti nyt ijankaikkisuuden kaukaisimpiin aikoihin, jolloin aika on taas lakannut olemasta, yöt ja päivät, vuodet ja hetket hävinneet, niiden rajat ja vaihtelut haihtuneet ijankaikkisuuteen, kuin purojen vedet ja sadepisarat mereen...

Oli alkanut jo ajan pysyväisyys, hetkien ja vuosien ääretön, rannaton valtameri: ijankaikkisuus. Hetket olivat sitä ja se oli hetki. Aine oli hävinnyt ja aineen hävitessä oli liikunta lakannut ja liikunnan haihtuessa oli haihtunut aika.

Ensin oli alkanut ihmisyyden jumaluuteensa kehittymisen hetki, jolloin kehitys on jo saavuttanut pysyväisyytensä, muuttunut vallitsevaksi ainoaksi luonnonlaiksi ja alistanut kaiken muun allensa. Ihminen on jo halki kaikkeuden tietoinen jumaluudestansa. Hän tekee jumaluuden töitä: hallitsee maailmoita, antaa syntejä anteeksi ja näkee kaikkeuden yhtenä kuplana, sillä hänen henkensä on jo kaikkeus ja äärettömyys.

Miljaardit vuodet kulkevat huomaamatta... Ihmisessä piilevä jumaluus on kehittynyt järjellisyytensä täysi-ikään halki äärettömyyden. Ihminen hallitsee jo olemuksensa kaikkia voimia: Se ohjaa luonnonvoimia, kuin varttunut mies kättänsä, henkisesti kehittynyt järkeänsä, siveellisesti jalostanut halujansa. Sen käskystä nousee ukkonen... Sen käskystä koristavat revontulet taivaan lakea ja päivänkangastukset ilmautuvat sen vihjauksesta... Hän hallitsee ja ohjaa valon ja elämän syntyä, kuin hoitaja lasta... Hänen käskyjäänsä tottelevat sateet ja myrskyt ja tuulet odottelevat orjina hänen määräyksiänsä... Hän kehittää luonnonvoimia... täydellisentää niitä, kuin taiteilija teostansa... Hän kehittää niistä aina uusia voimia, kuin puutarhuri uusia kukkamuunnoksia, säätelee uusia luonnonlakeja, kuin lainsäätäjä asetuksia... Hän näkee silmillänsä elämän syntymisen ja kehityksen ja luonnon salaisten voimien elämän, kuten hän nyt näkee ja tajuaa aamuruskon leviämisen taivaalle... Hän näkee äärettömyydessä kiertävän maailmanpaljouden, *kokonansa*, kuten muurahaiskeossa vilisevän elämän... Hän näkee taudin kehityksen ja kulun... Hän karkottaa sen pois luotansa, kuin lähestyvän matelijan... Hänelle avautuvat kaikki salat, nöyrinä, kuin kukan teriöt päivän valolle...

Hän on luonnon herra, sen itsetietoinen Jumala. Hän on kohonnut kohdun sikiöstä sen herraksi... Hänen hengessäänsä yhtyvät äärettömyyden ääret... Hänestä repeävät rannattomuuden rannat... Hänen katseensa kantamalla ei ole päättymää... Hänen kuulollansa ei ole enää kantomatkaa... Paikallisuus on hävinnyt ja ihmishenki on laajennut kaikkeudeksi...

Kaikki muu pysyy. Jumaluuden kehitys jatkuu:

Ijankaikkisuuden ainainen hetki pysyy paikoillansa, kuin ikivuori, mutta aina jatkuu jumaluuden kehitys ihmisessä... Paikka on hävinnyt ja sijalle on tullut äärettömyys... Etäisyydet ja paikallisuudet ovat samaksi sulautuneet... Valon ja pimeyden raja-aidat ovat sortuneet ja kaikki esteet kukistuneet ihmissilmän ja -hengen tieltä... Ihmisen jumaluus, voima ja valta on levinnyt, kuin eetteri äärettömyyden kaikkiin huokosiin... Se käsittää kaikkeuden... se tunkeutuu olemattomaan... se puristautuu eetterin olemattomaksi haihtuvaan pikku-osaan...

Kehitys kulkee kulkuansa... Ijankaikkisuus on oloansa mykkänä... solumattomana... liikkumattomana ikivuorena... Ihmiset ovat yhteydessä toistensa kanssa halki äärettömyyden... Lukemattomat maailmat ovat yhtä ja se yksi on lukemattomien yhtymä... Ihmiset hallitsevat sitä jumaluutena, kuin taitava mestari pikku konetta... He ovat saaneet käsiinsä luonnonvoimien kaikki ohjokset, löytäneet sen kaikki voimanlähteet...

Lukemattomat nykyisyyden miljaardivuodet ovat taas ja taas kuluneet ijankaikkisuuden silmänräpäyksenä... Maailmankurjuus on astunut alas ristinpuustansa, pukeutunut jumaluuden vaippaan ja noussut kunniansa istuimelle... Luonnon työpajassa, jumaluuden syntymäkohdussa on kehittynyt kirkkain jalokivi: puhdas hyve, ihmishengen jumaluus...

Riemulaulut soivat... Looljan henki on miljaardeissa sukupolvissa yhä kirkastunut ja jalostunut ja esimerkilläänsä jalostanut kaikki muut... Hän loistaa nyt taivaan ruhtinattarena toisten vertaistensa joukossa, rakkauden kauniiseen nunnapukuun puettuna... Hän haluaa uhrautua apuatarvitsevien hyväksi, haluaa ja ikävöi sitä, kuin kukka valoa, rintalapsi äitinsä rintaa nainen äitiyttä... Hän ikävöi saada uhrautua toisten hyväksi... Siinä löytää hän onnensa, ilonsa ja nautintonsa... Maailmankurjuus on hänessä kehittänyt jumaluuden korkeimman olion, hyveen...

Eikä hän ole enää ainoa uhrautuva. *Kaikki* ovat hänen laisiansa... hänen esimerkkinsä voimalla ja itsensä kautta jalostuneita... Kaikki polvistuvat apua ja rakkautta tarvitsevan eteen, raatavat sille onnellisina, kuin kukan siittimet toisillensa... He ovat myös huomanneet oman jumaluutensa, kuin Jeesus kaksitoista-vuotiaana temppelissä. He uhrautuvat... rakastavat... ovat onnellisia, kun saavat antautua kokonansa, unohtautua... heittäytyä toisten hyväksi, kuin äidin syliin. Ja he sanovat Looljan kanssa: Jumalan kiitos, että elämä on rakkautta, joka polttaa poroksi ja ja siten jalostaa, kuin armaan äidin syli! Jumalan kiitos, että se on äidin lämmin povi!...

Ja Looljan äiti, Nataalia, on elänyt miljaardeissa sukupolvissa esimerkkinä... kurjuuden vuoteella kirkastuneena... jalostuneena... aina jumalaistuneena henkenä... Kaikki pahe: ahneus, nautinnonhimo, turhamaisuus ja koruissa helisemisen halu ovat hänestä surkastuneet, kuin käyttämättä jääneet elimet... On kehittynyt nöyryys, itseensä tyytyminen, ihmiskunnioituksen ja ihailun kaihtaminen... Hän tuntee yhden ainoan onnen: rakkauden... Hän nauttii itsensä uhraamisesta... Jos hänen nisänsä päässä kiiltäisi viimeinen laiha veritippa, nauttisi hän siitä, kuin kukka väristänsä, neito kauneudestansa, jota voi sulholle antaa ja tarjota... Autuuden ruhtinattarena kulkee hän uudessa maailmassa onnen ja rauhan vaipat hartioilla, herätellen luomakunnan jällelle jääneitä osia: eläimiä... kasveja... kiviä... nostaan niitä jumaluuden tietoisuuteen... kasvattaen niitä hyveeseen... johtaen niitä iki-onneen...

Ijankaikkisuuden kellot soivat, rauhan kukkamaat hohtavat... Andrei Petrof on noussut Hornan luolan haudasta, kärsimyksien tulen puhdistamana... Esimerkkinä ja aina jalostuvana henkenä on hän kehittynyt vaimonsa ja tyttärensä vertaiseksi... Paheen ja turhamielisyyden idutkin ovat aikoja kuivuneet ja sijalle on kirkastunut hyveen ikuinen hohtava helmi... Työ ja vaiva ovat muuttuneet hänen onneksensa... iloksensa... ainoaksi toivoksensa... ikäväksensä... autuudeksensa... koska hän ei ole nautintoihin ja paheeseen tottunut... Hän palvelee toisia onnellisena, kuin rakkautensa huumaama nuorukainen tyttöänsä, sitoessaan ensi kertaa sen sievän kengän nauhoja... solmitessansa sulhona sen sukkanauhaa... riisuessa sitä, kun se kainostelee morsiamena...

Ja Routalan Timo on astunut alas ristiltänsä Korpelan kivimäestä... Hän on puhdistunut kärsimyksien hehkuvassa ahjotuleessa... Hirsikuormat ovat häntä painaneet ja puristaneet pois kaiken turhamielisyyden, kaiken eläimellisen koreilunhalun... Suurena, jalona, tukka otsalle soluneena, astuu hän uudessa maailmassa, autuuden ruhtinasvaippa hartioilla... Hän seisoo uutena, miljoonissa sukupolvissa jumaluudeksi jalostuneena henkenä, ihmisjumalan jättiläisenä, ohjailien maailmojen kulkua, kieritellen niitä voimallisilla käsillensä, kuin rautakuulia... Hän on unohtanut itsensä... Hänen onnensa on siinä, että saa elää toisten hyväksi, kuin muinoinen Timo Annikille... kukka mettiäiselle... Kun hän näkee jonkun "Harhaman" kivimäessä, on se näky hänelle kuin kukka mettiäiselle... Hän rientää siihen kukkaan... Hän auttaa apua tarvitsevia ja on silloin onnellinen, kuin mettiäinen kukassa...

Ja kaikki muut ovat Timon kaltaisia... Maailmankurjuuden kiirastuli on jalostanut ihmisen, kehittänyt siinä jumaluuden, joka on tukahduttanut rikkaissa rikkaruohona rehottavan eläimellisyyden, kuten korkeammat lajit hävittävät alhaisemman. Timon esimerkki on vetänyt toisia jumaluuden korkeimman perus-olion: hyveen yhteyteen...

Ja Varpalan Juho ja Mari loistavat jumaluuden ruhtinasparina... He ovat kulkeneet ristinpuusta ristinpuuhun: takalikolta takalikolle... Kärsimykset ovat puristaneet heidät yhteen, kuin ahdisteleva haukka varpusenpoikaparin pesän turviin... Heistä on tullut uskollisuuden ja puhtauden kuningaspari... nöyryyden ja osaansa tyytyväisyyden aateli... He ovat tottuneet raivaamaan tietä muille... perkaamaan maata toisille... tekemään päivätöitä niille, jotka sitä vaan tahtovat... He nauttivat siitä... Uhrautuminen on tottumuksen kautta muuttunut heille onneksi, jota he ikävöivät, kuin lapsi äitiänsä... Ja kun he saavat uhrautua toisten hyväksi, tuntevat he ikäänkuin vaipuvansa toistensa syliin hääsyleilyihin.

Ja Kaatja on kirkastunut maailmankurjuuden ristinpuussa... Jumaluuden varsinainen kohtu: maailmankurjuus, on polttanut hänessä vihalla poroksi kaiken aistillisen... Hän kulkee *vapaana* naisena... kirkastettuna vaimona... hyveen ruhtinattarena..., puhtautena... kirkkautena, joka täyttää velvollisuuksiensa, eikä tyydyttele alhaisia himojansa. Hän on aistittomuuden ja puhtauden kuningatar, joka kulkee vapaan äitiyden hienoon, pyhään vaippaan puettuna todistamassa jumaluuden voittoa. Hänen ainoa onnensa on saada elää muiden hyväksi. Niiden hyväksi menee hän ilolla hirsipuuhun...

Ja hänen vierellensä seisoo vapauden sankari Nikolai vapauden kuninkaana, kädessä ijankaikkisen vapauden avaimet ja vyöllä henkinen miekka, jolla hän leikkelee kaikki kahleet... Hänen onnensa on astua toisten vapahtajana elämän nälkäisen rotan nakerreltavaksi...

Ja esempio-ihminen on kohonnut ja kirkastunut jumaluutensa vaistomaisesta itsetietoisuudesta sen täydelliseen tietoisuuteen... Hän on puhdistunut suurten lankeemuksien ja suurten nousemisten runollisissa, kauneissa kiirastulissa, rikoksien ja erehdyksien tullessa. Hän tuntee armon ja ymmärtämisen tarpeen ja nousemisen suuruuden... Autuuden, onnen ja rehellisyyden vaippaan verhottuna hoitaa hän niitä jumaluuden tulia, joissa jumaluus yhä ja yhä puhdistuu ja kirkastuu ja valkenee täydellisyyteensä... Hän on kiirastulien hyvä henki, jumaluuden kotilieden puhdas vaalija...

maailman pilkkasateessa puhtaaksi peseytynyt rohkea jumaluuden lähteille pyrkijä... toisten esimerkki... hyveen puhdas äiti... Ylevänä lausuu hän:

— "Kiitos, että elämä on ollut petteävä unelma! Kiitos, että se monilla pettymyksillensä ja monilla lankeemuksilla on opettanut tuntemaan nousemisen suuruuden ja karaissut voimat!... Kiitos herjaajille, että he ovat olleet puhdistumistulen kuumuutta lisäämässä!"

Ikivuoren tavoin pysyy ijankaikkisuus... Uudet olot ovat syntyneet... Ihminen on päässyt jumaluutensa täys-ikään... Se on luonut uudet valot... kehittänyt uudet eläimet... uudet kasvit... Maakin on muuttunut paratiisiksi... Puut palvelevat ihmistä korkeimpanansa... Ne kantavat sille hedelmät ruuaksi... Hedelmäpuiden vilpoisissa varjoissa, kukkivien puiden tuoksussa piilevät ihmisten asunnot onnenmajoina... Ne ovat satumajoja, joissa on ainainen rauha ja ikuinen onni... Puhtauden ja rauhan liinat leviävät elämän yli... Ne ovat jumalan huoneita... Koko maa on ihana edeni... Jokaisen majan portaikolla palavat ikuiset tulet... Taide peseytyy kaikkialla... uhkuu, kuin ihanin neito, alastomana... puhtaana... viattomana ja ujona... Uudet laulut soivat... On ainainen sunnuntai... Elämä on kuin ainaista jumalanpalvelusta. Ihmiskunta on halki kaikkeuden yksi ainoa kirkkoväki... Vanhat istuvat hartaina majojensa portaikolla, nuoret soittavat jumaluutensa onnea ylistäen, linnut laulavat ihmisen kunniaksi ja koko luonto kantaa sille uhriansa... Ihminen vallitsee kaikkea... Hän istuu jumaluutensa istuimella, maailman ohjaket käsisissä... luonnonlait käskettävinä...

Liikkumaton ijankaikkisuus pysyy ennallansa... Kaikkeus hohtaa kuplana ihmisen edessä... Jumaluuden kehitys jatkuu ihmisessä... Ihmiset äitiytyvät itsestensä, kuin jumaluuden alkukohtu: äärettömyys... Ne synnyttävät kivuita ja elävät kauvan... Henki kehittyy... Ruumiin tarpeettomat osat kuihtuvat ja jumaluuden kauniit muodot ruumiillistuvat ihmisruumiissa... Ihmisjumala hoitaa henkeänsä... kuolettaa lihaansa... hävittää ainesta, jalostaen sen hengeksi...

Harhama joutui jo teoksensa loppuun... Ihminen on oppinut tuntemaan elämän ja kuoleman salaisuudet. Se on saanut kuoleman valtaansa, kuten jonkun luonnonvoiman... Se hallitsee elämää ja kuolemaa Jumalana, kuin näkyvää olentoa... Alkaa ijankaikkinen elämä, jumaluuden korkein kehitys, sen kehityksen ihana, ikävöity kukka... Syntyminen häviää kuoleman hävitessä... Elämän voimassa pitämisen ja luomisen prosessin hävitessä tulevat ravinnot ja kaikki muut tarpeet aiheettomiksi, kuten ikivuorelle... Henki yksin janoaa... saa tyydytyksen ja ainaisen nautintonsa äärettömyyden ja ijankaikkisuuden korkeimmasta yhtymästä: rakkaudesta, itsensä alistamisesta...

Maailmankurjuudesta on sille puhennut ikuinen kukka, jonka tuoksua se hengittää, jonka ihania värejä se ihailee... Siitä on puhennut se lähde, jonka onnenvettä se aina juo, se huuli, jota se aina suutelee... Siitä on puhennut jumaluuden loppu-olemus: *hyve*...

Harhama kirjoitti jo viimeisiä sivuja, onnen ja ilon valtaamana... Hän riemuitsi, kuin kukka nuppunsa avautuessa auringon lempeille suuteloille... Hän kuvaili jumaluuteensa päässeen ihmisen onnea, sen eläessä ijankaikkisuuden etäisimpinä hetkinä... Kaikkeuden entinen, yhdistynyt ihmiskunta muodostaa jumalakunnan... Sen tietämys ja aistit hallitsevat koko äärettömyyttä yhtenä, yhtyneenä voimana... Läpi kaikkeuden on ihmishenki keskinäisessä yhteydessä... Se hävittää tarpeettomia maailmoita, aineita ja luonnon voimia... Se luo niiden sijalle uusia... Ijankaikkisuus on sille hetki ja hetki on ijankaikkisuus... Äärettömyys on sille rahtu ja rahtu on äärettömyys, sillä äärellinen on hävinnyt ja riutunut äärettömyyden suudelmiin...

Uuden, ainaisen valon kirkkaudessa katselee ihmisjumala kaikkeutta... Henkimaailma on sille yhtä näkyvä, kuin nyky-ihmiselle aine... Se näkee luonnon salaisten voimien raatamisen selvästi, kuin kellon koneiston käynnin... Äärettömyys avautuu sen silmien edessä maailmoilla siroteltuna kukkamaana, jossa uusiksi kehittyneet maailmat loistavat kukkina... Jokainen maailma on kukkasikermä... jokainen tähti on kukkanen... jossa onnelliset ihmiset elävät jumalina, onnen ja autuuden ruhtinaina... Kaikki ne veisaavat yhtenä kuorona jumaluutensa ylistystä ja ylistävät syntymäkohtuansa: *äärettömyyttä* ja syntymävoimaansa: *elämää*.

Mutta ijankaikkisuus kestää ikivuorena... Alkaa aineen ja voiman ja nyt olevan lopullinen häviö... Jumaluus kehittyy ja täydellisentyy... Aineet muuttuvat, maailmat muodostuvat ihmisjumalan tahdosta uusiksi... Kaikki rajat sortuvat... kaikki yhtyvät yhdeksi... Kaikki suistuu äärettömyyteen... Kaikki sulaa äärettömyydeksi... Koko äärettömyys avautuu yhdeksi ainoaksi taivaan saliksi... Kaikkeus muuttuu autuuden kentäksi... aineesta vapautunut, ijankaikkisesti elävä ihmisjumala viettää ijankaikkista jumaluutensa voittojuhlaa... Kaikki riutuu siihen, kuin vietti nautintoon... Siinä soivat armaimmat enkelilaulut... ihanimmat valot karkeloivat... miljaardikausia kehkeytynyt ihmishenki pääsee kirkkauteensa: nousee ylös kuolleista... ihmiset tuntevat toinen toisensa: muistavat kehkeytymisensä lukemattomissa miljaardeissa sukupolvissa... Ne muistavat sen aina maailman ensi pakahtumasta lähtien... Ne sulavat onnesta ja autuudesta... Heidän elämänsä kulkee kauniina ylistyslauluna... Aine on hävinnyt... Se on sulanut jo äärettömyydeksi, onnen-uduksi... autuudeksi... kirkkaudeksi... Liikunto ja voima ovat lakanneet... Ihmishenki: Jumala on ainoa olemassa oleva, äärettömyyden ja ijankaikkisuuden

yhtymä...

Harhama kehräsi runonsa loistavimpia rihmoja... Hän maalasi ihmishengen kaikkeudeksi puhkeamista voimakkaimmilla väreillä... Taivaan salina avautui koko äärettömyys... Ihmishengen kaikkeus puhkesi kehityksen kukkana sävelvirtojen kierrellessä aineettoman avaruuden kullankirkkaassa valomeressä... Sopusointu ja ijankaikkinen elämä armastelivat toisiansa... Ihmishenki, ikikirkas ääretön kaikkeus kohosi, hohti ainoana olevana... loisti sen keskiönä ja suuteli reunattomuuden rantoja... laskeutui levolle äärettömyyden ruskoiselle ääriiviivalle, kuin onnellinen lintu orrellensa... riutui siinä onneensa... sointui sen ruskoväriin ja nukahti autuuden uneen kaikkeuden keskiön punapilkkuna...

Kuolema ja kaikenhäviö ovat hävinneet... Ihmishenki on loppumatonta ihanaa unta... onneen uppoamista... autuudessa uimista... rauhaa ja lepoa. Kaikkeus on armainta sopusointua ja koko äärettömyys on yksi ainoa autuuden kirkas kupla...

Silloin puhkeaa jumaluutensa täys-ikään päässeeseen ihmisen povesta ijankaikkinen ylistyslaulu kohdullensa: elämälle... Viinuri Murlyishka ylistää elämää, joka on ollut niin ankaran siveellinen. Pjotr Petrovitsh ylistää sen ruoskaa, sen nälkää ja sen vitsaa, jolla elämä on ihmistä kasvattanut. Annushka, jonka elämä on polkenut portoksi, puhuu sen puolesta, ylistäen sen kasvatusta. Maria Petrowna ylistää elämän käärmettä. Timo ylistää sen kovaa koulua, Alkula sen jauhinkiveä. Anna Pawlowna ylistää sen kiirastulta ja paroonitar Lichtenstein sen tulikuuma kukkaa, joka on polttanut pahan pois ja valmistanut tien jumaluuteen, hyveeseen pääsulle. He ylistävät sen ankaruutta, jolla se on heissä kasvattanut tarmoa, estänyt velttouteen vaipumasta ja herättänyt kehityksen idun: *paremman kaipuun...*

Ja he tietävät, että kohtu on *heidän* luomansa. Sen armottomuus on *heidän oman kehityksensä* kutsuma, kuten sikiö muodostaa syntymäkohtunsa toiminnan. He ymmärtävät että elämän viisaus ja armottomuus on ollut *heissä* piilevän, silloin vielä itsetiedottoman jumalallisen viisauden luoma. Elämä on ollut heidän jumaluutensa kehityksen muodostama. Ja silloin veisaavat he yhtenä kuorona ylistystä ainoalle olevalle, ainoalle viisaalle, ainoalle oikealle: omalle jumaluudellensa. He veisaavat onneensa pakahtuen:

Kunnia olkoon meille jumalille korkeudessa!... Kunnia olkoon meille kaikkeudessa!... Kunnia olkoon asumassamme äärettömyydessä!... Kunnia olkoon meille yhdessä ainoassa olevassa olemuksemme osassa: autuuden kirkkaassa kuplassa!...

Ja kaikki oleva laulaa heille:

Aamen!

Teos oli valmis. Taika-uskoisena oli Harhama satuttanut sen loppumaan niin, että siihen tuli kuusikymmentäkuusituhatta kuusisataa kuusikymmentäkuusi runosäettä, ja suuri joukko suorasaanaista. Siitä oli paisuva lähes kolmetuhatta sivua laaja teos, maailman suurin runoaarre.

Kun Harhama lopetti ja katseli teostansa, valuivat hänen silmistänsä kyneleet virtana. Ne olivat onnen ja ilon kyneleitä, ensimmäisiä hänen elämässänsä. Teos oli hänestä valtaavan suuri. Joka liuskalla vuotivat ihanat runovirrat ja hyrskivät kosket. Toisaalla taas avautuivat paratiisit, joiden yli kupertuivat avaruuden maailmoilla sirotellut kupertumat. Paikoin vietettiin henkimaailman ihania häitä loistavissa taivaansaleissa, tai elivät ihmiset manaloiden ijankaikkisen rauhan kukkamailla. Onnen lähteet pulppusivat kaikkialla, purot ja joet välkkyivät runonauhoina, joita runolumpeet koristelivat. Kaikkialla soivat armaat laulut ja helskyivät kanteleet. Kaikkialla soitteli elämä suurta kanteletta: ihmispovea. Se näppäili sen arimpia kieliä. Ei ollut ihmispovessa sitä kieltä, jota se ei kosketellut ja soittanut siitä puhtainta säveltä.

Se oli noin kahdeksantoistavuotisten tuskien ja hirvittävien taistelujen tulos. Se oli ihmishengen pakahtumasta puhennut runollisin hätähuuto, ihmishyveen suurin korkeaveisuus. Se oli tuskista ja kuolemanpelosta puhennut kukka, jonka joka lehdellä loisti kirkkain jalokivi kastehelmenä.

Harhama katseli sitä, katseli ja itki onnesta. Hän itki, kuin äiti, joka on suurella tuskalla synnyttänyt ikävöidyn esikoisensa ja näkee kuninkaankruunun kaunistavan sen päätä jo syntyessä. Hän oli kantanut sitä salassa, kuin äiti lastansa. Sen elämää säilyttäessänsä oli hän unohtanut kaiken muun, harppaillut siveellisyyden vaatimuksien yli, hyppien rikoksien kiveltä kivelle, että vaan sen kannettavan elämä pelastuisi.

Hän itki yhä, elämänsä suurinta, sen ainoaa onnenhetkeä ajatellen, katsellen luomustansa. Sen runoaarteet loistivat niin lumoavan häikäisevinä. Ja silloin leimahti hänen eteensä varmana huimaavan

suuri ajatus: maailmanmaine...

Hän muisti nyt kaikki ennustukset. Hän muisti kuinka jo lapsena, kun hän yritti kouluun ja äiti kyyditsi häntä, pieni eväspussi mukana ja markka rahaa taskussa, he poikkesivat Kultra-Liisa nimisen ennustajan luo. Se oli povannut ja ennustanut jo että hänestä tulee suuri... Jokainen pieninkin ennustus kirkastui hänelle nyt päivänkirikkaaksi ja maailmanmaine kohosi niiden tähdittämälle taivaalle loistavana aurinkoseppeleenä. Sairaloinen suuruuden hulluus puhkesi kukkaansa. Hän riemastui ja puhui itseksensä:

— "Miksi en minä voi olla maailman ensimmäinen... hengenruhtinas, se, joka on ensimmäisenä sanonut viimeisen sanan?... Miksi en voi olla se, jonka edessä kaikki muut ovat huutavan ääniä, hyttysiä?... Miksi eivät ennustukset voi toteutua ja minusta tulla se, joka on sanonut sen suuren, ikävöidyn sanan ja sanonut sen niin, että ihmissydämen kaikki kielet värisevät?... Miksi en voi sitä olla, sillä olenhan sen sanonut, kuin terävillä puukoilla puhuen, ja kauniilla käärmeillä kiehtoen?... Miksi en voi kerran kulkea maailmanmaineen sepele päässä, sillä olenhan osottanut, että hyvän- ja pahantiedonpuun hedelmät ovat vaarattomat syödä ja että ne antavat ymmärryksen ja jumalatietoisuuden, ja olenhan osottanut ihmiskunnalle oikean jumalan: ihmisen, olen osottanut sille taas tien kadotettuun paratiisiin, elämänpuun juurelle?..." Ja aivan sokeasti uskoi hän taas, että kaikki hänen hurjat unensa ja mielikuvansa ovat todellisia, jumaluuden hänelle avaamia näkyjä, että hän ilmottaisi ne ihmishengelle.

* * * * *

Aamu oli jo tulossa. Se oli uuden elämän aamu. Harmaa sateinen syyspäivä ei voinut sen kirkkautta himmentää.

Rouva Esempio ei tiennyt mitään Harhaman teoksesta. Harhama ei ollut siitä sanaakaan puhunut, sen jälkeen kun oli sen alottanut Korpelan Harhamalassa. Nyt tahtoi hän jakaa hänen kanssansa elämänsä suurimman, sen ainoan ilon ja yhdessä hänen kanssansa matkustaa viemään teoksensa kustantajalle. Heti Roinilan kanssa tapahtuneen keskustelun jälkeen oli hän sitä varten kirjoittanut rouva Esempiolle:

'Suhteestamme liikkuu kait juttuja. Herra Roinila vaati minua eroamaan Sinusta, sulkemaan Sinulta kotinikin. Sanoin hänelle suoraan, että juuri Sinun seurasi on minulle ainoa. Älä nyt anna tämän mieltäsi masentaa. Kirjoita pian, milloin voit tulla kanssani Helsinkiin, niin ostamme sieltä, mitä nyt uuteen asuntoosi tarvitset. Ja jos olet suruissasi, niin tule heti luokseni, yhdessä me keitämme.

Harhama.'

Ja tuhansien levottomien öiden jälkeen nukkui hän nyt levollisena, kuin lapsuutensa huolettomina päivinä, kun oli ajellut perhosiä päiväkauden ja väsynyt. Hän nukkui nyt ensi kertaa elämässään täysin rauhallisena. Hänen sielunsa suuri ajettuma oli puhennut ja loppuun vuotanut ja lauhduttava tunne täytti koko hänen olemuksensa.

Enkeli Iiranto seisoi hänen vuoteensa vierellä ja ampui nuolellansa häneen ihanan unen, varmistaaksensa teoksen julkaisemista.

Ja silloin alkoivat Harhamassa unet jatkaa päivän mietteitä. Mutta ne unet olivat nyt armaita. Maailmanmaineen kirkas sepele hohtaa taivaalla auringon paikalla ja valaisee häntä. Korpikosken korvakkeella kohoaa siro, pieni satulinna, jonka tornin lipputangossa liehuu Harhamalan lippu, kuvaten elämän käärmettä, jonka pään hän on rikki polkenut... Teoksen lehdet alkavat jo muuttua valkoisiksi linnuiksi. Ne hajaantuvat ympäri maailman... Aika kuluu... Valkeat linnut palaavat jo retkiltänsä, jokaisen nokassa maineen sepele... Ne istahtavat Korpikosken kuusikkoon... Jokainen kuusi on valkeana linnuista ja sepeleistä... Linnan akkunat ovat palsamien punaamat... Runokantele on asetettu alttarillensa huoneen keskelle ja soma portaikko avautuu, kuin neitosen syli...

Vuodet vierivät, elämän syksy joutuu. Se värjäilee hiukset harmaiksi, mutta yhä viheriöi Harhamalan havumetsä... Aina ovat sen kuuset valkeat sepeleistä... Kultapurot alkavat juosta... Nurmikoski välkky kultahohteena... Elämän talvi joutuu. Sen lumet valkaisevat pään valkeaksi, mutta sitä valkeammaksi kirkastuvat maineensepeleet... Lippu liehuu yhä tornin lipputangossa ja elämän käärme kiemurtelee sen liehunnan mukana, pää murskana... Harhamalan kantele soi yhä ja maailmanmaineen sepele valaisee koko Korpelaa...

Uni jatkuu. Elämä muuttuu ijankaikkiseksi ja maailma kirkastuu autuuden kirkkaaksi kuplaksi, jossa valkeat linnut laulavat hänelle:

"Kunnia olkoon sinulle korkeudessa ja rauha Harhamalassa!..."

* * * * *

Avaruudessa, ulompana maan vetovoiman rajoja, pimeässä eetterissä leijaili punainen pallo. Sen läpimitta oli kolmetuhatta metriä. Se oli seinätön, himmeällä punavalolla täytetty avaruuden osa. Se pysyi paikoillansa, kaikkien maailmojen pauhatessa omia ratojansa pitkin.

Punapallossa oli koolla satatuhatta Perkeleen ihanaa enkeliä... Ne olivat puetut veripunaisiin utupukuihin... Pukujen verenväri erkani kirkaampana pallon himmeästä punavalosta... Enkelit häilähtelivät siinä valossa himmeinä varjoina... satujen kauneina jumalina... nuoruuden ja sulouden kukkina... Hienot tukat häilähtelivät värikihteinä... puvut hulmahtelivat hääunina... vartalot elävinä ansoina... Kaikki häilyi lemmen pauloina ja rihmoina...

Ylhäällä himmeässä punavalossa kiemurteli kolmetuhatta tulista, siivellistä, kädellistä jättiläiskäärmettä... Ne soittivat torvilla Perkeleen ylistystä, enkeliarmeijan laulaessa sen mukana.

Kun Harhama oli lopettanut teoksensa ja nukkunut unelmiinsa ja uniinsa, ilmestyi Perkele punapalloon, sadan enkelin saattamana, ja tulikotkan hänen kruunuansa kannattaessa. Häntä saattavat enkelit olivat puetut aistipunakukan väreihin.

Perkele istahti tuliselle valta-istuimellensa. Tulivaippa heilahti hänen hartioillansa ja ylistyslaulu ja soitto kierteli käärmeenä häntä ympäröivää kunniakehää.

Perkeleen vihjauksesta ilmestyi hänen eteensä enkeli Iiranto ja lausui:

— "Salli minun ylistää viisauttasi, voimaasi ja voittoasi! Palvelijasi Harhama on työsi suorittanut. Hän on kirjoittanut teoksensa valmiiksi..."

— "Niin lähestyy sinun valtakuntasi", — todistivat pääenkelit.

Voiman ja vallan viimat lähtivät Perkeleestä. Hänen jokainen liikkeensä oli ruhtinasta, hänen silmäyksensä jumalien ylpeyttä. Hän hulmusi viisautta ja kuohui suuruutta...

Tehden ylpeän kädenliikkeen lausui hän:

— "Koko kaikkeus on minun päänäni... Jehovan kantapää ei löydä minun hampaatonta paikkaani..."

Valo värisi. Jättiläiskäärmeet soittivat korkeudessa ja enkelit veisasivat:

"Niinkuin kupla, tahi rakko kädessäsi kaikkeus on. Jehovan on kohta pakko edessäsi, verraton, polvistua, niinkuin orja. Sinun ruuskasi on norja, kaikkeutta käskää, lyöpi. Sinun hampaas rikki syöpi väärän vallan Jehovan, Sä oot herra maailman."

Kaunis enkelijoukko keinui punavalossa, kuin savu sumussa, kauniit hekkuman jumalat rakkauden savuissa. Perkele säteili kilpaa kruununsa kanssa ja puhui Iirannelle:

— "Sinä täytit tehtäväsi hyvin... Palkaksi saat uuden luottamukseni... Harhaman teos kyllä nyt menee itsestäänkin, vaikka hänelle itsellensä mitä tapahtuisi... Se tulee julkaistuksi yksin jo sen ihanuuden voimallakin... Nyt hänen täytyy vielä lyödä kainin-isku, että ero Jehovasta olisi sitä täydellisempi... Sinä Iiranto saat tehtäväksesi laittaa niin, että Jehova katsoo lempeämmin Aabelin puoleen... Valitse itse Aabel, mutta anna Jehovan katsoa siihen lempeämmin sillä samalla naisella, joka on Harhaman uhrisavuna... Sillä silloin se koskee Harhamaan niin kipeästi, että hän *ei voi* olla kainin-iskua antamatta..."

— "Sinun käskyjesi täyttäminen on minun iloni", — vannoi Iiranto.

Perkeleen silmistä salamoil ylpeys ja voima. Hän puhui enkeleillensä:

— "Voittoni kunniaksi ja omaksi palkinnoksenne saatte viettää lemmen juhlan... Kaikki vietit pääskööt valloillensa ja hekkuman hetheet auvetkoot! Lempikää tanssien!"

Pauhuna kulki silloin ihastus punapallon halki. Jättiläiskäärmeet soittivat ja enkelit veisasivat Perkeleelle kiitosta. Ja sitten alkoi lemmen ja viettien juhla. Perkeleen enkelit lempivät ja kuhertelivat kauniisti, kuin kukat kedolla, nauttivat tanssissa ja suuteloiissa toistensa lemmeästä... riutuivat niihin kokonansa... upposivat nautinnon utumeriin.

Lemmen ja nautinnon tanssi alkoi. Siivelliset tuliset jättiläiskäärmeet soittivat herkullisimpia säveliä. Enkelit itse lauloivat ja tanssivat laulun sävelien mukaan, tehden sanoja vastaavat teot. Koko punapallo oli lumetta ja lempeä ja varjoa ja hekkumaa, viettien kuhertelua ja karkeloa.

Enkelijoukko laului:

"Nyt, soitto, soi! On saatu suuri voitto, sen kunniaksi lempi kukkikoon! Ja laulun sekä

soiton sävel hellä saa viedä kauniin kaiun karkeloon! Saa tanssi alkaa: Sievä silmän-isku kutsuksi valitulle heittäkää! Kas niin!... Vaan neito siihen silmäniskuun kauniilla arkailulla vastatkoon! Niin, aivan niin... Se miestä kiihottaa. Rohkeemmin mies!... Saa neito nyt jo hieman kainosti alta armaan silmänluomen armasta kutsujansa katsahtaa... Hyvästi tehty... Neidon sievän käden nyt mies jo rohkaistuna siepatkoon!... Kas niin... Hymähdys arka, kainoksuva, mi neidon huuloselta karkuun pääsi ei mennyt toki ohi miehen suun, vaan sievästi, kuin linnunpoika onnen se etsi orren... Nyt jo pyörikä, voittomme kunniaksi tanssikka!... Kauniisti vaan... Kas niin!... Kas niin!"

Enkelit tanssivat lumoavaa tanssia... käsi kosketti kättä... silmäys sydäntä... neidon naurahdus olemuksen armaimpia... Jättiläiskäärmeet kiemurtelivat korkeudessa, tehden kauniita kuvioita... Armaimmat soitot soivat. Sulous ui sävelmeressä, enkelien utupuvut häilähtelivät himmeässä punavalossa. Perkeleen ympärillä säteili veripunainen hohde. Tanssi jatkui soiton ja laulun tahdissa. Jokaista sanaa ja säettä seurasi vastaava liike, kiemahdus, tai hymy. Lumoava tanssijajoukko lauloi:

"Nyt miehen käsi neidon vyötäiselle, kuin armas lemmenpaula kiertyköön! Vyötäinen neidon pehmeä ja armas vavahtaa hieman, arkaella saa. Soi, soitto, soi! On suuri voitto saatu, sen kunniaksi tanssikaamme nyt!... Nyt pikku suukko, sievä silmäyskin... Taas neito näön vuoksi arkailkoon, kuin pikku lintu, miestä mairitellen hän syleilystä miehen kaikotkoon!... Leikillä vaan... Nyt tukka silkkihieno kuin lemmenhaiven saa jo häilähtää... Rohkeemmin, mies! Aremmin, neito kaino!... Kepeinä tanssikka ja keinukaa!... Nyt lämmetköön jo neidon armas povi, ja kaunis, pehmyt uumen, sekä poski hellyyttä kiehtovinta uhkukoot! Käs' vyötäiselle!... Tanssikka nyt taas! Salainen, sievä suukko suikatkaa... Hellintä lemmen kieltä kuiskaelkaa!... Se *valmistaa*... Se lemmen kukan nostaa povesta neidon, miehen riuduttaa... Kauniimmin soikoon soitto; notkeammin mairetta neito mieheen tanssikkoon! Hymyllä, sekä pikku arkailulla arkoihin miehen kieliin koskekoon!... Niin... niin... Se sattui paikalleen... Kuin armaat varjot nyt taas pyörikä!..."

Himmeässä punavalossa häilähtelivät enkelien jumalalliset, kauniit vartalot varjoina... Taruvaippoina heilahtelivat niiden utupukimet... Kauniina henkinä leijailivat arkailevat enkelit, muka paeten kosijaansa... mairitellen arkailulla... kutsuen kainoudella... kaikkoamisella puoleensa vetäen... Pehmeät vyötäiset kiemahtivat käärmeen sulona... siro jalka nousi kiehtovana... povi tuoksusi huumaavaa lempeä ja kaikki kylpi kauniissa sävelmeressä. Perkele säteili tyytyväisyytenä, ylpeä ilme kasvojen kaunistuksena. Tanssi jatkui laulua seuraten:

"On voitto saatu. Aistipunakukka nyt itsellemme taaskin kukkikoon!... On lemmen juhla... Neito sukkanauhat pauloiksi miehen kaulaan kietokoon! Kas niin!... Käy rohkeasti vain sa paulaan, mies lemmen janoon aivan nääntynyt!... Taas pikku suukko!... Neito kainoutta, ja vavahdusta ei saa unohtaa!... Soi, soitto, soi!... Nyt hieno utuhelma saa kutsuvasti hieman heilahtaa... Nyt Tuulan kaunis aistipunakukka hääväreihinsä puhetkohon!... Nyt sen hehkuvimmat värit loistakoot!... Taas tanssikka!... Nyt mairein lemmen laulu vapautta viettimme laulakoon!... Nyt kaikki lemmen kahleet, ansat, paulat jo auetkoot!... Nyt kaikki lemmen kielet povessa neidon soikoot, kaikuansa hetteistä miehen hemmen etsikööt!... On saatu voitto... Soikoon kaunis soitto! Nyt kaikki lemmen siteet höltykööt!... Nyt käsi kaulaan!... Katse arkaellen jo lemmen antimia pyytäköön!... Armaammin Tuulan aistipunakukka nyt tuoksukoon!... Jo voitto saatu on... Ja hekkuma ja aistipunakukka ne suudelmaansa kaiken kietokoot!"

Soitto ja laulu riutuivat viettien hiveleväksi hyminäksi, punavallo himmeni, enkelien varjot haihtuivat, kaikki suli yhdeksi, armaaksi hekkumaksi. Perkele haihtui kunniansa kirkkaudeksi ja punertava pallo sammui äärettömyyden pimeäksi...

* * * * *

Syyspimeä kohotteli mustia siipiänsä. Äärettömyys avautui kaikenhäviön suurena kitana. Siinä kidassa hääri ihminen kaikkine eläminensä.

Schuwalowassa, jossa rouva Esempio oleksi, asui myös eräs venäläinen koroillansa eläjä, entinen insinööri Ivan Ivanovitsh Volkof perheineensä, sekä venäläinen leskimies, majuri Stepan Ivanovitsh Velikodushof. Viime mainittu oli sodan uhatessa eronnut armeijasta. Hänen vanhin veljensä, joka oli korkeassa asemassa, oli hänelle silloin toimittanut virastossansa toimen, jommoisia tilapäisesti perustellaan ystäville ja sukulaisille ja joiden hoitajien arvonimenä on "virkamies erityisiä toimia varten".

Majuri Velikodushofin suku oli aateloitu Nikolai ensimmäisen hallitus-aikana, ja silloin oli suku ottanut nykyisen nimensä Velikodushof. Majuri Velikodushofin virkapaikka oli nimeksi Moskovassa, mutta hänen virkansa luonne ei pakottanut häntä siellä asumaan ja siksi oleskeli hän sisarinensa

pääkaupungin läheisyydessä Schuwalowassa, missä hänellä oli oma huvila.

Oli sama yö, jona Harhama oli lopettanut teoksensa.

Ivan Ivanovitsh Volkofin makuuhuoneessa istui, hänen vaimonsa poissa ollessa, kolmihenkinen seura, rouva Esempio, majuri Velikodushof ja Ivan Ivanovitsh itse suomalaista punssia ryypiksien. Oli jo yli puoliyön. Punssi oli noussut päähän ja sakean tupakan savun seasta näyttivät seurueen jäsenet hoipertelevilta. Puheessa tuntui jo sekavuutta, niin että seinän takana asuva vanha venäläisen papin leski ei enää erottanut sanoja toisistansa. Majuri Velikodushof taputti leikillensä rouva Esempion olkapäätä ja kysyi Ivan Ivanovitshilta:

— "Eivätkö ole tuossa kauniit olkapäät?"

Rouva Esempio työnsi hymyillen majurin käden pois ja lausui leikillä:

— "Äts... Teitä!... Ei ole kuin kahden viikon tuttu ja jo taputtelee, kuin vanhaa ystävää!..."

— "No, verskinähän se pitää kala syödä", — keskeytti Ivan Ivanovitsh ja lisäsi: "Skool!"

— "No, ennättäähän tuon nyt vielä syödä myöhemminkin... Skool" — vastasi rouva Esempio ryypäten.

— "Skool, korea leski!" — tervehti majuri Velikodushof.

— "Skool, herra majuri!" — vastasi rouva Esempio hymyillen.

Silloin enkeli Iiranto vetäisi vyöllänsä riippuvan maara-käärmeen suusta elävän nuolen ja ampui sen itään. Oitis ilmaantui aare-lintu, nokassa Tuulan aistipunakukka. Se pudotti kukkansa rouva Esempion helmaan... värjäsi sillä sen huulet... kaunisti sillä majuri Velikodushofin kunniamerkit ja olkanauhat ja hävisi. Enkeli Iiranto puhalteli aistipunakukan tuoksua naurahduksiin... hymähdyksiin... sukkeluuksiin ja pikku viisasteluihin... Se johti sukkeluuden aroille rajoille... antoi niiden heilahdella kainouden sukkanauhoissa... ujustelun hienoissa helmoissa...

Puhe jatkui ja kävi äänekkäämmäksi. Se oli uudistunut jo useina iltoina ja seinän takana asuva papin leski oli valittanut siitä, sekä lopulta antanut tiedon Ivan Ivanovitshin vaimolle Anna Aleksandrownalle, joka saapui nyt kyläilyltänsä odottamatta kotiin, aivan miestänsä vakoilemaan. Puheen ylimmillään ollessa kuului hänen soittonsa ovelta. Seurue joutui hämille ja puhe vaiken. Anna Aleksandrowna soitti, mutta kukaan ei avannut.

Viimein joutui hän raivoon ja uhkasi hakea poliisin, jos ei avata. Seurue järjesteli asiansa ja avasi oven.

Kun Anna Aleksandrowna pääsi sisälle istuivat kaikki rauhallisina. Punssin jälet olivat pyyhityt, pullot ja lasit peitettyt ja rouva Esempio luki tyynenä kirjaa "Ikuinen arvoitus". Loukattu vaimo astui huoneeseen raivostuneena, hiukset hajalla ja kysyi rouva Esempiolta:

— "Ei kait rouva Esempiolla vaan ole ollut kylmä mieheni makuuhuoneessa nukkuessa?..."

Rouva Esempio nousi ylös, oikaisi itsensä ylpeänä, ojensi kätensä ja kysyi pöyhkeästi:

— "Millä oikeudella Te uskallatte?..."

— "Milläkö oikeudella?" — keskeytti Anna Aleksandrowna jatkaen: "*Vaimon* oikeudella, jonka täytyy suojella makuuhuoneensa puhtautta ja *äidin* oikeudella, jonka täytyy suojella lastensa kunniaa. Mutta millä oikeudella täällä olet sinä... sinä esikaupunkien kadunkiertäjä?"

Hän puhui semmoisella ryhdillä ja voimalla, jommoisella voi puhua ainoastaan nainen oman miehensä makuuhuoneessa, jossa hän yksin on kuningatar ja valtijat. Rouva Esempio seiso i hänen edessään viheliäisenä olentona. Pää painui häpeästä alas ja "Ikuinen arvoitus" putosi lattialle. Syntyi painostava hiljaisuus. Loukattu vaimo oikaisi taas vartalonsa, osotti rouva Esempiolle ovea ja lausui, kuin kuningatar:

— "Ulos, häpäisijä!"

Rouva Esempio poistui, joku käsittämättömän häpeän raskas taakka hartioilla, pimeään yöhön. Anna Aleksandrowna kääntyi majuri Velikodushofin puoleen ja ovea osottaen lausui käskevästi:

— "Ja sinäkin!... Samaa tietä!"

Majuri nousi ja poistui rouva Esemption jalestä. Molemmat ulos-ajetut tunsivat sen voiman, sen valtikan mahdin, jonka avioliitto on antanut vaimon käteen silloin, kun se on hänet korottanut makuuhuoneen kuningattareksi ja kotilieden puhtauden valvojaksi, eikä kumpikaan tajunnut, mistä sen voima riippui. Elämän ikuinen arvoitus nosti mustaa päätänsä ja antoi tuntea näkymättömien käsiensä painon...

Sade valui mustassa yössä. Majuri Velikodushof ja rouva Esempio tunsivat olevansa, kuin kaksi onnettomuustoveria, joita nyt elämän näkymätön käsi painoi yhteen ja samalla jonnekin, jossa he voisivat onnettomuutensa jakaa. Mitään sopimatta kahlasivat he sen käden painamina kuraista tietä pitkin, pilkkopimeässä yössä. Silloin enkeli Iiranto ampui taas elävän käärmenuolensa. Myrsky ulvahti. Pilvenraosta tuikahti tähden säde sammuvana kipinä ja sen välähdyksenä ilmestyi enkeli Herve sekä Iila ja Ooti... Kädessä aistipunakukan huumaava haju, kulkivat ne rouva Esemption ja majuri Velikodushofin edellä... johdattaen... ohjaten kulkua... soutuva elämän venettä oikeaan satamaan... ohjaten kohtalon menoa.

Myrsky soitteli mustaa kannelta... Elämän merenselkä ei toki sen puhalluksista aallokoksi noussut... Kohtalon pursi solui hiljaa satamaansa... kauniit soutuajat airoissa... Herve itse peräsimessä... Iiranto veneen vierellä...

Kulkijat painuivat majuri Velikodushofin huoneeseen... sopimatta... sanaakaan puhumatta... Iilan ja Ootin soutamina... kukan tuoksun johtamina... Elämänvirta vei venettä sinne.

He istuivat jo sisällä ja muistelivat tapahtumaa... Huoneessa kukki aistipunakukka, jota molemmat katselivat onnettomuustovereina... onnettomuuden yhteen sitomina... He katselivat sitä ja huumautuivat sen väreihin... Enkeli Iiranto puhalsi heidän aisteihinsa sen raukaisevaa tuoksua... Huoneen valaistus väräsi veripunavalona... hämärtyi... riutui itseensä... Iiranto ampui uuden nuolen... Perkeleen kauniin enkeli Uuleman siittämä veripunainen pieni hirre-käärme kiepahti nuolen välähdyksestä... valon värähdyksestä... veripunaisen kukan tuoksusta... kiemurteli näkymättömänä... kauniina... kavalana ja pistävänä rouva Esemption ja majuri Velikodushofin kantapäähän. Siitä pistosta alkaa aina aviopetos...

Seinän toisella puolen asui majuri Velikodushofin nuori sisar kirjoittaen ainetta siveellisyyskysymyksestä. Hän lopetti työnsä ja kuultuansa veljensä tulevan meni sanomaan hyvää yötä... Mutta hän näkikin aistipunakukan... tunsu sen aistillisen, ilkeän tuoksun... parkaisi... hämmästyti... punastui ja poistui huoneesta, nähdessään öisten kulkijoiden etsivän unohdusta elämän kovien kourien ja arvoitusten pitelyjen jälkeen.

Kun ovi on taas sulettu, lyhyesti nuori nainen miettimään elämän suuren ratkaisemattoman arvoituksen selitystä ja majuri Velikodushof ja rouva Esempio huomasivat laskeneensa veneensä jo elämän meren sumusatamaan.

* * * * *

Aamuyön pimeässä saattoi majuri Velikodushof rouva Esemption kuraista tietä kahlaten asuntonsa rappujen luo.

— "Siis huomenna Narvaan, armaani. Siellä saa olla rauhassa", — lausui rouva Esempio puristaen saattajansa kättä.

Keittiössä torkkui palvelustyttö, Korpelan Timon tytär, Eeva. Rouva Esempio kehotteli:

— "Eeva rupeaa jo nukkumaan!"

Seuraavassa huoneessa nosti sairaloinen Armiira-tyttö päätänsä vuoteesta ja kysyi riutuneella äänellä:

— "Missä äiti on ollut?"

— "Lapsi rupeaa nyt nukkumaan", — vastasi äiti, meni huoneeseen ja sytytti lampun. Pöydällä huomasi hän Harhaman äsken kirjoittaman kirjeen, luki sen ja kirjoitti vastauksen:

'Rakas!

Kyllä olen ollut varomaton ja luultavasti ihmiset rupeavat juoruamaan ja tekemään ikävyvyyksiä. Täällä on aivan sivistymättömiä pökeröitä, jotka eivät ymmärrä suuren maailman tapoja. Rouva Volkof näki minut kerran kävelemässä tuttuni majuri Velikodushofin kanssa — tai oikeastansa hänen veljensä ja sen vaimo ovat minun hyviä tuttujani miesvainajani ajoilta, ne kun palvelivat samassa pataljoonassa Venäjän sotaväessä — ja sitten tuli

mustasukkaiseksi hänestä ja miehestänsä ja — Herra Jumala! — Sinä tiedät, että olen syytön.

Älä nyt tule tänne, ennen kun kirjoitan. Tulosi voisi herättää huomiota. Kun kaikki selviää kirjoitan ja sitten menemme yhdessä Helsinkiin. Olenkin tavaroiden ja hampaiden tarpeessa.

Suutelen sinua.

Helga.'

Hän sulki kirjeen ja sammutti tulen ja hämmästyti, kun huone ei pimennyt. Syksyinen harmaa päivä alkoi valeta.

Huomenna, kun hän lähti majuri Velikodushofin kanssa Narvaan, pisti hän kirjeen postilaatikkoon.

Mutta parin päivän kuluttua rouva Volkof, joka oli puolustanut perheensä kunniaa ja makuuhuoneensa puhtautta, sai haasteen oikeuteen kunnianloukkauksesta. Joku viikko myöhemmin, kun rauhantuomari tuomitsi hänet herjauksesta vankeuteen, ei onneton nainen jaksanut häpeää kestää, sai hermokohtauksen ja ampui itsensä kuoliaaksi miehensä pistoolilla.

* * * * *

Harhaman elämän taivaalla loistivat yhä maineen seppeleet. Syksyn harmaa väri oli hopean hohdetta. Hän odotteli rouva Esempion kutsua.

Joku päivä oli kulunut. Hän sai seuraavan nimettömän kirjeen:

'Herra Harhama!

Rouva Esempion asioissa on alkamassa eräs oikeusasia, johon Teidän täytyy pakostakin sekaantua. Itse tietänette mitä asia koskee. Puhutaan myös sikiön salaamisesta ja että Te olisitte sen isä. Siinä tietysti tulee paljastumaan asioita, jotka eivät ole kunniaksi Teille, eivätkä puolueelle. Toivottavasti teette parhaanne, että ajottu oikeudenkäynti tukahtuu alkuunsa. Itse käsitätte, että semmoisessa asiassa tulee heti etsittäväksi myös se lapsi, joka Teiltä tiedetään olleen rouva Esempion kanssa, vaikka se on salattu.'

Kaikki ne olivat nyt Harhamalle vähäpätöisiä, pikku asioita. Sikiön salaamisen hän aavisti tarkottavan sitä, että Ritvaa oli hoidettu salassa Armiiran tähden. Hänen edesssä leimusi nyt uuden elämän suuri kaskituli, joka himmensi kaikki häväistykset. Rauhallisena odotteli hän rouva Esempion kutsua.

Mutta kutsua ei saapunut. Hän odotti vielä, mutta yhtä turhaan. Viimein otti hän käsikirjoituksensa ja matkusti Schuwalowaan rouva Esempiota tapaamaan. Mutta rouva Eesempio oli poissa. Huone oli puolikylmä. Siinä oli jotain autiota, tyhjää, kuin hautajaisten jälkeen.

— "Missä on rouva?" — tiedusteli hän rouva Eesempion palvelijattarelta Eevalta, Routalan Timon tytöltä.

— "Niin, rouvako?... En minä oikein tiedä... eiköhän se Suomeen mennyt", — vastasi Eeva vältellen ja Armiira selitti:

— "Ei Armiira tiedä. Ei äiti sano koskaan minne menee..."

Harhama odotti päivän... toisen. Joku levottomuus alkoi häntä vaivata. Se ilmestyi salaperäisenä, harmaana, kuin hämähäkki. Hän avasi erään saapuneen kirjeen. Se oli asianajajalta, joka ilmotti ryhtyneensä rouva Eesempion asiassa toimiin.

Se oli Harhamalle yllätys. Hän ei tiennyt, että asia koski rouva Volkofia vastaan ajottua kannetta. Hän luuli sen olevan yhteydessä jonkun häväistysjutun, sikiön salaamis-asian kanssa, tai jonkun, jota hän ei käsittänyt, mitä se oli.

Hän ryhtyi etsimään rouva Eesempiota kaikkialta, mutta etsi turhaan. Levottomuus yltyi. Joka raosta kurkisteli jo harmaa hämähäkki. Hänen henkiset voimansa olivat ikäänkuin kahdeksantoistavuotisesta jännityksestä päässeitä ja herpoutuneita. Siksi oli hän velto ja herkkä vaikutuksille.

Hopeanheleä syksy alkoi jo harmaantua hänen silmissänsä likaharmaaksi. Levottomuus suurenteli kaikki kummituksiksi. Puolue, se ainainen jalkapuu, irvisteli jo hänelle, syyttäen häntä häpäisemisestä.

Hän matkusteli ja tiedusteli mahdollisista ja mahdottomista paikoista. Viimein alkoi hän sokeasti uskoa jotain hyvin vakavaa olevan kysymyksessä ja luuli rouva Eesempion olevan jo paossa. Hän hätäytyi yhä enemmän...

Hän palasi takaisin tiedusteluilta, lähti uudestaan ja taas palasi. Hän ei voinut enää syödä ei nukkua. Neljä vuorokautta kului niin. Hän ei enää erottanut yön ja päivän rajoja. Lopulta hän ei käsittänyt, miksi hän oli levoton.

Hän lähti taas ja jätti jälkeensä rouva Esempiolle kirjoitetun kirjeen:

'Olen etsinyt Sinua epätoivoisena. Nähtävästi on jotain hyvin ikävää tapahtunut, mutta miksi salaat sen minulta? Jos tulet kotiin minun vielä poissa ollessani, odota minua! Minä tahdon oman osuuteni kaikesta, mitä vaan lieneekin tapahtunut...

Harhama.'

Oli yö.

Kylmä, ilkeä räntäsade oli alkanut. Tie lätisi jalan alla. Harhama seiso i rautatievaunun sillalla, kun kaksi hänelle tuntematonta, Pietarissa asuvaa suomalaista miestä kohtasivat siinä toisensa, tervehtivät ja alkoivat puhella:

— "No, Raiviohan se on! Mistä sinä nyt matkustat?" — kysyi ensimmäinen.

— "Kah! Leinola! Terveeksi... Narvasta olen matkalla", — oli Raivion vastaus.

— "Vai Narvasta."

— "Narvasta tulen, Narvasta", — jatkoi Raivio vakuutustansa, sikari hampaissa.

— "Kah, Narvasta, niin Narvasta!... Ja minä olen Narvaan menossa... Ketä sinä nyt muuten siellä Narvassa tapasit?" — kyseli Leinola edelleen.

— "No eipä siellä ketään... Rouva Esempio siellä näkyi puuhailevan, kuuluu asuksivan Velikodushofin 'Luostari'-huvilassa. Pitkästä ajasta taas sattui... Se näyttelijätär, entinen Riuttalan Helga... Vai Narvaan sinä oot matkalla..."

— "Narvaan... Narvaan oon matkalla... Vai Narvassa Riuttalan Helga puuhailee", — jatkoi Leinola.

— "Narvassa puuhailee, Narvassa... No! Vie nyt terveisiä Narvaan!" — lopetti Raivio jäähyväistellen.

Harhama ei kuunnellut enempää. Hän lähti oitis Narvaan.

Ja koko matkan, koko yön laski hän ja mietti mitä varten rouva Esempio oli Narvassa. Hän tuli vakuutetuksi, että jotain vakavaa on kysymyksessä. Hän sommitteli yhteen kaikki ne viittaukset, joita oli kuullut Ritvasta, ja luuli olevan kysymyksen siitä. Useita vuorokausia kestänyt levottomuus, valvominen ja syömättömyys alkoi vaikuttaa. Hermosto, joka hänellä oli aina herkkä, joutui taas epäkuntoon. Juna tuntui kulkevan matelemalla, aika tuntui pitkältä, laiskottelevalta...

Vihdoin valkeni routainen syyspäivä. Ja juna saapui Narvaan. Kuumeen vallassa riensi hän Luostarihuvilaan ja kysyi rouva Esempiota.

— "Hän lähti juuri ulos miehinensä", — vastasi huvilan piharenki merkitsevästi.

— "Kuinka miehinensä! Sitten on kai erehdys tapahtunut", — huudahti Harhama ja enempää puhumatta riensi osotettuun huoneeseen.

Hän tuli matalaan huvilan ullakkokamariin, niin sanottuun Hiiden huoneeseen ja siellä kohtasi häntä hänelle odottamaton näky: Ympäri huonetta näkyi likaisen yöelämän ja juopottelun jälkiä. Rouva Esempion ja majuri Velikodushofin vaatteita oli siellä täällä sekaisin. Pöydällä oli joku majuri Velikodushofin kirja, sisällöltään jotain "matkalukemista", ja sen lehtien välissä eräs hänen rouva Esempiolle lähettämänsä kirje, jonka reunat olivat piirretyt täyteen muistutuksia. Silmänräpäyksessä käsitti hän kaikki ja alkoi vapista. Pitkään aikaan ei hän jaksanut mitään ajatella. Aivan voimatonna vaipui hän tuolille. Pää painoi hartioita kuuman lyijypallon tavoin, huone pimeni silmissä ja hänet valtasi kummallinen tunne: Hän ei tajunnut mitään tapahtuneesta, vaan luuli saaneensa hulluuden puuskan ja odotti milloin hänestä sammuu järki kokonansa. Hän puheli itseksensä, päätänsä osotellen ja maahan tuijottaen:

— "Nyt minä tulen hulluksi ihan... Nyt on järki tästä ohimolta jo sammunut... Nyt se sammuma etenee jo otsaa kohti... Otsa on jo kylmä... Nyt se menee päälakea kohti... Kas, kun se ei koske!... Vieläköhän minä sitten osaan ajatella, kun se kokonaan sammuu?... Nyt alkavat jo isot aivot sammua..."

Hän piteli päätänsä molemmin käsin, varovasti, kuin olisi se ollut niin kipeä, että siihen ei uskalla

koskea, ja jatkoi puheluaan:

— "Nyt sammuma kohta leviää jo tänne takaraivoon... Ai, jai!... Nyt se sammuu kohta aivan kokonaan... Nyt tulee ihme... Nyt tulee ihme", — hätäili hän.

Yhä varovaisemmin piteli hän päätänsä hätäillen:

— "Ai, jai!... Nyt sammuu jo viimeinenkin... Pää on aivan kylmä... Kas niin!... Kas niin!... Nyt sammui..."

Ja sitten uskoi hän olevansa hullu. Silmien editse vierähti ilmassa leijaileva musta pyörä, joka hävisi kun oli päässyt ohi, vierähti johonkin ja uusi samanlainen musta pyörä ilmestyi taas ja vierähti ja hävisi samaa tietä toisten aina seuratussa jälkiä.

Hartiat kumarassa tuijotti Harhama niitä mustia pyöriä. Hän ei käsittänyt mitään, alkoi laskea pyörien lukua ja kokoa ja tylsistyi kokonansa. Suuret silmät tuijottivat elottomina yhteen pisteeseen ja rinta kohoili tasaisesta huonnasta...

Niin istui hän kauvan puolikuolleena. Viimein tunsikin hän vilunväreen kulkevan lävitsensä ja alkoi selvittää. Ensimmäinen ajatus, joka hänen päähänsä iski, oli kysymys: "Mitä pahaa olen minä tehnyt majuri Velikodushofille, että hän häpäisi minun kotini ja elämäni?"

Ja taas ja taas tylsistyivät ajatukset ja mustat pyörät alkoivat leijaila silmissä. Ja taas teki hän majuri Velikodushofin suhteen äskeisen kysymyksen ja supisi katkerana:

— "En ole häntä loukannut sanoilla en teoilla, en edes tuntenut."

Hän muisti myös, että kun äsken rouva Esempio puhelimesta oli hänelle sanonut että majuri Velikodushof tungettelee ottamaan häneltä suomen-kielitunteja ja kysyi leikillä, oliko hän mustasukkainen, niin hän oli miltei loukkautunut siitä, että rouva Esempio muka luuli hänen voivan hyvästä perheestä lähteneestä miehestä ajatella niin alhaisesti, että tämä suostuisikaan häpäisemään sitä kotia, jonka hän tiesi olevan hänen kotinsa.

Ja yhä katkerammaksi tuli hänen mielensä. Hän supisi:

— "Minä vielä ymmärtäisin, jos hän olisi minulta varastanut, tai lyönyt minua, mutta että hän likaa talon, jota minä pidän kotinani!..."

Hän tylsistyi uudestaan ja takertui johonkin pimeään, hämärään. Hänestä tuntui majuri Velikodushofin teko niin ilettävältä, että hän sen johdosta aluksi unohti itse asian ja rouva Esempion osuuden siihen. Viimein alkoi hän vapista ja hätäytyä ja hapuili jotain pakenevaa kiini...

Kun hän taas selvisi hieman, nousi hänelle kurkkuun katkerana palana teoksen muisto. Silloin pimenei kaikki hänen silmissänsä. Koko maailma tuntui uppoavan synkeään pimeyteen ja kylmä sakea usva nousi jostain avaruuden soisilta pohjilta. Ammottava tyhjyys tuntui nielevän kaiken ja hän katseli sitä neuvotonna, hartiat kumarassa ja liikkumattomilla silmillä lattiaan tuijottaen. Harhanäöt alkoivat: Hänen teoksensa kohosi avaruuden rannan alta hopeanheleänä suurena pyöränä, vyöryi ylemmä, kirkastui kirkastumistaan, alkoi taas himmetä, pimenei aivan pimeäksi ja laskeutui kaarensa tehtyään kellumaan äärettömyyden mustaan mereen, sen pimeään pohjattomuuden varaan...

Itsestään hänestä oli omituista se, että hän katseli kaikkea milt'ei välinpitämättömänä. Hänen tilansa oli sama, kuin kuoleman ohi mentyä: kaikki alkavat rauhottua tai tylsistyä, nähtyänsä, että nyt on kaikki toivo menetetty. Hänen ajatuksensa kääntyivät hetkeksi rouva Esempioon. Hän muisti hetkessä yhtenä kokonaisuutena koko elämänsä hänen kanssansa, huolensa hänestä ja yhteiset kärsimykset ja huokasi katkerana:

— "Miksi hän minulle tämän teki?... Miksi hän häpäisi minun elämäni ja petti minut?..."

Sitä hautoessansa hän taas sekaantui ajatuksiinsa, tylsistyi, alkoi nähdä harhanäkyjä ja uskoa, että järki sammuu. Hän istui sängynreunalla kokoon kyyristyneenä, piteli käsiensä avautumassa päätänsä, peläten siihen koskea, kuin olisi se tulinen pallo. Ja taas hän laski, laski ja odotti sitä silmänräpäystä, jolloin järki tyyten sammua tuikahtaisi...

Ja taas alkoi jotain epäselvää kirkastua ja selvetä. Hän näki teoksensa lokaan polettuna ja rouva Esempion sitä tallaamassa, ilkeä, raaka hymy huulilla. Hän hätäytyi kuin lapsi nähdessään siskonsa hukkuvan. Hän ei kyennyt mitään tekemään, ei mitään ajattelemaan.

Viimein valtasi hänet raivo.

— "Miksi sinä, häpeämätön nainen, olet tämän tehnyt?... Miksi tämän olet tehnyt *sinä*?" — raivosi

hän. Kasvolihakset vetäytyivät kokoon ja kulmikas leuka vavahteli. Hänessä heräsi hillitön halu repiä kaikki, mitä käsiinsä sai. Hän repi risoiksi rouva Esemption vaatteita, jotka hän vähäistä ennen oli tälle ostanut. Hän repi omia nenäliinojansa ja kiskoi irti pukunsa nappeja ja särki mitä voi.

Mutta kohta väsyi hän taas ja herposi. Kaikki henkinen oli hänessä hillittömän rajua, vaikka kuoreensa puristettua, ja siksi se hetkessä pani kaikki tuhaksi. Hän istahti sängynreunalle epätoivoisen ja synkän näköisenä, näki taas teoksensa mustan, synkän pyörän kelluvan pimeän pohjattomuuden varassa, tuli katkeraksi rouva Esempiolle ja kysyi, tuskan-ilme kasvoilla:

— "Olenko minä korottanut Jumalaksi ihmistä, joka on minua pettänyt ja häväissyt enemmän, kuin kukaan muu?..."

Hän huokasi ja vaipui kokoon...

Kauvan ajatteli hän jotain peräti hämärää ja selittämätöntä. Kaikkialla nousivat mustat pilvet. Kaikkialta avautuivat kuoleman ja kaikenhäviön kidat, joista irvisti joku ilkeä: elämän-iva. Hän muisti jalkapuutansa. Hän muisti, että rouva Esempio oli myös vakuuttanut lopulla olevansa tarvaalainen, samaten Velikodushofin niiden kannattajan Venäjällä ja nyt hän näki samojen tarvaalaisten vetävän häntä kaakinpuuhun ja pettävän häntä. Hän mutisi:

— "Olisiko, että olen kumartanut sitä jalkapuuta, jonka väki häpäisee elämäni ja tekee kodistani minulle häpeäpaalun, voidaksensa minut sitten vetää siihen pystyttämäänsä kaakinpuuhun?..."

Hän huokasi raskaasti, nousi ylös ja käveli huoneessa synkkänä. Äkkiä pisti häneen joku ajatus, kuin kipinä: Vihan ja koston kuuma tuli leimahti hänessä terävänä liekinä ja sen liekin päässä punersi kukkana siperialaisen noidan ennustus naisesta, johon hän muka panee kironsa. Silloin lausui hän sielunsa kaikilla voimilla luulottelemaansa häpäisijäänsä ajatellen:

— "Kirotot olkoot ne nisät, eläinten tai ihmisten, joita sinunlainen saasta on imenyt!..."

Sitten lähti hän ulos ja sulki oven synkkänä...

* * * * *

Kun kuolema on käynyt talossa ja lähdetään noutamaan ruumiinpesuvettä, sammuvat kaikki kuolleen elämää koskevat kysymykset, elämän vaatimukset astuvat voimaan, ruumis koetetaan saada pian ulos ja tyynenä panee emäntä kahvin kiehumaan. Ensi myrskyn ohi mentyä alkoi Harhama turtua kaikelle. Hän tunsu tavatonta janoa, tai nälkää, tai molempia sekaisin. Tylsän-rauhallisena lähti hän läheiseen hotelliin ja alkoi syödä ja juoda.

Tapauksesta oli tieto levinnyt ruokailuhuoneeseen ja kaupungillekin. Eräässä pöydässä Harhaman vierellä istui Leinola muutaman tuntemattoman kanssa. Ei kumpikaan äsken mainituista tuntenut Harhamaa ja he puhuivat vapaasti tapahtumasta.

— "Oletko sinä, Koivula, sattunut Harhamaa näkemään?"

— "En ole, vaikka kuullut olen paljon", — vastasi puhuteltu.

— "Kuka siitä jo ei olisi kuullut. Kyllähän miehellä on hiukan kykyjä, mutta mitä se kyky maksaa, kun sitä käyttää väärin. Se on huonolla ihmisellä sama, kuin palava päre lapsen kädessä. Se polttaa sillä itsensä ja muut vielä mukansa", — jatkoi Leinola.

Koivula huokasi ja lisäsi:

— "No, kyllä se elämä opettaa tulta pitelemään."

— "Opettaa kyllä, mutta monen opettaa liian myöhään", — myönsi Leinola.

Molemmat vaikenivat ja ajattelivat sitä suurta opettajaa, jonka nimi on elämä. Harhama kuunteli puhetta aivan välinpitämättömänä ja tylsän uhmaavana. Leinola jatkoi:

— "Johan sen tiesi mikä loppu siitä tulee. Rouva Esempio oli jo koko syksyn palvelustyttönsä kanssa kilpaa mustannut Harhamaa... Ja ansaitsikin maalinsa. Roisto!... Elää semmoista sikamaista elämää vihkimättömien naisten kanssa... ja muutakin on!"

Eevan mainitseminen hänen mustaajanansa koski vielä Harhamaan, sillä Eeva oli niitä korpelaisia, joita hän jumaloi. Koivula jatkoi sitten:

— "Niin, niin... Kyllä elämä on kova ja viisas opettaja ja sillä on oikeat opetusvälineet... Kun se kenen panee nurkkaan häpeämään, niin se panee semmoiseen nurkkaan, josta kaikki näkevät..."

Sitten nousi hän, käveli edestakaisin uudelleen ja lausui Harhamaa tarkottaen:

— "Että sen piti vielä joutua juuri meidän puolueen joukkoon ja sen häpeäksi!... Heittiön!..."

Harhama nousi synkkänä ja lähti ulos...

* * * * *

Hetken kuluttua kirjoitti Harhama rouva Esempiölle seuraavan kirjeen:

'Kohdakkoin on kolme vuotta kulunut siitä yöstä, jolloin lausuit minulle: 'Rakastakaa minua ja minä olen Teille kuolemaan asti uskollinen, kuin koira.' Minä olen pitänyt sanani, tai oikeastaan, me molemmat olemme pitäneet sanamme. Minä olen pysynyt rinnallasi kaiken uhalla ja Sinä olet ollut kuin koira.

Näinä päivinä, juuri tätä 'häämatkaasi' varten puetit itsesi minulla viimeksi. Minä tahdon, että jokaikisen esineen, joka pienimmälläkään tavalla muistuttaa minua, palautat, jos en niitä itse ole kotoasi löytänyt. En tahdo, että minusta jää luoksesi pienintäkään muistoa, pienintäkään esinettä sormiasi polttamaan ja häpeääsi sekä *minun* häpeääni todistamaan. Kun osan niistä olen Sinulle antanut, niin jätän niiden kaksinkertaisen arvon Sinulle rahassa. Niistä voit perustaa rahaston häpeäsi muistoksi. Huvilan, jonka ostin sinulle, poltan tuhaksi.

Olen nimellesi pannut hallussani olevan vieraan omaisuuden. Sen tähden täytyy minun Sinua vielä nähdä, että saan Sinulta allekirjoituksen paperiin, jossa luovut siitä omaisuudesta. Toinenkin selvittämätön asia vielä on: Tietänet, että varustaudutaan panemaan Sinutkin syytteeseen rikoksesta, jonka kait tiedät. Se asia koskee myös minua ja oman osani siitä johtuvasta rangaistuksesta ja häpeästä minä kärsin. Nämä ovat ainoat asiat. Lapsesi suhteen teen mitä voin, että se pääsisi pois äitinsä saastuttamasta ilmapiiristä.

Harhama.'

Ja majuri Velikodushofille hän kirjoitti:

'Herra Majuri.

Olette koirana tunkeutunut häpäisemään minun kotiani ja likaamaan naisen, jonka tiesitte olevan vaimoni. Toivottavasti Teissä on edes sen verran kunnian tuntoa, että omalla kädellänne toimitatte itsenne pois ihmisten joukosta. Koirat ainoastaan odottavat vieraan kättä, mies tilittää alhaisuutensa itse.

Harhama.'

Hän jätti kirjeet pöydälle ja läksi mieli kylmänä kivenä, siitä huoneesta, jossa hän luulotteli nähneensä elämänsä lokaan vedettynä ja jumalansa polkevan likaan hänen kahdeksantoista-vuotisten tuskiensa ja ponnistustensa luomusta.

* * * * *

Elämän kurimuksien pohjat: menneet päivät syöksivät kätköjensä nykyisyyden tomutanssiin. Muinoin eletyn elämän teot, etäällä vierailta mailla kuletut polut, kaikki kääriytyvät siksi vaipaksi, jota ihminen aina hartioillansa kantaa: kaikki ne ovat yhdessä hänen elämänsä, hänen hämähäkinverkkonsa.

Anna Pawlowna Vronskajan vastaanottohuoneessa istui munkki Pietari Anna Pawlownan kanssa. Jälkimäinen oli kalpea, väsynyt, riutuneen näköinen, Jumalankuvan edessä paloi vahakynttilä ja pöydällä lamppu, jonka valo tulvi punaisena, himmeänä tulpaani-varjon läpi. Anna Pawlowna puhui heikolla äänellä:

— "Niin, isä Pietari. Tahdon puhua kanssanne herra Harhamasta... Häntä on varmasti kohdannut, tai kohtaa joku onnettomuus. Viime yönä näin unta, että joku syöksi häntä kuiluun... Mitä se mahtaa tietää?..."

Munkki Pietari kuunteli puhetta surullisena. Pitkän vaiti-olon jälkeen lausui hän:

— "Se on ihmeellistä. Minä olen nähnyt hänestä samanlaista unta, mutta sillä lisäyksellä, että Jumala nosti hänet siitä kuilusta..."

Anna Pawlowna huokasi ja katsoi munkki Pietarin silmiin hätäytyneenä.

Äänettömyys mateli käärmeenä huoneen läpi.

— "Voi Herra Jumala sitä miestä!" — huokasi Anna Pawlowna.

Taas syntyi äänettömyys. Anna Pawlowna hengitti kuin hädässä. Munkki Pietari mietti jotain. Viimein nousi Anna Pawlowna, nouti joukon kirjeitä ja puhui:

— "Hänellä on jotain sisällistä... jotain selittämätöntä... Kenties Te, isä Pietari, voitte siitä saada selvää, jos luette näitä hänen kirjeitensä. Hän kirjoitteli niitä minulle ulkomaanmatkoiltansa, mutta niissä on jotain, jota minä en kykene ymmärtämään... Niissä on jotain demonimaista, tai mitä se lienee... Lukekaahan Te!..."

Munkki Pietari alkoi lukea kirjeitä. Harhama oli niissä kirjoitellut elämän mietteitä suurten henkien haudoilla. Kullakin kirjeellä oli oma nimensä. Ensimmäisen nimenä oli: "Kantin haudalla", toisen: "Spinozan tomuilla".

Munkki Pietari luki. Anna Pawlowna seurasi hänen kasvojensa piirteitä hysteerisesti.

— "No mitä?" — kysyi hän kiihkeästi, kun munkki Pietari oli lukenut ensimmäiset kirjeet.

Munkki Pietari huokasi, eikä vastannut mitään. Hän otti seuraavan kirjeen. Sen nimi oli: "Napoleonin haudalla". Kun hän oli sen lukenut, lausui hän surullisena:

— "Hänen hengestänsä tuoksuaa jotain outoa..."

Anna Pawlowna näytti yhä hätäytyvän. Munkki Pietari luki kirjeen "Rousseauin haudalla". Kun hän oli sen lopettanut, kysyi Anna Pawlowna hermostuneena:

— "Eikö hänessä ole jotain kummaa... outoa, tai jotain salaperäistä..."

Munkki Pietari huokasi ja lausui surullisena:

— "Hänestä tuoksuaa kalmanhaju..."

Anna Pawlowna kirkaisi hiljaa. Syntyi taas äänettömyys. Munkki Pietari luki toisia kirjeitä ja lausui surullisena:

— "Niissä on jotain ikivanhaa, homehtunutta... Hänestä haisee Perkeleen henki... Hän on nähtävästi asunut ikänsä ihmishengen haudassa, kuin ruumistoukka..."

— "Oi Herra Jumala!" — parkaisi Anna Pawlowna ja alkoi itkeä. Munkki Pietari rauhotteli häntä puhellen:

— "Älä hätäile hänen tähtensä, sisar. Hän on puhdistavan elävän Jumalan käsissä... Hän on kenties tuleva aseeksi Hänen käteensä, jos se on Hänen tahtonsa..."

— "Te uskotte niin?" — hätäili Anna Pawlowna kysyvästi. Munkki Pietari vastasi vakuuttavasti:

— "Jumalan tiet ovat tutkimattomat, mutta kaikki on ase Hänen kädesssä..."

Anna Pawlowna rauhottui, kokosi kirjeet ja puheli:

— "Hän on minut aivan vannottanut, että en saa hänen kirjeistensä koskaan kenellekään puhua. Siinäkin on jo jotain epäiltävää... Mutta Teidän suhteenne hän itsekin tietysti tekee poikkeuksen..."

Syntyi taas hiljaisuus. Huoneessa heilahtelivat suruharsot ja vahakynttilä tuikutti jumalankuvan edessä.

Kaikki elämän rudit pyörivät, sen kaikki sukkulat liikkuivat. Ihmis-elämä punoutui kunkin ihmisen omista teoista.

Nyt alkoi Harhaman elämässä aika, jona hän ei edes siinäkään määrässä, kuin ennen, ollut tekojensa herra, vaan niiden orja. Sielun voimat alkoivat kokonansa lannistua. Kaikki elämän kysymykset sammuivat joskus pilkkosen pimeään, jossa itsemurhankin ajatus häilähteli houkuttelevana tulisuoituvana. Hän ei tuntenut enää nälkää, ei janoa, ei väsymystä.

Ajoittain valtasi hänet taas kummallinen tunne: Hän oli unohtanut itse tapahtuman kokonaan, mutta tunki jotain tuskaa, tietämättä, mistä syystä. Päivästä ei tahtonut tulla iltaa, yöllä hän ei voinut nukkua

ja hermokohtaukset olivat välistä niin rajuja, että hän vapisi. Ensi työksi matkusti hän rouva Esempion asuntoon saadaksensa pois kirjeensä, joiden seassa hän muisteli ja pelkäsi olevan semmoisia, jotka sotkevat hänet ja ystävänsä vallankumouksen asiaan. Hän mursi auki rouva Esempion peilikaapin, jossa oli hänen huomannut kirjeitä tallettavan. Siellä säilyttikin hän tapansa mukaan eri kimppeihin käärittynä ja päällekirjoituksilla varustettuina kokonaista kirjastoa rakastajiensa kirjeitä. Siellä olivat "Arvolan kirjat", "Golubofin kirjat", "Esempion kirjat", "Harhaman kirjat" ja jokin Velikodushofin "kirja" y.m. Hän otti omansa ja mursi auki kaikki laatikot, etsien sitä kynää, jolla hän oli teoksensa alkanut ja jonka rouva Esempio oli koruiksensa pyytänyt. Sen löydettyään kokosi hän kaikki rouva Esempiolle ostamansa tavarat, sekä Anna Pawlownan lähettämät esineet. Viime mainitut sekä ne korut, jotka hän oli ostanut rouva Esempiolle pakkoluovutuksesta muistoksi säilytetyllä 25-ruplan setelillä, hän otti mukaansa, kannatti ulos rouva Esempion matka-arkut ja muut rihkammat, ja poltti pikkuisen huvilan poroksi. Ja kun se oli poroksi palanut, lohdutti hän itseänsä sillä, että teon oli muka aiheuttanut halu hävittää jokainen rahtukin joka muistutti rouva Esempiolle häntä. Hän koetti taas pettää itseänsä. Hänen sielunsa salaiset alhaisuuden pesäkkeet vuotivat nyt valloillansa. Itse asiassa aiheutti teon kostonhalu.

Poltettuansa huvilan palasi hän kotiansa, tylsänä, puoli tajuttomana, mutta ulkonaisesti tyynenä. Kotona odotti häntä kolme kirjettä. Yksi niistä oli rouva Esempion matkalta kirjoittama. Hän avasi sen ja luki:

'Rakas!

Luultavasti ovat ihmiset Sinulle taas juorunneet ja valehdelleet, ja minä pelkään, että heitä uskot. Mutta kuule minua, ainoastaan tämä kerta ja usko minua! Ilkeät, sivistymättömät ihmiset näkevät asian oman likaisen sielunsa valossa ja kääntävät kaikki pahaksi, mutta asian ytimen voin Sinulle sanoa ainoastaan minä. Seison edessäsi, kuin Jumalan edessä, kunnioitan Sinua, kuin Jumalaa ja Sinulta ainoalta odotan taas ymmärtämystä enkä voi Sinulle koskaan valehdella.

Ihmiset levittävät ilkeitä valeita, mutta Jumala tietää, että en ole yhtynyt kehenkään mieheen, enkä yhdy. Jos voisin, menisin luostariin, sillä kaikki miehet ovat ympärilläni lokaa. Sinäkin ehkä taas uskot kaikkia ja mitään kysymättä viskaat silmilleni syytöksiä, kuin olisin minä joku katutyttö...

Jos nyt kumminkin juoruja uskot, anna minun ainakin toistaiseksi asua huvilapahasessa, ja pitää tavarasi, sillä tiedät, että itselläni ei mitään ole...'

Inhon ja halveksimisen tunne pursusi Harhaman jokaisesta solusta. Hän viskasi kirjeen kädestänsä, kuin olisi se ollut kylmä, ilkeä käärme, ja mielti jotain mustaa ja ilkeää, joka häntä läkähdytti. Sitten huokasi hän, tunsi kasvojensa vääntyvän inhosta ja tuskasta ja lausui:

— "Luostariin!... Sinä viaton nunna!... Sinä veit munkin mukanasi luostariin... Toivottavasti elämä pukee sinut siellä siihen nunnankaapuun, jonka ansaitset: häpeään..."

Toinen kirje oli Anna Pawlownalta, joka kirjoitti:

'Rakas hra Harhama!

Eilen oli luonani munkki Pietari ja kertoi nähneensä Teistä unta: Te olitte vajoomassa syvään kuiluun, johon Teitä joku tuntematon koetti sysätä. Tulin levottomaksi tästä unesta. Sen levottomuuden vaikutti myös se, että itse näin edellisenä yönä saman unen. Oletteko ehkä sairas? Olen niin levoton puolestanne. Lähetän sentähden Teille perhekalleuden, kaulassa kannettavan pienen ristin. Sen on kaksi pyhimystä siunannut ja siitä on perhetarina, että se muuttaa onnettomuuden onneksi. Äitini jätti sen kuollessaan minulle ja käski jättämään parhaalle ystävälleni. Kirjoittakaa pian! Jumala Teitä siunatkoon!

Anna Vronskaja.'

Kaikki menneiden päivien muistot avautuivat siitä kirjeestä surullisena, mailleen menevänä syyspäivänä, kuolinpäivän ilta-ikävänä. Sen kelmeässä valossa näki hän taas elämän niin omituisena, käsittämättömänä, järjettömänä ja syksyn sateiden vedessä mätänevänä luokona. Hän näki eteensä avautuvan elämänkentän, jossa lukemattoman lukemattomat pääkallot saarnasivat elämän turhuutta ja sen mitättömyyttä. Ja sen loistavan luukentän halki käveli rauhallisena kaikenhäviön jättiläisluuranko, olalla kaikki kaatava kuoleman viikate, vyöllä reisiluu ja kädessä pääkallo, valtansa ikuinen vertauskuva.

Siinä valossa katseli Harhama nyt rouva Esempion kanssa elämänsä elämää ja huomasi siinä nyt paljon semmoista, jota hän ei ollut ennen huomannut. Hän tarkasteli sitä nyt häviön edessä, kuin

juustopalaa, jonka haju on alkanut herättää jo huomiota ja hän huomasi siinä nyt paljon semmoista, jonka olemassa-olon hän ennen oli itseltänsä salannut. Hänelle kävi, kuin juuston syöjälle, joka, tunnettuansa oudon hajun on alkanut palaansa tarkastaa ja huomaa siinä jo pieniä matoja.

— "Ah! Olihan siinä elämässä jo sitä... ja sitä... ja sitä", — tuskitteli hän, likaisten sumukäärmeiden hänen silmissänsä vilahdellessa.

Hän kutistui kokoon sen näyn edessä. Ja koko hänen viimeinen elämänsä: hänen elämänsä rouva Esemption kanssa levittäytyi nyt hänen eteensä uudessa valossa häpeänliinana, jolle oli asetettu kaikki sen tulokset: keskellä oli Ritvan pieni pääkallo, jonka sisässä vielä toukat kihisivät ja sen ympärillä mateli sukupuolielämän musta, inhottava käärme...

Synkkänä, sanattomana katseli Harhama sitä. Kylmä hiki nousi otsalle ja hän huokasi:

— "Tähänkö minä olenkin joutunut?..."

* * * * *

Sitten alkoivat tärisyttävät hermokohtaukset yhä uusiutua. Hän salaili niitä kaikilta ja väsyi ja kiusautui siitä edelleen. Turhaan koetti hän huumata itseänsä väkijuomilla. Mikään ei vaikuttanut. Itsemurhan suortuva häilähteli yhä kiehtovampana.

Hän oli kuin mies, joka tylsistyneenä kävelee palaneen talonsa tuhkäläjän ympärillä. Tuon tuostakin puhkaisi tulikieli vielä tuhan ja puhalsi ilmaan katkeraa savua, joka tunki henkeen ja ahdisti. Ne olivat entisten ponnistusten ja tuskien muistoja. Hän tuskitteli silloin:

— "Mitä varten minä olen rakentanut?... Tuhkaa ja poroa vartenko?... Vai sitäkö varten, että saisin hengittää siitä nousevaa katkeraa savua?..."

Mutta mykkä elämä ei vastannut hänen kysymyksiinsä. Hän hätäytyi silloin ja tunsu jo istuvansa kuoleman kylmällä polvella, elämänsä savuavaa tuhkäläjää katselemassa, mykän elämän seisoessa hänen edessänsä ikuinen ongelmansa seppeleenä päässä...

Ja silloin alkoivat hänelle taas ilmestyä vanhat ennustukset arpirintaisesta, mustatukkaisesta naisesta, joka tuottaa onnettomuutta, ja kaatuneista kuusista ja kaikesta. Kylmä inhonväre kävi hänen ruumiinsa läpi, madellen limakäärmeenä. Oli, kuin olisi hänen hartioillensa heitetty ilkeästä likatäplästä tehty vaippa ja rouva Esempio seisonut vierellä ja osottanut häntä lyhkäisillä sormillansa, ilkeä hymy huulilla...

* * * * *

Silloin enkeli Iiranto hulmahti Harhaman vierelle, ruumiina hehkuva viha, hiuksina kyykäärmeen sihinä ja kädessä musta kukka. Se ampui elävän nuolensa itään ja sen kulkeman viirun päästä välähti Harhamalle majuri Velikodushofin Yrjönristi. Iirannon kutrit häilähtivät hänen korviensa ympäri ja käärmesuikaleina suhahtelivat äänet:

— "Sinulle on tehty vääryyttä... Sinua on häväisty..."

Harhama värisi. Enkeli Iiranto piti hänen nenänsä edessä Perkeleen Uuva-enkelin aistillisuuden mustaa kukkaa ja antoi hänen hengittää sen tuoksua: mustasukkaisuutta. Sen ilkeä, ärsyttävä lemu tunkeutui Harhaman sieramiin ja loihti hereille *kostonhimon*. Hän juopui sen himon ensi silmäyksestä. Hän tahtoi kostaa.

Ja silloin alkoivat Harhamalle välähdellä vihan kylmät salamatulot. Hän alkoi kieppua niiden ympärillä kuin käärme. Kun hän sitten sai pari häväistyskirjettä alkoi hän täysin siemauksin hengittää vihan savua. Nikolai kohosi hänen silmiensä eteen suurena, kirkastettuna ja tarjosi hänelle terävää miekkaa ja verimaljaa. Hän joi siitä maljasta ja juopui.

Hän ei kysynyt mitään. Hän ei kysynyt mikä on *hänen oma* osuutensa onnettomuudessa. Hän ei kysynyt, eikö hän *itse* ehkä ollut tulta varomattomasti pidellyt, eikö juuri *hän* ollut kaiken syy.

Hän ei kysynyt mitään.

Kun hän näki, että hänen elämänsä uhrisavu ei kohonnut korkealle ja muuttunut uneksituiksi valkeiksi linnuiksi, vaan tuprahteli tuhan alta katkerana ja läkähdytti häntä, raivostui hän ja etsi ketä lyödä. Hänen vihansa ryöppysi rouva Esempiota ja majuri Velikodushofia kohtaan. Hän tahtoi *kostaa... kostaa... kostaa* ja *kostaa*... Musta kukka tuoksusi hänen edessänsä entistä aistillisempänä, eläimellisenä.

Oitis paljasti hän rouva Esemption miehen sisarelle koko asian ja kehotti ottamaan Armiiran perinnön

pois. Hän tiesi, että rouva Esempio oli tältä peittänyt koko elämänsä ja hän tahtoi sen nyt paljastaa. Vihan suikaleet hiveliivät häntä suloisina, kuin aistien kiihottamat.

Ja vihansa vallassa kirjoitti hän majuri Velikodushofin veljelle:

'Olette valtion varoilla lähettänyt veljenne elämäni häpäisemään. Lienee Teillä toki siksi kunnian tuntoa, että lähetätte hänelle myös ansaitsemansa ritarimerkin: hirttonuoran olkanauhoiksi.

Harhama.'

Enkeli Iiranto hymyili hänen vierellensä. Se ampui taas nuolensa ja Harhaman silmien eteen avautui veripunainen taivaanreuna. Mustat vihan savut suitsusivat houkuttelevina, kuin porttolan salaperäinen akkunan valo irstailijoille, kun se etsii unehdusta onnettomuudesta.

Ja sitten otti hän kätköstä sen browningin, joka oli kerran ollut ojennettuna Nikitinin rintaa kohti. Hän ei vieläkään uskaltanut katsoa sen salaisuutta, mutta hän iloitsi:

— "Jos se luoti on säästynyt, on se säästynyt suurinta konnaa varten."

Musta kukka tuoksusi. Enkeli Iiranto hymyili. Harhama pukeutui, otti nopeasti puhelimesta selon missä majuri Velikodushof on ja lähti häntä tappamaan. Hän riemuitsi jo: — "Kosto ja viha!... Mikä suuri ja voimallinen tunne! Mitä on rakkaus sen rinnalla! Elämellisyyttä... aistillisuutta... Yöelämän lokaa se on ja velttoutta... Oh! Minä tahdon vihata... Minä tahdon olla *alhainen*, enkä loistaa fariseuksena jalouden ruohoseppele päässä... Elukka elukkaa vastaan ja ihminen ihmistä..."

Mutta kun hän oli jo tiellä, murhan synkkä ajatus mielessä, sai hän sanan, että majuri Velikodushof yhdessä rouva Esempion kanssa olivat nostaneet häntä vastaan kanteen kunnianloukkauksesta... Silloin pursusi hänestä kaikki se sairaloinen ihmishalveksiminen, joka oli häneen puristautunut. Se täytti vuotavalla inholla koko hänen olemuksensa. Hän mutisi, asettansa tarkottaen:

— "*Tämä* ase on ollut nostettu kunniallisempaa rintaa kohti, kuin kodin häpäisijää... Olisi pyhyiden häväistys nostaa se majuri Velikodushofia vastaan."

Pakkanen paukahti silloin ja kiukustunut enkeli Iiranto ampuutui sen viimana terävänä tuikkivaan tähteen, jonka kirkkaudessa kylpi kymmenentuhatta Perkeleen enkeliä, valellen ruumistansa tulina palavista tähdistä tulvivalla valosateella. Hän ryöpähti niiden keskelle hätäytyneenä, kauneutta säteilevänä ja puhui:

— "Herramme Perkeleen viha odottaa meitä... Uusi työni ei vielä onnistunut... Harhama peräytyi Kainin iskusta... Hän on velto... nahjus... Jehovan raihnaama sielu... Jehovan hengen myrkyttämä ja turmelema..."

Enkelit vapisivat. Enkeli Iiranto vaipui kuunvalokivelle surullisena, valosateen valellessa hänen arkailevaa enkeli-ihoansa. Silloin koko enkelijoukko laskeutui polvillensa ja rukoili hänen puolestansa Perkeleeltä armoa, veisaten:

"Vaihda vielä armoon viha! Ällös, suuri, suutu! Onhan heikko ihmisliha, silt' ei muuta puutu, kuin vaan vihollises juoni, niin jo raukka lankeaa ansaan tämä. Siks' ei saa koskaan kuivaa armonsuoni, joka olemuksestasi valaa meihin armoasi."

Perkele kuuli hartaan rukouksen. Hänen lähettämänensä ilmestyi kaunis käärme ja kietoutui seppeleeksi Iirannon päähän. Se oli merkki Perkeleen anteeksiantamisesta. Koko enkelijoukko riemuitsi silloin ja veisasi Perkeleelle kiitosta, tanssien Iirannon ympäriillä ja laulaen:

"Kuin kukkanen sinusta puhkeaa uus' armonnuppu aina. Et ehdy sä, ei armosi lakastu milloinkaan. Kaikkeus sun kiitostas ijäti veisatkoon!"

Laulun hyminän nostamana kohosi enkeli Iiranto siivillensä ja hävisi kaikkeuteen.

Harhama palasi kotiinsa, teos ainaisena aaveena silmien edessä ja mustan kukan aistituoksu sieramissa. Hän sotkeutui taas entisiin ajatuksiensa verkkoihin.

Hän tunsu itsellensä tehdyn vääryyttä ja raivostui ja masentui ja taas raivostui ja kyseli:

— "Miksi nämä ihmiset ovat minulle vääryyttä tehneet?"

Sitä kysellessänsä tuli hän punninneeksi tekoansa, jolla hän oli ryhtynyt riistämään rouva Esempion

lapselta perinnön. Hän muisti, kuinka hän oli Valkamalassa tahtonut lyödä murskaksi Jumalan, joka hänen mielestensä oli syypää siihen, että ihmiset puhuivat ilkeyksiä rouva Esempiosta ja siten olivat riistää lapsen perinnön... Hän värisi ja vapisi taas sitä muistaessansa. Hän vapisi vihasta, ettei voinut olla parempi, tai edes alhaisempi sitä Jumalaa, jota hän silloin oli vihannut siitä syystä, että se hänen mielestensä teki samaa kuin hän nyt: riisti viattomalta lapselta sen perinnön. Hän sotkeutui taas elämän pimeyteen ja kysyi vihan ja hädän ja epätoivon vaahdon keskellä kahlaten:

— "Onko minun tekoni oikea?"

Hän oli kauvan vastaamatta, etsien puolustusta. Ja hän löysikin sen, mitä etsi: Hän otti rouva Esemption kirjeen, jossa tämä pyytää pyytää häntä ilmottamaan lasten holhoojalle, jos jotain erityistä tapahtuu. Hän vetäytyi sen taakse, lohdutteli itseänsä sillä että hän tarkoittaa lapsen, Armiiran parasta. Hän rauhoittui ja mietti jotain. Mutta äkkiä puhkesi niistä mietteistä epätoivoinen kysymys:

— "Haenko minä viimeiselle toivonkipinälle: vihalle puolustusta *rakkaudesta*?... Mihin verkkoon minä olen sotkeutunut!... Voi mihin verkkoon minä olen sotkeutunut!..."

Hän vajosi kokonansa kokoon elämän viisaan verkkokävyn yhä nopeammin hänen ympärillensä heiluessa. Kokonaan tylsistyneenä järkeili hän uudelleen:

— "Minä tahdon *vihata* äitiä ja sille vihalle minä haen puolustusta siitä, että muka *rakastan* sen tyttöä."

Hän mietti sitä pulmaa, kuin verkkoonsa kuivunut hämähäkki kohtaloansa... Elämä sotki itseänsä valmistuaksensa siten selviöksi.

* * * * *

Pauhu kulki äärettömyyden pimeydessä.

Pimeyden keskellä on Orvenne-niminen temppeli. Sen häikäiseviä holveja kannattaa tuhat tulipylvästä, joissa tulenliekki on kivikovaksi jähmettynyt... Niiden tulen hohde häikäisee, mutta ei hievahda... Lattia on kuukirkasta kiveä... seinät valkeana valona hehkuvaa hopeaa...

Hohde häikäisee... Tulipunaiset pylväät loistavat solakkoina... majesteetillisina... Ylpeinä kohoavat ne monissa kuvioissa ja riveissä tarjoten hartioitansa holvien kannattimiksi... Ne ylpeilevät alastomuudestaan ja taiteestaan ja katselevat kuvaisiansa hopeahohteisista seinistä...

Ja ylhäällä, häikäisevissä holveissa karkeloivat elävät tulikäärmeet... sulavina... notkeina... kauneina... Ne kiertelivät luontevasti toistensa ohi... kiemurtelivat hitaasti... muodostelivat kauneita kuvioita... hajosivat niistä verkalleen uusiksi kuvioiksi... tekivät kiehtovia liikkeitä... pysähtelivät yhtä aikaa, kuin käskystä ja alkoivat taas uuden kauniin karkelonsa, muodostellen lumoavia renkaita.

Orvenne-temppelin keskellä on petos-alttari. Sen keskellä seisoo Perkeleen kaunis Uulemo-enkeli... Hänen silmistänsä hehkuu petos ja himo... Hänen hiuksensa ovat kuin käärmeen kiehteitä... kieli on käärmeen kieli... vartalo on madon sulavuutta... sen notkeutta... viekkautta... Hipiä on käärmeen kavaluutta...

Kaulassa on hänellä koristuksena hieno kaunis iirame-niminen käärme, kiehkuraksi käännettynä... Hän on petoksen henki, aviomiehen ja -vaimon petturuuden äiti...

Hänen vierellensä on siro pylväs... Sen ympäri on kiedottu musta eele-niminen käärme, jonka pää pistää ylös hienihkon pylväänsä päästä...

Uulemo-enkeli on kaksineuvoinen, ja molempia sukupuolia on hänessä kaksi avioparia, mies ja nainen samalla... Hän tyydyttää aviopetturuutensa himoa, pettäen toisella parilla toista paria: toisen naiseutta toisen parin miehuudella... miehuutta naiseudella... Siitä sikiää häneen aina uusi uskottomuuden henki... petturuus... aviorikoksen himo... Se henki on eele-käärmeen ravintoa... Se imee sen itseensä ruokana... ottaa lemmen-antimena... Siitä hengestä sikiää eele-käärmeen vatsassa joka hetki pienen-pieni punainen hirre-käärme... Se nousee emänsä eele-käärmeen avonaisesta suusta, kuin punerva savu tulesta, kauniisti kiepahtaen... Hirre-käärmeet häviävät maailmalle, kulkién salaisia teitä... mataen näkymättöminä... kieppuen huomaamattomina... etsien aviovaimon ja aviomiehen kantapäätä... Ne pistävät niin, ettei pistetty kipua tunne, vaan tuntee Uulemon hengen heräävän... sen uskottomuuden... sen petturuuden tarttuvan, kuin lemmen tyttöön, rakkauden poikaan... Siitä saavat alkunsa kaikki aviorikokset... petokset... uskottomuudet... Ketä on hirre-käärme pistänyt kantapäähän, ne ottaa Herve-enkeli hoteisiinsa... Hän vie ne veneessänsä Harhasaaren rannikolle, Ooti ja Iila soutajina, tai joutsen venettä vetämässä... ja aare-lintu lähettyvillä, nokassa Tuulan aistipunakukan kaunis lehti...

Niin syntyvät aviorikokset... uskottomuudet... haureus ja petturuus... Ketä on kerran hirre puraissut,

hän ei etsi haavalle muuta apua, kuin aistipunakukan lehden... ei mene muun lääkärin luo, kuin sen, jonka syliin hänet Herve vie, Iilalla ja Ootilla soudattaen...

Viima kävi Orvenne-temppelin läpi ja alttarille hulmahti majesteetillinen Perkele, tulivaippa huolettomasti hartioille heitettyä. Hänen edessään, alttarin edessä, makasi veripunaisella alustalla suuri musta jättiläiskäärme, taiteelliseksi kiemuraksi kääriytyneenä ja viisailta silmillänsä herransa eleitä seuraten. Se lepäsi rauhallisena, liikkumattomana, ijankaikkisen alamaisuuden vertauskuvana, päässä pieni hohtava tulikruunu.

Perkele antoi vihjauksen ja kohta ilmestyi temppeli täyteen hänen enkeleitänsä. Ihastuneena hohteen ja häikäisevän valon kirkastamana puhui Perkele:

— "Nyt on Jehova katsonut leppyisämmästä Aabeliin... Mutta Harhamaan Hän ei ole leppyisästi katsonut..."

Ja Uulemon puoleen kääntyen lisäsi hän:

— "Sinun henkesi, Uulemo, elää. Sinun siittämäsi hirre-käärmeet etsivät aina oikean kantapäähän..."

— "Ja jokaiseen ihmisen kantapäähän pistetty pisto haavoittaa vihollisesi Jehovan kantapäähän", — lisäsi Paholainen... Perkele leimusi ilosta ja jatkoi:

— "Harhama on oikealla polulla... Nainen on tehnyt tehtävänsä..."

— "Siis on sisar Aabelille menossa?" — kysyi rampa Kehno. Perkele riemuitsi edelleen:

— "Se on enemmänkin kuin *menossa*... Aabeliin katsoi Jehova leppyisämmin arkailemalla sitä... Hän tahtoi palvella kahta herraa yhtä aikaa..."

— "Ja yhdellä sisarella... Se Ahne!" — keskeyttivät palvelijat. Perkele riemastui yhä ja jatkoi:

— "Niin. Hän tahtoi yhdellä sisarella suositella molemmat veljet ja siksi ei saanut kumpaakaan... Hän sai tyytyä sisareen, johon jäi Hänen väärä henkensä ihmiskunnan turmiollisen hapatuksen siemeneksi... Nyt on Hän viisastunut... Hän on katsonut kursailematta Velikodushofiin lempeästi ja antanut hänen saada vaimon aikansa... Harhama läkähtyy nyt elämänsä uhrisavuun... Hän *vihaa*..."

— "Sinun valtakuntasi portit aukenevat päivä päivältä. Sinun kunniasi ja viisautesi kirkastuvat aikakaudesta aikakauteen", — ylistivät ihastuneet palvelijat.

Perkele jatkoi selitystensä:

— "Harhaman Kainin-iskuun ei ole enää kuin vaaksa..."

— "Ja sinä lyhennät sen vaaksankin olemattomaksi", — todisti Piru.

— "Ja jokainen Kainin-isku on sinun valtakuntasi ja valtasi perustukseksi laskettu kivi, sillä se on Jehovan kasvoja vastaan lyöty isku", — lisäsi kuudes päähenki, Paholainen. Perkele jatkoi:

— "Minä olen aseennä sitä varten hänen käteensä säästänyt... Minä olen Harhaman aseennä tehnyt taikakaluksi, josta hän ei ole uskaltanut luopua ja jota hän ei ole rohjennut tarkastaakaan. Minä olen *salaisuutena* siinä aseessa asunut. Ja nyt on se valmis... Minä olen myös Aabelin valinnut, johon Jehovan *täytyi* lempeämmästä katsoa... Hänen täytyi..."

Enkelit riemastuivat nähdessään herransa voiman ja veisasivat:

"Sinua kaikki kumartavat. Sinua kaikki tottelee. Kaikki sua kiertää, kaartaa, mutta turhaan: aina saartaa heitä sinun paulas suuri. Olet kaiken alkujuuri. Sinä kerran maat ja taivaat kunniasi tieltä raivaat."

Perkele käveli ja hulmahteli loistonsa häikäisevässä hohteessa ja ylpeili:

— "Jehova on taas sortuva omiin töihinsä... Minä osotin vaimolle Velikodushofia ja kuiskasin hänen sydämässään: 'Katso! Hän on kaunis muodoltansa'..."

— "Ja vaimo näki taas että se oli ihana nähdä", — huomautti Horna.

— "Niin", — jatkoi Perkele — "Jehova on pannut hyvän- ja pahantiedonpuuhun liian kauniit omenat ja siihen tutkaimen on Hän alati polkeva kantapäähänsä..."

— "Ja jos ne omenat ovatkin sisältä mätää, niin me, sinun palvelijasi, kiilloitamme niiden kuoren", —

keskeyttivät enkelit.

Perkele käveli ylpeänä alttarilla. Hieman mietittyänsä lausui hän itsetietoisena:

— "Koko maailma on oleva kerran minulle alamainen. Jehova on makaava minun jalkojeni juuressa juuri tuommoisena kuuliaisena käärmekiehkurana, kuin on tuo minun edessäni. Te saatte nähdä minun voimani salaisuudet..."

Hän viittasi kädellensä. Nähtäväksi avautui silloin alkuajan monivärinen luonnonkuva. Metsä hohti kypsimmillensä. Se uhkui elinvoimaa ja kauneutta, kuin vaimoksi puhennut nainen uuden äitiytensä alkua odotellessa, miehellensä hymyillessä. Se seiso i kypsyvät hedelmät helyinä, kukat koristeina ja harsoina väri viheriä. Lintu loisti kukkana joka oksalla ja joka lehdellä kisaili valo varjon keralla.

Puiden suojassa oli Kainin maja. Se oli kuin viheriöistä köynnöksistä palmikoitu, kukilla kylvetty pesä. Majan edustalla oli lammikko, jossa joutsen ui sorsaparven saattamana laulellen hautovalle emolle. Oikealla puolen kohosi Himalajan ylpeä huippu, valkea lumikruunu päässä, pujottautuen taivaan tumman rajoille. Pensaan juurelta näkyi kätöksässä makaava musta käärme, joka viisaila silmillensä katseli nuorta vaimoa.

Mutta majan edustalla leikkivät Kainin lapset: kaksi poikaa ja kaksi tytärtä... Kainin lempeän vaimon viimesyntynytensä soudatellessa. Hän soudatteli ja lauloi:

"Tuuti, tuuti, Kainin lasta! Tuuti onnetonta! Turhaan etsit maailmasta päivää tuskatonta. Miss' on kukka, siellä myöskin kaiho, kuolo päiväs, yöskin sua vaanii, odottaa. Tuuti Kainin lasta, aa! Kuule kuolon kellot soi!

Eikä auringosta, kuusta enää valo varjoton sulle vuoda. Murhapuusta kätkyesi tehty on. Suotta itket, ei se auta: kehtos' on jo ruumislauta. Murhapuulla matkaan lähdet, sillä lepää, konsa tähdet sulta kuolo sammuttaa."

Kaksi lapsista, poika ja tyttö, katselivat Kainia, joka jousi kädessä pyrki Himalajan huipulle. Toiset kaksi kuuntelivat äitinsä surullista laulua. Äiti laulaa edelleen:

"Kasva, kukka, Jehovalle kasva Kainin lapsi! Jos Hän leppy rikkojalle, eipä silloin hapsi kutreistasi eikä haitu kuolon viikattelella taitu. Tuuti Kainin lasta, aa!

Tuuti, tuuti! Musta murha isän kumppalina käy! Uhrit... kaikki on nyt turha. Niinkuin varjo, jot' ei näy, kulkee aina vierelläsi suuren Jehovasi käsi. Nuku, Kainin lapsi."

Kehdossa makaava lapsi katseli ihmeissänsä äitiänsä. Äiti tuli yhä surullisemmaksi ja lauloi:

"Katsot ihmeissäsi, rukka. Kuule, miss' on tuskan syy: Elämä on kaunis kukka, jossa vaanii musta kyy. Yhdessä ne: kyy ja kukka vanhempasi, lapsi rukka, harhateille veivät, tuu!"

Yhä miettivämpänä katseli kehdossa makaava äitiänsä. Toisista seurasi kaksi edelleenkin isänsä toimia, toiset kaksi istuivat äitinsä edessä, katsellen hänen surullisia silmiänsä. Äiti jatkoi:

"Kukka oli liian armas, liian viisas musta kyy. Siksi on nyt mieli karvas, siinä kyynelien syy... Älä ihmettele sitä Vielä itse tunnet mitä kyy ja kukka sulle voi..."

Hän keskeytti laulunsa... Hän muisti lempeää Aabelia... Hän muisti sen uhrin... Hän muisteli sen kauniita silmiä... Hän muisteli elämänkukkaa... Hän muisteli sitä ja näki siitä matelevan mustan käärmeen, muodostuen Aabelin vuotavasta verestä... Hän muisteli paljoa ja jatkoi:

Oli armas aika silloin, huilu lempeästi soi; onni, lempi, aamuin illoin kaikki polut hopeoi. Rauhallisna uhri paloi. Taivas siunausta valoi... Kuule kummaa kertomaa:

Silloin taittui huilunsoitto... onni loppui i jäkseen. Kyyn ja elonkukan voitto lemme veivät lunnaikeen... Siitä päivin rakkautta ei voi, eikä puhtautta maailmassa olla, ei...

Kuule: Silloin mull' ei varaa ollut enää valintaan... Siksi itkeksin nyt salaa... Kainin pakko-vaimo vaan olen onneton. Ja siksi petokseksi, kyyneliksi rakkaus on muuttunut..."

Lapsi hymyili kehdossa... Kainin vaimo katseli hymyä mieli katkerana... Hän muisti, kuinka hänen omista hymyilyistensä oli puhennut kuihtumaton kukka: *elämäntuska*... Sitä muistellen hän lauloi katkerana:

"Älä hymyele!... Kuule, kuink' on suuri tuskan syy: Äidin rinnasta jo sulle vuotaa petturuus ja kyy, sekä tuska *perinnöksi*... Maailmassa nyt ei siksi rakkautta koskaan näy..."

Laulu loppui, lapsi hymyili ja käärme katseli pensaasta... Kain oli tullut vuorelta väsyneenä, synkkänä ja istahti, pannen jousen vierellensä. Hän oli kuullut laulun, ja hänen muotonsa muuttui... Hän näki Aabelin varjon... Se veti hänen jalkoihinsa mustia sukkia. Hän katsahti vaimoonsa. Molempien silmäykset tapasivat toisensa ja painuivat sitten alas... Perkele puhui ylpeänä:

— "Katsokaa! Jehova sai pelastetuksi itsellensä *naisen*, jossa oli Hänen henkensä. Hän luuli silloin voittaneensa, mutta Hän pelastikin naisensa *minulle*... Ihmiskunta on taas kahtia ja se riittää. Toinen tuhotkoon toisen osan!..."

— "Sinun osasi on tuhoava Jehovan osan. Kain oli *sinun* osasi ja Aabel sortui", — vakuuttivat enkelit. Perkele selitti edelleen:

"Ensimmäinen pakkoavio on syntynyt *minun* toimestani. Se oli *minun* pistoni Jehovan kantapäähän. Sillä on jo Kainin aikana jaettu ihmiskunta uudestaan kahtia: mieheen ja naiseen, jotka toisiansa pettävät vihollisina. Minun aseini on vuoroon toinen, vuoroon toinen. Vaimosta on mennyt toiseen puoleen ihmiskuntaa perintönä Jehovan henki, mutta Kainista on periytynyt *minun* henkeni ja" — Perkele alensi äänensä kavalaksi — "naisen pakkoaviossa herännyt petturuus on kulkeva perinnöllisyytenä koko ihmiskunnassa, sekä miehissä että naisissa..."

Enkelit ylistivät taas Perkeleen viisautta ja voimaa. Mutta käärme makasi rauhallisena kiemurana todistaen hänen valtaansa. Perkele kerskui suurena, vallan pilvien hänen ympärillensä häilyessä:

— "Pelastaessansa naisen, on Jehova pelastanut valtansa turvaksi kantapäänsä heikoimman kohdan... Aviopetturuus on minun viisaudestani syntynyt ja siihen on Jehova kantapäänsä astuva..."

Yhä istui Kain synkkänä ja vaimo vaikenä. Kain katseli leikkiviä lapsiansa. Hän huomasi, että kaksi niistä oli hänen näköisiensä. Hän otti ne syliinsä ja suuteli niitä palavasti... Vaimo huokasi...

Äänettömyys jatkui. Kain synkkeni ja tunki jaloissansa mustat sukat. "Se on Jehovan kirousta", ajatteli hän synkkänä, katsahtaen Himalajan huipulle, jossa Jehova asui. Hänen silmissänsä leimusi katkera viha. Perkele ilkkui:

— "Katsokaa, miten puhtaana minun henkeni elää Kainissa. Hän *vihaa*... Mikä puhdas ja suuri tunne se on!... Jehovan henki, rakkaus, etsii *palkintoa*... Se tavoittelee sen suosiota, jota rakastaa, mutta viha... miten moni on sen valtaamana astunut turmioon, vankeuteen, hirsipuuhun, häpeään!... Kuka niistä, jotka tappavat, toivoo *palkkiota*?"

— "Sinun henkesi on suurin kaikista", — vakuutti Hiisi.

— "Harhama", — jatkoi Perkele — "kulkee Kainin suuria polkuja. Hän *vihaa*... Hän valmistautuu ja Jehovan pelastama *vaimo* on hänet herättänyt minut tuntemaan, huomaamaan minun henkeni suloisuuden. Hän on nyt lyövä kaksi iskua: Kainin-iskun ja sen suuremman: teoksensa..."

Ylistyslaulu pauhasi taas kierrellen ihanan temppelin sadoissa holveissa. Kain oli noussut synkkänä, vihaisena, ottanut aseensa ja lähtenyt kiipeämään Himalajan huipulle, vihollistansa Jehovaa etsimään. Perkele katseli palvelijoinensa hänen nousuansa ja lausui:

— "Ah, te ihmistoukat! Te olette *itse* nousevinanne Jehovaa vastaan, ettekä tiedä että olette ainoastaan minun käskystäni Jehovan mätänevässä kantapäässä kihiseviä toukkia..."

Pauhuna kierteli taas ylistyslaulu. Perkeleen jokainen jäsen oli voimaa, hänen kädenliikkeensä oli valtikan välähdystä ja silmänräpäykset kirkkaita salamoita.

Enkeli Iiranto ilmestyi silloin hänen eteensä, elävällä tulikäärmeellä seppelöitynä ja odotti herransa käskyä. Perkele antoi hänelle neuvoja, puhuen:

— "Olen antanut sinulle anteeksi, koska tiesin, että vika ei ole sinussa... Jehovan hengen saasta on syöpynt Harhaman sieluun epäilyksenä, sairautena ja siksi on hän vaikea... Hänen typerä ihmisinhonsa oli tielläni..."

— "Puhalla sinä, herra, se hänestä pois tomuna!" — tarttui Iiranto.

Perkeleestä puhkesivat ylpeyden tuoksuavimmat kukat. Hän lausui:

— "Jehovan henki on häviävä itsestänsä, sillä se on vääryys..."

Hän käveli leimuavana tulena ja jatkoi Iirannolle:

— "Jos Harhama *nyt* vielä peräytyi, niin tapahtui se, että isku

olisi suurempi... Anna Jehovan katsoa *vielä lempeämmästi* Aabeliin, Velikodushofiin!... Anna hänen katsoa siihen niin lempeästi, että Harhamasta tuntuu oma uhrinsa läkähdyttävältä häkäsavulta!..."

— "Sinun käskyjesi täyttäminen on minun nautintoni", — vakuutti Iiranto.

Perkeleen katseessa kieppuivat kavaluuden käärmeet, kun hän jatkoi:

— "Harhama on Hiiden myllyssä hiukan *pilautanut*... mennyt liiksi kauvas... Hän katselee jo naisen lihaa, kuin puntarilla ostaja... Siinä on vaikeus... Hevos- ja naishuijarissa on vaikea saada kasvamaan musta kukka... Kumpikin katsoo vaan huijattavansa tavaran hampaista niiden ikää ja sitten: antaa mennä! Hän on miesportto... Lisäksi tulee hänen hullu ylpeytensä, jonka tähden häntä on vaikea saada enää eukon pauloihin niin, että siitä voisi puheta musta kukka, joka nostaisi hänet Aabelia vastaan... Tähänkin eukkopoulaan hänet oli saatava hulluuntumaan teoksensa kautta..."

Perkele muutti äänensä matelevaksi käärmeeksi, koko olemuksen kavaluudeksi ja lopetti:

— "Anna siis Jehovan katsoa *samalla* eukolla uudestaan Aabelin päälle ja *entistään lempeämmin*!..."

Ukkosen pauhuna räjähti silloin enkelien riemulaulu, jolla he ylistivät Perkeleen kavaluutta. Palavat tulikielet ilmestyivät kruunuksi Perkeleen pään päälle ja hänen ympärillensä hehkui kipinäkirjas jumaluuden sädekehä. Valtikka tarjoutui hänen käteensä ja hänen ohimoltansa hyväilivät verenväriset tuoksut. Enkelijoukkonsa puoleen kääntyen lausui hän käskävästi:

— "Te kaikki, vartioikaa Harhamaa! Kullatkaa hänelle kaikki Jehovan kielletynpuun hedelmät! Ripustakaa sen oksat täyteen maineenseppeleitä!... Valelkaa murha semmoisella hohteella, että hän näkee miten ihana se on ja suloinen antamaan tyydytystä!"

— "Sinun henkesi on hohtava houkuttelevana elämän jokaisessa omenassa", — vannoivat palvelijat.

Perkeleen vihjauksesta ilmestyivät tuliset sepeleet enkelien päähän. Etäältä kuului hekumallinen soitto. Lihan jäntereet väsyivät... raukesivat... etsivät lepoa... lemменkukat puhkesivat ja enkelit alkoivat tanssia rakkauden tanssia laulaen:

"Nyt uinahtaa saa riutunut kukassa lemмен hetkisen... Saa huuli huulta maistaa... Nyt kukkainen saa armastaa, värinsä hellät lahjottaa, ja ostaa niillä onnen ja suutelon. Kuin pikkulintu varvukseen saa hempi hemmen ottaa ja väsyneenä uinahtaa sen suudelmiin. Nyt tanssikkaa ja suudelkaa... On voitto meidän herran..."

Kaikki nukahti lemмен oksalle. Perkele haihtui ylpeytensä äärettömyydeksi.

Laulu, joka laulettiin runonlomassa.

Elämä on poroksi polttavaa vihaa...

Talven ensi lumet valkaisivat maita.

Elämän kulkuset soivat heleämpinä. Koko elämä helisi jo kylmän kourissa. Se pukeutui talvikirkkaaseen huntuun, pukeutui morsiameksi, vietti ikuisia häitänään haudaten entisiä... karkeloiden nykyisten kanssa... mairitellen tulevia sulhojansa...

Elämän häät eivät koskaan lopu. Se hautaa häissänsä, se viettää häitä haudalla... Se kosii ja kihlaa yksin, se valmistelee samalla ruumislaudalla vuoteita toisille... Se jakelee elämän ja kuoleman suuteloita samaan aikaan...

Ja elämän häähuoneena avautui äärettömyyden suuri sali. Lukemattomat miljaardit maailmat kihisivät siinä häviävinä toukkina, syöden kaikki ja itse valmistuen kaikkeuden ruuaksi.

Rouva Esempio ja Harhama istuivat Pietarissa eräässä pienessä huoneessa kahden kesken. Tuntui kuin olisi huoneessa ollut joku ilkeä, ilettävä, limainen matelija, joka oli kaikkialla, eikä missään... Se oli entinen yhdys-elämä... Harhama, jossa nyt taas kyti elämän kysymys uudessa, tuskallisessa muodossa, huomasi sen matelijan lakkaamatta. Ja silloin nousi hänessä raskas, synkkä kysymys. Hän kysyi:

— "Minähän olen noussut elämää puhdistamaan, pesemään sitä ja parantamaan, ja tämmöiseksikö olen sen puhdistanut... likaiseksi matelijaksi?..."

Hän vaipui istumaan, sanattomana, mieli yösydäntä synkempänä... Oman syyllisyyden tunne oli hänelle aivan ventovieras nytkin... Hän yritti lohdutella itseänsä sillä, että hän muka ei ollut sitä liannut, mutta elämän inhottava matelija ei siitä lohdutuksesta puhdistunut... Katkerana mietti hän taas:

— "Eipä se siitä näy paremmaksi enää tulevan eikä puhdistuvan, kuka sen on liannut..."

Hän nousi ylös, käveli kauvan edestakaisin, kasvolihaksien vavahdellessa. Rouva Esempio istui nojatuolissa, kasvot punaisiksi turtuneina ja silmän-alus kosteana...

Viimein istahti Harhama, otti valmiiksi kirjoitetun paperin ja puhui raukeana:

— "Olen vieraan omaisuuden asettanut nimellesi siltä varalta, että kuolisit, tai jotain odottamatonta tapahtuisi... Ehkä tahdot allekirjoittaa tämän paperin, jossa luovut siitä omaisuudesta... Sillä luultavasti ne kolikot nyt toki sormiasi polttaisivat... vaikkapa niissä olisi paksukin nahka... tai rukkaset kädessäsi..."

Rouva Esempio mietti jotain. Hän ei tiennyt sanotusta Zaikon jättämästä omaisuudesta mitään, sillä Harhama oli sen olemassaolon salannut turvataksensa sen tuhlaukselta, joka oli rouva Esempion pieni heikkous...

Molemmat istuivat taas ääneti, elämänsä matelijan kaikkialla kiemurrellessa. Viimein kysyi rouva Esempio omaisuuden suuruutta neljällä sanalla:

— "Kuinka suuri se on?..."

— "Eihän se tähän kuulu", — vastasi Harhama lyhyesti. Pitkän, uuden vaiti-olon lopetti vihdoin rouva Esempio lausuen raukeasti:

— "Voinhan minä sen kirjoittaa..."

Ja kun paperi oli allekirjoitettu tuntui Harhamasta kuin olisi hänellä sanottavana jotain muutakin, jota hän ei muistanut, tai tajunnut, tai epäili sitä puhua, pelkäsi siihen koskea. Se "muu" oli se matelija, se puhdistaaessa tahrattu elämä, joka nyt luikahteli joka paikassa.

Hän nousi ylös ja käveli tuntikauden edestakaisin mitään puhumatta ja mitään selvästi tajuamatta. Tärisevät hermokohtaukset juoksivat tuontuostakin hänen ruumiinsa läpi. Rouva Esempio istui sanattomana, vilaisten silloin tällöin Harhamaan.

— "Miksi minua maailma näin murjoo?"—lausui viimein rouva Esempio.

Ja ikäänkuin olisi joku johtanut ajatukset toisaalle alkoi Harhama miettiä sitä ajatuksetonta kysymystä: "Miksi maailma niin murjoo?"

Hän mietti ja käveli tunnin toisensa perästä. Lyhyt päivä oli jo loppunut, mutta yhä käveli hän tuskaisena ja mietti ja sotkeutui johonkin aivan muka näkyvään verkkoon.

Viimein oli jotenkin kosketettu siihen limaiseen, elettyyn elämään.

— "Majuri Velikodushofhan se oli kaikkien syyppä... Hän lupasi minulle linnat laittaa ja miljoonat lahjottaa", — lausui rouva Esempio.

Viha ja kosto ja häpeä ja kaikki riehahtivat Harhamassa yhdeksi ainoaksi epäselvyydeksi. Aistillisuuden ilkeä lemu tunki häneen. Katkerana virkkoi hän puoli-ääneen:

— "Mhyh!... Käärme petti minut ja minä söin..."

Ja taas käveli hän synkkänä, mieli katkerana sappena. Hän käveli kauvan ja sanattomana. Käärmeestä johtuivat hänen ajatuksensa taas elämänkysymyksen tutkimattomiin syihin ja ongelmoihin ja koko elämä alkoi silloin kiemurrella hänen edessään käärmeenä, joka hävisi kaikkialta ollaksensa taas joka paikassa näkyvissä. Viimein lausui rouva Esempio arkaillen:

— "Minä onneton vielä satuin olemaan rouva Volkofille maksava, eikä sattunut rahoja, niin silloin se tuli... Velikodushof... ja työnsi viisisataruplaisen kouraan ja sanoi: 'Menkää herrantähden maksamaan sille'..."

Kauvan mietittyänsä lausui siihen Harhama:

— "Siitäkö sinun piti sitten unohtaa ja myydä kaikki... kunniakin?..."

— "Niin... olihan siinä paljon muutakin... Hän puhui sitä ja sitä... Sanoi että hänen tunteensa eivät ole

markkinatavaraa... Ja sanoi olevansa niin suuri kirjallisuuden tuntija... Strindberg-tutkija... Mehän luimme paljon yhdessä", — lopetti Esempio, hetken välillä vaiettuansa ja tarkastettuansa Harhamaa.

— "Siis Kreutzer-sonaatti!" — mietti Harhama ja muisti sen majuri Velikodushofin kirjan, jonka hän oli tavannut Narvassa Luostarihuvilan pöydällä. Ja taas ja taas hän käveli. Hän ei kysynyt mitään omalta itseltänsä. Hän ei kysynyt: "onko minussa syytä?" ei kysynyt: "olivatko käteni puhtaat, kun ryhdyin niillä pesemään?" Hän etsi taas elämän käärmettä, maailmaa joka murjoi, majuri Velikodushofia ja kaikkea joka livahti käärmeenä pakoon... Pitkän ajan käveltyänsä istahti hän ja kysyi raskaalla äänellä:

— "Etkö sinä sitte voinut hänen nerostansa ja suuruudestansa ja seurastansa nauttia, laskeutumatta ensin likaan?... Ja liattavaksi", — lisäsi hän nousten vastausta odottamatta istualtaan...

Rouva Esempio oli vaiti. Elämän ratkaisemattomat kysymykset matelivat taas rauhassa mustina matoina. Kysymys, miksi eivät mies ja vaimo voi nauttia toistensa hengistä, ilman aistillisuuden tuoksua, häilähteli sotkeutumana. Kauvan mietittyänsä vastasi rouva Esempio:

— "Olenko minä sitten saastaiseksi tullut, jos minä en tee rikosta *hengellän*?"

Harhama alkoi taas laskea elämäkysymystä. Loolja ja moni muu muistui mieleen. Eikä hän voinut yhteenkään kysymykseen vastata muulla, kuin toisella kysymyksellä.

— "Niin, niin!... Missä siinä alkaa lika ja saasta ja missä puhtaus?" — huokasi hän ja kaikki se näytti lialta ja ravalta.

Kaiken sekasorron keskeltä, kaiken raunioista ja liasta nousi vielä hänen elämänsä sisältö: hänen teoksensa. Kaikki maailman tuliset raudat polttivat häntä silloin. Hän tahtoi sen pelastaa vielä, mutta hätäytyi, kun ei tiennyt miten voisi sen tehdä, joutui saamattomaksi, neuvottomaksi ja oli hädissänsä valmis tarttumaan vaikka mihin olenkorteen.

Hän käveli ja värisi ja mietti.

— "Jolle paljon anteeksi annetaan hän paljon rakastaa", — mietti hän taas. Elämän verkkokäpy kutoi uutta verkkoa hänen ympärillensä. Talvi-ilta muuttui jo yöksi. Kysymykset lakkasivat lopulta kokonaan. Ne väsyivät turhaan vastausta odottaessaan ja ikäänkuin nukkuivat välinpitämättöminä. Ja samaten nukkui koko elämä.

Mutta epätoivo ja tuska paloivat nukkuvan huoneessa. Elämä oli sittenkin viimeinen maailmassa. Ajatus että täytyi se nyt haudata, täytti kauhulla koko Harhaman olemuksen. Maineen sepeleet ja Korpikosken linnat vaipuivat maan alle hänen teoksensa kanssa ja hän uskoi, että se teos riippui kokonansa nyt tästä hetkestä ja rouva Esempiosta.

Kun yö lähenei, oli sovinto syntynyt sanoitta. Rouva Esempio puhui:

— "Kun nyt antaisit minulle rahoja, että pääsisin rauhottumaan ja pois Velikodushofin lähettyviltä... Tahtoisin matkustaa Odessaan... Puhuisin siellä mieheni sisarelle ja peittäisin koko asian, kun olet hänelle kirjoittanut... Sillä mitä maailman tarvitsee sitä tietää ja miksi Armiiran pitää kärsiä?..."

Harhama täytti pyynnön. Lopulta hän aivan vaati, että rouva Esempio matkustaisi pois. Siinä ilmeni taas hänen alhaisuutensa ja raukkamaisuutensa: Hän tahtoi siten peittää häpeänsä ja omat jälkensä.

Kun hän oli antanut mukanaan olevat rahat, lausui rouva Esempio:

— "Enhän minä näillä mihin pääse... Armiira on puutteessa ja hänelle täytyy osa jättää..."

Harhama nouti ne rahat, jotka hän oli koonnut rakentaessaan alttaria maailmankurjuudelle ja jätti ne teoksensa toisen jumaluuden esikuvalla matkarahoiksi...

Tuntia myöhemmin, kun hän saattoi rouva Esempiota junalle ja istui junan lähtöä odottaessaan hänen kanssansa rautatien vaunussa, tuli rouva Esempio kertoneeksi jonkun yksityiskohdan äskeisestä tapahtumasta lausuen muun muassa:

— "Hän tuli minun jälestäni Viipuria ja Pietaria myöten..."

Mustat kukat puhkesivat. Sanomaton inho sävähti silloin Harhaman olemuksen läpi. Oli, kuin olisi maailman kaikki likaiset märät vaatteet viskottu hänen hartioillensa. Hän nousi ylös ja yritti poistua. Rouva Esempio hätäytyi, purskahti raivoisaan itkuun, vapisi ja rukoili:

— "Älä jätä nyt minua näin, sillä silloin minä sorrun!..."

Junavaunusta vihelsi. Oli enää muutamia sekunteja jäljellä. Harhama vapisi päätöstä valitessansa. Viimein

puristi hän rouva Esemption kättä, ja lausui liikkeellä olevasta junasta pois kiirehtien:

— "Hyvä on... Minä en jätä sinua minkään uhalla..."

Hän tuli asuntoonsa, istui kauvan synkkänä. Sitten lasi hän ne markat jotka oli jällelle jäänyt. Sitä tehdessään muisti hän rouva Esemption toisen luokan ulkomaamatkan piletin ja hänessä nousi katkera kysymys:

— "Olenko minä, rakentamalla alttaria maailmankurjuudelle, koonnut ja säästänyt kultaa teokseni toisen jumaluuden esikuvan: maailmankurjuuden valmistajan matkarahoiksi?..."

Hän vaipui kokoon elämänkysymyksen yhä tiheämmäksi verkkoksi kutoutuessa.

* * * * *

Hän ei kysellyt itseltänsä oliko tehnyt oikean vaiko väärän päätöksen. Hän jännitti kaikki voimansa sen toteuttamiseksi. Hän oli, kuin mies, joka on elämän suuresta tulipalosta pelastanut parhaansa: ainoan lapsensa, tulevaisuuden toivon ja elämän sisällön. Hän oli pelastanut teoksensa. Raunioiden vielä savutessa iloitsi hän sen pelastumisesta, Tulikielekkeiden leimahdellessa elämän tuhkaläjästä, ihaili hän pelastettua aarrettansa ja unohti tulipalon ja kaikki mitä oli ollut.

Matkalta kirjoitti rouva Esempio hänelle muun ohessa:

'Rakas!

Nyt minä vasta huomaan mitä olen Sinulle tehnyt, mutta siksi onkin kaikki toivo kadonnut. Rukoilen Sinua, anna minulle anteeksi.

Hirveän vaikea minun on olla. Olet ollut niin hieno ja hyvä, nytkin vielä, jota en ansaitse. Ja sitten olet kärsinyt tähteni niin paljon. Olet mennyt niin huonon näköiseksi. Kyllä olen ollut hirveä ja kiittämätön. En minä uskalla toivoa enää mitään jalomielisyyttä Sinulta, en vähääkään. Tee nyt kanssani niinkuin tahdot. Eihän minulla ole ketään ihmistä maailmassa, sen tiedät.

Ja mahdoton on ajatella Sinun puoleltasi niin suurta rakkautta, että se kestäisi kaiken tämän, epäsuoruutenikin, sillä en ole ollut rehellinen... Ja sitten sen piti vielä tapahtua niin ettei ollut tyhjää huonetta välissä... Minä olin kahden yhtäaikaan.

Kyllä minä olen syyllinen, minä yksin. En minä uskalla toivoa, että tulisi vielä hyvä.

Mutta ole minulle hyvä, ole pikku Ritvan tähden. — Ei hän kosta minulle. Kyllä minä häntä rakastin ja surin jopa kärsinkin hänen tähtensä Korpelassa. Ja jos minä en pitänyt häntä luonani, niin olihan hänellä hyvä muuallakin.

Niistä rahoista, jotka annoit, annoin Eevalle talousrahoja, kun ei kotona ollut mitään ja kengätkin oli saatava Armiiralle, samoin itselleni. Ole hyvä ja lähetä minulle lisää. Elä anna minkään itseesi vaikuttaa. Minä olen onneton. Kaikki ihmiset kääntävät minulle nyt selkänsä ja sinä tiedät kuka on syyllinen. Mutta kyllä minä tyydyn kaikkeen. Tee kanssani mitä tahdot, Sinun hyvyytesi kokonaan murtaa minut!

Syleilen Sinua.

Helga.

P. S. Tule sitten minua vastaan Pietariin. Kun saan rahat tulen heti sinne.'

Tämä kirje oli Harhamalle aurinko, joka nousi keskellä sydän-öistä pimeyttä, levittäen kelmeää valoa elämän synkkyyteen. Se valo ei kirkastunut päiväksi. Se näytti joltain uuden elämän kaamealta, mutta puhtaalta valolta. Raamatussa oli häntä aina viehättänyt, paitsi Jobin kirjaa, kertomus syntisestä vaimosta fariseuksen huoneessa, josta hän oli usein puhunut rouva Esempiolle ja lausunut, että jos hän kerran näkisi hänet semmoisena kuin oli syntinen vaimo niin olisi hänen ilonsa rajaton, Hän näkisi hänet silloin puhtaana kuin lapsen aistillisuuden yläpuolelle kohonneena, kuin Nikolain morsiamen Kaatjan.

Silloin alkoi Harhama sairaloisesti kohottautua inhimillisille narrinrappusille: Hän kuvitteli olevansa se, jonka edessä syntinen vaimo sortuu, hajoaa, vuotaa kyneleiksi, odottaa anteeksiantamusta ja sen saatuaan nousee ylös uutena ihmisenä, puhdistuneena ja rauhottuneena. Hän nautti Jeesuksen *olemuksen* vallasta, Hänen olemuksestansa. Hän kuvitteli ja uskoi saaneensa nyt Jeesuksen jumalallisen jalouden ja löytäneensä tilaisuuden käyttää sitä valtaa ja jumalallista jaloutta: anteeksi antamusta...

Hän luki kirjeen uudestaan ja yhä uudestaan. Hän tahtoi kaikilla sielunsa voimilla antaa anteeksi, olla suuri, jalo, jumalallinen. Hän nautti siitä onnesta.

* * * * *

Nuotiotulet loimottivat Pietarin kaduilla.

Oli Pietarin omituinen, kirpelevä pakkaspäivä. Ilma oli lyijysinervä ja sen läpi tunkivat ikäänkuin sammumaisillansa olevan, punertavan auringon säteet pistelevinä, neulaterävinä, kuin harmaan savupilven läpi pujottautuen.

Harhama oli, saatuaan rouva Esempiolta uudistetun pyynnön sähkösanomalla, tullut häntä vastaan ja odotteli hänen tuloansa.

Päivä kului, mutta rouva Esempio ei palannut. Toinen päivä tuli pakkasineensa ja Harhama sai odotettavaltansa pyynnön lähettää rahoja lisää.

Tuli kolmas päivä ja neljäs. Rouva Esempio ei palannut. Lähetetyt rahat eivät olleet hänelle riittäneet. Hän pyysi taas toisia. Maailmankurjuuden alttaria rakentaessa kootut rovot alkoivat loppua. Harhama turvautui jo niihin Zaikon jättämiin rahoihin, joista puhuessaan hän oli Anna Pawlownalle näyttänyt käsivarsiansa, kerskatien, että ne olivat ainoat, joita hän tarvitsee ja jotka riittävät... Kun hän nyt ensi kertaa nosti pienen summan niiden korkoja, muisti hän sanansa. Hän katseli silloin heikon näköisiä miltei naisen käsiä muistuttavia käsiänsä, joita rouva Esempiokin ja moni muu oli sanonut tytön käsiksi ja alkoi taas miettiä elämän-ongelmaa. Hän mietti kauvan, tuli surulliseksi ja huokasi:

— "Mikä se on joka minun käsiäni aina lyhentelee?... Mikä se on, joka ei anna niiden jatkua edes sormienpäihin asti?..."

Ja kun hän oli sitä kysynyt ja odotti vastausta, näkyi hänelle taas vastauksena elämän ammottava kita, joka tuntui yrittävän ahmata hänen teoksensa ja hänen elämänsä ja hänet itsensä sormineensa ja sormenpäinensä. Hartioille tuntui silloin nousevan raskas kumara, joka painoi, kuin vuori.

Päivä kului taas, mutta odotettavaa ei kuulunut. Joku levottomuuden ja pahojen aavistusten hämähäkki alkoi kutoa verkkoonsa Harhaman ympärille. Hän takertui siihen verkkoon kokonansa, hätäytyi taas ja alkoi hätäytyneenä katsella koko elämää. Joku pahanenne kuiskutteli ja ilkkui hänelle lakkaamatta, että hän oli takertunut turman ja petoksen verkkoon. Siitä verkosta katseli hän nyt teostansakin hätäytyneen silmillä. Teos punotti nyt hänelle, kuin Pietarin pakkaspäivän savuavan näköinen aurinko: himmeän punaisena, kylmänkirpeänä sammumaisillansa olevana pyöränä, joka punottaa pakkasen lyijyharmaiden savujen takaa... Tuntui, kuin riippuisi teos ja koko elämä taas jostain suortuvasta, jota rouva Esempio piteli saksien välissä majuri Velikodushofin seisossa hänen takanansa.

Hän käveli Pietarin katuja puolitajuttomana. Hän ei voinut taas syödä, ei nukkua ja ankarat hermokohtaukset alkoivat. Aika tuntui kulkevan hitaasti, kuin ruumissaatto. Hän yritteli huumata itseänsä oluella, meni olutmyymälöihin, toivoen ajan siellä kuluvan nopeammasti. Mutta tuskin oli hän siellä istahtanut, kun hänellä tuntui olevan sanomaton kiire jonnekin, ulos, tai jollekin asialle, pois vaan. Hän tuskastui tarjoajaan, joka ei kylliksi nopeasti täyttänyt käskyä, kiukustui ja lähti ulos...

Ja aivan kuin jonkun käden johtamana tuli hän harhaillessansa uudestaan ja uudestaan munkki Pietarin oven eteen, ollen hänen luokseen menossa jollekin tärkeälle asialle. Mutta kun hänen piti avata ovi, kääntyi hän taas närkästyneenä takaisin lausuen tuskastuneena:

— "Äts!" Niin teki hän ovelle monet matkat ja peräytyi aina, kuin jotain peläten, jotain häveten, jotain arkaillen... Pakkasen pihdit puristelivat kaikkea, mutta Harhama ei sitä huomannut. Hän tunsikin ainoastaan elämän pihtien raudankovan puristuksen, näki sen jääkylmän kidan ahmivan hänen elämänsä rippeitä ja tyrmistyi sitä nähdessään joskus aivan turraksi. Niin tyyten oli hän itsensä pannut teokseensa, että hän sitä luodessaan oli unohtanut viime aikoina kaiken muun. Venäjänkielenkin, jota hän kirjoituksessa hallitsi paremmin kuin äidinkieltänsä, oli hän nyt kolmena vuotena niin unohtanut, että ainoastaan vaivoin tuli sillä toimeen. Niin kokonaan oli jokainen ajatus kiintynyt teokseen ja siksi oli se teos luonut hänessä hulluuden.

* * * * *

Elämä seisoikin kädessä leikellen poikki omia rihmojansa. Se kutoi verkkojansa oman itsensä satiiniksi. Se juoksutti rihmojansa etäisiltä keriltä, kietoi monen elämän yhdeksi ja kutoi yhden elämän monen elämästä...

Uspenskin tuomiokirkossa Moskovassa palvelivat ihmiset Jumalaa. Tuhannet olivat langenneet maahan näkymättömän käden painamina. Näkymätön veitsi oli puhkonut ihmissydämiä, repinyt rintoja,

särkenyt ihmisen koko olemuksen. Se näkymätön käsi oli pidellyt puukkoansa ihmisten omalla kädellä: kunkin omalla ja toinen toisensa kädellä. Ja ne, joita se käsi oli raadellut ja repinyt, etsivät haavoillensa parannusta samalta kädeltä, jonka he uskoivat ne haavat leikelleen...

Rukoilijoiden joukossa seiso i rouva Esempio. Hän katseli maahan langenneita, särkyneitä ja revytyitä rukoilijoita. Pyhä savu suitsusi, kuoripojat veisasivat ylistystä sille voimalle, joka oli repinyt ihmiset ja masentanut ne ja painanut ne eteensä polvilleen...

Kynttilät tuikkivat. Itku ja huokaukset sekaantuivat rukouksenkohinaan. Kyyneleet valuivat virtana. Elämä pusersi ihmispovesta kyyneleinä niitä kätköjä ja aarteita, joita se oli niihin koonnut. Rouva Esempio seiso i yhä ja katseli sitä...

Viimein astui hän epäröiden Neitsyt Maarian kuvan eteen, katseli sitä kuin ihmeissänsä, miettijä ajatteli jotain. Rukoukset, itku ja huokaukset kohisivat ihanan laulun säestäminä ja kyyneleet kilpailivat kirkkaudessa pyhäinkuvien ja jalokivien kanssa...

Yhä mietti rouva Esempio jotain. Viimein osti hän vahakynttilän ja pienen Neitsyt Maarian kuvan. Kuvan hän kätki povellensa ja kynttilän sytytti ja uhrasi, asettaen sen Neitsyt Maarian kuvan eteen palamaan. Hän katseli kynttiläänsä, kuin rukoillen jotain, tai kiittäin jostain... kiittäen ehkä siitä, että miesvainajansa sisaren kanssa oli asia hyvin järjestynyt: tämä ei saanut mitään tietoa. Armiiran perintö oli pelastettu... Siitäkö hän tahtoi kiittää, vai jostain muusta, sitä ei hän itsekään tajunnut... Mielikö hän rukoilla onnea Armiiralle, vai jotakin muuta armoa, ei sitäkään kukaan tiennyt...

Hän polvistui, rukoili sitä mitä toivoi, nousi ylös ja lähti ulos kirkosta.

Mutta vahakynttilä jäi palamaan. Se paloi, haihtui näkymättömäksi ja nousi korkeuteen viemään sinne rouva Esempion rukoukset ja kertomaan siellä, mitä hän toivoi ja rukoili ja mistä hän kiitti ja uhrasi...

* * * * *

Talvinen yö oli taas suistunut päivän jääkylmään kitaan. Nuotiotulien savuja tuskin erotti pakkasen huuteesta. Lyijynvärisen ilman läpi häämötti punertava auringonkehrä.

Vielä vii pyi rouva Esempio. Harhama kuleksi taas katuja pitkin, kuin eloton ruumis, tai elävä muumio ja aina johtivat häntä askeleet munkki Pietarin oven eteen. Viimein, ikäänkuin päästäksensä rauhaan, teki hän päätöksensä ja astui sisälle.

Rauhan puolihämärä päivänpaiste hymyili munkki Pietarin kammiossa. Jumalankuvan edessä palavasta lampusta levisi heikko, kelmeä valo ja sen liekki heloitti rauhallisena, kuin pyhä perhonen.

Munkki Pietari istui otsa käteen nojattuna, edessä elämän ja viisauden aarrearkku: raamattu. Hän näytti väsyneeltä. Kasvot olivat hieman laihtuneet, hienontuneet ja niitä peitti rauhan ja jalouden taivaallinen ilme. Hän ei näyttänyt huomaavan Harhaman tuloa. Harhama astui hänen eteensä hieman arkaillen ja tervehti sanoilla:

— "Isä Pietari!"

Munkki nousi, tunsi Harhaman ja tapansa mukaan aikoi hänet siunata ristinmerkillä. Harhaman jokainen solu värähti. Siunaus tuntui hänestä hänen vihollisensa, Jumalan, pistolta. Ikäänkuin hätäntyneenä tarttui hän nopeasti munkki Pietarin siunaukseen nostettuun käteen, muka puristaaksensa sitä tervehdykseksi ja lausui:

— "Kiitos ystävydestänne, isä!... En olisi kelvollinen..."

Molemmat miehet katsoivat toistensa silmiin äänettöminä. Harhamasta tuntui, että hetki on hänen elämänsä suurimpia. Munkki Pietari vilahti taas hänelle Jumalan lihaksitulemuksena ja oli, kuin olisi hän katsonut silmästä silmään Sitä, jota vastaan taistelu nyt riippui vieraiden saksien välissä olevasta suortuvasta, jonka katkeaminen oli ratkaiseva elämän ja kuoleman kysymyksen. Hän vavahti ensin, mutta sai sitten taas voimansa takaisin, kuten käy viime hädässä. Hän tarttui uhmaten valkoisten hevostensa ohjaksiin: "antaa mennä!"

Munkki Pietari huomasi, että hänen edessään on ihminen, joka on vetänyt elämänsä solmuun, jota hän itse ei osaa avata. Hän näki sen Harhaman huolellisten salailujen läpi. Lempeällä, hiukan rohkealla äänellä, alkoi hän kysellä Suomen oloista ja yhteiskunnallisista liikkeistä. Harhama selitteli niitä väsyneesti ja lausui lopussa mietteissään:

— "Niissäkin on niin paljon epäselvää... On niin paljon puolueita ja liikkeitä, että ei lopulta osaa niistä valita, eikä tiedä, mikä on oikea ja mikä väärä".

Munkki Pietari tarttui puheeseen ja lausui varmuudella:

— "Kaikki ne ovat oikeita. Jokainen yhteiskunnallinen liike ja puolue on aallonharja, joka on yhtä oikeutettu, kuin toinenkin aallonharja. Ne ovat Jumalan kädessä aseita, joilla Hän kasvattaa ihmiskuntaa..."

— "Onko sekin sitten oikea, joka tuo turmiota ja on väärä?" — kysyi Harhama miettivänä.

— "On", — vastasi munkki Pietari jyrkästi. "Väärätkin liikkeet ja puolueet ovat Hänen aseitansa. Sodomian ja Gomorran hävitys oli Hänen puhdistava tulensa, samaten käärmeet korvessa. Niin on jokainen väärä puoluekin ja yhteiskunnallinen liike. Hän on meille vaan antanut vapauden, tahdommeko me kulkea onneen ja elämään *vapaasta tahdosta*, vaiko Hänen ruoskansa alitse. Hän Itse antaa meidän kutsua ruoskansa meitä oikealle tiellemme lyömään ja vieläpä Hän panee sen ruoskan meidän omaan käteemme."

Harhama joutui omaan maailmaansa. Hän sotkeutui ainaiseen, yhä tihenevään verkkoonsa: Jumalan olemassaolokysymyksen mietintään. Oitis alkoi hän selvitellä itseänsä pois siitä verkosta, kutomalla sitä yhä tiheämmäksi ja sotkien sitä. Hän kysyi, maahan katsoen:

— "Eikö Hän *kaikkivoipana* voi sitten kulettaa ihmistä oikeaa tietä myöten, ilman ruoskaa?"

— "Katso ympärillesi!" — vastasi munkki Pietari. "Eivätkö ihmiset jo *nyt* valita, että heillä ei ole kylliksi vapautta? Jos Hän kulettaisi heitä luoksensa orjina, karjana, etkö Sinäkin, veli, nurisisi Häntä vastaan vieläkin enemmän?"

Harhama ei voinut vastata. Hän etsi verkostansa pelastusta eräästä aseesta, jota hän oli tottunut pitämään tehokkaana todistamaan Jumalan olemassaolon olettamukseksi.

Hän oli viime vuosina katkonut epäilyjensä rihmoja Nikolain selityksellä: "Jumala *Itse valitsi* juutalaiset teurastamaan Hänen poikansa ja kun ne täyttivät tämän, maailman lunastukseksi pannun ehdon, rankaisi Hän heitä siitä"... Nyt tarttui Harhama siihen aseeseen ja selitti sen munkki Pietarille varmana, että hän solmiaisi tämän sanoissa ja todistaisi hänelle yhdellä ainoalla pulmallisella kysymyksellä kirkon nykyisen Jumala-käsitteen mahdottomuuden. Munkki Pietari kuunteli häntä tyynenä ja vastasi:

— "Sinä olet erehtynyt ja sotkeutunut omiin ajatuksiisi. Totuus, Jumalan viisus, on niin yksinkertainen, että ainoastaan taitava filosofi osaa siihen sotkeutua. Minä kysyn sinulta: Eikö Jumala antanut Israelin kansalle täyttä vapautta uskoa Jeesukseen, sanokaamme uskoa, s.o. ryhtyä seuraamaan hänen oppiansa Jumalan oppina *hyvällä*, tai sitten nostaa itseänsä vastaan Jumalan ruoskan?"

Harhama vaikenä kauvan. Otsalle nousi syvä ryppy. Viimein kysyi hän:

— "Mutta sehän oli ennustettu... Jos juutalaiset olisivat 'hyvällä' uskoneet, eivätkö he olisi Jumalaa ennustuksinensa saattaneet häpeään... valehtelijaksi?..."

— "Veli!" — keskeytti munkki Pietari. "Kun olet joutunut verkkoon, älä sitä *itse* sotke, vaan selvitä!... Minä kysyn sinulta: Eikö se todista Jumalan ijankaikkista viisautta, että Hän jo maailman alusta näki, että juutalaiset, joille Hän antoi vapauden, tulevat kulkemaan ruoskan alitse, valitsevat sen tien?"

Harhama vaikenä taas. Munkki Pietari pyyhki hien otsaltansa ja jatkoi:

— "Ei Jeesuksen kuolema ollut välttämätön muun tähden, kuin sen, että ihmiset itse sen tien valitsivat. He ikäänkuin tahtoivat nähdä Hänen kuolemallansa todistavan oppinsa oikeaksi. Jumala tiesi sen ja antoi ennustaa, että niin tulevat ihmiset vapauttansa käyttämään. Ei Hänen maailmaan tulemisensä ollen välttämätön muun tähden, kuin sen, että ihmiset eivät tahtoneet uskoa Häneen, ennen kun *näkivät* Hänet ja pistivät keihänsä Hänen kylkeensä ja sormensa keihään reikään..."

Synkät sumupilvet alkoivat nousta Harhaman ajatuksien seasta. Hän käveli äänetönnä edestakaisin, istahti sitten ja huokasi. Munkki Pietarin tuli häntä sääli. Hän lausui lempeästi:

— "Veli! Olet väsyneen näköinen. Etkö tahdo lähteä Anna Pawlownan luo lepäämään?"

Jotkut hellät, arat kielet alkoivat silloin soida Harhamassa. Hänestä tuntui, kuin olisi hänellä jotain puhuttavaa, joku paise puhkaistava ja puhdistettava. Hän mietti vastausta kauvan ja lausui lopuksi surullisena:

— "Ei, isä Pietari."

Ja hän nojasi kyynäspään pöytään, tuki kädellään otsaansa ja huokasi.

Syntyi pitkä äänettömyys. Munkki Pietari huomasi Harhaman murtumisen ja kysyi varovasti:

— "Onko sinua, veli, joku onnettomuus kohdannut?"

Se kysymys ikäänkuin puhkaisi paiseen. Harhama alkoi hitaasti ja varovasti kertoa suhteestansa rouva Esemption ja sen surullisesta lopusta, mutta ei sanallakaan maininnut teoksestansa ja missä suhteessa rouva Esempio oli siihen. Munkki Pietari kuunteli häntä surullisena ja kun Harhama oli lopettanut syntyi raskas, rutistava äänettömyys. Kun Harhama huomasi munkki Pietarin raskaasti huokaavan, kysyi hän arkaillen:

— "Olenko minä mielestänne tehnyt väärin?"

— "Kuka on sitten tehnyt väärin, koska kumminkin väärinteon seuraukset ovat edessäsi?" — kysyi munkki Pietari vastaukseksi.

Taas syntyi äänettömyys. Harhama synkkeni ja kutistui kokoon. Munkki Pietari kysyi edelleen:

— "Ovatko mielestäsi rouva Esempio ja majuri Velikodushof tehneet sen vääryyden?"

— "Ovat", — vastasi Harhama kuivasti, päättävästi.

— "Silloin ei sinulla olisi mitään valitettavaa, sillä jos *he* ovat vääryyden tehneet, niin et sinä siitä *voikaan* kärsiä ja vastata. Mutta jos kerran tunnet sen hedelmien maun, oletko kysynyt, eikö ole itsessäsi vikaa?" — lisäsi siihen munkki Pietari lempeällä, mutta jyrkällä äänellä.

Harhamasta tuntui, että munkki Pietarikin rupeaa häntä polkemaan. Hän lausui katkerana:

— "Jos siis minä olen naista rakastanut ja minut on petetty ja saan tuntea hedelmien maun..."

— "Niin se merkitsee, että olet vapaaehtoisesti syönyt siitä puusta, josta ei olisi pitänyt syödä... Sillä miten sinä muuten niiden maun tuntisit?" — keskeytti munkki Pietari, puhuen yhä jyrkemmällä äänellä.

Harhamassa alkoi taistella arkuus ja uhma. Hän istui äänettömänä. Munkki Pietari jatkoi.

— "Vai tahtoisitko panna *muut* oman elämäsi seurauksista vastaamaan? Luuletko, että kukaan *voi* vastata toisen puolesta? Tahdotko etsiä pelastusta sanoista: 'Vaimo petti minut ja minä söin'?"

Kammioon laskeusi jotain lyijynraskasta, joka painoi Harhamaa. Hän hengitti raskaasti, katsoi alas ja lausui katkerana:

— "Te ette tunne asiaa syvemmillä."

Munkki Pietarin lempeille kasvoille ilmausi ankara sävy. Hän lausui jyrkästi:

— "Sinä tahdot vedota vaikuttimiisi? Niinkö?"

— "No, niihinkin."

— "Vaikene silloin. Synti on tulinen omena, joka polttaa kätesi, tartut siihen minkä vaikuttimien ajamana hyvänsä..."

Hetken vaiettuansa jatkoi hän:

— "Sanot että en tunne asiaa ja kumminkin itse juuri kerroit että olet elänyt huoruudessa ja levität nähdäkseni sen seuraukset."

— "Minäkö *huoruudessa*" — yritti Harhama.

— "Sinä. Juuri sinä olet huoruudessa elänyt", — keskeytti munkki Pietari kuivasti; — "sillä jos tekosi ja elämäsi olisi ollut Jumalasta, et tuntisi onnettomuutta sen seurauksina."

Harhama naurahti sappikatkerana ja lausui tuskanväänne suupielessä:

— "Minä huoruudessa!... Rakastaessani *vaimoani!*..."

— "Kuka on sinulle sanonut, että rouva Esempio oli vaimosi?"

— "Minä itse", — vastasi Harhama jyrkästi.

Munkki Pietari oikaisi itsensä ryhdikkääksi ja lausui:

— "Vai sinä itse! Luuletko todellakin koskaan tulevan sen ajan jolloin jokainen saa itse *siveellisyyden* nimessä määrätä, kuka on hänen vaimonsa?"

Harhama vaikeni. Munkki Pietari jatkoi kyselyään.

— "Ja jos luulet itse olevasi oikeutettu määrittelemään, kuka on vaimosi, miksi tahdot nyt saman oikeuden kieltää majuri Velikodushofilta ja rouva Esempiolta?"

Kaikki maailman painot alkoivat kasautua Harhaman hartioille. Jokainen kysymys rutisti häntä vuoren painolla. Munkki Pietari jatkoi lempeämpänä:

— "Se aika voi tulla, jolloin Jumala toisella tavalla, kuin nyt, ilmottaa meille ja kirkastaa *kuka on meidän vaimomme*, millä lailla nainen meidän vaimoksemme tulee, mutta sitä aikaa ei koskaan tule, jolloin Hän jättäisi kullekin yksityiselle ihmiselle vapauden pikkuisessakaan asiassa määrätä, mikä on oikea ja mikä väärä... Joka sitä yrittää tehdä, hän saa tuntea seuraukset, kuten sinä nyt..."

Munkki Pietarin äänessä oli jotain tuomitsevaa. Jokainen hänen kysymyksensä oli tutkain, johon Harhamassa nouseva uhma satutti itsensä ja painui verisenä alas. Hän yritti taas puhua:

— "Mutta jos minä olen rakastanut naista, niin..."

— "Enkö silloin jo ollut oikeutettu makaamaan hänen kanssansa? Niinkö?" — keskeytti munkki Pietari jatkaen: "Mutta jos majuri Velikodushof rakasti samaa naista, miksi ei hänkin ollut oikeutettu makaamaan hänen kanssansa yhdessä sinun kanssasi?"

Munkki Pietari odotti vastausta. Harhama tunsu hänen kysymyksensä sattuvan itseensä tulikuuminä keihäinä. Hän lannistui ja masentui. Munkki Pietari teki uuden kysymyksen:

— "Ja vaatiiko rakkaus hinnaksensa lihallista yhteyttä?"

Harhama vaikeni yhä, ajatteli ja sotkeutui ajatuksiinsa. Hän ei ollut koskaan tuntenut itseänsä henkisesti niin voimattomaksi, kuin tällä hetkellä. Koko elämä tuntui taas vyöryvän vuoren korkuisena kiviaaltona hänen päällensä. Munkki Pietari puhui niin vaikuttavasti, että jokainen sana tuntui vasaran iskulta. Hän jatkoi:

— "Rakkaus on sitä, joka ei etsi palkintoa, ei tyydytystä. Mutta oletko sinä kysynyt itseltäsi, etkö ole rouva Esempiosta etsinyt tyydytystä omille himoillesi? Oletko kysynyt, oletko häntä 'rakastanut' sentähden että hän näytti sinusta siltä, joka paremmin, kuin muut voi tyydyttää sinun himosi, joko kauneudellansa, tai muulla?"

Harhamasta se kysymys tuntui niin suurelta ja niin oudolta ja samalla niin tutulta ja yksinkertaiselta, että hän hämmästyi. Hän alkoi miettiä ja muistella yhtä ja toista, jota ei ennen ollut ajatellut. Hän hajosi ja masentui ja kutistui kokoon. Munkki Pietari jatkoi hetken vaituansa:

— "*Rakkaus on kaiken oman itsensä maahan polkemista ja muiden hyväksi uhrautumista. Se on omien himojensa, omien mielitekojensa, omien halujensa ja makujensa ja kaiken alistamista siveellisen käskyn alle ja toisen hyväksi uhrautumista. Se on sukupuoli-elämässä sen hyväksi ja turvaksi alistamista, jonka kanssa yhtyessä uhraus on suurin. Kaikki muu rakkaus on porttoutta ja elämellisyyttä. Se on palkkion, tai himonsa mahdollisen suurimman tyydytyksen etsimistä...*"

— "Mutta nyt", — keskeytti Harhama — "nyt Te, isä Pietari tulette siihen, että minun pitäisi vaimokseni valita suurin viholliseni, tai vastenmielisin..."

Munkki Pietari keskeytti jyrkästi:

— "Siihen täytyykin ihmisten tulla, jos ne tunnustavat Jeesuksen ja rakkauden, eivätkä korota elämellistä himoa rakkauden alttarille... Heidän täytyy, jos rakkaus on oikea, etsiä aina tilaisuutta suurimpaan omien himojensa ja halujensa uhraamiseen toisten hyväksi. Sillä mikä rakkaus, mikä uhraus se on sinulta, jos etsit naista joka sinun himojasi tyydyttää enemmän, kuin muut? Eikö se ole jonkun likaisen tavoittelemista? Eikö kaikki näennäinen rakkautesi ole silloin palkkion, himojen tyydytyksen etsimistä? Eikö se silloin ole porttoutta? — Ja missä suhteessa se rakkaus eroaa siitä rakkaudesta, jolla eläimet aikansa toisiansa rakastavat?..."

Munkki Pietari oli hieman kiivastunut. Hän ikäänkuin ruhjoi kysymyksillensä Harhamaa. Ne kysymykset olivat niin teräviksi hiottu, että niiden kärki tuntui ijankaikkisen totuuden tutkaimelta. Katkerana lausui Harhama:

— "Sittenhän ovat *kaikki* avioliitot porttoutta..."

— "Se ei kelpaa sinun porttoutesi puolustukseksi. Jumalan ja totuuden edessä täytyy jokaisen *itsensä* vastata, eikä sovituksi kelpaa toisen rikos. Jos sinä tartut elämän kielletyn puun tulikuumaan omenaan ja poltat kätesi, et sitä voi palamattomaksi tehdä sillä, että sanot: 'Vaimo antoi minulle', tai: 'Ovathan avioliitotkin siinä kätensä lianneet'... Olet oikeassa puhuessasi. avioliiton porttoudesta. Jokainen lihallinen yhtyminen on huoruutta, jos sen johtena on *himo* eikä Jumala. Jokainen, joka katsoo vaimon päälle *himoitaksensa* häntä, hän tekee huorin, sanoo Jumala, eikä tee sitä sanoessansa erotusta aviovaimon ja muun vaimon välillä. Rakkaus ei ole *tunnetta*, vaan *alistumista*. Tunne on viettiä ja himoa ja elämellisyttä, Jeesus sanoo, että se ei ole rakkautta, jolla fariseukset rakastavat *ystäviänsä* — vaimo on enempi kuin 'ystävä' — vaan vihollisen rakastaminen on rakkautta."

Kaikki maailman kumuudet ja kylmyydet juoksivat Harhaman läpi. Hän pyöri, kuin epäselvässä kosken pyörteessä, koko virran ja kosken syöksyessä hänen ohitsensa selvänä, kumoamattomana ja voimakkaana. Hän ei kyennyt kumoamaan ja vääräksi todistamaan ainoatakaan munkki Pietarin sanaa. Hän luuli niiden olevan hänen teokseensa tähdätyitä, ei kyennyt edes käsittämään, olivatko ne ristiriidassa sen kanssa. Hän pelkäsi vaan kosken vievän hänet veneinensä, hätäytyi välistä, välistä kohosi uhmansa aallonharjalle tehdäksensä viimeisen epätoivoisen ponnistuksen, pelastaaksensa, mitä vielä pelastaa voi.

Munkki Pietari käveli kammionsa pariin kertaan edestakaisin, istahti sitten ja jatkoi surullisena:

— "Sinä syyttelet muita: rouva Esempiota ja majuri Velikodushofia, ja vetoat muiden esimerkkiin. Mutta millä oikeudella sinä heität kiven rouva Esempion päälle? Porttoja ovat juuri *miehet* ja heistä täytyy parannuksen alkaa, jos mieli maailmaa puhdistaa... Jumala sanoo: '*Hän* joka katsoo vaimon päälle *himoitaksensa*, *hän* tekee huorin, *hän*, *mies* on portto, eikä nainen.' Te toiset syytätte perkelettä, mutta unohdatte, perkeleellä itsessään ei ole mitään valtaa Jumalan luomaan ihmiseen. Teistä itsestänne riippuu tahdotteko palvella häntä, s.o. omia pahoja taipumuksianne, vaiko Jumalaa... Sillä perkele ja sen temppelit eivät ole ulkopuolella ihmistä vaan hänen sydämessään, himoissaan..."

Harhaman silmien edessä alkoivat vyöryä elämän suurkysymyksen vuorenkokoiset aallot, peittäen koko elämän ulapan ja niiden aaltojen harjoilla hyrskivät jumaluuden olemuksen kuohut, Jumalan ja perkeleen vihaiset vaahdot toisiansa vastaan. Järkkynyt hermosto suurenteli vielä sen kuvan hirvittäväksi ja kaikki sekaantui sen hyrskeseen. Hän lausui, mieli kuolon koleana:

— "Missä sitten on se raja Jumalan ja perkeleen välillä?"

Munkki Pietarin voimat tuntuivat nousevan meren maininkina. Hän lausui ylevänä, suurena, kuin profeetta:

— "Etkö tiedä sitä rajaa vielä? Etkö vieläkään *tekojesi ja elämäsi seurauksista* tunne, että olet astunut sen rajan yli? Jos et häntä tunne, niin opi tuntemaan: Syö edelleen siitä puusta, josta Jumala on varottanut sinua syömästä, niin kyllä silmäsi avautuu näkemään hyvän ja pahan erotuksen. Hyvän- ja pahantiedonpuu on aina edessäsi. Sinä puuna on *elämä*... Jos haluat, astu sen rapakkoihin — kauniitahan ne ovat — astu Hiiden myllyihin ja kullantempeleihin ja ota ja syö, kyllä seuraukset kerran tunnet ja etsit häpeällesi peittoa..."

Harhama masentui. Elämän kysymyksien vuoret tuntuivat vyöryvän aaltona hänen hartioillansa. Hänen ikuinen sairaloisuutensa oli huipussaan. Hänestä tuntui munkki Pietari nyt semmoiselta, joka tahtoo häntä polkea ja rusikoida ja tuomita ja tehdä hänelle vääryyttä. Mieli syys-yönä lausui hän:

— "Minä en Teitä, isä Pietari, ole ennen tämmöisenä nähnyt. Minä olen aina luullut että Te seuraatte Jeesuksen oppia: Älkää tuomitko ettei teitä..."

— "Ettei teitä tuomittaisi", — keskeytti munkki Pietari suuren profeetan voimalla ja jatkoi: "Ne ovat Jumalan sanan törkeitä väärentäjiä, jotka opettavat Jumalan kieltävän tuomitsemasta. Ne ovat lihansa toukkia ja paheen syöpäläisiä, jotka niin törkeästi väärentävät Jumalan sanaa oman paheensa suojaksi. Minä kysyn sinulta: Eikö Jeesuksen jokainen sana ollut tuomitsemista? Eikö hän säälimättä sanonut: 'Voi teitä, Te!'... Tuo yksi esimerkki, jolloin Hän ei ole syntiä tuominut!..."

— "Samarialainen vaimo", — yritti Harhama. Mutta munkki Pietari keskeytti:

— "Eikö Hän hänelle sanonut: 'Sekin mies, joka sinulla on, ei ole sinun miehesi'? Tarvitaanko naiselle vielä enemmän sanoa sanoessa: sinä olet portto? Eikö Hän häntä armotta nuhdellut huoruudesta?"

Harhama kutistui kokoon. Pietari nousi ylös. Hän nousi suurena, kuin Mooses. Hän nousi suurempanakin: Hän nousi suurena, kuin Israelin Jehova, Hän nousi ylevänä, jalona, kirkastettuna. Hän seisoi uskonkalliolla, kuin Jehova Sinainvuorella, kädessä laintaulut ja puhtauden ja kirkkauden

hohdekehän hänen otaansa kirkastaessa ja hänen päätänsä kruunatessa. Hän seiso i uskonkalliollansa järkkymättömän ankarana, lujana ja tuomitsevana, halpaan munkkikaapuun puettuna, pienoiseen munkkikammioon ahdattuna. Ja sillä kalliolla säteili hän uutena Jumalan ilmestyksenä. Hänen edessänsä avautui epäuskon maailma. Loistavat piispanhiipat loistivat ja välkkyivät. Lukematon pappien armeija etsi Jumalaa, loistaviin pukuihin puettuina, lukemattomat miljoonat elävät ja kuolleet lan kesivat Hänen eteensä, luullen Hänet löytäneensä, uskoen Hänen olevan *rakkauden*. Lukematon armeija oppineita raamatunselittäjiä vahvisti heidän uskonsa oikeaksi, ollen itse siitä vakuutettu ytimiänsä myöten. Koko ihmiskunta: epäuskoisetkin, Jumalankieltäjätkin huusivat täydestä rinnastansa ja vakaumuks estansa: "Jumala on rakkaus." Miljoonat, monet sadat miljoonat elivät siihen varmuuteen luottaen. Tuhannet miljoonat olivat eläneet ja kuolleet siihen varmuuteen luottaen. Miljoonat ja miljoonat pahantekijät olivat, luottaen siihen, että "Jumala on rakkaus", joka ei tuomitse, vedonneet siihen ihmisten tuomiota välttääksensä. Ja kaiken sen edessä, koko ihmiskunnan vakaumuksen edessä, sen oppineiden raamatunselittäjien, pappien ja piispojen edessä nousi munkki Pietari Jehovan voimalla oikaisemaan erästä ihmiskunnan suurinta erehdystä. Hän nousi suurimpana uskonnon puhdistajana. Hän paljasti totuuteen pyrkivän ihmishengen suurimman erehdyksen armotta, kuin lääkäri, joka viime hädässä turvautuu leikkuuveitseen ja työntää sen sairaan paiseisiin. Hän paljasti maailman yksinkertaisimman totuuden, sen joka on joka hetki silmien edessä, sen joka meidän on *pakko* tuntea ja tunnustaa nukkuessammekin. Hän teki Harhamalle aikakautensa suurimman yllätyksen. Hän lausui, laintauluihin viitaten:

"Jumala ei ole rakkaus... Jumala on tuomio..."

Oli kuin olisivat taivaat auenneet ja niistä ilmestynyt Harhaman eteen uusi Jumala, uudet salamat kädessä ja uuden, ankaran pauhun hänen edessänsä vyöryessä. Harhamasta oli, kuin olisi Siinain vuori ryöpyntynyt ja suitsunnut tulta ja munkki Pietari seisonut sen keskellä, kädessä uusi totuus. Hän värisi ja hämmästy i ja masentui, kuin tuhannen salaman iskemänä ja pauhun huumaamana. Munkki Pietari ilmestyi hänelle Jumalana, jonka suuruus häntä painoi, kuin ikivuori, jonka huipusta suitsuaa vihaisena tuleva outo totuus. Munkki Pietari nosti kätensä ja puhui koko olemuksensa voimalla ja suuren uskonsa vakaumuksella, aivan kuin olisi vuori ollut hänen moukarinsa, jolla hän joka sanaa lausuessansa rusikoi Harhamaa. Hän lausui:

— "Katso ympärillesi! *Jumalan koko olemuksen ydin on tuomio, erehtymätön, armoton, jyrkkä, järkkymätön, ijankaikkinen tuomio...* Ei yksikään maailma voi Hänen määräämältänsä radalta poiketa tuntematta Hänen kättänsä, Hänen tuomiotansa: joutumatta turmioon... Ei yksikään synti jää rankaisematta... Rakkaus on ainoastaan Hänen armottoman tuomionsa seuraaja ja koskee sitä, joka Häneen palaa. Ei ainoakaan elävä olento voi rikkoa Hänen säätämiänsä elämän lakeja tuntematta seurauksia: Jumalan tuomiota... Ne jotka väärentävät Jumalan olemuksen ytimen tuomiosta rakkaudeksi: heidän mukaan synnin ymmärtämiseksi, ne ovat narreja, jotka ovat astuneet kumoamaan Jumalan luonnonlakia, sitä lakia, jonka olemuksena on tuomio, armoton, erehtymätön, puhdistava tuomio... Ne toukat ovat häpeään joutuvat... Ne toukat ovat ilkeitä lapsia, jotka luulevat voivansa ottaa vitsan pois vanhurskaan Isänsä kädestä, silloin kun siinä vitsassa on itse käsi ja itse Isä kokonansa..."

Hän keskeytti, ajatteli hetken, huokasi surullisena ja jatkoi sitten lempeämmällä äänellä, ajatellen:

— "Jumala ei ole luonut maailmaa ja ihmistä jättääksensä ne vallattomina tuhoutumaan... Oma Poikaansa hän ei sääli, kun Hänen erehtymättömän tuomionsa aika on tullut... Hän luo ihmisestäkin armotta suurta luomustansa: omaa kuvaansa. Hän täydentää ja kirkastaa sitä kuvaa sukupolvesta sukupolveen..."

Harhamasta tuntui, kuin vyöryttelisi munkki Pietari hänen päällensä vuoria, joiden raskaus oli *pakko* tunnustaa. Tuskanhiki nousi hänen otsallensa ja hän näki taas näköhäiriöitä: Munkki Pietari vilahteli joskus jumaluuden suurena ilmestyksenä. Hän puhui kuin Jumala Sinain vuorella, armottomana ja tuomitsevana. Kun hän oli lopettanut, teki hän ristinmerkin ja näytti hieman ikäänkuin väsyneen ja lauhtuneen. Harhama hengitti raskaasti ja tuns i rintaansa ahdistavan. Puhelu muuttui rauhallisemmaksi: Munkki Pietari etsi taas Harhaman epäilyksen rauhasia ja yritteli niitä puhdistaa. Sitä tehdessä johtui puhe raamattuun. Jonkunlaisella sairaloisuudella etsi Harhama silloin raamatusta kohtia, joilla hän voisi itsensä edessä puolustaa elämänsä tulista ydintä, rouva Esemption saksien välissä olevan suortuvan varassa olevaa teostansa, joka nyt näytti himmenevän munkki Pietarin loihtimiin jumaluuden sumuihin, kuin tähtitaivas pakkasen yhä sakeneviin savuihin. Kun munkki Pietari lempeällä äänellä kysyi, mikä on syynä, ettei hän käsitä raamattua, tai *tahdo* siitä etsiä totuutta, vastasi Harhama hitaasti, pelastavaa olenkortta etsien:

— "Siinä on niin paljon semmoista... Siinä on niin paljon mahdotonta ja vääräksi todistettua..."

— "Esimerkiksi mikä?" — tarttui munkki Pietari.

— "No paljon yhtä ja toista... Esimerkiksi maailman ja ihmiskunnan ikä... Raamatun mukaan se on

jotain kuusituhatta vuotta, mutta kuka sitä uskoo, kun tiede on sen todistanut sadoiksi, tai tuhansiksikin miljooniksi vuosiksi..."

Munkki Pietari huokasi surullisena ja lausui:

— "Ah, te 'tiedemiehet'! Te puhutte sadoista tuhansista miljoonista vuosista. Mutta minä aavistan ja uskon, että kun Jumala kirkastaa meille kerran luomispäivänsä pituuden, niin ne tuhannet miljoonat vuodet ovat häpeään joutuvat. Ne ovat joutuvat häpeään, koska ne ovat vähemmän, kuin hetki siitä ajasta, jonka Jumala on käyttänyt maailmaa ja ihmistä luodessansa. Rohkeinkaan ihmis-ajatus ei ole käsittävä Hänen päivensä pituutta. Uskaliainkaan mielikuvitus ei jaksakaan mitata sitä aikaa, jonka Jumala on käyttänyt kehittäessään ihmistä maantomusta siksi valmiiksi olennoiksi, johon Hän puhalsi oman elävän henkensä, erottaen hänet kaikista muista luoduista. Tuhannet miljaardit ovat siinä ehkä olemattomia rahtuja. Ne tiedemiehet, jotka luulevat voivansa äärellisillä vuosilla mitata Jumalan ääretöntä ijankaikkisuutta ja määritellä sen pituuden, ne ovat ihmisjärjettömyyden kukkasia... Meillä ei ole mitään keinoja määritellä Jumalan luomistyön, Hänen säätämiensä luonnonlakien hitaisuutta eri aikoina. Me emme voi millään edes todistaa ja mitata, että kaksi elämämme vuotta ovat yhtä pitkiä, sillä kaikki ajanmitat ovat Jumalan kädessä ja Hän niitä jatkaa, tai lyhentelee oman olemuksensa mukaan... Ja me määrittelemme ja mittailemme sitten äärettömyyttä siihen haihtuvalla äärellisellä rahdulla!..."

Harhama virkistyi. Ijankaikkisuuden suuruuden kuvaus oli hänelle kuin viinaryppy. Hän juopui siitä, kuten sairaloinen, suuruudenjuoppouteen syvälle vaipunut. Hän himoitsi lisää ja polvistui juomansa eteen, rohkaistui siitä ja hurjistui. Munkki Pietari jatkoi suurena:

— "Usko minua! Se aika tulee, jolloin Jumala paljastaa meille ihmisille luomispäivänsä pituuden ja silloin seisovat tiedemiehet sen edessä hämmästyneinä, kuin nyt avaruuden suuruutta ajatellessansa, ja heidän miijaardivuotensa todistavat ihmis-ajatuksen mitättömyyttä Jumalan edessä..."

Harhama juopui yhä enemmän suuruudesta, virkistyi ja voimistui. Teoksensa huimaavat kuvaukset alkoivat karkeloida hänen päihtyneessä sielussansa, levitellen maailmoita ja sytytellen jumaluuden tulia pitkin äärettömyyden rantoja. Hän ihastui hetkeksi. Ikäänkuin suuruuden vaahtoavaa viinamaljaa tavottaen kysyi hän taas munkki Pietarilta:

— "Mutta, isä Pietari! Äärettömyys on täynnä maailmoita ja raamatun mukaan ainoastaan maassa asuu ihmisiä... Miten se järjettömyys on ymmärrettävä?..."

Munkki Pietari oikaisi vartalonsa ja kysyi musertavasti:

— "Minkätähden se olisi järjettömyys *jos* niin olisi?"

— "No, jo siksikin, että olihan tarpeeton luoda ihmistä varten sitä, mitä hän ei edes kykene käsittämään", — alkoi Harhama. Munkki Pietari tarttui nopeasti:

— "Sinä et kykene käsittämään koiran vainua. Onko sen luominen silloin jo järjettömyyttä?"

— "Mutta" — yritti Harhama puolustautua — "onhan siinä toki se järjellisyys, että se on ihmiselle hyödyllinen... tarpeellinen, tai..."

— "Mutta millä sinä todistat, että näkymättömät maailmat eivät ole jollain lailla tarpeellisia maan olemassaololle?" — keskeytti munkki Pietari.

Harhama vaiken ja tunsi taas kysymyksen tulitutkaimen polttoa. Munkki Pietari jatkoi:

— "Sinun ajatuksesi on se, että ihmiset eivät voisi uskoa sitä, josta heillä ei ole varmuutta. Mutta minä kysyn sinulta: Onko maailmassa yhtään ihmistä, jolla olisi pieninkään varmuus siitä, että aurinko vetää maata?"

Harhama synkistyi ja hajoili ajatuksiinsa. Kun munkki Pietari oli turhaan odottanut vastausta, jatkoi hän:

— "Ja kumminkaan, vaikka siitä ei ole pienintäkään varmuutta, ei ole kahta ihmistä, joka ei uskoisi sitä, panisi päätänsä sen pantiksi. On suuri joukko samanlaisia uskonkappaleita, joita uskovat ne, jotka eivät tunnusta mitään uskoa olevan olemassa. Etkö sinä huomaa, miten kaikki inhimillinen joutuu häpeään oman itsensä edessä ja kuinka uskon kieltäjät itse uskollansa vahvistavat sen olemassaolon?"

Kaikki Harhaman ajatukset olivat sekaisin. Ruumiillisten voimien vähyys lisäsi sekasortoa. Hän ei tajunnut selvästi muuta kuin sen, että munkki Pietari muka tahtoi musertaa hänet, todistaa vääräksi hänen teoksensa. Hän oli kuin kiihtynyt äiti, joka kuulee lapsestansa puhuttavan ja sairaloisesti uskoo puheen olevan sen panettelua ja kateutta ja ilkeyttä. Hän ärtyi. Munkki Pietari jatkoi rauhallisena:

— "Sinä taas mittaat Jumalan ääretöntä järjellisyttä omalla äärellisellä järjelläsi ja joudut häpeään. Ja milloin on Jumala sanonut sen, että Hän on luonut ihmisen ainoastaan maahan? Hänen sanansa väärentäjiä ne ovat, jotka opettavat, että Jumala on siitä *mitään ilmottanutkaan*... Onko Hän kansoittanut muut maailmat ihmisillä ja minkälaisilla ihmisillä Hän on ne kansoittanut, se on meille tällä hetkellä tietämätöntä. Meille on tietämätöntä sekin, jos Hän on ne kansoittanut ihmisillä, kuten asumamme maan saaret ja mantereet, onko Hän antanut niille ihmisille samat käskyt kuin meille, vai onko Hän antanut niille jo enemmän tietoa Itsestensä, kuin meille. Se vaan on meille varma, että niitä käskyjä, jotka Hän täällä, tai muissa maailmoissa säätää, ei yksikään voi rankaisematta rikkoa. Ei yksikään ruoho voi poiketa Hänen säätämistensä lain käskyistä. Meidän on pakko noudattaa sitä, mitä Hän meille täällä maan päällä kulloinkin säätää ja määrää..."

Kaikki alkoi Harhamalle laajeta ja revetä omaan suuruuteensa. Koko äärettömyys oli taas juomana hänen huulillansa ja ijankaikkisuus huumasi hänen sielunsa ja päihdytti häntä. Mutta Pietari suureni hänen silmissänsä suurenemistansa ja kirkastui, kuin Kristus vuorella. Hetkeksi haihtuivat kaikki muut kysymykset. Rouva Esempio ja maailmankurjuus haihtuivat pölynä ijankaikkisuuden pimeyteen. Reipastuneena kysyi hän munkki Pietarilta:

— "Miksi Hän sitten *salaa* kaiken sen meiltä?"

— "Ei Hän salaa Itseänsä eikä töitensä. Hän joka hetki avaa niitä meille, kehittämällä meitä niitä näkemään, antaen meille apukeinoja niitä tutkia, lähettämällä meille aikansa profeettoja Hänestä puhumaan", — vastasi munkki Pietari rauhallisena.

Harhama mietti taas jotain hämärää. Ja ikäänkuin olisi taas saanut kiinni jonkun niidenpään kysyi hän:

— "Hyvä on. Te sanotte, että ne profeetat puhuvat Jumalasta Hänen vaikutuksestansa, inspirationista. Missä ilmenee se inspirationi? Miksi eivät profeetat sitä ole selittäneet?"

Harhama luuli taas kysyneensä jotain pulmallista, selittämätöntä. Mutta Jumalan palvelijan varmuudella vastasi munkki Pietari:

— "Luuletko ruohon tietävän, miten Jumala sille lakinsa säätää ja tahtonsa ilmoittaa? Ja kumminkin ruoho tietää, mikä on sen elämänlaki: Jumalan käsky *sille*. Niin vaikuttaa Jumala profeettoihinsa. Usko minua: Profeettojen aika ei ole loppunut, eikä lopu tässä maailmassa. Niinkuin Jumala kehittää luomakuntaansa ja sen lakeja, niin kirkastaa Hän Itseänsä meille alusta loppuun. Kun Hänen aikansa tulee, lähettää hän meille uusia profeettoja ilmottamaan hänen uusia käskyjäänsä, tai selittämään ja täydentämään entisiä. Hän on loppumaton, meille aina valkeneva, alati kirkastuva, Itse muuttumaton Olento..."

Kammiossa tuntui joku salaperäinen jumaluuden henki. Se tuntui ilmestyvän Harhaman eteen suurena, kammion hämärytenä, tai jonain semmoisena. Hän tapaili sen hämärän hiuksia, pettyi, synkistyi, hajosi, repeili. Munkki Pietari jatkoi, ikäänkuin itseksensä:

— "Te tiedemiehet ja muut tutkittte ja erottelette raamatustakin sitä, mikä siinä mielestänne on Jumalan, Jeesuksen, puhumaa, mikä ei. Te ette tiedä, että *jokaikinen* oikea totuus on jumalasta, olipa se vaikka koneella lausuttu, ja lapsen suusta tullut, sillä muuta totuuden lähdeä *ei* ole. Raamattua järkyttäessänne te olette etanoita, jotka yrittävät vuoria siirrellä."

Hän vaikeni, huokasi, teki ristinmerkin ja mietti Jumalaa ja niitä, jotka Hänestä pois pyrkivät, ja surunilme levisi hänen kasvoilleensa.

Syntyi äänettömyys. Harhaman ajatukset repesivät tavoittelemaan äärettömyyden reunoja ja sitä tehdessä ne hajosivat lopulta olemattomiin ja joku pimeys ilmestyi kaiken sijalle. Kammion hiljaisuus tuntui taas nousevan kalliona hänen hartioilleensa ja rutistavan häntä näkymättömällä painolla. Hän hikosi ja sai niin ankaran hermokohtauksen, että alkoi vapista. Munkki Pietari katseli häntä surullisena, kasvoilla harmahtava kärsimyksien haituva. Kun äänettömyys oli jatkunut pitemmän aikaa, alkoi munkki Pietari taas varovasti kosketella Harhaman kipeätä ajettumaa. Hän kysyi:

— "Oletko, veli, näinä aikoina koettanut lähestyä Häntä?"

Harhama vaikeni. Hänen teoksensa ja koko elämänsä ilmestyivät hänen eteensä salamannopeasti. Hän tuli katkeraksi kaikelle, munkki Pietarillekin. Suupieleen vetäytyi katkera väre ja pitkän odotuksen jälkeen lausui hän:

— "Mhyh!... Lähestyä!... Ketä?"

— "Häntä, ainoaa elävää Jumalaa", — vastasi munkki Pietari, ollen huomaamatta Harhaman

katkeruutta.

Harhama mietti, tuli yhä katkerammaksi ja alkoi ärtyä. Hänestä tuntui taas, kuin tahtoisivat munkki Pietarikin hävittää hänen elämänsä sisällön: hänen teoksensa. Synkkänä, puoliääneen, vastasi hän viimein:

— "Lähestyköön Hän minua, sillä totta kai Hän löytää tien paremmin... Jos Hän on kerran Jumala..."

Munkki Pietari ajatteli jotain tuskallista ja kysyi varoen:

— "Hän on aina seisonut luonasi syli avoinna, mutta oletko sinä pyrkinyt siihen syliin vaipumaan ja särkymään ja laskeutumaan hänen jalkoihinsa?... Tai oletko ehkä hänen syliänsä paennut?"

Se oli puukonpisto Harhaman sairaloiseen sieluun. Häntä ärsytti se ajatus, että hänen kaiken muun lisäksi pitäisi polvistua Jumalan eteen, jota vastaan hän nousi ja jota hän vihasi ja piti onnettomuutensa syynä. Munkki Pietari tuntui häntä aivan tahallaan nöyryyttävän, painaen häntä Jumalan jalkoihin. Hän ärtyi ja uhma alkoi kohota hänessä kaikkea olevaa vastaan. Ynseänä, synkkänä lausui hän:

— "Miten minun pitäisi Hänen syliinsä ryömiä?"

Munkki Pietari hillitsi itsensä ja kysyi vastaukseksi:

— "Oletko näinä aikoina rukoillut?"

Joku kirkas, polttava salama välähti Harhamassa, nostaen ukkosen... Hän muisti rukouksensa jonka oli Lammaskalliolla rukoillut. Hän oli valmis räjähtämään. Aivan ilkamoiden vastasi hän:

— "Olen... Minä olen rukoillut... Minä olen rukoillut kaikesta sydämestäni... Toisen kerran elämässäni..."

— "Silloin on Jumala sinua kuuleva", — lausui siihen munkki Pietari.

Harhamasta tuntui se ivalta ja ivalta tuntui nyt koko elämä ja maailma. Hänen ainainen inhonsa ja halveksimisensa pursusivat kätköistänsä ja sekottuivat uhmaan. Hän lausui, kasvoilla katkeruuden ilme:

— "Hätkö kuulisi minua!... Minä olen rukoillut, tiedättekö ketä?"

Munkki Pietari katsahti häneen tutkivasti, terävästi ja ankarasti, aavistaen jotain. Hän tiesi, että Harhamalta voi odottaa mahdotontakin. Hän näki hänen silmissänsä oudon salaman. Harhama katsoi hänen silmiinsä röyhkeänä ja lausui jyrkästi:

— "Minä olen rukoillut Perkelettä."

Molemmat miehet kavahtivat seisaallensa ja katsoivat toistensa silmiin, kuin vihainen Perkele ja kiivas Jehova. Harhama ärtyi edelleen. Jännityksestä vapiseva käsi oli selän taa ojoksi ojennettu ja nyrkiksi puristettu ja kasvot vavahtelivat, kun hän kertasi puolihuutaen:

— "Minä olen rukoillut Perkelettä, kaikilla sieluni voimilla... Minä olen rukoillut häntä hengessä ja totuudessa."

He seisoivat kauvan aikaa vastatusten, tunkien katseillansa toistensa ytimiin. Harhama tunsi, että munkki Pietari tahtoi masentaa hänet katseellansa.

Silloin nousivat kaikki hänen voimansa. Ja äkkiä, kuin olisi hän hypännyt vuorenhuipulle, jonka perustukset eivät petä ja joka on luokse pääsemätön, leimahti häneen elämänsä suurin hurjuus ja sen rohkein mielettömyys. Hän pani päähänsä sen kruunun, jota ei yksikään kuolevainen ole uskaltanut päähänsä asettaa. Hän nousi sille alustalle, jolle ei kukaan ole vielä tohtinut astua, ei miljoonienkaan toivossa, ei kaiken maailman rikkauksienkaan toivossa. Hän nousi sille tulikuumalle alttarille, josta ei yksikään kuolevainen ole rohennut mennä noutamaan maailman kunniaa, valtaa ja rikkautta, alttarille, jonka eteen astuessa kaikki polvet herpoavat ja petävät: Hän kuvitteli ja tahtoi olla Perkele ja puhua sen voimalla ja nimessä munkki Pietarille, joka näytti hänestä nyt itse Jumalalta.

Hän oli mielipuolena tarttunut viimeiseen olenkorteen ja siitä sai hän voimaa.

Molemmat miehet katsoivat toisiinsa kylminä. Harhama uskoi nyt takanansa olevan voiman, joka ei petä. Viimein kysyi munkki Pietari kylmällä äänellä:

— "Ja mitä rukoilit häneltä?"

Harhaman kädet vapisivat jännityksestä, mutta kasvot olivat kylmät, verettömät, kivikovat, kun hän vastasi päättävästi:

— "Minä rukoilin häneltä voimaa kukistaa se Jumala, jonka jalkoihin Te tahdotte minut polkea..."

— "Sinä ihmishurjimus!" — lausui siihen munkki Pietari arvokkaana, istahtaen rauhallisena.

— "Niin", — alkoi Harhama — "minä en tahdo enää tätä elämän kurjuutta ja valetta ja petosta kantaa... Minua inhottaa se... Minä sanon kerrankin totuuden: Pikkulapsesta lähtien olen noussut Häntä vastaan yöt ja päivät. Viime vuodet olen kaikilla sieluni voimilla kohonnut paljastamaan Jumalapestosta. Yöt päivät olen istunut teokseni ääressä sitä varten ja nyt se on valmis. Vihdoinkin!... Lopultakin!... Ja Te olette sen teoksen alun siunannut..."

Hän puhui kuin kivipatsas: kylmänä, tietoisena.

Munkki Pietari istui edelleenkin rauhallisena ja hilliten itseänsä. Kylmänä, ylevänä lausui hän hetken kuluttua kysyvästi:

— "Sinä siis tahdoit kukistaa ihmis-elämän perustuksen ja kuolevan viimeisen turvan, sinä tahdoit kukistaa Jumalan?"

Harhaman uhma nousi entistä korkeammalle. Ensi kerran elämässään oli hän paiseensa muille paljastanut ja ikäänkuin ilkkui ja nautti sen suuruudesta, tuntien samalla sen voiman, jonka nimessä luuli puhuvansa. Hän vastasi jyrkästi:

— "En tahtonut Häntä hävittää, vaan vaihtaa Hänet oikeaan. Tahdoin ja tahdon vaihtaa olemattoman *olevaan*..."

Munkki Pietari katsoi Harhamaan niin tutkivasti, kuin olisi hän tunkenut kahta miekkaa hänen aivoihinsa. Se katse alkoi lannistaa Harhaman raivokohtausta.

— "Mutta mikä varmuus sinulla on siitä, että Häntä muka *ei* olisi olemassa?" — kysyi viimein Pietari tyynenä.

Kysymys oli Harhamalle tulisella raudalla tehty pisto. Hän näki sen raudan ojentuvan häntä vastaan joka taholta. Se oli hänelle aivan odottamaton, aavistamaton kysymys, joka nyt tutkaimena asettui häntä vastaan. Hänessä oli kaikki henkinen epäsäännöllisen rajua ja voimakasta, vaikka hän sen ulkonaisesti salasi sairaloisella huolella. Siksi lannistui se myös pian, väsyen liikaan rajuuteensa. Niin nytkin. Hän alkoi masentua. Hän vaikenä ja alkoi tulla neuvottomaksi. Munkki Pietari kysyi pitkän odotuksen jälkeen lisää:

— "Ja kumminkin sinä tahdoit Hänet olemattomana kumota... Mutta entä jos Hän onkin olemassa?..."

Syvä ryppy nousi Harhaman otsalle. Kädet alkoivat herpautua ja monipäiväisen syömättömyyden ja valvomisen johdosta heikontuneet polvet pettää. Hän istui kauvan synkkänä ja sanattomana... Viimein lausui hän katkerasti:

— "Miksi Hän ei sitten näyttäydy?... Miksi Hän syö minun sieluani *salaa*, kuin lude?..."

Munkki Pietari katsoi häneen tutkivasti ja kysyi vastaukseksi:

— "Eikö Hän vielä ole sinulle kylliksi voimallisesti näyttäytynyt elämäsi seurauksissa?..."

Kun Harhama ei vastannut, jatkoi munkki Pietari:

— "Jos Hän ei ole vielä näyttäytynyt, ja jos et tahdo Häntä muuten oppia tuntemaan, niin syö edelleenkin hyvän- ja pahantiedonpuusta! Se puu on joka hetki edessäsi, eivätkä sen oksilta rapakat kuivu eivätkä tuliset omenat ja herkut loppu. Syö, niin kyllä silmäsi avautuvat näkemään alastomuutesi ja erottamaan hyvän pahasta. Sillä tiedä: Perkele puhui Jumalan tahdosta totta, kun hän sanoi, että siitä puusta syödessä ihminen oppii tietämään hyvän ja pahan..."

Luostarin kirkonkello kumahti. Munkki Pietari nousi, astui jumalankuvan eteen, teki ristinmerkin, istahti ja kysyi levollisena:

— "Ja mikä oli se 'oleva' Jumala jonka aijoit asettaa kukistamasi sijalle?"

Harhamasta tuntui kysymys ivalta. Kaikki häntä ärsytti. Hän yltyi ja vastasi vakuuttavasti:

— "Ihminen... Ihminen maailmankurjuuden ja rouva Esemption muodossa..."

Munkki Pietari kavahti ylös ja samaten Harhama, kuin olisi hän luullut edellisen hänen päällensä karkaavan. Molemmat katsoivat taas toistensa silmiin, kuin Perkeleen ja Jumalan itsetietoiset palvelijat.

— "Kurjimus!... Sinä ihmisportto!" — lausui munkki Pietari ankarana ja hänen sielunsa voimat näyttivät paisuvan. Hän jatkoi tuomitsevasti:

— "Sinä portto! Sinä olet huorannut kahden kanssa..."

— "Kenen kahden?" — yritti Harhama.

— "Vaikene!" — keskeytti kiivastunut munkki. — "Sinä olet huorannut maailmankurjuuden ja naisen kanssa. Jälkimäiseltä sinä olet etsinyt lihasi himojen tyydytystä, edelliseltä muiden himojesi ruokaa, sitten kun olet yhden himosi siivet polttanut kullassa, huorannut sen kanssa itsesi näännyksiin. Ja ne huoruuskumppalisi ajoit sinä korottaa ihmisten Jumalaksi... Sinä kurja portto! Sinun tekosi ei olisi sillä korjattu, että vuori ripustettaisiin sinun kaulaasi ja sinut upotettaisiin tuliseen mereen, sillä esimerkiksi siemenet jäävät toisten turmioksi..."

Harhama yritti puhua, mutta munkki Pietari keskeytti ankarana:

— "Vaikene!... Minä puhun... Te miesportot! Te maailman turmelijat!... Te olette tehnyt naisesta himojenne kukan. Aistillisuutenne te vertaatte runoudella ja nostatte lihan rakkauden valtaistuimelle. Te johdatte ihmiskuntaa eläimen aistitilaa kohti ja vapauden nimessä johdatte sukuanne himojen orjuuteen, josta eläinkin on vapaa. Hävetkää! Eläinten rakkaus on tuhannesti jalompaa ja puhtaampaa kuin teidän, sillä ne eivät koskaan yhdy himojansa tyydyttämään, vaan täyttämään velvollisuuttansa... Te ilkeät madot! Te kasvatatte naisesta eläimen; ylistelemällä sen lihaa, houkuttelette te sen unohtamaan henkensä kehityksen... Ja sitten te madot, jotka ette jaksa kohota toukkaa ylemmä, kohotatte huoruuskumppaninne, juustopalanne — Jumalaksi... Jaksatko sinä alhaisuutesi käsittää?..."

— "Vaikene!" — keskeytti munkki Pietari, kun Harhama, jonka kasvot olivat tuhanharmaat ja tuskallisiksi vääntyneet, yritti puhua.

— "Minä tahdon puhua", — uhmaili Harhama synkkänä.

— "Vaikene!" — uudisti munkki Pietari. — "Kammioni ja ikäni ja munkkisauvani nimessä käsken minä sinua vaikenemaan. Minä olen lukenut Anna Pawlownalle kirjoittamasi kirjeet ja nähnyt että Jumala on sinulle antanut neron, jota sinä käytät väärin. Sinun hienojen sormiesi päistä vuotavat Perkeleen ytimet paperille... Mutta jos kerran Jumala on sinulle antanut lahjat, on Hän myös pakottava sinut niitä oikein käyttämään. Hän on, jos se on Hänen tahtonsa, pakottava sinut kirjoittamaan Hänen ylistyksensä ihanimmat psalmit..."

— "Hänkö!" — kauhistui Harhama, johon isku sattui, kuin ärsyttävä keihäänpisto. Ja uudestaan ryöppysi hänessä ajatus että hän on ja tahtoo olla Perkele.

— "Hän... Juuri Hän. Jos se on Hänen tahtonsa, niin täytyy sinun kirjoittaa Hänen kunniaksensa vaikka maailman ihanimmat psalmit ja korkeat veisut, vaikkapa Hänen sitä tehdessä täytyisi latoa hartioillesi kaikki maailmat puristamaan sinusta painollansa Hänen ylistyksensä..."

— "Ooo-oh!" — uhitteli Harhama, kuin olisi hänellä ollut Perkeleen valtikka kädessä.

Molemmat miehet seisoivat taas vastatusten, kuin Jehova ja Perkele. Munkki Pietari korotti äänensä, nosti kätensä ja vakuutti: — "Niin totta, kuin Hän ja maailma on olemassa, on Hän sen tekevä, *jos* se on Hänen tahtonsa... Sinä, portto, olet Hänen istuimellensa korottanut huoruustoverisi maailmankurjuuden ja naisen, mutta Hän on paneva sinun jumalasi sinua sylkemään ja porton kädellä on Hän sinut painava jalkojensa eteen tomuksi."

— "Nähdäänhän!" — yritti Harhama seisten ylpeänä, päättävänä, hurjanrohkeana, silmissä kuumeen tuli. Hän seiso, kuin olisivat Perkeleen sotajoukot seisseet hänen takanansa valmiina, odottaen vaan hänen vihjaustansa. Munkki Pietarin silmiin katsoen lausui hän vielä uhmaavana:

— "Nähdäänhän!"

— "Vaikene ja kuuntele!" — käski munkki Pietari. "Niinkuin sinun rakkaudeksi korottamasi porttoutesi on kannettu rikkaruohojen höysteeksi, niin on sinun syntisi häpeään joutuva. Askeleesi ovat muuttuvat tulisiksi kiviksi, jotka nousevat ylös pilviksi ja satavat tulisina mukulakivinä hartioillesi kunnes olet tomuna Hänen edessänsä, sillä Hän ei ole luonut sinua jättääksensä sinut harhaan. Hän tahtoo tehdä sinusta ihmisen, niin, sumuna nostaa Hän sinut Itseensä. Hän masentaa sinut maahan ja etsii sinut pitimiinsä vaikkapa minne menisit. Hänen satimestansa et pääse..."

Harhama kuunteli tuomiona jylisevää puhetta kivipatsaana. Voimakas leuka vavahteli hieman suonenedosta ja laihat kädet olivat nyrkiksi puristetut.

Munkki Pietari kohosi yhä korkeammalle, kirkastui ja suureni. Hänen voimansa paisuivat. Mutta sitä

mukaa nousivat taas Harhamankin hengen voimat ja urheina he mittelivät toisiansa kuin kaksi elämästä ja kuolemasta taistelevaa petoa. Harhama tuns Perkeleen sotajoukkojen yhä lisääntyvän ja odottavan vaan käskyä. Munkki Pietari taas tuns puhuvansa Jumalan istuimelta. Hän todisti.

— "Hän on sinut kerran lyövä tomuna jalkoihinsa..."

— "Minutko... Ohoh!?" — keskeytti Harhama röyhkeänä, ylpeänä tuntien seisovansa nyt elämänsä korkeimmalla vuorenhuipulla, elävänsä sen suurinta hetkeä.

— "Sinut Hän on masentava, sillä Hän on *tuomio*. Ei yksikään maailmassa... *maailmakaan* voi Hänen tuomiotansa kiertää. Jos se poikkeaa pois Hänen säätämältänsä radalta, täytyy sen murskautua, ja sinä olet tomuhitua vähempi maailmaan verraten. Millä voimalla luulet voitvasi Hänen luomiansa kiertää..."

— "Perkeleen voimalla... Älkää hämmästykö!... Hänen voimallaan", — raivosi Harhama jonka koko olemus nousi ja laski aallonharjana, josta suitsusi vihan ja ylpeyden savu.

Munkki Pietari kokosi kaikki voimansa, nousi, kuin viimeiselle tuomio-istuimelle, nosti kätensä ylös ja lausui suurena, kiivaana:

— "Perkeleen täytyy Hänen edessänsä maassa madella... Perkeleen täytyy Hänen käskystänsä johtaa sinut niihin tekoihin, jotka valaisevat silmäsi näkemään viheliäisyytesi. Elämäsi on kurja rikosten sarja... Siksi vetosit sinä jo Jeesuksen sanoihin: Älkää tuomitko. Mutta jos minä voin, olen minä tällä Jumalan antamalla sauvalla armotta lyövä alas jokaisen käden, joka nousee Häntä vastaan maailman pahenukseksi. Muuttukoot jumalasi vierinkiviksi, jotka lakkaamatta kierivät kantapäilläsi todistamassa häpeääsi ja ajamassa sinua Hänen luoksensa! Kohotkoot ne ja teoksesi lehdet pilveksi! Muuttukoot ne siellä tuliseksi kiviksi ja satakoot tulisena kivisateena päällesi kunnes nöyrryt ja tunnustat rikoksesi! Osottakoon Hän voimansa ja lyököön sinut tomuksi, koko maailman pilkansormien osoteltavaksi!..."

Munkki Pietari oli hengästynyt ja pysähtyi. Kaikki maailman vuoret tuntuivat painavan Harhamaa, mutta hän seiso sen taakan alla synkkänä kuin Kain, kylmänä kuin kivipatsas. Sanaakaan sanomatta aikoi hän poistua. Munkki Pietari astui silloin hänen eteensä ja käski:

— "Seis!"

Harhama pysähtyi. Munkki Pietari puhui hiukan lempeämpänä:

— "Sanoit rukoillesi Perkelettä. Tiedätkö mikä on Perkele?"

Harhama vaiken. Hänellä oli Perkeleestä sama tieto kuin Jumalastakin. Munkki Pietari jatkoi:

— "Teitä on maailmassa narreja, jotka Perkelettä ivatessanne laitate sille sarvia päähän ja lihallistutate sen. Teitä on toisia narreja, jotka niille sanoille nauratte ja vakuutate että Perkelettä ei ole. Mutta te molemmat tunnette joka hetki sen voiman, sillä *Perkeleen ilmestysmuoto on teissä itsessänne asuva pahuus...* Teidän luonteenne alhaisuus ja pahat taipumuksenne ovat Perkeleen olemuksen oleellinen ilmestys ja te kaikki tämän maailman narrit ja naurajat olette paras todistus siitä miten voimallinen se Perkele on. Sadat miljoonat hänen ivailloitansa marssivat joka päivä maanpäällä juuri hänen enkeliarmeijoinansa, myrkyttämässä ihmis-elämää, nostamassa käden kättä vastaan ja sitomassa onnettomia himojen kahleisiin..."

Kirkonkellojen soitto tulvasi kammioon. Munkki Pietari teki ristinmerkin. Harhama katseli häntä tylsän uhmaavana kivipylväänä. Munkki Pietari jatkoi surullisena:

— "Te ette kykene edes sen vertaa ajattelemaan, että Perkelettä ivaillessanne ivaillette oman olemuksenne turmeltuvaa pääosaa, oman henkenne turmeltunutta ydintä te narrit ivaatte; sen sijaan, että käyttäisitte voimanne sen kukistamiseen, laitate te sille sarvia päähän ja laittelette ruumiillisia muotoja... ja sitä ivaillessanne kulette narrijoukkona sen orjina... Koko elämä todistaa teissä asuvan Perkeleen voimaa: Pahe seuraa paheesta, käsi nousee kättä vastaan ja mies ja nainen tuhoavat toisensa porttoudella. Toiset peittelevät pahettansa ja häpeäänsä pukemalla sen runouden viikunalehtiin, mutta ne lehdet ovat kuivuvia, sillä mainitakseni vaan yhden esimerkin, joka osottaa, että Jumalan siveelliset käskyt ovat järkkymättömiä, mainitsen sen, että eivät mitkään yhteiskunnat ja runoilijat voi järkyttää avioliittoa, sillä he eivät voi muuttaa sitä luonnonlakia, joka asettaa yksimiehisyyden äitiyden ehdoksi. Ne uuden ajan profeetat, jotka sitä yrittävät, ovat niitä hulluuden apostoleja, jotka luulevat voitavansa muuttaa Jumalan säätämän luonnonlain... sillä eivät kai hekään aikone hävittää ihmiskuntaa yhdessä polvessa hävittämällä naisen äitiyden, polkemalla naisen monimiehisyyteen..."

Munkki Pietari pysähtyi. Pitkän vaiti-olon jälkeen lausui hän taas surullisena:

— "Huomaatko, että Perkelettä rukoillessasi olet kumartanut omaa alhaisuuttasi ja pahoja

taipumuksiasi, joista olet niin rikas... Rukoilemattasikin ne taipumukset jo kuulevat sinua..."

Harhama kuunteli tylsän uhmaavana. Kun hän taas kumarsi jäähyväisiksi, astui munkki Pietari hänen eteensä ja lausui lempeämpänä:

— "Jumalan vanhurskas viha on rajaton, mutta Hänen rakkautensa katuvaan kohtaan on yhtä ääretön."

Sen sanottuansa hän nosti kätensä siunataksensa Harhamaa ristinmerkillä. Harhama yritti tarttua siunaukseen nostettuun käteen, painaaksensa sen alas, mutta munkki Pietari käski ankarana:

— "Käsi alas! Minä käsken Jumalan nimessä ja Hänen palvelijanansa..."

Harhaman käsi painui alas. Munkki Pietari siunasi hänet nopeasti, ennen kun Harhama ehti sitä estää, ja lausui:

— "Jumala olkoon sinulle armollinen ja painakoon sinut aikansa jalkoihinsa tomuksi ja sitten nostakoon sinut uutena ihmisenä!"

Sitten istahti hän ja lausui:

— "Mene!... Tästä kammioista vie sinut jokainen polku Hänen luoksensa..."

Ovi sulkeutui Harhaman jälkeen. Käytävän kuuraiset kiviseinät huokuivat jääkylmyyttä, joka tuntui tarttuvan rautaisin kourin Harhaman polviin, puristavan niitä ja ikäänkuin taivuttavan niitä. Sinä hetkenä, jonka hän seiso i Perkeleen valta-istuimella, oli hän jännittänyt kaikki sielunsa voimat äärimäiseen vireeseen, pingottanut koko olemuksensa ja herposi nyt. Jalat tuntuivat rautapainoilta, joita hän ei jaksanut lattiasta nostaa. Hän seiso i oven edessä ja kuuli munkki Pietarin rukoilevan:

— "Kaikkivoipa Jumala! Nosta armossasi vuoresi hänen hartioillensa, ennen kun se on hänelle myöhäistä! Jauha hänet tomuksi, kun vielä aika on, että hän saisi nauttia Sinun armosi suloisuutta!..."

Kylmä hiki nousi Harhaman otsalle. Luostarin kellot alkoivat soida ja kirkossa veisasi kuoro:

"Muserra meidät murskaksi.
Jauha meidät tomuksi!
Masenna ylpeys,
polta paha,
kitke armotta himo!
Herra, armahda!
Herra, armahda!
Herra, armahda!"

Harhama oli yrittänyt poistua, mutta polvet pettivät. Hän vajosi voimatonna, kuin juopunut polvillensa seinää vasten. Otsa painui jääkylmään, kuuraiseen seinään ja se virkisti häntä. Kun hän nousi vaivoin ylös, huomasi hän painuneensa polvillensa erään jumalankuvan eteen, jonka edessä paloi pieni lamppu.

— "Oi... joi... joi!" — pääsi silloin Harhamalta pitkä, tuskallinen huokaus.

* * * * *

Ulkona oli jääkylmä ilma. Pakkasen sakea huude pimensi puolipäivän hämäräksi. Auringonkehrä näkyi sen läpi himmeän veripunaisena suurena pyöränä kuin tähtikehrä savun seasta. Oli niin sumeaa, että myymälät olivat valaistut sähkövalolla. Kirkonkellojen ääni kuului synkältä, jääkolealta.

Ajatuksissansa kulki Harhama katuja pitkin. Munkki Pietarin ankara ääni soi yhä hänen korvissansa. Hän oli kuulevinaan hänen jylisevät sanansa. Mutta ne sanat eivät häntä masentaneet. Ne herättivät hänessä jonkunlaisen sokean, tylsän uhman, kuten tapahtuu ihmisessä, joka on syössyt uhkarohkeuksiin ja tietää peräytymisen olevan myöhäistä, eikä myös ole varma tekonsa oikeudesta eikä sen väärydestäkään. Epäily oli tukahtunut ja sen sijalle astunut epätoivoinen uhitteleva ajatus: "Menköön, sittenhän näkee!"

Ja silloin tulvasi häneen katumus, että oli teoksensa ja elämänsä salaisuuden paljastanut. Se paljastus tuntui tukkeavan kaikki peräytymistiet. Peräytymisen ajatuskin jo vyörytteli hänen eteensä häpeän suurta, mustaa palloa, jonka päällä pysyttelihe suuri irvistelevä pääkallo nauraen hänelle pirullista ivanaurua. Hänen hätänsä roiskahteli uhman tulien seasta öljyvahtona, joka pärskyi ylös, laski sieltä takaisin uhman tuliroihuun ja lisäsi sen paloa. Ja sitä mukaa tuns i hän myös yhä enemmän riippuvansa rouva Esempiosta. Hänessä nousi ruttomainen kiihko saada kaikki ennallensa ja siten pelastaa teos ja elämä. Kaikki elämän rihmat tuntuivat juoksevan rouva Esempion saksien läpi.

Rouva Esempiota ei vielä kuulunut. Odotellessansa, tuskitellessansa ja harhaillessansa johtuivat

Harhaman ajatukset paksusta rahapinkastansa niiden lahjottajaan Zaikoon. Tämän kuva nousi hänelle surullisena muistona, joka soitteli menneisyyden kelloja. Hän lähti hänen haudallensa Vasiliostrovaan, Pietarin tiheimpään haudatulle suurimmalle hautausmaalle ikäänkuin aikaansa kuluttamaan, tai tapaamaan kuollutta ystäväänsä ja viemään hänelle tulipunaisen tulpaanin.

Hautausmaan hoitaja sai ruplansa ja näytti hänelle haudan, moneen kertaan kumartaen. Sitä peitti sakea hanki ja pieni muistokivi, jonka Anna Pawlowna oli yhdessä hänen kanssansa sille pystyttänyt. Ei ainoakaan jälki osottanut, että ystävä olisi siellä käynyt talven lumien aikana. Harhama istahti viereiselle hautakivelle ja kohta laskeusi hänen henkensä ihmishengen kalmanhautoihin. Hänen ympärillensä kaivettiin kymmeniä hautoja. Kaikkialta viskasi lapio ylös mustaa, rapamaista liejua, valmistaen ihmiselle sen mätänemispaiikkaa. Suuri hautausmaa oli hautakivimetsänä. Toiset niistä kivistä heittelivät obeliskimaisia huippujansa korkeuteen ylpeinä, toiset aivan kuin häpeilivät pienuuttansa, mutta kaikilla oli jotain yhteistä: kaikissa näkyivät kaikenhäviön terävien hampaiden jälet. Jotkut kivipylväät olivat vinossa, toiset olivat jo kaatuneet ja murenivat kaikenhäviön hampaiden pureksimina.

Ja siinä istuessaan ja hengessään ihmishengen kalmanmailla kulkiessaan täytti hänet taas kuoleman pelko tulvaveden tavoin. Hän tunsi kalmanhajun sieramissansa. Se haju tuntui tarttuvan hänen ruumiiseensa, kuin ruttoja alkavan suuren työnsä, työn, joka ei koskaan lakkaa, jonka tekijä ei nureksi työn raskautta, työpäivän pituutta. Se haju sakeni, muuttui harmaaksi sumuksi, sitten mustaksi usvaksi ja lopulta pilkkopimeydeksi, ja siihen pimeyteen haihtui taas koko hänen teoksensa ja sen mukana koko hänen elämänsä.

Hän vapisi. Sitten selveni taas sumu ja kalmanhaju kirkastui ilkamoivaksi kuoleman elämän-ivaksi. Koko elämä näytti kuoleman ivanaurulta. Jokaisen muistomerkin päässä irvisteli kuoleman korppi, siivekäs pääkallo, vaanien häntä, kynnet valmiiksi vedettyinä. Ne korpit suurenivat. Yksi niistä muuttui majuri Velikodushofiksi, joka irvisteli hänelle. Hän raivostui, ja inho ja halveksiminen ja vihan tuli himmensi kaiken muun, kuin metsäpalo nuotiotulien valon...

Ja aina uudet ja uudet kuoleman kuvat ilmestyivät edellisistä ja puhkesivat kukkina kalmanhajusta. Hänen silmiensä eteen ilmestyi kuoleman musta leija, joka suureni, vaappui, imi itseensä kaiken, laajeni ja täytti viimein koko äärettömyyden. Hän pyöriskeli sen imemisissä, hätäytyi, etsi pelastusta ja taas tarttui hän teokseensa ja rouva Esempioon, josta taas tuntui riippuvan kaikki, sekä elämä, että kuolema.

Haudankaivaja viskasi haudasta sääriluun. Harhama huokasi, asetti punaisen tulpaanin ystävänsä haudalle ja läksi pois hoippuvin askelin, kalmanhaju sieramissa. Kuoleman korpit, siivekkäät pääkallot kurkistelivat yhä Harhaman silmissä. Zaikon haudalta lähdettyänsä poikkesi hän hautausmaan kirkkoon.

Mikä ajatus oli hänet sinne johtanut, sitä ei hän käsittänyt. Se oli ehkä ajatus mennä lämmittelemään tai rauhaan, tai yleensä johonkin sisälle. Kirkko oli puolihämärä. Sitä valaisivat ainoastaan rukoilijoiden sytyttämät vahakynttilät, jotka tuikkivat alttarilla ja Jumalan kuvien edessä, kuin taivaan tähdet Jumalan olemuksen ympärillä. Rukouksen ja huokauksien kohina kohosi holveihin ihanan laulun sävelien kantamana ja kaiku vastasi sieltä, kuin vakuuttaen särkyneille että Jumala armahtaa heitä.

Rukoilijoita oli tavallista enemmän. Kaikkialla vuotivat kyneleet, kaikkialla näkyi surun ja kuoleman sortamia, jotka saattoivat morsiamensa hautaan ja anoivat Jumalan armoa epätoivoisen luottamuksella ja hartaudella, hätääntyneet, avuttoman näköiset katseet kohotettuina Hänen puoleensa, vavisten kuoleman edessä.

Kirkossa oli kaksitoista avonaista ruumis-arkkia, kussakin ruumis odottaen papin siunausta. Arkut olivat ladotut vieretysten kahteen riviin. Ne olivat maailman kurjuudesta poismuuttavia ihmisiä. Maailman rikkauksien keskellä ei niille, rikkauksien luojille, riittänyt eri siunausta kullekin. Niitä täytyi siunata joukottain.

Kuoro veisasi, pappi luki siunauksia ja vakuutti, että kuolleista ylösnousemisen aamuna ystävät taas saavat syleillä toisiansa elävinä. Kyneleet vuotivat, raivoisat itkukohtaukset yltyivät yhdeksi kohinaksi laulun ja rukouksien kanssa. Ihmishenki kiemurteli kuoleman korpien terävissä kynsissä.

Harhama tunkeutui aivan arkkurivien viereen. Hän nuuski kalmanhajua ja tutki kuolleiden kasvonpiirteitä, nähdäksensä niistä jotain, vaikka mitä. Hän nuuski kuollutta, kuin nälkäänkuoleva peto piiloutunutta raatoa, johon se ei uskaltaisi koskea, mutta nälkä pakottaa, polttaen suolia kuin tulinen rauta. Hän värisi, himoitessaan nähdä kuolleiden kasvoista vilahduksen jostain himmeästä ilmiöstä, tai kuolemasta, Jumalasta tai Perkeleestä. Ja hän näki ryppyisiä, raihnaisia kasvoja, laihoja huulia, ihmisraatoja, joiden lihan oli kaikenhäviö syönyt jo elävältä. Hän hengitti kiihkeästi, tunsi taas kalmanhajun sieramissansa, ja kyyristyi häviön kynsiin, silmät hätäytyneinä.

— "Niinkuin Jeesus Kristus on noussut kuolleista, niin pitää kaikkein kuolleiden kerran nouseman", vakuutti pappi.

— "Onko hän sitten noussut?" — ajatteli Harhama, kasvot ivan ja tuskan vääntäminä, ja jatkoi: "Miksi hän sitten nousi *yöllä salaa*?... Ja miksi Hän pelkäsi näyttäytyä *kaikille*?..."

— "Siksi ei ole enää kuolemaa, sillä hän on ylösousemus", — vakuutti pappi.

Jeesuksen kärsimisen, kuoleman ja ylösouseamisen hämäryys sumensi Harhaman silmiä; hän mietti:

— "Miksi ei Hän nyt tule, vaikkapa *näyttäytymään* taivaan korkeudesta, kun Hän on muka kaikkivoipa ja kun Hän sillä voisi lakaista pois epäuskon ja epäilyksen ja tuskat ja kaiken?..."

Hän synkistyi. Erään ruumiin silmä oli raollansa. Hän aivan kyyristyi kurkistamaan siihen, nähdäksensä sieltä jotain. Silmä näytti elottomalta, muljottavalta, ruumiista nousi ilkeä haju. Pappi luki jo viimeisen siunauksensa. Arkkujen kannet nostettiin paikoillensa ja satoihin nousevasta väkijoukosta purskahti silloin epätoivoinen itku ja parku. Ihmishenki, joka oli luotu maailman herraksi, huusi ja itki ja vapisi näkymättömän kuoleman tulipitimissä voimatonna haituvana.

Harhama huokasi likomärkänä hiestä.

* * * * *

Kuolleet kannettiin liejuiseen maahan mätänemään. Kirkkoon jäi vielä joukko rukoilijoita. Kuolema ja tyhjyys henkäili kaikkialta. Elämän turhuus tuikkutti joka tulesta.

Rukoilijoita katsellessansa huomasi Harhama nuoren, mustiin puetun naisen, joka rukoili hartaampana muita Kasanin Neitsyt Maarian kuvan edessä. Tämä nainen oli kiinnittänyt pikkuisen, punaisen kukan teriön Maarian kuvan eteen, kuvan kehykseen, ja sytyttänyt vahakynttilän, jonka tuike valaisi kukkasen teriötä ja Neitsyen lempeitä kasvoja hämärällä valolla. Itse hän painoi otsansa kirkon kivipermantoon, musta tukka hajosi permannelle ja ruumis värähteli itkukohtauksista. Kuoripojat lauloivat taas kirkkaalla äänellä: Herra, armahda, Herra, armahda, armahda!

Yhä hartaammin rukoilivat sortuneet. Entistä kirkkaampana kaikui laulu kirkon holveissa, ja lukuisempina tuikkivat kynttilät. Nuori nainen itki yhä otsa kylmään permantoon painettuna. Säälän katseli Harhama tuskan runtelemaa naista.

Viimein nousi nainen polvillensa, katsoi mustilla suurilla silmillänsä Neitsyt Maarian kuvaan niin avuttoman ja epätoivoisen näköisenä että se katse tunki läpi Harhaman olemuksen. Kerran oli Ritva katsonut häneen aivan tuommoisena avuttomana, turvattomana...

Hän järkkyy, katseli naista tarkemmin ja muisti hänet jossain nähneensä, mutta ei muistanut missä, eikä sitä kuka hän oli. Nuori nainen painoi taas otsansa kylmää kiveä vastaan, nousi sitten uudestaan polvillensa ja rukoili kätet ojennettuina Neitsyt Maarian kuvaa kohti. Hän lähestyi naista ja kuuli hänen hiljaa lausuvan:

— "Jeesus Kristus! Pelasta Nikolai ja myös hänen ystävänsä Harhama!..."

Harhama säpsähti tuntien naisen. Se oli Loolja, Nikolain onneton sisar. Samassa huomasi Loolja hänet ja nousi ylös hämmästyneenä. Harhama lähestyi häntä, tervehti ja lausui hiljaa:

— "Kiitos, Loolja! Oli hauska, että tapasin... Saamme puhua Nikolaistakin."

He istahtivat seinänvierelle. Loolja oli kokonaan muuttunut. Hän oli varttunut työstä naiseksi. Kasvoissa oli vaimon ilme, mutta mustissa silmissä loisti entinen tytön avomielisyyden ja samalla sanomaton kärsimys. Hän oli hyvästi puettu. Hiljaisella äänellä alkoi hän puhua:

— "Minä juuri satuin muistamaan teitä... Tänään on Nikolain päivä ja tulen rukoilemaan rauhan puolesta... Hän muisti aina Teitä ja Kaatja-poloinen puhuu Teistä vielä ja tahtoisi tavata."

Suuret muistot heilahtivat Harhaman silmissä. Kuolemakin hävisi hetkeksi.

— "Missä on Nikolai?" — kysyi Harhama uteliaana, kiihkoisena, kuiskaamalla, kuin jotain peläten. Looljan silmästä kierähti kyynel, jonka hän kuivasi nopeasti vapisevin käsin, vastaten kuiskaamalla:

— "Hänet ammuttiin kapinassa."

Sen sanottuansa purskahti hän katkeraan, raivoisaan itkuun... Koko ruumis vapisi itkukohtauksen kourassa. Harhamaan koski sanoma Nikolain kohtalosta kuin puukonpisto. Vallankumouksellisten joukossa oli ainoastaan kaksi, joita hän rakasti: Zaiko ja Nikolai, edellinen hieno, hento ja tunteellinen, jälkimäinen uhkarohkea, voimakas ja nerokas. Kuoleman jääkylmä koura tuntui taas häntä puristavan. Se avasi kitansa ja näytti ilkkuen kaikkea, mitä oli sinne niellyt: siellä oli Nikolai, Zaiko, Nikitin. Se pureksi niiden luita, kalvoi niitä, kuin koira soisessa haudassa, ilkeänä, inhottavana, märkänä ja matoisena. Loolja painoi kasvonsa käsiänsä vastaan, vartalo vapisi ja hän hätäili itkun seasta Nikolaita tarkottaen:

— "Se poloinen kuoli vielä katumattomana..."

Kaikki tuskan puukot leikkelivät Harhamaa. Hän yritti lohdutella Looljaa, selittäen:

— "Eihän hänellä ollut mitään kaduttavaa... Hänhän oli jalo ja hyvä..."

Loolja keskeytti hänet lausuen:

— "Oi, Te ette tiedä, ette tiedä... Voi jos Te tietäisitte!..."

Harhama kiihottui luullen olevan jotain salaista. Ikäänkuin sitä salaisuutta siepataksensa uteli hän:

— "No, mitä sitten Loolja?... Mitä hänellä oli?"

Loolja purskahti taas raivo-itkuun ja aivan kokoon lyyhistyneenä vastasi itkun seasta:

— "Se poloinen kirosi Jumalan... Voi, Herra Jumala, Herra Jumala tätä ihmis-elämää!..."

Harhaman mieli synkistyi. Hän muisti kuinka hän itse oli kironnut Jumalan synkän korven keskellä talvisena sydän-yönä. Elämän yleinen epäselvyys tuijotti häneen taas mykkänä. Hän ei ollut selvillä mistään. Pitkän vaiti-olon jälkeen alkoi hän rauhotella onnetonta tyttöä. Hän selitteli:

— "Rauhotu, Loolja! Eihän Nikolai ole kenellekään pahaa tehnyt..."

— "Niin", — lausui Loolja hiukan rauhottuneena itkun seasta. — "Hän oli kaikille hyvä... minullekin... Ja eikö totta, että Jumala on armollinen?"

Harhama ei tiennyt mitä vastata. "Pitääkö minun nyt ottaa särkyneeltä tytöltä pois se ehkä luuloteltu vesimalja, josta hän taas juo rauhaa?" — mietti hän. Hän sotkeutui ajatuksiinsa ja huokasi itseksensä, Jumalaa tarkottaen:

— "Miten kavalasti se paula on punottu!"

Kun Loolja oli rauhottunut, kertoi hän ensin Nikolain kuolemasta ja jatkoi:

— "Me surimme häntä... Kaatjan täytyi piilotella. Minuun koski se kovasti, kun hän kaatui katumattomana ja Jumalaa kiroten. Kun kesä tuli, kokosin minä, mitä oli, ja lähdin toivoretkelle Kiefiin rukoilemaan hänen puolestansa. Siellä rukoilin minä kolme päivää hänen puolestaan... ja Teidänkin puolestanne... Se helpotti vähän..."

Hän keskeytti ja mietti. Harhamassa nousi inho sitä Jumalaa vastaan, jonka nimessä yksinkertaisia houkutellaan toivoretkille, tuhlaamaan varansa ja sitte kärsimään kurjuutta.

Hän havahtui noista sanoista, kuin olisi hän nähnyt verivihollisensa. Munkki Pietari tuntui hänestä nyt hänen viholliseltansa: Jumalan edustajalta, Jumalan, jota hän taas vihasi vaistomaisesti. Se tunne tuprahti hänestä, kuin poro sateen siihen sattuessa ja peitti hetkeksi kaiken muun. Hän tarttui Jumalaan, kuin lahtari teuraaseen: raaoiin käsin, arastelematta. Hän kysyi Looljalta halveksivalla äänellä:

— "Loolja...! Uskotko sinä kaikkia taruja?..."

Loolja katsoi häneen hämmästyneenä. Hän ei tiennyt mitä tarua Harhama tarkotti ja kysyi:

— "Mitä taruja?... Satujako?..."

Harhamasta vuoti Jumalan halveksiminen ja viha virtana. Hän vastasi puoli ilkkuen:

— "Niin... satuja... Voitko sinä uskoa, että Jumala on olemassa?..."

Looljan silmät suurenivat. Hän katsoi Harhamaan hämmästyneenä ja lausui:

— "Miten minä voisin olla sitä uskomatta?"

Looljan ääni ja kysymys oli niin viaton ja yksinkertainen, että Harhama tuskastui. Hän lausui kuin nuhdellaksensa Looljaa:

— "No, miten sinä, Loolja, voit uskoa, kun et tiedä..."

— "Herra Jumala!" — keskeytti Loolja, lisäten:

— "Voivathan ihmiset uskoa sitäkin, että Jumalaa *ei* ole... Ja onhan se paljon vaikeampaa uskoa...!"

Harhama hämmästyi. Looljan vastaus oli hänelle kuin neulanpisto. Loolja jatkoi hiukan mietittyänsä:

— "Eiväthän nekään *tiedä*, että Jumalaa *ei* ole olemassa... Ne vaan *uskovat*..."

Elämän verkkokäpy alkoi taas liikkua Harhaman ympärillä. Ensi kertaa elämässään kuuli hän sanottavan, että Jumalan kieltäminenkin on *uskoa*... Ja hän ei voinut sitä kumota, ei vääräksi väittää. Looljan lausuma ajatus tuntui niin luonnolliselta, yksinkertaiselta, että se oli aivan kumoamaton. Se tuntui luonnon valmistamalta totuudelta, jota totuutta ei voida koskaan kumota. Uskonrihmat tuntuivat juoksevat yksinpä kieltämyksestäkin. Harhamasta tuntui, että koko elämä oli yksi ainoa sadin, joka oli hänen poluillensa viritetty, yksi ainoa verkko, josta ei ollut poispääsyä. Ikäänkuin siitä pois pyrkien, lausui hän tuskastuneena:

— "No, sehän on kokonaan toista... *Näkeehän* sen että Sitä ei ole..."

— "Mistä sen näkee?" — tarttui Loolja kerkeästi, viattomasti, kuin lapsi.

Ja entistä enemmän sotkeutui ja tuskastui Harhama. Hän ei jaksanut ajatella, ei kyennyt selittämään mistä sen näkee. Tuskastuneena, kääntääksensä puheen toisaalle, lausui hän:

— "Äs! Jätetään nyt se!... Missä on Kaatja?"

— "Kaatjako? Se poloinen asuu luonani... lapsinensa... Hänellä olisi asiaakin Teille", — vastasi Loolja.

— "Minä tulen häntä tervehtimään", — tarttui Harhama, kiirehtien, jyrkästi.

— "Tekö?... Ei... Ette Te *voi*", — keskeytti Loolja hämillänsä,

— "Miksi en voi?"

Loolja punastui, kyynel kierähti silmästä ja hän vastasi surullisena suu itkussa:

— "Minä olen vielä semmoinen nainen..."

Hän purskahti taas itkuun ja jatkoi sen seasta:

— "Enhän minä... enhän minä... tahtoisin, mutta kun on pakko... Joskus on pakko... Anna Pawlownan toimesta sain oppia ompelemaan... Sitten tuli pikku veljille ikävä ja Nikolain täytyi paeta... Ne poloiset pyrkivät luokseni... Minä aloin ommella ja otin raukat huostaani... Veljet saivat opetusta ja vanhimmat ovat jo opissa. Kun tuli hätä ja olisi poloiset pitänyt karkottaa luotani, niin tuli sääli ja minä..."

Itku keskeytti taas puheen. Harhamaa se leikkeli kuin veitsi. Loolja jatkoi:

— "Pari... pari kertaa kuussa on täytynyt... on *täytynyt*, kun ei ole jaksanut ansaita muuten... niin vähä maksavat... Minä olen aina silloin rukoillut ja katunut ja ajatellut: Antoihan Jumalakin poikansa ihmisten tähden... eikö minun pidä antaa itseäni veljieni tähden, että he saisivat kasvaa Jumalan lapsiksi ja voisivat oppia Jumalan sanaa... Ah, kyllä elämä on raskasta, niin raskasta ja likaista..."

Hän vaikeni hetkeksi ja kuivaili kyyneleitänsä. Harhama hengitti raskaasti. Elämä ilmestyi hänelle likaisena petona, joka puri armotta, verinen nahka selkään hevosloimeksi heitettyinä, verinen puoli ylöspäin.

Hänessä nousi taas viha rikkaiden Jumala-pelättiä vastaan ja teos alkoi nousta niistä sumuista, joihin se äsken uhkasi vajota. Loolja jatkoi:

— "Sitten syntyi Kaatjalle lapsi, jälkeen Nikolain kuoleman. Hän onneton on kivuloinen ja me elämme kaikki yhdessä... Kun tulee äärimäinen hätä, silloin täytyy minun turvautua syntiin ja likaan..."

Hän vaikeni taas, mietti raskaita hetkiänsä, näytti luhistuvan kokoon ja lopetti huoaten:

— "Mutta eihän sille mitä voi... Tottapa sen Jumala on niin säätänyt..."

Loolja itki taas. Harhama oli unohtanut oman itsensä kokonaan tätä ihmistuskärsimyksien, rakkauden ja jalouden kuvausta kuullessansa. Viha leimahti Jumalaa ja munkki Pietaria kohtaan. Mieli kolkkona lausui hän Looljalle päättävästi:

— "Mennään Kaatjan luo!"

— "Kuinka... Mutta ihmiset voivat luulla Teistä pahaa... kun minä kävelen."

— "Ei, Loolja. Ei. Sinä olet parempi minua. Et sinä ole 'kävellyt', vaan minä. Sinä pelastat veljiäsi, minä olen *etsinyt* lokaa", — keskeytti Harhama. Ja tarttuen Looljan käteen, lisäsi hän:

— "Mennään!"

Kun he lähestyivät Looljan asuntoa, lausui tämä:

— "Herra Harhama, älkää koskettako Kaatjan yhteen kohtaan, se poloinen joutuu silloin vihan valtaan... Ne vangitsivat hänet ennen Nikolain kuolemaa vallankumouksellisena ja raiskasivat... Sitten hänet vapautettiin..."

Harhaman viha roiskahti tuhlaavana ja sammutti joksikin aikaa kaiken muun.

* * * * *

Elämän kukkanuput puhkeilivat kukiksi. Rakkaudesta toisia kohtaan puhkeili viha toisia kohtaan. Elämä itse loi siten kaiken, mitä se tarvitsi itsensä tekijöiksi, oman olemuksensa ytimiksi.

Pietarin pakkaneen terottui neulateräväksi. Kylmän sumu samensi ilmaa. Liput liehuivat tsaarin kunniaksi.

Harhama ja Loolja nousivat pimeitä, likaisia portaita myöten viisikerroksisen rakennuksen ullakkokerrokseen, jossa Looljan asunto oli. Siinä asunnossa oli yksi matala huone, josta etu-osa oli erotettu keittiöksi. Huone oli siisti, vaikka köyhyys pisti kaikkialta silmiin terävänä, kirpelevänä, syöväenä ja leikkelevänä. Keittiössä puuhaili Nikolain halvautunut sisar. Häntäkin hoiti ja ruokki Loolja työllänsä ja ruumiillansa...

Keittiön takana olevassa asuinhuoneessa soudatti Kaatja lastansa laulaen:

"Tuuti, tuuti, pienoinen! Kasva, kasva, kaunoinen jumalien kiroksi, sortajien tuhoksi! Tuuti aa! Et sä saa taattoasi unhottaa!"

— "Kaatja, rakas, etkö tunne herra Harhamaa?" — kysyi Loolja, kun he astuivat sisään, eikä Kaatja tuntenut tulijaa hämärästi valaistussa huoneessa.

Riutuneen, kivulaisen ja kärsivän näköinen Kaatja nousi raukeana ylös ja tarkasti Harhamaa, Silmissä leimusi palava viha. Häntä oli mahdoton tuntea entiseksi kauniiksi, kukoistavaksi tytöksi. Tunnettuansa tulijan, astui hän, kuin uhmaava hengetär Harhaman eteen, tarttui heikoilla käsillensä hänen käsiinsä ja lausui ihastuneena, mutta synkällä äänellä:

— "Harhama, sinä Nikolain paras ystävä!... Hän muisti sinua vielä sen päivän aamuna, jolloin kuoli."

Harhama suuteli liikutettuna ystävänsä lesken laihoja käsiä ja pyysi hänen istumaan ja kertomaan Nikolaista. Kaatja istahti. Nivelistä kuului nisahdus, kun hän laskeutui istualleen. Hän puhui vihan välke silmissä ja äänessä synkkä kaiku. Hän tuntui raivottarelta.

— "Nikolaistako?" — alkoi hän. — "Mutta minulla on sinulle asiaa, Harhama!"

Ja vetäen sormuksen sormestansa ja ojentaen sen Harhamalle kysyi hän:

— "Eikö tämä ole sinun sormuksesi?"

Harhama tarkasti sormusta. Se oli sama, jonka hän oli Hiiden myllyssä antanut mustalaistytölle, Sonjalle. Sisäpuolelle oli hän antanut taiteellisesti kaivertaa Magdan ja oman täydellisen nimen. Sormuksen pinnassa oli kaksi kaiverrettua käärmettä, renkaina toisiinsa sotkeutuneina ja solmeutuneina. Kihlauspäivänä ei kaiverrus ollut vielä valmis, jonka tähden he olivat kantaneet väliaikaisia sormuksia. Sinä iltana, jolloin hän kuuli Magdan luona Noidan laulun, oli hänellä tarkoitus jättää tämä taiteellinen sormus, mutta Noidan laulun johdosta jäi se antamatta.

Vanhat muistot tuntuivat solmiutuvan Harhaman kaulaan ilkeänä käärmeenä. Hän vihasi Magdaa,

joka oli kietoutunut hänen kaulavanteeksensa. Kaatja tuijotti hänen silmiinsä ja jatkoi:

"Eikö se ole sinun?... Siinä on sinun nimesi..."

— "Kyllä tämä *oli* minun... Miten se on mahdollista" — alkoi Harhama puhua ihmeissään.

— "Se tapahtui näin", — keskeytti Kaatja. — "Minä olin Nikolain kanssa paossa. Satuimme erääseen taloon, jossa oli joukko mustalaisia. Niiden joukossa oli eräs synnytystuskissa oleva vaimo. Silloin kuului huuto: 'Kasakat tulevat'... Jokainen pakeni kauhuissaan. Mustalaisetkin jättivät onnettoman vaimon yksin, Nikolai huomasi sen, otti parkuvan vaimon syliinsä ja kantoi hänet metsään. Kohta tuli sotaväki ja poltti talon... Niin, Harhama!... Ne *polttivat* ihmis-asunnon... Ne *tappoivat ihmisiä*", — huusi hän raivoten, pudistellen Harhamaa käsivarsista, ja silmissä paloi vihan tuli.

— "Rauhotu nyt, Kaatja, ja kerro edelleen!" — pyysi Harhama häntä lohdutellen. Kaatja jatkoi synkällä äänellä:

— "Ihmisiä ne roistot tappoivat... Ne tappoivat *ihmisiä*... Me hoidimme onnetonta vaimoa. Metsässä hän synnytti ja kuoli kahden päivän kuluttua. Kuollessansa sanoi hän minulle: 'Ota, kyyhkyseni, tämä sormus palkkioksi hoidostasi'... Vasta myöhemmin, kun tarkastimme sormusta, huomasimme siinä sinun nimesi. Me luulimme sen olevan sinulta varastetun. Ja kun me löysimme mustalaiset ja jätimme heille lapsen, säilytimme me sormuksen antaaksemme sen sinulle... Ota nyt omasi!"

Kaatja viskasi kasvoille hajonneen tukkansa olkapään yli hartioille ja jatkoi kehotustansa:

— "Ota, Harhama, omasi!"

Harhamaa inhotti sormus ja häntä huumasi Kaatjan vihainen katse ja synkkä ääni. Kaikki tuntui haudan kolkolta. Nikolain haamu tuntui seisovan hurjistuneen Kaatjan vierellä. Harhama työnsi sormuksen takaisin Kaatjalle ja lausui:

— "Ei, Kaatja... Se on sinun. Minä olen lahjoittanut sen mustalaistytölle... Mutta kerro nyt minulle Nikolaista ja itsestäsi!"

Sillä välin oli lapsi havahtunut ja alkoi itkeä. Kaatja soudatti sitä ja lauloi:

"Tuuti, tuuti, tuuti lulla!
Ei ne itkut auta.
Äidin kohdussa jo sulla
oli synkkä hauta...
Et saa olla raukka, rukka!
Niinkuin kaunis vihankukka
kasvoit kohdussani... Tuu!
Ei saa mennä itkuun suu!"

Lapsi rauhottui. Kaatja kääntyi Harhaman puoleen ja jatkoi katkerana:

— "Itsestänikö pyysit minun kertomaan? Minä kerron... Ne ottivat minut kiinni ja *raiskasivat vankilassa*... Ne *raiskasivat* minut... Kuuletko?"

— "Rauhotu, Kaatja kulta!" — hätäili Loolja. Harhaman henki aivan hyppeli vihan liekinpäässä. Hän nautti siitä ja juopui. Kaatja huusi Looljalle:

— "Minäkö?... Minä olen rauhallinen, sillä minä *vihaan*... Aaah!... Ah, miten suloista on vihata!... Eikö totta, Harhama?..."

Harhama veti sieramiinsa vihaa koko elämää kohtaan, elämää joka näytti hääraävän Jumalan kätyrinä.

— "Niin, Kaatja... Kosto on tuleva", — lausui hän. Loolja hätäytyi ja kalpeni. Lapsi alkoi taas itkeä. Kaatja lauloi sitä soudatellen:

"Tuuti!... Nyt jo koston nosta kätösesi pieni! Sortajille kerta kosta! Ime niinkuin sieni *vihaa* äidin lauleloista! Hymyellesi loista vihankukkasena!... Aa! Tuuti koston kukkijaa!"

Harhama muisti majuri Velikodushofin ja pallotteli, ettei ollut jaksanut tukahduttaa halveksimistansa ja nauttia vihasta, kuten Kaatja. Hän juopui vihan suuruudesta. Loolja yritti rauhottaa Kaatjaa tyyntytellen:

— "Rakas Kaatja!..."

— "Älä puhu rakkaudesta!... Oh!... Älä puhu siitä!" — keskeytti Kaatja ja jatkoi Harhamalle raivoissaan:

— "Kosto tulee."

Ja lastansa osottaen lisäsi hän:

— "Katso tuota lasta! Siinä on *kosto*... Hänestä kasvaa kosto inhimillisille ja jumalallisille sortajille... Katso sitä lasta!"

Harhama katseli kätkyessä makaavaa lasta. Se oli Nikolain tarkka kuva, voimakas ja uhmaavan näköinen. Kaatja jatkoi katkeralla, kolkolla äänellä:

— "Kun minä pääsin niiden petojen kynsistä ja löysin kahden kuukauden kuluttua Nikolain, kerroin minä hänelle kaikki, herättääkseni hänessä *vihan*... Kuuletko, Harhama: minä tahdoin herättää hänessä *vihan*. Ja kun se heräsi, sanoin minä: 'Sinä, Nikolai, voit kuolla ja silloin ei jää *kostajaa*... Siksi täytyy sinun antaa minulle lapsi!'"

Vihan tuli paloi kirkkaana, ihmis-elämän suurena voimana ja tekijänä.

— "Voi Herra Jumala!" — huokasi Loolja, tehden ristinmerkin. Kaatja jatkoi:

— "Ja hän antoi sen minulle. Se oli ainoa kerta, jolloin hän koski minun ruumiiseeni. Hän antoi sen silloin, kun viha kuohui hänessä ylimmillänsä Jumalaa ja muita sortajia vastaan..."

Lapsi heräsi taas ja yritti itkeä, Kaatja viihdytteli sitä laulaen:

"Kuule kuinka kaunihisti kahleet sulle soivat! Katso, kuinka kirkonristi ilkkuu, ilkamoivat jumalat näin sua pilkkaa, Tarukäärmeen silmät vilkkaa sulle aina, muistuttain, että muistat kostaa vain..."

Lapsi rauhottui taas. Kaatja nousi, astui Harhaman eteen, katsoi hänen silmiinsä, kuin raivoten ja jatkoi äskeitä puhettansa:

— "Niin, viha on suuri ja puhdas tunne... Se on *jaloin* tunne... Ja tuossa lapsessa ei ole mitään muuta, kuin vihaa... vihaa... vihaa... jaloa, tulista vihaa..."

Ja tarttuen Harhaman käsivarsiin ja katsoen hänen silmiinsä, kuin villi peto, lisäsi hän:

— "Sano, onko Sinulla niin puhtaiden tunteiden lasta? Sano, *toveri* Harhama!"

Nälkäinen rottalauma tuntui syöksyvän Harhaman kimppuun ja tarttuvan häneen terävillä, ilkeillä hampaillansa, kun hän kuuli sanan "toveri". Kaikki jänteet herposivat hänessä ja hän kalpeni, kuin palttina. Hän tunsu seisovansa Kaatjan edessä *petturina*, Judas Iskariotina. Hän oli pettänyt oman joukkonsa. Hän taisteli niiden riveissä, jotka olivat kumouksen ja sosialismin jyrkimmät vastustajat. Hän oli tarvaalaisena taistellut sosialismia vastaan, johon hän oli antanut kerran itsensä vihkiä. Hän oli kerran vannonut sille joukolle uskollisuutta, Nikolain, Zaikon ja Nikitinin kanssa, pääkallon ollessa heidän todistajinansa. He olivat vannoneet uskollisuutta *oman pääkallonsa* kautta. Hän oli ollut ensimmäistä petturia murhaamassa ja nyt seisoi hän itse petturina. Hän oli häväissyt oman pääkallonsa. Rotat tuntuivat järsivän hänen luitansa. Hän vapisi ja värisi. Lapsi oli taas herännyt ja Kaatja lauloi sille:

"Tuuti! Kun juot äidin rintaa, silloinkin jo muista, että imet veren hintaa! Sortajien luista laita kerta suuri viulu! Niiden hurmehella kiulu täytä joka päivä!... Tuu! Laita niille hirsipuu!"

Loolja istui epätoivoisena, yritellen joskus rauhottaa Kaatjaa. Harhama istui kuin kivipatsas, Kaatja jatkoi hänelle äsken katkennutta puhettansa, lausuen:

— "Niin, toveri Harhama, semmoista lasta ei sinulla näy olevan. Mutta kuule: Tuosta lapsesta minä kiitän osaksi sinua."

Toveri-sana nakerteli Harhamaa. Vuori painoi hänen hartioitaan. Pääkallo tuntui paljastuvan häpeästä. Synkkänä kysyi hän Kaatjalta sen äskeisen puheen johdosta:

— "Minua? Miksi sinä minua siitä kiittäisit?..."

— "Katso!" — keskeytti Kaatja kiihkoisesti, kuin mielipuoli. "Kun minun aikani tuli, oli Nikolai jo *tapettu*... Niin, hän oli *tapettu*... Synnytys-aikana olin kurjuudessa ja olisin kuollut nälkään, jos ei minulla olisi ollut *sinun sormustasi*... Minä panttasin sen, sain sillä kaksikymmentä ruplaa ja olin

pelastettu, minä sekä lapsi, nälkäkuolemasta... Nyt minä elän ja voin imettää lastani *vihalla*... Sillä katso, Harhama: viha vuotaa minun rinnastani lapseni suuhun. Jos hänestä tulee isänsä puolesta kostaja ja kansan vapauttaja, on sinun sormuksesi pelastanut ja vapauttanut Venäjän kansan sorretut... Minä lunastin sen panttilaitoksesta ja olen säilyttänyt sitä, kuin taikakalua... Nikolai sanoi, että meidän pitää se säilyttää sinulle... Anna Pawlowna ei sanonut tietävänsä, missä sinä olet..."

Hän keskeytti. Viha leimusi taas silmissä ja hän lausui Anna Pawlownaa tarkottaen:

— "Oh! Hänkin on yksi niitä sortajia... *Sortajia* hän on... Vai eikö hän tiennyt missä sinä olet?... Oh! Hän pelkäsi, että me sekotamme hänet... Eikö niin, Harhama? Hah-hah!... Piruja", — lopetti hän riuhtaisten esiliinansa ja heittäen sen raivoissaan huoneen nurkkaan.

Hänen naurussansa oli jotakin kamalaa, äärimäistä katkeruutta. Hengitys oli kuuma. Se tuntui parin metrin päähän ja joka henkäyksellä tunsu Harhama vetävänsä sitä keuhkoihinsa kuin savua, tunsu hengittävänsä Kaatjan huokumaa vihaa, koetti taas juopua siitä, tukahduttaaksensa häpeänsä ja tuskansa. Ajatuksissansa katseli hän kätkyessä nukkuvaa lasta. Kaatja huomasi sen ja alkoi taas puhua kolkolla äänellä:

— "Niin, hän on Nikolain kuva... Samat luiset kasvot ja korkea otsa, kuin isälläkin..."

Ja nousten ylös ryhdikkäänä, jatkoi hän:

— "Nikolai oli tavallaan ruma. Hän oli *muista* ruma. Hänen kasvonsa muistuttivat sinun kasvojasi. Hän oli yhtä ruma, kuin sinä. Mutta niissä kasvoissa kuvastui nero... Ah, miten minä rakastin hänen *henkeänsä*. Siinä hengessä oli voimaa ja vihaa. Siinä oli hellyyttä ja kovuutta, kaunista ja rumaa... Hän osasi rakastaa ja kostaa... Muistatko sinä, Harhama, kun hän puhui pajassa salamavalossa? Ja muistatko, kun te yhdessä tapoitte Nikitinin? Minä seurasin takananne, nähdäkseni... Ah!"

Hän seiso i kätkyen vierellä silmät säihkyvinä, kuten silloin pajassa sulhasensa vieressä, kun hän puhui tulevaisuuden puhtaasta naisesta. Kun hän seisoallansa alkoi puhua, ihastui Harhama kuten silloin pajassa. Jonkunlaisella katkeruudella epäili hän häpeänsä seassa ja sen puolustukseksi hän ajatteli: Jospa tämä nainen olisi minun rinnallani kaikkine henkisine aarteinensa... Ja miksi ei rouva Esempio ole hänen laisensa? Mutta kun Kaatja mainitsi Nikitinin nimen, vavahti hän, kuin pahanteosta tavattu ja mutisi synkkänä:

— Niin... Nikitin... Nikitin... Ja itseksensä hän ajatteli taas kauhistuen: "Nyt olen minä itse Nikitin... Oikea Nikitin..."

Kaatjan tukka oli hajonnut kasvoille. Hänen vihassansa oli jotain yli-inhimillistä. Hän jatkoi Harhaman puhetta:

— "Niin pitää käydä kaikille pettureille ja sortajille... Niiden raadot on mereen haudattava..."

Loolja värisi. Harhamaa nakerteli rottalauma. Kaatja lauloi taas lapsellensa:

"Juo kuin verta maitoani!
Älä muista muita!
Ime vihaa, ainoani!
Kirousta huuda
yöt ja päivät jumalille,
pettureille, sortajille!
Kosta niille!... Tuuti aa!
Et vaan raukka olla saa!"

Rottalauma söi Harhamaa. Hän unohti teoksensa ja Esemption ja koko elämän. Kaatja jatkoi hänelle:

— "Sinä onneton et osaa vihata. Sinä rakastat... hupsu... Osaatko sinä Harhama vihata?"

— "En kyllikseni", — vastasi Harhama, kadehtien Kaatjaa kaikesta sydämestänsä. Kaatja jatkoi entistään katkerampana ja synkempänä:

— "Sitten sinä et tunne elämää. Sinun pitää oppia se tuntemaan, että saisit juoda sen paraat, puhtaimmat ytimet ja voiman: vihan."

Ja tarttuen taas Harhaman käsivarsiin jatkoi hän:

— "Sinä onneton et ole saanut vielä koetella *nälkää* etkä *ruoskaa*... Minä olen saanut niitä maistaa... Ah, kun minä nautin silloin... Ah, kun minä nautin silloin, kun ne *piiskasivat* minua... Minä nautin siitä,

että ne piiskasivat minussa vihan hereille... ne piiskasivat sen minussa makeaksi viinan vaahdoksi."

Hän istahti taas, liekutteli lastansa ja lauloi:

"Hussan!... Tuuti vihanlasta!
Tuuti kostonkukkaa!
Vihaa, kosta! Silloin vasta
et sä elä hukkaan.
Elämässä' on viha juuri
ainut puhdas, jalo, suuri.
Juovu siitä!... Tuuti! Haa!
Nuku siihen armas! Aa!"

Syntyi pitkä tuskallinen äänettömyys. Harhama eli siihen-astisen elämänsä kaikista raskainta hetkeä. Hän kitui ristillä, oman elämänsä siihen naulitsemana ja saman häntä nälkäisinä rottina syödessä. Kaatja oli istahtanut, painoi kasvonsa käsiensä väliin ja lausui kirokatkerana, puoli-itseksensä:

— "Ah! *Elämä on poroksi polttavaa vihaa...*"

Harhama vetäisi taskustansa rahatukon ja tarjosi sitä Looljalle, lausuen:

— "Loolja! Sinä olet puutteessa... Anna minun jättää nämä sinulle ja Kaatjalle..."

— "Ei, ei... Ei millään muotoa!" — keskeytti Kaatja. — "Minä olen *huomenna* puutteessa... kortteeri on maksettava, mutta... (kyynel vierähti hänen silmästänsä). Enhän minä ole hukassa... Veljet alkavat jo ansaita... Silloin tulee alennuksesta loppu. *Teiltä* minä en ota. Yksi vuosi enemmän, tai vähemmän alennusta ei tee mitään. Jumalan armo ei lopu vielä tähän päivään..."

— "Hah... hah... haa: Hän uskoo sortajien Jumalaan", — keskeytti Kaatja. — "Hän on hyvä. Ah! Kun minun ei olisi huolehdittava lapsesta, joka kostaa, niin minä menisin hänen sijastansa ja antaisin heidän saada kyllänsä minun ruumiistani. Heidän pitäisi saada minun lihassani saastua korviaan myöden, niiden pirujen!" — huusi hän nyrkkiänsä puristaen ja lopetti tynyempänä:

— "Toveri Harhama! Me kestämmme, mutta vallankumoukselliset tarvitsevat. Vie rahat heille... Silloin olet auttanut Loolja-rukkaa. Vie! Ne ovat *heidän* rahojansa. Loolja *ei* saa ottaa niitä."

Se oli uusi muistutus Harhamalle. Ne olivat Zaikon rahoja ja hän oli ne siirtänyt sen luokan naiselle, jota vastaan Zaiko taisteli. — "Kirous seuraa minua", — jupisi hän hiljaa itseksensä. Kaatja kuuli sen ja lausui:

— "Sinua seuraa Nikolain siunaus. Hän muisteli aina sinua, sanoi että sinun vakavuutesi istutti häneen lopullisen uskon vallankumoukseen. Kun sinä yhdyit siihen, niin silloin täytyi asian olla oikean, oli hän ajatellut."

Harhaman polvet alkoivat vapista ja hän halusi päästä ulos. Hän lähti pois, kuin paholainen. Varpaasta päälakeen asti kuului hänen olemuksessansa huuto: Judas, Judas, Judas!

Se oli huuto, jota hän ei voinut paeta.

Kun hän laskeutui rappuja alas, tuntui hänen jälestänsä juoksevan nälkäinen rottalauma, joka vikisi:

— "Judas... Judas... Judas!"

Kun hän tuli ulos, tuntui pakkasen sumu laskeutuvan hänen hartioillensa petturin vaipaksi ja pakkasen rävytytti hänen kasvoillensa:

— "Judas!"

Hän kiirehti lähimpään kapakkaan. Viinuri riensi hänen luokseen ja kysyi:

— "Mitä suvaitsette käskeä?"

— "Juomaa!" — vastasi Harhama tiuskaisten. Hetken kuluttua toi viinuri pullon olutta ja selitteli:

— "Te suvaitsitte tilata olutta..."

Harhama sieppasi olutpullon, paiskasi sen säpäleiksi vastapäiseen seinään ja huusi viinurille:

— "Sinä koiranpentu!... Saatana!... *Viinaa* minä tahdon, enkä olutta... Kuuletko sinä, toljake?..."

Kapakan isäntä juoksi hätään ja yritti sekaantua asiaan varottaen:

— "Täällä ei sallita..."

— "Kuka se ei salli?... Keneltä luulet minun lupaa kysyvän?" Ja siepaten kapakoitsijaa ryntäistä kiini huusi hän:

— "Minä olen tshuhna ja minä tahdon *viinaa*, enkä olutta... Minä tahdon juoda *viinaa*..."

* * * * *

Aamuhämärä pyyhki harmailla valorievuillansa tähtiä pois Pietarin taivaalta. Kosteaa, kirpeää pakkanen pureksi ihmisten kasvoja. Häärivä ihmisjoukko valmistautui kaivelemaan leipähuolissansa.

Rouva Esempio saapui ränsistyneenä. Harhamasta tuntui silloin, kuin olisi teos ja koko elämä pelastettu. Rouva Esempio tuntui olevan kupla, josta riippui kaikki ja hän ryhtyi sitä pidättämään sokealla, sairaloisella kiihkolla. Hän puki hänet puhtaisiin ja viihdytteli häntä. Hän liehakoi häntä aivan kuten elämän naarasta...

— "Tekeekö mielesi mennä johonkin katsomaan vähän maailmaa", — ehdotti Harhama, tahtoen valmistaa hänelle tilaisuuden nauttia elämänsä aatteesta: taiteesta. Hän kiusautui hieman, kun rouva Esempio vastasi:

— "Ei teatteriin. Mennään jonnekin missä on kevyttä... Hiiden myllyyn... varieteeseen, tai operettiin... En minä nyt teatterista pidä..."

Harhamassa heräsi joku vaistomainen tunne, joka hänelle sanoi, miten hullulta näyttäisi, jos hän istuisi Hiiden myllyssä, hän, joka loi Jumalaa. Hän käveli mietteissään edestakaisin huoneessa. Hän mietti taas teostansa. Se tuntuu riippuvan rouva Esempion hiuskarvasta ja sakset olivat joko majuri Velikodushofin, tai itsensä rouva Esempion kädessä.

Silloin tuli hänen avuksi Oorali-enkeli, puhalsi hänen sieramiinsa turhamielisyyden sumua ja selitti:

— "*Tämmöisinä* aikoina pitää miehen nostaa kaikki pyrstösulkansa... Nekin, joita ei kannattaisi nostaa... Ja Hiiden mylly on miehen kaunis pyrstösulka. Siellä voi *näyttää*... voi näyttää, että miehellä on *rahaa*, millä elää..."

Harhama käveli vielä ajatuksissansa. Oorali jatkoi silloin:

— "Katso majuri Velikodushofista... Hänkin elää rentonaan ja 'näyttää'..."

Silloin ei Harhamakaan tahtonut enää turhia arkailla. Zaikon lahjottamia rahoja oli hänellä tukku taskussa niiden lisänä, jotka hän oli koonnut rakentaessaan alttaria maailmankurjuudelle...

— "Hyvä on... Menemme Hiiden myllyyn", — lausui hän kuivasti.

* * * * *

Oli jo yö.

Eräässä Hiiden myllyn salissa istui Harhama rouva Esempion kanssa. Pöydällä heidän edessään oli pari pulloa viiniä, hedelmiä ja punainen tulpaani. Väkeä oli vähänpuoleisesti. Viereisessä pöydässä istui eräs elosteleva kauppiasjoukko. Siellä täällä leijaili joku perhonen, nostellen silkkihameensa helmoja, kuiskaillen sen kohinalla hymynsä säästykseksi...

Yö kului. Viuluista vuotivat säveleet. Näyttämöllä hyppi pari ilmavoimistelijaa. Harhamasta ne näyttivät marakateilta, jotka on ihmisestä alennettu ilveilemään ihmiskunnan elostelijoiden edessä.

— "En minä noista pidä... Kun tulisi kevyempää", — huomautti rouva Esempio. Harhaman silmien eteen kohosi teos mustana leijana...

Kello löi kaksitoista. Yölinnut laskeutuivat jo oksillensa. Pöytien ääressä tutustelivat päihtyneet miehet niiden kanssa... kyselivät nimeä... asuntoa... kotipaikkaa. Näyttämölle ilmaantui naisia. Ne lauloivat, näytelläksensä kauniita hampaitansa... avonaista rintaa... käden kiemahdusta... silmiänsä, joista paloi tuli... sievää kumarrusta. Harhamasta tuntui se joukko rääkkyviltä naisvariksilta, joiden laulu sekaantui orkesterin säveliin ja kuhertelijoiden puheen sorinaan. Hän istui synkkänä. Silmien edessä leijaili teos mustana leijana.

— "Tuo nyt on jo vähän kevyempää", — lausui rouva Esempio. Harhaman kasvonlihakset vääntyivät katkeraan nauruun. Hän joi viiniä ja mietti taas elämää...

Hiiden myllyn myllykivet pyörivät. Ihmiset valuivat kivensilmään jauhautuaksensa perkkeiksi, koiraksiksi ja naaraiksi. Näyttämölle ilmutui joku sisaruspari. Se tanssi väliin, väliin hyppi, heittäen itsensä pyöränä ympäriinsä... Jalkaterät häilähtelivät ilmassa, hame solahti alas... sääret paljastuivat polvia myöten... sitä ylemmäkin... Orkesteri soitti... Hyvähuutoja kuului jokunen... Tytöt kumartelivat palkkioksi...

Harhaman kasvoilla näkyi hermostunut, katkera hymy. Hän joi ja mietti:

— "Tännekö on elämä taas minut ajanut... Minähän lähdin Nikitinin kanssa *hävittämään* tätä myllyä ja nyt minä olen hävittänyt *Nikitinin* ja itse istun täällä..."

Hän huokasi raskaasti. Hän huuhtoi viinillä katkerat ajatuksensa pois kurkusta.

Kello oli jo yli kahden. Näyttämöllä tanssi tyttö, vyötäisillä vähän hameen tynkää... Tyttö pyörähteli... pyöri varpaansa käreillä... kumartautui maahan... heitteli vartaloansa... Köykäinen hameentypykkä kohosi silloin ympyräksi... Se näytti rumalta peräsulalta...

Harhama puhui rouva Esempiolle miltei rukoillen:

— "Helga! Jos tämä suhde nyt joutuu häpeään ihmisten ja etenkin minun *omissa* silmissäni, on se minulle kaiken henkinen haaksirikko. Siksi toivon, että siinä teet kaikkiesi viedäksesi sen voittoon minun, itseni ja ihmisten edessä... Sinä et tiedäkään, mitä siinä on menossa."

— "Tietysti minä vien... Se oli vaan huumaus", — vastasi rouva Esempio hymyillen.

Mutta epäilyn kylmä visva alkoi vuotaa Harhaman olemukseen. Eikä ollut maailmassa ainoatakaan ihmistä, jolla olisi ollut pieninkään aavistus hänen taisteluistansa. Yhä voimakkaampana nousi hänessä halveksimisen tunne ja elämän inho. Ilta kului. Orkesteri soitti. Paljassääriset naiset tanssivat. Mutta Harhama ei huomannut enää mitään. Päihtymyskin oli haihtunut. Ei hän huomannut edes ruumiillista heikkouttansa.

Kello löi jo kolme. Näyttämöllä tanssi nuori nainen. Hän oli puettu ruumiinmyötäiseen, ihonväriseen trikooseen. Pehmeät rinnat pullistivat hienoa trikoota... Hartiat hyllyivät... Tukka heilui hajalla, niskasta solmittuna... Hän tanssi verkkoa... verkkoa itsellensä... paulaa muille... ansaa ihmiselämälle...

Inho pursusi Harhamasta. Hän joi viiniä minkä jaksoi ja päihtyi rouva Esemption kanssa. Tanssin tauottua alkoi rouva Esempio katkennutta puhettansa jatkaen selitellä:

Sehän tapahtui niin, että minä olin kirjoittanut sinulle intimin kirjeen, mutta se jäi lähettämättä... Velikodushof sai sen pöydältä käsiinsä, luki sen ja lausui: "Voi, että minä en voi teitä Teitä halveksia ja vihata! Te annatte minulle *toiveita* ja kumminkin kirjoittelette vielä tuolle'... Ja sitten hän osasi maalata kaikki rikkautensa ja muut..."

Musta aistipunakukka ilmestyi Harhaman silmien eteen. Hän tunsu sen inhottavan lemun...

Rouva Esempio jatkoi päihtyneenä:

— "Sinä olet minulle se siveellinen kallio ja turva, josta minä en uskaltaisi poistua... Niille muille minä annan potkun..."

Harhaman inho lisäytyi. Rouva Esempio inhoitti häntä. Tuo näytti hänestä taas nykerönenäiseltä, rumalta löllerömaiseltä talonpoikaisnaiselta...

Hän joi yhä enemmän.

Yö kului. Hiiden myllyn parit alkoivat valua sen kivien välistä öisiin pesiinsä.

Avaran salin toisella seinustalla istui meri-upseeri yksinänsä. Mustiin puettu nainen lähestyi häntä, tervehti ja istahti hänen viereensä. Rouva Esempio seurasi tapahtumaa... Alkoi kuhertelu. Mies alkoi lähennellä naista, syleili häntä ja suuteli poskelle.

— "Katso, katso, tuota porttoa, kun antaa suudella!" — huudahti rouva Esempio kauhuissaan, nykäisten Harhamaa.

— "Missä?" — kysyi Harhama heräten mietteistään.

— "Tuolla! Nyt se taas aikoo suudella... Hyi sitä porttoa", — vastasi rouva Esempio.

Harhama tarkasteli naista ja tunsu hänet: se oli Loolja. Hän loukkautui rouva Esemption puheesta

Looljan puolesta. Inhonsa yhä vielä pursuessa, alkoi hän vertailla Looljaa ja rouva Esempiota toisiinsa. Sitä tehdessänsä hän muisti, kuinka rouva Esempio oli kieltäytynyt imettämästä Ritvaa, koska siitä tulevat rinnat rumiksi. Hän muisti Looljan äitiä, joka ravitsi lastansa sydänverellänsä. Hän muisti *miksi* Loolja myö itseänsä.

Hän löi nyrkkinsä pöytään ja lausui rouva Esempiolle:

— "Tämä mylly ei ole enää *minun* paikkani... jos tahdot jäädä tänne, niin jää, mutta minä *lähden*..."

— "Kyllä minäkin sitten lähden", — lausui rouva Esempio, nousten raukeana. He poistuivat hoippuvin askelin. Päihtyneenä sulki Harhama taas kerran Hiiden myllyn oven.

* * * * *

Oli aamuyö. Varhaisimmat nousijat heräsivät jo töihinsä. Rouva Esempio riisuutui ja katseli kuvaansa suuresta seinäpeleistä. Harhama käveli edestakaisin puolipäihtyneenä, teoksen musta leija aina silmien edessä ja alaalla synkkä, sumuinen pohjattomuus.

Rouva Esempio selitti edelleen asiaa, jonka selitys jäi Hiiden myllyssä kesken. Hän puhui:

— "Minä annoin siinä turhan säälin vaikuttaa. Se tuli ja valitti että hän joutuu hunningolle, jos minä hänet hylkään..."

Ilkeä aistipunakukka alkoi ärsyttää Harhamaa lemullansa. Hän vaiken.
Rouva Esempio lisäsi:

— "Vaikka kyllä hän sanoi, että kenties hän taas parin kuukauden kuluttua nousee siitä entistä suurempana ja jalompana..."

— "Jalompana!" — Harhama itseksensä halveksivasti.

Rouva Esempio jatkoi riisuutumistansa. Silloin Harhama taas huomasi hänen rinnassansa ruskean täplän. Kaikki ennustukset leiskahtivat hänen muistiinsa taika-uskon tulena. Kaatunut kuusi ja kaikki tanssivat hänen edessään.

Hänen vihansa ja inhonsa sekoittuivat vaahdoksi. Hän alkoi himoita *verta... kosto* ja verta. Rouva Esempio näytti hänestä taas samanlaiselta, kuin kerran Valkeassa talossa ja sitä ennen veräjällä.

Hän näki vielä sen täplän ja alkoi miettiä, miten tappaa hänet. Hän unohti jo hetkeksi mustan kukkasen lemunkin. Hän tahtoi kostaa teoksensa puolesta.

Rouva Esempio riisuutui ja yritti puhua jotain. Harhaman kynnet vetäytyivät sormista. Päihtymys selvisi. Verinen vaate heilahteli hänen silmiensä edessä ja tuoksusi huumaavasti.

— "Niin", — yritti rouva Esempio jotain puhua. Se ääni tuntui Harhamasta ilkeältä räkätykseltä. Hän tiuskasi:

— "Mitä niin?"

— "Niin, kun se levitteli vielä rikkauksiansa. Hotellissakin kaateli likööripulloja lattialle lätäköiksi..."

Harhama oli valmis. Hän huusi:

— "Sinä olet *portto... Huora* sinä olet, *huora*... Kuuletko?..."

Rouva Esempio katsoi häneen hämmästyneenä. Se ärsytti Harhamaa. Hän tarttui hänen kaulaansa, painoi hänet sohvalle ja varustautui kuristamaan hänet kuoliaaksi... Esempion kaulasta tuntui hänen kouriinsa pari nikahdusta... Hän valmistautui lopettamaan ne...

Mutta silloin muisti hän teoksensa. Se ilmestyi hänen eteensä punaisena, sävähtävänä salamana. Hän hätäytyi... Hänestä tuntui että hän nyt kuristaa omaa kurkkuansa... Kädet irtautuivat Esempion kaulasta. Kylmä hiki nousi otsalle. Hän muisti munkki Pietarin kysymyksen:

— "Millä oikeudella sinä heität rouva Esempiota kivellä?..."

Rouva Esempio oli mennyt tainnuksiin, nosti nyt kätensä ja sopersi:

— "Vettä!"

Harhama juoksi kuin mielipuolena vettä noutamaan. Kun hän palasi, istui rouva Esempio sohvassa. Ryyppättyänsä vettä kysyi hän:

— "Enkö minä ollut tainnuksiin mennessänikin plastillisessa asennossa?"

— "Hän on hullu... Hän on mielipuoli!" — tuskittelee Harhama.

* * * * *

Seuraavana päivänä seisoivat Harhama rouva Esemption kanssa Kasanin kirkossa, sen alttarin edessä, joka on vastapäätä pääovea ja jolla riippuu Jeesuksen hopeainen ruumis ristillä, orjantappurakruunu päässä. Hän oli tullut kirkkoon näytellessänsä rouva Esempiolle Pietarin merkittäviä. Ajatuksiinsa vajonneena tarkasteli hän Jeesuksen kasvopiirteissä ilmenevää tuskaa. Se tuntui hänestä hänen oman sielunsa tuskalta, tai ihmishengen yleiseltä tuskalta, maailmantuskalta. Jumaluus nosti hänet taas siivillensä. Enkelit kantoivat hänen eteensä hänen teoksensa. Kuolema näytteli terävää kynttänsä ja elämänsäsumut tulvasivat hänen sieluunsa. Hänen henkensä yleni, nousi pois aistillisuuden lemuavista kukista sekä punaisista että mustista ja niiden sijalle ilmestyivät jumaluuden ja kuoleman kukat. Hätäytyneenä, mutta maasta ja liasta ylös kohonneena, katsoi hän rouva Esempiota, kuin apua anoen, rukoillen häntä pelastamaan hänen teoksensa ja hänen elämänsä. Ruttotaudin tavoin kietoutui hän hengellään rouva Esempiota, pidellen häntä kiinni teoksen ja elämän hiussuortuvana. Hänen elämänsänsä alkoi kehittyä sairaloisuuden ja mielipuolisuuden huippu. Hermokohtaukset uusiutuivat monta kertaa päivässä, niin ankarina että hän vapisi ja hikosi hetkessä likomäräksi.

Hänen seisoessansa alttarin edessä, kuului sapelin ja kannusten helinä ja korskea astunta. Harhama katsahti taaksensa ja näki kenraali Pawlofin astuvan jumalankuvan eteen ryhdikkäänä, sotilaallisena. Siinä teki hän ristinmerkin, sytytti vahakynttilän, risti taas silmänsä ja lähti. Mennessänsä antoi hän nunnalle suuren tukun setelirahoja köyhille jaettavaksi. Nunna teki ristinmerkin ja kenraali Pawlof poistui.

Harhama seisoivat kuin salaman lyömänä. Elämän epäselvyys kietoutui verkkona hänen ympärillensä.

* * * * *

Oli loppiais-ilta. Harhama istui rouva Esemption kanssa Pietarissa eräässä hotellin huoneessa, juoden ja katsellen äänettömänä olutlasiansa.

Huoneessa oli jotain piinallista, purevaa. Harhama heilui yhä hiuskarvan varassa. Hän vartioi rouva Esempiota, kuin pakenevaa saippuakuplaa.

Teoksen käsikirjoitus oli kasvautunut häneen kiinni, eikä hän löytänyt mitään mahdollisuutta niitä kahta asiaa toisistaan erottaa. Hän huokasi itseksensä:

— "Kun en olisi edes munkki Pietarille ilmoittanut, että se Esempio-ihminen on hän, niin voisihan vielä julkaista. Mutta se tulee nyt tiedoksi..."

Sitä ajatellessa kuuli hän jo kirkonkellojen soivan ja hänen uskonsa inhimillisen siveellisuuden voimaan alkoi murtua. Elämä tuntui jäytävän sitä arvottomana. Kaikki epäilynrauhaset vuotivat tulvanaan.

Hän tarttui lasiinsa ja joi.

Ja yhä sairaloisemmin piteli hän kiinni sitä saippuakuplaa, jonka varassa teos ja elämä olivat: rouva Esempiota...

Vitkaan mateleva tunti kului. Harhama joi ja juotti rouva Esempiota. Inho ja epäily ryöppysivät sekaisin. Epätoivo pursusi virtanaan. Hän huuhteli sitä pois oluella.

Kului toinen tunti... kolmas... Harhama päihtyi ja sai lievän myrkytyskohtauksen tietämättä miten. Hän tunsikin polttoa, hätäytyi, kiirehti saamaan lääkärin apua. Kun hän yhdessä rouva Esemption kanssa ajoi raitiotievaunussa laukesi jotenkin hänen taskussansa ase, panos sytytti vaatteet, poltti koko oikean kylan ja luoti repäisi ammottavan haavan, avaten vatsan ja reväisten kylan olkapäähän asti, jossa se tunkeutui kainalokuoppaan. Se oli sama luoti, jolla hän oli aikonut ampua Nikitinin ja myöhemmin Velikodushofin.

Viisi minuuttia myöhemmin odotteli Harhama lääkäriä. Silloin heräsi hänessä halu paljastaa rouva Esempiolle elämänsä mieletön salaisuus, avata ihmishengen suurin mätäpaase. Hän alkoi kertoa heikolla äänellä elämästään. Rouva Esempio kuunteli hetken ja lausui sitten:

— "Niissä eilen ostamissasi kengissä on liian korkeat korot... Saisikohan täällä Pietarissa ne korjuutetuiksi?..."

Inho purskahti Harhamasta...

— "Karjapiika... Talonpoika... Elukka!" — ajatteli hän ja vaiken.
Palohaavan poltot alkoivat häntä repiä.

Kello löi kaksitoista yöllä. Loppiaisjuhla oli loppunut.

* * * * *

Mustamala on Perkeleen temppeli, jossa hänen enkelinsä Uuva siittää ja hoitaa mustia kukkia. Sen holveja kannattaa kolmesataa jättiläisluurankoa, kukin seisten jalkansa korkuisen pylvään päässä. Luurankoihin on henki luihin jäänyt, vaikka on liha pois kulunut... Ne kärsivät kipuja ja tuntevat holvien raskaan painon... Silmäreijistä tuikuttaa lieska ja suuraosta kuvastaa kärsimys... Mustamala on kuoleman ja kauhun lymyluola.

Temppeliin ei tule ulkoa valoa... Mutta siellä seisoo luurankoja, sinne tänne asetettuina, jotka pitävät tulta... Ne ovat varkaiden luurankoja... Tulena palavat niissä niiden omantunnon vaivat... Niiden silmäreijistä tuikuttaa vaaleanpunainen tuli. Se valo valaisee Mustamalan... Kaikki on kamalannäköistä, kolkkoa ja kuolon synkkää... Jokaisen luurangon ympärillä roikkuu vyönä musta käärme... Ne pitävät vahtia, ettei nuku varkaan omatunto ja siten sammu silmissä palava tuli ja jää temppeli pimeäksi... Jos se hiukan torakhtaisi pistää käärme oitis sitä ja kohta tuikkaa tuli entistä kirikkaamana... Siksi on Mustamala aina vaaleanpuna-valoinen, vaikka ei siihen valo pääse akkunoista, eikä synny siinä itsestänsä...

Mustamala-temppelin keskellä kohoaa kade-alttari... Sen käsipuiden pylväävät ovat suurista reisiluista pystytetyt... Kunkin semmoisen pylvään päässä on pää- kallo koristuksena... Pylväiden välillä riippuu musta käärmekeiju...

Kade-alttarin keskellä istuu Perkeleen Uuva-enkeli kädessä sysimusta kukka... Istuimena on hänellä jättiläisen pääkallo...

Uuva-enkeli on kerran hänen puolisonsa Velve pettänyt... Siitä asti on hänen kädesssänsä kukkinut mustakukka... Se kasvoi siihen kostonhalusta hänen puolisonsa viettelijää Irvantoa vastaan... Se mustakukka sikisi Uuvan vihasta ja kasvoi sen kädestä... Siksi sanotaan Uuvaa mustakukkaiseksi...

Mutta Perkele ei sallinut Uuvan vihaansa hyödyttää tuhlata... Siksi tuhosi hän itse Irvannon ja niin jäi mustakukka ijäksi Uuvan käteen kukkimaan... Hänen kostonhalunsa jäi siten tyydyttämättä... Se sikiää ja kasvaa hänessä yhä enemmän... Se odottaa aina tilaisuutta saada tyydyttää himonsa... Siksi kukkii hänen kädesssänsä ikuinen mustakukka... Uuvan on Perkele pannut uskomaan, että Irvanto elää, ja siksi siittää hän yhä kostonhaluansa, kasvattaen mustakukkaa, odotellen Irvannon ilmestymistä.

Tuon tuostakin haistelee Uuva itse kukkaansa... Hän nauttii sen tuoksusta, kuin konsanaan vihasta... Siitä tuoksusta yltyy hänen mustakukkaisuutensa yhä enemmän...

Hänen oikealla puolellansa on pienellä, pyöreällä asettimella musta varre-niminen käärme kiemurassa... Se elää Uuvan kostonhalusta... sen vihasta... sen mustakukkaisuudesta... Siitä saa se ravintonsa, siitä ottaa se myös sikiönsä syntymä-idut... Siksi siittää se joka tunti sata pientä varre-käärmettä, jotka matavat maan rakoja myöten etsimään ihmisten kantapäitä... Ne ovat mustakukkaisuuden käärmeitä... Kenen kantapäitä ne purevat, se on oitis mustakukkainen mieleltänsä, vaikkapa ei olisi petettykään... Ne epäilevät puolisoansa... kadehtivat sitä, ken siihen katsoo... pelkäävät jokaisen vaanivan sitä... Jota ne pistävät petettynä, se palaa kohta vihantulena... Se etsii kuten varre-käärmeen emo, Uuva itse, kosta ja tyydytystä... Ne ovat *mustakukkaisia*, eli varre-käärmeen puremia...

Kade-alttarin edustalla, kahden puolen sen rappusia, istuu kuusi kuoleman korppia, kolme kummallakin puolen... Kuoleman korpit ovat pääkalloja, joilla on mustat siivet korvien sijalla... Ne istuvat pystyyn pannun sääriluun päässä kukin... Ne vartioivat kadealttaria, ettei sinne pääse Uuvan petturi puoliso Velve anteeksi anomaan ja siten tukahuttamaan Uuvan kostonhalua, sillä silloin lakastuisi mustakukka sen kädessä ja häviäisi mustakukkaisuus maailmasta...

Mustamala-temppeli kohahti... Perkele ilmestyi sinne tuoden kuusituhatta enkeliä mukanaan ja puhui heille:

— "Palvelijani Harhama kulkee edelleenkin lujana pelastuksen tiellä... Hän on *ensimäinen* joka on noussut *minun* nimessäni Jehovaa vastaan..."

Enkelit ihastuivat. Piru todisti:

— "Sinun valtakuntasi lähestyy sekä maassa että taivaassa."

Enkelit veisasivat Perkeleen ylistystä:

"Sinun nimeäsi kohta maa ja taivas ylistää. Sulle kaikki tähdet hohtaa, Jehovalta kaikki jää sinun valtikkasi alle. Sinun valtas kaikkialle kohta yksin ulottuu. Sun on päivyt, kirkas kuu sekä taivas tähtivaippas, sinun säälimätön raippas kaataa vallan Jehovan, ilkeän ja kavalan."

Perkele jatkoi:

— "Harhama on ensimmäinen, joka on *rukoillut* minua... Hän on ensimmäinen, joka on *kironnut* Jehovan. Hän on myös ensimmäinen, joka on minun nimessäni seisonut Jehovan munkin edessä..."

— "Hänen lopullinen pelastuksensa Jehova-rääkkääjän kynsistä on siis lähellä", — vakuutti Hiisi.

— "Se on lähellä", — kerskasi Perkele. — "Häneltä puuttuu enää kaksi askelta: Pääaskel eli teoksen julkaiseminen, ja sivu-askel, Kainin-isku Jehovan kasvoja vastaan. Edellinen menee menojojensa, sillä kaikkien minun enkelieni henki elää Harhamassa: Kunnianhimo, Aaraman kupla, ahneus, turhamielisyys ja kaikki kultaavat hänelle sen hedelmän, jota hän teoksellansa kurottelee... Kainin-iskusta pitääköön huolen Uuva!..."

Ja Uuvan puoleen kääntyen lisäsi hän:

— "Anna varre-käärmeen nauttia kukkasi tuoksusta! Sen sikiöt etsivät Harhaman kantapäähän ja herättävät hänessä kukkimaan mustankukan... Ne tekevät myös Velikodushofissa tekonsa, että hän ärsyttää Harhaman Kainiksi..."

Perkele kohisi voiton ilosta ja jatkoi:

— "Jehova pani munkkinsa huhuilemaan Harhamaa, mutta Hän huusikin hänet *minun* riveihini. Kaikki Hänen yrityksensä ovat nyt turhaan raukeavat..."

— "Sinä kasvatat viisaudessasi kaikkialle oikeat kukat", — todisti Horna. Ja enkelit veisasivat:

"Kalliokin kukkaa kantaa, kun sun tahtos säätää. Kivi sille voimaa antaa, jos niin tahdot päättää. Kaikki sulle raataa. Kaikki kumoon kaataa valtaa Jehovan."

Laulu loppui ja Perkele hävisi sen kaiun kantamana.

Kymmenen ruplaa.

Elämä on häpeän kultaraha...

Ylevänä käveli nerokas majuri Stepan Ivanovitsh Velikodushof huoneessansa Pietarissa sotilaallisia askeleita ottaen, ryhti sankarillisena. Hän käveli, katseli aistipunakukkaa: muisteli rouva Esempiota ja hengitti Uuvan mustankukan tuoksua, vihasi Harhamaa ja halveksi tätä.

— "Hittoakos se odotuttaa... Sergei Jakowlevitsh, tarkotan", — lausui majuri Velikodushof hieman tuskastuneena. Samassa avautui ovi ja sisälle astui entinen poliisipristavi Sergei Jakowlevitsh Edelmuth, syntyään saksalainen, mutta venäläistynyt, yli kuusikymmenvuotias, laiha herrasmies.

— "Sinä, Stepan Ivanovitsh, olet suvainnut minua kutsua", — tervehti hän tuttavallisesti, istahti kuin kotonansa ja pani kirjelaukkunsa pöydälle.

— "Niin, Sergei Jakowlevitsh!" — tarttui majuri Velikodushof. — "Asia koskee Harhaman rankaisemista ja tieltä raivaamista... vaimoni, se on: rouva Esempion vapauttamista hänestä."

Hän sytytti sikarin ja taisteli sen suuren, voimallisen tunteen kourissa, jonka muodostaa miehessä todellinen, voimakas ja puhdas rakkaus ja siitä johtuva mustasukkaisuus. Sergei Jakowlevitsh Edelmuth alkoi häntä toverillisesti johtaa sille tielle, jota hän piti oikeana. Hän puhui:

— "Siinä on lyhyt tie, Stepan Ivanovitsh. Hän, Harhama tarkotan, on varastanut, tehnyt murhapolttoja... No, siin' on sulle vaarattomaksi tekeminen ja rankaisu... Sinun, veliseni, pitää antaa vangita Harhama varkaudesta ja murhapoltosta... Mitä, viisisataa ruplaa maksoi huvilarähjä, jonka poltti?... Tietysti sinun pitää vangitututtaa, Stepan Ivanovitsh..."

Edelmuth jäi odottamaan sanojensa vaikutusta. Majuri Velikodushof ymmärsi asian, käveli edestakaisin huoneessa, sytytti uuden sikarin ja lausui ajatuksissaan:

— "Hyvä sanoa, että varkaudesta ja murhapoltosta... Vaikka huvila oli hänen omansa... ja tavarat myös... Kuinka tuossa sitten murhapoltosta, Sergei Jakowlevitsh?..."

Majuri Velikodushof oli saanut kasvatuksen, joka oli häneen istuttanut harvinaisen sielunjalouden, jota ei voinut järkyttää sekään voimakas tunne, jota sanotaan mustasukkaisuudeksi, yhtyneenä puhtaaseen, ylevään rakkauteen. Hän käveli ajatuksissansa ja lausui lopuksi:

— "Kunniattomuutta..."

Edelmuth, joka tunsi Harhaman likaisen elämän, kaiveli papereitansa ja alkoi puolustaa ajatustansa:

— "Miksikä kunniattomuutta?... Kunnia, Stepan Ivanovitsh, on siveellisiä ihmisiä varten... Mutta onko Harhama enää ihminenkään?... Ajattele, Stepan, Harhaman elämää!"

Ja hän alkoi laajalta kuvailla Harhaman elämää, jonka yksityiskohdat hän oli saanut tietää rouva Esempiolta. Majuri Velikodushofissa heräsi sitä kuullessa se inho ja närkästys, joka nousee turmeltumattomassa ihmisovessa rikoksentekijää ajatellessa. Hän lausui ajatuksissansa:

— "Sinä, Sergei, ehkä totta puhut, kun sanot, että Harhama ei ole enää ihminen, vaan pahantekijä..."

— "Tietysti totta!" — innostui Sergei Jakowlevitsh. — "Ja minkälainen konna vielä!... Ah, jos tietäisit!..."

Hän kuvaili ystäväänsä pelastaaksensa Harhaman huonoa elämää edelleen. Majuri Velikodushof kauhistui tätä kuullessansa ja hän huomasi nyt tosiasioista että Harhama oli jo niitä alhaisia ihmishylkyjä, joiden kanssa oli rikos säälien menetellä. Hän katseli Harhamaa samoilla silmillä, millä katsotaan turmiollista matelijaa. Erotus Harhamassa ja hänessä oli se, että kun Harhamassa oli näennäinen jalouskin ainoastaan alhaisuuden peittona, siveettömänä verhona, oli Velikodushofissa ja rouva Esempiossa jokainen teko oikeastaan jalouden, jalon tunteen: rakkauden edessä alistumista, ja siten siveellinen, itse asiassa jalo teko. Heidän vaikuttimensa olivat vastakkaiset: Harhaman tekojen vaikuttimina oli alhaisuus, majuri Velikodushofin, rouva Esemption ja Edelmuthin vaikuttimina oli jalous: rakkaus, tai toistensa sääli, tai tuomio, pahan rankaiseminen.

Kuultuansa edelleen Sergei Jakowlevitshin kertomusta Harhaman rikoksista, heräsi majuri Velikodushofin sielussa yhä voimakkaampana se inho ja närkästys, joka herää jokaisessa jalossa ihmisessä kuullessansa puhuttavan ihmis-alhaisuudesta. Hän, kuten sanottu, oli ylevä, harvinaisen nerokas, tieteisiin syvästi perehtynyt, ja semmoisena hän myös oli kyennyt näkemään Harhaman oikeassa valossa, semmoisena, kuin Harhama oli, se oli ihmisenarrina, kyvyttömänä, suuruudenhulluna, rikossankarina, joka ei ansaitse sääliä, ei kunniallista kohtelua. Ylhäisenä aatelismiehenä hän katseli häntä myös alhais-arvoisena, ja se yhdessä rakkaudesta johtuneen mustasukkaisuuden kanssa lisäsi hänen halveksumistansa ja närkästystensä. Hän lausui taas:

— "Sinä, Sergei, oikein puhut, kun sanot että on väärin tuhlata ihmiskohtelua heittiöille..."

Sergei Jakowlevitsh rakasti ystäväänsä yli kaiken. Hän oli valmis millä hinnalla hyvänsä pelastamaan hänet ja siten koko Velikodushofin suvun siitä häpeästä, jonka tuottaisi majurin ajattelematon antautuminen Harhaman elämän likaan. Hän tahtoi sitä tehdessään myös täyttää rouva Esemption hartaan pyynnön, käsittäen, että rouva Esemption tekojen vaikuttimina oli rakkaus, että hän tahtoi nousta aistillisesta rakkaudesta ylevään henkiseen rakkauteen, jota hänelle tarjosi yhdys-elämä Velikodushofin kanssa, koska viime mainitun henki-ihminen oli sadasti Harhamaa ylevämpi. Hän oli vakuutettu, että hänen valitsemansa tie niin rikollisen henkilön, kuin Harhaman suhteen, oli oikea, vieläpä velvollisuudenkin tie.

Ja nyt alkoi Harhamaa vastaan nousta se Jumalan vanhurskas käsi, jonka hän itse oli elämällänsä rankaisuun nostanut. Majuri Velikodushof, joka oli Jumalan yhtenä aseena, huomasi, että Edelmuth puhui oikein, ja hänen sielunsa jalo tunne *käski* jo häntä astumaan panemaan toimeen Jumalan tuomiota ja siten ohjaamaan Harhamaa pois rikoksien poluilta, joilla hän, kuten majuri Velikodushof ja Edelmuth käsittivät, kulki toisten turmiona. Sergei Jakowlevitsh valitsi sikarin ystäväänsä sikarilaatikosta, puhellen:

— "Sinulla, ystäväiseni, näky olevan täällä hyviä sikareja..."

Havannaako nämä ovat oikein?... Havannaapa näkyvät olevan...

No kuinkas! Tietysti Havannaa... Minä olen polttanut

'Tupru'-paperosseja, mutta ne tahtovat pilata rinnan..."

Majuri Velikodushof mietti, taistellen sitä taistelua, joka on jokaisella hänen laisellansa jalolla ihmissielulla kestettävänä, silloin kun hän jaloudelle kantaa suurinta uhria: polkee vahingollisen syöpäläisen kuoliaaksi, tehdäkseen hyödyllisen elämän mahdolliseksi. Harhaman elämä alkoi siten

vaaleta ihmisten eteen oikeassa valossansa, osottaen, että sen elämän eläjä oli jo vahingollinen syöpäläinen. Edelmuth jatkoi:

— "Ja lisäksi: Mitä *omaa* on Harhamalla?... Ei ole päivääkään työtä tehnyt... Onko hänellä silloin mitään omaa?... Tietysti ei ole... Eikö hän ole silloin vierasta polttanut ja varastanut, jos hänellä ei kerran omaa ole?... Ajattele, Stepan Ivanovitsh!... Tietysti vierasta..."

Asia oli lopultakin majuri Velikodushofille selvä. Hän käsitti aivan oikein, että Harhama oli vierasta polttanut ja ottanut ja että siis murhapolitto, yhteiskunnan omaisuuden poltto ja varastaminen olivat itse asiassa tapahtuneet, niin paljon kuin Harhama sitä koettikin muuksi selittää ja uskoa. Ja molemmat miehet käsittivät, että he olivat siveellisesti velvolliset nousemaan sitä rankaisemaan.

Syntyi äänettämyys. Edelmuth lopetti sen, huomauttaen:

— "Rouva Esempiolla... Helga Ivanownalla, se on: tulevalla puolisollassi, on, sanotaan, kivitalo Moskovassa ja suuria saatavia Suomessa... Joutuvat nekin Harhama-konnan käsiin."

Taas syntyi äänettämyys. Majuri Velikodushof ajatteli elämän eri puolia. Hän ajatteli rakkauttansa... rouva Esempiota... tämän taiteilijanimeä... aatelisnimeä... Hän piti velvollisuutenansa pelastaa ne ja Armiiran perinnön Harhaman likaisista käsistä. Rakkaus ja mustasukkaisuus nousivat hänessä, oikeudentunnon lisäksi, käskien hänen nousemaan Harhamaa vastaan, jonka hän tajusi yhteiskunnan vahingolliseksi syöpäläiseksi. Hän käsitti aivan oikein, että Harhamalla, joka ei ollut koskaan tehnyt tuottavaa työtä, ei voinut olla *mitään* omaa, joten jo sekin, että hän jotain *lahjotti* rouva Esempiolle, oli itse asiassa törkeätä varkautta: *vieraan* omaisuuden lahjottamista ja tuhlausta. Sitä suuremmalla syyllä oli varkautta samojen tavaroiden pois ottaminen, ja niiden polttaminen murhapoltttoa.

Majuri Velikodushof oli valmis astumaan oikeuden palvelijaksi. Sergei Jakowlevitsh Edelmuth kuvaili hänelle edelleen sitä rikosten sarjaa, mistä rouva Esempio oli ilmoittanut voitavan Harhamaa syyttää. Niiden joukossa oli edellisten lisäksi kiristys, pitempiaikainen rouva Esempion väkisin makaaminen ja väärä santarmi-ilmianto. Viimeinen kyllä oli aiheutunut siitä, että ne rahat, jotka Harhama lähetti rouva Esempiolle Moskovaan, eivät kylliksi pian joutuneet perille, joten rouva Esempion oli pakko niitä odotella, ja hän luuli siinä piilevän jonkun huonon tarkoituksen, jommoinkin siinä olikin, sillä Harhama ei, pikku säästön tähden, ollut rahoja lähettänyt sähkösanomalla kuten rouva Esempio oli käskenyt. Majuri Velikodushof kauhistui, kuullessansa koko paljastuksen ja nähdessänsä ihmis-alhaisuuden loan. Hän lausui, Harhamaa tarkottaen:

— "Kuoleman hän ansaitseisi..."

— "Sekin tulee", — vastasi Edelmuth lukien erään kirjeen, jonka Harhama oli rouva Esempiolle kirjoittanut, kertoen siinä, että haavottumisensa johdosta hän oli ijäksensä tullut kykenemättömäksi ruumiilliseen työhön, ja rukoillen siksi Esempiota, että hän ei saattaisi suhdetta ja elämää niin suureen häpeään, ettei hän sen johdosta saisi enää henkistä työtä, vaan olisi pakotettu nälkään kuolemaan. Sanotun kirjeen oli rouva Esempio jättänyt Edelmuthille, osotteeksi siitä, että Harhaman kosta ei enää tarvitse pelätä.

Keskustelu jatkui. Edelmuth sai toimeksensa etsiä taitavan asian-ajajan. Kun majuri Velikodushof heitti hänelle lain määräämän asian-ajopalkan, kymmenen ruplaa, asian-ajajalle jätettäväksi, lausui hän inhoten, ylevänä, Harhaman ihmiskurjuutta surkutellen:

— "Liian paljon hänen tähtensä... Mutta onhan se hänen elämänsä häpeän-kultamarkka... Sen hintaiseksi on hän elämänsä elänyt..."

Ja hetken käveltyänsä lisäsi hän, ajatellen sitä tilaa, mihin hänetkin oli Harhaman elämä asettanut:

— "Saahan nyt minäkin kerskata sillä, että olen rosvon seuraaja myllyssä..."

Edelmuth vaipui kokoon. Huoneessa oli jotain ilkeää, inhottavaa: se oli Harhaman elämää. Loukkautuneena lausui Edelmuth:

— "Niin, veli! Ja saahan rouva Esempiokin, se on: vaimosi Helga Ivanowna, kantaa häpeää siitä, että on rosvonkin sängyssä maannut... Hyvä, että edes voi selittää, että häntä on väkisin maattu..."

Ja itseksensä hän lisäsi Harhaman tahraaman ihmis-elämän kurjuutta ajatellen:

— "Varkaan jäleltä myllyyn... Ovathan toki kivet silloin puhtaiksi jauhatetut... varas tekee aina talossa puhdasta..."

Se oli ainoa valopilkku, jonka jalokaan ihmissielu voi Harhaman elämän tuloksesta enää

etsimälläkään löytää. Hän oli elänyt itsensä ihmisestä kymmenen ruplan arvoiseksi elukaksi.

Hyvän- ja pahantiedonpuun juurella.

Elämä on tuli-omenoista hohtava hyvän- ja pahantiedonpuu...

Pohjolan talvi hohti helyissänsä... elämänpuu hedelmissänsä... ihminen kulki omat himonsa kahleina käsissä... Se etsi vapautta ja kietoutui sitä etsiessään vangiksi vapaudenhaluihin... Se etsi onnea ja tarttui sitä tehdessään orjana onnenjanoon... vaipui sen juoppouteen... sykertyi onnenjanonsa rihmoihin... taisteli niissä... sotkeutui niihin edelleen ja kulki vapauden- ja onnenjanon vankina kunnes avautuivat silmät näkemään kaiken taistelun turhuuden...

Mutta hänen yläpuolellansa oli *elämä*... Se elämä lähti ihmisestä ja se otti ihmisen verkkokävyksensä ja kutoi sillä sen oman verkon... Se kehräsi sen orjalangat sen omista vapaudenhimoista... Se punoi sen paulat sen omasta onnenjanosta... Se oli ihmisen lapamato, joka tulisena elämänpöytäsiemessä kiemurteli hänen edessään... johti hänen askeleitansa, houkutteli häntä perässään, kuin perho lasta... Se kietoutui lopulla hänen ruumiinsa ympäri, rutisti häntä ja puristi hänestä ulos omat antimensa...

* * * * *

Himmeästi paloi lamppu pienessä sairashuoneessa. Harhama makasi yksin sairastuoteella pienessä talonpoikaistalossa Suomen puolella rajaa. Kuolema tuntui istuvan vuoteen vierellä.

Haavottumisen johdosta oli hänessä tehty leikkaus. Ammottava repeämä ja palohaava irvistelivät kupeessa. Koko kuve oli vereslihalle revitty. Luisista kasvoista oli liha kulunut pois ja huoneessa haisi lääkkeiden seassa visvautunut, mätänevä ihmisliha. Hän ei voinut hievahtakaan...

Erilaiset tunteet risteilivät hänessä: Joskus hän unohti kaiken muun ja katseli vuoteensa vierellä istuvaa kuolemaa... Silloin toivoi hän kiihkeästi, että se kumartuisi likemmä, kumartuisi häntä ottamaan. Hän toivoi sitä sen tähden, että luuli silloin saavansa nähdä kuoleman ytimet, haistaa sen hengitystä, vetää sitä keuhkoihinsa ja siten nähdä ja tuntea elämän ja kuoleman suuren salaisuuden. Hän aivan nuuski jotain sänkyänsä viereltä, nuuski ja tunsikin oman mätänevän lihansa hajun...

Silloin hän kauhistui. Hän näki kuoleman luukynnen, jota hän oli pikkulapsesta lähtien pelännyt. Kasvot väentyivät tuskaisiksi, hengitys kävi hätäiseksi, hermostuneeksi ja katse avuttomaksi, toivottomaksi. Kuolema tuntui nousevan, kumartuvan ja hengittävän hänen sieramiinsa...

Hätä ryöpähti hänestä silloin, kuin parahdus käärmeen pistämästä. Hän tapaili pelastukseksensa jotain kuplaa, ja löysi aina elämänsä ainoan pelastusrenkaan, teoksensa. Miten se olisi nyt hänet pelastava, sitä ei hän kysellyt, ei ajatellut. Hän uskoi vaan, että kaikki pelastus oli siinä. Se oli hänen elämänsä ydin, hänen sielunsa ja ruumiinsa ja kaikkensa maailmassa.

Teos ilmestyi silloin hänen silmiensä eteen mustana kiekkona, tai leijana, joka kohosi jostain näkymättömyydestä, kieri hänen silmiensä editse verkalleen, juhlallisena, laajeni, nousi korkealle ja hävisi jonnekin pyörähtäen, sekä ilmestyi taas uudestaan ja teki saman matkan.

Joskus ilmestyi se taas loistavana, vesikirkkaana, tai hurmaavana kuvauksena. Uneksitut seppeleet ja kunniankuplat loistivat ja heilahtelivat. Valkeat linnut lentelivät seppeleet nokassa ja elämän virvatulet roihusivat punaisina revontulina...

Hän ihastui. Mutta oitis ilmestyi revontuliroihujen keskelle kuolema kaikenhäviön muodossa: hirvittävänä luurankona, joka pitelee kädessään valtansa vertauskuvaa, pääkalloa.

Hän vapisi silloin. Valkeat linnut muuttuivat kuoleman korpeiksi: mustasiipisiksi pääkalloiksi, jotka täyttivät ilman. Hän näki niiden pyrstöinä heilahtelevan naisen pitkiä hiuksia, joita hän oli katsellut pääkallosta hautausmaalla, munkki Pietarin saarnatessa viidestäkymmenestäyhdestä ja peruskivistä.

— "Oi... joi... joi!" — pääsi hänestä silloin pitkä, tuskallinen huokaus.

Rikoksien tahraamana, halpamaisuuden perikuvana mietti hän yhä maailman puhdistamista, uuden jumalan antamista ihmisille, joista suurin osa olisi kelvannut hänelle Jumalaksi.

Ja sitten johtuivat ajatukset rouva Esempiön, jonka hän oli asettanut ihmishyveen vertauskuvaksi. Kaikki äskeiset tapaukset näyttäytyivät silloin pahoina unina. Mieleen muistui munkki Pietarin ankarat puheet, vanhat ennustukset ja omituiset niiden mukaiset tapahtumat. Joku selittämättömän katkera tunne valui silloin hänen olemuksensa läpi, kuin jääkylmä vesi. Hän mietti rouva Esempiöstä

katkerana:

— "Minä olen sinut julkisesti koko maailman pappien yläpuolelle korottanut, miksi sinun piti kaikki tähän johtaa?"

Hän ei syyttänyt itseänsä, vaan muita. Ja silloin ilmestyivät hänen eteensä vanha pappi ja apulaispappi Airola, jotka hän oli rouva Esemption tähden lokaan polkenut. Ne heilauttelivat hänelle mustia messupukujansa, ivaten, nauraen pilkkanaurua. Kirkonkellot alkoivat soida pilkankelloina ja ivanhuilut säestivät niiden soimista. Hän kiemurtelee raukkana, peitellen elämäänsä ja sen likaa. Koko huone pimeni hänen silmissänsä ja hän mietti hätäisenä:

— "Koko minun elämäni olisi silloin rapaan heitetty..."

* * * * *

Kuoleman korpit koikkuivat elämänpuun latvassa. Elämänkäärme kiemurteli toisten edessä niiden oppaana, toisien ympäri se jo kietoi tulista ruumistansa, kolmansia se jo rutisti...

Ja kaiken keskellä seisoj kuolema ja odotti saalistansa...

Harhaman tuskat yltyivät. Henkinen hätä sammutteli ruumiillisten kipujen paloa tuhallansa. Se peitti sen palon kyteväksi hiilokseksi, jonka savuna taas nousi henkinen hätä. Elämänkäärme mateli elämän kiertokulkuna...

Haava hävisi. Kuoleman lemu tunki Harhaman sieramiin. Päivät kulkivat verkalleen, kuin musta ruumissaatto.

Hän makasi tautivuoteella, kuin epäilyn pohjattomassa liejussa, vuotavat, ammottavat haavat auki. Samat kysymykset kertautuivat yötä ja päivää. Heti kun hän kykeni, kirjoitti hän pari sanaa rouva Esempiolle ja pyysi hänen tulemaan luoksensa. Hän luuli silloin, että kuolema oli tulossa. Hän toivoi rouva Esemption tulosta myös teoksen pelastusta. Kaikki pyöri hänessä sekaisin.

Parin päivän kuluttua vastasi rouva Esempio muun muassa:

'Rakas!

Tulin niin mielelläni, mutta sairauden tähden en voi. Armiirassakin on kuume. Mutta rauhotu nyt, rakas! Minä rukoilen Jumalaa, että kaikki tulee hyväksi, kaikki selviää. Sinä iltana kun lähdit, opin ymmärtämään taas sinua ja kaikki selvisi. Ole nyt vaan rauhallinen. Minä olen niin yksin, niin yksin, etten koskaan ole niin yksin ollut. Rukoilen Jumalaa ja suutelen Sinua.

Helga.'

Taas ilmestyi Harhamalle teos valtavana. Se nousi äskeisistä sumuista loistavana voitonleijana, jonka päällä liehui elämän lippu, valkea lintu tangonpäässä. Kirje oli hänelle, kuin kirkas vesikupla hukkuvalle, Lankeemuksen ja nousemisen suuruus kirkastui hänelle punahohteiseksi pyöräksi, joka säteili kruunaten kaikkea, värjäsi koko avaruuden ja valaisi pimeät elämänsaumut, kuin salamatulilla siroteltu taivaankupera. Hän ponnisti voimansa ja kirjoitti, selällänsä maaten, rouva Esempiolle:

— "Tiedät että sylini on aina sinulle avoinna. Ei mikään erehdyksesi saa minua Sinusta luopumaan. Ei mikään rikos eroita minua Sinusta."

Ja kuumeisen raivolla alkoi hän taas riippua teoksessansa ja mieltä sen julkaisemista. Kaikki selkeni päivän-kirkkaaksi. Kuolema hävisi vuoteen viereltä. Tuskat ja kivut unohtuivat ja haaleat vedet vuotivat lauhduttamaan äskeisiä polttoja.

Sairaloisen vimmalli alkoi hän keksiä selityksiä haavottumisellensa. Hän sommitteli milloin yhden, milloin toisen hassunkurisen selityksen. Hän pelkäsi pilkkaa ja pelkäsi vielä enemmän sitä, että epäluulo kääntyisi rouva Esempioon. Se olisi ihmisten silmissä vienyt lokaan hänen teoksensa hyveen vertauskuvan. Sitä ajatellessaan näki hän jo vanhan papin ja apulaispappi Airolan ja Roinilan pilkansormien nousevan häntä osottamaan... Hän unohti kipunsa ja kaiken ja riippui kuumeena rouva Esempiossa, josta hän uskoi nyt riippuvan elämän ja kuoleman. Hän tahtoi häntä pidellä edelleenkin siinä elämän liassa, missä hän itse kylpi ympäristönsä ja koko kansansa häpeänä.

Elämän lapamato voimistui. Se veti itseänsä lujemmalle ihmisen ympärille. Se paksuni tulikäärmeeksi aivan huomaamatta. Se kehittyi, kuin tauti, teki suurta työtänsä hiljaa ja varmasti, kuin mätäneminen.

Harhama iloitsi ja toivoi ja mietti teoksen julkaisua ja katseli rouva Esempiota, kuinka se peseytyi puhtaaksi ja jalostui suureksi suurten lankeemisien ja suurten nousemisien kirkkaissa tulvavesissä.

Päivä mateli päivän perästä. Eräs mateleva päivä toi hänelle seuraavan kirjeen:

'Herra Harhama!

Eikö ole siinä kyllä, että oman likaisen elämäni tuntien asetuitte puolueemme luottamusmieheksi ja häpäisitte sen? Vieläkö jatkatte? Toitte tänne huonomaineisen naisenne, häpäisemään apunanne puoluettamme juuri täällä, jossa olitte juoksennellut siveellisyydestä saarnaamassa. Ettekö häpeä ja tee tästä loppua? Varmaankin olette Te ja Esempio sitä pimeää väkeä, joka sortovuosina kohosi pinnalle ja nyt kansan varoilla kylvää saastaa pitkin metsäkyliä, kun kaupungit ovat jo häväistyt. Jos olette mies, niin vapauttakaa puolueemme moisesta liasta.'

Kirjeeseen oli liitetty kertomus majuri Velikodushofin ja rouva Esempion jatkuvasta yhdys-elämästä, sekä mainittu ajat ja paikat ja todistajat. Se oli Harhamalle, kuin kurikan-isku. Kaikki ajatukset pysähtyivät ja alkoi henkinen tylsistyminen. Hän ei jaksanut enää mitään selvästi ajatella. Yksi ainoa selvä tuli välähti hänessä joskus, nimittäin viha. Se leimahteli voimakkaana, katkonaisena tylsyyden seasta, kuin lieska turpeen alta. Mustat haamut ja kuoleman korvit irvistelivät hänelle. Pilkankellot soivat ja pappien sormet osottelivat häntä ivaten, härsyttivät ja härnäsivät häntä. Häpeä ja viha kuohuivat yhtenä vaahtona...

Ja taas istahti kuolema vuoteen vierelle ja hengitti kalmanhajua. Se istui hetken, hävisi ja viha ryöppysi taas Harhamasta. Ja kaiken vihan keskellä vihasi hän jalkapuutansa, tarvaalaisten puoluetta sokeasti. Se tuntui tarttuneen hänen jalkoihinsa omin lupinsa ja puristi nyt häntä ja riippui hänen nilkoissansa joka askeleella. Jalkapuusta ryöpsähti viha rouva Esempioon ja majuri Velikodushofiin. Se paloi aikansa raivoisana ja rajuna, sammui ja perästä nousi inho ja halveksiminen.

Ja taas ja taas tuprahti viha ja elämän inho, kunnes kaikki ajatukset väsyivät, sotkeutuivat ja raukesivat ja ruumiilliset kivut ja haavojen poltto alkoivat repiä. Hän mietti aivan sekavana jotain sumumaista, sotkuista ja aina häviävää.

Ja inhon keskellä leimahti hänessä taas alhainen halu nousta näennäisessä jaloudessa niiden yläpuolelle, ja siten polkea ne eteensä ihmistäiksi, jotka muka matelevat halpamaisuudessa.

Raivoisena alkoi hän miettiä kosta. Silloin heti tulvi hänestä taas hänen sielussansa hiiviskelevä alhaisuus ja halpamaisuus. Hän oli kuullut, että Velikodushofin täti oli majuri Velikodushofille testamentannut suuren omaisuuden, mutta uhannut peruuttaa testamentin, jos saa kuulla, että majurilla on jotain rakkausjuttuja, jotka olivat hänen heikkoutensa. Hän päätti riistää häneltä nyt sanotun perinnön. Oitis kirjoitti hän majuri Velikodushofin tädille, paljasti hänelle koko asian ja pyysi tätä tekemään kaikkensa pakottaakseen Velikodushofin naimaan rouva Esempion. Mutta hän oli siinäkin loppuun asti alhainen: Hän antoi kirjeelle näennäisen jalon muodon lisäten: "Te naisena tietysti osaatte asettua suojelemaan naista, joka rakastaa sukulaistanne..."

Ja kun hän oli kirjeen lähettänyt nautti hän siitä, että näki toiset alhaisina edessänsä. Hän nautti siitä hetken, joi täysin siemauksin; hän oli heitä koettanut polkea itseänsä alemma, nousemalla itse muka heitä ylemmä. Hänen jokaisen henkäyksensä vaikuttimena oli eläimellinen alhaisuus, jota hän koetti peittää näennäisellä jaloudella, tehden sen siten vieläkin alhaisemmaksi.

Elämän epäselvyys ja sotkuisuus näyttivät taas joskus kietovan hänet kokonansa. Hän näki, ettei voi selviytyä mistään, ei mitään tietä kulkien. Raivo ja viha ryöpähti hänestä silloin epätoivona. Hän repi siteet haavastansa ja paiskasi ne lattialle, kiroten koko elämää...

* * * * *

Elämän ivanäytelmä jatkui.

Harhama katseli teoksensa ihmissiveellisyyden vertauskuvaa ja mietti elämän hämäryyttä unohtaen haavansa ja kipunsa. Teos tuntui jo haihtuvan johonkin synkeään pimeyteen, jossa kuoleman korpit rääkkyivät ja räpistelivät siipiänsä. Mutta nyt hän katseli sitä häviötä jo tylsämielisenä, ikäänkuin ihmeissänsä, oudostellen että: "Sinnehän se nyt häviääkin."

Päivä mateli päivän perästä. Harhama ei erottanut päivän ja yön rajoja. Hän tuijotti vaan pimeyteen, johon teos hävisi. Kohta sai hän rouva Esempiolta seuraavan kirjeen:

'Olet Velikodushofin tädille ilmiantanut minun suhteeni ja elämäni ja siten ehkä estänyt minun naimiseni. Mutta kyllä minä sinulle näytän. Minä sanon nyt suoraan, ettei minulla ole sinua perkelettä kohtaan ollut mitään tunteita, ei edes säälintunnetta ja nyt minä annan Edelmuthin antaa asian-ajajalle vapaat kädet ja sinä olet näkevä.'

Kauvan kiehunut viha, halveksiminen, inho ja kaikki muu ihmis-olemuksen rapa alkoi nyt pursuta Harhaman sielusta, kuin loka kokoonpuristetusta hetteestä. Rouva Esemption sielusta tuntui hänelle haisevan raakuus, petos ja lika. Omaa lokaansa hän ei nähnyt sen rinnalla. Kauvan kytenyt epäluulo oli nyt sytytetty rovioksi ja hän näki itsensä naurettavana narrina, joka oli riippunut kierivässä kuplassa. Kostontunne alkoi taas viritä ja se yhdessä vihan kanssa antoi hänelle voimia. Hän tajusi taas mikä valtaava tunne on viha. Hän nautti siitä tunteesta, huumautui ja voimistui, kuin voimakkaasta viinistä. Kysymys, eikö hän itse ja *juuri* itse ollut kohtaloonsa ja kaikkeen syyllinen, oli sammunut. Kaiken häpeänsä alkujuurena hän piti rouva Esempiota.

Sairaloiset vihan purkaukset jatkuivat. Ne voimistivat häntä niin, että hän nousi jo ylös vuoteesta, kipua tuntematta. Joskus taas sekaantui kaikki kaaokseksi, pää painoi hartioita kuin lyijypallo ja korvissa humisi häikä. Hän ajatteli rouva Esemption uhkausta asianajajasta. Hän ei jaksanut käsittää, mistä rouva Esempio voisi häntä syyttää. Kunnianloukkauksesta ehkä... Sekin tuntui hänestä uskomattomalta.

Tammikuun viime päivän aurinko katseli pakkasen sumujen seasta surullisena ihmis-elämän karkeloa ja kuunteli sen tiukujen sointia... Jotain sanomattoman katkeraa valui sen valosta Harhaman sieluun. Kaikki sumeni ja pimeni ja hävisi ijankaikkisuuden yöhön.

Hieman selvittyänsä kirjoitti hän rouva Esempiolle:

— 'Jos kerran tiesit itsesi portoksi, millä oikeudella tunkeuduit asuntooni ilmottamatta sitä? Uhkaat oikeudenkäynnillä. Ala! Jos itse haluat yölepakkona lennellä, niin muista, että minä olen halunnut julkisuutta ja sen täytyy tulla. Minä paljastan jälkeni ja *sinunkin* jälkesi silloin kyllä paljastuvat. Minun puoleltani ei suhde ollut huoruutta, siinä ei siis ole salattavaa eikä käräjöimistä. Jos se oli sitä sinun puoleltasi, niin erehdyt, jos luulet saavasi minut sen kieltämään.'

Tuskin oli hän lähettänyt kirjeen postiin, kun poliisit astuivat sisään vangitsemaan hänet rouva Esemption vaatimuksesta varkaudesta ja murhapoltosta.

— "Varkaudesta ja murhapoltosta!" — huudahti Harhama. "Ei. Tämä on pilaa. Enkö minä saa omaani polttaa..."

Mutta elämä ei tuntenut pilaa, eikä sitä tuntenut oikeuden käsi. Alkoi kotitarkastus. Sitä tehdessä löydettiin se kultainen kynä, Anna Pawlownan lähettämä, jolla hän oli teoksensa alkanut ja jonka rouva Esempio oli ilmottanut omaksensa. Lisäksi löydettiin ne koristeet, jotka hän oli ostanut pakkoluovutuksista säästämällänsä 25-ruplan rahalla. Se oli riittävä todistus hänen syyllisyydestään. Hänet julistettiin vangituksi, mutta hänet jätettiin toistaiseksi vangitsematta, koska hän oli siksi sairas, että oli mahdoton häntä kulettaa.

Oikeuden palvelijat lähtivät. Harhama katseli elämää aivan tylsänä. Hän ei tajunnut siitä mitään muuta, kuin jonkun likarapakon, jossa uiskenteli rapana hänen elämänsä sisältö, hänen valamansa kultainen vasikka, ihmissiveellisyyden vertauskuva, Esempio-ihminen. Hän puhkesi mieluolen kamalaan, katkeraan nauruun:

— "Hah... hah... hah... haa!"

* * * * *

Yö joutui. Harhama tuijotti ijankaikkiseen pimeyteen. Teos nousi sieltä taas leijana, lähestyi ja alkoi purkaa sisästänsä lokaa ja haisevaa löyhkää. Harhama nauroi katkerasti.

Aamu valkeni. Akkunasta tunki sisälle auringon valoa. Se näytti elämänportolta, jonka hartioilla oli narrinkaapuna hänen elämänsä kaikkine tiukuinensa. Kaikki maailman pilkankellot soivat ja elämänporto tanssi helmojansa heilautellen.

Harhama nauroi entistä katkerammin:

— "Hah... hah... hah... haa!"

Ja silloin hän muisti että Magda oli juuri niin nauranut ja alkoi jälitellä sitä pitemmältä.

Mutta elämä tanssi edelleen. Kirjeenkantaja toi seuraavan kirjeen:

'Hyvä veli!

Olemme aivan epätoivossa. Se nainen, jonka tiedät, on vaatinut sinut vangittavaksi. Se olisi

puolueemme suurin häpeä ja vahinko. Toivon että teet kaikkesi, että asia tukahtuu hiljaisuuteen.

Veljeydellä

N. N.'

Koko maailma musteni Harhaman silmissä. Teos ja koko elämä hävisi. Hän tunsu ainoastaan tarvaalaisen jalkapuun nilkkojansa puristavan ja hankaavan ne verille. Hän purskahti kamalaan nauruun ja lausui:

— "Minä olen lyönyt maailman rekordin: Minä olen lannannut jalkapuun omilla ulostuksillani... Voi tätä kirottua elämää!... Voi tätä järjetöntä ihmiselämää!"

Ja elämä tanssi hänen edesssänsä Hiiden myllyn tyttönä: Se oli hänen oma lapsensa... Sen hameen helmoina heilahtelivat hänen *omat* tekonsa... sen tiukuina soivat hänen puuhansa ja sen nauhoina heilahteli hänen oma kirjava elämänsä: rikoksensa.

Harhama katseli sen tanssia ja naurui mielipuolen naurua. Hän piti itseänsä ei ainoastaan syyttömänä, vaan myös marttyyrina. Hänen viheliäisyytensä oli jo aivan eläimellinen, hänen alhaisuutensa sitäkin alempi.

* * * * *

Juna vihelteli. Talviset maisemat vilisivät sen ohi. Pohjolan lumiliinalla hääri ihminen luoden *yleistä* ihmis-elämää... Toiset hääriäjäistä sortuivat, sotkeutuivat sen elämän verkkoihin, jota he loivat. Toiset hääriälvät vielä täysissä voimin. Kolmannet kantoivat kuolleita ja hautasivat niitä syvälle maan multa, etteivät ne olisi ihmisten inhona.

Rautatien vaunussa virui eräällä penkillä Harhama ihmisvarjona. Hän oli rukoillut kirjeessä rouva Esempiota säälimään hänen jalkapuutansa, tarvaalaista puoluetta, mutta se ei auttanut. Hänet valtasi alussa käsittämätön halu pestä vaan jalkapuunsa. Hän oli unohtanut sen tähden jo kipunsa, tointunutkin, niin että voi kävellä. Hän oli kirjoitellut rouva Esempiolle, rukoillut jalkapuunsa puolesta ja joskus uhkaillut. Hän kirjoitti:

— 'Velvollisuuteni on ennen kaikkea pestä jalkapuuni omista lioistani. Toivottavasti sinäkin tarvaalaisena edes *sitä* säälit ja kunnioitat ja siksi tämän häpeän peität. Jos kirje, jonka kirjoitin miehesi Velikodushofin tädille, on sinun elämäsi tiellä, niin minä olen jalkapuuni tähden valmis tekemään kunniattomuuttakin. Olen valmis Velikodushofin tädille vannomaan pääkalloni kautta, että olen *valehdellut*, tai etten ole kirjoittanutkaan mitään ja että sinä olet vielä puhdas impi ja neitsyt... Minä teen kaikkea kunniattomuuttakin, kun vaan sillä saan sinut säästämään minun ja *oman* jalkapuuni...'

Viimein, kun vastausta ei tullut, valtasi hänet kurja raukkamaisuus ja hän yritti salaa paeta, ja oli nyt pakomatalla. Raukkamaisuus oli yhtynyt hänen henkensä halpamaisuuteen.

Vaunussa istui kaksi tarvaalaista puhellen keskenänsä rouva Esempiosta ja Harhamasta, jota he eivät tunteneet. Toinen heistä kertoi rouva Esempiosta yhden ilkeän jutun toisensa jälkeen. Hän kertoi:

— "Äsken oli juuri käräjäinyt Erkki Arvolan kanssa jostain yhteisestä juomavelasta..."

Harhama nautti, kun kuuli teoksensa jumalasta puhuttavan alhaista... Hänestä tulvasi luonteensa alhaiset puolet näkyviin. Puhuja jatkoi:

— "Jossain rettelöissä sillä oli ollut eräs Ahava asiamiehenä. Kun se menetti asian, oli Esempio pyytänyt entistä hentustelijaansa Korpelaa panemaan Ahavan syytteeseen... Korpela oli vastannut: 'Ei korppi toisen korpin silmää puhkaise'."

Harhama unohti jo häpeänsä ja nautti kun näki rouva Esemption alhaiseksi maalattuna. Toinen tarvaalainen jatkoi:

— "Harhamalla se on tietysti häpäisyttänyt Korpelaa... Se käräjäi kaikkien miestensä kanssa..."

Harhaman ilo oli niin suuri, että hän unohti kipunsa. Hän ei kysellyt edes oliko äskeisissä puheissa perää. Hän nautti, kunnes puhujat alkoivat puhua hänestä, hänen haisevista jäljistänsä, joita miehet tiesivät viljalti. Toinen niistä lausui muun muassa:

— "Piru!... Sekö sen Harhaman heittiön viskasikin meidän puolueeseen... Ruoskaa tarvitsisi koko mies..."

Harhama nauroi tylsänä. Hänen avonainen haavansa haisi todellakin.

Toinen miehistä jatkoi:

— "On liannut jo koko maan etelästä pohjoiseen. Hyvä että lopultakin joutuu linnaan... raato! Sehän se on Esemptionkin lopullisesti turmellut."

Harhama katsoi puhujan silmiin tylsänä, katkerana ja lakkasi puhetta kuuntelemasta. Puhelu jatkui. Sattumalla pistivät siitä vielä Harhaman korviin rouva Esempiota tarkoittavat sanat:

— "Se on erästä neitiä, Anttilaa, neuvonut käyttämään miestä ja rouva Lahtelalle se on neuvonut, että kun on epäterve ihonväri, niin sen saa puhdistumaan sillä, että synnyttää lapsen."

Kirkas salama iski silloin Harhamaan. Rouva Esempio oli hänellekin pari kertaa puhunut, että hänen ystävänsä, taidemaalari rouva Rantala oli suositellut hänelle semmoista ihonparannuskeinoa, lapsen synnytystä. Hän muisti, kuinka rouva Esempio jo ensi näkemässä Kolan pienessä kamarissa ja sitten pitkin talvea oli valittanut, että hänen poskissansa on epäterve puna, kysellen parannuskeinoa. Inho, halveksiminen, viha ja kaikki muu Harhaman olemuksen rapa nousi hänestä roiskeena. Hän mietti katkerana:

— "Siksikö siis?... Iholääkärinäkö minä olen ollut?... Hah... hah... haa!..."

Ja hetken mietittyänsä lisäsi hän:

— "Miksi et sitä suoraan sanonut?... Kyllä kai minä olisin ihosi puhdistanut, vaikka olisitkin ilmoittanut mikä sinä olet..."

Kaikki pimeni ja sumeni hänen silmissänsä ja häneen alkoivat salamoina sataa vanhat ennustukset arpirintaisesta naisesta ja raudoista ja kaikesta. Tarvaalaiset jatkoivat puheluansa. Toinen lopetti sen huoaten:

— "Kylläpähän elämä kerran opettaa ne kaikki Harhamat ja Esempiot ja muut heittiöt..."

Toinen miehistä mietti hetken, huokasi hänkin ja myönsi:

— "Niin. *Elämä on tuli-omenainen hyvän- ja pahantiedonpuu*... Kun siitä kylliksensä syö, niin kyllä silmät avautuvat..."

Harhama vapisi. Hän näki edessänsä tuli-omenoissansa hohtavan hyvän- ja pahantiedonpuun. Ei elämän häpeäkään jaksanut tukahduttaa hänessä sitä sairaloisuutta, jolla hän etsi elämän ja kuoleman ydintä. Hänen huulensa paloivat kuumeessa. Hän kääntyi vastapäätä istuviin äskeisiin tarvaalaisiin, kuin ivalla, ja lausui:

— "Minä olen Harhama... En voi nousta... Annatteko minulle lasin vettä?..."

Molemmat miehet nousivat sanattomina ja lähtivät toiseen vaunuun. Harhama nauroi katkerasti ja katseli omaa elämäänsä: sitä Hiiden myllyn tyttöä, joka nyt tanssi hänen edesssänsä hänen elämänsä sen narrinhameena heilahdellessa...

Eräs nuori herrasmies oli kuullut puhelun, toi Harhamalle lasin vettä ja tarjosi sitä ruotsinkieltä puhuen. Hän oli siis viikkiläinen. Harhama katsoi häneen surullisena ja silloin hän puhui ruotsia ensikerran elämässsänsä. Hän muisti, miten katkerasti hän oli taistellut viikkiläisiä vastaan keinojakaan valitsematta, ja lausui katkerana:

— "Kiitos! Minä olen ystävyttenne jo edeltäpäin maksanut sillä tavalla, että olisin *koira*, jos ottaisin palveluksenne vastaan..."

Tarjooja näki hänen kuumeensa ja enempää lupaa odottamatta asetti vesilasin Harhaman palaville huulille. Harhama maistoi sitä ja lausui katkerana:

— "No, nyt on minun alhaisuuteni ja alennukseni täydellinen ja lopullinen..."

Viikkiläinen kohensi hänen pielustansa ja antoi hänelle neuvoja. Juna vihelsi eräälle asemalle tulomerkin ja viikkiläinen poistui hienosti jäähyväisiksi kumartaen. Harhama katseli hänen jälkeensä huulilla kuolon katkera nauru. Sitten alkoi hän miettiä jotain alhaista keinoa millä saada kostetuksi rouva Esempiolle, saada hänet vangituksi itsensä sijasta. Ja samojen alhaisten ajatusten seassa muisteli hän vielä sitä, että hänen on annettava maailmalle — uusi Jumala.

Juna vihelsi Pietarin asemalle tulomerkin. Vaunuun astui pari poliisia, jotka vangitsivat Harhaman.

* * * * *

Pienessä huoneessa virui Harhama oman elämänsä rautaisilla kihloilla kihlaamana. Poliisi vartioi häntä visusti. Haava alkoi mädätä ja sietämätön lihan katku täytti huoneen. Hän oli aivan tylsä. Sattumalta sai hän käsiinsä taskustansa lattialle pudonneen kirjeen, jonka hän oli saanut matkalle lähtiessänsä ja unohtanut taskuunsa lukematta. Korpelan miehet valittivat siinä, että rouva Esempio oli hänen takuullaan lainannut muka hänelle rahoja. Timon tuvan paperit olivat niiden rahojen panttina...

Karvas pala nousi Harhaman kurkkuun. Hän muisteli, kuinka hän oli rakentanut alttaria maailmankurjuudelle ja nyt olivat Timon tuvan paperit pelissä *hänen* elämänsä tähden. *Hänen* tähtensä hääpäivä nyt rouva Esemption lihan ympärillä majuri Velikodushof, hän itse, joukko työttömiä asian-ajajia, poliiseja, nimismiehiä, tuomareita. "Sen joutilaan joukon saavat nyt Korpelan Timot elättää ja tämän inhottavan näytelmän kustantaa", — mietti Harhama.

Koko elämä pimeni. Pää painoi hartioita lyijypallona. Katse tylseni.

Ja hän alkoi nähdä unia ja näkyjä valveilla ollessansa. Pohjalaisnoidan ennustus arpirintaisesta naisesta takoi hänen aivoissansa näkyjä. Hän muisti rouva Esemption rinnassa olevan ruskean täplän. Se täplä suureni... laajeni... rumeni... muuttui inhottavaksi lihakudokseksi... Hänelle ilmestyi unensa, jonka hän näki sinä yönä, jolloin mustakutrinen tyttönen lauloi noidan laulun Magdan luona... Sen unen noita muuttui rouva Esempioksi, joka oli nyt kihlannut hänet käsirautoilla... Sen hiukset olivat ilkeitä mustia käärmeitä. Se lähestyi häntä rautoinensa... Se nosti jo sen täplästensä laajentuneen inhottavan likavaipan... Jo heitti se sen hänen hartioillensa... Hän värisi inhosta ja kauhusta...

Ja kaikki sekaantui taas ja sotkeutui, Harhamalan onnenkuusen tynkä ilkkui hänelle, päässä kuoleman kamala korppi... Lopulta hän tylsistyi, ei käsittänyt enää mitään, ei tuntenut kipuakaan. Ja yhä edelleen kyti hänessä se väärä usko, että hän oli syytön.

Päivä kului. Odotettiin tutkintoa. Harhaman haava mätäni ja haisi. Hän lähetti pyytämään rouva Esemption palvelijaa, Routalan Timon tytärtä Eevaa, sitomaan ja puhdistamaan häntä. Eeva lähetti hänelle vastauksen:

— "En minä tule mokoman miehen puheillekaan."

Se oli Harhamalle raskainta. Hän oli toki Korpelan köyhiä *kuvitellut* palvelleensa rehellisesti sydämen halulla, vaikkapa väärinkin. Nyt oli hän saanut vastauksen maailmankurjuudelta. Hän ei jaksanut omaa itseänsä ja elämäänsä tutkia, vaan tutki ainoastaan maailmankurjuuden vastauksen.

Silloin Harhama sai vielä sielunsa voimia kootuksi ja hän kirosi kaikki maailman kurjat. Hän lausui:

— "Olkaa kirottu kaikki köyhät, kaikki apua tarvitsevat, kaikki kurjat! Lisääntyköön teidän kurjuutenne loppumattomiin! Vierikööt kurjuuden vuoret teidän hartioillenne! Olkaa ijäti kirottu!"

Niin oli hän lyönyt tomuksi yhden jumalansa, kuin Mooses kultaisen vasikan.

* * * * *

Oikeudenkäynti alkoi ja loppui. Harhamaa syytettiin murhapoltosta, varkaudesta, kiristyksestä, santarmi-ilmiannosta. Hänet tuomittiin vankeuteen. Hänen oma elämänsä helisytteli hänelle häneltä saamiensa koruja, jotka hän oli ostanut pakkoluovutuksen ristireunaisella onnenrahalla: kaksikymmentäviisi-ruplaisella...

Kun tuomio oli luettu, muisti Harhama sen rahan ja Nikolain siitä lausuman ennustuksen:

— "Se raha tuottaa sinulle *onnea*..."

Hän muisti myös sen kultaisen kynän, jonka Anna Pawlowna oli hänelle lähettänyt teoksen alkamista varten, ja jota etsiessään hän oli murtanut auki rouva Esemption kaapit.

Hän naurahti kuolonkatkerasti... Hän ei käsittänyt, että hän itse oli elämällensä nostanut elämän vanhurskaat voimat häntä vastaan. Eläimenä väitteli hän vastuun-alaisuutta.

* * * * *

Oli yli puolen-yön, kun Harhaman piti lähteä Schuwalowan oikeuspaikalta vankilaan. Haava haisi ja mätäni ja lihakset ajettuivat. Hänen piti kulkea rouva Esemption akkunasta alitse. Siitä alkoi iljanne. Hän ponnisteli voimiansa kulkeaksensa omin varoin. Mutta voimat pettivät. Hän luisui iljannetta myöten alas, ja kasvoihin ja käteen repesi verihaava.

Ja kun hän makasi nyt iljanteella, puoli-mädänneenä, syleksittynä, halveksittuna, kasvot verisinä, näki hän kuinka rouva Esemption akkunasta vedettiin verho syrjään ja rakoon ilmestyi rouva Esemption pää, tukka silmillä. Hän katsoi elämänsä rapaan painuvaa Harhamaa iloisena, kuten ilkeää saastaa, josta hän

oli lopultakin puhdistunut, päässyt nousemaan puhtaaksi, yleväksi ihmishengeksi. Harhamasta se katse tuntui ilkkumiselta, häpeän maljan juomiselta, ja taas muisti hän Noidan laulun ja pohjalaisnoidan ennustukset.

Rouva Eempion koira Musti tuli Harhaman luo, nuoli hänen kättänsä ja asettui hänen eteensä kypälillensä, kuin anteeksi pyytäen. Harhama muisti munkki Pietarin sanat koirista, jotka nuolevat isäntiensä kättä, kun niiden ystävät ovat ne hylänneet, ja ihmiskädestä, joka heittää sen, joka siihen on luottanut, kuin revityn liinan märälle iljanteelle. Hän ei nähnyt alennuksessansa oman elämänsä kutsumaa Jumalan vanhurskasta tuomiota, vaan muka vääryyden.

Mutta silloin hänestä kumminkin tuntui, ettei hän jaksaisi enää nousta omin voimin. Hän muisti vilahdukselta jo Jumalaa ja munkki Pietaria. Häneltä pääsi vaistomaisesti huokaus:

— "Herra Jumala!... Herra Jumala!..."

Perkele, joka oli istunut rouva Eempion katonharjalla, kuuli Harhaman huokauksen ja raivosi:

— "Tuhannen tulimainen helvetin sysimiilu!... Onko vaimo ollut sittenkin Jehovan vierinkivenä?..."

Mutta se hetki oli ohimenevää. Harhamasta tuntui, kuin soisivat kaikki pilkanhuilut ja häpeänviulut. Ja silloin leimahti hänessä taas viha ja narrimainen, sairaloinen itsensä ihailu. Hän tunsikin nyt omat luulotellut kykynsä ja nautti siitä narrina. Teoksensa sivut leimahtivat hänen eteensä muka maailman loistavimpina runoluomuksina. Koko teos avautui hänelle, kuin paratiisi. Hän päätti nousta. Kun vartija-saattaja tarjosi hänelle apuansa, hylkäsi hän sen, ryömi itse ylös ja katsoen rouva Eempion akkunaan lausui hän itseksensä:

— "Te ihmisyyppäläiset... Te luulette minut voivanne lokaan polkea, te saivaret, mutta jos minä tahdon, niin minä astun teidän vankiloidennekin halki kunniankukkuloille surkuttelemaan teitä, te ihmiskirput..."

Hän nousi narrina ja lähti ja paatti julkaista teoksensa. Ja viha ja kostontuli leimahtivat hänessä...

Silloin Perkele rauhottui ja lausui:

— "Mies on oikealla tiellä. Hän kääntyi taas Jehovan portilta vaimon kääntämänä, sillä hän vihaa nyt vaimoa..."

Harhama painui häpeänsä vaippa hartioilla tietänsä, samalla kun ne voimat, jotka olivat hänet lopultakin polkeneet, rouva Eempio ja majuri Velikodushof, kohosivat pinnalle, syöpäläisestä vapautuneina, molemminpuolisen sielunjalouden yhteen liittiminä. He astuivat saamaan palkkiotansa elämältä, joka on vanhurskas, koska se on Jumalasta.

* * * * *

Vihan-temppeli on Perkeleen temppeleistä ihanin. Siellä on se valta-istuin, jolla hän istuu voittonsa jälkeen kuuntelemassa palvelijoittensa ylistystä voiton johdosta.

Vihan-temppelin holveja kannattaa kolmetuhatta kaunista pylvästä... Ne kaikki ovat kirkkainta kultaa... puhtainta taidetta... soleutta... suuruutta... Jokaisen pylvään ympärille on kääritty elävä, tulinen orreme-niminen jättiläiskäärme köynnökseksi... Ne käärmeköynnökset ulottuvat pylvään juurelta sen päähän asti... Tulikäärmeiden selkäsuomut ovat kaunista hampaikkoa... Niiden suusta suitsuaa vihan hieno, sinervä liekki... Tulikäärmeiden häntä on pylvään jalustalla kiedottu pylvään ympärille niinkuin kaunis tulivanne... Tulikäärmeiden ruumis kuvastuu pylväiden kullan kirkkaudessa loistavana, hohtavana, mahtavana köynnökseenä... Jokaisen pylvään juurella seisoo veripunainen enkeli täysissä sotatamineissa...

Orreme-käärmeet ovat vihan käärmeitä... Ne huokuvat aina vihaa... Vihansavuna synnyttävät ne sikiönsäkin... Ne rakastavatkin toisiansa, hengittämällä toistensa suusta suitsuavaa sinervää vihansavua... Siitä savusta ne äitityvät... sillä antavat isyytensä... siitä ne nauttivat... se savu on niiden viettien ruokaa... niiden lemmen antimia...

Maailman alusta asti ovat orreme-käärmeet Vihantemppelin pylväitä köynnöksinä koristaneet... Ne vihaavat pylvästänsäkin ja puristavat sitä ruumiillansa, rutistaaksensa sen kuoliaaksi... Siksi eivät ne koskaan pylvästänsä irrottaudu... Ne puristautuvat siihen aina vaan lujemmin, kuin mies vihollisensa kaulaan, kun se sitä kuristaa jo kuoliaaksi, nauttien koston suloisuudesta...

Vihan-temppelin holvitkin ovat huikaisevaa kullan kirkkautta, jossa tuikkivat salamankäret tulina... Holvauksien yhtymäkaaret ovat tulikaarekkeitä... Ne loistavat punakirkkaina voina kullan hohdetta

kirjavoiden... Lattia on ruusunvärinen... valo hieman kellahtava...

Vihan-temppelissä on viha-alttari... Se on tehty hohtavimmasta hopeasta ja se on taiteen kaunis luomus... Sitä vartioi kaksitoista saava-enkeliä, tulinen miekka kunkin vyöllä, tulinen käärme kädessä...

Mutta viha-alttarilla seisoo vihan-enkeli Maaranto... Hänen olemuksensa on uhmaa... kasvonpiirteet ovat vihaa... silmissä leimuaa kostontuli... Viha ja kosto ja uhma hohtavat hänestä, kuin väri ja tuoksu kukasta, mutta kauniina, taiteellisena, kuten jumaluudesta konsanaan... Jokainen lihaksen liike on vihanväännähdys... katseessa välkky vihan salama... hipiästä tuoksuu kosta... vartalon notkeus on kyykäärmeen vihan kiemahdusta... Tukka on sysimusta ja hartioille hajalle heitetty, jossa se häilähtelee vihan varjona...

Maaranto on kostonkukka... vihan kaunis lihaksitulemus... uhman elävä enkeli-ilmiö...

Hän oli kerran, kun hänessä puhkesi viha täyteen teräänsä, uhannut tuhota kaikki, niinkuin tekee ruttotauti... Hän oli uhannut tuhota oman herransa Perkeleenkin... Silloin sidotutti hänet Perkele viha-alttarille, kaiken vihan ja koston emoksi... Siitä päivin on hän siinä seissyt... Hän on hopeapaaluun tulisilla käärmekahleilla kytketty kiinni... Neljällä pienemmällä tulikäärmeellä on hän nilkoista ja kalvosimista siihen sidottu... Käärmeet ovat eläviä ja somasti solmuun vedettyjä...

Vyötäisiltä on Maaranto paaluunsa sidottu suurella uureri-nimisellä tulikäärmeellä. Se käärme on elävä sekin... Se on Maarannon vatsan kohdalla soma solmuun vedettynä... Pää on heitetty solmusta pitemmälle, vapaaksi, ja sillä syö uureri-käärme Maarantoa, kaivellen aina sen napaa... Uureri-käärmeen syönnistä yltyy Maarannon viha yhä enemmän... Se viha valuu hänessä läpi koko olemuksen... Se vuotaa hänen kohtuunsa... äitiyttää hänet joka hetki uudestaan... siittää hänessä aina uutta ja uutta vihaa...

Siitä hedelmöitymisestä sikiää Maarannossa pieniä seeve-nimisiä mustia vihan käärmeitä... Ne nousevat vihan karvaina paloina kurkkuun... syntyvät suun kautta... kiemahtavat syntyesssänsä... sähähtävät vihasta ja kiepahtavat kosta... Heti niiden synnyttyä lentää Maarannon eteen soma iiranininen lintu... Äsken syntynyt seeve-käärme kiepahtaa sen kaulaan ja iira-lintu lennättää sen halki ilman, lentäen korkeammalla ihmisen kantamia, ja laskee sen yön aikana maahan etsimään ihmisten kantapäitä... Maassa matavat seeve-käärmeet etsivät näkymättöminä uhrinsa... pistävät sitä ja sytyttävät siinä siten vihan tulen, istuttavat siihen Maarannon hengen...

Maaranto-enkelin ravintona on se sinervä vihansavu, jota orreme-käärmeet huokuvat sisälmyksistensä...

* * * * *

Kun Harhama oli noussut iljanteelta ja päättänyt teoksensa julkaisemisesta, leimahti Perkele Vihan temppeleihin. Hänen vihjauksestansa ilmestyivät sinne pääenkelit ja kolmekymmentä tuhatta muuta enkeliä... Jokaisen niiden päässä hohti veripunainen seppel... Jokaisen tukka oli elävällä käärme-nauhalla niskan kohdalla kokoon sidottu, jäaden muu osa hartioille hulmuamaan... Jokaisen kädessä oli kaunis, tulinen käärmekiemura... Koko joukko oli ihmeen kaunis näky...

Perkele seisoi valta-istuimensa edessä kruunu päässä tulivaippa hartioilla... Hänen edesssänsä makasi suuren-suuri tulikäärme rauhallisena kiemurana... Se osotti hänelle alamaisuuttansa... Se makasi liikkumattomana... Ruumis vaan kohoili hiukan huonnasta... hohti kuumuudesta... säteili kirkkautta...

Kahden puolen Perkelettä polvistuivat eeleme-enkelit, kuusi kummallakin puolen... Niillä oli suuret lyyrat edessä, joiden reunapuut olivat käärmeistä käyristetyt... Ne soittivat lyyrillänsä ylistystä Perkeleelle... Koko temppelehti oli täynnä suloutta... notkeutta... ihanuutta... loistoa... hohdetta ja välkettä... sävelien ja laulun karkeloa, jolle soitti etäinen kaiku...

Perkele alkoi järkeilynsä, puhuen:

— "Palvelijani Harhama kulkee pelastuksensa tiellä. Hän on päässyt viimeisen karin ohi. Hän julkaisee teoksensa ja puristelee jo Kainin kurikan vartta..."

Enkelit ylistivät Perkeleen voittoa soitolla ja laululla, laulaen:

"Sinä niinkuin aamurusko koitat.
Sinä kaikki kaadat, kaikki voitat.
Sinä kehräät kaiken elonrihmat.
Sinä kerran niinkuin sumut, vihmat
puhallat pois väärät valtijat.
Suo meidän olla sulle vartijat!"

Sävel kisaili säveleen keralla... nuoruus kauneuden... taide alastomuuden keralla. Perkele jatkoi:

— "Teidän on tästä-edes edistettävä Jehovan lähetystyötä... Teidän on koottava rahaa sen kirkon rahahaaviin!"

Palvelijat hämmästyivät. Perkele jatkoi:

— "Te ette näy ymmärtävän. Minä selitän teille: Pakanoiksi sanotut ovat likempänä Jehovaa, kuin ne jotka itseänsä kristityiksi kutsuvat... Pakanat eivät ole koskaan näytelleet semmoista näytelmää, kuin nyt vielä hoippuva palvelijani Harhama... Pakanat eivät sitä tee ja siksi edistäkää te Jehovan lähetystyötä..."

— "Nyt me ymmärrämme. Sinä olet viisauts", — riemuitsivat enkelit ja yksi heistä lopetti:

— "Me kilisemme aina kirkon rahahaavissa, herätellen torkkuvia ihmisiä, kun suntio kokoo rahaa lähetystyön hyväksi..."

Ylistyslaulu ja soitto huuhtelivat taas suuren temppelein kauniita holveja, kutitellen niistä kaiun kerallansa karkeloimaan. Kaikki ui sävelmeressä... kylpi kullankirkkaudessa... kuivautui kauneudessa. Perkele jatkoi:

— "Sinä lippuna, jolla minä kokoan Jehovan joukot sen luota, on Eevan ilmestymisestä lähtien ollut hame, nainen ja sen hame..."

— "Siis sinun aistipunakukiasi", — selitti Hiisi. Perkele järkeili edelleen:

— "Hameen tähden unohtavat miehet Jehovan hengen... Sen tähden kokoavat he kultaa ja kunniaa. Sen tähden tappavat he toisiansa ja myövät omat ja toistensa nahat eli kunnian ja hengen. Katsokaa!"

Perkeleen viittauksesta avautui muinais-ajan näky:

Spartan kuningas Menelaos istui valta-istuimellansa... Paris saapui hänen vieraaksensa... Kuninkaalliset vaipat heilahtelivat... orjat kumartelivat. Kauniisti, taiteellisesti... Kohteliaisuudet kuhertelivat keskenänsä, kuin kaksi kavalaa käärmettä... kiertelivät toisiansa... mairittelivat... pettivät ja kosivat pettäjänsä...

Paris vietiin kuninkaan puolison, kauniin Helenan eteen... Helena istui orjattariensa ympäröimänä, huntu olalla... tukassa kaunis koriste... silmässä katseena kiehtova käärme... vartalo sulona... poski punana... huuli herkkuna... Paris kumarsi... hämmästy... vavahti... Hän näki veripunaisen kukan ja hienon hameen, jonka laskoksen alta näkyivät solean polven piirteet...

— "Hän huomasi hameen ja aistipunakukan", — huomautti Perkele. Ja enkelit soittivat ja veisasivat hänen ylistystänsä:

"Kaunis aistipunakukka kukkii yöt ja päivät siellä, missä naisen hame, tukka, häilähtää vaan miehen tiellä. Suuri sull' on voima, henki. Jehova on sulle renki."

Näky jatkui: Kaunis Helena peitti kasvonsa käsillään, heitti hunnun pänsä peitteeksi...

— "Hänkin näki jo aistipunakukan", — riemuitsivat enkelit. Näky jatkui: Helena istui orjattariensa ympäröimänä ja kehräsi varttinällä... Paris soitteli hänelle kitaraa ja lauloi kauniista Troijasta... Helena katseli soittajaa... Hän unohti jo varttinänsä... hän ei enää kuunnellut soittoa, vaan *katseli*...

— "He ihailevat aistipunakukkaa... Hame heiluu jo minun lippunani", — ylpeili Perkele. Näky jatkui:

Helena istui yöllä vuoteensa reunalla ja muisteli Parista... Kaksi orjatarta riisui häntä... Lämmin povi kohoili huonnasta... jalka värähteli hieman... silmissä hehkui outo tuli... Paris astui sisälle palvelijoinensa... Kaunis Helena peitti kasvonsa käsillänsä... Paris *puhui* hänelle... Kaunis Helena ei huutanut apua... Paris *kuiskasi* hänelle... Kaunis Helena odotti, että hän kuiskaisi *likempää*... Paris polvistui hänen eteensä... tunsu hänen hipiänsä hienon hajun... hänen kuuman hengityksensä... tunsu poven värähdyksen... huomasi pienen arkailun...

Lopputarinan tiesi Spartan kuninkaan aviovuode. Hetken kuluttua vei Paris kaunista saalistansa varkain pois vierasvaraisesta linnasta...

— "Hän on löytänyt aarteen... Hän on vallottanut hameen", — ilkamoi Piru.

— "Jota palvellessansa hän ei eksy Jehovan kapeille poluille", — lisäsi Kehno.

Näky jatkui:

Skamandroksen rannalla kohosi Troija ylpeänä, korkealla kukkulalla. Ylinnä vuoren huipulla loisti linna, jossa kaunis Helena soitteli Pariksellensa kreikkalaista lyyraa... Molemmat katselivat aistipunakukkaa... Kreikkalaiset sotajoukot lähestyivät... Kaunis Helena katseli niitä akkunasta... Hän katseli niitä ja Parista ja haisteli aistipunakukkaa... Hänen petetty puolisonsa näki hänet ja hänen käteensä ilmestyi Uuvan musta kukka... Kuului huikea sotahuuto... Kreikkalaisten sotajoukot syöksyivät Skamandros-jokeen... kahlasivat... yrittivät uida sen yli... Troijalaisten nuolia ja keihäitä ja kiviä satoi rankkana... Skamandroksen vesi punautui verestä... sen aallot keinuttelivat kaatuneiden ruumiita... Kreikkalaiset peräytyivät... hyökkäsivät uudestaan... veri vuoti virtana... ihmiset tappelivat petoina... ne karjuivat villi-eläiminä... rivit harvenivat... haavottuneiden valitukset sekaantuivat sotahuutoihin... Helena katseli näkyä linnan akkunasta...

— "Se on taistelua *hameesta*" — selitti Perkele.

— "Sinun aistipunakukkasi on saanut ihmiset unohtamaan muut liput", — selitti Piru.

Uusi näky avautui: Sabinilaiset viettivät juhlaansa. Heidän naisensa tanssivat uhritulien ympärillä, seppeleet päässä... Miehet katselivat kaunista tanssia... Naisten notkeat vartalot heilahtelivat... hameet hulmahtelivat... hajanaiset tukat häilähtelivät... Viini vuoti... Veri kuumeni... Naisten poskille nousi puna, poveen lämpö... Miesten silmät paloivat... Tanssi jatkui... Naisten hipiä huokui lämpöä... Italian lämmin tuuli heilautteli naisten tuoksua... se hulmautteli niiden hiuksia... se häiläytteli niiden helmoja... Tummansininen taivas valeli kaikki lämmöllänsä... Himot alkoivat heilahdella... Naiset naarastelivat miehille... miehet liehakoivat naisia... nostelivat niille sulkiansa... mittelivät niiden uumenia katseillansa... Halut karkeloivat... suutelivat toisiansa... kuhertelivat toistensa keralla...

— "Hame nousee jo sotalipuksi", — iloitsi Perkele.

Rooman miehet syöksyivät naisten kimppuun ryöstääksensä ne miehiltänsä... Syntyi suuri taistelu... Nainen tahtoi molemmat ottaa...

— "Se on taistelu *hameesta*... Sama hame on kummankin joukon lippuna", — selitti Perkele kuivana, ja jatkoi:

— "Kun heille ei riitä naisen hame, taistelevat he jo miesten hameista, kuten tuossa näette:"

Taas aukeni uusi näky:

Golgatalla oli kolme ristiä. Pyhänmaan taivas katseli surullisena näkyä... Öljymäki näytti surevan. Maailmantuska leijaili ilmassa... Kaunis Kidronin puro lori surullisena ja Betesda näytti sinisilmältä, joka on kostea kyynelistä... Luonto itki... taivas huokasi... puut surivat... linnut lauloivat kaihomielisinä... äärettömyys huokui ikituskaa.

Ristin juurella jakoivat sotamiehet ristiinnaulituiden vaatteita... Riita syntyi hameesta... Silmät salamoivat jo vihaisina...

— "Taistelu hameesta vaikka ilman naistakin", — huomautti Perkele kuivasti.

Vihan-temppelissä välkkyi kulta... laulu ja soitto kosiskelivat kaikuansa... kauneus puhkesi kukkaansa ja viha suitsusi savuna... Perkele jatkoi ylpeänä:

— "Joko *täytyy* ihmisten kääntyä, tai..."

Hän keskeytti, teki uhkaavan liikkeen ja lopetti:

— "Tai täytyy heidän *tuhota* toisensa, että Jehovan valta heissä loppuu... Heidän täytyy tuhota toisensa, joko tappamalla toisensa, tai sitten paheen palvelijoina alentua suvun huonontumisen kautta Jehovan kuvasta sukupuolielämiksi: naarasteleviksi naisiksi ja koirasteleviksi miehiksi... Silloin on heistä haihtunut Jehovan henki ja kuva... Ja silloin puhallan heihin minä oman henkeni..."

— "Sinun tahtosi on maailmanlaki", — riemastuivat enkelit. Perkele jatkoi:

— "Maarannon käärmeiden on nyt joka hetki herätettävä Harhamassa kytevää vihaa, että hän suorittaa Kainin-iskunsa. Aaraman kunnianhimon kuplat ja Iirannon kullanhimo, Uulemon turhamielisyys ja Uuvan mustakukka ovat ne, jotka johtavat hänet teostansa julkaisemaan... Ennen kaikkea hänen täytyy oppia *vihaamaan*..."

— "Sinun henkesi on hänessä puhaltava jalon vihantunteen tuliroihuksi", — todistivat enkelit.

Perkele jatkoi majesteetillisena:

— "Se aika on tuleva, jolloin koko ihmiskunta rukoilee minua, kuten Harhama rukoili... Se aika tulee, jolloin kaikissa kirkoissa veisataan *minulle* ylistystä ja rukoillaan minua varjelemaan ihmisiä siltä kavalalta ketulta, Jehovalta, joka minua haukkuu kiljuvaksi jalopeuraksi... Silloin palavat uhritulet teille, minun palvelijoilleni..."

Rajaton riemu nousi enkelijoukosta. Koko loistava joukko veisasi:

"Kaikki kirkonkellot soivat kerran sulle. Edessäsi kumartavat kaikki voimat. Kaikki valta kädessäsi kohta välkky. Sulle soittaa kaikki torvet. Kohta voittaa sinun suuri asiasi. Kohta sinun kunniaasi maat ja taivaat julistavat."

Perkele istahti valta-istuimellensa. Enkelit soittivat lyyrällensä hiljaista ylistystä ja Perkele jatkoi:

— "Minun asiani voittaa, sillä se on *oikeus*... Katsokaa kuinka Harhama kulkee pois Jehovasta!"

Silloin kulki kuvauksessa koko Harhaman elämä... sen erehdykset... sen rikokset... sen alhaisuus... sen halpuus... sen naurettavuus...

Enkelit iloitsivat...

Jo tulivat Harhaman elämän viime hetket. Kuvauksessa kulki hänen narrimaisuutensa ja hänen elämänsä rouva Esemption kanssa...

Enkelit riemuitsivat.

Jo ilmestyi viime kohta... Ilmestyivät majuri Velikodushof ja Edelmuth... Syntyi taistelu hameesta. Kuvauksessa kulki koko oikeus-asia ja siihen liittyvät seikat rouva Esemption, Harhaman ja Velikodushofin kotona... hotelleissa ja kaikkialla...

Enkelien riemu yltyi.

Jo oli näytelmä lopussa. Kuvaukseen ilmestyi taas Harhama. Hän oli ihmiskurjimuksen näköinen... Hän piteli ammottavaa haavaa kädellensä, etteivät siitä suolet ulos valuisi... Häpeän vaippa häilyi hartioilla... Takana näkyi joukko poliiseja, asian-ajajia, tuomareita, Velikodushof, Esempio, Edelmuth, Eeva ja muita todistajia ja naurajia... Varastetut korukalut ja hame olivat lattialla voitettuina...

Perkele viittasi näkyä ja lausui:

— "*Ecce homo!*" [Katso ihmistä.]

Enkelijoukosta räjähti suuri nauru ja ilo ja riemu. Perkele kysyi enkeleiltänsä:

— "Suostuisiko yksikään teistä näyttelemään tuollaisen näytelmän?..."

Enkelit kauhistuivat ja vannoiivat:

— "Ei ainoakaan *sinun* palvelijasi voi niin alas mennä..."

— "Ja kumminkin", — jatkoi Perkele — "Jehova varottaa ihmisiä seuraamasta teidän esimerkkiänne..."

— "Se petturi!" — kauhistuivat enkelit. Perkele jatkoi:

— "Mutta Hänen valtansa on lopussa Noista ihmisistä ei ole enää sukupuolieläimeen kuin kukon askel. Ja se on sama mitä tietä minä Hänen vääryydestänsä teen lopun... Hän pani minua ihmisistä erottamaan luonnonlain, jonka mukaan toinen laji ei voi yhtyä toiseen, mutta siihen lakiin sisältyi myös *perinnöllisyys*: Turmeltunut laji ei voi itseänsä parempaa synnyttää ja sitä tietä huononnan minä ihmissuvun Jehovan kuvasta eläimeksi... Harhama on siitä todistus. Ja hänen alhaisuutensa on hänen siemeneensä periytyvä..."

— "Sinä kulet kaikkia teitä yhtä aikaa", — vannoi riemastunut enkelijoukko.

Äskeinen näky viipyi vielä kuvauksessa... Siihen ilmestyivät lisäksi naurajien sankat ihmisjoukot.

Tuhannet pilkansormet osottivat näytteillä olevaa Harhamaa. Ivankellot soivat, häpeänmaljat vaahtosivat. Perkeleen ylpeys häilähteli verivaipan hulmahduksien tavoin. Hänen päänsä päällä leijaili siivekäs kruunu, jonka häikäisevä hohde valui hänen hartioillensa. Enkelien käsiin ilmestyivät veripunaiset tulikukat ja niiden pään päällä kukkivat salammat. Perkele osotti Harhamaa ja ihmisten ivanaurua ja riemuitsi:

— "Jehovan kuvat osottavat ja ivaavat Jehovan kuvaa..."

Äärettömyys ja äärellisyys yhtyivät Perkeleessä, joka repesi riemusta enkelien veisatessa:

"Katso ihmistä, kuvaa Jehovan! Voima herramme kerran Jehovan kuvansa-laiseksi vielä polkevi. Ensin kuvan Jehovan sitten Hänet Itsensä maahan tallaa hän."

Harhama viipyi vielä kuvauksessa ihmis-elämän narrina, ihmisten häntä osottaessa ja nauraessa ja Perkeleen toistaessa enkeleillensä:

— "*Ecce homo!*"

Elämäkukkia.

Elämä on suuri erehdys...

Maailmat kirmasivat raivolentoansa... Hirvittävinä heittelivät auringot kiertolaisiansa itsensä ympäri... Vinhoina viskautuivat kiertolaiset kierrettäviensä ympäri... Kaikki karkeloi... kaikki kiersi... kaikki eli kuollaksensa ja kuoli syntyäksensä...

Eikä mistään näkynyt rantaa, ei pysähtymää kaiken kiertämisen ainaiselle laajentumiselle... ei rauhaa... ei lepoa... ei elämän ja kuoleman ikitistelun loppua...

Kymmenet miljoonat maailmakunnat yhtyivät yhdeksi... Satoine miljoonine kiertolaisinensa, äärettömyyden hirviöinensä viskautuivat ne toisten maailmakuntien yhtymien ympäri... muodostivat niiden kanssa uusia maailmoita, joissa tuhannet miljoonat suurhirviöt tomuina tanssivat... karkeloivat... raivosivat ikilentoansa... tappelivat elämästä ja kuolemasta... murskasivat toisiansa... imien itseensä toistensa aineita... syntyivät uudestaan ja pauhasivat äärettömyyden halki tuskalla ja kiireellä, kuin etsien selitystä elämän ikitistelulle ja -lennolle ja pelastusta uhkaavan kuoleman hirmukynnestä...

* * * * *

Kesä oli kauneimmillansa. Suomen kaikki kosket soivat kanteleina. Sen vedet välkkyivät päivän kuvastimina. Sen purot helskyivät helmivöinä ja lähteet lorisivat lemmenlauluina. Kukkanurmilla kuhertelivat loistavat perhosparvet, vedessä kuti kala, puussa hautoi lintu ja nuorukainen soitteli tyttänsä luhdin ovella.

Kaikkialta kuului elämänlaulu ja joka paikassa soivat lemmen soittimet... Kaikkialla hioi myös niittomies jo viikatettansa, ihminen nurmen ruohoa, kuoleman viikatemies kaikkia kaatamaan...

Harhama astui ulos vankilasta, josta hänet oli rouva Esemption ja majuri Velikodushofin jalomielisyydestä armahdettu sairautensa tähden. Henkiset, parantumattomat haavat olivat auenneet ruumiillisten lisäksi... Hän astui vankilasta elämän suureen sairashuoneeseen niitä haavoja parantamaan... Hän astui siihen sairashuoneeseen sillä hetkellä, jolloin siellä kaikkia kuoleman viikatteita terotettiin... Hän astui sinne hartioilla häpeänvaippa...

Elämän suuressa sairashuoneessa haisi lääkkeet: Kaikki pilkanpullot olivat avatut... kaikkialla valuivat ivanvoiteet... kaikkialla haisivat häpeänrohdot... Tienvieri ilkkui... virstapatsaat nauroivat... somer narskui askeleista ja naurahteli:

— "Sinä olet 'istunut'..."

Synkkä ja tuskallinen on se tie, joka avautuu vankilan portilta sieltä pois lähtevälle... Vankilan kiviportaavat ovat sen rinnalla valta-istuimen astuimia...

Kunne hän kulki, sinne kantoi hän häpeänsä taakkaa. Ihmiset väittelivät häntä ja lausuivat: "Hän on 'istunut'."

Kolkko on sen elämä, joka on vankilan rautoja kantanut...

Minne hän meni, siellä ajatteli hän:

— "Täällä ne tuntevat minut... ne ajattelevat, että minä olen 'istunut'..."

Levoton on sen mieli, joka on maannut vankilan vuoteella...

Maailma on kolkko korpi sille, joka tulee vankilasta. Lintu laulaa hänen häpeäänsä, päivänpaiste

paljastaa sen ilkkujille ja kuu valaisee sen yöllä, osottaa sen kantajan kulkijalle ja sanoo:

— "Katso ihmistä, joka on vankilassa istunut!..."

Raskaat ovat vankilan kahleet, vaan raskaampi on sen elämä, ken niistä pääsee... Kova on vankilan vuode, vaan kovempi on sen tie, ken sieltä kotiansa kulkee...

Eikä ole missään pakopaikkaa... ei suojaa... ei ystävää, jota voisi lähestyä, tuntematta häpeän raskasta painoa...

* * * * *

Elämän rohdokset haisivat. Pilkansormet tarttuivat lääkröimään Harhaman haavoja. Ihminen lääkitse ihmistä: ivaili sitä.

Ja silloin roiskahteli Harhamasta ihmissielun rapa. Hänen henkensä sairaloisuus, ihmis-inho ja halveksiminen kehittyivät huippuunsa Kun pilkanhuilut soivat, pakeni hän omaan itseensä, tukkesi korvansa ihmisten halveksimisella. Se huumasi hänet kuuroksi kuin kuume sairaan. Hän ei yrittänyt kysyä, oliko hän *itse* elämällensä vetänyt häpeänviulut vireeseen. Hän tukkesi korvansa niiden vingunnalta ynseällä ajatuksella:

— "No, ne elukat!... Soittakoot ja laulakoot!..."

Mutta joukko-ihmisen tunteet olivat lujat. Hänen omansa tahtoivat kiittää häntä entisistä palveluksista ja joku tarvaalainen toimitti hänelle toimen ritalaisessa konttorissa Helsingissä. Hän alkoi nakerrella elämän tehtävien ympärillä. Hänen työtoveriansa oli tarvaalasiakin ja kun ne antoivat hänelle joskus ohjeita ja huomauttelivat hänen elämästään ja huolehtivat siitä, kärsi hän enimmin siitä, että ei keksinyt jotain sopivaa alhaisuutta, millä maksaa neuvot ja huolenpito. Hän uhmaili itseksensä:

— "Minä tahdon olla *alhainen*... *Alhainen* minä tahdon olla... Elukka elukkaa vastaan!..."

Ja kun toiset joukko-ihmiset osottivat häntä, häväistäksensä sillä tarvaalaisia, nautti hän siitä, sillä se antoi hänelle aina aiheen purkaa sielunsa rapaa ja alhaisuutta, ihmis-inhoansa ja antaa takaisin semmoisilla aseilla ja sanoilla, että hän sai ihmis-inhon- ja alhaisuuden-janonsa hetkeksi tyydytetyksi. Hän nautti siitä, kuin juoppo viinasta, ja riemuitsi:

— "Minä en nosta pyrstösulikseni jaloutta... Minä nostan niiksi alhaisuuden, että näette, elukat, minussa *oman* kuvanne, ihraisen... Minä en kokoa enää jalouden kissankultaa suomuikseni..."

Mutta samalla hän häpesi ja inhosi tarvaalasiakin ja halveksi kaikkia erotuksetta... Tarvaalainen jalkapuu kiusasi häntä nyt enemmän kuin ennen, ja hän ei päässyt siitä irti, sillä hän oli sen joukko-ihmisen pilkansormen osoteltavana, oli sen luottamusmiehenä istunut raudoissa. Kun toisten puolueiden puolelta häntä julkisuudessa osoteltiin, kirjoitti hän tuntemattomana sanomalehtiin vastaantimet ja valoi niihin kaiken halpuutensa, tuskitteli, että ei voinut olla *alhaisempi*, koska se ei olisi painoon kelvannut ja odotti uutta tilaisuutta: uutta herjausta, kiihkeästi kuin juoppo sairain kapakan oven avaamista, että saisi taas aiheen valaa sisälmyksien sairaloisuutta: inhoa, ja tyydyttää alhaisuudenjanoansa. Ja kun hän oli taas saanut sen halpamaisuutensa janon tyydytetyksi, riemuitsi hän:

— "Ah, te elävät todistuskappaleet Darwinin kehitys-opin oikeudesta!..."

* * * * *

Elämänkäärme mateli vitkallisena, kuin ruumislauluna... Se saatteli ihmistä kuoleman kitaan, hautaan... Se johti sitä omia polkujansa myöten... söi sitä... pisti sitä, kasvattaen pakahtumia... mätä- ja rapapesäkkeitä... alhaisien tai jalojen tunteiden pakahtumia... Se veti ihmistä perässään hautajaisvirtenä... Ruumislaulunsa päästä ei ainoakaan irti pääse... Kaikkien täytyy sitä näkymätöntä kahletta seurata...

Jo vankilan ristikkojen takana, kahleiden helinästä, oli Harhama taas miettinyt teoksensa julkaisemista. Se teos ilmestyi hänelle unissa ja valveilla. Joskus se ilmestyi punakirkkaana pyöränä, kuunkehänä, joka nousi taivaalle ja paistoi sieltä himmeästi harmaiden sumujen läpi... hämöitti surullisena... itkevänä... sammuvana. Silloin heräsi hänessä ääretön katkeruuden ja kaipuun tunne. Punakirkas kehä alkoi himmetä ja sammui lopullisesti ja kuoleman kaamea yö nosti taivaalle mustan harjansa, jota pitkin käveli kaikenhäviö pääkalloinensa...

Joskus taas ilmestyi teos seppeleenä... nousi taivaalle... laajeni... kirkastui... alkoi taas haihtua, edeten äärettömyyteen, ja hävisi näkyvistä. Jällelle jäi ainoastaan pölynä karkeloiva elämänturhuus,

jossa leijaili kuoleman mustasiipinen enkeli, terävä viikate kädessä.

— "Elämä on kaiken turhuutta", — huokasi silloin Harhama katkerana.

Ja mitä kirjavimpina ja erilaisimpina näkyinä ilmestyi hänelle teos aina vaan uudestaan ja uudestaan ja kaikki ne näyt päättyivät kaikenhäviöön ja kuolemaan, jotka ilmestyivät aina samoina... aina pysyvinä... aina jääkylminä ja tunteettomina ja armottomina...

Harhama katseli sitä suurta leikkiä jo tylsänä... Hän katseli sitä jo *aikansa huviksi* joskus päiväkauden.

Mikä häntä nyt veti ja houkutteli teostansa julkaisemaan, sitä ei hän enää täysin tajunnut, eikä liioin tuntenutkaan. Se oli sama, kuin kuolevan halu nähdä lapsuutensa marjamaat ja leikkipaikat. Joskus välähti niistä haluista raukea, riutuva halu nousta sen kautta elämän likaojan pohjalta vielä kerran kuivalle maalle. Sitä ajatellessa leimahti taas taudinkuume nousta ylemmä niitä ihmisiä jotka häntä osottelivat, näyttää niille, että he muka ovat etanoita hänen rinnallansa, kohota kuvitellun henkisen ylemmyyden ja neron temppelinharjalle osottamaan ylenkatsettansa niille, jotka eivät muka kykene muuhun kuin soittamaan hänelle pilkanhuilua...

Hän nautti siitä ajatuksesta, kuin herkuista, ja hänen ruttomainen patologinen itse-ylpeytensä leimahti tulirovioksi. Sen lieska löi puhki äärettömyyden ja tapasi Jumalan, jota Harhama silloin halveksi ja inhosi ja vihasi, kuten ihmisiäkin. Mutta kun kaikki oli aikansa riehunut ja pursunut, raukesivat voimat ja hänen henkensä lasi tylsänä siipirikkona elämän kivikarille lepäämään, mistään enää väliäpitämättä...

Niin jatkui hänessä raivoisa taistelu tyynen, miltei kuolleen pinnan alla. Teoksen julkaisemis-ajatus kyti katkerana tulena. Siinä tuntui vaan olevan jotain korjattavaa, tai pois pyyhittävää, tai lisättävää. Siinä oli jotain hämärää sumua...

* * * * *

Elämänkäärme mateli tietänsä. Sen ruumislaulut johtivat niiden päähän takertunutta varmaa päämäärää kohti. Ijankaikkinen taistelu riehui halki avaruuden. Ihminen punoi tunteistansa, himoistansa ja haluistansa omaa kahlettansa, omaa ruumislauluansa, joka veti häntä, kuin nuora jälestänsä...

Teoksen julkaisemis-ajatuksesta johtuivat Harhaman ajatukset aina rouva Esempioon. Silloin hän värisi inhosta. Hän tunsu hänen hengityksensä ilkeän, aistillisen löyhkän. Hän oli tuntevinansa hänen hiuksiensa hiipaisevan kaulaansa, märkinä, ilkeinä suortuvina. Hän näki hänet rumana, lihallasena. Hän muisti kuinka hänen mieleensä oli johtunut Nero ja Lombroso, kun rouva Esempio Valkeassa talossa plastiikkaa näytellessänsä ojensi hänelle kätensä. Sama ajatus oli hänessä herännyt kerran myöhemminkin: Kerran oli rouva Esempio lukenut *Quo Vadis*-kirjaa ja innostuneena alkanut näytellä Petroniuksen soleavartaloisen rakastajattaren sulavia liikkeitä. Kun hän silloin teki plastillisia liikkeitä, ja puhui plastiikasta, näytti hän Harhamasta Nerolta, jolla oli kuvattuna plastiikka lyyrana. Ja lopuksi aina ilmestyi hänen silmiensä eteen ruskea täplä, jonka hän oli nähnyt rouva Esempion rinnanpäässä. Se kasvoi, laajeni, paksuni inhottavaksi, veriseksi lihavaipaksi ja putosi hänen hartioillensa. Silloin ryöpähti hänessä aina halveksiminen ja inho ja viha. Hän luki kerran hänen kirjeitensä nauttiaksensa *inhosta*, sillä ne kirjeet olivat hänestä nyt aistillisia, typeriä, hullunkurisia.

Ja kun hänelle sittemmin alkoi tulvata herjauskirjeitä, joissa toisissa kerrottiin rouva Esempion sekä aikaisemmasta, että silloisesta elämästä, nautti hän siitä, että näki hänet alhaiseksi. Hänen vihansa joi siitä huumaavaa viinaa ja sai tyydytystä. Hän aivan odotti semmoisia kirjeitä. Kun niissä kirjeissä myöhemmin, Harhamaa ivaten, kerrottiin rouva Esempion olevan puutteen kuilunreunalla, halusi hän auttaa häntä, painaaksensa hänet siten hänen itsensä ja ihmisten silmissä vielä alemma itseänsä, kuin hän hänen silloin luuli olevan. Hän tahtoi olla *näennäisesti* jalo, koska hän sen kautta voi olla *alhainen*... Hän riemuisti taas itseksensä:

— "Minä tahdon olla *alhainen*... *ainoastaan* alhainen... Jos en minä sen *näennäisen* jalouden kautta voisi olla *alhainen*, niin minä sylkäisisin siihen..."

Ja kun kirjeissä kerrottiin hänen omista rikoksistansa, nautti hän siitäkin, koska näki, että hän on jo *ollutkin* alhainen. Hän nautti siitä myös sentähden, että se herjailu herätti hänessä ihmis-inhoa, inhoa ja vihaa ihmisiä ja Jumalaa kohtaan.

— "Molemmat ovat samanlaisia elukoita, sekä ihmiset, että niiden kuvajumala", — ilkamoi hän ja piti jo rikoksena, jos niitä kohtelisi ihmiselle tulevalla arvonnolla ja kunniallisuudella ja jaloudella.

Kaikki se kehnous lähti hänestä, kuin kuume sairaan ruumiista. Hänen sielussansa ei värähtänyt enää

ainoakaan jalo, puhdas sävel. Kaikki ui ja hukkuivat valloilleensa päässeeseen alhaisuuteen ja henkiseen likaan. Jokaikaisen näennäisesti oikeankin teon vaikuttimena oli halpamaisuus.

* * * * *

Elämä ja kuolema peittelivät jälkiänsä. Haudoilla lahoivat puuristit, rautaisia söi ruoste ja kiviä murenteli joku muu ajanhammas. Hautakummut tasottuivat. Muisto haihtui, kuin sumu, eikä kukaan tietänyt, mihin kaikki haihtui ja hävisi.

Se elämän ja kuoleman taistelu, joka hävitti kaiken, nousi taas Harhaman eteen joskus hirvittävän suurena, pelottavana ja armottomana. Mutta hän katseli sitä jo hieman toisilla tunteilla, kuin ennen: Hän katseli sitä joskus tylsänä, nauttien suuresta näystä, joskus taas uhmaten, halveksien, aivan uhitellen, kuten hän nyt katseli koko elämää.

Mutta uhma väsyi, henkiset voimat raukesivat uhitellessa ja silloin leimahti hänessä taas hänen sielunsa ikuinen syöpä, kuoleman pelko. Se leimahti katkerampana kuin ennen ja hän vapisi joskus sen kynsissä.

Silloin hän vieläkin etsi turvaa teoksestansa. Se tauti ei ollut lakannut. Hän ei kysellyt minkälainen sen tarjooma pelastus on, vaan riippui siinä vaistomaisesti, kuin hukkuva vesiporeessa. Epäily oli sammunut jonkinlaiseksi tylsyydeksi, tai uhmaksiksi.

Teoksen julkaisemista miettiessä ilmestyivät hänelle aina ennustuksien valkeat linnut, jotka kantoivat seppeleitä. Se puhalsi häneen tulta. Hän sai voimaa vihata ja inhota ihmisiä. Hänessä heräsi halu astua kunniankukkuloille, vaikka raudat käsissä ja jaloissa, suoraan vankilasta, häpeän taakka hartioilla ja pilkankellojen soidessa. Hän himoitsi päästä sinne ylös, voidakseen sieltä käsin halveksia ihmisiä, kaikkia eroituksetta...

Siinä tarkoituksessa ryhtyi hän kirjoittamaan omaa elämäkertansa, jonkunlaista ilkamoivaa paljastusta, jonka hän päätti julaista joko teoksen yhteydessä, tai samoihin aikoihin. Hän teki siihen jo pari luonnosta. Mutta kun hän niitä tarkasti, huomasi hän että ne olivat kelvottomia ja typeriä. Hän ei voinut kirjoittaa yhtä ainoaa kelpollista riviä, jos se ei ollut hänen teostansa. Niin tyyten oli hän siihen teokseen pannut itsensä, valanut siihen kaikki henkensä voimat ja kyvyt.

Elämäkertansa luonnosta tarkastaessansa huomasi hän nerottomuuden lisäksi siinä sen vian, että hän oli ryhtynyt kaunistelemaan itseänsä. Hän oli kirjoittanut sen siinä hengessä, että hän näyttäisi jalolta, syyttömältä, sorretulta, petetyltä. Hän oli salannut siinä kaiken mikä hänessä haaskahtikaan huonolta ja halvalta ja alhaiselta. Hän oli yrittänyt tehdä itsestäänsä pyhimyksen. Hän oli kääntänyt asiat aivan tuntemattomiksi, oikeastaan tahtoen siten estää toisten paljastumista. Hän oli myös tyyten ja huolellisesti salannut olemuksensa ytimen: teoksensa synnyn. Se oli ollut hänelle helmi, jota hän ei raaskinut viskata ihmisten eteen.

Kun hän sen huomasi, kysyi hän itseltänsä:

— "Ketä varten minä sitten oikeastaan peseydyn?"

Ja kun hän huomasi, että hän koristautui halveksimiensa *ihmisten* edessä, miellyttääksensä niitä, kuten Hiiden myllyn tyttö miestä, tai keikaroiva mies sitä tyttöä, tuprahti hänestä inho. Hän paiskasi työnsä nurkkaan ja ilkamoi:

— "Vai *teidä* varten minä koristautuisin, te ihmislutikat! Ohoh!... Minä rapaan vielä *enemmän* itseäni... Minä *pakotan* rouva Esemption ja Velikodushofin panemaan minut *uudestaan* rautoihin ja juomaan alhaisuutensa maljan loppuun... Minä saastutan itseni kaikilla paheilla ja loalla ja sitten astun eteenne ja sanon teille, elukoille: Katsokaa kuvaanne, sillä minä olen *ihminen*, *teidän* kuvaanne!... *Ecce homo!*... Ja teidän täytyy katsoa minussa *omaa* kuvaanne ja soittaa sille pilkan kelloja... Teidän *täytyy*..."

Siitä johtui häneen halu kirjoittaa uusi elämäkertansa, jossa hän aivan ilkkuen maalasi itsensä rapaiseksi, otti hartioillensa kaikkien alhaisempien rikosten vaiopat. Hän yritti taas uudestaan, kuvaili tehneensä kaikkia rikoksia, mitä ihminen voi tehdä. Hän tahtoi maalata itsensä alhaisimmaksi heittiöksi, astua semmoisena ihmisten eteen, niiden kuvana, ihmisenä, että voisi silloin kun ne osottavat häntä, lausua: Katsokaa ihmistä, omaa kuvaanne!

Hän jatkoi sitä työtä jo pitkältä, kunnes se taas tympäisi, koska hän huomasi tekevänsä sitä *ihmisten* tähden. Ne eivät tuntuneet olevan enää hänen ilkkumisensakaan arvoisia.

* * * * *

Elämän rapa virtasi ja siitti elämää ja jokainen sikiävä elämä kantoi povessansa kuoleman itua. Kaikki syntyi kuollaksensa.

Entistä sairaloisempina katseli sitä näytelmää Harhama, nautti joskus siitä, joskus vapisi sen kynsissä. Elämäkertansa epäonnistuneen kirjoittamis-yrityksen johdosta tuli hän sivumennen tutkineeksi omaa itseänsä. Silloin oli hän huomaavinansa, että hänessä on kaksi luontoa ja kaksi ihmistä: alhainen ja jalo. — "Minä olen siis kaksineuvoinen", — ilkamoi hän sen huomattuansa ja alkoi sairaloisesti sitä asiaa tutkia.

Ja mitä enemmän hän sitä asiaa ajatteli, sitä varmemmaksi hän tuli siitä, että hänessä todellakin on kaksi ihmistä. Hänessä alkoivat kehittyä uudet luulosairaudet. Ja silloin hänestä aina ryöppysi halu tukahduttaa itsessään jalo ihminen, kuristaa se kuoliaaksi ja olla alhainen, että ihmiset näkisivät hänessä muka oman kuvansa, ihmisen ja voisivat osottaa sormellansa ja sanoa:

— "*Ecce homo!*"

— "Sitä ne tarvitsevat eivätkä jaloutta", — riemuitsi hän ja mietti taas miten pakottaa Velikodushof ja Esempio hänet uudestaan vangituttamaan, sillä se olisi hänelle nyt ollut nautinto. Hän alkoi suunnitella jotain aivan alhaisinta rikosta.

Aika kului. Elämä loi omat tautinsa ja puhdisti omat likansa. Se siitti henkiset ja ruumiilliset ruttonsa ja aikansa hävitti ne ja puhdisti jälkensä. Se hiipoi ihmis-elämää, kuin valovirrat ja pimeydet maata, huiskahtaen sille ajaksi ja taas häviten.

Kaksineuvoisen henki-ihmisen ajatuksesta kehittyi Harhamaan uusi, hurja luulosairaus: Hän alkoi uskoa, että häntä kiusaa Perkele. Se tauti löysi hänessä valmiin maaperän, sillä pikkulapsesta lähtien oli Harhama elänyt unien ja unelmien henkimaailmassa, Hän oli yöt nähnyt unia perkeleistä ja jumaloista, henkimaailman ihanuuksista ja turmiosta, helveteistä ja taivaista. Noin kymmenvuotiaana, luettuansa muutamia kohtia kreikkalaisten jumalaistarustosta, oli hän alkanut suunnitella Perkeleen tarustoa. Se suunnitelma kehittyi silloin oitis niin kiihkoiseksi, että hän alkoi nähdä mielikuvituksestansa johtuneita unia Perkeleen enkelien elämästä ja jo kaksitoistavuotiaana kirjoitti hän salassa, metsissä, saunoissa ja ullakoilla istuen, arviolta neljäsataa sivua laajan runoteoksen, Perkeleen taruston, sen tapaisen, kuin tässä kirjassa on kuvattu. Omituista oli että hän siinä kuvaili esimerkiksi pylväitä ja holveja, vaikka maalaiskylässä eläen ei ollut ainoatakaan pylvästä nähnyt. Ivaa peläten hän taas sen työnsä kätki ja salasi. Mutta varsinkin elämänsä murros-aikoina ilmestyivät sen näyt hänelle yöllä unina ja hän luuli niitä joskus todellisiksi ja ennusteli niistä kohtaloansa.

Kun hän nyt alkoi uskoa, että häntä kiusaa Perkele, tulivat ne unet aivan valtaaviksi, sairauden ilmiöiksi. Siihen maaperään tarttui uusi luulosairaus, kuin kolera raihnaiseen ruumiiseen. Hän alkoi päivin miettiä elämäänsä ja sovitella sen johdoksi Perkeleen salaista kättä.

Ja silloin leimahtelivat hänessä oudot unet: Hän näki joka yö unissansa entistään suuremmoisempina kaikki ne perkeleiden kohtaukset, jotka tässä kirjassa on kuvattu. Ja paljon muutakin. Hän näki niiden uusiintuvan mitä erilaisimmissa muodoissa, loistavina kuvina. Hän näki Perkeleen sotajoukot, kuuli niiden soitot ja laulut, oli läsnä kaikissa kohtauksissa, mistä tässäkin kirjassa on puhuttu, pelkäsi ja vapisi ja toivoi enemmän näkevänsä. Hän näki, kuinka Perkele ilkkui munkki Pietarille, kun hän oli lähtenyt sen luota, ilmoitettuansa kihlauksensa... Hän oli läsnä Perkeleen neuvottelussa Tulitemppelissä, jossa Perkele puhui hänen kiusaamisesta... Hän näki sen panevan häneen unen Harhasaaresta Noidan laulun päivänä... Hän näki sen vartioivan häntä perhosena Hiiden myllyssä... ilkkuvan Kullantemppelissä... vaanivan jumalankuvan takana Anna Pawlownan syntymäpäivillä... ilkamoivan munkki Pietarille kun tyttö tuli leivän hausta... riemuitsevan, kun Nikitinin ruumis pulahti virtaan ja kun paroonitar Lichtenstein oli ilmottanut hänelle Regime'in matkan...

Sitten oli hän katselemassa Perkeleen neuvottelua, joka tapahtui Regime'in murhan jälkeen... hän näki Perkeleen toimet hautausmaalla, kun munkki Pietari saarnasi... näki sen kirkon harjalla ilkkumassa ja sittemmin sotajoukkonsa edessä puhumassa ja johtamassa sitä Suomeen...

Ja niistä uusista unista kehräsi hän päivät mielikuvia. Ne syntyivät hänestä, kuin kuumetautisesta ruumiista. Hän näki yhä loistavampia näkyjä... Hän näki Perkeleen Tuula-enkelin hoitavan aistipunakukkaa... Hän näki Perkeleen lähettävän Herven ja Iilan ja Ootin viemään hänet taas Harhasaareen, kultaamaan siellä *kodin* petolliseksi maljaksi... Hän näki, kuinka Aarama Perkeleen käskystä lähetti sarima-linnun lennättämään hänelle kunniankuplaa, jota hän oitis ryhtyi tavoittelemaan... Hän uhotteli, kuinka Perkeleen korpit koristelivat isänmaan kuusia Uuratti-enkelin seppeleillä... Irvanto-enkelin valmistama kullanhimo tarttui häneen, kuin syöpä... Hän oli läsnä, kun Perkele siitä neuvotteli... Hän katseli, kuinka Perkele miljoardi-armeijansa edessä kerskui voitostansa...

Sielun sairaus kehittyi edelleen. Unet muuttuivat yhä hurjemmiksi, mielikuvitus sitä mukaa sairaloisemmaksi, siittäen siten uusia unia: Harhama näki kuinka Raala kehräsi ja kutoi hänen unelmiansa... Hän oli katselemassa Perkeleen loistavia tanssiaisia... Hän oli Perkeleen neuvottelussa Turhamalassa, jossa Oorali-enkeli puhalsi turhamielisyyden sumua hänen silmillensä... Hän oli

Valhemalassa, kun Urmento enkeli siitti sikiönsä ja antoi ilva-linnun viedä sen hänen elämänsä tekijäksi... Hän oli Vesitemppelissä kuulemassa Pirun saarnaa... Orvenne temppelissä hän kuunteli Perkeleen neuvottelua... Hän näki kuinka Uulemo enkeli siitti eelemekäärmeen kanssa pienen punaisen hirrekäärmeen... Hän näki, kuinka hirrekäärme mateli... etsi rouva Esempiota ja majuri Velikodushofia... pisti niitä kantapäähän... synnytti niihin aviorikoksen hengen... Hän oli Perkeleen neuvottelussa, jossa se käski Uuva-enkelinsä siittää häneen mustakukkaisuus... Hän aivan näki enkeli Iirannon olettamansa varjon ja tapaili sitä käsin. Hän aivan etsi käärmeen piston arpea kantapäästänsä... Hän katseli Vihan temppelissä Perkeleen kokousta... näki kuinka Perkele osotti hänen ja toisten viheliäisyyttä ja lausui: *Ecce homo!*

Ja kun hän heräsi unelmistansa ja mietti niitä, leimahti hänessä viha Perkelettä kohtaan. Hän vihasi taas silloin sielunsa kaikilla voimilla, väsyi vihaansa, raukesi ja alkoi tutkia Perkeleen oppia näkyjensä, erittäin Pirun saarnojen valossa. Silloin kirkastui hänelle joskus Perkeleen oppi oikeaksi. Viha kirkastui hänelle suureksi, jaloksi tunteeksi, jommoiseksi sen oli Kaatja kuvannut. Ja oitis syöksyi hän silloin Jumalan kimppuun, jonka oppi: rakkaus, oli hänet johtanut harhaan, kuten hän uskoi. Hän raivosi:

— "Jos olisin seurannut Perkeleen suurta, jaloa oppia: jos olisin *vihannut*, niin minä olisin portiltani ruoska kädessä karkottanut kaikki naiset ja olisin siten säästynyt sukupuoli-elämän liasta ja ravasta ja häpeästä... Minä en olisi silloin uhrannut aistillisuudelle... elämellisyydelle... maannut liassa naisten kanssa... Minä olisin vihannut ja säilynyt ihmisenä..."

Silloin alkoi hän aivan raivoisasti vihata Jumalaa, Hän vihasi niin, että siitä johtuvat hermokohtaukset panivat hänet joskus vapisemaan ja pusersivat hänestä kylmän hien. Hän valmistautui julkaisemaan teoksensa, joka oli Jumalan kukistava. Hän teki vaan siihen muutoksia, Esempion nimen hän muutti toiseksi. Hän ei halunnut säilyttää sitä — mielestänsä tahraa — teoksensa sivuilla ja uskoi pyyhkineensä sen pois, muuttamalla vaan nimen.

Ajoittain hän taas mietti muuttaa teoksensa juonen suorastaan Perkeleen ylistykseksi, korottaa Perkeleen oikeaksi Jumalaksi. Se tuli alkoi hänessä palaa yhä voimallisempänä.

Mutta taas hän näki unia, näki Perkeleen kiusaavan häntä ja raivostui siitä ja nousi Perkelettä ja kaikkea olevaa ja olematonta vastaan, vartioiden ulkomuotoansa, etteivät vaan ihmisraakimukset huomaisi hänen taistelultansa... Silloin hän ei halunnut muuta kuin uhmaten ja ihmisiä ivaten julaista teoksensa, nousta hengenruhtinaaksi ja viskata kunniaseppeleetkin luotansa halveksien, ikäänkuin syläisten siten ihmisten silmille, hän oli jo alhaisuuden lihaksi tulemus.

* * * * *

Elämän ja kuoleman taudin pesäkkeet kehkeytyivät, Kaikki kukki niiden kukkamaana. Kaikki ajettui niiden märkäpaiseiksi. Kaikki voimat loivat niitä paiseita ja puhkoivat niitä. Kaikkialla riehui elämän ja kuoleman sylipaini. Se riehui ihmishengessä ja aistillisessa luonnossa.

Kaikkien luulosairauksien ja unien ja mielikuvien voimat loivat Harhamassa uuden henkisen ajettuman: *Hän kuvitteli olevansa marttyyri...* Oman syyllisyyden tunne tukehtui hänessä kokonaan ja hän uskoi kuumeisesti, että hän on ihmisten pahuuden uhri. Hän luuli kärsivänsä *toisten ihmisten* pahuuden tähden ja nautti siitä uskosta. Hän kirkastui omassa silmissänsä. Hän asetteli jo päähänsä marttyyrikruunua. Hän etsi ja kaiveli muistostansa kaikki tapaukset, pienimmätkin, jolloin luuli ihmisten hänelle vääryyttä tehneen. Kun hän oli jonkun semmoisen löytävinänsä, iloitsi hän siitä ja kärsi, kun ne eivät olleet hänelle enemmän vääryyttä tehneet. Ja silloin hänessä heräsi halu pakottaa ne hänelle vääryyttä tekemään, pakottaa ne, tai houkutella ja ärsyttää siihen jollain keinolla, vaikkapa kavaluudella. Ja kun hän silloin ajatteli, että se on alhaista, uhmaili hän:

— Oh! Minä tahdonkin olla juuri *alhainen*... Minä tahdon olla alhainen, koska se on ihmisten *arvon* mukaista... Ne eivät jaloutta ansaitse...

Ja yhä hartaampana asetteli hän päähänsä marttyyrikruunua. Hänen luulosairautensa oli huippuunsa kehittynyt ja hermokohtaukset uusiutuivat tuontuostakin. Hänen henkinen ja ruumiillinen elämänsä lopulta aivan erkanivat, erkanivat siinä määrässä, että ankarimpien henkisten tautien raivotessa hänen ruumiilliset voimansa alkoivat toipua...

* * * * *

Pohjolan kesä oli kypsimmillänsä. Ahoilla hohtivat punaiset mansikkaliepeet, punaten ne punaisiksi. Aurinko viskoi kirkkaita kuviansa, kylvään niillä Suomen tuhansien järvien ja lampien pohjat. Se heitteli valoaippojaan nurmille ja pelloille ja kukkuloille. Puiden oksilta riippuivat tummat, vilpoiset varjoriekaleet, purot soittelivat ja linnut lauloivat niiden säestyksellä.

Eräänä päivänä sai Harhama tohtori Kirchneriltä seuraavan kirjeen:

'Rakas herra Harhama!

Minun on raskas Teille kirjoittaa, mutta en voi vaieta. Olen edessänne pahantekijä. Minä annoin Teille vaimostanne Magdasta aivan väärät tiedot... Hän on täysin normaali, hän on terve ja säännöllisesti kehittynyt. Suoraan sanoen, en minä edes mitään tiennyt...

Syyn, joka johti tähän petokseen, sanon Teille myös. Minulla oli toveri, joka rakasti Magdaa — ja ehkä myös hänen rikkauksiansa. Hän valitti minulle, pyysi apuani ja sanoi joutuvansa epätoivoon. Minä säälin häntä ja estääkseni Teidän avioliittonne, annoin Teille väärät tiedot. En luullut asian menevän, kuten se meni.

Tämä ystäväni kertoi äsken kuulleensa onnettomuudestanne ja minä en voinut enää vaieta. Tuomitkaa minua jos tahdotte. Siihen Teillä on täysi oikeus ja aihe. Tuomitkaa, mutta sitten antakaa anteeksi. Kääntykää Magdan puoleen. Kaikki voi vielä tulla hyväksi.

Pyytäen anteeksi

Kirchner.'

Harhama luki kirjeen ja nauroi katkerasti. Hän luki sen uudestaan, viskasi pois käsistensä ja alkoi miettiä Magdan asiaa.

Ja kun hän sitä mietti, selkeni hänelle outo huomio: Hän oli itse asiassa halveksinut ja inhonnut Magdaa *aina* kuten rouva Esempiota ja kaikkia ihmisiä. Hän huomasi, että hän oli Magdaa, kuten rouva Esempiotakin katsellut kyvyttömänä ihmis-olentona, raukkana, semmoisena, joka kykenee ainoastaan omaa kuvettansa kuopimaan: kampailemaan tukkaansa ja naarastelemaan miehelle. Hän oli molempia pitänyt rumina, hassunkurisina, sukupuoli-elukkoina. Hän huomasi Magdassa tavotelleensa aistillisuutta tai sen kultaa, joka nyt näytti neulannupin kokoiselta, inhottavalta rahtuselta, joltain ilkeältä kultakirpulta. Hänessä ryöpähti silloin viha Magdaa kohtaan, joka oli häneen sitoutunut, kuten tarvaalainen jalkapuu, eikä irrottanut hänestä.

— "Sinäkin ruma, ilkeä saivar, syöt minun ihoani!" — raivosi hän...

Viha ja inho Magdaa kohtaan yltyi. Hän päätti hänet *karistaa* itsestensä. Hän mietti keinoja. Alussa hän mietti jotain puhdasta, jaloa, mutta kun sitä ei löytynyt, lausui hän ynseänä:

— "Jaloutta sille ja ihmisille!... Sitäkö ne ymmärtävät!... Leipäpussilla niitä pitää lyödä, tai kolikolla... Alhaisuutta ne vaan ymmärtävät..."

Hän päätti silloin kutsua Magdan luoksensa, kätua muka, pyytää anteeksi ja kun hän saapuu antaa kuuden porton ottaa hänet vastaan ja ojentaa hänelle rouva Esempion valokuvan, seppeleen sisään kätettyinä ja oheen liitettynä räikeillä väreillä maalattu kertomus hänen likaisesta elämästensä rouva Esempion kanssa ja kaikesta hänen elämänsä liasta.

— "Silloin hän toki ymmärtänee minusta karistautua... ruma olento", — uhmaili Harhama.

Oitis kirjoitti hän Magdalle ja valmisti valmiiksi ranskankielisen kertomuksen, jossa maalasi koko elämänsä lian ravalla ja valmistautui pääsemään yhdestä kiusanhengestänsä...

Ja sitä mukaa kehittyi hänessä ihmis-inho ja viha ja niistä johtuva alhaisuudenjano. Joskus hän aivan janosi herjata ihmisiä saadaksensa ne vetämään hänet oikeuteen kunnianloukkauksesta. Hän järkeili:

— "Minä nautin silloin, kun teidän täytyy pesettää kunniaanne minun *rapaisilla* käsilläni, sillä se osottaa, että te itse olette *vielä* rapaisemmat..."

Kun hänen alhainen inhonsa ja vihansa joskus kääntyi erityisesti Edelmuthiin ja majuri Velikodushofiin, päätti hän *pakottaa* ne panemaan hänet linnaan, tai sakotuttamaan häntä ja siten pesettyttämään kunniansa hänen rapaisilla käsillensä. Hän riemuitsi sitä ajatellessansa:

— "Teidän *täytyy* astua niin alas, että olette pakotetut likaisen nahkanne pesettyttämään *niillä* käsillä, jotka te olette tehneet *murhapoltajan* ja *rosvon käsiksi*, vaikka minä en ole teille mitään pahaa tehnyt... Minä vannon kaiken elämän kautta, että teidän täytyy se tehdä, te elävistä alhaisimmat... Ja sen naisen täytyy vielä saada kerskata, että hän on ollut *suurimman* heittiön, *varkaan ja konnan* vaimona... Hänen *itsensä* täytyy minusta se tehdä, että hänen alennuksensa olisi täydellinen..."

Kesän surulliset iltaruskot alkoivat kehkeytyä sen lämmöstä ja valosta. Heinäkuun loppupuolen lämpö hyväili kypsyyvää hedelmää, herkutteli sen hajulla ja mairitteli suuteloillansa siinä uinuvaa uutta elämää hereille: kypsytti tulevan elämän siementä.

Kesä kaipaili surumielisenä morsiamena sulhoansa syksyä. Sen harsot häilähtelivät. Kypsyvän viljan ja tuleutuvan hedelmän maukas tuoksu sekottui lämpimään autereeseen ja laskeutui hienona harsona tylppien kukkuloiden hartioille ja mäkien kupeille, ja vesillä uneksi auringon valovälke, kaipaillen keväistä, kutevien kalojen kuhertelua ja onkimiehen ruuhen värettä.

Poissa oli jo käen hopeanheleä kukunta. Neito lauleli ikävissänsä. Perho kaihosi kukkiensa kevätväriä, kukat keväistä neitsyyttänsä ja kaikki kantoi suurta, kaunista luonnonsurua.

Kesäinen Suomi koreili syksyn hienoissa morsiuksuruissa. Se loisti kaihon ja ikävän runoliinoissa ja harsoissa. Se tuoksusi koko luonnon elämäntuskaa ja kaipuuta ja iki-ikävä.

Avonaisen akkunan ääressä istui Harhama puoliyön hetkellä ja selaili teoksensa käsikirjoitusta. Kyyneleet valuivat virtana silmistä, sillä edessä oli hänellä koko elämänsä työ ja sisältö ja ajatus. Teos oli koko hänen sielunsa. Hänen ajatuksensa ja kaikki oli siihen puristettu viimeistä tippaa myöten. Noin kahdeksantoista vuotta oli hän koonnut ja valmistanut sitä varten yöt ja päivät, koonnut henkisiä aarteita, kuin hedelmä mehua, ja nyt häilyi sen ympärillä kalmanharso. Se oli niin ihana, virheetön runohelmi, niin ylevä ja korkea ja puhdas, että se nosti hänet maan tomusta vielä kerran ihmiseksi. Se synnytti hänessä jonkun äärettömän suuren kaipuun, jonkun ikävän ja tuskan. Hän unohti hetkeksi ihmiset ja koko maailman ja eli oman henkensä entisillä sumumailla: jumaluuden ilmapiirissä. Hänen olemukseensa tuntuivat valuvan raikkaat lähdevedet ja lintujen laulu soi hänen korvissansa. Hänen silmiensä edessä paloivat kirkkaat, rauhalliset revontulet, valaisten alkuaikojen ikipuhaita hankia ja jumaluuden rauha laskeutui kaiken yli nuoruuden ja onnen ja unelmien päivien kauniina muistona. Hän itki, kuin lapsi ja kysyi:

— "Miten olen *minä* tämän kaiken kadottanut?"

Eikä hän löytänyt vastausta. Se oli oman syyllisyydentunnon ensimmäinen airut, sen ensimmäinen punertava aamurusko. Hän ei sillä hetkellä enää syyttänyt toki *muita*, jos hän ei vielä astunutkaan vastaamaan elämästensä: siitä, mitä hän nyt oli! Ensimmäinen oman syyllisyydentunnon tuikahtava kointähti oli se, ettei hän lausunut muita ihmisiä tarkottaen:

— "Minä olen *teidän* elämäenne hedelmä..."

Hän itki ja selaili teostansa. Sen sadat paratiisit ja ratsastelevat ja taistelevat sotajoukot, sen onnen laulut ja korkeat veisut, sen ylevä ikikaipuu ja ikävä ja jumaluuden tuoksu ja suuruus, avautuivat välkkyvinä valomerinä ja tulina ja runona ja satuna. Kaikki oli ihmishengen ihaninta unta ja ikävöimistä. Se oli sisällisestä ihmishengen pakahtumasta lähtenyt, avun- ja tuskanhuutoa ja korkeutta kohti pyrkimistä. Siinä ei ollut mitään puristettua, tehtyä ja kypsytöntä. Kaikki oli luonnon työpajassa valmiiksi hiottua ja kypsytettyä. Hänessä heräsi sanomaton halu julkaista se, julkaista puhtain tuntein, mitään kysymättä ja odottamatta...

Aamusaraste kelmensi jo taivaanrantaan, mutta yhä istui Harhama teostansa selailien. Hän tuli taas katkeraksi ja kysyi:

— "Miten olen minä tämän kaiken *voinut* kadottaa?"

Läheisessä talossa narahti ovi ja kuului ihmis-ääni.

Se oli kuin keihäänpisto Harhamaan. Hän muisti *ihmiset*. Hän raivostui ja lausui:

— "Mitenkähkö olen voinut menettää?... Aaa! Siihen olette te, pirut, siihen syypäät, te *ihmiset*... te *kirotut*..."

Oman syyllisyydentunteen ensimmäinen aamurusko ei jaksanut vielä kirkkaaksi päiväksi valeta.

* * * * *

Elämänrihmat juoksivat keriltänsä uusille kerille. Oli harmaa, rasvatyyni päivä. Mehevät pilvet riippuivat liikkumattomina, alhaalla, milt'ei hiipoen kukkuloiden hartioita ja laskeutuen niille harmaiksi, suoriksi harsoiksi. Ruis oli laossa, heinäruvot painuivat nurmea vasten, kauranripsistä tippui vesi ja puiden oksat taipuivat hieman vesipainon alla.

Aamiaisen aikana alkoi sataa. Tyyni sade valui rauhallisena, pystysuorana, kuin pilvien utarista heruen. Koko ilma oli sakeana, harmaana vetenä.

Postinkantaja toi Harhamalle kirjeen. Se kirje oli Magdalta. Se oli ensimmäinen kirje häiden jälkeen. Harhama avasi sen välinpitämättömänä ja luki pistävän, lyhyen vastauksen kutsuunsa. Se kuului:

'Kiitos kutsusta! Mutta onnettomuudekseni on omaisuuteni jo vähennyt, niin että tulostani ei olisi enää toivottua iloa, jonka tähden en käytä kutsua hyväkseni. Magda.'

Harhama tunsi piston ja nautti siitä, koska se alensi hänen silmissänsä Magdaa, Hän viskasi kirjeen tuleen ja lausui:

— "Se on juuri *ihmisen* tapaista... Se saivar ei kykene muuhun, kuin kaivelemaan inhottavaa hyttysen munan kokoista kultamuruansa... Ja *sen* pitäisi olla minun vaimoni!..."

Hän käveli hetken ja lausui päättävästi:

— "Mutta sinun *täytyy* tulla... Kun ei kirje auta, niin minä *noudan* sinut ja sinun pitää saada porttojen käsistä se 'ihminen' josta et muuten ymmärrä irrottautua... Sinä minuun takertunut syöpäläinen. Sinun *täytyy* nähdä porttojen osottamana se, josta et muuten älyä karistautua. Kultasiru on sinun hengellesi kylliksi... Kaivele sitä ja jätä minut rauhaan! Minä inhoan ja halveksin sinua... Kavaluudella minä tuon sinut katsomaan 'ihmistä'..."

Hän istahti ja alkoi miettiä matkaansa. Kaikki oman syyllisyydentunteen ilmaukset olivat hänessä taas tyyten sammuneet. Hän ei ollut enää siveellinen olento: ihminen. Hän oli täydellinen eläin. Ja samalla soivat hänelle ainaiset pilkkakellot. Muita innokkaampi oli eräs harvinaisen ylevä, elämässsä aivan nuhteeton ritalainen sanomalehdentoimittaja Arjanne, joka tietäen ettei Harhama tilaa hänen lehteensä, eikä, vieraalla paikkakunnalla asuen, sitä sattumalta voi saada, lähetti hänelle aina ystävällisesti ne lehtensä numerot, joissa oli jotain sattuvaa Harhamasta kirjoittanut, merkiten aina kirjoituksensa punaisella reunaviivalla sekä eri lisäyksellä. Hän oli käsittänyt tehtävänsä Jumalan valitsemana vitsana ja tuomarina.

* * * * *

Elämän ainainen kiertokulku raivosi ijäistä kiertoansa. Avaruus tarttui armottomilla ikenillänsä merien riehuvaan pintaan. Se tarttui siihen rauhallisena ja häikäilemättä, kuin lapsi äitinsä utariin. Se imi sitä vettä, vähääkään välittämättä meren ärjynnästä ja pauhusta ja kuohusta. Meri taas ei omastansa luopunut. Se nouti vetensä takaisin, etsi sen etäisimmistäkin paikoista, rotkoista ja ylängöiltä, tunki purot ja joet ja ojat ja vesisuonet satiminansa kaukaisimpiinkin korpiin ja nouti sieltä omansa pois.

Harhama mietti yhä teoksensa julkaisua ja sitä varten tehtäviä pieniä muutoksia. Unet Perkeleen ja hänen enkeliensä loistavista neuvotteluista jatkuivat. Perkeleen kiusaus ilmestyi hänelle mitä moninaisimmassa muodoissa. Henkimaailman ihanuudet ja hirmut karkeloittivat häntä yökaudet ja Perkele suureni ja kirkastui joskus hänen sielussansa joksikin suureksi, voimalliseksi, joskus jaloksikin, kuten jumaluus. Hän mietti hyvin usein sitä, kumpi on oikea: *hyväkö, vaiko paha, Perkelekö, vaiko Jumala*. Isän ja äidin kysymys oli saanut jo äärimäisen rajansa. Hän mietti ja etsi vastausta kysymykseen: kumpi äärettömyyden reuna on oikea. Hän kysyi jo sitä *viimeistä* kysymystä, jota kauvemaksi ei voi ihmishenki enää mennä, koska siinä jo loppuu kaikki.

Hän oli tehnyt ihmishengen *äärimäisen* kysymyksen, sen jota *ei kukaan* ollut vielä uskaltanut siinä rohkeassa hengessä kysyä, kuin hän kysyi. Ei ainoakaan ollut vielä uskaltanut kysyä sitä siinä mielessä, että panisi epäilyksen alaiseksi, tai edes vakavasti kysyttäväksikään kysymyksen, kumpi on oikea: hyväkö, vaiko paha, Jumalan, vaiko Perkeleen henki? Hän oli tehnyt sen kysymyksen, jota enempää *ei voida koskaan* kysyä. Hän kysyi: *Jos on Jumala, kumpi on se oikea: Perkelekö, vaiko Jumala?...*

Hän kysyi sitä vasta arastellen, mutta hän kysyi sitä vakavana, hän kysyi sitä sairaloisena, mutta *rehellisesti*.

Siihen oli johtanut ihmishengen kysymys: "Isäkö, vaiko äiti?"... Se uusi, ääretön, tutkimaton kysymys oli se vastaus, jonka Harhama oli siihen kysymykseen saanut, kun oli uhrannut sille koko siihen-astisen elämänsä. Mutta se kysymys oli samalla ensimmäinen aamusaraste yliluonnollisen, jumalallisen voiman tunnustamisesta...

Ja hänen suurenjanoista, sairasta henkeänsä huikasi sen kysymyksen suuruus. Se tukahdutti hetkeksi hänessä pienen alhaisuudenjanon ja ihmis-inhon. Se ei niitä kyennyt kokonaan sammuttamaan, vaan peitti ne tuhalla, kuin kytevän, katkeran tulen.

Kerran hän istui yökauden ja mietti kysymystä: "Jehovako, vai Perkelekö on *oikea* Jumala?" Hän oli löytänyt äärimäisen: "isäkö, vaiko äiti?"

Väliin taas se kysymys himmeni, sillä se oli arasteleva ja hän alkoi taas sovitella päähänsä marttyyrikuunua ja janosi, että ihmiset tekisivät hänelle enemmän paha ja ivaisivat. Siitä ryöpähti taas ihmisviha ja inho. Kaikki kiehui hänessä sekaisin sielun kuumeena.

Päivät matelivat toistensa perästä laiskoina, joutilaan näköisinä. Elämän ja kuoleman hääkarkelo jatkui ja viulut soivat. Eräänä päivänä sai Harhama tuntemattomalta rouva Korpivaaraksi itseään kutsuvalta henkilöltä kirjeen. Kirjoittaja kuvaili rouva Esemption silloista elämää. Hän oli muka, kirjeen mukaan, joutunut majuri Velikodushofin kanssa rahapulaan ja muihin ikävyyksiin. Rouva Esempio oli Harhamalle tuntematonta kirjoittajaa ja ystäväänsä rouva Korpivaaraa pyytänyt sovittamaan Harhamaa.

Harhama nautti kirjeestä. Hän nautti siitä, koska näki *koston* kierivän rouva Esemption kantapäillä ja koska hän voi nyt polkea molemmat alas, olemalla itse näennäisesti jalo: Hänessä heräsi taas alhaisuudenjano yhdessä inhon kanssa. Hän vastasi kirjeeseen ja lupasi apuansa ja rahaa... ennen kaikkea *rahaa*. Hän mietti:

— "Niillä ei ole rahaa... Se voi pakottaa ne keskeyttämään tyhjän elämänsä ennen aikojansa... ennen kun ovat ehtineet kulua ihmishaaskoiksi... Heidän pitää siis saada rahaa..."

Ja hän supisti omat menonsa ja alkoi säästää kootakseen rahaa, millä saada rouva Esempio ja majuri Velikodushof jatkamaan kunnes ovat haaskoja...

Kohta sai hän vastauksen... sitten toisen... kolmannen ja aina vaan uuden kirjeen. Pariin niihin oli liitetty rouva Esemption omakätinen, rouva Korpivaaralle kirjoitettu kirje. Mutta samoissa kirjeissä alkoi rouva Korpivaara yhä enemmän ja tuttavallisemmin kysellä Harhaman omia asioita, ensin rouva Esempiota koskevia, sitten muita, ystävänä ja säälijänä muka. Harhama vastasi ensin muutamalla sanalla, sitten pitemmällä. Vähä vähältä muuttuivat kyselyt tuttavallisemmiksi. Ne koskivat valtiollisia asioita, sitten Venäjän vallankumousta. Syyksi mainitsi kirjoittaja, että on levitetty ilkeitä huhuja Harhaman osanotosta niihin ja hän tahtoi ne kumota.

Tungettelu puhalsi Harhamassa taas inhon vireille. Hän vastasi lopulta kuivasti:

— "En tarvitse arvoisaa palvelustanne, mutta jos muutoin haluatte vielä jotain rouva Esemption hyväksi pyytää, niin voitte puhua kanssani. Koska asutte Lahdessa, poikkean sitä varten luoksenne kahden päivän kuluttua, matkustaessani kaupunkinne ohi Pietariin."

Sanottuna päivänä hän lähti noutamaan Magdaa katsomaan "ihmistä" ja saamaan sen elämäkerran ja rouva Esemption valokuvan porttojen kädestä. Samalla matkalla aikoi hän järjestää Zaikon jättämän omaisuuden hoidon.

Mutta kun hän tuli Lahteen, ei siellä Korpivaara-nimellistä rouvaa asunutkaan. Harhama oudostui. Hän luuli, että hänestä oli tehty taas ilkeää pilaa. Hän raivostui siitä. Mutta kirjoittaessansa nimeänsä hotellin päiväkirjaan näki hän siellä majuri Velikodushofin ja rouva Esemption nimet. Kysytyänsä asiaa sai hän kuulla kertomuksen niiden oleskelusta kaupungissa. Harhamassa heräsi joku aavistus. Hän kysyi itseksensä:

— "Olisiko minulta urkittu todistuskappaleita ilmiantoa varten?... Minähän olin kaikki paperini koonnut pois, murtautumalla rouva Esemption peilikaappiin."

Hän *toivoi* että niin olisi ja palkkasi heti taitavan urkkijan urkkimaan tiedot asiasta, nauttiaksensa niistä, ja jos ei olisi ilmiantoa tehty, käski hän johtaa asianomaiset ilmiantamaan hänet, jättäen sitä varten ainestakin, Ensimmäisen tiedon hän sai samana päivänä. Hänelle ilmoitettiin, että rouva Esempio oli ryhtynyt toimiin estääksensä Harhamaa saamasta Zaikon jättämää omaisuutta. Sitä varten oli hän ryhtynyt oikeuden kautta julistamaan luopumuskirjan mitättömäksi, kieltäen allekirjoituksensa, ja ilmottaen että Harhama oli varastanut hänen sinettinsä ja siten saanut sinetin luopumuskirjan alle.

Harhama riemuitsi sitä kuullessansa. Hän riemuitsi kun luuli nyt kerrankin näkevänsä ihmisen, *oman* kuvansa, täydellisesti alhaisena, semmoisena, kuin hän janosi olla... Hän nautti oman kuvansa ja teoksensa jumaluuden vertauskuvan esempio-ihmisen luulottelemastansa alhaisuudesta. Hän nautti siitä niin täysin siemauksin, että hermokohtaukset alkoivat niin voimakkaina, että kädet kylmenivät jääkylmiksi ja kylmä hiki valui pitkin ihoa.

Seuraavana päivänä matkusti hän merenrantateitse Systerbeckiin, Venäjän puolelle, jossa hänen oli määrä saada väärä passi Venäjälle menoa varten.

* * * * *

Olivat jo elokuun loppupäivät. Kuolema nosti päivä päivältä tummia lippujansa kesän edessä yhä korkeammalle: varjot pitenivät pitenemistänsä. Auringon kulkema kaari lyheni joka päivä. Kukkien terälehdet karisivat, ruoho kuhtui. Kaikki valmistui kesän hautajaisia.

Ja samalla nousi uusi elämä, syntyen, kelmeten ja kirkastuen kesän kuolemasta, kuin aamurusko yöstä, päivänvalo aamuruskosta: Elokuun kauniit kuutamot kirkastuivat yö yöltä. Ne kirkastuivat talven voiman airueina, sen pakkaskirkkaiden kuutamoiden aamuruskoina. Ne levisivät kuolintautiansa sairastavan kesän kasvoille, kuin kirkasväriset kalmanliinat. Ne lepäsivät Suomen järvien vesikalvolla hopeahohteena ja valoivat metsät kalmiston kelmeällä valolla. Kaikkialla soivat elämän ja kuoleman suuret hääviulut ja heilahtelivat niiden hääväen helmat.

Entistä synkempänä mielti Harhama elämän ja kuoleman ijankaikkista kysymystä ja hapuili jumaluuden häilähteleviä hapsia. Siinä mietinnässä oli nyt jotain tylsää, tylppää, äärettömän synkkää ja raskasta. Hän vieritteli elämän ja jumaluuden suurta kysymystä, kuin kalliolohkareta, teki sitä, kuin jotain totuttua päivän työtä, haluten vaan saada sen loppuun.

Ja aina voimallisempänä heräsi hänessä huimaava, ihmishengen rohkein kysymys, äärettömyyksiensä ääri: Jumalako vaiko Perkele?... Jehovako, vai Perkelekö on Jumala?...

Hän mielti sitä kysymystä, synkkänä ja mykkänä kuten äärettömyys katselee maailmoiden ikitaiteluita. Hän unohti silloin alhaisuudenjanonkin ja kaiken mitä on elämässä. Hänen henkensä eli täydellisessä avioerossa ruumiistansa...

Siitä suuresta kysymyksestä johtuvat taas ajatukset teokseen, joka hänellä oli muassa, viimeisiä korjauksia ja kustantajalle viemistä varten. Hetkessä siirtyi hän silloin sen paratiiseihin ja autuuden saleihin ja iki-onneen ja kuolemattomuuteen. Silloin tuikahti hänessä taas kysymys:

— "Miten *minä* olen tämän menettänyt?..."

Ne olivat niitä oman vastuunalaisuuden- ja syyllisyydentunteen heikkoja aamuruskoja, jotka välähtelivät elämän sekasorrosta ja yöstä, Mutta ne hetket, ne jolloin hän kysyi miten *minä* — eivätkä *muut* — olen sen tehnyt, olivat vieläkin pian sammuvia virvatulia, joiden savuna nousi viha ja ihmis-inho ja vastuun vierittäminen *muiden* hartioille. Ja niistä savuista taas kohosi kirkas marttyyrikruunu, jota hän sovitteli päähänsä.

Systerbeckin tie oli ihmisistä tyhjä, kun Harhama iltapuolella saapui sinne ja lähti jalkaisin kävelemään entisen vallankumouksellisen järjestön jäsenen Orlofin luo, jonka hän oli onnistunut löytämään vankeudesta päästyään ja jolta hänen oli nyt saatava väärä passi. Hän oli etsinyt hänet elämäkertansa julkaisun takia, saadaksensa tietää, mitä hän voisi julkaista panematta ketään vaaraan. Tuuli pölisytti tomupilviä tiellä. Jonkun matkaa käveltyänsä näki hän ihmisparin hoippuvan tuulen ja pölyn seassa, kävelevän ja sitten pysähtyvän. Nainen puheli jotain miehelle, imeytyen sen silmiin, niin etteivät huomanneet hänen lähestymistään. Vasta parin kohdalle päästyänsä, vilkasi Harhama siihen kuin ohimennen ja vavahti. Kulkijat olivat rouva Esempio ja majuri Velikodushof.

Joku ilkeä, likainen tunne juoksi Harhaman läpi. Oli kuin olisi häntä pyyhitty äärettömän likaisella märällä rievulla. Kun hän oli päässyt ohi, tuntui hänestä helpolta, kuten siitä, joka on onnellisesti sivuuttanut jonkun ilkeän paikan, tai pelätyn ruumishuoneen, jonka ohimenoa hän on pelännyt. Hermokohtaus oli ainoa vaurio, jonka hän oli ohimennessään saanut. Sitten tylsistyi hän koko tapaukselle.

* * * * *

Läntinen taivaanranta paloi jo punakirkkaana iltaruskoroihuna, Ijankaikkisuuden tulet näyttivät siellä punertavan, sytytellen ihmissielussa jäisyyden kaipuuta. Tuntui, kuin lämmittelisivät niiden tulien ääressä maan tomusta pois päässeet autuaiden henget, rauhallisina, ainoana ilona yhä suuremman kirkkauden kaipuu ja huoli jällelle jääneistä mullanlapsista. Tuntui, kuin katselisivat ne siellä kuolemantakaista, kelmeää, surullista valoa, joka on pimeyden ja valon sekotus, eikä siis tunne enää pimeyttä, ei pimeyden ja valon rajoja. Suomenlahden tyyni vesikalvo tuntui huokuvan ikihalua, pyrkivän sitä valoa kohti. Se imi osan sen hohteesta pinnallensa punakirkkaaksi väriksi ja välkytteli sitä, kuin armaina aarretta, tai autuuden aavistusta. Kronstadin kullatut kupoolit kohosivat vesi-ulapasta kullan hohtona ja kirkkautena, joka himmeni iltaruskon punaan ja suli sen kanssa värisoinnuksi. Se kultakuva kohosi ulapasta, kuin ikävöity elämänsaari kuoleman rauhallisesta, suruvoittoisesta merestä.

Harhama istui Systerbeckin kasinon portaikolla, syöden illallista, mieltien raskaita kysymyksiänsä ja katsellen iltaruskon punakirkkaita kaihoisia jumalavaloja. Kysymys: "Jhovako, vaiko Perkele?" kohosi hänen eteensä meren iltaruskohteisesta ulapasta autuuden saarena, jykevänä vuorena, jonka huippu pujottautui äärettömyyden rajoja tavoittelemaan. Sanomaton kaipuu syttyi hänessä: Hän olisi halunnut kiivetä sinne huipulle, nähdä koko elämän, painautua jumaluuden rintaa vasten ja nukahtaa siihen

onneen ja rauhaan ja autuuteen...

Äkkiä huomasi hän rouva Esemption ja majuri Velikodushofin istuvan loitompana. Kaikki jumalatulet ja iltaruskot sammuiivat silloin kuin puhallettuina ja hänessä roiskahti taas inho ja halveksuminen, kuin ärsytetystä, nälkäisestä pedosta verenjano ja viha. Hän asettui likemmä heitä. Hän tahtoi näyttäytyä heille, sanoa sillä näyttäytymisellänsä:

— "Katsokaa! Katsokaa ihmistä, kuvaanne ja *hedelmäännä!*... *Mies!* Katsokaa *minkälaisen* heittiön kädestä ja jälkeen sinun on täytynyt ottaa vaimosi!... Ja vaimo! Katso, minkälaisen rosvon sängyssä olet nukkunut. Kenellä olet ihosi puhdistuttanut. Katsokaa kunniaanne!..."

Hän istui, ilkkui siten ja nautti.

Majuri Velikodushof huomasi hänet, kuiskasi jotain rouva Esempiolle ja poistui. Harhaman mieleen muistui Rouvalan Timon tuvan paperit, joista korpelaiset olivat hänelle kirjoittaneet, valittaen rouva Esemption ilmottaneen, että häneltä eivät saa mitään, jos vaan yrittävät niitä periä. Hänelle oli niiden paperien pois lunastaminen tullut hulluuteen asti meneväksi kunnian-asiaksi ja hän nousi, meni rouva Esemption eteen ja tarjoutui lunastamaan ne paperit. Hän ei sitä tehnyt nyt auttaaksensa Timoa ja korpelaisia, vaan tyydyttäaksensä alhaisuudenjanoansa: osottaaksensa teennäisen muka ylemmyytensä ja siten painaa ihmistä edessänsä saivareksi. Mutta kun hän silloin kuuli rouva Esemption äänen, kävi väristys koko hänen olemuksensa läpi. Siinä äänessä tuntui olevan jotain räkätystä. Rouva Esemption silmistä näytti loistavan jotain ilkeää, ja hänen tylpät sormensa ja lihaiset kätensä loihitivat salamannopeana Harhaman eteen kuvan, jommainen hänelle oli ilmestynyt Valkeassa talossa. Hän lausui jonkun raakuuden ja lähti, hermokohtauksen repiessä koko hänen olemustansa, käsien kylmetessä jääkylmiksi ja kylmän hien juostessa ihoa pitkin.

Kun hän poistuessaan kulki puhelinhuoneen ohi, näki hän majuri Velikodushofin siellä puhuvan puhelimesta ja kuuli hänen puhuvan hänestä, lausuen:

— "Nyt on Harhama täällä! Ottakaa selko, missä hän asuu!"

Ilmiannon aavistus leimahti Harhamassa yhdessä hillittömän vihan kanssa. Hän teki päätöksensä salamannopeana. Käsi tarttui ladattuun pamauksen ehkäisijällä varustettuun aseeseen... Hän veti sen jo taskusta... hän tarkasti nyt, ensikerran, nuolinopeana, onko Nikitinille ajottu luoti jällelle jäänyt aseeseen... Se oli jäänyt, sillä ainoastaan yksi luotireikä oli tyhjä. Nikitinille ajottu luoti oli siis haavottanut hänet itsensä. Hän ehti käsittää sen.

— "Herran kiitos että ei säilynyt suurempaa konnaa varten!" — iloitsi Harhama.

Hän lähestyi takaapäin nopeasti... Ase oli jo valmiina... Silloin kuuli hän majuri Velikodushofin jatkavan:

— "Häntä on syytetty varkaudesta ja murhapoltosta".

Likaisin inho ja halveksimisentunne valui Harhaman suonia pitkin. Hän muisti Nikolain sanat: "Mies ei *tapa* koiraa, vaan merkkää sen ja jättää häpeäänsä kärsimään". Ase laskeutui. Hän aikoi vielä kysyä: "Majuri! Vaimonko minä olen sinulta varastanut ja vietellyt vaiko ne korut joilla se parasta aikaa koristautuu?" Mutta inho tukahdutti kysymyksenkin. Hän sylkäisi ja lähti.

* * * * *

Pohjattomat elämän kurimukset imivät elämää sisäänsä. Kaikki valui niihin pauhinalla, kuin vesi, hävisi näkymättömäksi, syöksyi tutkimattomaan pimeyteen.

Niiden kurimusten reunoilla pyöri ihmis-elämä, kuin vedensilmä. Se kiemurteli siinä hetken, kuin käärme, jota vetää tulisuppilo. Se kärsi ja pelkäsi häviötänsä ja siinä häviönsä partaalla tappeli se keskenänsä kaikesta häviävästä, kaikesta katoavasta, kaikesta haihtuvasta, kaikesta siitä, joka suistui kuoleman kurimukseen itsiänsä tappelijoiden mukana.

Ja kuoleman pohjattomasta kurimuksesta pursusi uusi elämä, kuoleman ylen-antamus, tai sen lapamato. Se pursusi kuoleman uudeksi ravinnoksi. Se kiemurteli taas oman aikansa kurimuksen suulla, tappeli häviävästä, väsyi, raukesi, sai kyllänsä kaikista ja syöksyi kuoleman kurimukseen, kuin kauhuissaan pauhuava vesi.

Kaikki taisteli turhasta.

Synkkänä ja tylsänä käveli Harhama Systerbeckin kasinosta asuntoonsa kylpylaitoksen pensionaattiin, jossa tiesi Orlofin häntä odottavan. Hermosto värisi ja kädet olivat jääkylmät. Kun hän lähestyi asuntoonsa, kuuli hän takanansa nimeänsä hiljaa mainittavan ja kohta tarttui käsi hänen

käsivarteensa. Hän säpsähti, katsahti taaksensa ja lausui hämmästyneenä:

— "Tamara-kulta!... Sinäkö se!..."

Tamara oli hätääntyneen näköinen ja puhui nopeasti, puolikuiskaamalla:

— "Hiljaa! Minulla on asiaa... Mennään syrjään..."

Harhama seurasi häntä puistikon polkua myöten yksinäiseen paikkaan ja siellä alkoi Tamara nopeasti, hiljaisella äänellä selittää?

— "Aivan sattumalta huomasin sinun akkunani ohi kävelevän... Olipa se Jumalan onni... Sinuahan uhkaa vaara. Joko sinä tiedät?..."

Harhama katsoi hänen silmiinsä tylsistyneenä. Tamara hätääntyi ja kiirehti:

— "Puhu herran tähden! Tiedätkö sinä että sinut on ilmiannettu?"

Nyt muisti Harhama ilmianto-asian ja majuri Velikodushofin telefoonipuhelun. Hän nauroi katkerasti ja mietti mitä tehdä. Ihmis-inho pulahti hänestä. Hän tahtoi kuulla kaikki ja kysyi rauhallisena:

— "Kuka minut on antanut ilmi ja mistä?..."

Tamara veti hänet istumaan vierellensä puiston istuimelle ja selitti:

— "Minä en tiedä. Mieheni puhui että joku urkkija on Suomessa yhteydessä erään naisen kanssa ja hän luuli urkkimisen tarkottavan sinua... Oletko sinä sekottunut johonkin?"

Harhama tuijotti maahan. Hänestä näytti, kuin matelisi hänen edessään ihminen inhottavana käärmeenä, joka pyydystää niljaista sammakkoa ja sen tähden unohtaa oman häntänsä. — Hänen kasvoillensa ilmestyi katkera väre ja hän lausui kuin uhitellen:

— "Olen. Minä olen sekottunut *kaikkeen*..."

— "Voi herra Jumala!" — säikähti Tamara, jatkaen: "Joudu herran tähden sitten ja pakene!"

Harhama tuijotti eteensä tylsän-näköisenä, miettien sitä käärmettä, joka muka mateli hänen edessään, häntä, niljaista sammakkoa pyydystäen ja unohtaen häntänsä. Tamara värisi ja odotti vastausta. Viimein puhui hän hätäisenä:

— "Kuule! Joudu!... Mitä sinä ajattelet?"

— "Ihmiskäärmettä, joka tuossa rapaa häntänsä sammakon tähden", — vastasi Harhama katkerana.

Tamara hätäytyi, ei käsittänyt mitään. Viimein tarttui hän Harhaman käsivarsiin, katsoi hänen silmiinsä ja kysyi hellästi:

— "Kuule! Mikä sinua vaivaa?"

— "Ei mikään... Kiitos, Tamara, varotuksestasi!" — vastasi Harhama surullisena.

Tamara katsoi yhä hänen silmiinsä ja rukoili:

— "Kuule! Puhu minulle! Sano, mikä sinulla on!"

Harhama ajatteli jotain hyvin katkeraa ja epäselvää. Puoli-itsekseen vastasi hän:

— "Ei se maksa puhua... Elämä pakottaa ihmiset myömään itsensä ja kunniansa sammakosta... Siinä se on koko se ilmianto..."

Tamara oli paljon puhunut Harhaman kanssa elämästäkin. Harhama oli hänelle hiukan raottunut, kuten kauniille, viattomalle lapselle. Hän oli paljon ymmärtänyt ja imeytynyt Harhama-hengen hämäryyteen. Hän kieppui vieläkin siinä. Hän pani vapisevat kätensä ristiin hänen eteensä, kyyneleet vuotivat hätäytyneistä silmistä ja hän rukoili:

— "Älä ole nyt semmoinen! Pakene, jos on jotain! Pakene *minun* rauhani tähden!..."

Harhaman silmissä sumeni kaikki. Hänestä tuntui Tamarakin nyt jalkapuulta ja taakalta. Hän huokasi. Tamara jatkoi:

— "Älä ole nyt oma itsesi, vaan muista muitakin!"

Ja Harhama alkoi muistella muita, kaikkia niitä joiden tekojen hedelmä hän uskoi olevansa. Hän muisteli taas marttyyrikruunuansa. Tamara jatkoi itkien:

— "Onhan muitakin maailmassa... Voit muita vetää mukanas kuolemaan..."

Harhama säpsähti. Hän muisti, että Orlof odottaa hänen huoneessansa väärän passin ja ties herra minkä kanssa. Hän nousi nopeasti ja lausui hermostuneesti:

— "Se on totta... Ne voivat mennä asuntooni ja siellä on Orlof..."

Sen sanottuansa ojensi hän kätensä tulisella kiireellä jäähyväisiksi Tamaralle. Tamara hätäytyi, unohti kaiken varovaisuuden ja kiirehti Harhaman mukana yhä hoputtaen tämän käyntiä:

— "Joudu!... Astu nopeammin!... Mutta älä juokse, ettei herätä epäluuloa!..."

Niin seurasi hän Harhamaa, väliin riippuen tämän käsivarressa, tukka puolihajalla, katse hätäytyneen näköisenä. Hän oli kuin äiti, joka lastansa pelastaessaan unohtaa kaiken. Semmoisena seurasi hän huomaamattansa Harhamaa aivan siihen huoneeseen, jossa Orlof odotti.

Lyhyesti, kuivasti lausui Harhama Orlofille:

— "Pakene! Minut on ilmiannettu",

Orlof kalpeni. Hänen henkensä riippui samassa rihmassa, kun Harhamankin. Hätäytynyt Tamara täydensi kuvan epätoivoisuuden. Elämä näytti räpyttelevältä, ilkeältä yököltä.

Seurasi sitten lyhyt selonteko asioista. Kenenkään mieleen ei johtunut tutkia, oliko ilmianto todellakin tarkottanut Harhamaa, tai edes tehty. Kuoleman yökköjen lennellessä ei kukaan enään tutki ja kysele, vaan etsii pelastusta.

— "Kenen luulet olevan ilmiantajan?" — kysyi Orlof.

Harhama muisti majuri Velikodushofin telefontuulet ja salaperäisen Lahden kirjevaihdon. Hänestä oli kaikki aivan kumoamatonta. Hän ei kyennyt edes ajattelemaan että mahdollisesti oli erehdys, tai ilveily tai petos tapahtunut. Lyhyesti, mutta selvästi selitti hän koko asian, Tamaran kädet vapisivat. Orlof oli kalpea. Hieman mietittyänsä kysyi hän majuri Velikodushofia ja rouva Esempiota tarkottaen:

— "Tiedätkö missä ne asuvat?"

— "En."

Hetkessä otti Orlof asunnosta telefontuulet tiedon. Se sattui olemaan samassa rakennuksessa missä Harhama asui. Orlof lausui Harhamalle kiihtyneenä:

— "Vanha oikeus käytäntöön!"

Silloin ilmestyivät huoneeseen ihmisten päät pelinappuloiksi ja tuulahti veren haju. Harhama tiesi sen "vanhan oikeuden". Hän oli pannut sen täytäntöön Nikitinin edessä. Hän vaiken. Koston musta perkele nosti hänessä päätänsä niin voimakkaana, että hän unohti kaiken muun, henkensä ja muiden hengen. Hän unohti Tamarankin, jota Orlof luuli uskotuksi, tai ei kyennyt mitään ajattelemaan. Orlof jatkoi kiihtyneenä, kalpeana:

— "Minä toin juuri nähdäksesi helvetinkoneen... Se laukeaa määrättynä hetkenä vedosta... Joutuin se niiden huoneeseen!..."

Ihmisten päät odottivat pelinappuloina pelaajia... Tuntui ihmislihan haju... Tamara tajusi kaiken. Harhama epäröi hetken. Inho ja kosto taistelivat hänessä... Kohta sai voiton se tunne joka piti kuolemaa liian pienenä koston jona kunniana... Hän janoi *enempää*... Hän tahtoi jättää ne muka häpeäänsä kantamaan, kuten Nikolai Geldnersin... Koko hänen sielunsa väräsi... Hän epäröi ja taisteli ja lopuksi kieltäytyi... Kaikki tapahtui kuumeisesti, yhdessä hetkessä.

Silloin vetäisi Orlof aseensa, ojensi sen ohimoonsa ja lausui sormi liipasimessa:

— "*Minä* en halua mennä hirsipuuhun... ja ehkä viedä muitakin... Kernaimmin näin... Valitse!..."

Tuntui kuin irvistelisivät pöydällä veriset päät, kuoleman pelinappulat... Tamara oli sanattomaksi jähmettynyt, kokoon lyhyistynyt... ei voinut puhua... Harhama mietti silmänräpäyksen ajan. Hän katseli kuoleman pelinappuloita... Hän näki ihmislihan höyryävän pelipöydällä... Hän juopui koston tunteesta

ja jostain selittämättömästä ja lausui sitten kuivana, jääkylmänä:

— "Hyvä!... Minä rupean rankkuriksi... Minä *itse* vien helvetinkoneen heidän huoneeseensa..."

Loppu suoritettiin kuumeisesti. Helvetinkone vedettiin vireeseen ja Harhama kätki sen varkain pensionaatin huoneeseen, jossa majuri Velikodushof ja rouva Esempio asuivat.

Kun hän palasi huoneeseensa, huomasi hän ja Orlof Tamaran, joka oli puoli-tajuttomana lytistynyt sohvan viereen. Harhama nosti hänet ylös, viedäksensä hänet pois. Tamaran hento vartalo nytkähteli hänen käsissäänsä suonenvedoista... Harhama oli kaikelle jääkylmä, tunteeton. Vettä saatuaan Tamara tointui hieman ja nyyhkytti:

— "Eihän se ollut ihan varma... mieheni *arveli*... hän *luuli*, että sinua urkitaan... Enkä tiedä... en tiedä onko siinä... onko siinä... onko siinä... vaaraakaan... Odota... odota edes... odota, Harhama-hyvä!... Odota vähän!..."

Vasta nyt juolahti Orlofin ja Harhaman mieleen tutkia asiaa. Mutta kaikki kävi salamannopeasti. Kuoleman yököt häilähtelivät... Sen hapset häilähtelivät... Se irvisteli ilkeästi... Pelipöydällä haisivat ihmisten sisälmykset...

Mutta mieleen muistui, että helvetinkone tuhoisi useita muitakin, sillä se oli voimakas... Syntyi pienoinen hämi ja neuvottomuus... Tamara nyyhkytti:

— "Minä koetan ottaa asiasta mieheltäni tiedon... koetan telefonoida ja sähköttää... ja etsiä hänet..."

Kaikki kalman liinat heilahtelivat... Huoneessa tuntui kuolemanhaju... Oli kuin olisi siellä täällä vetelehtinyt ihmissuolia... Hermot tekivät hetkessä päivänt yön...

Nopeasti sovittiin, että Tamara koettaa päästä yhteyteen miehensä kanssa. Kaikki keinot pantiin liikkeelle yhdessä hetkessä... mietittiin minne on telefoinoitava... mistä etsittävä Tamaran miestä... Orlof järjesti puhelimesta, että eräs hänen kasinossa oleva hengenheimolaisensa vartioi majuri Velikodushofia ja Esempiota ja ilmoittaa puhelimesta niiden lähdöstä... Harhama kertoi niiden tuntomerkit...

Tamara lähti hapset hajalla... Alkoi odotuksen ja jännityksen hetki... Kaikki hermot vetäytyivät vireeseen... Kuoleman viulut vinkuivat... sen linnut lentelivät... sen pelinappulat: veriset päät, odottivat pöydällä...

Pari minuuttia kului... Se aika tuntui tunnilta... Harhama laski samanlaisia laskuja, kuin oli laskenut Regime'in vaunuja odottaessansa... Alussa hän pelkäsi, että Tamara joko tulee aikansa, tai tuo rauhottavan tiedon ja siten pääsevät rouva Esempio ja Velikodushof *kostoa* pakoon... Hän janoi kostoa... Hän laski:

— "Kun ne nyt palaisivat ennen Tamaraa, että olisi myöhä peräytyä, vaikkapa olisivat syyttömiä!... Kun nyt tulisivat, pirut!... Kun ne tulevat, niin on *mahdoton* ottaa enää konetta pois..."

Hän katsoi kelloansa konemaisesti, katsomatta paljonko se on ja jatkoi järkeilyänsä:

— "Tai kun saisi nyt Tamara tiedon, vaikka epäselvänkin, että ne *ovat* ilmiantajia!... Ja tietysti se saakin sen... Mitä muuta varten olisi Velikodushof kehottanut minun asuntoani etsimään!... Ja se salaperäinen kirjevaihto... Juuri siellä osote, missä he asuvat!..."

Hänen hermonsa paloivat tulisina... Hän unohti kuoleman ja ajatteli vaan kostoa... kostoa... ja kostoa... Hän nautti siitä ja pelkäsi, että tilaisuus menee ehkä ohi...

Molemmat miehet kävelivät huoneessa kiihtyneinä, sanattomina, kuin kaksi petoa... Kuoleman ikenet irvistelivät... Sen luuranko tuntui kurkistelevan huonekalujen takaa ja alta... Harhama laski hermostuneempana kostonlaskujansa.

Tamara viipyi... Hetket tuntuivat päiviltä... Harhama pelkäsi yhä kovemmin, että koston musta korppi pääsee pakenemaan... Hän alkoi laskea nautintoansa... Hän järkeili kiihkoutuneen a:

— "Mitenhän niille silloin käy?... Kun ne ehtisivät tuntea ja huomata koston!... Kun eläisivät ja kituisivat edes viisi minuuttia... tai vaikka puoli minuuttia!..."

Ja yhä uudestaan nosti hän koston viinamaljan huulillensa ja joi siitä, kuoleman kellojen soidessa ja sen korppien odottaessa... Hän järkeili:

— "Menevätköhän ne aivan mäsäksi?... Minä tulen katsomaan oitis kun se räjähtää... Se tapahtuu täsmälleen kello neljä..."

Hänen aivonsa paloivat. Suonissa virtasi tulinen veri. Hän jatkoi kiihkeästi edestakaisin kävelleen:

— "Minä tulen, kuin ohimennen, ihmettelemään... Silloin epäluulokaan ei voi herätä... Ihmiset ajattelevat, että paennuthan se olisi, jos olisi syyllinen... Lähdän nyt muka öiselle kävelyllä ja silloin palaan ja kauhistun... Aivan huudan apua..."

Hän tunsu jo veren hajua... Hän nuuski sitä ja jatkoi:

— "Höyryääköhän niiden veri?..."

Hänen verenhimonsa yltyi. Ihmispeto juopui. Hän iloitsi:

— "Minä aivan *tahraan* käteni niiden vereen... Huudan apua ja menen, muka hädissäni, nostamaan niiden ruumiita ja sitä tehdessä noin... noin... vetelen kättäni verilätäkössä... Ah, saatana!... Kun nyt vaan Tamara viipyisi, tai 'ne' kiirehtisivät, että ei mene sivu suun!..."

Huoneessa oli kuolonhiljaista, kamalaa... Orlof aivan juoksenteli edestakaisin ja lausui jonkun ajatuksettoman, hermostuneen: "perkele!"... Harhama laski laskujansa... joi kostonviinaa... kuunteli sen korppien laulua... haisteli verta ja kuolemaa...

Aika kului... Kuoleman hämähäkit kutoivat verkkoansa... sen pelinappulat irvistelivät, sisukset verisinä... Helvetinkone kävi käyntiänsä... Orlof kiroili ja juoksenteli kuumeisena... Harhama *nautti*.

Viimein ilmotti vahti kasinosta, että kuolemaan tuomitut lähtevät. Silloin muuttui Harhaman jännitys: Nyt hän pelkäsi, että täytyy antaa helvetinkoneen räjähtää. Hän järkeili:

— "Mitä hyötyä siitä on?... Ne kuolevat silmänräpäyksessä, eivätkä huomaa, että se on *minulta* saatu lahja..."

Hän joutui aivan epätoivoon, kun Tamara viipyi eikä tuonut sanaa, että ei ole vaaraa. Hän laski:

— "Niistä tulee vielä marttyyrit... On paljon parempi, että ne saavat elää... kärsiä häpeäänsä... Ja kuka viitsiikään niihin koskea ja tahrata kätensä!..."

Ihmis-inho heräsi hänessä ja tukahdutti kostonhalua edellä kuvatun sairaan tunteen apuna. Hän vapisi, kun Tamaraa ei kuulunut. Hän laski:

— "Matkalla tänne ne viipyvät noin kymmenen minuuttia... tuskin sitäkään... Missä lemmolla se Tamara viiyykään!..."

Hänen vihansa ryöpähti Tamaraa vastaan, joka viipyi. Hän jatkoi:

— "Sen juttuahan tämä on koko keksintö... *Tietysti* se on perätön... Sekin häijy riippuu minussa ja sai tämän aikaan..."

Minuutit tuntuivat kuluvan lentämällä. Orlof kiroili. Harhama oli tulikuuma. Hän laski taas:

— "Pirunko hyötyä siitä on kun ne kuolevat tuntematta, että ovat saaneet koston!... Ja tietysti ne kuolevat... Pari minuuttia vaan ja ne ovat täällä... Silloin on kaikki peräytyminen myöhäistä... Olisi toista antaa niiden elää häpeän naru kaulassa..."

Hän raivostui, sieppasi käsilaukkunsa, jossa oli teoksen käsikirjoitus, paiskasi sen lattiaan ja kirosi:

— "Senkin vietävä, se Tamara, kun ei tule... Makaamaanko se on mennyt..."

Kului vielä hetki. Tamara syöksyi huoneeseen, hapsit hajalla, katse mielipuolen katseena, syöksyi Harhamaan kiinni, kuin raivostunut ja hätäili:

— "Ei mitään vaaraa... ei mitään vaaraa... Epäselvää... epäselvää juttua kaikki..."

Sanattomana riuhtaisi Harhama itsensä Tamaran käsistä, syöksyi majuri Velikodushofin huoneeseen, sieppasi sieltä helvetinkoneen ja kätki sen poveensa...

Kun hän oli päässyt huoneeseensa, kuuli hän askeleita ja rouva Esemption äänen.

Kaikki kolme huokasivat ja istuivat kauvan, voimattomina sanaakaan lausumaan.

Hiukan toinnuttuansa pyyhki Orlof kylmän hien otsaltansa ja lausui, helvetinkonetta tarkottaen:

— "Se olisi tuhonnut kaksi likeisintäkin taloa perustuksiaan myöten..."

Harhama tuijotti pöytään ja muisteli jotain sekavaa. Hän koetti selittää ilmiannon syytä. Hän ei kysynyt mitään, vaan oli varma, että rouva Esempio ja Velikodushof olivat hänet ilmiäntaneet. Hän uskoi sen sokeasti ja nautti siitä ja oitis luuli hän keksineensä syykin. Hän riemuitsi:

— "Ne himoitsevat Zaikon jättämää perintöä... Varmaankin meni ensimmäinen yritys myttyyn, niin koettavat raivata minut pois ennen kun olen saanut rouva Esempion hyväksi tekemäni testamenttimääräyksen kumotuksi..."

Hetken hän istui sanattomana ja katseli käärmettä, joka pyydystää niljaista sammakkoa. Sitten kokosi hän perintöä koskevat paperit ja teki nopeasti asianmukaiset luovutukset, luovuttaen ne Orlofille, käytettäväksi salaisiin tarkoituksiin.

Kun se oli tehty iloitsi hän:

— "Nyt ne rahat eivät enää ketään houkuttele... Nyt kun näette minut hirsipuussa ja menette palkkaanne perimään, niin saatte pitkän nenän, ainoan mikä teillä tulee olemaan kunniallista..."

Koko ajan kävi hänen povellansa helvetinkone, odotellen kello neljää. Jokainen oli sen kokonaan unohtanut...

* * * * *

Elokuun kelmeä kuu kulki hopeaseulana avaruuden kylmää kuperaa myöten. Äänettömänä seuloi se hopeaista kuutamonsa maille ja vesille. Se peitti sillä, kuin kuolinliinalla, eilispäivän kasvot, kun se makasi vainajana, äärettömyyden kalmanmailla harhailevana henkenä. Se peitti hopealiinoillansa kaiken sen elämän, joka oli eilispäivänä sammunut ja muuttanut niille maille, jossa ei aine enää raskauta sen vaellusta, sinne missä palavat ihmishengen ijäti kaipaamat kirkkaat, rauhalliset, surulliset jumaluuden tulet ylösnousemisen päivän kelmeänä valona. Koko äärettömyys tuntui huokuvan ijaista kaipuuta, tuskaa ja ikävää. Kaikki oleva tuntui kärsivän, kun sinne kaivatuille rauhanmaille johtavan tien viittoina häilähtelivät kuoleman mustat liput ja sen kahdenpuolen istuivat puiden oksilla kuoleman äänettömät, mustasiipiset korpit.

Harhama lähti asunnostansa oitis, saatuaan luovutuspaperin valmiiksi. Toisessa kädessään hän kantoi laukkaa, jossa oli teoksen käsikirjoitus, toisella käsivarrellansa hän tuki vapisevaa Tamaraa. He kulkivat sanattomina, Tamara puolitajuttomana, Harhama tylsän välinpitämättömänä.

Jonkun matkaa kävelyänsä istahtivat he eräälle puiston istuimelle ja kumpikin ajatteli jotain sotkuista. Hieno kuutamonsa varjorepale riippui puunoksilla, laskeutuen heidän hartioillensa. Yön suuri hiljaisuus istui pöllönä luonnon suurella orrella ja sen silminä kiilui ihmishengen ja koko luomakunnan suuri kaipuu, ikävä, tuska ja rauhan ja ijankaikkisen elämän halajaminen. Harhaman povella kävi helvetinkone, eikä hän sitä muistanut...

Viimein Tamara ikäänkuin havahtui ja alkoi muistella jotain, jotain unta, tai semmoista. Hän oli taittanut kastikaisen, nypisteli sitä ja puhui raukealla, tuskallisella äänellä:

— "Minulle johtuu mieleeni eräs muisto..."

Hän vaikeni ja mietti. Muiston kuutamokellot alkoivat soida surullisina, kuolinkelloina. Harhama huokasi. Tamara jatkoi ajatuksissansa:

— "Minulle jäi tuo koivu kerran mieleen... Muistatko?... Tämä on sama istuin, jolla me istuimme, kun sinä kirjoitit sävellykseeni laulun: 'Tyttö meni kuutamokohtaukseen'..."

Kumpikin vaikeni sitten kauvan. Menneen elämän kukkamaalla nyökyttivät kukat surullisina, kuihtuneina. Kuutamokellot soivat elämän sielukelloina. Helvetinkone kävi käyntiänsä... Tamara jatkoi:

— "Se oli juuri tämä vuoden-aika ja aivan tällöinen kuutamonsa... Oi sentään, minkälainen on elämä!... Sen jokaiseen kukkaan on kätkeyty myrkyllinen käärme..."

Molempien eteen avautui elämä kukkamaana, jota peitti leijaileva loistavavärinen perhosvaippa ja auringon hieno valovaate. Sieltä kuuluivat menneiden päivien kauniit laulut... kolmivaljakoiden kulkuset... soitto... laulu... Tamaran iloiset naurunhelähdykset... ranta-aaltojen lempeät pulahdukset... Sieltä näkyivät elämän unelmat ja sen häilähtelevät onnenliinat... Sieltä nousi kirkas toiveiden kuplaparvi pilviä kohti... Ja sitten alkoi kuulua surullinen sielukellojen soitto, ilmottaen onnen manalle menoa ja kukista nostivat mustat käärmeet päätänsä, kaksihaarainen kieli suusta ulos pistettynä. Kello oli paljon yli kolme. Helvetinkone oli vedetty kello neljäksi laukeamaan...

Harhama hajosi ajatuksiinsa ja lausui puoli-itsekseen:

— "Niin, Tamara!... Kyllä minä muistan tämän istuimen... Me unohduimme ehkä liian kauvaksi kuutamokohtaukseen..."

Mutta sitten hän mietti jotain, katseli Tamaran kauneita, puhtaita, viattomia silmiä, puristi hänen kättänsä ja lausui, vakuutettuna sanojensa oikeudesta:

— "Se on sittenkin niin, että me emme istuneet kuutamokohtauksessa *kylliksi kauvan*..."

Tamara purskahti itkuun ja Harhaman silmistä tipahti pari kuumaa, polttavaa vesikarpalaa.

Ja molemmat miettivät taas elämäänsä ja elämää yleensä, tumma varjorepale hartioilla ja kuun seuloessa hopeitansa eilispäivävainajan kasvoille kalmanjauhoksi. Tamara kuivasi silmänsä ja lausui:

— "Ah sentään!... Elämäntuska on niin suuri... niin suuri... niin suuri..."

Ja todellakin se tuntui Harhamasta niin suurelta, että äärettömyys näytti siihen pakahtuvan ja halkeavan. Ikivuori tuntui sitä huokuvan. Maansuonet tuntuivat pinkottuvan sen paineesta. Maan sisus tuntui olevan sen pakahtuma ja koko äärettömyys oli yhtenä maailmantuskan kipurauhasena. Kaikki odotti parantajaa ja lääkäriä ja vaivoista pääsyä. Kaikki kärsi ja ikävöi ja kaipasi ja vapisi. Kaikki odotti jonkun vapahtajan ilmestystä. Koko maailma oli tuskanhuutona. Harhama mietti sitä, eikä muistanut enää äskeitä tapausta, eikä helvetinkonetta, joka kävi hänen povellansa...

Taas he istuivat maailmantuskan suuressa kuutamossa äänettöminä, kunnes Tamara huokasi:

— "Elämässä ovat hautajaiset ihmisen ainoa, pysyvän onnen hetki... Ruumiskellot ovat ainoa oikea soitto ja sielumessu, ainoa oikea lemмен laulu..."

Harhama repesi aivan räsyiksi. Maailmantuska nousi hänen eteensä majesteetillisena, kruunupäänä, elämän itsevaltiaana herrana ja sen ytimenä ja kaikkena. Koko äärettömyys kuvastui hänelle maailmantuskan ajettumana, punottavana paiseena, jonka kipeänä punavärinä oli vapahduksen kaipuu ja ijankaikkisen elämän suuri, ainainen ikävä. Hän eli jumaluuden mailla, harhaili sen sumuselillä, mustien käärmeiden kiemurrellessa elämän kukissa ja unohdetun helvetinkoneen odottaessa kello neljää...

He puhuivat edelleen katkonaisin sanoin, muistellen sitä aikaa, jolloin tyttö meni kuutamokohtaukseen, noutamaan onnea ihmisen sylistä. Sattumalta huomasi Tamara kirotn vaskisormuksen, jonka hän oli Harhamalle vihkisormukseksi antanut. Hän tunsu sen ja kysyi:

— "Eikö se ole *se* sormus?..."

Joku terävä, vihlova, tulikuuma ajatus pisti Harhamaan. Hän muisti "kihlanneensa" sillä sormuksella rouva Esemption. Hän muisti Tamaran kertomuksen sen sormuksen kirouksesta ja vastasi katkerasti:

— "Kyllä, Tamara!... Se on se sama sormus... Minä olen 'kihlannut' sillä ihmisen vaimokseni..."

Tamaran kasvoille nousi tuskan-ilme. Molemmat vaikenivat. Kello oli viisi minuuttia vaille neljä. Viimein kysyi Tamara arkaillen, surullisena:

— "Oletko sinä sitten uusissa naimisissa..."

— "Olen, Tamara-rukka!... Minä olen oikeissa herras-naimisissa", — vastasi Harhama kuolonkatkerana.

Tamara oli neuvoton. Hän huomasi Harhaman äänessä jotain äärettömän katkeraa. Hämillään, puoli neuvottomana kysyi hän edelleen:

— "No entä sitten?... Oletko onnellinen?..."

Harhama mietti hetken ja vastasi sitten, maahan tuijottaen:

— "*Olen*... Minä olen *onnellinen*... Jos olet minut pelastanut hirttonuorasta, niin olet pelastanut minut sen naisen valmistamasta hirttonuorasta, jonka olen sormuksellasi kihlannut, sillä *hän* on se salaperäinen ilmiantaja-nainen..."

Tamara hätäytyi. Kyyneleiset silmät katsoivat hänen päässänsä suurina, pyöreinä, kuten odotellessa onnettomuuden viime iskua, jota ei voi enää välttää. Hänen kätensä vapisivat hermostuneesti, itku nousi kurkkuun, vartalo värisi ja hän sopersi:

— "Anna anteeksi!... *Minä* olen syyllinen... Minä olen tuottanut sinulle kirouksen sormuksella..."

Harhama yritti häntä lohdutella ja rauhoittaa, mutta silloin heittäytyi Tamara hänen kaulaansa,

puristautui häneen kiini, kuin mato, likistäytyi häneen ruumiinsa kaikilla voimilla, suuteli häntä palavilla, kuumeisilla huulillansa, kuin mielipuoli ja hoki epätoivoisena:

— "Anna anteeksi!... Anna anteeksi... *Elämä on joukko erehdyksiä... Elämä on suuri, suuri erehdys... Elämä on yksi ainoa erehtymä...*"

Tamaran puristautuessa Harhaman rintaa vasten, tunsi tämä povellansa jotain kovaa... Silloin muisti hän helvetinkoneen, työntäisi Tamaran luotansa ja huusi säikähtyneenä:

— "Pakene!... Helvetinkone..."

Tamara putosi istuallensa, kuin salaman iskemänä. Harhama sieppasi helvetinkoneen käteensä, päästi sen vireen auki ja viskasi koneen pensaaseen. Sitten katsoi hän kelloansa. Oli puuttunut vielä viisikymmentä sekuntia.

Hän juoksi nopeasti pensaansuon luo, tutki oliko viritys todellakin auennut ja tultuansa siitä vakuutetuksi kätki helvetinkoneen käsilaukkuunsa ja palasi Tamaran luo.

Tamara oli mennyt säikähdyksestä tainnuksiin. Harhama nosti hänen rennon vartalonsa maasta, piteli häntä vapisevilla käsillänsä ja alkoi toinnutella. Tamara houraili supisemalla:

— "Kuule, Harhama!... Ei saa!... Ei saa istuttaa kuutamokohtauksessa... ei saa niin kauvan, että helvetinkone räjähtää!..."

Harhama oli likomärkä hiestä. Hän kostutti nenäliinansa ruuhokkon kasteessa ja jäähdytti sillä Tamaran ohimoa, pitäen kukkaa hänen nenänsä edessä. Tamara houri edelleen:

— "Miten ihanaa!... Ihmistuska kukkii niin kauniina!... Se kukkii... se kukkii... Ai!... Käärme!" — parkaisi hän lopuksi.

Harhama paloi tulena. Vaivoin sai hän Tamaran tointumaan. Kun hän oli vironnut, nosti Harhama hänet ylös, kuin lapsen ja saattoi hänet huvilansa ovelle. Siinä taittoi hän kukka-istutuksesta pari kukkaa, tarjosi ne Tamaralle, suuteli hänen otsaansa ja käsiänsä ja sanoi jäähyväisensä lausuen:

— "Kiitos, Tamara!... Kiitos elämäni *ainoasta* kuutamokohtauksesta!... Kukkikoon sinulle kaikkialla elämän ihanin, ainoa oikea kukka ja onni: *elämäntuska!*"

Tamara puristi hänen kättänsä, suuteli häntä kuumeisesti ja katseli, kun Harhama hävisi puistikon oksilla riippuviin varjoverkkoihin...

Kolme päivää myöhemmin laulettiin hänelle ainoaa oikeaa lemmentaulua: *sielumessua...*

* * * * *

Maailmat syöksyivät ratojansa pitkin avaruuden pilkkopimeydessä. Vinhana heittäytyi maa ijankaikkista ympyrää myöten auringon ympäri, viskoen kuuta omana heilurinansa. Se pyöri huimaavaa pyörintäänsä ijäisen valo- ja pimeysmeren välissä, joita erotti toisistansa aamu- ja iltaruskon punainen värirengas, kieppuen vanteena maan ympärillä, ainaisen pimeyden ja valon rajalla. Myrskyt puhkesivat tyynistä, kuin kukka nupusta, tyyni tuulesta, kuin väsymys työstä ja uni väsymyksestä. Kaikki kiersi ja kärsi. Ihmis-elämän nykyhetki avautui menneisyydestä sen kukkana. Se kukki tulevaisuuden siemenen siittäjänä ja eli ja valmistui kuoleman ja häviön ruuaksi.

Tamarasta erottuansa käveli Harhama synkkänä, mieli tylppänä, ajatukset raskaina kivilohkareina. Hän istahti taas eräälle penkille, lähelle muutamaa asuntoa. Aamuyön hiljaisuus tuijotti joka oksalta. Pieninkin ääni levisi siinä suurena, laajana, kuin vedenväre järven rasvatyynellä pinnalla.

Hän yritti ajatella äskeistä tapahtumaa, mutta ajatukset pakenivat sitä, kuin inhottavaa, limaista käärmettä. Elämänkysymys oli loihdittu hänen eteensä ja hän katseli sen jumaluuteen häipyviä huippuja, joilla kukki ihmishengen ihanin kukka: elämäntuska, ikävä, jumaluuden kaipuu ja yleinen maailmantuska. Aamuvalon ensi väreet kohosivat jo idän taivaalle, heikkoina kuin arasteleva ensi lempi tytön poveen, kuutamon hopeat hävisivät ja varjoriekaleet kokosi joku näkymätön käsi pois oksilta ja ruohokoilta.

Äkkiä kuului nopeita askeleita tieltä. Yöpukuun puettu nainen lähestyi kiireisin askelin läheistä asuntoa, suuri villahuivi hartioilla ja tukka hajalla. Kiihkoisesti alkoi hän jyskyttää asunnon ovea huutaen:

— "Onko siellä ajuria?... Avatkaa!... Yhä te makaatte..."

Ovi avautui ja nainen käski yöpuvussa seisovaa miestä, joka oli oven avannut:

— "Menkää joutuin hakemaan lääkäri Vasiljefia... Sanokaa, että Kovalewskijn luo... Aleksander Vladimirovitshin!... Lääkäri tietää... Sanokaa, että on huonompi!..."

Mies lähti valmistautumaan matkalle. Nainen poistui oikotietä myöten, jonka varrella Harhama istui. Kun hän oli Harhaman ohi astumaisillansa, pysähtyi hän, kuin olisi säikähtänyt, ja katsoi pitkään Harhamaan. Harhama oli kuullut hänen puheensa ja tunsu hänet nyt näöltäänkin. Öinen lääkärin hakija oli Tatjana Nikolajewna.

Harhama nosti lakkiansa ja nousi tervehtimään. Tatjana Nikolajewna oli laihtunut, vanhennut, riutunut. Koko hänen olemukseensa oli painettu kärsimyksien suuri leima ja vaatteet olivat, kuten heti voi huomata, muinaisen rikkauden ilkkuvia, nukkavieruja jäännöksiä, onnenpäivien surullisia muistoja.

Hetkisen katsoi hän Harhamaan oudostuneena. Harhama kysyi häneltä, tervehtien:

— "Ettekö tunne, Tatjana Nikolajewna?"

Tatjana Nikolajewna astui uhmaavana askeleen Harhamaa likemmä ja vastasi, silmät vihan tulina:

— "Minäkö en Teitä tuntisi, Te perheeni onnettomuus ja kirous?... Minäkö unohtaisin miehen, joka on johtanut mieheni turmioon?..."

Harhama hämmästyi, luullen Tatjana Nikolajewnan tulleen hulluksi. Hän yritti puhua:

— "Tatjana Nikolajewna..."

— "Tatjana Nikolajewna!... Tatjana Nikolajewna!... Minä en tahdo puhua Teidän kanssanne, Te kavala!" — keskeytti Tatjana Nikolajewna huutaen, kuin raivostunut. Huuto herätti läheisessä talossa asuvat. Akkuna avautui, siitä näkyi naisen pää ja kuului ääni:

— "Mitä melua se on keskellä yötä?"

Harhama hämmästyi edelleen. Tatjana Nikolajewna seisoi hänen edessään kuin raivonhenki ja huusi:

— "*Te* se houkuttelitte mieheni keinottelemaan ja siten menettämään omaisuutensa..."

Harhama ymmärsi nyt asian. Hän tuli katkeraksi, muisteli, ettei hän ollut ketään kehottanut, ei silloinkaan, kun ne kysyivät hänen neuvoansa. Hän yritti taas puhua:

— "Kuulkaa, Tatjana Nikolajewna..."

— "Minä en kuule", — raivosi onneton nainen.

Niin jatkui hetkinen. Harhama ärtyi lopulta ja huusi:

— "Minä en ole miestänne *yhdelläkään sanalla* kehottanut... Hän itse tunkeutui yhtiöömme... Kuuletteko?... Hän *tunkeutui*..."

Tatjana Nikolajewna raivostui edelleen ja huusi:

— "Te *kavala!*... Te sanotte, että ette *sanoilla* kehottanut... Aah!... Siinä onkin juuri kavaluutenne... Te tekeydyitte vakavaksi... munkiksi ja pyhimykseksi aivan ja *sillä* Te houkuttelitte mieheni turmioon..."

— "Hävytöntä", — huusi Harhama, jossa nousi jo ihmis-inho ja uhma.

— "Ei ollenkaan hävytöntä", — huusi Tatjana Nikolajewna, — "Mieheni minulle sadasti puhui: 'Kun kerran niin viisas ja ajatteleva mies, kuin Harhama, on asiassa osalla, niin se on merkki, että asia on varma'... Te käärme... Te osaatte puhua *vaikenemisella*... Vaikenemisella Te puhutte, Te konna ja matelija..."

Harhama istahti ylpeänä, viittasi Tatjana Nikolajewnaa poistumaan ja lausui käskevästi:

— "Menkää matkaanne!..."

Käsketty raivostui entistä enemmän. Hän astui Harhaman eteen, näytti nyrkkejensä ja huusi:

— "Tekö käskette minua, Te käärme?... Tekö?... Minä kiroan Teidät tässä... Minä kiroan Teidät ijäksi, kostoksi siitä, että olette minut mieheni mieronnielle toimittanut... Minä kiroan Teidät, koska olette petturinaamallanne vetänyt mieheni ja lapseni kurjuuteen... Olkaa kirottu!... Kokoontukoon kaiken maailman kirous ja häpeä hartioillenne!... Olkaa kirottu!... Kirottu!... Kirottu!... Kirottu!..."

Koko aamuyön hiljaisuus raikui raivoisista kirouksista. Harhama vetäytyi nahkaansa, kuin siili, ja kuunteli huviksensa, kun häntä kirosi nainen, joka oli häntä kerran jumaloinut ja jonka hienoja käsiä hän oli suudellut.

Sillä aikaa oli äskeinen nainen, joka puhui akkunasta, tullut ulos ja lähestyi kiroajaa. Sen vielä huutaessa viimeisiä sanojansa tarttui tulija hänen olkapäähänsä, katsoi hänen silmiinsä ja kysyi:

— "Tehän olette Tatjana Nikolajewna?"

— "Mitä se kehenkään kuuluu, kuka minä olen", — vastasi raivostunut nainen. Harhama tunsu oudon naisen oitis. Se oli sama portto, Annushka, joka oli hänelle "Karhussa" puhunut elämän puolesta, itse seisten elämän ravassa. Hänen arpiet kasvonsa olivat painuneet Harhaman muistoon.

Nyt oli Annushka hyvästi puettu ja kasvoilta loisti ihmisyyden jalo leima. Harhama oudostui. Annushka jatkoi puhettansa:

— "Kyyhkyläiseni, Tatjana Nikolajewna! Kyllä se kuuluu minulle kuka Te olette... Muistatteko Anna Ivanownaa, joka Teille kertoi satuja, kun olitte pikku tyttö?..."

Tatjana Nikolajewna katsoi puhujaa hämmästyneenä. Annushka jatkoi:

— "No minä olen se... Herran kiitos, että löysin pikku Tatjanani... Teidän äitinhän minut kustansi tyttöinstituuttiin..."

Hän kuivasi silmänsä ja jatkoi:

— "No sitten minä lankein syntiin... Äitinne tiesi kaikki ja itki ja kärsi poloinen minun tähteni... Mutta, minkä sille tekee, kun se on Jumalan tahto..."

Tatjana oli kiihtynyt ja hämmästynyt. Hän tunsu Annushkan historian. Annushka kuivasi taas silmänsä ja jatkoi:

— "Mutta Jumala pelastaa meidät ihmiset aikansa, kun vaan uskomme... Minut pilasi kenraali Pawlof... No eihän se ollut hänen vikansa... Häinkin oli vielä nuori ja kokematon... Ja kuka ei erehdy elämässä... Jumala on antanut hänelle anteeksi... Hän kuoli äskettäin ja jätti minulle satatuhatta ruplaa..."

Itku keskeytti Annushkan puheen. Sen lakattua hän jatkoi:

— "Kuolinvuoteellensa antoi minut etsiä ja kättä suuteli ja pyysi rukoilemaan Jumalalta anteeksi..."

Jumalatulet leimahtivat Harhaman eteen. Elämän vyyhti sotkeutui. Elämän arvoitus, jonka kenraali Pawlof oli selittänyt valssin soidessa ja samppanjan vaahdotessa, näyttäytyi Harhamalle aivan tutkimattomana, kuullessansa kenraali Pawlofin, joka ynseänä puhui "kirkon katolle raahatusta roomalaisten ristinpuusta", sanoen sitä hullutukseksi, saman Pawlofin polvistuneen sen ristin juurelle. Annushka jatkoi puhettansa:

— "Minä huomasin puheestanne, että olette köyhä. No minä maksan nyt velkani. Viisikymmentätuhatta ruplaa saatte Te ja loput annan köyhille ja itse menen nunnaksi..."

Elämän kaikki rihmat tuntuivat sotkeutuvan. Tatjana Nikolajewna värisi liikutuksesta. Hän ei käsittänyt vielä onneansa, sillä se oli niin suuri ja uskomaton. Hän itki ja vapisi. Annushka jatkoi, häntä lohdutellen:

— "Näette nyt, kyyhkyläiseni, miten armollinen on Jumala. Hän sallii minun maksaa Teille sen minkä jäin äidillenne velkaa... Me olemme elämän kukkia... Elämä pitää itseään ja meitä aikansa nappuna, mutta kun kukka-aika tulee, niin se puhkaisee nupun kukaksi..."

Elämän kukkamaat kuvastuivat taas Harhamalle. Häinkin tunsu olevansa elämän kukka, vaikka hän uskoi olevansa toisten elämästä puhennut yleisen elämän hedelmä. Hän nauroi katkerasti. Annushka kääntyi hänen puoleensa ja puhui:

— "Ja Teidät minä myös tunnen, Vanjka... Muistatteko Karhussa... No niin... Minun mieleeni Te jätitte ensiksi, koska annotte *ilmaiseksi* ruplan... Minulle ei kukaan muu ilmaiseksi antanut... Ja toiseksi minä muistan, koska olin silloin viimeisen kerran 'Karhussa'... Vanjka — muistattehan Vanjkan, joka puhui sosialismista — no, hän vei minut pois ja elätti eikä antanut kävellä. Sitten minä sairastuin ja kohta parattuani kutsutti kenraali Pawlof minut luoksensa ja jätti satatuhatta... Sääli vaan, että Vanjka, onneton, kuoli, etten ennättänyt hänelle maksaa... No, tottapa se oli Jumalan tahto..."

Ensimmäiset aamulinnut alkoivat laulaa ja aamukoite valaisi elämän kukkamaata, jossa jokainen päivä

puhkesi edellisestä ja kaikista edellisistä päivistä ja jossa jokaikinen päivä ja elämän hetki oli seuraavan hetken kukkanuppu. Siltä kukkamaalta tuoksui elämäntuska ja kaiho ja ihmishengen iki-ikävä. Siellä lentelivät onnettomuuden ja haihtuvan onnen, ikävöidyn elämän ja aina vaanivan kuoleman perhoset, ja kaikki se yhdessä kaiken olevan kanssa muodostivat ijankaikkisen elämän-arvoituksen. Mieli raskaana katseli ja mietti Harhama sitä, puhuen muutamia sanoja Annushkan kanssa, Tatjana Nikolajewnan kuunnellessa ja miettiessä kaikkea tylsänä, hämmästyneenä. Annushka puhui Tatjana Nikolajewnalle:

— "Kas niin, kyyhkyläiseni! Nyt on Jumala meille puhaisut uuden elämän sen kukkanupusta: entisestä elämästä..."

Tatjana Nikolajewnalle alkoi jo kirkastua onni ja hän tuli vakuutetuksi siitä, ettei näe unta. Heikko ruumis värisi, ikäänkuin vilusta. Hän katsoi Annushkan silmiin surullisena, hajanaisena, villahuivi valahti pois hartioilta, polvet alkoivat horjua ja hän vaipui polvillensa Annushkan jalkojen juureen, syleili niitä ja itki ja nyyhkytti kuin lapsi. Annushka yritti nostaa häntä ylös, mutta Tatjana Nikolajewna puristautui hänen jalkoihinsa entistä lujemmin. Harhama nousi, tarttui takaapäin Tatjana Nikolajewnan kainaloihin ja nosti hänet ylös, tuntien, kuinka hänen heikko, pehmeä vartalonsa nytkähteli itkusta ja mielenliikutuksesta. Hän nosti hänen villahuivinsa takaisin hartioille ja nyökkäsi Annushkalle, kehottaen häntä saattamaan hänet kotiin. Annushka ymmärsi, tarttui Tatjana Nikolajewnan käsivarteen ja lausui lempeästi:

— "Mennään, kyyhkyläiseni!..."

Tatjana Nikolajewna seurasi horjuvin askelin ja hävisi Annushkan kanssa valkenevan aamun kelmeään valoon ja hiljaisuuteen.

* * * * *

Silloin Harhama nousi maailman suurimmaksi narriksi: Luulotellen, että oli syytön äskeiseenkin kiroukseen, asetti hän taas marttyyrikruunun päähänsä. Mutta vieläkin kauvemmaksi meni hänen narriutensa: Hän ei enää koristautunut tavallisen kuolevaisen marttyyrikruunulla, vaan orjantappuraseppeleellä. Hän luulotteli olevansa Messias, joka on kutsuttu osottamaan maailmalle oikean jumalan ja jota ihmiset sen tähden vainoovat.

Hän istui pienen, kolmikulmaisen puiston penkillä ja kuvitteli sen Getsemaneksi, ja nousi yhä ylemmä narriuden rappusille: Hän uskotteli olevansa uusi Jeesus, joka on vievä Venäjän hirsipuun kirkonkatolle, kuten Jeesus vei Roman ristinpuun. Hän muisteli Geldnersin ja kenraali Pawlofin ennustusta Venäjän hirsipuun kohtalosta ja sovitti sen itseensä.

Hän nousi rappu rapulta ylemmä hulluuden valtaistuimelle. Hän järkeili:

— "Tulkoot nyt! Mutta kun minulta kysytään, mikä on totuus, en minä Jeesuksen tavalla luikertele, vaan näytän käsikirjoitukseni ja sanon: lukekaa!"

Ja edelleen hän kuvitteli, että rouva Esempio on se, joka hänet toimittaa Venäjän pyövelien käsiin. Hän istui ja odotti, että hän tulisi antamaan hänelle suuta. Hän mietti jo mitä hän silloin sanoisi. Henkinen hulluus oli hänessä sairauden huipulla.

Päivä valkeni. Valovirrat tulvivat jo maille. Ja kun kiini-ottajia ei kuulunut, alkoi Harhama sommitella juonta, millä houkutella rouva Esempio antamaan hänet ilmi. Nopeasti kirjoitti hän pitkän, taitavasti laaditun kertomuksen osan-otostaan vallankumoukseen, kirjoitti sen siihen muotoon, että sen todenperäisyyttä ei voitaisi epäillä, ja ilmiantoi itsensä murhiin, joita hän ei ollut tehnyt, mutta joiden tekijää etsittiin. Kun se oli valmis, lähetti hän sen rouva Esempiolle käytettäväksi ja odotteli tulosta.

Syyskuun ensimmäisen päivän aurinko nousi jo korkealle, mutta yhä odotti Harhama kuviteltu orjantappuraseppele päässä ja ajatukset tylsinä. Hänen huomaamattansa lähestyi häntä Tatjana Nikolajewna itkeneen näköisenä, levottomana ja istahti hänen vierellensä lausuen:

— "Herra Harhama!... Minä pyydän anteeksi."

Harhama katsoi häneen puutuneena. Tatjana Nikolajewna jatkoi:

— "Se oli epätoivosta puhennut... Minä kadun sitä... Ettehän Te ollut syyllinen eikä kukaan..."

Harhama naurahti katkerana ja lausui:

— "Ei minulla ole mitään anteeksiannettavaa... eikä pyydettyä..."

Tatjana Nikolajewna oli neuvoton, hätäytynt. Hän alkoi taas selitellä, lopettaen:

— "Mieheni on kovin sairas ja pyytäisi saada tavata Teitä... Olen tunnin ajan jo Teitä etsinyt..."

Ja tarttuen Harhaman käteen, lopetti hän rukoilevasti:

— "Lähtekää!... Mieheni odottaa..."

Harhama otti käsikirjoituslaukkunsa ja lähti välinpitämättömänä.

* * * * *

Aleksander Vladimirovitsh Kovalewskij makasi vuoteellansa. Elämä oli kalvanut lihan poskista ja elämänhalun silmistä. Rinta kohosi vaivaloisesta hengityksestä, katseessa oli jotain elämän inhoa ja huoneessa vallitsi surkuteltava köyhyys, jota entisen rikkauden risaiset jäännökset kirjavoittivat.

Mutta nyt oli onnen aurinko noussut kirkkaana. Annushkan lahjakirja valaisi vaimon elämää.

Raukealla äänellä puhui Aleksander Vladimirovitsh Harhamalle, joka istui hänen vuoteensa vierellä. Keskustelun kuluessa kysyi hän sattumalta, mitä Harhamalla oli käsilaukussa.

— "Erään teoksen käsikirjoitus", — vastasi Harhama hieman kiusautuneena kysymyksestä ja yhä ajatellen ennustajaa. Aleksander Vladimirovitsh oudostui ja alkoi puhua:

— "Sinä siis aijot kirjailijaksi... Heitä pois hullutus... Elämän valhe..."

Harhama oli vaiti. Puhuja jatkoi:

— "Sillä, katso: Eihän kirjallisuus ole muuta, kuin petosta ja elämän vääristelyä..."

— "Kuinka niin?" — oudostui Harhama.

— "Siksi", — jatkoi toinen — "että kirjallisuudessahan ovat säännöt *minkälaiseksi* pitää ihminen ja sen elämä kuvata: Se pitää kuvata runollisesti ja esteettisesti eheäksi... Etkö sinä ole ajatellut mikä suunnaton hulluus ja petos se on?... Et ole... Hyvä on. Ajattele sitten, onko maailmassa ainoatakaan, sanon *ainoatakaan* ihmistä, jonka elämä olisi eheä runo, hyvä, tai paha?... No, otetaan ihmiskunnan paraat: Jeesus — jos Hän on ollut olemassa — Sokrates ja ehkä Tolstoi... Mutta onko niidenkään elämä eheä? Valetta. Jos niidenkin elämän kokonaisuus, ne jokapäiväiset pikkumaisuudet — esimerkiksi Sokrateksella vaimonsa kanssa — ja salaiset halut ja ihmismäisyydet maalattaisiin, niin mikä eheä runo siitä syntyisi?... Siitä syntyy eheä runo siten, että *petetään* ihmisiä, poimitaan se mikä sopii reseptiin ja muu salataan... Jokaisen romaanisankarin elämähän on, kuin edeltäpäin tilattu. Eikö se ole törkeä petos, kun elämä on kerran satojen tuhansien sattumuksien tulos?"

Rykiminen ja verensylyky keskeyttivät puheen. Harhama mietti äsken kuulemaansa ja hänestä se tuntui hämmästyttävän oikealta. Saatuansa taas voimia, jatkoi Aleksander Vladimirovitsh:

— "Ihmis-elämähän on tuhansien vaikutuksien ja ihmisten luoma: Sinä luet historiaa, se jo vaikuttaa sinuun... Koko äärettömyys vaikuttaa sinuun... Jokainen tiellesi sattava ihminen ja tapaus vaikuttaa sinuun... Ihmis-elämä on tuhansien ilmiöiden ja aikakauden koko yleisen elämän tulos... Ihmiselämä on sen tähden niin repaleinen, että ainoastaan suuri narri voi ryhtyä siitä luomaan esteettistä runoa... Eikö se ole resepti, että esimerkiksi ei saa olla kirjassa kuin kaksi kolme henkilöä, joiden kanssa sankari nypläilee?... Ja paljon muita sääntöjä ja jalkapuita... Niillähän on omat nimensäkin: romantiikka, symbolismi ja herra ties mitä, ja jokaisessa niissä on vielä uusi ja vanha suunta ja ehkä muutakin... Useimpien kirjailijoiden vielä täytyy itsensä jollain lailla ilmottaa mihin suuntaan hän kuuluu, koska muuten ei sitä huomaisi suurennuslasillakaan tutkien... Etkö ole ajatellut miten hassulta näytät, jos rupeat niihin sullomaan elämää ja vapaata ihmisajatusta... Mutta eikö sinun elämässäsi — anna anteeksi — ole jo *ennestään* kylliksi petosta? Miksi rupeat kuvailemaan ihmis-elämää siksi, mitä se ei ole: Ihmiselle, sinulle ehkä ennen muita, jo kykenemättömyys panee kylliksi käsirautoja käsiin, miksi ryhdyt työhön, jossa sinulla on vielä jalkarautoina jotkut kirjallisuuden säännöt, joiden mukaan sinun pitää kuvata elämä vääräksi?..."

Harhamasta tuntui puhe joltain totuuden saarnalta, jonka oikeutusta hänen tylsistynyt sielunsa ei kumminkaan kyennyt tutkimaan. Aleksander Vladimirovitsh jatkoi:

— "Ota oma elämäsi, tai kenen hyvänsä! Minkä eheän kertomuksen sinä niistä saat, jos sinussa on rahtukaan, pieninkään rahtu rehellisyyttä? Laitumella käypä härkä on ainoa, jonka elämä on niin esteettinen ja runollisesti eheä, että siitä voi kirjoittaa taideteoksen... No kuvailekin sitten sitä, jos tahdot onkia mainetta ja samalla olla rehellinen elämää kohtaan... Mutta älä rupea jalkapuussa tekemään silmäkääntäjätemppeja, sillä silloin sinä joudut nauruksi itsesi edessä runomestarien sinulle käsiään taputtaessa... Mutta mitä sinua ne käsientaputukset hyödyttävät?... Turhuutta, elämönhullutusta on kaikki..."

Puhuja väsyi ja hengitti raskaasti. Harhamassa nousi elämän-inho. Kovalewskij puhui hänen mielestensä, kuin ihmishengen suuriruhtinas, joka häntä ivaten katkoi ihmis-ajatuksen jalkarautoja ja viskoi kappaleet inhoten syrjään. Hän ryhtyi itseensä puolustamaan selittäen:

— "En minä olekaan ryhtynyt kuvailemaan rakkauden kirjeiden kirjoittelijoita, enkä ryömimään jalkarautoissa..."

— "Siis yhteiskunnan parantajaksi olet ryhtynyt", — keskeytti Aleksander Vladimirovitsh. Ja vaimollensa, joka toi hänelle lääkkeitä, lausui hän:

— "Mene, Tatjana, lapsien kanssa kävelemään. Virkistytte siellä... Minä voin hyvin... puhelen tässä Harhaman kanssa..."

Hän viittasi lapset luoksensa, suuteli niitä palavasti, ojensi raukean kätensä vaimollensa jäähyväiseksi, suuteli sen ojennettua kättä ja jatkoi Harhamalle, kun olivat jääneet yksin:

— "Minä tunnen kuoleman lähestyvän ja lähetin ne pois, että eivät ole kärsimässä..."

Sitten katseli hän haaveillen ylös. Harhaman sielu värisi. Hän ryhtyi tarkastamaan kuoleman tuloa sairautensa kaikella kiihkolla. Aleksander Vladimirovitsh alkoi taas puhua:

— "Menemme siihen asiaan: Sinä ryhdyt parantamaan yhteiskuntaa. Minä tiedän kaikki, sillä Zaiko lähti minun luotani itseensä ampumaan ja kertoi kaikki. Sinä rupeat luomaan sosialistista yhteiskuntaa... Älä polta käsiäsi!... Minä puhun kuoleman edessä ja sinun ystävänäsi ja sanon sinulle, että se yhteiskunta on hirviö ja mahdottomuus. Se vie vähätkin ihmishenget tomuun."

Harhama oli yhtenä korvana ja tarkkaavaisuutena. Puhuja jatkoi:

— "Ajattele, että sinunkin pitäisi juosta toreilla kahviakkojen kanssa hallitsemassa yhteiskuntaa ja valvomassa, että saat mieleisesi paikat housuihisi!... Mikä narrin tehtävä se olisi hengelle, joka pyrkii ylös!... Ajattele edelleen: Kaikki kuona nousisi erilaatuisen roskaväen hartioilla keinottelemaan... Ihmisen yksilöllisyys häviäisi ja ihmiset polkeutuisivat ihmiskarjoiksi, jotka tappelevat toistensa kanssa kannikasta... Sitä tilaako sinä rupeat luomaan?..."

Puhuja katsoi Harhaman silmiin tuskaisen, kärsivän näköisenä. Hetken vakavuus vaikutti, että Harhama tunsu istuvansa, kuin profeetan edessä. Hänen herkkään sieluunsa painui jokainen sana, ja hillitön mielikuvitus valoi kaikkeen hengen. Hän näki jo sen hetken, jolloin hänen pitäisi sosialistisen yhteiskunnan torikokouksissa keinotella, kärkeä ja taistella juoruavan ämmäjoukon ja ihmiskruonan kanssa leipäpalasta. Hän huomasi, että hän oli juuriansa myöten sen kansanvallan inhoaja. Sairas jatkoi:

— "Jalostunut, kirkastunut itsevaltiut on ainoa oikea. Se on ainoa hallitusvalta, joka voi jakaa oikeutta tasan, jos se tahtoo... Tai sitten luonnontila... Kansanvallalle se on mahdoton, kunnes ihmiset eivät ole jumalia... Enemmistö polkee siinä lokaan vähemmistön... Kansanvalta on ihmishengen suuri hullutus ja mahdottomuus... se on roskaväen lyhytaikainen riemu... Se on ihmishenkien turmelija, sillä se kietoo ne aineelliseen halpaan taisteluun, torikokouksiin..."

Entistä jännittyneempänä seurasi Harhama kuoleman tuloa ja keskustelua. Hänen ajatuksensa olivat yleensä salamannopeita. Nyt hän oitis, vaistomaisesti, huomasi, että hän oli olemukseltaan itsevaltiuden ihailija siinä määrässä, että hän pienenä poikana oli kirjoittanut ylistysrunon — Nerolle, koska se osasi käskeä. Perkelettäkin hän ihaili, koska se ei häikäillyt käskiessään. Hän huomasi, että hänen elämänsä oli siinäkin asiassa ollut *erehdys* ja *valhe*, että oli ollut ajan sosialisti.

Kuoleva jatkoi heikolla äänellä:

— "Ja lisäksi: Sinäkö luulet kelpaavasi yhteiskuntaa parantamaan, tai kukaan kirjailija... Älä suutu minuun, kun sanon, että sinun *omat* kätesi ovat liian rapaiset... minä tiedän paljon... Te kirjailijat sanotte painavan sananne maailman asioissa ja annatte ohjeita, mutta kuka teistä on alkanut oikeasta päästä, itsestään? Ehkä ne kolme, jotka mainitsin: Jeesus — mutta hän ei ole mitään kirjoittanut — Sokrates ja Tolstoi... Entä muut?... Miksi ette te *itsestänne* tee malli-ihmistä, vaan parannatte muita?... Sinäkin!..."

Harhama istui synkkänä, sanattomana. Puhuja jatkoi, raskaasti hengittäen:

— "Toisin sanoen: Te maailman parantajat olette arvostelijoita. Teitä on meillä... kuinka paljon on maailmassa ihmisiä?... tuhat viisisataa miljoonaa, eli kuinka?... Meillä on siis tuhat viisisataa miljoonaa arvostelijaa, sinä niihin luettuna, jotka katsotte olevanne kutsutut lausumaan painavan sananne jossain... no, esimerkiksi taiteessa... yleensä elämässä... Mutta näytävä minulle teistä arvostelijoista ainoakaan, joka on maalannut mallitaulun, s.o.: alkanut arvostelun oikeasta päästä... Ja mitä väkeä

olette te kirjalliset maailmanparantajat?... Semmoista, joka ei ole muuhun kyennyt, koulujen lahjattomia oppilaita, jotka julistautuvat neroiksi... Yksi tuhannesta kirjailijasta ansaitseisi käteensä kynän... muiden käteen pitäisi panna käsikoppa... sinun käteesi ensimmäisenä..."

Syntyi pitkä äänettömyys. Sairas levähti ja katseli jotain kirkastuvaa. Sitten alkoi hän taas puhua:

— "Sinä lähdet maailmaa parantamaan, mutta miksi et paranna itseäsi?... Minä tiedän niin paljon... Minä tiedän ne alhaiset teot, joiden johdosta sinä Zaikon kanssa jouduit puoskarien kynsiin... Olkoot ne kuolleen muiston tähden mainitsematta... Minä tunnen sen rikoksen, josta vastaajaa täytyi *arvalla* etsiä... Olkoon, että asianomainen on nyt satojen tuhansien omistaja, koska ne obligatsioonit, joilla asia peitettiin, ovat voittaneet: se ei asiaa paranna... eikä sekään, että arpa lankesi sinulle väärin... Älä siis lähde parantamaan maailmaa, vaan pese kätesi!... Sinä *olet* jo maailman parantaja siinä määrässä, että elämäsi on niiden elämän kukka: se on erehdyksien ja rikoksien sarja... se on semmoinen malli, jommoisen ihmis-elämän *ei* pitäisi olla..."

Harhama huokasi. Sairas hengitti raskaasti ja jatkoi haaveillen:

— "Ja se maailman parannus... Suuri osa niitä lääkärejä istuu Hiiden myllyssä, josta vuotaa kaikki saasta maailmaan... Se vuotaa juuri rikkaiden, sivistyneiden, maailman parantajien Hiiden myllystä, myrkyttäen köyhienkin elämän... Miksi ei niiden myllyjen kauheutta paljasteta?... Miksi lääkärit, ne kirjailijat kiertävät semmoisia märkäreitä?... Siksi että taide käskee niin tekemään... Tai siksi että ne ovat parantajien omia pesiä... Eihän pahakaan lintu omaa pesäänsä likaa... ne täytyy runoilla kauneiksi... Ja sinä olet yksi niitä tahraajia... Miksi ette ennen kaikkea paljasta omaa elämäännä?... Ette ehkä jouda, kun on maailmalle niin paljon 'uutta' sanottavana... Petosta: Pikku lapsi lausuu usein suurempia totuuksia muutamalla sanalla kuin te kirjailijanerot paksuilla niteillänne. Ja ajattele edelleen tyynenä, niin huomaat, että pieni lannanhoidosta kirjoitettu kirjanen vie ihmiskuntaa eteenpäin suuremman askeleen kuin sinun ja muiden kaltaistesi maailman parantajien sata romaania ja novellia."

Harhama kuunteli tuomiotansa tyynenä, mutta synkkänä. Kuoleman kulkuset soivat hänen korvissansa ja hänen sielussansa häilähteli sen varjo; ja hän hapuili sitä nähdäksensä. Nopeasti käsitti hän taas jotain himmeää: hän huomasi pyrkineensä maailman parantajaksi, itse vajoten sitä tehdessänsä sen suurimmaksi heittiöksi. Joku selittämättömän katkera tunne täytti koko hänen olemuksensa. Hän yritti puhua ja selittää:

— "En minä yhteiskuntaa paranna, enkä ole teostani siitä kirjoittanut... Ne ovat uskonnollisia kysymyksiä..."

— "Siis ajot kukistaa Jumalan", — keskeytti sairaas.

Harhama vaikeni. Sairas jatkoi:

— "Minähän entisiltä ajoilta tiedän, että kiellät Jumalan... taistelet Häntä vastaan... Jalkani jo kylmenevät..."

Harhama jännittyi repeämään asti. Sairas pitkitti:

— "Minä puhun kuoleman edessä ja sanon sinulle: Jätä Jumalaa vastaan taistelemisen, sillä se on ihmishengen suurin hullutus... se on mittamattoman suuri hullutus... Sillä jos Jumala on, ethän sinä voi sitä kumota. Jos Häntä taas *ei* ole, olethan suurin narri, jos rupeat Häntä, olematonta, kukistamaan... Ajattele sitä hullutusta... sitä ihmishengen suurinta erehdystä ja narriutta!..."

Kirkas salamasade tuntui valaisevan Harhamaa. Sairaana sanat tuntuivat niin kumoamattomalta totuudelta, että hän vapisi niitä ajatellessansa ja mietti: Onko elämäni siinäkin ollut erehdys?... Olenko taistellut narrintaistelua? Hän yritti selittää, pelastua häpeästä, sairaan edestä. Hän lausui:

— "*Uskon*... väärän uskon hävittämistä onkin kysymys..."

Sairas keskeytti hänet yhä heikkenevällä äänellä:

— "Sinä luulet voit hävittää uskon!... Kuule: Helpompi on sinun nostaa vuoret hartioillesi ja kantaa ne pois äärettömyydestä, kuin hävittää usko yhdestäkään ainoasta ihmisestä... Sinä voit hävittää ihmisestä kaiken muun, mutta et uskoa... et koskaan, et yhdeltäkään... Sillä katso: Toiset ihmisistä uskovat, että Jumala on. Kukaan heistä ei sitä tiedä. Toiset uskovat, sanon *uskovat*, että Jumalaa *ei* ole. Viime mainitut ovat juuri sitä uskovaisten sokeinta, kiihkouskoisinta joukkoa... ne ovat kiihkomuhamettalaisia... Sillä eihän heistä ainoakaan *tiedä* että Sitä ei ole. Ne uskovat aivan sokeasti... Ja mitä uskovaisten joukkoa se vielä on! Katso ympärillesi: Ne ovat Hiiden myllyn oriita, tai jotain semmoisia 'tiedemiehiä'... sinun laillasi rappiolle joutuneita... Jos Jumalaa ei ole, tai on, niin korkeintaan voi ilmaantua *yksi ainoa* koko maailman olemassa-olon aikana, joka voi *tietää* sen asian. Kaikki muut

ovat uskovaisten sokeaa laumaa... Miljoonat uskovat Darwiniin, eikä ainoakaan *tiedä* onko Darwin oikeassa... Mikä narri sinä silloin olet, jos ryhdyt hävittämään uskoa?..."

Harhama huokasi raskaasti. Elämän hämärä kuilu avautui hänelle ja hän katseli siihen tylsänä. Hän huomasi, ettei hänellä uskoa hävittäessään ja Jumalaa kieltäessään ollut pienintäkään tietoa asiasta. Hän oli kaiken uskonut aivan sokeasti. Sappikatkerana huokasi hän:

— "Siinäkin näyttää elämäni olleen erehdys..."

Mutta hän yritti vielä puolustautua itsensä edessä, vaikka raukeana ja nääntyneenä. Hän lausui:

— "Mutta onhan järjetöntä esimerkiksi Perkele ja..."

— "Perkele", — keskeytti sairas — "ei yksikään maailmassa tiedä, onko Perkelettä, vai eikö. Kaikki uskovat vaan sokeasti toista, tai toista... Mutta minä sanon sinulle yhden asian... Jalkani ovat jo aivan kylmät... Minä sanon sinulle: Ihmiskunta on henkisesti niin köyhä, ettei sen kannata menettää perkelekäsitetä ja siis Perkelettä... Se on toki henki, oleva, tai olematon, joka on yläpuolella leipäkannikkaa ja ihmisruumista... Katso missä ihmishenki matelee: Se runoilee ja ruikuttaa naisen ruumiille... Luonnon tehtäviä suorittamaanhan se ruumis on luotu, eikä ihmishengen palveltavaksi ja kuvailtavaksi... Onhan Perkele toki jotain ylevää ja suurta, jossa on edes ihmisen hengelle hapuultavaa... Nyt jo ovat polveni kylmät... Hyvä, että ei vaimoni ole täällä..."

Kaikki vaikenä. Kuolema lähestyi valtikka kädessä, suurena, armottomana. Sairaahan hengitys heikkenä. Harhaman jokainen hermo vetäytyi kireälle... Hän mietti puhetta ja hapuili nähdä kuoleman vilahdukselta, ja tuijotti sitä tapaillessansa kuolevan silmiin. Sairas nosti kätensä, ojensi sen Harhamalle ja kuiskasi:

— "Jää hyvästi!... Minä lähden..."

Virtanansa vuosivat vedet Harhaman silmistä. Kaikki sekottui, himmeni ja hämärtyi ja repi ja raateli. Kuolevan kylmenevä käsi oli hänen kädessään. Sairas katseli haaveillen ylös, alkoi menettää tajunsa ja kuiskasi:

— "Älä hävitä Perkelettä ja Jumalaa!... Ihmiskunta on köyhä... Tee itse malli... älä arvostele".

Hän vaikenä, hengitti tuskin huomattavasti, katsoi ylös tylsänä ja kuiskasi:

— "Isä, minä tulen syliisi..."

Tuntui pieni nyähdys. Käsi herposi ja jäi kuolleena Harhaman käteen...

Kylmä viima juoksi Harhaman läpi. Hän istui kauvan kuolleen käsi kädessä ja silmillänsä imeytyen sen silmiin. Hän vapisi tapaillessansa näkyvää kuoleman ilmestystä. Hän raotti kuolleen silmäluomet, avasi sen suun ja tutki kaiken, eikä löytänyt mitään. Elämän turhuus ja mitättömyys kohosi hänen eteensä pölypilvenä, josta hän ei nähnyt mitään. Viimein sulki hän kuolleen silmät ja nosti hänen kätensä ristiin rinnalle. Eräs lääkepullo kaatui ja sen sisällöstä levisi ilkeä, kirpeä haju. Harhama otti laukkunsa ja lähti.

Tiellä tuli häntä vastaan Tatjana Nikolajewna lapsinensa. Harhama ei tiennyt, miten ilmottaa asia. Hän tapaili selitystä:

— "Aleksander Vladimirovitsh on hyvin rauhallinen... älkää hämmästykö..."

— "Herra Jumala!" — parkaisi Tatjana Nikolajewna, joka käsitti asian, sieppasi lapsensa syliinsä ja juoksi epätoivoisena kuolleen miehensä huoneeseen.

* * * * *

Syyskuun yö pimenä, kun Harhama kulkiessansa joutui astumaan majuri Velikodushofin huvilan ohi, jota hän ei tiennyt. Akkuna oli auki. Kynttilä paloi pöydällä ja majuri itse istui sikaria poltellen. Ketään muuta ei talossa näkynyt.

Harhama pysähtyi hetkeksi. Majuri lähti juuri ulos ja nyt oli Harhaman sokea päätös valmis: Hän astui avonaisesta ovesta sisälle, veti helvetinkoneen vireeseen ja kätki sen sohvan alle. Sitten katsahti hän nopeasti ympärillensä. Avonaisuudessa pöytälaatikossa oli paksu tukku viidensadan ruplan seteleitä, majurin tädin rahoja. Harhama otti niistä yhden, mutisten.

— "Minä olen jo valmiiksi istunut linnassa, nyt voin siis sen rangaistuksen edestä varastaa, niin olen täydellinen..."

Hetken kuluttua palasi majuri Velikodushof sisarensa keralla takaisin. Puoliyön aikana lähti hän saattamaan sisartansa asemalle. Kun he olivat päässeet ulos, räjähti huvila sirpaleiksi, haavottaen majurin sisaren. Paikalle saapuneet viranomaiset vangitsivat kahta tuntia myöhemmin Velikodushofin vallankumoukselliseksi epäiltynä, koska hänen asunnossansa oli ollut räjähdys-aineita.

Seuraavan päivän iltapäivällä lähestyi Harhama sitä asemaa, jonka läheisen maaseurakunnan hautausmaahan on Ritva haudattu. Jokin sanomaton tuska ja epätoivo kalvoi häntä. Siihen yhdistyi pelko äsken tehdystä rikoksesta. Hän ei enää käsittänyt mitään selvästi, tunsu vaan pakenevansa.

Rautatien vaunuun astui viimeisellä asemalla Varpalan Rauha kaksoisinensa. Hän oli riutunut, kuihtunut ihmisvarjo. Harhama tunsu hänet ja katseli häntä tylsänä.

Eräälle vaimolle kertoi Rauha olevansa tulossa vanhempiansa hautaamasta. Sen sanottuansa hän itki katkerasti. Outo vaimo kysyi häneltä hetken kuluttua:

— "Joko sinä olet kauvan ollut naimisissa... kun on kaksi lasta?"

Rauha ei vastannut. Hän kuivasi huivin kulmalla silmänsä ja alkoi hoidella lapsiansa. Sata puukkoa tuntui pistävän Harhamaa. Hänelle alkoi selvitä elämänsä sumu ja näkyä jotain kirkasta. Oma syyllisyydentunne tuikahteli jo tulena. Hän vapisi, hätäytyi ja tylsistyi. Juna vihelsi tulomerkin. Harhama otti käsikirjoituksensa ja lähti Ritvan haudalle.

Juna saapui asemalle vähän ennen puoli-yötä. Ilma oli tyyni. Musta pilventönkä kohosi taivaanrannan alta ja sen taustaa vasten katsottuina näyttivät hautaristit aaveilta. Kalmiston kolkko rauha lisäsi syysyön kaameata väritystä.

Siinä lapsensa haudalla, kuoleman merkkien keskellä ja sydän-yön hiljaisuudessa masentui Harhama kokonansa. Mennyt elämä kulki hänen ohitsensa pienimpiä yksityisseikkoja myöten ja sen jokainen ohikulkeva kuva runteli häntä kuin kivisade. Lapsuuden viattomat päivät, nuoruuden toiveet, miehuuden taistelut, rikokset, erehdykset ja pettymykset, kaikki ne kulkivat hautausmaan haamujen tavoin hänen ohitsensa, kuvastuen mustan pilvenlongan muodostamaa taustaa vastaan synkkinä ja kolkkoina.

Lapsesta lähtien oli hän taistellut löytääksensä vastauksen kysymykseen: "Isäkö vai äiti?" Ja äskettäin oli hän kuullut vastauksena, ei oman kysymyksensä kaikua, vaan hirvittävän kysymyksen, Jumalako vai Perkele?

Harhama ajatteli sitä ja kysyi itseltänsä:

— "Eikö minun etsimisessäni ehkä ole ollut vikaa?..."

Se oli hänelle ensimmäinen tietoinen säde oman syyllisyydentunteen synkkään pimeyteen. Hän mietti edelleen:

— "Minä olen, kuten äiti ennusti, tarttunut ihmisten hameenliepeeseen ja nyt on minut sillä hameella lyöty..."

Hän masentui ja jatkoi:

— "Olen alkanut omin voimin etsiä totuutta, mutta vajosinkin epäilyksen pohjattomaan mutaan.

"Monet uudistetut yritykseni olen aina päättänyt renttuamisilla..."

Vuoret tuntuivat vierivän hänen hartioillensa. Hän jatkoi:

— "Olin etsinyt vastausta kysymykseen: mikä on elämän tarkoitus? Kerran luulin sen jo löytäneeni. Se vastaus kuului: 'Elämän tarkoitus on kulta!'

"Minä etsin kultaa, kokosin rikkautta — ja nyt olen kerjäläistäkin köyhempi. Munkki Pietarin ennustus muistuu mieleeni.

"Minä olen pettänyt — mutta olen nyt itse petettyinä."

Hän jatkoi edelleen:

— "Olen etsinyt elämän iloa ja nautintoja, ja lähdin Hiiden myllystä niitä inhoten ja niihin kyllästyneenä. Nyt on hautausmaan kolkko sydän-öinen yksinäisyys minulle liian iloinen..."

Harhama huokasi ja jatkoi:

— "Luulin löytäneeni elämän tarkoituksen vaimossa ja lapsessa. Lapsi on maan multana ja vaimo on

pannut minut rautoihin silloin kun itse mätänin.

"Olen luottanut itseeni ja nyt olen tämmöinen."

Hän ajatteli edelleen:

— "Olin elävinäni köyhiä varten — ja köyhät kirosivat minut ja kieltäytyivät antamasta puhdasta riepua haavoilleni, kun näkivät, ettei minusta ole enää hyötyä."

Harhama vaikenen kauvan, kuuli Varpalan Juhon kiroukset ja Evan ilkunnan. Hän jatkoi taas:

— "Olen nostanut ihmisen Jumalaksi — ja se jumala ilkkui minulle, kun näki minut iljanteella verisenä..."

"Ainoastaan pieni Musti nuoli haavojani..."

Hän mietti kauvan ja teki siihen-astisen elämänsä ensimmäisen raamatun hengessä kysytyn kysymyksen:

— "*Eiköhän sittenkin Jeesus Kristus olisi ollut ainoa oikea peruskivi, mikä voidaan panna?*"

Hän vajosi kokoon sen kysymyksen alla.

Hän tutki edelleen elämäänsä, miettien:

— "Olen jo uneksinut ja tavoitellut maailman mainetta — ja nyt olen maailmassa kulkija ja pakolainen, joka häpeää ihmisiä ja koko maailmaa..."

Hän muisteli, että mihin hän meni, siellä odotti häpeä. Entiset ystävät väittelivät häntä, häpeillen. Ainoastaan Tuomas Porcus oli häntä vielä koputtanut, varovasti, ohimennen, kuin ohi kierivää tyhjää viinatynnöriä.

Harhama murtui. Hän istui nyt elämänsä raunioilla, häpeän raskas vuori hartioilla. Kauhistuneena vaikeroi hän itseksensä:

— "Voi, voi, voi! Mihin olen minä joutunut! Ja mihin minä nyt lähden?..."

Se oli sortuneen hengen tuskanhuuto, kamala vaikerrus, joka nousi ihmisrinnasta. Hän jatkoi:

— "Askeleeni ovat kohonneet tiestä, nousseet ylös ja muuttuneet tulisiksi kiviksi ja laskevat nyt kivisateena päälleni..."

Hän jatkoi tutkiskeluansa puhellen:

— "Minä katselin ihmisiä korkealta temppelinharjalta... Olin nousevinani suomensuvun kunniaksi, ja nyt minusta on tullut äitini suru, kansani suurin häpeä ja Suomen suurin likapilkku..."

Hänen henkensä painui aivan maata vasten, kun hän muisteli niitä kirjoituksia, joita oli kierrellyt sanomalehdissä hänen elämästään, sekä yksityisiä kirjeitä, joita hänelle oli saapunut, ja puheita, joita hän oli itsestään kuullut.

Hän jatkoi:

— "Minä yritin nostaa hyveen sen korkealle huipulle, ja nyt tuhannet huutavat kirousta antamani huonon esimerkin tähden..."

Hän muisteli Varpalan Rauhaa, ja jatkoi:

— "Olin tekevinäni työtä Korpelan hyväksi ja nostinkin hirsikuorman Timon selkään..."

Hän nojasi päänsä käsiinsä ja tuijotti maahan ja jatkoi:

— "Judas Iskariotina olen pettänyt Nikolain joukon, ja Judaksena olen hiipinyt tarvaalaisten häpeäksi."

Hänen rinnastansa pääsi epätoivoinen huokaus. Hän mietti hetken ja nauroi sitten mielipuolen katkeraa naurua...

Oli jo likellä puolta-yötä. Harhama jatkoi itsensä tutkistelemista, kokonaan maahan lyötynä, ja hänelle alkoi selvetä himmeästi Perkeleen olemus: Hänelle alkoi selvetä, että ne temppelit ja pylväistöt, joista hän oli nähnyt unia ja joista hän oli lapsi-ijässä ollessansa kirjoittanut teoksen, olivatkin kaikki hänen omassa povessansa. Hänelle selvesi, tosin vasta himmeästi, että Perkele-ilmestys oli hänen

olemuksensa paha taipumus, jolle hän oli runoissa laittanut sarvet ja hampaat, enkelit ja tempelit. Hänelle selvisi hämärästi, että hän oli kulkenut omien pahojen taipumuksiensa orjana ja antanut niiden luoda unia ja unelmia. Hän muisti munkki Pietarin sanat Perkeleestä ja sen vallasta.

Hän istui kokoon kutistuneena ja mietti. Sitten alkoi hän taas tehdä tiliä itsensä edessä, puhuen:

— "Jos minä tässä lapseni haudalla nyt puhun rehellisesti itseni edessä, niin minä sanon näin: Koko minun olemukseni perus-olio on ollut *paha*... Jokaisen tekoni vaikutin on ollut alhainen: Kun palvelin köyhiä, oli siinä sittenkin pohjimmaisena kätkeytyä halu saavuttaa niiden rakkaus... Ja edelleen: Jos olen milloin ollut näennäisesti jalo, on senkin vaikuttimena ollut yksinomaan *alhaisuus*: halu onkia ihmisten kunnioitusta, tai jotain muuta..."

Hän mietti edelleen ja jatkoi:

— "Magdassa ja rouva Esempiossa olen perinnä etsinyt muuta, kuin kotia, vaikka minä petin *itseni* ja uskottelin kotia etsiväni... Minä etsin aistillisuutta, edelliseltä kultaakin, ja molemmissa tapauksissa oli vaikutin alhainen, vaikka minä en sitä itsellenikään myöntänyt... Lisäksi minä inhosin molempia ja ainoastaan Tamaraa olen katsellut niillä tunteilla, joilla on omaa vaimoa katseltava. Minun elämäni on siinä, kuten kaikessa *erehdys*... se on *rikos*..."

Mieli katkerana jatkoi hän:

— "Jos tässä kuoleman keskellä olen kerrankin rehellinen, niin minä sanon näin: Minussa ei ole ollut rahtuakaan rehellisyyttä... ei pienimmiskään asioissa... Minä olin sosialisti, vaikka inhosin kansanvaltaa, kun sitä tyynenä joskus ajattelin... Minä olen tarvaalaisten häpeänä, vaikka itse asiassa olen ollut niistä yhtä kaukana, kuin kaikesta muustakin maailmasta... Minä en ollut tarvaalainen, enkä mikään... Ja jos jotain olin, olin sosialisti siinä mielessä, että aina uskoin vaistomaisesti niiden pyrintöjen ja vaatimuksien olevan jalot, oikeutetummat kuin kenenkään muiden. Se tieto on minua aina polttanut sormenpäitä myöten. Ja ne minä olen pettänyt, kuin Judas."

Kylmä hiki juoksi hänen ihoansa pitkin. Hän muisteli sitten teostansa, jossa hän oli alussa rehellisyyden rehellisyys. Hän puhui:

— "Kun minä siinäkin, tässä lapseni haudalla ja elämäni raunioilla puhuen, olen suora, niin sanon näin: Minä olin siinä rehellinen, mutta se rehellisyys *ei* johtunut vapaasta siveellisestä tahdosta vaan *kuolemanpelosta*... Se rehellisyys oli siis siveetön... Ja edelleen: Kun minä teostani kirjoitin, niin vaikuttamassa olivat lopulta jo kaikki alhaiset himot ja halut: Minä etsin mainetta... kultaa... seppeleitä... Minä tapailin jo tyylin täydellisyyttä ansaitakseni arvostelijoiden ylistyksen... Minä kyllä halveksin arvostelijoita, mutta minä tiesin, että jos mieli menestyä, täytyy niitä kutkutella... Teokseni loppua kirjoittaessa oli jo alhaisuus ainoa vallitseva vaikutin..."

Harhama litistyi elämänsä painon alle, kuin etana vuoren alle. Hän mietti suhdettansa ihmisiin, narraamista itsensä ihailua, jatkaen:

— "Minä olen ollut niillekin epärehellinen ja kavala. Minä olen salannut, että halveksin heitä, sillä se salaaminen oli minulle edullista... siten sain minä 'ystäviä'... Ainoastaan Nikolain ja munkki Pietarin edessä olen ollut se mikä olen... Ainoastaan Tamaralle ja Anna Pawlownalle olen näyttänyt sieluaani, mutta senkin olen tehnyt kavaluudesta: minä tahdoin kietoa ne itseeni... aivan vaan huvikseni... Näennäinen vaatimattomuuteni on ollut pelkkää petosta ja jonkun alhaista suosion onkimista..."

Hän ajatteli jotain hyvin katkeraa ja huokasi:

— "Minun elämäni on siis kaikessa ollut petosten ja rikosten sarja, se on ollut yksi ainoa erehtymä..."

Ja yhä selvemmäksi kirkastui hänelle olemuksensa perus-olio: *paha* ja *halpamaisuus*. Hän vetäytyi aivan kokoon, masentui maahan asti.

Mutta oman syyllisyydentunteen ilmaus oli vielä ohimenevää. Hänen henkensä oli liian kovasti kiinni jumaluuden kysymyksessä. Hän istui kauvan ja alkoi tylsänä miettiä Jumalan ja Perkeleen kysymystä ja teostansa. Vielä pilkahti halu julkaista teos... Tylsänä, kuin kone, otti hän käsikirjoituksen, selaili sitä, ihaili sen puhdasta taidetta, sen runouden kauneutta ja syvyyttä. Siinä oli runosäkeitä, jotka hän muisti miettineensä lähes kaksikymmentä vuotta sitten. Niin kauvan oli hän niitä muistossansa säilyttänyt, muovailut ja kaunistellut... Hänen elämänsä, sen valoisimmat ajatukset olivat siinä paperiliuskoilla, siroteltuina, kuin ihanat kukkaset valkealle liinalle... Kyyneleet tulvasivat hänen silmiinsä niitä katsellessa...

Mutta siiloin sattui hänen silmiinsä ensimmäisen luvun alku, jonka rouva Esempio oli läpi lukenut. Harhama huomasi siinä kaksi hänen korjaustansa: u oli korjaamalla muutettu a-kirjaimeksi ja p-

kirjaimesta selvennetty j. Hän muisti nämä korjaukset. Oli, kuin olisi niistä taas tuoksahtanut rouva Esemption hengityksen ilkeä löyhkä. Harhama sai heti ankaran hermokohtauksen ja raivostui. Hän mutisi hampaittensa välistä:

— "Kaikkiällä sen käsien jälet minua seuraavat. Kirousta minulle tuottaa jokainen esine, jota hän on hyppysissäsä pidellyt."

Ja hän repi raivoissansa koko ensimmäisen luvun pieniksi kappaleiksi, potkaisi multaen pienen kuopan Ritvan haudalla, ja hautasi paperipalaset ja Velikodushofilta varastamansa viidensadan ruplan rahan, ja päätti ettei ikinä julkaise teostansa, koska siihen oli rouva Esempio koskenut. Peittäen kuopan mullalla, mutisi hän:

— "Siellä ovat nyt kaikki sinun kanssasi eletyn haureuden hedelmät ja häpeät..."

Nyt ei hänellä enää ollut mitään muuta, kuin häpeänsä. Isänmaassa ei hänellä ollut kolkkaa, jonne olisi voinut mennä sitä piiloon, sillä siitä oli levinnyt tieto kaikkialle.

Taivas synkistyi synkistymistänsä. Hautausmaa oli jo puolipimeä. Kokoon kutistuneena mietti Harhama, mitä varten hän on elänyt.

— "Niin, mitä varten olen elänyt? Mikä on ollut elämäni tarkoitus ja tulos?" — kysyi hän itseltänsä.

Ja kun hän taas mietti, huomasi hän äskeisen mieltä masentavan tuloksen ja mutisi:

— "Minusta on tullut suomensuvun suurin, loistavin häpeäpilkku... oikea 'tähti'..."

Hän nauroi kamalaa naurua ja lisäsi:

— "Se on siis ollut elämäni tarkoitus ja tulos..."

Hän mietti taas ja huomasi Ritvan haudalla kasvavan pienen rikkaruohon. Hän katseli sitä ja lausui toivottomana:

— "Se on varmaankin imenyt ravintoa Ritvan ruumiista."

Hän taittoi rikkaruohon ja kätki sen taskukirjansa medaljonkiin, jossa hän säilytti Anna Pawlownan kuvaa, ja lausui katkerasti naurahtaen:

— "Tämä rikkaruoho ja häpeä on ainoa tulos minun elämästäni!"

Ja sitten kyseli hän itseltänsä:

— "Miten olen minä tähän tilaan joutunut?..."

Hän muisti hetkessä munkki Pietarin kaikki puheet ja kysyi itseltänsä:

— "Jos minä olisin rakentanut sille peruskivelle, joka on Jeesus Kristus, niin istuisinkohan minä nyt tässä Suomen häpeänä?... Ja eiköhän silloin elämästäni olisi muuta tulosta kuin rikkaruoho ja häpeä?..."

Hän ajatteli sitä kauvan, istuen elämänsä raunioilla, ruhjoksi lyötynä, häpeän vyöryessä hänen hartioillensa vuorena ja pilkkanaurun soidessa. Hän ei enää jaksanut ihmisiääkään halveksia. Hänen haaksirikkonsa oli äärimäinen.

Silloin tuli hän ajatelleeksi erästä asiaa. Hän puhui:

— "Jos olen rehellinen, niin minä sanon, että minä olen etsinyt Jumalaa korutavarakseni, enkä ole tutkinut Sen tahtoa... Teoksessanikaan en ole Sen tahdosta suuria välittänyt... Olen etsinyt Jumalaa, enkä totuutta... Minä olen unohtanut hyvän ja pahan rajat. Eikä ole rikosta, jota en ole tehnyt..."

Eilinen hirmutyönsä muistui hänen mieleensä. Hän ajatteli:

— "Jos olisi vaikka se kirkon Jumala ollut minussa, niin olisinkohan minä ainakaan näin moneen rikokseen tahrautunut?..."

Silloin tuli hän ajatelleeksi erästä työtänsä: Hän oli teostansa miettiessäsä kirjoittanut erään ylistysteoksen Jeesukselle, — ei tosin Jumala- vaan ihmis-Jeesukselle — ja hän ajatteli ensi kertaa sen julkaisemista ja Jeesuksen panemista peruskiveksi.

Sitä ajatellessaan hän painui kokoon, kutistui, hajosi ja ikäänkuin vaipui maan alle ja ajatukset aivan

tylsistyivät.

Hän mietti edelleen sitä hulluuden kuplaa jota hän oli puhallellut muuta ahkerammin: kuviteltua "kykyänsä". Ja hän näki jo itsensä oikeassa valossa: kyvyttömyyden perikuvana. Hän puheli:

— "Minähän olen ollut aivan kyvytön omaa elämäänikin johtamaan... Minä tiedän kuin apina, mitä se ja se on jostain asiasta sanonut, mutta minulla ei ole pienimmästäkään asiassa elävää tietoa: minä en tiedä, kuka on oikeassa ja minkätähden..."

Hän muisteli teostansa, joka oli eheä, ihana runo. Mutta nyt hän huomasi, että sekään ei ollut muu kuin sairauden tuote: 18-vuotisten sairaloisten miettimisten tulos, eikä kyvystä lähtenyt... Hän hämmästy nerottomuuttansa, näki itsensä raukkana.

Hän etsi jotain hyvää itsesssänsä. Hän muisteli säälineensä köyhiä, hetyneensä kyyneliin asti, nähdessänsä kurjuutta. Mutta siinäkin hän huomasi alhaisuutensa ja puhui:

— "Se sääli on ollut minussa luonnonvaisto, eikä siveellinen, vapaaehtoinen tunne, ja siksi ei se ole estänyt minua elämästä köyhien kustannuksella..."

Ja taas hän ajatteli:

— "Jos olisin riippunut kiinni Jumalassa, olisikohan niin ollut?..."

Hän vaipui tomuksi kysymyksensä painon alla.

* * * * *

Oli jo puoliyö. Harhama istui elämänsä raunioilla ihmisruhjoutumana ja mietti elämäänsä ja sen masentavaa tulosta. Kun hänen henkensä yritteli vielä kohota, nousta uhmaan ja ajatella tulevaisuutta, painoi sen siipiä raskas kivipaino, eikä se voinut enää maasta kohota. Hänen hillitön, lapsuudesta asti harjaantunut mielikuvituksensakin oli ruhjottu, siipirikko, ja ajatus oli rampa. Koko hänen olemuksensa alkoi tylsistyä.

Viimein loppuivat kaikki voimat, kuten hänelle aina kävi henkisten taistelujen aikana. Ne taistelut olivat niin voimakkaita ja rajuja, että tyhjensivät hänet viimeistä pisaraa myöten, päättyen aina uneen ja uupumiseen. Nyt siihen vielä vaikutti moni-öinen valvominen.

Yhä mustemmaksi synkkeni taivas, yhä enemmän pimeni hautausmaa. Mutta Harhama ei sitä huomannut. Hänen mielensä oli mustaakin mustempi. Kun oli yö, eikä paikkaa mihin mennä, istahti hän hautaristiä vastaan nojaten hautakummulle, kääriytyi takkiinsa ja hetken istuttuansa nukahti. Silloin näki hän kamalan unen: Hän oli seisovinansa hautausmaalla... Yö alkoi lähestyä... Se pimeni pimenemistänsä...

Jo oli pilkkosen pimeä... Mutta sitten alkoi valaista outo, kaamea kuoleman valo... Se valaisi himmeästi... Tuskin voi erottaa hautaristejä...

Sitten alkoi kulkea Harhaman ohi hänen elämänsä... Kaikki ne, joita hän oli pettänyt, uhkasivat häntä... joita hän oli halveksinut, ne nyt nauroivat hänelle... Hän hikosi... koetti peittäytyä... kätkeytyä... Nyt tulivat jo ne, joita hän oli herjannut, kun ne häntä muistuttivat... Ne soittivat pilkankelloja... osottivat sormellansa... Harhama vetäytyi sykkyrään... Sitten ilmestyivät taas Perkeleen näyt, sen tuhannet enkelit tanssivat Unelmalassa, ilkkuen hänelle... riemuiten hänen häpeästänsä... Vihan-temppelin alttarilta osotti Perkele hänen viheliäisyyttänsä, lausuen: "*Ecce homo!*..." Musta käärme alkoi kietoutua hänen jalkojensa ympäri... Kauhu ja hätä täyttivät Harhaman koko olemuksen... Hän yritti huutaa avuksensa munkki Pietaria, mutta huomasi tuomitsevan Jumalan seisovan Sinain vuorella, eikä uskaltanut pelosta huutaa... Käärme kietoutui yhä lujemmin jalkojen ympärille... Harhama kiemurteli tuskissansa... Hän yritti taas huutaa, mutta samassa räjähti majuri Velikodushofin huvila ja ääni tukahtui siihen...

Sitten alkoivat haudat hiljaa aueta... Harhama kauhistui... Haudat aukenivat edelleen... Hautapatsaat kaatuivat kumoon ja niiden alta nousivat vainajat luurankoina... Ne irvistelivät huutaen ja ilkkuen:

— "Huu! Semmoisenako sinä tulet tänne?..."

Hän kauhistui entistä enemmän.

Nyt alkoi kuulua ylhäältä ryminää... Hän katsahti hirmustuneena sinne ja näki tulisen pilven... Hänen askeleensa olivat nousseet tiestä, muuttuneet tulisiksi kiviksi, kuten munkki Pietari ennusti... Ne olivat kokoontuneet pilveksi ja nyt alkoivat ne pudota hänen päällensä...

Hädissään yritti hän paeta, mutta edessä oli avonainen hauta, josta kuollut irvisti... Hän yritti

toisaalle, mutta sielläkin oli avonainen hauta ja kuolleet nauroivat sen pohjalta...

Hän alkoi vapista... Kivipilvi nousi uhkaavampana... Joka hetki pelkäsi hän tulisen kivisateen alkavan... "Nyt, nyt se alkaa!" — tuskitteli hän joka hetki... Hiki vuoti virtana... Hän yritti taas huutaa, mutta ääni tukahtui kuolleiden nauruun... Taas pimeni... Joka askeleella avautui hauta... Tuhannet kuolleet nousivat hänelle ilkkumaan... Koko ruumis vapisi tuskasta.

Taas kääntyi hän paetaksensa, mutta silloin kohtasi häntä hirvittävä näky: Nikitin seisoi hänen edesssänsä, pää retkallansa, niskanikama poikki... Hän alkoi hirmuissansa hyppiä yli hautojen pakoon... Nikitin seurasi häntä, huutaen kamalalla äänellä:

— "Huu!... Hu... huu!"

Ja vainajat vastasivat haudoistansa:

— "Hu-huu!... Hu-huu!"

Korppien räykkynä sekaantui kamalaan huutoon... Harhaman hätä ja kauhu oli kuvaamaton... Mielipuolena hyppii hän avonaisten hautojen yli...

Äkkiä avautui hänen edesssänsä hirmuinen kuilu ja hän näki sen pohjalla helvetin... Ritva katsoi helvetistä häneen, kasvot tuskan vääntäminä... syyttäen, että hylkäsi hänet vieraan vaimon hoitoon...

Harhamalta pääsi hirmuhuuto... Hän kääntyi pois päin... Nikitin oli hävinnyt ja hänen sijallensa oli ilmestynyt rouva Esempio... Hän lähestyi tanssien majuri Velikodushofin kanssa, toisessa kädessä raudat, toisessa hirttonuora... "Nyt, nyt se lähestyy", — hätäili Harhama... Hän ei voinut huutaa, eikä paeta... Hänellä ei ollut voimaa mitään tehdä... Rouva Esempio viskasi hirttonuoran hänen kaulaansa... Velikodushof ja Edelmuth sitoivat sen toisen pään puuhun... Jokainen Harhaman jäsen vapisi kauhusta... Nyt potkaisi venäläinen pyöveli hänet kuiluun... Jo putosi hän... Kaulanikama niksautti aivan samalla lailla kuin Nikitinin... Rouva Esempio nauroi... Harhama pudota mätkähti helvettiin, ja silloin kuului sen tulimerestä ankara jyrähdys...

Harhama heräsi jyrähdykseen likomärkänä ja huudahti kauhusta... Taivas oli synkässä pilvessä, ankara ukkosenjyrinä raikui öisessä ilmassa ja hautaristit välkkyivät kirkkaassa salamavalossa. Oli noussut pelottava ukkos-ilma, mutta sade ei ollut vielä alkanut.

Harhama hyppäsi ylös hätäntyneenä, kiireesti, kumartui ottamaan käsilaukkuansa, lähteäksensä pois. Tuulenpuuska käänsi silloin haudalla olevan sanomalehtipalasen ja Harhaman silmiin sattui siitä hänen oma nimensä. Hän otti paperin ja luki. Siinä oli painettu rouva Esempion hänestä kirjoittama paljastuskirjoitus, ajottu varottamaan ihmisiä hänestä. Kirjoitus oli lehdessä, jota Harhama oli kerran vuosikauden ilmaiseksi avustanut, ja sen alla oli rouva Esempion kirjailijanimi, jolla hän, kuten Harhama tiesi, kirjoitteli sanottuun lehteen.

Harhama raivostui. Kaikki äskeinen, juureton masennus nousi vielä kerran uhmaksi, mutta uhmaksi, jonka siivet olivat jo poikki leikatut. Hän mietti katkerana, kykenemättömänä taas tuntemaan, että rouva Esempio oli sen kirjoittanut jalossa tarkoituksessa ja että kirjoitus oli ansaittu:

— "Miten paljon olen hänen tähtensä sanomalehdenkin herjauksia vastaan taistellut... ja sillä olen kasvattanut hänestä itseni herjaajan... Lapsen haudallakin hän häpäisee minua!"

Silloin kirosi Harhama itsensä lapsensa haudalla, sielunsa kaikilla voimilla ja rehellisesti. Ukkos-ilma raivosi pelottavana. Salama seurasi toistansa ja jyrähdykset tärisyttivät maata. Hullun tavoin huusi Harhama jyrinän säestämänä:

— "Nouskoon jokainen askeleeni kirouksena pilviin ja pudotkoon sieltä alas päälleni tulikuumina kirokivinä!"

"Avautukoon syvyys ja pursutkoon minulle kirousta ja tuomiota!... Vuotakoon kirous ja pilkka minulle jokaisen ihmisen suusta!"

"Ottakoon talven tuuli lunta ja heittäköön sen kirouksena silmilleni, kaikkialla missä kulkenenkin! Olkoon kaikki minussa kirottua!"

"Vuotakoon kirous kesällä pilvestä päälleni vesisateena!"

Ensimmäinen saderoihu valui ukkospilvestä ja tuuli loi sen vasten Harhaman kasvoja.

— "Kas niin!" — huusi Harhama. — "Kuulitpas *nyt* rukoukseni, Sinä pilvissä Piilottelija!"

Ja ojentaen nyrkkiin puristetun kätensä taakse päin, valmiiksi iskuun ja uhitellen salamoivaa synkkää pilveä kohti, huusi hän raivohullun tavoin:

— "Niin, jyrise vaan! Sinä Raukka, joka et uskalla näyttäytyä, kun Sinua etsin..."

Salamat vilisivät nuolina. Jyrinä yltyi. Harhama huusi edelleen:

— "Riehu vaan Sinä hedelmän syötättäjä, sinä *ihon puhdistuttaja!*... Riehu ja jyrise!... Vai luuletko että Sinua *nyt* pelkään. Niin! Vielä kovemmin jyrise! En minä peittäänny viikunanlehtien alle, enkä hameen taakse... Kuule, Sinä Jumala, jos Sinä kerran olet olemassa... kuule nyt totuus: Nyt en minä Sinua kiellä... Minä *tunnustan* Sinut, minä tunnustan että olet voittanut minut, mutta minä *en pelkää* Sinua... Minä astun eteesi uhmaten... Niin, jyrise kovemmin... Minä astun *itse* vastaamaan teoistani... Kuuletko: *itse!*... Minä en ryömi edessäsi... Minä koetan tulla rikostaakkani kanssa toimeen ja vastata siitä, kun aika joutuu..."

Maa tärisi jyrinästä. Kaiku kierteli äärettömyydessä, jylisi salamoivassa pilvessä. Se oli hurjan uhman kaiku, sortuneen ihmishengen viimeinen vimmatun ponnistuksen kaiku. Sen jylistessä jatkoi Harhama:

— "Tule nyt tiliä vaatimaan ja kuule alaston totuus: Minä *itse* olen syyllinen, *minä* eivätkä muut, ja minä vastaan kerran... Minua ei ole kukaan vietelty... Minua *ei voi* kukaan vietellä... Minä *itse* olen tehnyt, mitä olen tehnyt ja minä itse vastaan... kuuletko... minä vastaan *itse*... Kas niin, jyrise kovemmin... Minä olen polttanut huviloita, eivätkä huvilat minua... Minä olen varastanut tavaroita, eivätkä tavarat minua... Eivät portot ole maanneet minua, vaan *minä* porttoja... legioonan... Eivät ne ole minulla ihoansa puhdistuttaneet, vaan minä olen niiden ruumiin ja hengen ravannut... Itsetietoisesti olen sen tehnyt, en vieteltynä... Eivät muut ole minua murhanneet, vaan minä muita..."

Salama löi maahan Harhaman lähelle ja hänen päänsä päällä räjähti jyrähdys. Ritvan haudalta nousi sateen kasteleman mullan tuore haju.

— "Iske, iske!" — huusi Harhama. — "Avaa vaan koko hauta! Ja sinä Ritva, sinä pikku rosvo..."

Pelottava salama keskeytti raivostuneen puhujan, mutta sitä uhmaavampana jatkoi Harhama:

— "Niin, niin! Sillä rosvoa se on rosvon lapsikin ja varasta varkaan vaimo... Kiroa sinäkin, Ritva, minua... minua... *minua* yksin, sillä minä sinut elämään kutsuin..."

Hän potkaisi haudan multaa. Siihen haudatut, revityt teoksen alkulehdet nousivat näkyviin. Salamana leimahtivat hänelle uneksimansa maineenseppeleet ja kirjailijamaine. Hän raivostui silloin edelleen ja kirosi:

— "Olkoon kirottu jokainen, joka minua koskaan kirjailijaksi mainitsee ivallakaan!... Muuttukoon jokainen semmoinen kirjailijanimi kiroukseksi, joka syö minua kuin nälkäinen rotta! Muuttukoot kaikki uneksimani kirjailijaseppeleet kiroukseksi, jotka polttavat minua yöt ja päivät! Olkoon koko elämäni omaa kiroustani!"

Koko hautausmaa leimusi salamoista. Jyrinä yltyi. Musta vesipilvi vyöryi likellä maan rajoja ja siitä virtasi vesi, kuin taivaalle nostetusta hetteestä. Luonnon voimat riehuivat kamalina. Harhama seisoi uhmaavana, hurjistuneena, kasvot salamoivaa pilveä kohti ja huusi:

— "Nyt, Jumala, kai Sinä olet olemassa, astu eteeni ja murskaa minut tähän haudalle... Kiroa minut!... Vai etkö *voi*... Minä en lähde Kainin tavoin Sinua pakoon... Elä luule sitä! Minä astun nyt Sinun eteesi... Sinua vastaan minä astun nyt *vastaamaan elämästäni*... Lähetä nyt vaan eukko hirttonuorinensa... En minä sinua pakene Kainina... Avaa nyt helvettisi..."

Pilvi repeili ja raoista leimusivat salamat ja jyrinä ei tauonnut hetkeksikään. Taivas oli tulen vallassa. Harhama ojensi molemmat nyrkkinsä pilveä kohti ja huusi:

— "Iske nyt! Iske tuliset raudat näihin käsiin!... Niin, niin... Iske enemmän!... Vaan joko loppuivat nuolesi... Sinä Piilottelija!..."

"Sinä opetetut, että *Sinä* ohjaat ihmis-elämää... Tällä laillako Sinä sitä ohjaat? Tähänkö Sinä johdat ihmisen? Sinä opetetut, että elämä on kulkua Sinun johdollasi, Sinun kädessäsi, että sillä on siis järjellinen tarkoitus... Se on valhe... Kuule, se on *törkeä* valhe... Ihmis-elämä ei ole kulkua kenenkään johdolla... ei Sinunkaan, Sinä jyrisijä... Ihmis-elämä on joukko harha-askelia..."

Ja ojentaen taas nyrkkinsä salamoivaa pilveä kohti huusi hän pauhun säestämänä:

— "Thmis-elämä on joukko harha-askelia... Se on yksi ainoa erehtymä."

Hän kokosi kaikki voimansa ja lopetti ihmispedon eleillä:

— "Se on yksi ainoa järjetön harha-askelten yhtymä, yksi ainoa harhama... Kuuletko: ihmis-elämä on *har-ha-ma...*"

Pelottava salama iski aivan Harhaman vieressä maahan, ankara räjähdys laajeni pauhuksi ja koivun latvassa nauroi ilkeä Harakka...

Varjoa ja koti-ikävää.

Elämä on harhama, joka oikaisee itse itsensä...

Elämä on Jumalan ijankaikkisen rakkauden tulinen käärme...

Äärettömyys puhkui maailmoiden synnytykskivuissa... Se imi häviävät itseensä... Nopeasti syttyvänä ja sammuvana tulituksena tuikki siinä maailmoiden synty ja häviö... Tyynenä katseli sitä leikkiä ijankaikkisuus ja äärettömyys.

Avaruuden tähditetty puolikupera kirmaa taas maan mukana. Vinhasti huitoen viskautuu se ihmispoloisen asuman maan ympäri, pysytellen auringon valokuperan vastaisella puolella. Kuu kieriksii ijäisiä ratojansa koreillen lainavalossa ja maailmat pauhaavat ikilentoansa äärettömyyden halki. Yhdet syntyvät, toiset häviävät. Auringot sammuvat, uudet syttyvät sijalle. Idästä karkaa päivä yön kintereille, ajaen sitä edellensä, lännessä karkottaa yö päivää tieltänsä. Ne kirmaavat ainaisessa kilpajuoksussa, ja äänettömänä hohottaa kylmän äärettömyyden sysimusta autio, maailmoiden kuihtumaton emätin ja täyttymätön hauta.

* * * * *

Harhaman iso-isä oli vääryydellä koonnut rikkautta. Sen rikkauden oli hän haudannut aarteena maahan, ja lausunut, ettei sitä kukaan koskaan löydä.

Sateisena yönä hautasi Harhama teoksensa, Perkeleen taruston ja elämäkertansa luonnoksen suletussa sinkkiarkussa maahan. Vahva paasi vartioi siellä henkistä aarretta, jonka hän oli haalinut. Sateisen yön istui Harhama siellä haudalla ja itki kuin lapsi. Hän päätti ettei siitä teoksesta saa *yksikään ainoa* kokonainen lause hänen kauttansa julkisuuteen tulla.

Hänet oli erotettu toimestansa konttorissa kyvyttömyytensä ja huonon elämänsä tähden. Rangaistusta peläten pakeni hän Moskovaan, jossa piilotteli, välistä alhaisimman roskaväen joukossa. Haudalla alkanut oman syyllisyyden tunne sammui kiroukseen ja hän alkoi taas tehdä itsestänsä marttyyria, uskoen olevansa muka yleisen elämän ja toisten ihmisten pahuuden uhri. Siveellinen ihminen oli hänessä vielä taas osaksi kuollut. Entistä sairaaloisemmin halveksi hän taas ihmisiä, kaikkia erotuksetta, ja samalla hän häpesi niitä.

Ja kun silloin hän luki herjauksiksi luulottelemiansa nuhteita, tai näki jonkun osottavan häntä, tulvi hänestä aina esille hänen olemuksensa ydin, alhaisuus. Hän maksoi nuhteet herjauksilla, alhaisuudella, ja nautti siitä teostansa.

Mutta se sama hänen luonteensa alhaisuus, kun se oli aikansa tulvinut ja väsynyt, johti hänet samalla sitä alhaisuutta miettimään ja tutkimaan itseänsä. Oman syyllisyyden tunteen ilmaukset tuikahtelivat silloin entistä voimallisempina ja tiheämpänä, ja hän rutistui niiden painamana.

Ja joka hetki levisi elämä hänen eteensä ja levitti hänen jälkensä ja sanoi: katso! Hän lyyhistyí silloin aina kokoon, painautui syvemmälle seinänrakoon maailmaa paeten. Hän pelkäsi lähteä matkalle, peläten sillä tapaavansa rouva Esemption, joka tuntui aina kierivän hänen kantapäillänsä maailman sormen osottaessa ja pilkanhuilujen soittaessa: katso! katso Jumalaasi! Ja silloin ilmestyi hänelle aina myös elämän hämärä, rikoksiensa kirjavaan vaippaansa puettuna, ja kaikki muu haihtui sen väreihin ja pimeyteen ja maailman sormi osotti sitä ja hän kuuli aina äänen ilkkuvan:

— "Katso elämäsi!... Katso sormiesi likaisia jälkiä elämän puhtaalta pinnalta!..."

Semmoisina hetkinä hän salassa itki, kuin lapsi, ja julkisuudessa hän pingotti voimansa salataksensa kaikki siltä maailmalta, jota hän häpesi ja halveksi. Hän häpesi koska oma syyllisyydentunne vähitellen valkeni, kuin päivä, ja pesi valollansa häntä puhtaaksi, ja riisui hänen päästänsä marttyyrikruunun. Jumalan kättä totteleva elämä alkoi häntä painaa.

Semmoisina hetkinä hän myös muisteli niitä henkilöitä, jotka seisoivat Jumala-uskon lujalla kalliolla, etupäässä munkki Pietaria ja Routalan Timoa. Hän näki niiden pysyvän sortumatta kaiken muun sortuessa omaan mitättömyyteensä. Hän näki niiden luonteessa jotain outoa: jaloa, ylevää, puhdasta. Hänestä alkoi tuntua, että ne henget ovat yläpuolella kaiken: yläpuolella ja ylempänä puolueita, kunniaa, pilkkaa ja kaikkea.

Hän ajatteli sitä päiväkaudet. Ja yhä enemmän alkoi hän ikävöidä sitä lujaa jumala-uskon kalliota, joka näytti niin vankalta. Se ikävä syntyi hänessä, kuin koti-ikävä lapsessa, kun se on kylliksensä kylässä ollut ja sen herkkuihin kyllästynyt. Aivan sairaaloisesti hän ikävöi nähdä syntymätalonsa ja kaipasi Korpelan väkeä.

Ja heti sen ikävän ilmestyttyä, tunsu hän oudon muutoksen: Kun hän näki häntä osoteltavan, katseli hän sitä verrattain tyynenä. Hän ajatteli jo: "Ne tekevät oikein, sillä minä olen sen *ansainnut*." Hän alkoi käsittää, että ne osottelut ja hänen rikollisen-inhottavan elämänsä paljastukset olivat välttämättömiä, että yleinen elämä pysyisi puhtaana. Ne paljastukset olivat jokaisen ylevän ihmisen siveellinen velvollisuus.

Hän muisti munkki Pietarin sanat: "*Jumala on tuomio*", ja alkoi jo alistua sen tuomion alle. Oma syyllisyydentunne alkoi yhä voimallisemmin kohottaa, narrimainen marttyyrikruunu hävisi sumuna ja hartioille ilmestyi häpeänvaippa.

Joskus valtasi silloin mielen kamala epätoivo. Hän kärsi siitä, että hänellä oli äiti, joka sai hänestä hävetä ja että hän kuului Suomen kansaan, jonka suurimmaksi tahraksi hän oli itsensä elänyt.

Ja väliin taas sammui kaikki oman syyllisyyden tunne, ja uhma ja halpamaisuus ryöppöysivät näkyviin. Kaikki oli hänessä nurin heitettyä.

Suomalaisena jouluaattona heitti eräs ohikulkija hänelle kukan, ehkä sattumalta. Silloin tuntui hänestä, kuin soisivat kaikki lapsuus-ajan kirkonkellot ja niiden soidessa katseli hän taas munkki Pietaria, Ruonan Karhua, Nataaliaa, Nikolain äitiä ja Looljaa ja Routalan Timoakin, jotka seisoivat jumala-uskon kalliolla hopeahohteinen kruunu päässä, rauhallisina ja ylevinä keskellä maailman turhuutta. Hän meni yösydännä ulos, katseli sitä näkyä talvikylmässä ja mietti elämäänsä.

Ja kun kaikki alkoi kirkastua, tuli hän surulliseksi omaa viheliäisyytensä ajatellessaan ja mietti sen syitä. Eikä hän taas jaksanut irtautua sielunsa alhaisuudesta ja tunnustaa omaa vikaansa, vaan etsi taaskin syyllistä elämästä. Hän muisteli, kuinka hänen isänsä, kun hän oli vielä pieni lapsi, piteli häntä armottomasti, kun hän oli tehnyt pienen erehdyksen, katkaissut veitsen. Hän etsi alhaisuutensa muka aiheuttajia edelleen. Hän muisti, kuinka kerran, kun hän oli koulussa ja toverien kesken puhuttiin, mitä varten kukin on kouluun lähtenyt, hän vastasi rehellisesti, ehkä liioitellen, että häntä on kouluun vetänyt osaltaan halu päästä paremmille päiville. Silloin hyökkäsivät toverit hänen kimppuunsa ja ainoastaan joukon tyhmin asettui hänen puolelleen ja pelasti hänet pahoinpitelystä. Molemmista tapauksista oli hänen sieluunsa jäänyt naarmu.

Hän vierautui isästänsä ja muista ihmisistä ja ajatteli jo lapsena, että ihmisille ei maksa olla rehellinen ja hän alkoi jo silloin niitä halveksia.

Mutta se rikollisen elämänsä ja epärehellisyytensä vierittäminen toisten hartioille ei ollut enää sama, kuin ennen. Hän teki sitä jo epäroiden, oman viheliäisyytensä vaistomaisesti tuntien ja tunnustaen. Kun hän sitä viheliäisyytensä, kykenemättömyyttensä ajatteli keskellä jouluyötä, näki hän taas lopulta ihmiskurjuutensa, tajusi elämänsä epärehellisyyden, petoksensa, maailman ilkeimmän rikosluettelonsa ja narrimaiset tekonsa, ja hänen hartioillensa vetäytyi häpeän raskas vaippa ja luuloteltu 'nero' haihtui kuplana hänen silmistänsä. Hän kyyristyi kokoon ja muisteli teostansa. Hän muisti, kuinka hän oli sillä lopulta tavoitellut kirjailijamainetta. Nyt kauhistutti häntä se ajatus, että hänen nimeänsä olisi joskus mainittu Suomen kirjailijoiden *yhteydessäkään*, sillä hän käsitti, että se olisi ollut sanottujen kirjailijoiden törkeää häpäisemistä joka suhteessa. Hän painui maahan ja mutisi synkkänä:

— "Siinä ovat nyt ennustuksien valkeat linnut... Siinä on nyt se minun 'suuri neroni'... Se olikin rapakosta kohoava vesipore... se oli kupla, joka haisee halettuansa..."

Hän nauroi katkerana ja katseli taas kademielin niitä Jumalan ihmisiä, jotka seisovat uskon ihanoilla kallioilla. Hän katseli ja ikävöi lapsuutensa kotia... sen joulukirkkoa... kirkkomatkoja... ja sitä josta äiti oli puhunut... Hänestä tuntui, ettei hän jaksaa enää ilman sitä harhailla.

Silloin heräsi hänessä myös joskus halu selittää elämänsä, vetää sen lika julkisuuteen anteeksipyyntöksi ihmisiltä, varotukseksi muille, etteivät seuraisi häntä, eläisi itseänsä hänen laillansa ihmisestä eläimeksi, ja että ne tietäisivät häntä karttaa ja tuomita. Hän ikävöi sen paljastamista myös kiitokseksi Arjanteelle ja muille, jotka olivat häntä nuhteillansa yrittelleet parantaa. Mutta siinä näki hän suunnattomia vaikeuksia: Hänen elämänsä liasta täytyi kärsiä niiden, joiden poluille hän oli sattunut.

Kauhistuen huomasi hän tulleen siksi, josta jokaisen ylevän ihmisen täytyi sanoa, että hän on negatiivinen opettaja, s.o. varottava esimerkki: kehnoutensa ja syntinsä kautta ase Jumalan kädessä, kuten käärmeet korvessa. Hän muisti Anna Pawlownan ennustuksen "esimerkin-puukosta".

Semmoisina hetkinä hän hikosi ja vapisi. Mutta kaikki oli vielä ohimenevää. Kaikki loppui ensimmäisen puuskan sattuessa raivoon. Ainoa pysyvä oli se että hän himmeästi ikävöi jotain lapsuutensa kotia ja munkki Pietaria ja kuunteli ihmisten ivanaurua tyynenä, vaistomaisesti tunnustaen, että on sen *ansainnut*.

Hän aavisti jo että *Jumala on tuomio*. Ja yhä vakavammin alkoi hän miettiä sen kirjoituksen panemista peruskiveksensä, jonka oli nuorena kirjoittanut Jeesuksen Kristuksen kunniaksi.

* * * * *

Viimein alkoi häntä etsiä poliisi, sillä oli tullut ilmi hänen rikoksiansa, muun muassa Velikodushofin huvilan räjähdyttäminen. Rangaistusta pelätessä oli Harhamassa kehittynyt vainu saada kaikesta vihiä ja urkkia kaikkia keinoilla millä hyvänsä. Kun hän sai tietää että poliisi häntä etsii, pakeni hän Moskovasta. Eräällä asemalla, puolitiessä Pietarin ja Moskovan välillä, tuli hän junasta arkaillen ulos, aivan kuin sattumalta. Ensimmäisenä astui häntä vastaan rouva Esempio, ja katsoi hänen silmiinsä, ilkuva hymy huulilla, kuten katsotaan palkkansa saaneeseen pahantekijään. Jokainen solu värähti silloin Harhamassa. Hänessä nousi petona loukkautumisen tunne, häpeä, raivo, inho ja kaikki. Kaikki sekottui hänessä ja pimeni. Ja hän sylkäisi inhonsa rouva Esemption kasvoille ja kirosi hänet...

Juna vihelteli taas, metsät vilisivät ohi. Oli yö. Kaikki sekaantui taas Harhamassa, kaikki himmeni ja pimeni ikipimeydeksi. Mutta sen pimeyden takaa nousi hänen elämänsä taas kuin tulikirkas kuunkehä ja siinä näkyi hänen elämänsä jokaikinen täplä. Siinä näkyi maailmankurjuus, jonka edessä hän oli polvistunut, korottaen sen Jumalaksi, kurjuus, jonka hän sitten oli kironnut ja joka oli kironnut hänet. Siinä näkyi se nainen, jonka hän oli kaiken hyvän ja kauniin esikuvana kietonut jumaluuden ihanimpiin värivaippoihin. Nyt oli hän senkin kironnut ja sen silmille syläissyt. Hän mietti elämänsä karvasta tulosta.

— "Oi minua!" — huokasi hän tuskissansa, tavaten päätänsä. Se oli hiuksista lähes paljas. Yksi vuosi oli sen paljastanut. Kuolema nosti taas hänen eteensä luukyntensä, hän tunsu sen raapimisen päälaessansa.

— "Elämä ei suo minulle edes harmaita hiuksia", — vaikeroi hän.

Elämä veisasi virttänsä. Se soitteli uusia kelloja:

Kiinnijoutumista peläten pukeutui Harhama tuntemattomaksi ja lunasti makuuvaunun piletin, sammutti vielä valaistuksen, ollakseen peitettynä ja alkoi taas miettiä elämäänsä. Makuuvaunun seinästä huomasi hän tulevan valoa pienestä reijästä ja arkana alkoi hän sitä tutkia. Hän huomasi, että oli lävistetty reikä viereiseen osastoon ja sieltä kuului kahden henkilön puhelu. Hän alkoi sitä urkkia ja kuuli miesten puhuvan hänestä.

Hänen hermonsä vapisivat. Hän sai puheesta sen selvän, että rouva Esempiota oli kavaluudella, tämän itsensä tietämättä, koetettu saada ilmottamaan, jos mitä tietää Harhaman osan-otosta vallankumoukseen. Rouva Esempio oli siis siinä aivan syytön. Saman asian yhteydessä kuuli hän mainittavan viimeisen suomalaisen ystävänsä, Porcuksen nimeä.

Kaikki menneiden päivien haamut ja toiveet ja teot alkoivat taas karkeloida Harhaman silmien edessä. Hän näki jumalansa tomuna hänen itsensä sylkeminä ja kiroamina ja turmioon viejinä. Hänelle selvisi jo himmeästi, että *hän, miehenä* oli velvollinen vastaamaan, eikä rouva Esempio. Hänelle selvisivät himmeästi munkki Pietarin sanat: "Parannuksen täytyy alkaa miehestä". Hänelle selvisi, että *hän* olikin se, joka oli rikollisen, haureellisen suhteen voinut estää syntymästä, mutta hän ei ollut sitä tehnyt, vaan päinvastoin. Ja sitten seurasi kuvaus hänen elämästänsä. Pelottavana loihitiutui hänen eteensä koko hänen elämänsä. Se irvisteli hänelle rikoksien kirjajaan vaippaan puettuna. Se riisui hänen päästänsä kaikki narrimaiset marttyyrikuunut. Se paljastautui itse ilkeäksi luurangoksi, jonka likaisina hapsina häilyivät hänen erehdyksensä ja luista vuoti ytiminä, ilkeänä visvana, hänen rikoksensa... Hän näki taas elämänsä perus-olion: pahan.

Silloin putosi Harhama lopullisesti siltä temppelinharjalta, jolle hän oli noussut. Hän putosi pohjattomuuteen. Hän näki itsensä viheliäisimpänä ihmis-olentona, henkisenä raukkana, mihinkään kykenemättömänä. Siipirikkona laski hänen henkensä lopullisesti alas.

Silloin avautuivat hänen silmänsä ja *hän huomasi olevansa alasti*...

Hän oli ennen tehnyt vaikuttimistansa, tai jostain muusta viikunalehtiä, joilla peitti elämäänsä. Tuuli

puhalsi nyt pois vaikuttimista taitetut viikunan lehdet. Hän oli taas alasti maailman silmien edessä. Hän oli vetäytynyt toisten selän taa ja takonut itsellensä majuri Velikodushofin ja rouva Esemption teosta marttyyrikruunua, mutta nyt näki hän, että se kruunu kuuluu juuri rouva Esempiolle, joka oli hänen elämänsä ja himojensa uhrina häneen sitoutunut. Se kruunu kuuluu, sen huomasi hän, majuri Velikodushofillekin, jonka elämä olisi ehkä onnen satama, jos ei häntä olisi maailmassa ollut. Hän oli ottanut tulisen omenan elämän puusta, pudottanut sen kauhuissansa, poltettuansa kätensä ja tunsi jo tulisen elämänkäärmeen kietoutuvan ympärillensä, puristamaan hänestä hänen eteensä sitä häpeää, minkä hän oli elämällensä ansainnut.

Valekruunu karisi Jumalan tulisen seulan silmistä, hän huomasi taas olevansa aivan alasti, pääläella rikollisen elämän paljastama häpeäpilkku. Hän vapisi ja pelkäsi putoavansa itsekin seulansilmien läpi...

Ja silloin avautui hänelle elämänsä ääretön tyhjiys, kuin kaiken olemattomuus, johon hävisi kaikki, kaikki, kaikki, rikokset ja pyrinnot, toiveet ja unelmat, rakkaudet ja vihat ja muistotkin. Se tyhjiys rutisti häntä, se imi hänet itseensä, kuin sieni veden. Hän hätäntyi ja sekaantui ja selvisi. Seula kävi, kaikki oli pois varissut ja sen kaiken kanssa koko elämä. Äärettömän tyhjyyden pilkkopimeästä kirkastui hänelle rouva Esempio. Hän näki tämän nyt hänen elämänsä uhrina. Hän näki hänet elämänvirran vesikuplana. Hän näki kuinka virta vie häntä mukansa, kuten se oli häntä itseänsäkin vienyt... Nyt painoi se jo hänet pohjaan... pohjamutiin... nosti pinnalle... painoi taas niille lihan vuoteille, joilla hänkin oli maannut, koristeltuansa ne ensin rakkauden valevaipoilla...

Virta ryöppysi. Hän näki rouva Esemption taas kohoavan pinnalle... kirkastuvan, häviävän, kärsivän maailman sormen edessä...

Hän näki hänen astuvan niihin pihteihin, joissa hän oli kiemurrellut... näki hänen palavan Hänen ahjonsa tulella, näki hänen painautuvan Hänen alasimellensa...

— "Minä olen osaltani lisännyt hänelle sen ahjon tulta, jossa hän nyt vuorostansa palaa... Millä oikeudella olen sen tehnyt?... Miksi?... Miksi?... Miksi sidoin hänen elämänsä omani?" — vaikeroi Harhama.

Hän vaikeroi ja vaikeroi ja silloin näki hän rouva Esemption vaikuttimien poreilevan elämän virran pinnalla kirkkaina, puhtaina vesikuplina. Ne kokoontuivat, nousivat vedestä, leijailivat ja pukivat lopulta rouva Esemption puhtaaseen, ihanaan vesikuplavaippaan, jossa hän hohti kärsivänä, erehtyvänä ihmishenkenä ja astui ihmis-erehdyksien ja onnettomuuden kuningattarena Jumalan ahjoon, kärsimyksien tuleen. Ja sikäli kuin rouva Esempio kirkastui, pimenei Harhamalle oma elämänsä pilkkopimeydeksi, joka imeytyi äärettömään tyhjiyteen, kuin vesi sieneen, ja kaikki hajosi pölyksi ja tomuksi.

Kaiken sen kaaoksen keskellä sai hän hermokohtauksen ja menetti kaiken ajatuskykynsä. Rouva Esempio häilyi aina varjona hänen edesssänsä. Hän, entinen ihmisten halveksija, huomasi nyt vihdoin olevansa niistä kurjin, viheliäisin, mihinkään kykenemätön, nerottomuuden perikuva, kykenemätön omaa elämänsä hallitsemaan, ja ihmisviheliäisyyden, halpamaisuuden ja rikoksien lihaksitulemus. Jossain oli hän poistunut junasta, tai hypännyt siitä ja harhaili tajutonna talvisia teitä myöten. Kolme vuorokautta oli hän niin mielipuolena kuleksinut syömättä ja nukkumatta. Neljäntenä päivänä saapui hän Pietariin, tietämättä itse, mitä teitä oli tullut. Vaatteet olivat likomärät talvisesta sateesta ja kasvot ja ryntäät nenästä vuotaneen veren tahraamia. Hän näytti ihmiskurjimukselta.

Oli aamuyö, kun hän saapui Pietarin katuja harhailemaan. Raskas, kylmä sumu painui harmaana vaippana kaupungin yli. Sitä halkaisi kirkonkellon kumahdus ja ohkaiset valokuidut, jotka tunkivat sen läpi.

— "Herra Harhama!" — kuuli hän äkkiä takanansa ja mustapukuinen nainen tarttui hänen käsivarteensa.

Hän tuijotti naisen silmiin kauvan, sanattomana. Nainen oli hämillänsä, neuvotonna ja kyynel tunkeutui silmänurkkaan. Jotakin alkoi silloin Harhamalle kirkastua. Hän muisti Nikolain korkean otsan ja avoimet silmät... Hän katseli teoksensa jumalatarta...

— "Loolja", — tapaili hän kaiken taas himmetessä ja kaiken kääntyessä hänessä nurin. Nikolain muisto loihti hetkessä hänen eteensä menneet päivät, jolloin hän kuvitteli kohoavansa maailmankurjuuden kuninkaaksi ja hengenruhtinaaksi. Hän muisti sitä, teoksensa vielä kerran hänen ylitsensä kohotessa tulipunertavana mustatähtisenä taivaanlakena ja kyyneliä vuotaessa hänen silmistänsä.

Loolja hätäntyi, koetti hillitä kyyneliänsä ja lohdutella Harhamaa, puhellen:

— "Herra Harhama... Miten Te nyt tällaisena... Mitä on tapahtunut?"

— "Heitä minut, rakas Loolja! Minä olen onnettomampi sinua... Minä olen kurjista kurjin", — keskeytti Harhama.

Loolja hätääntyi. Kyyneleet vuotivat virtana hänen silmistänsä. Molemmat olivat taas vaiti. Kirkonkellot alkoivat soida, joulukynttilät tuikkia. Loolja lausui viimein vapisevalla äänellä:

— "Teillä on kylmä ja raskas... Mennään kirkkoon! Siellä on lämmin ja sydän rauhoittuu."

— "Ei, Loolja... Ei kirkko *minua* lämmitä", — vastasi Harhama hajanaisena.

— "Lämmittää. Varmasti lämmitää, kun vaan uskotte. Te ette tiedä miten armollinen on Jumala... Maria Petrownakin on kirkossa löytänyt rauhan ja käy joka päivä rukoilemassa... Ja hän oli niin suuri syntinen... Ja minutkin on armollinen Jumala siellä puhdistanut... ja pelastanut... Siskot ovat jo turvatut ja Kaatja... Tänään uhraan Hänelle kynttilänä viimeiset ruumiini hintarahat... lopullisen puhdistumiseni muistoksi", — lohdutteli Loolja ja lopetti:

— "No, herra Harhama!... Mennään kirkkoon."

Harhama raukesi ja hajosi yhä enemmän. Kaikki mennyt vilisi silmissä sakean sumun läpi tuikkivina joulutulina ja taivaalla helotti lapsuuden joulukirkko kauniin Kirkkoniemen kunnaalla. Polvet horjuivat, vaatteet jäättyivät. Hän supisi synkkänä:

— "Ei, Loolja! En minä voi *kirkkoon*... jos siellä on Jumala..."

— "No, kävelemään sitten!" — ehdotti Loolja, tarttui lempeästi Harhaman käsivarteen ja vei häntä mukanansa Harhaman sitä milt'ei huomaamatta.

Harhama käveli sanatonna, eteensä katsomatta, tylsänä. Loolja puheli hänelle jotain, jota hän ei täysin tajunnut.

— "Mennään tänne! Tänne!" — puheli Loolja tukien Harhamaa ja johtaen häntä hänen huomaamattansa kirkkoa kohti.

* * * * *

He tulivat Kasanin kirkon pylväistöön. Silloin vasta huomasi Harhama kuin houreissa, että hän oli kirkkoon menossa. Ja juuri kuin pahuuden pesän suulla, pysähtyi hän, kauhistuen sen sisälle menoa. Hän lausui päättävästi:

— "Ei, Loolja. Ei sinne. Ei minusta Jumalatkaan huoli... Niillekin minä olin häpeä..."

Hän vajosi istumaan kirkon pylväistöön, sen kiviportaalle. Hänen ylitsensä kupertui taas taivaan punakirkkaana kupukattona hänen teoksensa suuret sivut. Se oli runohelmillä siroteltu. Jokainen runosäe loisti jalokivenä... Sitten muttuivat runohelmet mustiksi tähdiksi ja alkoivat liikkua, ensin hitaasti madellen, sitten nopeammin... Vähitellen alkoivat ne soiketa... venyivät pitkulaisiksi... muuttuivat madoiksi ja viimein muuttuivat ne mustiksi käärmeiksi, joita vilisi täynnä koko taivaan punakirkas kupera. Ne kiemurtelivat, katselivat hänen sormiensa päihin ja sihisivät: "Niistä me olemme vuotaneet..."

— "Voi... voi... voi!" — huokasi Harhama kasvonlihakset tuskan vääntäminä. Loolja itki, eikä tienyt mitä tehdä.

Paikalle saapui silloin Maria Petrowna, joka oli kirkkoon menossa.

— "Auttakaa minua, Maria Petrowna, saattamaan herra Harhamaa!" — pyysi Loolja lisäten: "Autetaan hänet ylös."

Maria Petrowna oli ryysyihin puettu, mutta silmissä loisti uuden elämän kirkas, puhdas valo. Hän luuli Harhamaa juopuneeksi, ja kysyi Looljalta:

— "Onko hän juovuksissa?"

Harhama kuuli kysymyksen ja vastasi mieli synkkinä yö-sydännä:

— "Olen... Minä olen juopunut... Minä olen juonut elämän sappikarvaan viinamaljan."

Maria Petrowna hämmästyí ja teki ristinmerkin. Harhama jatkoi, mieli kuolonkatkerana:

— "Sinä, Maria Petrowna, lausuit kerran, että elämä on suuri musta käärme... Katso! Taivas kihisee

täynnä mustia käärmeitä... minun elämäni matoja..."

Maria Petrowna hämmästy, neuvotonna kysyi hän Looljalta:

— "Kuka hän on?"

Harhama kuuli kysymyksen ja vastasi katkerana:

— "Kukako minä olen?... Etkö sinä, Maria Petrowna tunne? Minä olen ihmis-olennon erehdys... Minä olen ihmis-harhama."

— "Hän on onneton", — kuiskasi hätäntynyt Loolja.

Maria Petrowna tajusi edessänsä olevan oman entisen ihmisensä. Hän teki ristinmerkin ja rukoili:

— "Kaikkivaltias armollinen Jumala! Johda hänet luoksesi ja armahda häntä, kuten olet minuakin syntistä armahtanut!"

Ja Looljalle hän lisäsi:

— "Viedään hänet kirkkoon!"

Nöyränä, kuin anteeksi pyytäen, tarttui hän sitten Harhaman kainaloon Looljan nostaessa toisesta. Molemmiin puolin tukien saattoivat nämä kaksi langennutta naista Harhaman pylväskäytävää myöten kirkkoon tämän sitä enään tajuamatta, saattoivat hänet sinne jouluaamuna, Venäjän kaikkien kirkonkellojen soidessa ja sen miljoonien veisatessa kunniaa Jumalalle korkeudessa... Katkerana mutisi Harhama itseksensä, elämänsä muistellen:

— "Ah! Mitä onkaan elämä!"

Maria Petrowna kuuli sanat ja lausui:

— "Voi Te onneton! Ettekö tunne mitä on elämä? *Elämä on Jumalan ijankaikkisen rakkauden tulinen käärme, jolla hän kuristaa meistä pois kaiken pahan ja onnettomuuden ja vetää meidät armosyliinsä, joulukirkkoonsa...*"

Ja kun he olivat jo kirkon ovella lausui Maria Petrowna:

— "Jumala juottaa meillä armossansa kullakin oman kalkkimme... Hänen tahtonsa on, että elämänkalkki ei saa mennä meiltä pois muutoin, kuin että me sen juomme..."

Harhama kuuli sanat. Ja silloin purskahti hänessä vielä kerran oma ylpeys rajuna, voimakkaana, nousi kuin rutto siivillensä. Hän pysäytti taluttajansa, oikaisi itsensä, muisti koko elämänsä kalkin sen pohjasakkaa myöten ja lausui ylpeänä:

— "Kuule, Maria Petrowna: Minä en ole sitä armoa *kerjännyt*... en ole kerjännyt armoa saada jättää elämänkalkki juomatta... Minä en ole raukkana arastellut juodessani elämän kalkkia pohjaan asti... Minä olen juonut sen sakatkin ahnain huulin... Minä olen juonut sen tarkempaan kuin sinä... *Minä* olen juonut sen tarkempaan kuin kukaan maailmassa... Minä olen juonut sen myrkytkin... Ah..."

Maria Petrowna ja Loolja tekivät ristinmerkin ja edellinen lausui:

— "Sen parempi Teille itsellenne!... Te tunnette sitä paremmin Jumalan armon suloisuuden..."

Ja Looljalle hän lisäsi:

— "Vedän hänet Jumalan ja Hänen poikansa Jeesuksen Kristuksen jalkoihin!"

Kasanin kirkko on rukoilijoita täynnä. Juhlavalaistus lainehtii valomerenä, rukoukset nousevat kohisten kirkon kylmään kiviholviin. Harhama astui sinne aivan huomaamatta, mihin menee. Tylsänä katseli hän ympärillensä. Silloin lähestyi häntä väen seasta mies ja lausui:

— "Tervetuloa, veli Harhama! Eläville Jumalalle olkoon kiitos tulostasi!"

— "Ah!... Isä Pietari" — mutisi Harhama.

"Sinulle olkoon kiitos
Sinulle kunnia!"

Herra, armahda!
Herra, armahda!"

kertasi laulu munkki Pietarin lausumaa kiitosta.

Kirkon perällä, sen alttarin edessä, missä Jeesuksen veistetty ruumis riippuu ristillä, rukoili Anna Pawlowna. Munkki Pietari johti Harhaman sinne, Looljan häntä käsivarresta taluttaessa.

Anna Pawlowna oli lopettanut rukouksensa ja nousi ylös ja puhui hämmästyneenä itku kurkussa:

— "Te!... Harhama! Voi hyvä Jumala!... Mitä on tapahtunut, kun olette tuommoisena? Näin unta, että putositte jostain korkealta ja rukoilin juuri puolestanne... Herra Jumala... mitä on tapahtunut?"

— "Ei mitään... Minä olen vaan *pudonnut*", — vastasi Harhama synkkänä.

— "Mistä pudonnut?... Junastako?... Puhukaa Herran tähden!" — hätäili Anna Pawlowna.

— "Ei vaan korkeammalta... Taivaasta olen pudonnut", — yritti Harhama.

— "Herra Jumala!" huudahti Anna Pawlowna avuttomana, kauhuissansa, luullen Harhaman tulleen hulluksi. Hän vapisi, kalpeni, kuiskasi munkki Pietarille kysyvästi:

— "Hän on tullut hulluksi?"

Munkki Pietari ja Loolja ristivät silmänsä. Harhama oli kuullut Anna Pawlownan kysymyksen ja käsittänyt sen. Hän jatkoi katkeraa selitystensä.

— "Niin... Minä olen pudonnut taivaasta, jonka itse rakensin..."

Anna Pawlownalle selvisi hiukan Harhaman elämän sumu. Hän hätäytyi ja ilostui ja yritti puhua:

— "Mutta Jumala..."

— "Jumalat minä olen pudottanut muassani", — keskeytti Harhama synkkänä, surullisena.

— "Ai, Te ihmispoloinen!... Ihmisharhaaja!" — pääsi Anna Pawlownalta, joka käsitti kaikki himmeästi, sillä munkki Pietari oli hänelle kertonut Harhaman teoksesta. Munkki Pietari seisoi jalona, lempeänä, kuin antaisi hän kaiken Jumalan käteen. Viimein lausui taas Anna Pawlowna itkun seasta:

— "Rauhottukaa! Onhan vielä Nostaja... No, Te olette pudonnut 'jumalinenne', mutta eihän kaikki ole pudonnut..."

Harhama katsoi surullisena Looljan silmiin ja mutisi, tarkottaen Looljaa, joka myös oli hänen teoksensa jumaluuden vertauskuva:

— "Ei kaikki... Ehkä ei... Se, joka ehkä vielä jäi, on tuonut minut varkein sen Jumalan temppeliin, jonka istuimelle minä hänet olen korottanut..."

Munkki Pietari käsitti asian, teki ristinmerkin ja lausui:

— "Kiitos Sinulle, joka johdat kaikki polut itseesi, pelastat eksyneitä väärillä jumaloillakin!"

Anna Pawlownakin käsitti nyt kaikki, katsahti ensin Looljaan, sitten Harhamaan ja itkuun yhtyen lausui hän:

— "Voi Herra Jumala minne Te olette noussut... ja mistä pudonnut... ja mitä teitä kulkenut!..."

— "Pudonnut olen... pudonnut!" — myönsi Harhama synkkänä.

— "Nosta meitä, Jumala!... Nosta meitä!... Ohjaa meitä!... Tue meitä!..." — kuului ihana laulu rukouksen ja huokauksien seasta.

Harhama silmäili ympärillensä. Hän alkoi hieman selvitä, ajatus kirkastui rahtusen. Vähän loitompaa, erään alttarin edestä, näki hän Maria Petrownan nousevan polviltansa ja sytyttävän kynttilän. Tämä risainen nainen kirkastui silloin Harhaman silmissä taivaan ruhtinattareksi, joka rauhallisena, puhtaana hohti joulukynttilöiden kirkkaassa valossa, kädessä valtikka: kirkkaasti tuikkiva vahakynttilä. Hän seisoi semmoisena elämänturhuuden edessä uuden ihmisen ihanana ilmestyksenä ja huikaisi Harhaman silmiä...

Kului hetki. Saman alttarin eteen, josta Maria Petrowna oli noussut taivaan ruhtinattarena, astui

väkijoukosta hätääntyneen näköinen ylhäinen nuori nainen. Harhama vavahti. Hän tunsu paroonitar Lichtensteinin.

Vielä hetki... Paroonitar Lichtenstein laskeusi nöyränä polvillensa samalle paadelle, miltä Maria Petrowna oli juuri noussut. Silkissä kahisten ja kullassa ja helmässä loistaen, kuin jalokivivaippaan puettu kauneuden ja ihmis-onnen ja sulouden kuningatar vaipui hän rikkauden hallitsijattarena Jumalan alttarin eteen, kuin maahan viskattu märkä riepu. Tukka hajosi kivilattialle ja hän painoi marmorikauniin otsansa lattian kylmälle, likaiselle graniittipaadelle... hajosi... särkyi... rukoili... itki... kärsi... ja kiemurteli Jumalan tulipitimissä. Elämän tulinen käärme oli kietoutunut hänen hennon vartalonsa ympärille, rutusti häntä armottomana, pujotti kaikkivaltiaan, hohtavan päänsä hienon puvun kauluksen alta ylös, kohottaen kaksihaaraisen, hehkuvan tulikielensä ijankaikkisena valtikkana ylös, kirkkaan tulikruunun pään takaraivoa koristaessa ja silmissä ikuisen viisauden loistaessa.

Ja kaikki kirkastui Harhamalle niin kirkkaaksi, että kaikki taas himmeni siihen omaan kirkkauteensa. Hän näki taas rouva Esemption ilmestyvän elämän tomuista ja erehdyksistä. Hän näki hänen kyneleet silmissä katselevan elämän hyvän- ja pahantiedonpuuta, joka hohti hänen edessänsä tuli-omenoista punaisena. Hän näki hänen muistelevan, itkevän ja katuvan niitä päiviä, jolloin he olivat yhdessä siitä puusta syöneet, erehtyneet, huomanneet alastomuutensa ja luoneet itsellensä elämän paratiisin sijalle erämaan, jossa ihmisten pilkka pisti joka askeleella ohdakkeen okaana.

Mutta hän näki hänen myös alistuvan, kirkastuvan ja peseytyvän maailman pilkkasateessa siitä tahrasta, joka hänenkin käsistensä oli häneen tarttunut... Hän näki hänen puhdistuvan... astuvan Jumalan ahjon tuleen... palavan... kärsivän ja nousevan sieltä, kuin Maria Petrownan graniittipaadelta, ruhtinattarena, kirkkaat valokynttilät molemmissa käsissä valtikkana.

Ja etäämpää hän näki majuri Velikodushofin varjon. Hän ymmärsi nyt taas hänen jalot vaikuttimensa, rakkauden ja kaiken muun siihen kiedotun ja näki itsensä syyllisenä. Hän näki kuinka elämä otti juuri *hänen* tähtensä majuri Velikodushofin kaikkivaltiaalla kädellensä niskasta kiini, kuin Abraham uhrattavaa poikaansa ja painoi hänet uhrialttarille, kärsimyksien paadelle, nosti hänet siten ihmishengen korkeimmalle alttarille kärsimään Harhaman elämän ja olemassa-olon tähden.

Ja taas ja taas näki Harhama oman olemuksensa ja elämänsä salamoivan ohitsensa irvistelevänä ihmiskurjimukseksi, sen mallina minkälainen ihminen *ei saa* olla.

— "Niin... Minä olen korkealta pudonnut", — toisti hän taas.

Loolja seiso neuvotonna, hätääntyneenä, mitään selvästi käsittämättä.

— "Mutta Jumala nostaa, jos olette pudonnut... Hän on armollinen", — tarttui viimein Loolja. Ja painaen Harhamaa hiljaa käsivarresta lisäsi hän itkussa suin:

— "Rukoilkaa, herra Harhama! Rukoilkaa Jumalaa!... Minä sytytän puolestanne kynttilän..." Ja hän osti kaksi kynttilää ruumiinsa viimeisillä hintarahoilla ja sytytti toisen Harhaman puolesta.

Kaikki loppukin särkyi silloin ja kaikki katkesi ja ratkesi ja väsyi Harhamassa. Elämä sumeni ja sen sumun takaa vilkutti joku tuntematon valo, jonka kirkkaudessa kaikki eletty näytti usvalta. Ja siitä usvasta nousi joku — ei hän käsittänyt mikä se oli — ja osotti hänelle koko menneisyyden, jonka taustalta hän huomasi selvillä tulikirjaimilla kirjoitetut sanat:

— "Sinulla ei ole kenellekään anteeksiannettavaa, vaan kaikilta anteeksi pyydettyä..."

— "Minua onnetonta, että minulla ei ole kenellekään anteeksiannettavaa!" — puhkesi silloin hänen rinnastansa.

— "Herra armahda... armahda... armahda... armahda!" — soi yhä hänen korvissansa.

Häpeä painoi Harhamaa ja koko entinen elämä rutusti häntä. Hän katsahti maassa kiemurtelevaa paroonitar Lichtensteinia ja muisti hänen sanansa: "Elämän tarkoitus on tuskallansa helpottaa kuoleman tuloa... Sen tarkoitus on tehdä kuolema tuskista pois pääsyksi..." Hänelle olisi nyt ollut kuolema tuskasta rauhaan, kärsimyksestä iloon, häpeästä kunniaan pääsy. Hän kauhistui ajatusta että hänen pitäisi jäädä ijankaikkisesti elämään, kantamaan sitä häpeän ja kärsimyksien taakkaa, jonka hän oli hyvän- ja pahantiedon puusta hartioillensa nostanut. Hän iloitsi siitä, että ei ollut löytänyt sitä elämänpuuta, jonka hedelmistä hän olisi saanut ijankaikkisen elämän. Hän iloitsi että sitä puuta vartioi joku valpas ja väsymätön enkeli... Ja hän huokasi:

— "Oi, jos minun täytyisi nyt elää ijankaikkisesti... Tai kauvankaan..."

— "Armahda meitä Jumala! Armahda kuolemallasi ja kaikella!" — veisasi kuoro. Anna Pawlownan silmissä kiilsivät kirkkaat kyneleet ja Harhama kuuli hänen supisevan:

— "Armahda häntä Jumala ja säre hänet loppuun asti! Selvitä Sinä elämän suurin ristiriita: Sovita Sinä tämä suuri ihmis-erehdys, tämä luoksesi pyrkivän ihmishengen harhaannus..."

— "No, rukoilkaa elävää Jumalaa... Ja Vapahtajaa Jeesusta Kristusta!" — kehotti vielä Loolja painaen häntä hellästi käsivarresta polvillensa.

Ja Harhama tunsi jäseniensä raukeavan. Elämä painoi tulikuumana vuorena hartioita, polvet horjuivat ja aivan kuin väsymyksestä, taudin raukaisevana, painui hän polvillensa, kuin sairas tautivuoteelle, Looljan hiljaa käsivarresta painaessa häntä Jumalan jalkoihin sillä samalla kädellä, jonka Harhama oli nostanut Jumalan käden sijalle. Se painoi häntä Jumalan jalkoihin ylistyslaulujen pauhatessa ja kynttilöiden loistaessa Jumalan kunniaksi ja Looljan, Anna Pawlownan ja munkki Pietarin tehdessä ristinmerkkinsä. Hän tuijotti elottomilla silmillänsä Jeesuksen kuvaan sanattomana. Se ainainen jumalatuli valkeni hänelle silloin taas, kuin valaistu joulukirkko, johon hän lapsena ajoi kuuraisen koivumetsän läpi, joulukulkusen hiljaa kilistessä. Hänen korvissansa humisi ihana laulu, hänen vierellänsä seisoivat kaksi naista silmät kyynelissä, ja munkki Pietari lempeänä, surullisena. Joku ajettuma puhkesi silloin Harhamassa itsestään. Jumalan kuvaan tuskaisena tuijottaen, päässä häpeän ja rikoksen sepele, jupisi hän, kuin taudin houreissa:

— "Taivaan ja maan elävä, tuntematon, kaikkivoipa Jumala! Sammuta minut, sillä minä palan... minä palan... minä palan..."

— "Herra Jumala!... Herra Jumala!... Auta häntä!" — vaikeroi Anna Pawlowna.

"Herra, armahda!
Herra, armahda!
Herra, armahda!"

veisasi kuoro.

Harhama jatkoi hourettansa, kyynelien silmistä tulviessa:

— "Sinusta vuotavat minun tuskani... Sinusta juoksevat minun kipujeni kuidut."

— "Sinussa sammuvat kaikki tuskat. Sinussa loppuvat kaikki kivut", — lauloi kuoro. Harhaman paisuma vuoti edelleen. Hän vaikeroi Petrovitshin ja toisten silmiänsä ristiessä.

— "Sinä olet minun tuskieni ja vaivojeni lähde ja kärsimyksieni vesisuoni."

— "Sinussa yksin on ikuinen rauha ja lohdutus. Sinä olet ehtymätön armon lähde... Herra armahda!... Herra, armahda!... Herra, armahda!" — humisi laulu ja rukous.

Ja yhä hartaampana jupisi Harhama puoli-itseksensä... Yhä palavammin houri hän:

— "Sammuta minut!... Minä palan... minä palan... minä palan..."

Ja yhä ihanampana ja palavampana kertasi veisuu ja tuhansien huokaukset:

"Herra, armahda!
Herra, armahda!
Herra, armahda meitä!"

— "Pyyhi Sinä pois kiroukseni jälet. Peitä ne siunauksella!" — jatkoi Harhama ja hänen korvissansa humisi veisuu:

— "Sinusta vuotaa ikuinen siunaus... Sinussa sammuu synti, kuivuu kirous... Sinusta alkavat kaikki polut... Sinuun johtavat kaikki tiet... Jos ijankaikkisuus loppuisi, et Sinä lopu... Jos avaruus haihtuisi, pysyt Sinä. Herra, armahda! Herra, armahda! Herra, armahda!"

Joulukynttilät loistavat kirkkaina, Looljan ostama muita valoisampana. Kyyneleet vuotavat ja kuivuvat ja huokaukset tukahtuvat. Pappi luki alttarilla joulusaarnan tekstiä:

— "Minä ilmoitan teille suuren ilon: Teille on tänäpäivänä syntynyt vapahtaja, joka on Kristus, Herra, Davidin kaupungista."

Ja ihana laulu ja kirkonkellot alkoivat sävelillä ylistää jumalaa korkeudessa. Oli, kuin olisivat taivaat auenneet ja niistä vuotanut keväinen armonsade, joka sammutti hartioita painavat tulikuumat vuoret ja huuhtoi ne pois ja pesi kyyneleet poskilta ja lauhdutti tuskat. Ja Harhamalle häämötti oma, eletty elämänsä epäselvänä, ilkeänä sumuna, aamunhämäränä, joka hopeana haihtui valkenevan päivän kirkkauteen, ja joulukynttilöiden valo johonkin tuntemattomaan kirkkaaseen valoon, joka paloi

äärettömyyden rajoja pitkin. Harhama tunsi siihen vajoavansa yhtenä ainoana erehtymänä, harhaaskelten joukkona, yhtenä ainoana harhamana ja houri edelleen:

— "Minun rikokseni painavat minua tulikumina vuorina..."

Munkki Pietari teki ristinmerkin ja lausui hiljaa:

— "Kiitetty ole Sinä kaikkivaltias elävä Jumala, joka olet osottanut, että syntikin on ase Sinun kädessäsi!"

— "Teille on tänä päivänä syntynyt Vapahtaja, joka on Kristus, Herra, Davidin kaupungista", — kertautui yhä suuri ilosanoma ja pappi todisti:

— "Nyt on käärmeen pää rikki polettu. Nyt pääsevät Hänen palvelijansa rauhaan, sillä he ovat nähneet Hänen kunniansa."

Äärettömyyden ja ijankaikkisuuden suuri morsiuspari katseli, katoamattomuuden seppeleet päässä, häissänsä karkeloivaa elämänturhuutta ja elämän ja kuoleman ijaista häätanssia...

Kun munkki Pietari oli lausunut viimeiset sanansa, kirahti kirkonkellosta kirpeä sävel. Perkele irtausi säveleestä ja lensi loistavalle meteorille. Siinä seisoi hän kruunu päässä ja käärmevaltikka kädessä ylpeänä. Loistava meteori pauhasi halki äärettömyyden ja sillä seisten, kaiken hohteessa, maailmoiden hänen ympärillensä tomuna karkeloidessa, hävitessä ja syntyessä lausui hän kiukkuisena:

— "Munkin ilo on ennen aikaista, sillä: Taivas ja maa pitää hukkuman, mutta ei yksikään rahtu, tai piirto siitä, mitä Jehovan raamatussa on kirjoitettu... Niin todistaa Jehova itsekin raamattunsa viime sanoissakin... Ja *minun* nimeni myös mainitaan siinä raamatussa... Minä olen siinä mainittu suurempanakin, kuin rahtu ja piirto..."

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HARHAMA III ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things

you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to

the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new

computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.